DAVID AND SYLVIA STEINER YIZKOR BOOK COLLECTION

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 13795

I͡Avoriv Memorial Book

Matsevet zikaron li-ḳehilat Yavorov ṿeha-sevivah

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY – NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
YIZKOR BOOK PROJECT

NEW YORK, NEW YORK AND AMHERST, MASSACHUSETTS

•

MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY:
Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman

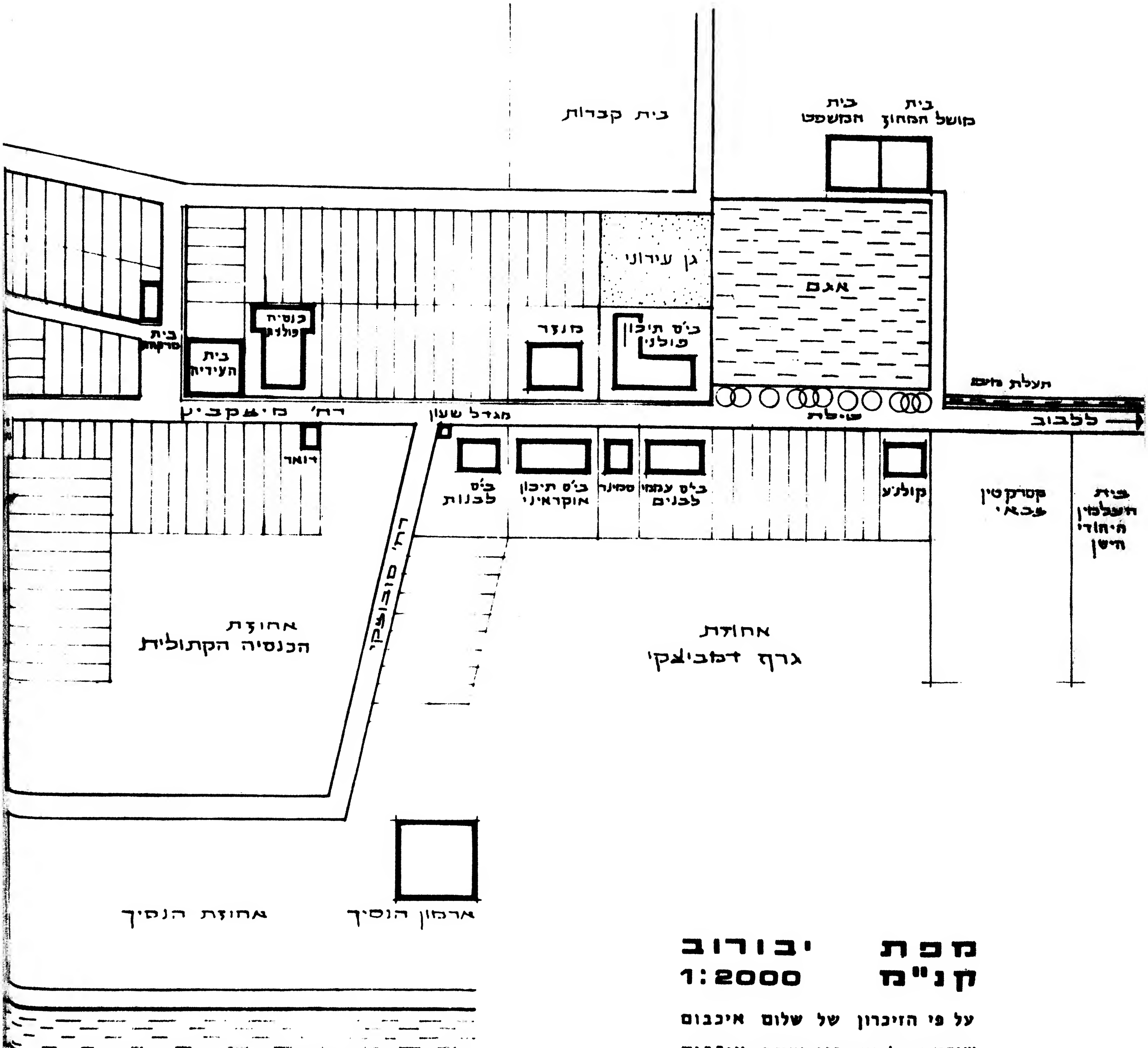
•

Original publication data

AUTHOR	
TITLE	Matsevet zikaron li-ḳehilat Yavorov veha-sevivah / liḳet, 'arakh ve-hevi li-defus Mikha'el Bar-Lev ; grafiḳah ve-śirtuṭim Yitsḥaḳ Aikhblum.
IMPRINT	880-02 Hefah : Irgun yots'e Yavorov yeha-sevivah be-Yiśra'el ve-Artsot ha-Berit, 739 [1978 or 1979]
DESCRIPT	252 p., [4] leaves of plates : ill., plan (on lining papers) ; 28 cm.
SUBJECT	Jews -- Ukraine -- I͡Avoriv (L'vivs'ka oblast') I͡Avoriv (L'vivs'ka oblast') -- Ethnic relations. Holocaust, Jewish (1939-1945) -- Ukraine -- I͡Avoriv (L'vivs'ka oblast')
ADD'L NAME	Bar-Lev, M.
ADD'L TITLE	

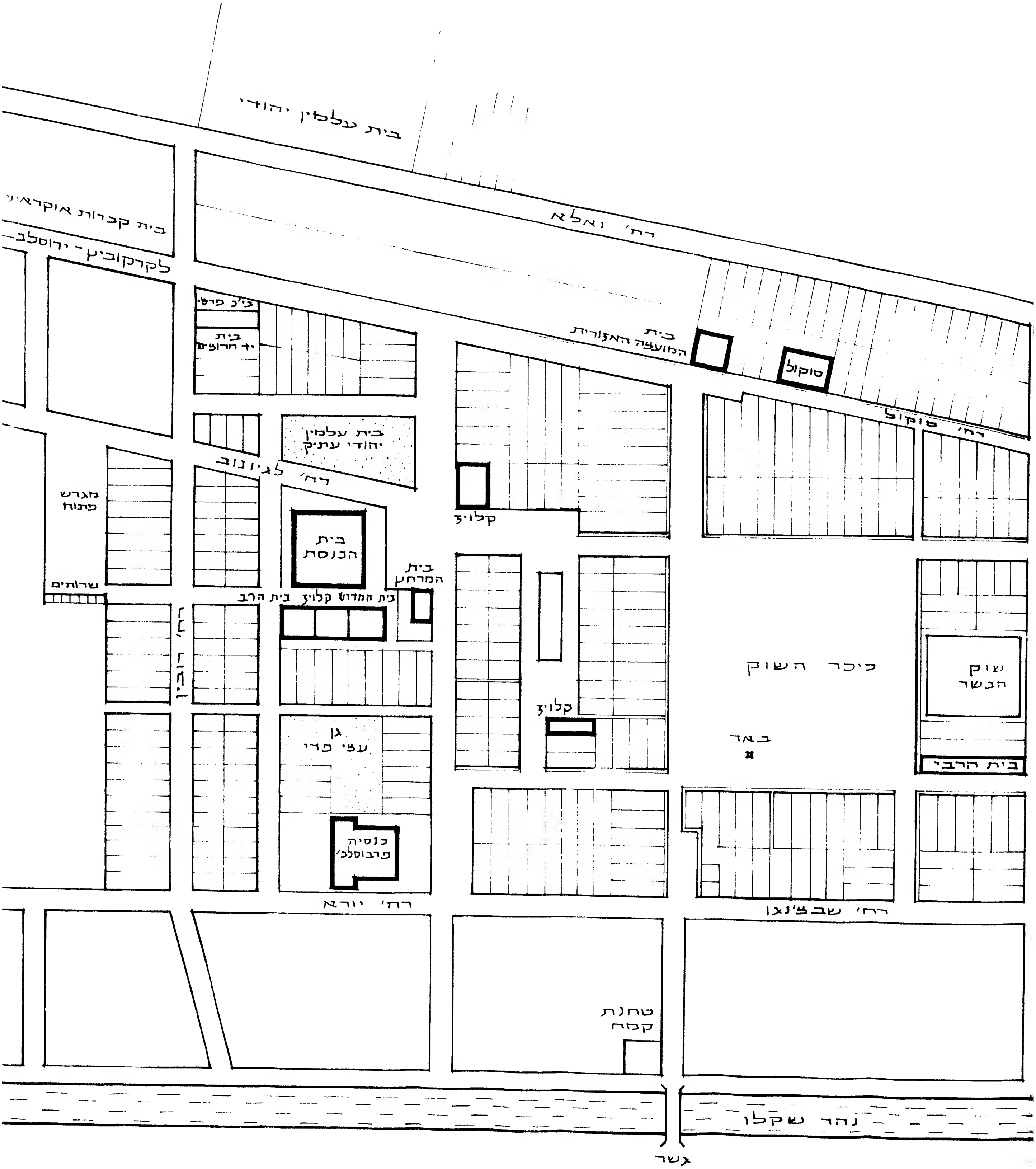
THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING.

PRINTED IN THE U.S.A.

מפת יבורוב
קנ"מ 1:2000

על פי הזיכרון של שלום איכבום
שורטט על ידי בנו יצחק איכבום

בית עלמין יהודי
רח׳ ואלא
בית קברות אוקראיני
לקרקוביץ - ירוסלב
בי״כ פרטי
בית
יד חרופים
בית
המועצה האזורית
סוקול
רח׳ סוקול
בית עלמין
יהודי עתיק
רח׳ לגיונוב
מגרש
פתוח
קלויז
בית
הכנסת
בית
המרחץ
שרותים
בית המדרש קלויז בית הרב
רח׳ יהודית
כיכר השוק
שוק
הבשר
קלויז
באר
בית הרבי
גן
עצי פרי
כנסיה
פרבוסלבי
רח׳ יורא
רח׳ שבצ׳נקו
טחנת
קמח
נהר שקלו
גשר

מצבת זכרון
לקהילת יבורוב והסביבה

ליקט, ערך והביא לדפוס – מיכאל בר־לב
גרפיקה ושרטוטים – יצחק איכבום
יצא לאור ע״י ארגון יוצאי יבורוב והסביבה
בישראל ובארצות הברית - חיפה, תשל״ט

מצבת זכרון
לקדושי קהילת
יבורוב

ת ו כ ן

מבואות

"שארית-הפליטה" ליד קבר אחים ביבורוב.
אגרופע פון געראטעוועטע ביים ברידער
גרוב אין יאבורוב.

מ ב ו א / מ. בר-לב

כאשר קבלתי על עצמי לאסוף חומר-גלם עבור "ספר-הזכרון" לק"ק יבורוב, ידעתי שאני עומד בפני משימה קשה ורבת אחריות.

נכון הוא שהוועד איפשר לי יד חופשית, אולם בידעי שהחיים ביבורוב - בגליציה - היו כה מגוונים ועבודתי תתפשט ע"פ מרחב גדול ומגוון, התחלתי בעבודה, בחששות לא קלים שלא אוכל להשתלט עליה וכי עלול אנכי להשמיט או לשכוח פרטים ומאורעות חשובים.

מלבד זאת, אם אמנם יסייעו לי כל אלה שאפנה אליהם בבקשת עזרה, יהא די חומר ליותר מספר אחד. איך אצליח - אם כך, לארגן ולתמצת את כלו בכרך אחד.

אולם חשיבותו העצומה של עצם הרעיון להנציח את אחינו היקרים - הי"ד - שהושמדו, ואת חייהם היומיומיים והרגשות של שארית הפליטה לבתיהם ולעריסותיהם, נתנו בי כח לבצע אתגר קדוש זה.

לתאר את העבודה העצומה, די יהיה לציין, שרוב חברי הארגון, שמחו להנציח את בתיהם ומשפחותיהם, דבר שהצריך ראיונות ופגישות אין-ספור בכל רחבי הארץ וקריאת מכתבים רבים, בנוסף לספרות הרחבה שהיה צ-ריך להקיף ולקרוא.

לא היה קל להעיר את הזכרונות האיומים של תקופת השואה, לעומת חיי-העיירה השקטים לפני פרוץ המלחמה, אולם לא היתה ברירה והייתי נוכח ברגעים רבים של שברון-לב וצער.

בקשתי שוב ושוב לשלוח זכרונות בכתב ותמונות וחטטתי בכל הארכיונים במדינה, למציאת זכר לעיירה יבורוב.

בעזרת ד"ר נ. בירן מארה"ב, הצלחנו אף להשיג מיקרופילם של ספר יקר ונדיר אודות העיירה בכל הדורות. זאת תהא הוכחה לכמות ולאיכות העבודה והחומר, המושקעים בספר יקר זה.

מוצא אני לכבודי לציין, כי ככל שהעמקתי בעבודה וככל שלמדתי להכיר את העיירה ועברה המפואר, כן גדלה הרגשת הקדושה של העיירה.

עתה, בסיימי עבודתי זאת, מוסר אני ביראת-כבוד רבה, את הספר, לועד הארגון, בראשות חמי היקר ר' שלום איכבום שליט"א, ששנותיו נתקצרו במאמצים לראות ספר זה וסיום כתיבתו, כאשר הקדיש את כל השנים הא-חרונות, להתגבר על הבעיות הטכניות והכספיות, בראותו בספר זה משאת חיים ונפש של הארגון כלו.

ברצוני להביע בזאת את תודתי לכל המסייעים ברצון בכל דרך שהיא.

תודות מיוחדות מגיעות לעובדי "יד-ושם" - בראשות המנוח א. ברנד, לסיועם ועדודם וכן לכל עובדי הספ-ריות והארכיבים.

לד"ר ש. דרוק, על הרשות להיעזר בספרו "ידנשטאדט יבורוב" למחקרי. למר ד. שנר מארכיון לוחמי-הגי-טאות, למר ט. פרידמן מחיפה ולמר א. קליש ומר ש. גולדברג מהאוניברסיטה העברית בירושלים.

ולכל החברים והמסייעים, חן-חן וברכת ה' עליהם.

מ. ב.

F O R E W O R D / M. Bar-Lev

When I had agreed to undertake the cellecting of raw material for a Memorial-Book for Yavorov, I knew I was up against a tough job of great responsibility.

It is true the committee had granted me a free hand, but being aware of the fact that the life in Yavorov in Galizia was so colourful and my work would spread upon a large and a varified scale, I started to work, fearing I would not be able to enter it and should be liable to omit and forget important points and events.

Besides, should all give me a hand, there would be enough material for more than one book. How would I succeed to organize and summarize it all into one limited volume.

But the vast importance of the idea and goal of perpetuating our brethren who were annihilated and their everyday life,and the Sensitive feelings of the remnants to their old homes and cradles, inserted me the power for this holy challenge.

To describe the large scale of work, it would be enough to mention the fact, that most of the Irgun members were willing to perpetuate their homes and families, needing interviews throughout the country and reading many letters and books.

It was not at all easy to awaken the horrible memories of the Holocust and the pre-war quiet town-life, but it had to be done and I took part in many heart-breaking moments.

I asked again and again to send written memories and photoes and delved in every archiv in the country, to find remembrances of Yavorov.

With the aid of Dr. N. Birn of the U.S.A. we even managed to get a microfilm of a rare book about Yavorov throughout the centuries. This is a sign and witness of the quantity and quality of the vast work invested in this Book.

I feel great honour in expressing the fact that the deeper I went into the work, and the better I learned to know the town and its past Jewish life, the more I was filled with the Holy Spirit of Yavorov.

Now that I have completed my work, I am handing it over with high respect to the Committee, headed by my dear father-in-law Mr. Shalom Eichbaum, whose life has been shortened in the efforts to see this Holy Memorial-Book finished, having committed the last years to overcome all the difficulties put in the way, seeing it to be the life enterprise and ideal of the Organization.

I herewith express my thanks to all who aided me willingly in every possible way.

Special thanks to the people of "Yad-Vashem", headed by the late Mr. E. Brand for their kind help and encouragement, and to all the Libraries and Archives. To Mr. S. Druck, for the permission to be helped by his book "Yudenstadt-Yavorov" for my research. To Mr. Z. Shner, of Lochamei Hagetaot, Mr. T. Friedman - Haifa, and Mr. A. Kalish and Mr. S. Goldberg of the Hebrew-University in Jerusalem.

To all who helped so kindly and willingly, may G-D's blessing come upon you all.

M. B.

מ ב ו א / ש. אייכבום - יו"ר ועד ארגון יוצאי יבורוב

את ה' אודה ואשבח, על שנתן בי המחשבה ורגש האחריות, להגות, לממש ולסיים ספר זה של כבוד וזכרון ל-עיירתנו היקרה וקהילתנו הקדושה יבורוב, וסביבתה.

זאת הדרך הנכונה להזכיר ולספר לדורות הבאים כל שנשמר בזכרון שארית-הפליטה של קהילתנו.

בשנים 1939–1944, כאשר הנאצים ועוזריהם - י"ש, שטפו את העולם ואת היהדות בראש וראשונה, בכוחות ההרס האיומים, רוב תושביה היהודיים של עיירתנו, עם עיירות יהודיות רבות אחרות, נרצחו על-ידם באכז-ריות, בנתקם שרשרת קדושה, ארוכה ויפה של חיים יהודיים תוססים.

איננו יודעים מקום מדויק ולא תאריך מדויק של מותם וקבורתם ואין לנו תנחומים.

להנצחת זכרם הקדוש, שתלנו עצים ב"יער הקדושים" וקבענו "לוח-זכרון" במרתף השואה.

אולם, בהרגשה שלא די בכך, לקח הועד על עצמו מטרה קדושה נוספת, להקים מצבה חיה לקהילתנו, כולל רשימה מלאה (עד כמה שהדבר ניתן) של המשפחות שהושמדו. בכך נוכל לכבד ולהנציח זכרם לעד, בתוך ש-אר הקהילות הקדושות שהושמדו.

אנו מביעים בזאת את תודתנו הכנה לכל החברים והידידים של "ארגון יוצאי יבורוב", שתרמו למצוה זאת, ב-מסרם זכרונות (מי בכתב ומי בע"פ), רשימות שמיות ותמונות מן הבית הישן ובכך כאילו הקימו מחדש את חיי היומיום בביתנו הישן.

לצערי, היו כאלה שלא נענו להפצרותינו. צר לנו על כך.

הספר "יודנשטאדט יבורוב" מאת חברנו ש. דרוק, היווה בסיס רציני לעבודתנו על פרק "השואה" וסיוע גדול לרשימה השמית. תודתנו על הרשות להיעזר בספר זה.

ברצוננו להביע בזאת תודה מיוחדת לידידנו וחבר הועד בארה"ב, ד"ר נ. בירן, שסיועו הגדול - בין היתר - היה בהשגת החומר הנדיר ביותר והחשוב ביותר, לצורך הספר, ישירות מפולין, על אודות העיירה בכל הדו-רות, והוא בעל חשיבות עצומה.

תודה מיוחדת לחברה - אלקה הוכנר (אלטשולר), שכתבה, תירגמה וביקרה את רוב החומר המודפס ואף סייעה להביאו לדפוס.

אנו מברכים בזאת את כל חברי הארגון - יוצאי העיירה - שתרמו חומר רב ומגוון וסכומים נכבדים, שאיפשרו הוצאת "ספר זכרון" קדוש ויקר זה.

בסיימנו, בע"ה, ספר זה, נוטל אני על עצמי כל ביקורת הנובעת מחומר חסר ולקוי, שהושמט מבלי משים ו-מפאת החומר הרב שנלקט לצורך הוצאת הספר.

יהי רצון שיהא "ספר-זכרון" זה, מזכרת נאמנה למשפחותינו הקדושות ויסב ספר זה את עיני הקב"ה עלינו, בהבאת גאולה שלמה במהרה בימינו, א מ ן .

בשם ועד ארגון יוצאי יבורוב והסביבה,

ש. אייכבום.

איינלייטונג / ש. אייכבום - יו"ר ועד ארגון יוצאי יבורוב

איך דאנק און לויב גאט וואס ער האט מיר אריינגעגעבן דעם געדאנק און דאס געפיהל פון אחריות צו פארוויר-קליכען און פארענדיגען דאס בוך פון כבוד און זכרון פאר אונזער טייער שטעטל און דיא הייליגע קהילה יבורוב און איהר געגענד. דאס איז דער ריכטיגער וועג צו דערצעהלען און דערמאנען דיא צוקונפטיגע דורות, אלץ וואס איז אבגעהיטען געווארען אין זכרון ביי דיא געבליעבענע (שארית הפליטה) פון אונזער קהילה..

אין דיא יאהרען 1939–1944 ווען דיא נאציס און זייערע מיט העלפערס האבען פארגאסען דיא וועלט און דאס יודענטום בראש מיט זייערע פארניכטענע, שרעקלעכע כוחות פון שנאה און צערשטערונג, דיא יידישע איינוא-נער פון אונזער שטאדט, צוזאמען מיט אנדערע שטעט, זענען אויסגעהארגעט געווארען, און אזוי איז געווארען איבערגעריסען דיא לאנגע, הייליגע קייעל פון דעם יידישען, ברוייזענדען לעבען.

מיר וויסען נישט דיא דאטע און דאס אורט פון זייער טויט און קבורה, און מיר קענען נישט געפינען תנחומים. כדי צו פארעוויקען דעם זכר פון דיא קדושים האבען מיר געפפלאנצט דעם "יער הקדושים" און אוועגעשטע-לט איין "לוח זכרון" אין "מרתף השואה".

אבער דער ועד, פילענדיק אז ער האט נישט גענוג געטאן, האט אויף זיך גענומען נאך איין הייליגע ציהל אויפ-צושטעלען א לעבעדיקע מצבה פאר אונזערע קהילה, כולל א רשימה פון משפחות וואס זענען אומגעקומען. אזוי וועלן מיר קענען פארעוויקען זייער זכר צווישען אנדערע הייליגע קהילות וואס זענען פארניכטעט געווא-רען.

מיר דרוקען אויס א הארציקען דאנק אלע חברים און פריינד פונעם יבורובער ארגון, וואס זיי האבען געהאלפ-ען צו דער מצווה און האבען איבער געגעבען זכרונות (אין שריפט און בע"פ), רשימות, נעהמען און בילדער פון דער אלטער היים און מיט דעם האבען זיי וויא אויפגעשטעלט אופסנייי דאס אלטע לעבען פון אונזער אל-טער היים.

צו מיין באדוירען זענען געוועזן אזעלכע וואס האבען נישט געענטפערט אויף אונזערע ווענדונג צו זיי.

מיר דאנקען אונזער חבר ש. דרוק וואס האט אונז דערלויבט צו באנוצען זיך מיט דעם קאפיטל "השואה" פון זיין בוך "יודענשטאדט יבורוב".

דאס איז געוועזן א וויכטיגער יסוד פאר אונזער בוך און אויך פאר דיא רשימה פון נעהמען.

א באזונדערן דאנק ווילען מיר אויסדרוקען אונזער פריינד און חבר פון דעם אמעריקאנער קומיטעט ד"ר נ. בירן. ער האט אונז געשיקט זייער א וויכטיגען מאטעריאל צום בוך, א בוך פון פולין וועגן דער היסטורי-שע אנטוויקלונג פון אונזער שטאדט. זייער א וויכטיגער חומר.

א באזונדערן דאנק קומט אונזער חברה אלקה הוכנר (אלטשולר), וואס האט געשריעבען, איבערזעצט פון פויליש און דורכקאנטראלירט א טייל פונעם בוך, פאר דעם איבערגעבען דעם דרוקמן.

מיר דאנקען אלע חברים פונעם יבורובער ארגון וואס האבען געהאלפען מיט סומען געלד און אינטערעסאנטען מאטעריאל, און אזוי האבען זיי ערמעגליכט דאס ארויסגעבען פונעם הייליגען און טייערען בוך "ספר הזכרון". ווען מיר שטייען פארען סיום פון דעם בוך נעהם איך אויף מיר אליין יעדע קריטיק, וועגן מאטעריאל וואס פעהלט אדער וואס איז נישט גענוי. דאס האט געקאנט פאסיערען מסיבת גרויסע קוואנטיטעט פונעם מאטעריאל.

זאל השי"ת געבען דאס "ספר הזכרון" זאל זיין א גענויע מזכרת פאר אונזערע הייליגע משפחות און ער זאל אונז שיקען א גאולה שלמה במהרה בימינו אמן.

אין נאמען פונם ועד ארגון יוצאי יבורוב און געגענד.

ש. אייכבום.

FOREWORD / S. Eichbaum - Head of the Yavorov Committee.

To G-D do I owe grace and thanks to have given me the thought and duty-feelings to found and bring to reality and end this book of Honour and Memory to the dear town and Holy Community of Yavorov and District.

This is the right way of telling and relating to the next generations the memories still kept in the minds of the remnants of our Community.

In the years 1939-1944, when the Nazis ימ"ש and their helpers ימ"ש, flooded the world and Judaizm first and utmost, with the horrible destruction forces, most of our town, along with other Jewish Communities,were cruelly murdered, cutting a long, beautiful and Holy chain of Jewish life.

We know neither the exact time, nor the exact places of their death and burial and we have no consolation.

In order to perpetuate their memories, we - at first - planted trees within "The Wood for the Holy" and stated a "Memorial-Board" in "The Holocust Cellar", in their memory.

But, thinking it for not sufficient, the committee took upon itself another Holy goal to found a living monument for our community, including a complete list (as far as possible) of our lost families. Thus we can honour and consecrate their memories for ever, withim all Jewish communities.

We - herewith - express our gratitude to all members and friends of the "Yavorov-Organization", who have contributed to this Mitsvah and have handed us memories, name-lists and photoes of the old home, having-thus - reconstructed daily life in our home-town.

Unfortunately, there were some who did not answer our many appeals. We are really sorry for that.

We would like to express our thanks to our American friend and committee member Dr. N. Birn, whose great aid in getting - may be - the rarest and most important material about Yavorov, from behind the "Iron-Curtain", was inesteamable.

"Yudenstadt Yavorov" from Mr. S. Druck of the U.S.A. was a firm basis for our work on the chapter of the "Holocust" in Yavorov. Be he graced for his otentive research.

Special thanks are due to Mrs. E.Altshuler - Hochner, who translated most material from Polish, besides her other writtem contribution for the Book.

We,herewith thank and bless all our members who contributed all kinds of sums to finance this "Memorial-Book".

Having ended,בע"ה,this Holy work, I undertake all criticism due to lack of material and other faults, unintentionally overlooked.

May this "Memorial-Book"for our Holy families,help to turn the Almighty's eyes upon us, bringing the complete redemption in our days.

In the name of the Yavorov Committee,

S. Eichbaum.

ליו"ר ארגון יוצאי יבורוב – שלום אייכבום – בהגיעו לגבורות / מילדיו

ב"ה ערה"ש תשל"ט.

לאבא, בהגיעו לגבורות, עד מאה ועשרים.

עם הוצאת הספר לזכר קדושי קהילת יבורוב, הגיע גם אבא לגבורות.

מאז היבחרו של אבא כיו"ר ארגון יבורוב בישראל, לא נתן לו הדבר מנוח, על כי קהילת יבורוב שחרבה, לא הונצחה כראוי. קהילה שלמה נמחתה מעל פני האדמה ואך מעטים שרדו. משפחות שלמות, ידידים ומכרים, בהם אנשי רוח וסתם "עמך", נספו בשואה הנוראה. הי"ד.

אבא ראה כי המעט שניתן לעשות למען הנציחם, הוא העלאת זכרונות על קהילת יבורוב בימי זהרה, טרם בוא השואה.

אבא חש שאנו החיים חבים לאלה שאינם, להעלות את דמותם בספר על קהילת יבורוב, זכר לקדושים שינון לעד.

חבל מאוד שחלק מן החברים החיים כיום לא הבינו כך.

עתה, לאחר מאמצים לא מבוטלים, ואשר לא תמיד זכו להערכה, זכה אבא וזכה הארגון להקים מצבת עד ליהדות קהילת יבורוב.

על זאת מגיע לאבא – יישר כוח !

* * * * * * * *

בבואי היום אבא היקר, לברך אותך ביום שמחתנו, כו זכינו ב"ה שהגעת לגבורות, לא מצאתי פסוקים יותר הול-מים ומתאימים למאורע זה, מאלה הנמצאים בסידור התפילה והנאמרים בוקר בוקר בתפילתנו בברכות השחר.

פסוקים אלה הם מאמר של רבי יוחנן המובא בגמרא במסכת שבת וכך הוא אומר:

<u>אלו דברים שאדם אוכל פרותיהם בעולם הזה והקרן – קיימת לו לעולם הבא.</u>

ומסביר הרמב"ם, כי "מצוות שבין אדם למקום – שכרן בעולם הבא. ואילו מצוות שבין אדם לחברו, כיון שנה-נים ממנו גם בני אדם – מקצת שכרן גם בעולם הזה".

<u>ואלו הן: כיבוד אב ואם.</u>

כיבוד אב ואם הוא בשבילנו גירסא דינקותא. סיפוריך – אבא, על הבית בו גדלת וחונכת והכבוד הרב בו כיבדת את הוריך (סבא וסבתא שלנו) – ינקתי עוד משחר נעורי בבית, והיוו אות ומופת לגבי לכיבוד אב ואם, בבחינת מעשה אבות סימן לבנים, ואינני יודע אם הגעתי אני לאותה דרגה.

<u>וגמילות חסדים.</u>

אין צורך לבוא ולפרט את פעליך בעשיית מצווה זו. עשיית הטובות שלך לבריות הפכו לשם דבר, ויעידו כל אותם הנזקקים והבודדים הפונים אליך בכל דבר קטן כגדול.

ומעל לכל, הזמן הרב שאתה מקדיש לפעילות בחב' גמילות חסדים וקופת צדקה וחסד – שלא על-מנת לקבל פ-רס, ידוע לכל.

<u>והשכמת בית המדרש שחרית וערבית.</u>

הליכתך היומיומית לבית הכנסת השכם בבוקר ולפנות ערב, אין בה מן החידוש. אך ההתמדה והמסירות הזאת, בלא התחשבות במצב בריאות, מזג אויר, עבודה וכדומה, המהווים אצל כל האחרים שיקולים לאי הליכה, אצלך אבא, כל זאת לא מצאנו. יום יום אתה עוזב את כל עיסוקיך ומתפנה ללכת לתפילה וללימוד.

<u>והכנסת אורחים.</u>

עוד בזמנה של אמא המנוחה, ידע ביתנו מה פירושה של הכנסת אורחים אמיתית.

הרמב"ם אומר: "חשובה היא מצוות הכנסת אורחים וראוי להשתדל בה הרבה, שהרי אמרו חכמים שהיא חשובה יותר מהקבלת פני השכינה".

בביתנו חונכנו לקבל אורחים במאור פנים, בסבר פנים יפות ובהגשת כיבוד ביד רחבה, תוך עידוד האורחים ל-טעום ממנו.

<u>וביקור חולים, והכנסת כלה, ולווית המת, ועיון תפילה והבאת שלום בין אדם לחברו ובין איש לאשתו.</u>

מצוות אלו ברגע שמתגלגלות לידך, אבא, אינך יודע לאות ואינך חוסך כל מאמץ כדי לקיימן, בלא התחשבות בזמנך, בבריאותך ובכוחך.

<u>ותלמוד תורה כנגד כולם.</u>

אומר הרמב"ם: "שכר תלמוד תורה גם בעולם הזה, לפי שתלמוד תורה מביא לקיום כל המצוות כולן".

התמדתך, אבא, ללכת לשיעורים בגמרא - ידועה. אך המפליא הוא, כוח הרצון והמסירות בה אתה מקיים מצווה זו. כל מעשיך ואורח חייך, מכוונים כך שתוכל להתפנות וללכת לשיעור השבועי. לא אחת, בבוא הערב, עיי-פות נסוכה על פניך, לאחר יום עמל, ולהפצרותי כי תוותר הפעם ותישאר לנוח בבית - אין אתה מוכן לשמוע, אלא מתגבר כארי והולך לשיעור.

ומאמר נוסף של חז"ל: "על שלושה דברים העולם עומד: על התורה, על העבודה ועל גמילות-חסדים".

תורה וגמילות-חסדים, הזכרנו לעיל, ואילו על העבודה, יש מפרשים עבודה ממש. כאן, זכית לקיים אחת המ-צוות הגדולות בתורה - יישוב הארץ, או בשפת היום - חלוציות.

בשנת 1924 - עזבת קן משפחתי גדול וחמים ועסקי מסחר ענפים ועלית לארץ כחלוץ, לקיים מצוות התורה, ומאז ועד עתה, כל חייך הם מסכת ארוכה של עבודה, בבנין-הארץ ממש; סלילת דרכים ובניית בתים, בעבודה קשה, בעמל-כפיים, ובזיעת אפיים. בכך קיימת מצוות בניית הארץ - הלכה למעשה.

ולסיום, אבא היקר, לא אבוא למנות את כל שבחיך בפניך. הלא כבר נאמר כי אין אומרים שבחו של אדם בפניו ואינני רוצה גם להיות בבחינת - כל המוסיף גורע.

מסירותך ומעשיך לבני המשפחה, ידועים ואין צורך לפרטם. זאת רק אוכל לומר לך אבא, הלואי ואזכה למלא אך חלק מפעלך הרב.

צניעותך הרבה, פשטות הליכותיך, יושרך הרב, נועם הליכותיך, מזגך הטוב - כל אלה יכולים לשמש לנו קו מנחה בחיים. ואנו הילדים והנכדים נשתדל לחקות אותך בכל מאודנו.

כולנו מאחלים לך, אבא היקר, לשנה החדשה הבאה עלינו לטובה ולשנים הבאות - אריכות ימים, בריאות, אושר, נחת מהילדים והרבה הרבה שנים נוספות של פעילות פוריה.

כ ה   ל ח י !

עד   מאה   ועשרים.

י ל ד י ך.

קהל באזכרה.

מראשית פעולתו של הוועד יוצאי יבורוב והסביבה,
עד המפעל להוצאת ספר-זכרון זה לאור

ש. אייכבום

היה זה בעצומה של מלחמת העולם השניה בעת שהגרמנים השפלים התקיפו בחזית המזרח-התיכון והתקדמו עד לסביבת "אל-עלמין" במצרים.

חיל ורעדה אחזו ביישוב היהודי בארץ. הערבים התגרו ביהודים ואיימו בפה מלא, כי כאשר יחדרו הגרמנים ארצה יהיו הם - הערבים - הראשונים אשר "יטפלו" ביהודים ללא רחמים. לכן הגבירו אירגוני הלוחמים היהודיים את אימוניהם הצבאיים והתכוננו ללחום בעוז ולעמוד על נפשם. האנגלים ניסו לרסן את חוצפת הערבים ועשו רכו הכנות לבלימת התקדמות הגרמנים.

בעת ההיא הסתננו הידיעות המחרידות על הטבח האיום והשמדת היהודים באירופה ועל הכליה שבאה על כל הקהילות הקדושות. הרבנות הראשית בארץ הכריזה על אבל ציבורי. בכל בתי-הכנסת התאספו היהודים לישיבת שבעה ולאמירת קדיש כללי והבכיות והיללות עלו עד לב השמים. עד היום מתקשים אנו להבין מהיכן היה הכוח הנפשי להתגבר על הצער. אנשים סבבו מדוכאים מהידיעות שנתקבלו מהגיהנום, בו נלכדו כל יקיריהם ובו עלה הכורת על הכל ללא רחמים.

עד גמר המלחמה הגיעו ארצה ראשוני הניצולים, שהצליחו להסתתר ולהתחמק מציפורני ה"אשמדאי" ואשר נדדו בערבות "סיביר" ובמחנות פליטים ומהם נודעה עצמת ההשמדה של הישובים והקהילות הקדושות והטהורות, הסבל בגיטו, הרעב והמגפות, הדחק והצפיפות בשטח המצומצם של הגיטו, שלתוכו דחסו הנאצים י"ש, יהודים מכל ישובי הסביבה. האנשים הושפלו רוחנית וגופנית עד בלי יכולת להתנגד ולהתקומם ועם חיסול הגיטו בא גם הקץ לסבלם. (ה' ינקום דמם.)

היות ולפליטים שהגיעו ארצה, בערום ובחסר כל, לא חיכו אנשי הסוכנות בנמלים. בכבודים, באולפנים ובדירות מסודרות, התאספנו קובץ חברים ותיקים מיבורוב, לטכס עצה כיצד נעזור לידידינו בני עירנו, אשר הצליחו להינצל מגיא ההריגה, מתלאות ופגעים שונים. הוחלט לפעול בכל האמצעים אשר עומדים לרשותנו, כי אחים המה, משפחה אחת, משפחת עיר מולדתנו "י ב ו ר ו ב".

בחרנו ועד פעולה אשר כלל את החברים: א. הערשנפלד ז"ל, שלמה לנדנר ז"ל, גניה מטורס ז"ל, יהושע גוטמן יל"א ואנוכי - כותב השורות האלה ושני חברים חדשים: יצחק אלטשולר ואהרון הנר.

כאן ראוי להזכיר את הפגישות אשר ניהלנו אצל משפ' הערשנפלד. ביתם היה תמיד פתוח לאורחים בארוחה חמה ובעזרה בכל עת ולמעשה נקרא הבית בפי אנשי יבורוב "אכסנית יבורוב" או "הקונסוליה של יבורוב".

יהא זכרה של משפחת הערשנפלד לברכה.

מסיבת יום-הולדת 80 לר' שמואל גוטמן - זקן יוצאי יבורוב.
עומדים מימין לשמאל: שלמה וינטר ורעיתו, יפה אייכבום ע"ה, יהושע גוטמן ז"ל, יוכבד הרשנפלד ע"ה, חנה סתוי, מינדל נכטיגל, משה ט"ז ז"ל ושמואל וימר ז"ל.
יושבים: גניה ולדמן ז"ל, אברהם הרשנפלד ז"ל, שמואל גוטמן ז"ל, שלום אייכבום יבל"א, פייגה הלר ז"ל.

היות והמטרה העיקרית היתה איסוף כספים לסיוע, פנינו לכל אנשי העיירה בארץ ובחו"ל, בבקשה לסייע בידינו. העברנו כתובות לאירגון יוצאי יבורוב בארצות-הברית והם נענו בחיוב.

נשלחו חבילות עם מצרכים לחברים נזקקים ולקראת חג הפסח נשלחו לחברים "מעות חטים".

בימים ההם קשה היה להשיג בארץ מצרכים שונים ובעיקר מצרכי מזון, שחולקו בקיצוב. מצב זה הכביד על עבודת הוועד, אך הפעולה בכללה היתה לשביעות רצון כולם. הוועד התמסר לעזרה גם ע"י יעוץ, עידוד, עדויות והשגת אישורים שונים להם נזקקו החברים החדשים. אבל הקומץ לא השביע את הארי והוועד התלבט בהשגת אמצעים לעזרת קונסטרוקטיבית, לנצרכים.

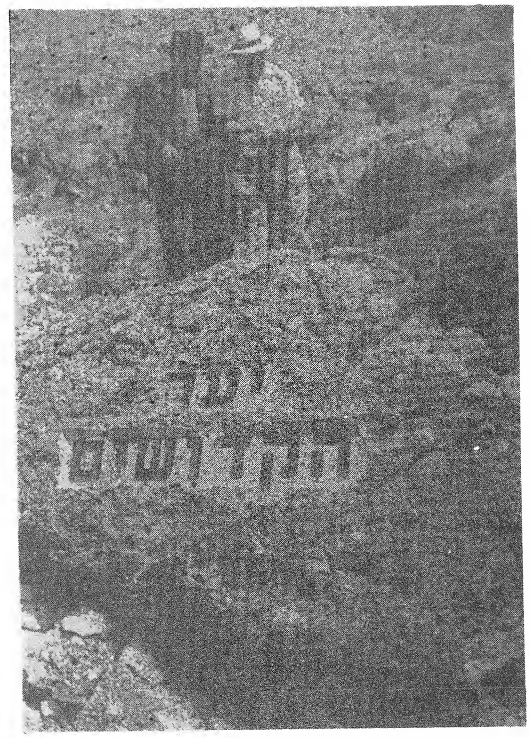
שמחנו לשמוע כי מדי פעם מגיעים ארצה חברים נוספים וכדי להכיר אותם קראנו לאסיפה כללית וקבענו יום זכרון לעילוי נשמתם של הקדושים והטהורים, אנשי קהילות יבורוב והסביבה, שנהרגו ונרצחו על קידוש-השם. ואמנם החברים באו לאזכרה למשפחות ונקבע לקיים את יום הזכרון המסורתי לאמירת "קדיש" בכל שנה.

היה זה מפגש אחים ורעים ולוועד היתה זאת הזדמנות להתראות עם בני משפחה וידידים, אשר המלחמה הפתאומית הפרידה ביניהם. אכן היה זה המפגש הראשון בין אלה שלא התראו במשך שנים. השמחה היתה מהולה בעצב ובהתרגשות החברים. ההתנשקויות וההתחבקויות נתמשכו בידעם כי הם שרידים יחידים מהמשפחות הענפות בי-בורוב.

טקס גילוי הלוט ביער הקדושים.

בסתר הלב המתה נחמה-פורתא, כי סוף סוף תבנה מדינת ישראל, בארץ-ישראל שנתקדשה בדם הדורות, ויש להמשיך ולהתפלל לישועות ולנחמות.

זקן החברים – ש. גוטמן מדליק נר הזכרון ביער הקדושים.

ממפגש ראשון זה שאב הוועד עידוד רב להמשיך, להגדיל ולהאדיר את הפעילות, להשתדל לקיים פגישות חברים נוס- פות ולאו דוקא ביום הזיכרון בלבד. בד בבד עם כל הפעולות הנזכרות לשיקום שארית-הפליטה, הורגש הצורך להנציח את המשפחות והקהילות הקדושות, לזכור ולא לשכוח, וכך הוח- לט לנטוע 2,500 עצים ביער הקדושים, לעילוי נשמתם של הנאהבים והנעימים.

ביום הזכרון הוזמנו החברים להסרת הלוט מעל לוח-הזכרון בחורשת הקק"ל. ר' שמואל גוטמן ז"ל - זקן אנשי יבורוב - הדליק את נר התמיד בתקוה כי עם הדלקתו יאורו עיני כל היהודים בכל אתר ואתר ללמוד ולדעת, כי אין לסמוך על מצפונם של הגויים ואף של הנאורים שבהם, אלה שהראו ידידות, אך עמדו בשלוות-נפש מנגד, בעת שהגרמנים השתל- טו על רבבות קהילות יהודים עד שהשמידום.

אחרי אמירת "אל מלא רחמים" ופרק תהילים, נאמר "קדיש" ע"י כל הנאספים והמעמד כולו היה מרגש מאין כמוהו.

בעת החיפוש אחר אמצעים לפעולה ולעזרה מעשית לנצרכים, הגיעו לביקור מיבורוב משה אורינגר ז"ל ואשתו תל"א. לש- מחתו לא היה גבול עת פגש בארץ חברים וידידים שניצלו מ- תופת-השואה. מ' אורינגר ז"ל - מן הפעילים למען מדינת היהודים בארצות-הברית, בא לראות ולהווכח כיצד היהודים בונים מדינה עצמאית בארץ האבות.

בשיחה איתו הקשיב לבעיות והציע מרצונו-הטוב, לעזור ל- אנשי עירנו. הציע לייסד "קופת גמ"ח", בכדי לאפשר לתת לכל הנצרך הלוואות ללא ריבית ומסר לידינו סכום של 500 $ כסכום ראשון, בהבטחה להוסיף מדי שנה סכום דומה. הוא היה מאושר כאשר הצעתו נתקבלה. הוועד והאירגון כולו, אסירי-תודה לידיד-אמת זה, שהופיע כמלאך מושיע.

אסיפת היסוד של קופת הגמ"ח נקראה והועברה בקשה למושל המחוז, לקבלת אישור רשמי ותקנות, לקבלת הה- לוואות ותשלומיהם, שהועברו כחוק דרך בנק מוכר בחיפה. כן מקבלים עד היום הלוואות ללא ריבית - בתנאי- החזר נוחים (עד 20 תשלומים).

טכס גילוי הלוט בהר - ציון.

אל הוועד מחיפה נתווספו עוד החברים: ישראל גולדשטיין - מירושלים, משולם אדלר - מתל-אביב ויצחק איזי (הרבסט) - מחיפה. הוועד הודיע לחברים על יסוד הגמ"ח ובעקבות הפרסום הגיעו בקשות להלוואות, אולם לא היה די כסף בקופה.

הוועד פנה איפוא לאירגון בארצות-הברית בהסבר מקיף על ערך הקופה והתועלת שבה לחברים. לאחר חליפת מכתבים שלח האירגון בארה"ב 5,000 $. התרומה הזאת איפשרה לפעול ביד נדיבה, להרבות במתן הלוואות ולהגדיל את סכומיהן.

עם הרחבת פעילות הגמ"ח לא הוזנחה גם "קופת-צדקה-וחסד", ממנה הועברו תרומות לנזקקים; זקנים וחולים, שאין ידם משגת כדי מחייתם. הוועד תמך בהתאם לאפשרויותיו ובכל מקרה שנודע על חבר הזקוק לעזרה.

לוח הזכרון במרתף השואה

הוועד השתתף גם בשמחות אצל חברים ולהבדיל במקרים של עצב ואבל, וסייע בהקמת-מצבה לחברים, בטירחה מרובה.

כאשר שתי הקופות סיפקו את הדרישות האלה, החל ה-חיפוש אחר אפשרות להנצחת הקהילה הקדושה של עירנו. נסעתי לירושלים לתור במרתף השואה אחר מקום עבור לוח-הנצחה והשגתי מקום מכובד בחדר הראשון בכניסה למרתף, במקום הבולט לעיניים. עזר לזאת החבר גולדש-טיין. להסרת הלוט מעל הלוח, נקראה אסיפת "אזכרה" במרתף השואה, לאמירת "אל מלא רחמים" ופרק בתהי-לים ולאמור "קדיש".

אך גם בכך לא נאמר די והחל חיפוש מחודש אחר אמצעי נוסף להנצחת אנשי עירנו, כיאה לקהילה עתיקה ומפור-סמת, שלא תשכח. התגבשה דיעה לרכוש או לבנות מקום שייקרא "בית-יבורוב" וישמש מרכז רוחני ותרבותי ויכ-לול - ספריה, אכסניה, אולם הרצאות ולימודים ומקום לתפילה בציבור בשבתות ובחגים. שמות אנשי הקהילה שנרצחו בימי השואה ייחרתו על לוחות שיש ויירשמו בס-פר-זכרון כל האישים הגדולים שחיו בעיירה והתפרסמו במשך כל התקופות, עד השואה והחורבן. בכדי לבצע משימה זאת, זקוקים היינו לכסף רב. חלק מכובד מהסכום הנדרש היה ברשותנו, והיתרה קיווינו להשיג מהחב-רים נדיבי-הלב ובעיקר מאירגון יוצאי יבורוב שבארצות-הברית. לדאבוננו הרב, לא קם המפעל התרבותי המתו-כנן מאחר שלא השגנו את הסכום הדרוש.

לאחר שנכשל נסיון להנצחת הקהילה ע"י בית-התרבות, חשבנו לעשות זאת במפעל צנוע יותר - "ספר-זכרון" אשר יספר וינציח את קהילת יבורוב. הספר נועד לשמש "מצבה-רוחנית" ולהמצא בכל בית של אנשי קהילתנו ובמקומות תרבות ציבוריים למען יידעו הדורות הבאים את קורות השואה ואת שרשרת הדורות הקודמים וילמדו לדעת את אשר קרה לאבותיהם "בשל היותם יהודים".

תחילה נשלחו הודעות לכל אנשי העיר והסביבה על דבר הכנת ספר-הזכרון והחברים נתבקשו להעלות על הכתב את זכרונותיהם מביתם ומשפחותיהם. כמו-כן נתבקשו לכתוב על חיי העיר, על אישים, דמויות ומקרים שונים הזכורים להם וסיפורים אודות העיירה בבית אבותיהם. נתבקשו גם מכתבים שנשלחו מהבית ואשר יש להם קשר עם יבורוב וקהילתה. כמו-כן נתבקשו להעביר שמות המשפחה, ידידים ושכנים אשר נפטרו או נרצחו בימי ה-שואה. למרות הפניות החוזרות איכזבו רוב החברים. גם מארה"ב לא נתקבלה תשובה חיובית (מלבד ד"ר בירן, שטרח ואסף חומר על חלק מההיסטוריה של היישוב הקדמון שהתיישב ביבורוב), ורק חלק קטן טרח ושלח חומר הראוי לדפוס. כמו-כן נתקבל היתר מד"ר שמואל דרוק להשתמש בפרטים מתוך הספר - "יודענשטאדט יבורוב" שהוצא לאור בארה"ב לאחר השואה. אבל זה לא סיפק די חומר לספר. על-כן התקשרנו עם מר מ' בר-לב צעיר דינמי מידידי אנשי יבורוב, אקדמאי ובעל מהלכים בספריות, שקיבל על עצמו לאסוף ולרכז את כל החומר ההיסטורי העתיק והחדש על קהילת יבורוב. למטרה זו ביקר באוניברסיטאות השונות, בספריות, ביד-ושם, במ-כון לחקר השואה, בקיבוץ לוחמי הגיטאות ועוד. כמו-כן ביקר אצל רוב החברים, דלה ואסף זכרונות מפי חבר-ים ודובב אותם לספר את אשר ידוע להם, למען המטרה הקדושה והחשובה. כי "אם לא עכשו - אימתי"?

את אשר ליקט וערך גאים אנו להציג לפניכם ולפני הדורות הבאים לזכרון-נצח לק"ק "יבורוב".

דער ערשטער יאברובער קאמיטעט אין חיפה

דאס איז געווען אין דער צווייטער וועלט מלחמה ווען די דייטשע ארמעען האבן באזעצט גאנץ אייראפא, שטארק אונגעגריפן דעם מיטל-אריענט, און דעגרייכט ביז אל-עלמיין אין עגיפטן. און אויך באדראט אונזער ישוב. די יידישע יוגענד דא אין לאנד, האט זיך פלייסיג מיליטעריש געאיבט, און זיך געגרייט צו א שווערן קאמפף מיט דער דייטשער ארמעע.

די אראבער דא, האבן דייטליך געדראט אז מיט דער הילף פון די דייטשען וועלן זיי חו"ח פארניכטען אלע יידן.

אין דער זעלבער צייט זענען געקוממען פערשידענע טרויעריגע ידיעות איבער דער טראגישע לאגע פון די יידישע קהילות איבעראל ווו דייטשען האבן אקופירט, אבער מהאט נישט געוואלט גלויבן. ערשט ווען עס האבן זיך אר-יינגעשווערצט איינצעלנע געראטעוועטע יידן פון דעם דייטשען "גהינום". האט מען ערפארען איבער דער שר-עקליכער טראגעדיי. און די ברוטאלער פערניכטונג פון די יידען אין אייראפא.

די ענגלישע מאנדאטורישע רעגידרונג האט באזעצט אלע גרעניצן פון אונזער לאנד כדי געראטעוועטע יידן זאלען נישט אריינקומען אהער. דאס איז געווען א זשעסט פון דער ענגלישער הומאניטארישע לייבור רעגירונג.

יידן האבן זיך אן עצה געגעבן, אין די פינסטערע נעכט זענען געקומען שיפן מיט יידישע עולים און אונזערע יונגע לייט זענען געגאנגען ווייטע שטרעקן אין וואסער, און אויף זייערע אקסעל האבן זיי אריבערגעטראגן די געראטעוועטע און זיי באלד איבערגעפירט מיט אוטאבוסן אין זיכערע פלעצער. זער טרויריק זענען די מענשן ארומגעגאנגען ווען דער "ראבינאט" האט גערופען אז אלע יידן זאלן זיך פערזאמלען אין די שולען, זיצען צוז-זאמען "שבעה" און זאגן "קדיש" נאך זייערע משפחות וואס זענען אומגעקומען אויף "קידוש השם", דורך די דייטשע נאציס און זייערע העלפערס ימח שמם.

עס איז שווער איבערציגעבן די נידערשלאגענקייט וואס איז געהערשט אין די שולען ווען מאיז צוזאמענגעקומען אבצוהאלטן די "שבעה". די געוויינען און געשרייען זענען געווען הארצרייסענד. יעדער קאפיטל "תהילים" איז נאס געווארן פון דעם וויינען. אסאך מענשן האט מען געמוזט ראטעווען און אהיים פירן. מהאט זיך נישט געקענט בארוהיגן נאך אלאנגע צייט. אזא שרעקליכע טראגעדיע זאל פאסירן אפען פאר די אויגן פון דער ליבער-אלע מענשליכע גיישער וועלט וועלכע האט זיך גלייכגילטיק צוגעקוקט און געשוויגן, ווייל די גרויסע שחיטה איז געווען איבער יידן.

אביסל טרייסט איז געווען דורך דעם וואס מהאט געזען אז אביסל יידן האבן זיך געראטעוועט און דרענגן זיך צו קומען קיין ישראל.

אין צווישען איז אויך געקומען אביסל לאנדסלייט פון יאברוב, און כדי מיר זאלן זיי העלפן ביי זייער אונקומען האבן מיר זיך פערזאמלט עטליכע פריינד פון "יאברוב": יהושע גוטמן, שלמה לנדס, גב' גניה ולדמן (מטוויס) ביי פאמיליע הערשענפעלד ז"ל, און אויך איך יל"א, כדי צו שאפען א קאמיטעט צו העלפן אויף פערשידענע מע-גליכקייטן וואס סוועט זיך נייטיקן.

דאס היים פון פאמיליע הערשענפעלד איז געווען ווארם צו יעדען לאנדסמאן וואס איז אהין אריינגעקומען און דארט האט דאס קאמיטעט געפירט אירע באגעגנישן.

מיר האבן געשאפן א קאנטאקט מיט אלע יאברובער אויף וויפיעל עס איז געווען מעגליך. מיר האבן איינגעלאדען אלע פריינד פון יאברוב און די אומגעגענד צו אנדאכט ("אזכרה") א יארצייט טאג פאר די קדושים אין א באשטימ-טן טאג אין חיפה.

שווער איז געווען אויפן הארץ צו גרייטן זיך צו דער "אזכרה", ווען אלע לאנדסלייט דארפען צוזאמען אבהאל-טן די יאר-צייט דאס ערשטע מאל נאך עלטערן, שוועסטער און ברידער וועלכע זען צוזאמען אומגעקומען. און זייערע נשמות זענען צוזאמען אוועק צום "עולם-האמת".

ליידער האבן מיר זיך פערזאמלט בלויז עטליכע צענטליגע פריינד פון "יאברוב", און מיט גרויס צער און ווייטיק האבען מיר געדארפען באוויינען און זאגן "קדיש" נאך טויזענדער נפשות וועלכע זענען אזוי אומשולדיק בארבא-

ריש אומגעקומען.

די באגעגניש פון די בעקאנטע פריינד איז געווען דער אונגעוויינטיקט אבער הארציק. מהאט זיך געקישט און געוויינט. מהאט פאר זיך געזען אזוי ווי "תחיית-המתים"; ווי געקומען פון יענער וועלט. איבער הויפט ווי די פריינד האבן דערציילט טראגישע ערצעלונגן וועגן ראטעווען זיך. ביי דער "אזכרה" און ביים "קדיש" זאגן, האבן זיך די פערזאמלטע נישט געקענט זיך בארוהיגן. דאס איז געווען דער א טרויריג בעגעגניש פאר דער יאברובער - קליינער קהילה אין ישראל.

א שווערע אויפגאבע האט אויף זיך גענומען דאס קאמיטעט דאמיט צו העלפן די נייע עולים. מהאט געדארפן גרעסערע סומען געלד; נישט נור איין איינמאליגע שטיצע, נור צושאפן א קאנסטרוקטיווע הילף. מיר האבן צו קופטירט צום קאמיטעט נייע עולים; איטשע אלטשולער, ארטיק הענער און שלמה וינטער. די חברים האבן זיך אלע באשטיירט מיט מאנאטליכן אבצאל. צומאלס אז עס איז געווען נייטיק האט מען געגעבן איין איינמאליג שפענדע פון אגרעסערע סומע געלד. אבער דאס איז נישט געווען גענוג אויף איינצוארדנען חברים ביי א בעשטימטע פרנסה.

אין דער צייט זענען געקומען פערשידנע טוריסטן פון אמעריקע און איינער פון זיי איז געווען א פריינד פון יאברוב, משה - אורינגער (זיין פאטער האט מען גערופען מרדכי דער וואטנמאכער) און אורינגער האט זיך אינטערעסירט וועגען די מאטעריעלע לאגע פון אונזרע שטעטישע. דאס קאמיטעט האט פאר אים פארגעשטעלט דעם פלאן וועגן א גרעסערע הילף וואס מיר דארפן און ער האט בעאנטראגט צו שאפן איין אנלייע קאסע צו בארגען געלד פאר חברים, און צוריק צאלען מיט ראטען, צו דעם צוועק האט ער גלייך געשפענדעט - 500 דאלאר, און ערקלערט אז יעדעס יאר וועט ער צו שיקען די זעלבע סומע.

מיר האבן דעם אנטראג גענומען פאר ווירטיק, אבער ממוז האבן צו דער קאסע אסאך מער געלד. דורך דעם פונדאמענט פון - 500 דאלאר האבן מיר באקומען מוט, און זיך געווענדעט צו דעם קאמיטעט פון אונזער יאברובער פריינד אין אמעריקע, און זיי ערקלערט די לאגע, און אויך פארגעשטעלט אונזער פלאן און געבעטן פון זיי א גרעסער שפענדע.

דאס קאמיטעט אין אמעריקע האט אונץ א גינסטיקע אנטווארט געגעבן, און באשטימט סומע פון - 5,000 דאלאר פאר אונץ צו שיקען אין 2 ראטן. מיר האבן געהעריק אבגעשאצט זייער באשלוס און זיי געדאנקט דאפאר.

מיר האבן זיך תיכף גענומען צו פערווירקליכן דעם פלאן פון איין אנלייעקאסע, און איינגעלאדען צו א ברייטערע פערזאמלונג אונזערע חברים, און מהאט באשלאסן צו שאפן א גמילות-חסדים קאסע וואס זאל ערמעגליכן פאר חברים איין אנלייע מיט אבצוצאלען און ראטען. די קאסע דארף זיין לעגאל אנערקענט פון דער רעגירונג. די הלואה און דאס צוריקצאלן זאל דורכגעפירט ווערן דורך דער באנק "מזרחי" אין חיפה.

מהאט אויך באשטימט נאך חברים צום קאמיטעט; יצחק סתוי פון חיפה, דער שוואגער הערשענפעלד, ישראל גולדשטיין פון ירושלים, א גב׳ פייגע העלער- ליטמן משולם אדלר פון תל-אביב. מיר האבן תיכף איבערגעשיקט צו אלע לאנדסלייט איין אויפרוף אז ווער עס דארף איין אנלייע זאל זיך ווענדן צום קאמיטעט.

דא איז געוואונשען זיך אביסל אבצושטעלן איבער דער טעטיקייט פון דעם קאמיטעט פון די יאברובער לאנדסלייט אין אמעריקא.

די חברים פון דעם קאמיטעט אין אמעריקע האבן שויין פון לאנגע יארן א טראדיציע צו שטיצן זייערע שטעטישע פריינד אין יעדן ארט ווי זיי געפינען זיך, אויב עס איז נייטיק, ווייל ביי די אמעריקאנער פריינד הערשט א הומאנישער דראנג צו העלפן.

דאס זענען די יידישע גוטע מידות און מצוות. ווי עס איז געשריבן אין דער הייליגער תורה "וחי אחיך עמך" ווען די האסט צום ערנערן זיך, זאלסט דו אויך העלפן דיינע ברידער, דאס זיי זאלן האבן די מעגליכקייט צו זייער עגזיסטענץ.

דאס האב איך זיך איבער-צייגט נאך מיט אסאך יארן צוריק. איבערהויפט יעדעס יאר פסח שיקן זיי מיט פרייד א סומע געלד צום פערטיילען פאר נויטבאדערפטיגע, "מעות-חיטים" שטוצע צו "פסח".

די מעשים-טובים האבן געשאפן נאך מיט אסאך יארן צוריק די ערשטע עמיגראנטען פון יאברוב קיין אמעריקא, און ווען די ארימע עמיגראנטען האבן מצליח געווען דורך שווערע ארבייט צו פערדינען די ערשטע פאר דאלא-

רן האבן זיי באלד אורעקגעשיקט צו זייערע משפחות, און זיי האבן אויך נישט פארגעסן זייערע ארימע חברים און שכנים.

אפילו די קליינע הילפס קאסע וואס האט עגזיסטירט אין יאברוב כדי צו העלפן אורימע האנדווערקער און אויך קליינהענדלער, האט באקומען א שטענדיקע שטיצע פון די יאברובער אין אמעריקע, ווייל ווער נאך ווי ארימע עמיגראנטן וועלכע האבן געליטן שווער כדי צו ערנערן זייער פאמיליעס. און די גוטע טאטן איז געוואונשן אבצ-ושאצן מיט אסאך כבוד. אויך מיר דא אין דעם יידישן לאנד האבן געטין אלעס מעגליכע כדי צו העלפן לאנדס-לייט ביי זייער אנקומען אין לאנד, און אויך געזוכט צו העלפן פארשידענע חברים מיט אלע מעגליכקייטן וועלכע זענען געווען אין אונזערע דיספאזיציע.

אונזער קאמיטעט האט אויך געזוכט פערשידנע מעגליכקייטן צו פאראייביקן דעם אנדענק פון די "קדושים". צו דעם צוועק האבן מיר געזאמעלט געלט און געפלאנצט 2,500 ביימער אין דעם "יער-הקדושים" פון "קרן קיימת לישראל", אויף די בערג אין וועג צו ירושלים. דארט האבן מיר אויפגעשטעלט אין אנדענק- שטיין פאר מש-פחות וועלכע זענען אומגעקומען אין אונזער שטאדט יאברוב.

דער עלטערע לאנדסמן - ר' שמואל גוטמן, האט אונגעצונדען דעם נר-תמיד. מהאט זיך אויסגעוויינט, געזאגט תהילים און קדיש און געבעטן צו גאט אז מזאל מער נישט וויסען פון אזעלכע צרות.

אויך אין "מרתף השואה" ביים ארייננקומען אין ערשטען צימער, האבן מיר פאראנלאסט א מארמארשטיין מיט דעם אנדענק פאר אלע - 4,000 נפשות וועלכע האבן זיך געפייניקט אין געטא יאברוב. דורט זענען געווען אויך אסאך משפחות אויסער יאברוב; יידען פון דער גאנצער אומגעגנג.

אלע לאנדס לייט האבן זיך פערזאלט און אבגעהאלטן אן "אזכרה". ווידער געוויינט איבער דעם אונגליך, און געזאגט "קדיש".

מיר האבן אויך געהאט א פלאן צו שאפען א קולטור-היים מיט א ביבליאטעק אויפן נאמען פון דער יאברובער גולדנער יוגענד ז"ל, אבער ווייל מיר האבן נישט געהאט די געלד-מעגליכקייט דאצו, האבן מיר באשלאסן צו שרייבן א "ספר זכרון יאברוב".

דער אנדענק-בוך זאל זיין א "מצבת זכרון". א מצבה פון בוכשטאבען און געבען די מעגליכקייט פאר אלע חברים דאס יעדער זאל קענען בעשרייבן זיינע משפחות און פריינד, וועלכע זענען פערלוירן אויף אייביק. דער ספר זאל זיך געפינען ביי יעדען לאנדסמאן אין זיין היים. דער ספר דארף דערמאנען מזאל נישט פערגעסען די עלט-רן, שוועסטער, ברידער און קרובים, וועלכע האבן געבעטען אז מען זאל זיי נישט פערגעסן, און זייער זכרון זאל בלייבען אויף אייביק.

מיט דעם באשלוס פונם קאמיטעט, און אויך א בשלוס פון איין אלגעמיינע פערזאמלונג ביי איין "אזכרה" אקט, האבן מיר איבערגעשיקט אין אויפרוף צו אלע לאנדסלייט וואס פאלגט:

מימין לשמאל:
י. אלטשולר, ש. וימר, ש. מתוק
זיס, פ. ליטמן (שטרודלר) ז"ל,
ש. וינטר, ש. אדלר, ש. אייכבום,
י. גולדשטיין, א. שטריך, א. הנר.

ארגון יוצאי יבורוב - ישראל
חיפה, ת. ד. 7137

צו אונזערע פריינד לאנדסלייט פון יאבורוב און אומגעגנד.

שלום רב!

ביי דער לעצטער אזכרה פערזאמלונג איז בעשלאסן געווארען צו שרייבען א ספר-זכרון יאבורוב.

מיר בעטען ביי אייך פאלגענדעס:

1. שיקט אונץ בעשרייבונגען פאסירונגען פון אייער משפחה לעבען אין דער אלטער היים.

2. ערצעלונגען אדער געשיכטען וואס איהר האט בעגעגאהנט, אדער איר האט געהערט פון אייער פריינד און בעקאנטע.

איר קענט שרייבען אין יעדער שפראך וואס איז אייך בעקוועם.

3. שריפטען און בריעף וועלכע געפינען זיך ביי אייך, וועלכע האבען א צוזאמענהאנג מיט יאבורוב, און אומגעגענד.

4. שיקט בילדער פון אייך און אייער משפחה אויך פון אייערע פריינד, פון דער שול און קלויזען, גאסען וכו׳.

בילדער און שריפטען וועט מען אייך צוריק שיקען.

מיר האפען אז איר האט א גוטען ווילען אונץ צו העלפען ביי אונזער וויכטיקע אויפגאבע, און מיט דעם וועט איר זיך בעטייליגען צו פעראייביגען דעם אנדענק פון די קדושים פון יאבורוב און אומגעגענד אויף אייביק.

מיט פריינדליכע גריס

דאס קאמיטעט,

ש. איכבום — ש. וינטער
י. אלטשולער — ש. וימער
ש. אדלער — א. הנר
י. גולדשטיין — מ. מור (זיפר)
א. שטריך

עס פייניקט דער געוויסן, עס רייסט ביים הארץ צו בעשרייבען, און דערצעלען די אלע טראגישע פאסירונגען וואס האט געטראפען די אלע הייליגע מענער, פרויען און קינדער, וועלכע זענען אזוי שרעקליך געפייניקט, און ערמארדעט געווארן. זאל זייער אנדענק זיין געבענשט אויף אייביק.

ש. אייכבום.

צו די אלע לאנדסלייט וועלכע האבן זיך נישט באטייליקט אין דעם "ספר זכרון".

מיר נעמען אראב פון זיך די פעראנטווארטליכקייט איר זאלט נישט האבן קיין פארדערונג.

מיר האבן אייך געבעטן און געווארנט איר זאלט צו שיקען שריפטן.

הנ"ל.

הסטוריה

המאות הי"ג-ט"ו

יהודי גרמניה תחת אפוטרופסות של הקיסרים ושרי המדינות

מונחים:

1. "עבדות-המלכות" - יוספוס פלביוס ריפא את טיטוס ממחלה קשה ואביו - אספסינוס קיסר, נשבע שיהא תמיד מגן ומושיע ליהודים. כששב טיטוס לרומא, מסר רבים מהשבויים לחצר המלכות ברומי ומאז נעשו "עבדי המלכות". הקיסרים הגרמנים, שירשו שלטונם מקרל הגדול, ראועצמם, ע"פ דין, בעלים על היהודים ואמנם הגנו עליהם במסעי הצלב.

2. "ההוסטיה" - ממנה נבעו עלילות הדם - עוגת הלחם הקדוש בבתי התפילה הנוצריים. הנוצרים האמינו ש-היהודים דוקרים לחם זה, שהוא סמל גופו של משיחם השותת דם, אשר בכוחו לרפא חולים. (בדיקות הו-כיחו שבעוגות לחם ישנות, עולים כתמים אדומים ע"י תולעים מפרישי צבע.)

3. "אגרות-חירות" - ניתנו ליהודים על-ידי הקיסרים, כהגנה על זכויותיהם.

פולין כסניף ליהדות גרמניה:

יציאתם של יהודי גרמניה לפולין, החלה לאחר מסע הצלב הראשון ונמשכה גם במאה ה-13. נסיכי פולין קב-לום בעין יפה והם נשתקעו בערים. כך נוצר מעמד שלישי של "אזרחים" בפולין בנוסף ל"בעלי-האחוזות" וה-"איכרים".

היהודים הביאו לפולין את נסיונם הכלכלי הרב, את זריזותם ואת התגרנות, את החריצות בעניני כספים והכש-רון לפתח עסקי הלוואות. גם כאן קיבלו היהודים "תעודת-חירות" ב-1264 מהנסיך בוליסלב מקאליש, שכל-לו: זכויות, משפט, עלילות, חינוך, צבא וכד׳.

הנוצרים בפולין נהגו בחירות יתר, הרחיבו את תקנות הכנסיה כאות נפשם וגזרו גזרות על היהודים. הם גזרו על ענידת ה"כתם האדום" על הבגד, על איסור חכירת-מס, יציקת מטבעות ועוד.

הקהילות: לא ברור היכן היו ומה היה גודלן, אך ברור שהיו קהילות כבר במאה ה-13, ע"פ הרב אליעזר מביהם, שכתב לר׳ יהודה החסיד ב-1210 - אודות עניים של הקהילות ואי-יכולתם לשכור מלמדים וכלי-קודש. יש המקדימים בוא היהודים למאה ה- 11 (תשובות מהר"ם מרוטנבורג חלק ג׳, ס׳ קי"ב, אור זרוע - ח"א סימן קי"ג).

המאה הי"ד - ט"ו

גזרות ה"רועים" (הכמרים הנוצרים), פורענויות, המגפה השחורה ועלילות-הדם, מבטאות את תנועות הש-געון הדתי של הנוצרים, גרמו לאבדנן וחורבנן של קהילות ישראל הזעירות. היהודי היה השעיר לעזאזל בכל פגע שבא לעולם. באשכנז - מתו היהודים על קידוש השם ולא המירו את דתם, שלא כבספרד, בה חיו כ"אנוסים".

נאמר כבר כי "היהודי ניתן להיכפף אך לא להישבר", על-כן במקום המרכזים שאבדו - קם מרכז יהודי לאומי חדש באירופה המזרחית - בפולין - שהלך והתפתח. בטוף התקופה הפכה פולין לבירת היהדות העולמית.

ב"אשכנז" - מושל התלמוד שלטון בלי מצרים. בצמצום האופק הרוחני משתקפת הדלות של רחוב היהודים ה-סגור.

המחצית השניה של המאה ה-י"ד

שנת 1349 - דילדול ועושק זכויות היו תוצאת המגפה השחורה בגרמניה, שבה הואשמו היהודים - כרגיל. גירו-שם מגרמניה הביאם לפולין והותירם שם ולמרות שהורשו מאוחר יותר לשוב - לא שבו, שכן זכויותיהם לא הו-חזרו להם.

הם הושבו בגיטאות וצעדיהם הוצרו. הפורענויות בתקופה הזאת החלישו את גוף העם היהודי. אך נפשו האמיצה המשיכה לעמוד בתוקף כנגד המנסים למשכה אל תחת כנפי הנצרות.

אירופה המזרחית וארץ הקדם

שיגשוג הישוב היהודי בפולין בימי קזימיר הגדול

ב-200 השנים האחרונות של ימי הביניים היגרו יהודי גרמניה לפולין. הסיבות להגירה היו: היסחפות בזרם ה-נוצרים, שעברו לפולין והפורענויות שניתכו על היהודים חדשים לבקרים.

פולין קבלתם ברצון, שכן היא נתחזקה מבחינה מדינית ושאפה להתפתחות כלכלית גבוהה ומהירה.

המלך ולדיסלב לוקיטק (1333-1306) - איחד את פולין מבחינה מדינית ובנו קזימיר הגדול - אוהב השלום - אירגן את החיים האזרחיים-כלכליים במדינה המאוחדת בתמיכת המהגרים מגרמניה ופיתח את המסחר והתעשיה ב-פולין (1370-1333), עליו נאמר: "הוא ירש פולין של עץ - והניח פולין של אבן". הוא חידש את "אגרת הזכ-ויות" של בוליסלב מקיוליש, והקהילות היהודיות קיבלו שלטון אוטונומי בעניניהם.

קזימיר ויורשיו קבעו גם חוגים למעמד משפטי מאחד ליהודים. מבחינת היהודים - חולקה פולין כדלקמן: פולין גדול - פוזנא; קליש גניזנא. פולין קטן - קרקוב וסודומיר ורוסיה האדומה - לבוב.

ה"שלאכטה" - בעלי האחוזות הקטנים, הצרו ליהודים ביותר. הד לצרות היהודים נשמע בקינות ובסליחות.

ב-1304 נזכרת לראשונה "שכונת היהודים" בקרקוב וב-1356 "ביהכנ"ס" בקרקוב, אך אין זה מן הנמנע שנתק - יימו כבר קודם לכן, לא היתה זו שכונה מבודדת - שכללה יהודים בלבד, כי אם איזור שבו חיו רוב היהודים, חיו בה עשירים ואחד מהם - לבקו - היה החלפן הפרטי של קזימיר וסוכן מכרות המלך בגליציה.

במחצית השניה של המאה ה-14 - עלתה קהילת לבוב, שנספחה לפולין בשנת 1340 יחד עם כל רוסיה האדומה, שם ישבו נסיכים רוסיים גליצאים.

בשנים 1382-1370 מלך לודוויג ההונגרי. לא ברורים קורות היהודים בזמנו, אך ידוע שרדף את היהודים והרס מה שבנו קודמיו.

בית "יגילו וויטולד" - על סף המאה הי"ד-ט"ו

בימי שתי שושלות אלו, הלכה והתקדמה הריאקציה הקתולית בפולין. המלכים רדפו את היהודים, אך לעיתים הצילום מפרעות, קזימיר היגילוני - לעומת היתר - חובב הומניזם נסיך ליטא, שאף לשחרר מדינתו מלחץ השרים הדתיים והחילונים והוכיח את יחסו הטוב ליהודים עוד כנסיך ליטא. הוא עמד בכך שהצליחו לשכנעו לחתום למראית-עין על "כתב ביטול זכויות היהודים", אשר החזיק מעמד זמן קצר בלבד, שכן המלך היה ער לזריזותם וידענותם בעניני כספים.

במסע הצלב נגד התורכים, כובשי קושטא, ב-1464, עברו דרך רוסיה האדומה, התנפלו על היהודים ובזזום. כשצרו על לבוב - דחום בפדיון כסף, אולם בקרקוב הניחום העירוניים להיכנס ונענשו ע"י המלך.

(1501-1492) המלך יאן אלברט - לא היה אוהב ישראל.

בתחילת המאה ה-16 כבר היה הקבוץ היהודי בפולין כוח כלכלי וחברתי חשוב, שהוכרחו לקחתו בחשבון ואי-אפשר היה עוד לזלזל בו.

פיזור הספרדים וההגמוניה של האשכנזים (רנ"ח-ת"ח: 1498-1648)

פיזור הספרדים לקליטת רובם בארץ הקדם, גרם לתחלופת ההגמוניה הכפולה:- ספרדית-אשכנזית של ימי-הבי-ניים, בהגמוניה אשכנזית. גרמניה נעזרה בענף המזרחי של היהדות האשכנזית-פולין ונוצרה הגמוניה גרמניה-פ-ולין שמרכז הכובד שלה היה בפולין. כך נוצר גם הניב היהודי-אשכנזי כשפת-דיבור בתחילה, ואח"כ גם כשפת ספרות.

עקב גזירות ורדיפות הגרמנים, חרבו אוכלוסי ישראל בפולין במאה הט"ז-י"ז ופולין הפכה להיות שליטה יהו-דית יחידה, הן במספר והן במצב חברתי-כלכלי. ניתן היה להם לסדר קהילותיהם על יסוד שלטון פנימי וחופשיים היו לעסוק בכל.

הוקם "ועד ד׳ ארצות", שדן בשאלות כלליות ופסק בכל הנוגע לחיי העם, והרמ"א - ר׳ משה איסרליש - הש-לים את ספרו של ר׳ יוסף קארו - "השולחן ערוך" - בהוסיפו הגהות ע"פ מנהגי אשכנז, בשם "משנה-ברורה".

בתום התקופה הגיעה שוב תקופת ריאקציה קתולית. החוכר היהודי נעשה משועבד ל"פריץ" וצמחו גזירות ת"ח-ת"ט - 1648 באוקראינה והמהומות שלאחריהן.

הריפורמציה - לותר והיהודים

לותר - יוצר הריפורמציה - הטיף ליחס טוב אל היהודים ואל אמונתם, אך לא מאהבתו אותם, כי אם באמונתו, כי לא דרך הפרעות תביאם אל תחת כנפי הנצרות, כי אם דרך הנועם. ברם, כאשר לא עלה בידו הדבר בשיטו-תיו הנעימות, גילה את פרצופו האמיתי והפך לשונא המושבע של היהודים.

מלחמת שלושים השנה - 1618 - 1648

היתה מלחמה שגרמה ליהודי אירופה צרות רבות ורעות. הספרות העממית היהודית התפתחה וחוברו סידורים ו-חומשים עם "עברית-טייטש" - תרגום לאידיש, לבעלי-בתים ולעמך. לנשים, נדפסו קונטרס נשים וספר נשים, הכוללים דבר מוסר אל הבת והנחיות בדרך החיים. גם ספרי דה"י, יוסיפון ו"שבט יהודה" נדפסו באידיש.

ימי הפריחה של המרכז האוטונומי בפולין

א. המצב הסוציאלי

אוכלוסי היהודים בפולין; בעיר ובכפר, לא היו מעמד ירוד. הם היו שכבה חשובה בחיי הכלכלה והח-ברה בפולין. אולם המצב המשפטי והחוקי היה מוגדר ע"י מספר גורמים חיצוניים, והיה תלוי בניגודי הצר-כים של המעמדות.

האצילים היבגונים (השליכטה הקטנה) והמלכים, דחקו - לסירוגין - את רגלי היהודים, היות וטובת צד אחד היתה רעתו של הצד שכנגד, והיהודים שהיו בתווך - סבלו. מיטיבי החסד ליהודים היו המלכים ומתנגדיהם הכמרים. המלכים הגנו על היהודים לטובת הכנסות הממשלה, שכן קיבלו מהם מיסים. היהודים מצידם הש-תדלו לתפוס משרות גבוהות לטובת עצמם ולעזרת אחיהם. בעלי המלאכה, שנאו את היהודים הזריזים והח-רוצים, מקנאתם בהם. לדוגמא - בלבוב.

סיגיזמונד ה-1 (1548) קבע משפט אחד לעשיר ולעני. עפ"י תקנות 1548 יגן על היהודים מי שמקבל מהם מיסים ומי שמפיק מהם תועלת.

בגליציה - ברוסיה האדומה, התפתחה שנאת ישראל עצומה. בלבוב - היו באותו זמן שתי קהילות: בעיר ומחוצה לה ויהודי לבוב הגיעו במסחרם עד שוקי המזרח.

בועד הצירים הפולני - ה"סיים" הפכה שאלת היהודים סלע מחלוקת ולכמה צירים ניתנו הוראות מפורשות ברוח השנאה לישראל. האצילים - היו מחולקים בדעותיהם. בעלי האחוזות הגדולות הגנו על החוכרים ה-יהודיים ואילו בעלי האחוזות הקטנות, קנאו בחוכרים היהודים, שנאום וצררום.

המלך אבגוסט (1572-1548) - חידש את התקנות של קזימיר ה-4 שהיו ערוכות ברוח ליברלית. סטפן בא-תורי (1596-1576) - הונגרי אמיץ, תיקן תקנות-צדק כלפי היהודים והיה טוב ומגן ליהודים כנגד עלילות הדם למיניהן, כגון: בתי-המדרש של הישועים בלבוב שהסיתו תלמידים לפרוע ביהודים ונרגעו רק תמורת שלמונים.

הוא נתן ליהודים ביבורוב - זכות להחזיק ביכנ"ס ובית-קברות ולסחור בבקר ובבשר, אך הטיל עליהם מס-משפחה בסך 1 זלוטי ומס-ארוח - 1 זלוטי לאורח.

ולאדיסלב ה-4 (1648-1632) - היה אף הוא סבלן כלפי נוטים מהדת הנוצרית. הוא אישר את חירות המס-חר של היהודים ואסר לפגוע בהם, אך מאידך אסר לבנות בתי-כנסת ללא אישורו.

ב. האוטונומיה של הקהילה

המלכות היא שנתנה זאת ליהודים ע"מ להקל על עצמה בגביית מיסיה מהיהודים. המוכסן הראשי היה הרב - נשיא קהילות ישראל - שנבחר ע"י המלך, אך היהודים לא קיימו פקודותיו, עד שהמלך הגיע לכלל דעה שיתן לקהילות חירות גמורה בבחירת ראשיהם. אגרת הבחירות של שנת 1551 - היתה לתחוקה של האוטונ-ומיה היהודית.

מאמצע המאה ה-16 החל שלטון ה"קהל": הקהילה והמוסד הפועל - ועד נבחרי הקהילה, ו"ראש הקהל" היה ראש הועד הנבחר. מספר חברי הועד השתנה בהתאם לגודל הקהילה ולצרכיה. למשל: היו ראשים, הטובים (סגנים) י"ד אלופי הקהילה וג' דיינים. כמו-כן היה גבאי: ביכנ"ס, בי"ס, צדקה ושווקים, סדר-נים, רואי-חשבון, שמאים למס הקהל, ופרנס החודש - ראש הקהל לחודש. הרב היה דיין והפוסק העליון בהלכה ובמשפט.

אגודות: ת"ת, חברת ש"ס, משניות, עין-יעקב, ביקור-חולים, לינת-צדקה, חברא-קדישא, פדיון-שבויים, הכנסת-כלה ועוד.

חברות בעלי-מלאכה, בתי-הכנסת שלהם רבנים מיוחדים.

עם הקמת ועד ד' ארצות, הפך ה"קהל" להיות מבצע תקנות ועד-הארצות. ועד ד' ארצות קובע תקנות ומי-סים ומגן ליהודים. (ראה בפרק הרבנים.)

הסתדרות מוצקת ומסועפת זו של האוטונומיה, גרמה שבישראל נשתמר החוש למשפט וסדר והיא שעמדה לעם - שהורחק מחיי המדינה הכלכליים - להתחנך חינוך אזרחי משלו.

הישיבות והספרות הרבנית:

ה"חדר" נוהל באידיש ובו למדו מקרא, מעט תלמוד ומעט דקדוק עברי, חשבון וקרוא-וכתוב באידיש. ה-קהילה החזיקה חדרים ליתומים: "בית ת"ת" - והקהילה פיקחה על הפרטים. "הישיבה" היא בית-המדרש העליון לתלמוד - כפופה להשגחת הרבנים. הלימוד נערך ב"זמנים", בהם ישבו עם הרב ועסקו בתורה. לצרכיהם (המעטים) דאגה הקהילה. אחת לשנה נערך יריד מרכזי, בו יכלו התלמידים לעבור לישיבות אח-רות ובו נעשו "חיתונים".

ב-1571 ניתן למלומד ר' שלמה מלבוב, לייסד בתי-ספר וישיבות. בד"כ היה רב-העיר גם ראש-הישיבה ולעיתים - למדן אחר - ת"ח. לא היתה תורה בישראל כבפולין. הרש"ל יצא נגד שיטת-הפלפול, היוצאת ומובילה אל מסקנות שאינן אמת. המדע-התלמודי: "המפה" ל"שולחן ערוך" נערכה ע"י הרמ"א ונקראה "משנה ברורה". המהר"ם מלובלין - רב בלבוב, מחבר חידושי-הלכות לתלמוד, הווה דוגמה לשיטה המ-כניסה ראשה לכל חוגי-החיים והופכת את התלמוד מהלכה למעשה.

ג. קבלה, מחקר הא"ל, ספרות עממית:

פולמוס חריף התנהל בין האדוקים לתלמוד בלבד, לבין חוקרי המדע היהודי שרצו לפתח את יתר ענפי הח-כמה והספרות, המוסר, הטבע ועוד. חוברו ספרי לימוד למקרא עליהם התמרמר הרמ"א, וגם תלמידו הת-נגד לו.

לשונות הדיבור של היהודים האשכנזים, נובעת מן המצב שבו אנוסים היו - ע"י המצב בארצות גלותם, לס-גל לעצמם - מתוך חפץ הקיום, את לשון הארץ לדרך החיים האוטונומיים שלהם. כעל כל עמי העולם עברה גם על היהודים התבוללות לשונית, מושפעת מן הסביבה התרבותית, אך הם סיגלו את השפה ללשון הלאו-מית, בין ע"י מתן צורה עברית למילים הנוכריות ולמשפט הנוכרי ובין ע"י החלפת הכתב הלועזי בכתב עברי. כך נתהוו ניבים יהודיים מעורבים ששימשו ליהודים לשונות-דיבור.

במאות ה-16–18 השתמשו היהודים בלשונות מיוחדות שהלכו והתפתחו. הספרות העברית היתה אמנם כפו-פה לרבנות ולא נתנה לניבים אלו מקום, אך ספרות עממית זו היתה בעלת חשיבות רבה.

על הקהילות והועדים של ארצות פולין

מישור - הסתדרות היהודים בפולין (1699)

במחצית השניה של המאה ה-16 - היו כפופים לועד ד׳ ארצות: פולין גדול - פוזנא, פולין קטן - קרקוב ולובל-ין, רוסיה האדומה - לבוב, ליטא, וולין.

המאות ה-י"ז - י"ח

הגמוניה פולנית-גרמנית בתקופת המעבר (ת"ח-תקמ"ס); 1648–1789

מתום מלחמת 30 השנה ועד המהפכה הצרפתית

התקופה נפתחה במסע הצלב ברוסיה, בימי מרד המלניצקי ובעליית שבתאי-צבי ומסתיימת בחלוקת פולין (והיהו-דים) בין רוסיה, אוסטריה ופרוסיה ובהתפשטות ההשכלה במערב-אירופה. היהודים מתקדמים מבחינה כלכלית והאומץ לשאת בגזירות, למרות הישארותם מנודים ממסחר, מעלה את ערכם. הקיסר יוסף השני, מוציא פקודת סובלנות כלפי היהודים, אך מבדיל בין סוחרים גדולים לבין המון החנוונים ובעלי המלאכה.

לסינג ודוהם פיתחו השקפת עולם הומניטרית, להטבת מצבם האזרחי של היהודים באירופה המערבית. ברם, בפו-לין קמה ריאקציה קתולית ששבה לעלילות-הדם וגרמה להגירה הפוכה - הפעם - לגרמניה. המרכז האוטונומי ה-יהודי קיים עדיין בפולין. הסתדרות הקהילות התפתחה בהתמדה והוועדים המרכזיים עמדו בראשה, עד ביטולם ב- 1764. למרות זאת ירדה היהדות הפולנית עם ירידתה החברתית-כלכלית של פולין והתפרדות גופה המדיני.

הבעש"ט - ייסד חסידות בפולין, וכנגדו התפתחה תנועת המשיחיות בראשות שבתאי-צבי, כתוצאה מעוצם הצרות והצפייה לגאולה עם ביאת-המשיח. ההשכלה שימשה גם היא פתח תקווה למוצא שונה ולהתחדשות רוחנית, ולמ-עשה נוצר מפגש בין מנדלסון - בגרמניה, לבין הבעש"ט - בפולין, ונוצרה הגמוניה אשכנזית כפולה: פולין - גרמניה.

השנים 1648–1675 - היו שנות משבר בפולין. סיבת המשבר - הניגודים בין 3 הדתות והמעמדות: הפריצים הפו-לנים, האיכרים הרוסים והיהודים בתווך, כחוכרי היערות והממזגות. קציני הפריצים בכפרים, שנאו את היהודים על לחצם של הפריצים וצררו אותם בכל עת. היהודי נשנא גם ע"י האיכרים הרוסיים, הן בשל היותו נציג האדון והן בשל היותו בלתי נוצרי וזר.

האיכרים הרוסיים הממורמרים אף ייצרו את הקוזאקיות האוקראינית ("קוזאק" - ריק ופוחז, החי על חרבו או מן השוד), ואת היידמאקיות האוקראינית שהיתה התפרצות-מריחוזרת על היהודים. ה"הטמן" הקוזאקי - חמלניצקי - ת"ח-1648, התאכזר אל שבוייו בצורה שלא היתה ולא תהא כמותה. (ליהודים, לפולנים ולכמרים ללא הבדל דת או גזע).

בין הנרצחים היה הגאון ר׳ אהרון, ראש הישיבה בלבוב.

בספטמבר - הופיע הצורר בלבוב בירת גליציה המזרחית, אך הסתפק בכופר של כל כלי-הקודש היהודיים ועזב.

יאן קזימיר המלך - נשא ונתן זמן רב עם הטטרים, להשגת הסכם-שלום, אך לבסוף עלו הפולנים על הטטרים והכניעום. נערך הסכם-שלום כפוי ולמשך 5 שנים היתה מנוחה ליהודים וזכויותיהם הושבו להם. חמלניצקי ערך הסכם גם עם הרוסים ואז החלו פרעות הרוסים ביהודים. השוודים - לעומתם, היו טובים ליהודים (כפי שהוכח גם במלחמת העולם השניה).

יאן קאזימיר הזהיר את מועצות הערים לא לשים מכשול על דרך המסחר של היהודים והעניק הנחות לעוסקים בפו-נדקאות, מסחר בהמות ועוד, אך בלחץ הבישוף מוילנא החלו שוב העלילות והפרעות שנקראו "מהומות" - בפולין ובליטא, למרות אגרת-מוסר של ראש הדומיניקנים אל הנוצרים בשל פרעותיהם.

בלבוב - נתנו היהודים דמי פדיון כנגד התפרעויות - לראש ביהמד"ר הקתולי ב-1664, והוקם משמר יהודי, אך לא תמיד הצליח להושיע.

גם המלך הבא מיגול ווישניביצקי - היה מגן ליהודים.

ב-1670 באה הכרזת "ועד ד' ארצות" על נידוי במצדדים בשבתאי-צבי.

הטוב במלכים, היה יאן סוביסקי (1674-1696), שהיה תקיף ביותר כנגד הפרעות ביהודים והגן עליהם. הוא סייע בבנין בתי-כנסת, חידש את חוקי זכויות היהודים והיה ליברלי בהשקפותיו. כך לדוגמא, העניק הנחות לירשבים על נחלותיו באיזור לבוב, תיקן תקנות כנגד הפרעות וציווה לענוש קשה את המתפרעים. סוכנו הראשי היה יהודי וכן היה רופאו.

בשנת 1680 נתקבל סיוע מן הכנסיה ברומא - בתשובה לאגרת מקהילות ישראל למניעת התנפלויות. האוטונומיות של הקהילות ע"פ "ועד ד' ארצות", נמשכה גם בתקופה זו. השלטון נתן תוקף לשלטון הקהילות ופסק, כי יש ל-העניש את החוטא ולא את כל הקהילה.

בין תקנות הועד, היתה תקנה בענין מוסר הכלכלה של היהודים, שלא לתת פתחון-פה להעליל על היהודים וכן חוק השלטון, היינו; חובת הקהילות לציית להוראות "ועד ד' ארצות".

שליטת היהודים על כל הפונדקים, ממזגים, מכירת העורות ועוד, היוו חלק חשוב מחיי הכלכלה הפולנית והורו על מצבם החברתי והכלכלי באותה תקופה.

שלטון האצילים המופקר בתקופה זו, יצר את הפתגם כי, "פולין קיימת בתוקף חסרון הסדר". שוב הוטלו הגבלות על חיי היהודים בלבוב, ושוב ניסו לעשות נפשות לנצרות, אך ללא הועיל, ולמען יראו וייראו וכנקמה על חוסר ההצלחה לשמד, נענשו שני פרנסים בשיטת <u>האינקויזיציה</u>. (מצבתם נמצאת בלבוב עד היום.)

תקופת אבגוסט השלישי (1734-1763) - סימנה המשך ההתדרדרות של פולין. עד אמצע המאה ה-18 נמשכה צרת היידמקים(התנחלות הקוזאקים) והחלה מלחמת הקהילות כנגד עלילות-השקר, ע"י חקירה עצמית והוכחת השקר.

גם בימי סטניסלב אוגוסט (1764-1789) המשיכה ההידמקיות ונערכה חלוקתה הראשונה של פולין, כדלקמן: לרו-סיה - רוסיה הלבנה. לאוסטריה - רוסיה האדומה-גליציה, לפרוסיה - פומרניה ופולין גדול. רוב היהודים השת-ייכו מעתה לאוסטריה ולרוסיה.

הקהילות והוועדים: עד 1694 טיפלו בגביית מיסים, הגנה בעניני היהודים, בשתדלנות לפני המלך והשרים ובמל-חמה בעלילות הדם. כמו-כן הוטלו מיסים על צרכי הבית, על המסחר והמלאכה, הקנין ו"חזקת ישוב" (מגורים), ואף בחירת הרבנים נעשתה ע"פ ממון.

שלטון הועד המרכזי נחלק בין ועדי המדינות הבודדות שהתכנסו לדיונים במיסים חדשים. ברור כי הפולנים הבי-טו בשנאה מתוך קנאה על הסתדרות הקהילות ועל הסדר והמשמעת ששררו בה.

הספרות הרבנית והעממית

בחלק הפולני של אוקראינה - חלה ירידה בחיי הרוח של קהילות; ידיעת התלמוד היתה עתה נחלת ת"ח בלבד, מאות קהילות חרבו ורבנים מובהקים היו רק בקהילות הגדולות (כבלבוב). רק מעט רבנים היו בפולין ובליטא, ש-הגיעו לקודמיהם. (הרש"ל, המ"א, המהר"ם מלובלין וכד'). ר' יחיאל הלפרין ממינסק, כותב "סדר הדורות" היה יחיד בדורו.

לפילוסופיה ולמדע החילוני - לא היה מקום בביהמד"ר ובספרות. קולות המשכילים הוחרשו מקינות הסובלים שביקשו בדת לא מאור אלא נחמה ותרופה ללב, אך מגידים ודרשנים - מצאו אוזן קשבת.

התפתחות הספרות באידיש

בראשונה, היתה האידיש תרגום וחיקוי למקרא. אח"כ חוברו ונדפסו ה"צאינה וראינה", "ליקוטי האגדה" וספרי קבלה ומוסר.

בגליציה - היו קיימות - כמקודם - אגודות על שבתאים נסתרים, שזלזלו בכמה ממצוות הדת ונהגו אפילו בפריצות.

הפרנקיסטים - מתנגדי התלמוד, מיסודו של רמאי ובוגד, שגרם להשכחת המצוות המוסריות - יעקב פרנק, מצאו בלבוב חברים לדעת ולאחר שנתפסו הוא וחבריו בהילולא ונאסרו ע"י שופט העיר, הוכרז על כולם חרם ונידוי. הם נרדפו בכל פולין, אך בתגובה - הלשינו על התלמוד וגרמו לשריפתו. הם ביקשו מהשלטון, שני כפרים ל-עצמם בגליציה - שם יוכלו לחיות כיהודים למחצה - וכדי להשיג זאת התנצרו והפכו מומרים, אך הנוצרים לא האמינו בהם וחשדו בכוונותיהם, כך שהפסידו מצד אחד ולא זכו במאומה מצד שני.

כמו-כן הלשינו על היהודים ובויכוח שנערך בלבוב בראשות הרב הראשי חיים רפפורט, הוכיח הרב את השקרים. אך פסק-הדין היה הפוך, מלבד עניין עלילת-הדם שנדחה לבירורה של הכנסיה.

החסידות

הבעש"ט נולד ב-1700. הלימוד לא היה לפי רוחו והוא בחר להתבודד ביער, שקוע בהירהורים. כשומר בית-המדרש - ישן בעת שכולם למדו בלילה, נעור, התפלל ולמד בספרי קבלה.

לאחר נישואיו התבודד שבע שנים בהרי הקרפטים בין קוטוב וקיסוב וחי מכריית טיט שאשתו מכרה בעיר. כך חי כהכשרה חשאית לפעולתו העתידה. לאחר-מכן עבר לטלוסי שבגליציה, שם היה מלמד, שוחט וחזן ונחשב ל"איש-פשוט".

רק בן 36 - החליט ע"פ רוח הקודש - כאמונת החסידים - שהגיעה שעתו להתגלות והחל לפעול כ"בעל-שם", היינו; כעושה נפלאות על-פי קבלה מעשית, באמצעות תפילה, השבעות וקמיעות ובעשבי רפואה לחולים. הוא עבר ממקום למקום ופעל גם בין הגויים. הוא נתחבב כל-כך על ישראל, שנקרא "בעל-שם טוב". תורתו וחידושיו התבטאו בדעתו: "שיש לעבוד את הבורא לא מתוך סיגופים כי אם ע"י התפעלות הנפש מתוך שמחה, ובתפילה מתוך התלהבות". לא רק בקיום המצוות כי אם בכל התנהגותו - עובד האדם את הבורא.

עקרונות שיטתו היו: "ה' ממלא חללו של עולם וקרוב לכל מקום ויש יחס גומלין בין העולם התחתון לעליון". היינו, מעשי האדם משפיעים על ההשגחה הפרטית.

לאחר-מכן השתקע במדז'יבוז שהפכה מרכז תמידי לפעילותו.

ההגירה לאמריקה 1880 - 1900

רוב הנודדים היו יוצאי רוסיה והצטרפו אליהם אוכלוסים קרובים מגליציה ועוד. דבר זה הביא את הגולה לאמריקה שנעשתה שניה בכמות אחרי המרכז הגדול שברוסיה. "מחורבנה של רוסיה - נבנתה אמריקה".

שנת 1891 היתה שנת בהלה בדברי ימי אמריקה. וושינגטון נבהלה משפעת הנודדים מרוסיה ותקנה תקנות להגביל את כניסתם. היא השיבה אותם באוניות לאירופה. אליס-איילנד בנמל ניו-יורק נקרא אז בצדק "אי-הדמעות", אולם למרות זאת הגיעו רובם לארה"ב (מגליציה ב-2-1891).

מצבה הכלכלי של יהדות ארה"ב

עוד בשנים הראשונות להגירה כתב אחד המנהיגים."מי שראה את בן "תחום המושב" העלוב והמדוכא שחרב חדה מונחת היתה תדיר על צוארו ורועד כעלה נידף למראה כל שוטר ופקיד. מי שראהו, נהפך - בהשפעת מלחמת הקיום והחירות - לתושב אמריקאי בן-חורין ובעל ראש זקוף, שאינו מרשה לאיש להעליבו ולאזרח במלוא מובן המילה, לבוש בגדים קצרים או מלבוש פועלים ללא הזקן והפיאות, אינו יכול להטיל ספק בערכה העצום של תנועת-היציאה מאירופה לאמריקה."

באביב שנת 1896 - יצא לאור בוינה הספר "מדינת היהודים". האגודות של "חובבי-ציון" בגליציה ובמקומות אחרים, נענו בהתלהבות לכרוזו של הרצל והדגישו במכתביהם ל"משיח" המדיני החדש, כי אין לדבר על ארץ אחרת ליהודים מלבד ארץ-ישראל. הרצל שחכך בדעתו אם לבחור בישראל או בארגנטינה, הרים "דגל ציון" בתוך גדודי הצבא מן-המוכן שמצא - אגודת "חובבי ציון".

היהודים באוסטריה 1901 - 1914

במלכות בית האבסבורג נמצאו שני מליון יהודים. הריבוי בין 1900-1910 היה מועט והיה שקול כנגד ההגירה. ב-1914 עלה המספר הכולל ל-2.2 מליון. החוק האוסטרי לא הכיר ביהודים כאומה נפרדת ואת לשונם - ה-אידיש - כלשון העם. אלפי היהודים שנצלו ע"י הפולנים - היטו את הכף לטובת הפולנים וכנגד האוקראינים.

אך באוקטובר - 1905, נפל על האוסטרים פחד המהפכה הרוסית. הם הוכרחו לוותר לדמוקרטים ולהבטיח זכות בחירה כללית במקום השיטה הקודמת של זכות ע"פ גודל הרכוש. המקומות בפרלמנט חולקו ע"י צירוף הבחירה הכללית, מלבד היהודים שלמרות היותם - ע"פ מספרם - במקום ה-5 בין האומות באוסטריה, לא הורשו לשלוח באי-כוח משלהם לפרלמנט. הציונים החלו במאבק להכרה, בו תמכו האוקראינים ע"מ לרופף את ידי הפול-נים בגליציה. הפולנים התנגדו ולבסוף הותר להם לבחור. במקומות בהם ישבו צפופים במלחמת הבחירות, ניצחו לא פעם בזכות הנשיאים היהודיים ב"סיים", שהכריעו את הכף לטובת צד זה או אחר.

הנבחרים הישראליים האמיתיים יצרו "קלוב יהודי" ולא נלוו לשום מפלגה. התנועה הלאומית גברה, הסטודנטים כתבו שהם יהודים בלשונם הלאומית ובמפקד העם ב-1910 ציינו "יהדות" למרות ההוראות האוסרות זאת.

בגליציה - הכריזו מחצית היהודים את האידיש כלשונם (ראה עתונות באידיש). ב-1908 - תפסו 160 אלף היהודים בגליציה, מקום חשוב בצד האומות האחרות. לבסוף, הכירו ביהודים כדת דתית אך לא לאומית.

המאות: 18 - 19

סוף המאה ה-18 וראשית המאה ה-19

לענין זכויות מדיניות ואזרחיות, נחשבו היהודים בד"כ כנטע-זר, גרים, משלמי מסי "חסות" וסוחרים, והוגבלו בעסקים ואף בילודה.

בפולין - לא היתה הגבלה בילודה, אך היו הגבלות המבדילות את היהודים מן האחרים.

בכלכלה - הותר ליהודים לנהל חוג עסקים מצומצם: חכירת ממזגות, אחוזות קטנות, יערות, מלאכות זעירות ומסחר זעיר.

באשר לזכויות לאומיות - היוו היהודים חטיבה נפרדת בעלת משטר עצמאי, הם לא נחשבו כאומה - אלא ככת דתית בלבד.

התרבות הרוחנית: בפולין מצאה התרבות הישנה חיזוק רב בחסידות. לאחר חלוקת פולין, עברה גליציה לאוסטריה, שלא ששה לקבל יהודים, כי הם התרבו במהירות עקב נישואין בגיל צעיר ביותר. עקב כך, נצט-מצם גם חינוך הנערים בלימוד-תורה.

המסחר היה ביד היהודים (בעיקר סחר-החוץ). רק 14 משפחות עסקו בעבודת האדמה. כן עסקו היהודים במש-קאות ובמבשלי-שיכר.

האיכר, פגש את היהודי בבית השיכר, בו הוציא ביאושו הרב את שארית כספו וע"כ האשים את היהודי באסו-נו.

חבורות האומנים לא קיבלו לתוכם את היהודים, ובערים תלויים היו בגויים ברשות המסחר.

מכסת מס-הגלגלת הוגדלה על היהודים. לרבנים נאסר לסדר קידושין אלא לאלה שעבדו באחד העיסוקים ה-מותרים.

תיקונים:

ב-1789 הוצעו שתי הצעות תיקונים לחוקים על היהודים:

א. למטרת הסתלקות היהודי משטח אוסטריה ע"י כבילת ידיו ורגליו בחוקים.

ב. להשגת חופש הדת, אך צמצום שלטון-הקהילה לעניני דת בלבד. הדבר נעשה כמו-כן - גם על-מנת לגרום להתבוללות בתוך העם הפולני. ההוראות היו חיוב בשימוש בפולנית בעסקים ואיסור הבאת ספרות ב-אידיש, מחו"ל. כמו-כן הוגבלו היהודים בהגבלות כלכליות אחרות.

בגליציה ואוסטריה נוצרו שני פלגים ע"י החסידות: החסידים והמתנגדים, ובכך התמוטטה הקהילה האוטונומית לשעבר. כמו-כן החל ריקבון מוסרי אצל היהודים. העשירים - למדו מהאצילים הפולנים לנצל את דלת העם, והרבנים - היטו דין כלפי העשירים.

הפרוסים לחצו את העם בעושק ובעול והטילו את רוב משא המיסים על היהודים וכתוצאה מכל אלה החל מאבק בין ה"קהל" והעם, שזיעזע את מבנה השלטון היהודי בשנות השמונים למאה הי"ח, ופרצה מלחמה - בין החסידים והמתנגדים - שהשכיחה את המשבר המדיני בפולין.

האמנסיפציה - השוואת היהודים בזכויותיהם לשאר אזרחי המדינה, הביאה להתבוללות - הטמיעה הטבעית בעם.

כתוצאה מיסודות סוציאליים שנוצרו בשדרות העליונים של העם, ידע העם "מלחמת-קיום" מהי ונוצרה תנועת שיחרור לאומית. חלק מהעם - דגל בקבוץ גלויות במקום אחד, נפרד מכל הגויים, וחלק שני - דגל בתחייה תרבותית לאומית בגולה, ע"י מאבק לזכויות העם באשר הוא, מתוך אמונה שאי-אפשר להשיג קבוץ גלויות. המשותף היה ההכרה בעקרון תביעת החרות וההגדרה העצמית.

תנועת ההתבוללות של המאה הי"ט נדחית בתוקף תנועת הלאומיות החדשה של המאה ה-כ'.

המדיניות הכללית של אוסטריה

בגליציה - היו כ-295,000 יהודים. ההתרבות הטבעית לא נאסרה, אולם חוקקו הגבלות חמורות ע"פ חוק הסובלנות.

לשוויון הזכויות היה פירוש כדלקמן: אבדן ההנהגה העצמית, הגבלות על החיים הכלכליים ואיסור השתקעות בלבוב ובערים אחרות, אלא בפרברים, וכן החובה להירשם בשמות משפחה, בגזירת ההשכלה.

בגליציה, בה משלו הרבנות והחסידות בכל שטחי החיים היהודיים, נחשבה ההשכלה לכוח משחית ומחבל ההו-רס כל המקודש לעם היהודי.

המפקח הומברג פתח בתי"ס יהודיים-גרמניים, בהם חוייבו היהודים להופיע ללא תעודות השכלה. נאסר לשאת נשים ועוד, ובכך הרסו בשיטתיות את החינוך היהודי. רק כאשר התלוננו על העול והעושק - הועבר ממשרתו והחל לחבר ספרי לימוד ליהודים ברוח הממשלה ובפקודת הקיסר חוייבו ללמוד בהם ונבחנו בהם לקבלת היתר נישואים. היהודים הוכרחו להתגייס, אך שילמו מס תמורת העבודה וחיפשו דרכים שלא לצאת ולשפוך דמם עבור ממלכה העושקת אותם.

החסידות כובשת כמעט את כל הקהילות, נמשכת המלחמה בין מתנגדים וחסידים, אך שניהם מאוחדים כנגד הה-שכלה שנמאסה בעיני היהודים על הבאתה בידי הממשלה השנואה עליהם ועל דיעותיה ותוצאותיה ההרסניים לעם היהודי.

יהודי פולין בימי החלוקות האחרונות 1784 - 1815

שנת המהפכה הצרפתית היה השנה הראשונה לרפורמה הפולנית. ה"סיים" המתוקן שנקרא בן "ארבע השנים" נשא מעמד אצילי ובני המעמד השלישי - העירוניים - דרשו שוויון זכויות ואמנם השיגו זאת.

שאלה נוספת היתה שאלת האיכרים והיהודים. בשאלת האיכרים ברור שמעמד אצילי פתר לטובת בעלי האחוזות. שאלת היהודים נדחתה מיד אל ועדה מיוחדת בכעין פחד ושם שקעה.

באותה עת הועלה הפולמוס בשאלת היהודים על-ידי חוברת בנושא "תחבולה לשנות את יהודי פולין ולעשותם לאזרחים מועילים לארץ". לדעת מחברה, קשים היהודים למדינה לא מטבע בריאתם, כי אם מפני חינוכם ודרכי-חייהם המיוחדים. על-כן נחוץ לחנכם חינוך פוליטי ורוחני לשם סיפוחם אל קהל האזרחים. זאת יש לעשות בעזרת הגבלות רוחניות וכלכליות, כסיוע להפצתם כעובדים מועילים לפולנים. להצעה זאת קמה הצעה נגדית, שבה דרש בעל ההצעה לבטל את הנהגת הקהילות בישראל, ולהצר צעדיהם בשוק המסחר.

הצד השווה שבשניהם היתה ההסכמה שניתן לתקן את חסרונות העם על-ידי שינוי דרכיהם בעל כורחם. נדמה היה להם שיוכלו לשנות את חיי העם כטוב בעיניהם וכי די בהחלפת הלשון ודי להכריחם ללמוד בבתי-ספר ממלכתיים, לבטל הנהגתם העצמית ולעשותם אומנים ועובדי-אדמה, במקום סוחרים, כדי לשנותם.

הצד השונה שבין שתי ההצעות היה בדרגת החומרה. אלה הציעו לבטל לגמרי את שלטון הקהילה ואלה הציעו רק להגביל אותה במקצת.

כנגד הקולות המחייבים את היהודים והגוזרים עליהם גזירות שונות, הוצאה חוברת פולנית בשם "רעיונות אודות התחבולה להפוך את יהודי פולין לאזרחים מועילים לארצם". בחוברת מודה הרב צבי יוזפוביץ, על הכוונה הרצויה, אך הוא מביע תמהון שגם אנשים משכילים מגנים את היהודים, רואים את חטאי היחיד כחטא הרבים ואינם רואים כי יש בעם מידות טובות ותועלת רבה למדינה.

החלוקה השניה והשלישית

פולין הולכת וגוססת ומתנגדי החוקה החדשה של ה"סיים" שנקראה "חוקת מאי", התחברו עם הממשלה הרוסית שדרכה היתה להזיק לכל התקדמות, בכל מקום.

ב-1794 פרץ מרד לביטול עבדות האיכרים ולשוויון. האזרחים היהודים סייעו למתמרדים להגן על הערים מפני צבא הממשלה ונוצר לגיון יהודי מיוחד להגן על המולדת בראשות ברק (דב) יוסיליביץ. הוא היה משרת לשר פולני גדול. איתו יצא לעולם החדש וראה את הרוחות החדשות - רוחות השיוויון - בעולם המערבי. הוא הבין שיש להילחם לחירות גם במולדתו. אולם בקריאתו להילחם לחירות שכח כי אין חירות היהודים מובטחת ע"י חירות האצילים. הוקם גדוד יהודי של 500 איש, שלחם באומץ וחירוף-נפש בפראג, בוורשה ובמקומות נוספים. עם דיכוי המרד הוכרח יוסיליביץ לברוח עם שארית חייליו לצרפת.

גם הפולנים וגם היהודים חששו מפני שוויון-זכויות אזרחי, בהשפעת החסידות ומפני פרצים במשטר הדתי, עקב הריסת שלטון הקהילה והחדר, שיגרמו להפקרות דתית ולהתפלגות מאונס ומרצון. במיוחד פחדו היהודים מחובת עבודת הצבא שלא היו רגילים בה ושהממשלה הכריחה אותם למלא. הצדיקים באותו דור והסידים בעלי השפעה, העירו את הלבבות להשתדל לבטל את הגזירה הכפולה - שווי-זכויות ועבדות הצבא - העתידה לאבד את הדת ואת האומה. הממשלה נעתרה לבקשת היהודים, דחתה לפי שעה את שווי הזכויות והסכימה שהיהודים ישלמו מס נוסף תחת העבודה בצבא. ליהודים היתה שמחה אבל לצורריהם ניתן פתחון-פה להתאונן על היהודים שאינם פטריוטים כל צורכם.

חוקים שונים:

"תחום המושב" - תקנה שחוקקה המלכה הרוסית יקטרינה השניה, על-מנת לשעבד את היהודים במקומם ולאדמתם ולמנוע מהם יציאה לחלקים אחרים ברוסיה הפנימית וכך להצר צעדיהם בחיים הכלכליים.

"הועד לתקנת היהודים" - הוקם בימי אלכסנדר הראשון (1801), שהכניס רוח ליברלית לתוך האויר המחניק של הלשכות בפטרבורג, שם היו פקידים הרחוקים מחיי היהודים והמנסים לשנותם. המלך יסד ועד מיוחד לתקנת היהודים. בין חבריו נמנו: השר לעניני-פנים, השר למשפטים ומומחה לשאלת היהודים. על הועד הוטל

לעיין בשאלת היהודים כדי לזכותם לתקנות טובות גם באיזורים שעברו לרוסיה מפולין.

היהודים שחששו מ"המומחה", שלחו צירים אל המלך ולאחר זמן מה פוטר שונא-ישראל זה מתוך הועד. יהודים מקורבים למלכות, יעצו לועד והועד הכין תוכנית כללית של תיקונים. את התוכנית הכללית העבירו לקהילות לחוות-דעת והיהודים ביקשו לדחות את התיקונים ל-20 שנה. גם בין חברי הועד היו חילוקי-דעות לטוב ולרע.

"חוק תקנת היהודים" - נתפרסם ב-1804. בחוק זה נשללה חכירת הפונדקים בכפרים והיהודים חוייבו בעבודת האדמה. לסוחרים הותר לנסוע לערי המלוכה. המשטר האזרחי של היהודים היה כפוף לממשלה, אך הותר ליהודים לבחור רבנים וראשי-קהל שתפקידם היה להשגיח על קיום המצוות ולדון בעניני דת.

"ה ה ש כ ל ה" - ליהודים הותר להיכנס לכל מוסדות החינוך ברוסיה ולייסד לעצמם בתי-ספר ללימודים כלליים, בתנאי שילמדו בהם רוסית, פולנית או גרמנית. ראשי היהודים חוייבו לדבר באחת משפות אלה ולקרוא ולכתוב בהם. כמו-כן חוייבו הם ללבוש מלבושי אחד העמים האלה.

מחלוקת החסידים והמתנגדים ומעשי הממשלה

שעת חלוקת פולין היתה שעת מחלוקת ליהודי פולין. לחלוקה החיצונית נצטרפה גם חלוקה פנימית. ולפירודה המדיני - נוסף פירוד רוחני. הגוף הפולני נגזר לנתחים בין רוסיה, אוסטריה ופרוסיה והנשמה - בין הרבנות והחסידות.

הגאון מוילנא עמד בראש המתנגדים לחסידות. אלה פגעו באלה ואף לידי הלשנה לשלטונות - הגיעו, דבר שגרם למאסרים של הראשים של אלה ושל אלה. כשנוכחה הממשלה שאין סכנה למדינה מהמחלוקת הדתית, התירה לאלה ולאלה לקיים קהילות נפרדות ושלטון נפרד. אבל כבעבר - גם המתנגדים וגם החסידים ראו סכנה בהשכלה ולחמו בה מלחמת חורמה.

ה מ א ה ה - 1 9

1815 - 1848 השעבוד האזרחי ומחלוקת התרבות באוסטריה

ש י ט ת ה ל ח ץ ב ג ל י צ י ה

הממשלה ניצלה את חוסר ההשכלה וההתפתחות המדינית, ועשקה את היהודים במיסים מיוחדים ובסכומים עצו-מים. המיסוי היה כפול מבמקומות אחרים וגרם להפסקת אכילת מאכלי-בשר, לצמצום השימוש בנרות ולקיום מצוות מצומצם.

כובד המיסים נתרבה בכך שניתנו בכל שנה בחכירה לאחד מעשירי הקהילה. יהודי תקיף בד"כ, שהשגיח בעין פקוחה על המיסים כי בכך היתה פרנסתו, אף נבחר - בעל-כרחם של התושבים - למנהיג הקהילה ובחר ממקו-רביו האמידים לוועד-הקהל.

מיסים נוספים בגליציה היו: מיסי-החותם - לקבלת רשיון-תפילה במנינים פרטיים, ומס-החופה - בדרגות שו-נות - לפי הרווח השנתי. בכך נתרבו מקרי הנישואין-ללא-רשות. הממשלה והיישוב בגליציה פרה ורבה על אפה ועל חמתה של הממשלה האוסטרית. אך גם העניות פרחה והגיעה לשפל המדרגה.

ה ל ח ץ ה ת ר ב ו ת י

הצנזורה האוסטרית אסרה להכניס מחו"ל ספרות-קדושה, אסור היה להדפיס סידורים ומחזורים ללא תרגום גרמני ומובן שהובאו והודפסו ספרים בחשאי. כמו-כן אסור היה להאיר את בית-הכנסת במידה מרובה ונתחדשו עלילות-הדם. אך לזכות הממשלה האוסטרית ייאמר שלא סייעה בידי המעלילים האוסטרים, אלא חקרה ודרשה והענישה את האשמים האמיתיים.

תנועת הרפורמציה, שהיתה קשורה בגרמניה במלחמת השוויון, לא יכלה להתפשט באוסטריה מפני התנגדותם היתרה של החרדים ומפני רפיונו של הגורם המדיני - השאיפה לאמנסיפציה - בתנועה זו.

התעוררה ספרות זמנית, לא בתחיית המחשבה העברית בלבד, אלא גם בתחיית הלשון הלאומית. רק מיעוט קטן דבק בתרבות הגרמנית - אולם שמר את הניב המדובר ואת הלשון העברית שנתחדשה ונסתגלה לנושא החדש, ב-עיקר בגליציה, בה היו שני סוגי ספרות בלבד: הפלפול הרבני והמסתורין החסידי.

במרכז תנועה ספרותית זו היו ש.י. רפפורט (שי"ר), יליד גליציה, לבוב, וחבר בתנועת משכילים בלבוב, ש-התעמק בספרות-עתיקה שהיתה אסורה בביקורת. מסקנותיו פורסמו בספר "בכורי-העתים" כביוגרפיות של אישים יהודיים: ר' סעדיה גאון, ר' האי גאון ועוד.

כמו-כן היו י.ל. מיזס מלבוב, שיצא כנגד הרבנות והקבלה בחריפות והטיף לאמת וכן ר' פרל מטרנופול מאנ-שי ההשכלה ומנהל בי"ס ישראלי.

המהפכה - במרץ 1848 והשווין - במרץ 1859

מתן השוויון באוסטריה

הישוב היהודי בגליציה עבר בשלום בים הגרמני-סלאבי הסוער. החוגים היהודיים העליונים בלבוב, נמשכו אל הרוב הפולני ופטריוטיותם ולכן תמכו האחרונים בעצומות חודש מרץ לשוויון היהודים. צעירי ישראל נכנסו לגוארדיה הלאומית והמשכילים - למועדונים הפטריוטיים הקיצוניים או שייסדו גופים קיצוניים דומים.

לא רק היהודים דבקו בתרבות הפולנית כי אם גם מגדולי החרדים בגליציה, היו פטריוטים נלהבים. אך השנה הראשונה של המהפכה לא גאלה עדיין את יהודי גליציה מכבלי השיעבוד. עוד בקיץ 1848 שלחו צירי הקהילות בגליציה ל"רייכסטאג" בוינה, אגרת דרישה לשווין בשם "חרות האמונה", אך הפרלמנט הוינאי דאג רק להקלה אחת - ביטול המיסים המיוחדים ליהודים.

ב- 31.12.1849 ביטל הקיסר פרנץ-יוזף את התחוקה שנתן ב- 4.8.1849 בטענה שאינה מתאימה לחיי אוסט-ריה, והחזיר את שלטון היחיד לקדמותו. היהודים חשו בסכנת שיחרורם הארעי. שונאי ישראל הצרו את רגלי היהודים ואת חירותם ולבסוף חידשה גם הממשלה את האיסור ליהודים לקנות קרקעות באוסטריה.

גם האיסור להחזיק משרתים, חודש, וכן חודשה החובה להרשאת נישואין ולשבועת אמון. היהודים הוצאו גם מהאומנויות החופשיות ועוד.

ב- 1860 חודש החוק המתיר ליהודים לרכוש נחלות בכל מקום, מלבד בגליציה, שם צומצמו גם חירות-התנועה ומשלח היד.

ב- 1866 ניתן ע"פ התחוקה החדשה - שווין אזרחי לכל הלאומים והדתות כחוק ולא יעבור. עיקרי השווין נתחזקו וההגבלות בחירות-התנועה ומשלח היד בוטלו לגמרי. השתתפות היהודים באומנויות החופשיות נתחדשה ומספר התלמידים בבתי-הספר הבינוניים והגבוהים - עלה. ברם, השתתפות היהודים במועצות-הערים היתה מו-עטת, עקב המניעה מצד הנוצרים הקנאים - בגליציה.

המחדשים התנגשו בגליציה בחסידות השקועה בהזיות מסתוריות. בינתיים נוספו שושלות חדשות לצדיק גלי-ציה ובוקובינה - ורוז'ין מרוסיה, שהגיע לסדאגורה ובוקובינה, ופרש מצודתו על רוב חסידי גליציה ועצר בעד התפשטות ההשכלה.

נסיונם הראשון של המחדשים בגליציה לעשות אגודה אחת בהנהגת מטיף מלבוב - נסתיימה בהרעלתו של המטיף ע"י הצדיקים ובכך נשתתקה תנועת המתקנים.

רק ב- 1867 אחרי השווין החל מיעוט מתקדם בלבוב להתעורר.

ב- 1868 קמה אגודת "שומר-ישראל" - לאיחוד המתקדמים הנוטים להתבולל בגרמניה. עיתונם: "דאר איזרע-אליט" היה דו-שבועון שיצא בלבוב.

"מחזיקי הדת" - חרדים בהנהגת הרב ש' שרייבר (בנו של ה"חתם-סופר") מורדי-אור וקלריקאלים קנאים.

כת שלישית שקמה היתה של מתבוללים חובבי התרבות הפולנית.

ה ס פ ר ו ת

בגליציה מצאה הביקורת קן-בספר השנה "החלוץ" שיצא בהפסקות משנת 1852-1880. עורכו היה משכיל תלמודי מברודי - י. ה. שור, שיצא למלחמה ברבנות ובתלמוד. היה זה מרד השכל ששועבד ע"י הפלפול הישן ופרץ ממסגרותיו.

ה"חלוץ" לחם ביהדות התלמודית כבאוייב חי, שעקר בגליציה - בסיוע החסידות - כל נצר של דעה חופשית. לא היתה לביקורת ערך מדעי היות שחסרה ראייה היסטורית, אך ערכה הציבורי היה רב כמלחמה לשיחרור רוחני ודתי ועיקר תכליתה לא היה תיקון מעשי אלא הגנה על חירות המחשבה.

מראשי ה"חלוץ" - א. קרוכמאל, שהורה באחדות האל המוסרי ביהדות בלבד, שאר עיקרי הדת והמצוות אינם אלא לבושים חיצוניים לגרעין וחייבים להתבטל. לדעתו, "הפילוסופיה של דברי ימי ישראל היא: ירידת האו-מה (המדיניות) ועליית הדת". אובדן המדינה-הקרקע - יגלה את העצם הרוחני שביהדות. כל תפילתו של עם ישראל היא למילוי התעודה של נושא אחדות האל המוסרי בעולם.

המשבר של תקופת השיחרור נראה בלשון העברית המטופחת, שהורחקה מהספרות ע"י הגרמנית שהפכה לשו-נם של המשכילים. אך בגליציה מרובה היתה עדיין ידיעת העברית.

ב א מ נ ו ת

הצייר פרנצוז - צייר את חיי יהודי גליציה בשחור.

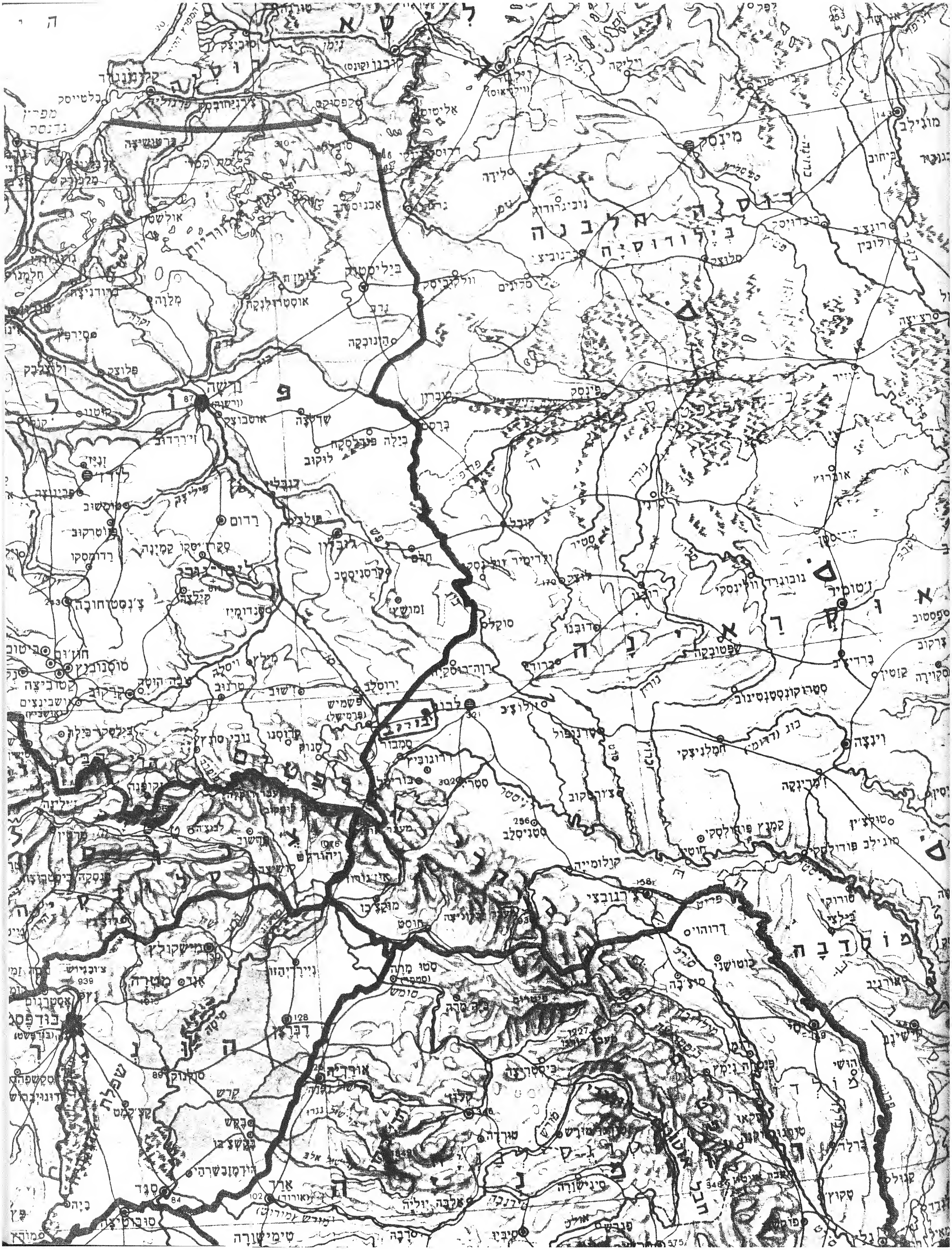
בסיפור "יהודי בארנוב" (1877) מציירת מלחמת האבות והבנים במלכות החושך של חסידי גליציה. פראנצוז מכנה את גליציה: "יציאה תרבותית מחצי אסיה".

שאלת היהודים נדונה בקונגרס הוינאי ב-1815 ב"ברית הקדושה" של השלושה: רוסיה, פרוסיה ואוסטריה, שחתכו בה את גורל אירופה, וההצעה הפרוסית שזכתה בתמיכת השניים האחרים קבעה כי: "המאמינים בדת-ישראל, נהנים מן הזכויות האזרחיות, בהסכם לחובות האזרחיות המוטלות עליהם. במדינות שהתחוקות מעכבות תיקון זה, מן הרצוי לחברי הברית שהעיכובים יסולקו עד כמה שאפשר".

היות וצירים גרמניים שונים התנגדו לחובה זאת, שונתה ה"חובה" ל"עיון כיצד להיטיב עד כמה שאפשר את מצבם האזרחי של היהודים, בתנאי שימלאו חובותיהם האזרחיות."

בפרלמנט האנגלי נאם ד'יזרעאלי ב-1847 על החוב שחייבת האנושות לעם היהודי, העתיק מכל העמים והיחיד הקיים מאז ויהיה קיים לעד. וכי על-כן, חייבת האנושות, והנצרות בפרט, למלא דרישת השוויון האזרחי והמדיני ליהודים.

גליציה

ליטא
מינסק
מוגילב
בוברויסק
סלוצק
נובוגרודוק
לידה
גרודנו
בילוסטוק
בילורוסיה
פינסק
ברסט
קובל
ורשה
לודז'
רדום
לובלין
קיילצה
צ'נסטוחובה
קטוביצה
אושבינצים
קרקוב
טרנוב
ירוסלב
פשמישל
לבוב
רובנו
דובנו
ז'יטומיר
אוקראינה
וינצה
קמניץ פודולסקי
מולדבה
בודפשט
דברצן
אורדיה
קלוז'
סגד

ההיסטוריה של יהודי גליציה מתום ימי-הביניים ועד ימינו

ג ל ו ת - מ ה י ?

א. עקירת בני-אדם מארץ מושבם, מתוך אונס וכפייה - לארץ אחרת.

ב. ביטוי לציון כלל הגולים כקבוץ, עובדה.

ג. בספרות ימי-הביניים: שיעבוד, גזירות ונגישות.

ד. גם השכינה - נמצאת עם ישראל בגלות: "ואתכם אזרה בגויים" (ויקרא כ"ו-33).

על-מנת שלא להיטמע בגויים, יש צורך בליכוד מירבי, בכמה אופנים:

א. על תא המשפחה להישאר צמוד ומלוכד.

ב. יש להתאגד לפי ארצות-מוצא, להקלת תנאי הליכוד.

ג. המרכז הרוחני נחוץ, לשמירת הדת והמסורת. היינו: "המקדש-מעט" - בית הכנסת.

ברור, כי הגויים לא ראו את ה"מתבדלים" בעין יפה והתוצאה המתבקשת היתה: איבה, שיעבוד ואניסה להיט-מעות ולבסוף נסיון להשמדה.

תוצאה זאת היתה קבועה וכן היה הנימוק/התירוץ: "היהודים היו תמיד האשמים בכל מה שאירע לגויים".

ה ח ו ר ב ן - בכל הדורות ובדורנו בפרט - הוא איפוא צילה של הגלות.

ג ל י צ י ה

מאז ומתמיד עברו על גליציה גלגולים רבים והחזיקו בה ידיים רבות עקב חשיבותה הכלכלית והאיסטרטגית, מימי הטאטרים האיטלקים ולאחר-מכן - פולין, אוסטריה, רוסיה, גרמניה ושוב פולין, ושלטו בה אצילים פו-לניים ואוסטרים, מלכים ונסיכים, מקומיים וזרים. ברור שלכל אציל ולכל מדינה היו דרישות משלו, שהיו שונות מקודמו ולתושבים נגרם סבל רב מחילופין אלה ומחוסר הוודאות לגבי העתיד.

במאה ה-14 שלט בפולין המלך קאזימיר הגדול. האדמיניסטרציה והשיפוט היו בפולין, כבמערב - אירופה, בידי בעלי-העיר והסביבה - האצילים - אשר קיבלו ערים, אדמות ואחוזות מיד המלך עבור שירות טוב והצט-יינות במלחמה. מעמד האצילים האלה נקרא ה"שליכטה" והם היו בעלי המעמד הגבוה ובעלי זכויות מיוחדות. תושבי הערים ואנשי האחוזות שלמו לאציליהם מס גבוה וקיבלו תמורת זאת הבטחת החיים והרכוש.

לאחר מות המלך משושלת ה"יגלונים", גבר בפולין שלטון ה"שליכטה" ורוב האצילים התרכזו בבית-המחוק-קים הפולני - ה"סיים". לעומת יורשי-העצר הידועים במקומות אחרים, נבחר המלך מבין האצילים בבחירות חופשיות. התוצאה היתה שהחלו לשלוט בפולין נסיכים ואצילים זרים, שנבחרו ע"י ה"שליכטה" מפאת חוזקם, או בהשפעת הסכמים ושלמונים. לנסיכים זרים אלה היו תנאי המדינה ושפתה זרים לחלוטין והחלה תקופה של תוהו ובוהו והפקרות, שהלכו והחמירו עם כל נסיך ואציל חדשים. בתקופה זו נפוצה האמרה כי "פולין קיימת תודות לתוהו ובוהו". הסכסוכים הלכו והחמירו, ולבסוף, ב-1722, נחלקה פולין בין רוסיה, פרוסיה ואוסט-ריה. בחלוקתה בפעם השלישית, ב-1795, עברה גליציה לאוסטריה, כאשר המרכז הוא לבוב (למברג).

אוסטריה היתה אז קיסרות אדירה, ששלטה על עמים רבים וכל אזרחיה היו בעלי זכויות שוות. ב-1867 קבלה גליציה אוטונומיה, אולם בתחילת המאה הנוכחית עברה עליה שוב מלחמה קשה. היא היתה מעורבת במלחמת העולם הראשונה ומלאה תפקיד נכבד במאבק בין רוסיה ואוסטריה. איזור גליציה שכלל את לבוב (למברג), ט-רנופול וזדרוסלב כערים ראשיות, סבל רבות ועבר מיד אל יד, והמלחמות שהתנהלו באיזור גרמו סבל רב לתו-שבים למודי-הסבל והמלחמות. בינתיים נתגלגלו לאיזור גם האוקראינים, בעלי הדת (היונית), וב-1923 הוקמה

קואופרציה של פולין ואוקראינה, ולבסוף - עברה גליציה את כל זוועות מלחמת העולם ה-2, כאשר האיזור עובר שוב מיד אל יד.

בשנת 1933 הוכרזה גליציה לאיזור עצמאי, אולם לא כך חשבו שכניה. רוסיה נכנסה ממזרח וגרמניה ממערב והאיזור נמצא בשתי ידיים זרות.

בתחילת ספטמבר 1933 - החלה הפצצת האיזור ובסוף אותו חודש עבר האיזור לידי הרוסים, אולם לא לזמן ארוך, שכן ב-30.6.41 כבשו הגרמנים את לבוב ובאיזור הושלט שלטון זוועות והשמדה של יהודים, פולנים ואוקראינים. הושמדו בו למעלה מ-שלושה ורבע מליון נפש, בני כל הדתות - ויהודים בפרט.

רק ב-1944 עם כניעת הגרמנים וסיום המלחמה - שבו הרוסים וכבשו את גליציה, ושייכוה לאוקראינה הסובי-טית. מזרחה - נשאר בידיהם, ומערבה - עבר לידי פולין.

האנטישמיות בגליציה

ראשית ההתיישבות היהודית בגליציה - היתה במאה ה- 11. היהודים היו כרגיל, בין בעלי האחוזות הגדולים והקטנים ובין "הפריץ" והאיכר, ובערים נשארו רובם-סוחרים. לשונם - אידיש - לא נמנתה על השפות הלאו-מיות המוכרות ובמפקד התושבים הוכרחו לרשום: גרמנית או פולנית.

הפולנים שהיו על-פי מספרם וערכם בחיי המדינה - הכוח החזק והמרכזי, נעשו לאומה השלטת בגליציה ושק-דו להטמיע בתרבותם את היהודים שישבו בקרבם בכורח המדיניות והכלכלה.

במפקד 1900, ציינו 76.5% מיהודי גליציה את הפולנית כלשונם המדוברת בעוד 90% מהם דברו אידיש (ב-בוקובינה ציינו רובם את הגרמנית בעוד שכוונתם היתה יהודית או אשכנזית).

מפולין הישנה ירשה גליציה האוסטרית את עלילות-הדם הקרובות ללב הנוצרים, שטרם נשתחררו מאמונת ההבל של הדורות הקודמים, ורק בניסים ניצלו יהודים רבים בגליציה מעלילות-הדם, בזכות בעלי-הדין האוס-טריים.

בתחילת שנות ה-90 נתחדדו הניגודים הלאומיים והכלכליים בגליציה. המחלוקת בין הפולנים והרותינים סיבכה את היהודים שהועמדו בין הפטיש והסדן. הפולנים דגלו ב"קאתוליות ולאומיות" ושמו להם למטרה להוציא את היהודים ממקצועות שונים בחיים הציבוריים והכלכליים ולהעמיד פולנים במקומם. האגודות המקצועיות פתחו חנויות מתחרות משלהם ונישלו בכך את היהודים מפרנסתם. כך הוציאו את היהודים ממסחר המלח, שנמצא בי-דיהם מימי-קדם. וועידתם שכללה בעלי-אחוזות, החליטה ב- 1893 על חרם כלכלי במקום שפיכות דמים, כד-רך "כשרה" למלחמה ביהודים.

יהודי גליציה שהורחקו מכל מקומות העבודה, הגיעו לידי עניות שלא היתה כדוגמתה בכל ארץ אחרת. כמחצית מן היהודים נמנו בין מחוסרי הפרנסה. אף מוסדות-צדקה כמו "הקרן מיסודו של הברון הירש" ואחרים, לא יכלו לסייע, היות והשלטון שם מעצורים על דרכם להבראת הכלכלה היהודית. הותר לפתוח בתי"ס לאומנות בלבד, בתנאי ששפת ההוראה תהא פולנית. בכך שהטמיעו את התלמידים היהודיים בתרבות הפולנית וגדרו את שדה-הפרנסה, הלכה העניות וגברה והחלה הגירה המונית לאמריקה.

הספרות

גליציה עמדה במזל שתי קצוות של תרבות. המשכילים שדבקו בתרבות הגרמנית או הפולנית מזה, והמון חסידים הקשורים לחברות "שומרי-ישראל", "מחזיקי-דת", ו"אגודת-אחים" מזה, שלחמו זה בזה.

כנגד "שומר-ישראל" שכלי מבטאם היה העתון "יזרעאלים" (בגרמנית) - בלבוב, פעלה "אגודת-אחים" שבטאה עצמה בעתון פולני בשם "ארץ המולדת". הם נסתייעו במטיפי הפולנית בגליציה וגברו מעט על חובבי הגרמנית. בין שתי האגודות האלה עמדה חבורת "המשכילים" - שומרי משמרת הלשון העברית והספרות העברית החדשה.

במקצוע "חכמת-ישראל", לא יצרה גליציה בתקופה ההיא דבר הראוי לשמו והראוי להיזכר. מלבד החכם של-מה בובר מלבוב, שהוציא מדרשים עתיקים ע"פ כתבי-יד, מאמרים מדעיים ושירים.

החינוך בגליציה

בגליציה – 7 מליון נפש: 4 מליון פולנים, 3 מליון אוקראינים. במזרח גליציה – אוקראינים ברובם ופולנים במיעוטם – המרוכזים בעיקר בערים. ביניהם – כ- 700 אלף יהודים שהיו לחוצים בין שני העמים. הפולנים היו מעוניינים בהתבוללות פוליטית ולשונית של היהודים, על-מנת להבטיח את ההגמוניה במזרח-גליציה, ב – עיקר בערים, שם היוו הפולנים עם היהודים את הרוב.

האוקראינים, מצידם, לא יכלו לקוות להתבוללות יהודית, היות והיו חסרי תרבות והיות ורוכזו בכפרים – ושם כמעט ולא היו יהודים. אי-לכך חשובה היתה לאוקראינים דווקא נייטרליותם של היהודים. לעומת זאת ברור, שליהודים היתה מדיניות לאומית פרטית, טובה יותר ורק חוק הברית – באוסטריה – המציא את ההזדמ- נות המדינית-היסטורית, הטובה ביותר לכך.

בין התבוללות לציונות

שיוויון-הזכויות ליהודים, פתח בפניהם את שערי מוסדות-החינוך לסוגיו. במזרח-גליציה היוו היהודים כ- 50% מתלמידי בתי-הספר הפולנים והאוקראינים – כמעט מאומה, דבר שהכעיס את האוקראינים ועל-כך לא יכלו האוקראינים לסלוח.

בתי-ספר יהודיים היו רק של הברון הירש. אלה היו בתי-ספר פולנים יהודיים – ליהודים בלבד. היינו: לא למדו בשבת, למדו מעט היסטוריה-יהודית ודת על קצה המזלג. הצרה החלה בגימנסיה, שם נמשכו היהודים לתרבות הפולנית והיו בין טובי היודעים פולנית בדבור ובכתב. במזרח-גליציה דברו היהודים בבית וברחוב – אידיש, ובבתי-ספר – פולנית.

צעירי – ציון

באותה תקופה קמו אגודות "צעירי ציון" ונוסדו חוגים סודיים של סטודנטים, שנמשכו ל"רנסנס" היהודי, ב- שמות שונים: "בר-כוכבא", "בר-גיורא", "יהודה" ועוד, אך כולם יחד שייכים היו לאיגוד כלל-ארצי בשם: "צעירי-ציון", שערך קונגרסים וכנסים ואף הוציא ירחון "מאראה" בפולנית. הם עסקו בהיסטוריה ישראלית גרץ, ובספרות יהודית והקימו חוגים ללימוד השפה העברית, מדי שבת נאספו בסודיות וקיימו במפגשים הסו- דיים הללו, דיונים בבעיות יהודיות; תחילה בהרצאה ולאחר-מכן – בדיון כללי.
הנהלות בתי-הספר לא ראו פעילויות אלו בעין חיובית ואסרון, אולם הן המשיכו למרות זאת.

ציונות וסוציאליזם

היהודים ראו בסוציאליזם מורה-דרך לבעיות היהדות וכעין מהדורה מודרנית של התורה (הסוציאלית) ושל אידיאל כלל-עולמי של שלום ודרך הנביאים. הסינטזה האידיאלית נמצאה ב"פועלי ציון", אולם הנוער טרם נמשך לרעיון זה.

מגליציה ועד "מאלאפולסקה"

מיד לאחר מלחמת העולם ה- 1 הפכה גליציה כולה (לאחר מצב-ביניים של "רפובליקה מערב-אוקראינית" – במזרח גליציה), לחלק אינטגרלי של הרפובליקה הפולנית – "מאלאפולסקה". הסטודנטים היהודיים – המשיכו לעסוק בציונות וחלק גדול מצא דרכו לארץ-ישראל, "צעירי-ציון", "חרות" ועוד. (חלק אחר נעצר – בוינה ונשאר שם.)

תמצית השינויים המדיניים בגליציה במאה ה-20

1. ב-1722 - גליציה - מדינת-כתר של אוסטריה.
2. ב-1867 - גליציה - בעלת אוטונומיה.
3. ב-1910 - 800.000 יהודים המהווים חלק חשוב מהאוכלוסיה העירונית בגליציה.
4. ב-1914 - גליציה - שייכת לרוסיה.
5. ב-1923 - קואופרציה של פולין - אוקראינה.
6. ב-1939 - רוסיה נכנסת ממזרח וגרמניה ממערב.
7. ב-30.6.41 - הגרמנים - בלבוב.
8. י"ט בניסן תש"ג - 24.4.43 - חיסול מלא של קהילת יבורוב.
9. ב-1944 - הצבא הרוסי כובש את מזרח-גליציה. מערב-גליציה נשאר חלק מפולין.
10. כ"ה בכסלו - כ"ג טבת תש"ג.

ב-11.42 - חיסול קהילת ויעלקא-אוצ'י. גרשו לקרקוביץ ומשם ליבורוב.

ב-2.12.42 - חיסול קהילות קראקוביץ, ע"י גירושם לגיטו יבורוב.

ג ל י צ י ה (מתוך האינציקלופדיה של היהדות)

"איזור גיאוגראפי-מדיני צפונית לקרפאטים, שהיה עד 1772 חלק של פולין, ומאז איזור בתחומי מלכות אוסט-ריה ההאבסבורגית. השם בא מנסיכות האליץ' (גאליץ) בימה"ב. האזור מחולק לשניים: גרמניה המערבית, שבי-רתה קראקוב. וגרמניה המזרחית, שבירתה לבוב (למברג). בין שתי מלה"ע היתה גרמניה חלק של פולין. כיום, גרמניה המזרחית בתחומי אוקראינה שבבריה"מ בחלקה הגדול, וגרמניה המערבית בחלקה של פולין. יהודים נז-כרים בגרמניה לראשונה במאה ה-11.

עם התהוות האיזור בשם זה בתחומי אוסטריה, היו בגרמניה 225,000 יהודים, שהיוו 9,6% מהאוכלוסיה. רבים מהם ישבו בכפרים אך רובם בעיירות כמתווכים בין האצולה והאיכרים האוקראינים. בערים היה אחוז ניכר מן היהודים בעלי מלאכה.

בסוף המאה ה-18 ניסה הקיסר יוסף ה-2 לבולל את היהודים בדרך חינוכם, בהתאם למדיניותו הכוללת. בוטלו מוסדות האוטונומיה הנרחבה, הוטלו גיוס חובה וחינוך חובה בבתי-ספר ממשלתיים חילוניים. לעזרת השלטון עמדו יהודים מחוגי ההשכלה, כהרץ הומברג, אשר אף יעץ להטיל מיסים על בשר כשר ונרות שבת. נעשה גם נסיון ליישוב יהודים על האדמה. מאמצים אלה היו ברובם לשוא. יהדות גרמניה היתה אדוקה במצוות ונאבקה בכל הדרכים נגד גזירות ההשכלה, שפירושה היה למעשה טמיעה ושמד. אותה שעה התחולל מאבק בין החסידות וההתנגדות. המאבק נסתיים בנצחון החסידות, שגרמניה נעשתה מבצר חזק ביותר שלה.

במאה ה-19 נפתחה חזית חדשה בין החסידות המנצחת ובין ההשכלה, שפשטה בהשפעת המרכזים האוסטרו-הונ-גאריים. ב-1867 זכו היהודים לשיווי זכויות מלא, ראשונים לכל יהודי מזרח אירופה. בעקבות כך, עמדו יהו-די גרמניה בראש האינטליגנציה היהודית והיו מנוסים ביותר בתחום חיים פוליטיים ממלכתיים. בבחירות לפרל-מנטים האוסטרים השתתפו לראשונה ציונים ברשימות ציוניות נגד המתבוללים, ועל אף הטרור נגדם שלחו צירים לפרלמנט האוסטרי. הרבה כתבי עת עבריים הופיעו בגרמניה. התנועה הציונית היכתה שורשים עמוקים שם ומ-מנה באו עוזריו הראשונים של הרצל.

תנועת פועלים יהודית היתה קיימת בגרמניה מהתחלת המאה ה-20. הפולנים והאוקראינים השתדלו למנוע את השתתפות היהודים בחיים הכלכליים וכתוצאה מכך היגרו מגרמניה לארה"ב.

במלחמת-העולם ה-1 נמלטו יהודים רבים מגרמניה מערבה. עם תקומת פולין ב-1918 מילאו יהודי גרמניה מקום חשוב בחיים הפוליטיים של פולין, בזכות נסיונם הפרלמנטרי באוסטריה והשכלתם החילונית. מורים מוסמכים, עתונאים ועורכי דין מגרמניה הציפו את איזורי פולין האחרים. יהדות גרמניה הושמדה כמעט כולה בימי היטלר.

ג ל י צ י ה

(מתוך האינציקלופדיה היהודית-אמריקאית ומ"פנקס-גליציה)

השם "גליציה" כציון לאיזור הקרוי כך כיום, נוצר כאשר המחוזות הגדולים של האליטש וולאדימיר, צורפו לאוסטריה בעת חלוקת פולין בשנים 1722 ו-1795. בתקופת מלחמות נפוליאון והמהפכה של 1848, צורפו מספר איזורים לגליציה, כאשר ייסדו האוקראינים את ממשלתם העצמאית במזרח-גליציה, ואמנם ב-1923 הוכר המחוז כחלק מפולין.

בשנת 1939 בחלוקת פולין לרוסים ולגרמנים - עבר מזרח-גליציה לרפובליקה האוקראינית הרוסית-סוציאליס-טית, וכך הפכו כחצי מליון יהודים לאזרחים רוסיים.

ה י ה ו ד י ם

בשנת 1776 - כ- 150,000
בשנת 1785 - כ- 212,000
בשנת 1869 - כ- 575,000 (18% מכלל האוכלוסיה)
בשנת 1900 - כ- 810.000

היהודים, שהיו מרכזים מאיזורים האוקראינים - היוו שם כ-12.3% מכלל האוכלוסיה, בעוד שבאיזורים הפו-לניים - היוו היהודים רק 7.9% מכלל האוכלוסיה, כאשר כ-34% מהם גרו בערים בעוד כ-37% מהם ב-כפרים. החל משנת 1881 - הולכת וגדלה ההגירה היהודית ועד שנת 1890 היגרו כ- 36,000 יהודים. משנת 1891 ועד שנת 1900 היגרו 114.000 יהודים, ומשנת 1901 עד שנת 1910 היגרו 185,000 יהודים.

חלק מן היהודים היגר לאוסטריה, ולוינה בפרט. אולם הרוב היגר אל מעבר לים. סיפוח של מספר רב של יהודים לאוסטריה, יצר עבור האוסטרים בעיות חדשות ובלתי מוכרות, אשר הגדולה שבהן היתה להתאים את הקהילות היהודיות למסגרת התחוקה האוסטרית. מריה-טרזה יצרה את ההסדר היהודי-גליצאי, על-פיו קמה מערכת אוטונומית קהילתית חדשה, שנוהלה בידי ראש-הקהילה. היתה בת שש דרגות ניהול ויחד עם הרב הר-אשי יצרה את "ההנהלה המרכזית" של הקהילה.

על היהודים הוטלו מיסים גבוהים. הם נדרשו לקבל רשיונות: למסחר, לבניית בתי-כנסת, לעבודה ואף לנישו-אין. על היהודים נאסר לעבוד אצל נוצרים. זכות הרבנים להטיל צווים וחרמות נשללה מהם ולכל פעולה כזאת נדרש אישור ממשלתי.

תחת הקיסר יוזף השני - הוחמרו ההגבלות על היהודים, אך מצד שני - היו הקלות שונות. לדוגמא: הותר לרו-פאים יהודיים לרפא נוצרים.

בשנת 1789, הוציא הקיסר יוזף "הסדר יהודי חדש", לפיו בוטלה האוטונומיה הקהילתית ונוצרו רק כ-140 קהילות מוכרות ורבני מחוז ב-18 ערים גדולות בלבד. בכך ניסה הקיסר יוזף להפוך את היהודים, בסיוע הה-שכלה ו"נושאי תרבות" שונים - לגרמנים.

נוצרה שיטה חינוכית חדשה והוקמו בתי-ספר יהודיים-גרמניים יסודיים ותיכוניים. נעשה אפילו נסיון לסגור את החדרים והישיבות. אולם בכך רק נתחזקה השנאה אל ההשכלה. ולמרות זאת היו בשנת 1800 - 107 בתי-ספר יהודיים ובהם למעלה מ-4,000 תלמידים.

ליאופולד השני (1750-1792) המשיך בגישה הישנה כלפי היהודים, מלבד האפשרות להמיר את שירות היהו-דים בצבא - בתשלום.

בשנת 1806 - בימי פרנץ השני - נמשכה המגמה לגרמניזציה של היהודים, בכך שכל ראשי הקהילות חוייבו לדעת גרמנית. זוגות שביקשו להינשא, עברו מבחן בגרמנית לפני נישואיהם והוצא חוק כי כל השטרות וההת-חייבויות שנכתבו עברית או אידיש - הם חסרי תוקף חוקי. בשנת 1820 אף הוצא חוק שהתפילות בבתי-הכנסת חייבות להערך בגרמנית או באחת השפות המקומיות הרשמיות, וב-1812 - נאסר לאסוף תרומות עבור פלש-

תינה (א"י). לאחר-מכן נאסר על היהודים להעמיד רב-קהילתי לא אקדמאי. כמו-כן הותר רק ליהודים שעברו חינוך יסודי, לגור בכפרים ולסחור ביינות וכן הלאה. גזירות חדשים לבקרים, כולם במגמה להפוך את היהודים לגרמנים.

בקיצור - נסיון לשמדם.

ה ח ס י ד ו ת

החסידים ערכו את ההיאבקויות המרות ביותר כנגד הגזירות. הצדיקים, ר' אלימלך מלידשנסקי, יעקב-יצחק הורוביץ מלובלין ואחרים, ייסדו שושלות רבניות עמוקות והחסידות צמחה בצורה עצומה באמצע המאה ה-19, עד שעלתה בעוצמתה על המתנגדים. החסידים הקימו מניינים נסתרים בלשון-הקודש המסורתית, ערכו חתונות סודיות והחרימו את בעלי המס.

השלטונות ניסו בתחילה להכניע את החסידים בעזרת המשכילים, אך כשלא עלה בידם נקטו בצעדים דרסטיים; כגון: מאסר הרבנים, קנסות ועוד, בעיקר בשנים 1817-18 ו- 1826-27.

ב- 1848 נאסרו ספרים יהודיים. נאסר ליבאם ונאסר להדפיסם במדינה. אולם ב- 1853 הומתקה הגזירה וב - 1861 במהפכה, השתתפו גם היהודים בבקשות לאוטונומיה לגליציה, הוקמו אגודות יהודיות ויהודים אף נבחרו כנציגים למועצה הלאומית הפולנית ולפרלמנט האוסטרי. היהודים התקדמו אז רבות, אולם החסידים המשיכו ל-התנגד, לעומת המשכילים שהפכו פטריוטים פולניים. כתוצאה מהתקפות החסידים הורדה הרב המחוזי ממשרתו בלבוב והאנטישמיות החלה לפרוח. בשנת 1851 - בוטלו כל הזכויות של 1848 וכל ההגבלות על היהודים חזרו לתוקפם, מלבד מס-הגולגולת. הפרופסורים היהודיים פוטרו מהאוניברסיטאות וכן חודשו הגבלות הגיטאות ונ-אסר על היהודים לרכוש קרקעות.

במקום הרב שפוטר - חזרו רבני החסידים לשלוט ופרצו לתוך יותר ויותר קהילות. בשנת 1859 בוטל חלק גדול של ההגבלות על היהודים וב- 1861 זכו היהודים בארבעה מקומות בממשל הגליצאי.

המאבק לעצמאות יהודית טרם נדם, היות וגורמים מתנגדים דאגו שהחוק יהא חוק מת.

ה ה ש כ ל ה

ההשכלה פשטה בגליציה בתחילת המאה ה-19. בשלב ראשון - היתה זו קבוצה קטנה ש"טיפלה" בתנ"ך ובתל-מוד. בשלב השני - היא היתה כבר תחת השפעה גרמנית ובשלב השלישי - תחת השפעה פולנית. לבסוף - גברה על הכל - ציונות, שהביאה בכנפיה התעוררות בלתי רגילה של ספרות עברית.

החסידות המשיכה במאבקה נגד ההשכלה ובין השרשלות לבין עצמן, על השליטה בקהילות. הוקמה אגודת "מחזיקי הדת" ובכנס דתי בלבוב בשנת 1882, הוחלט על ה"שולחן-ערוך" כבסיס לאירגון הקהילה.

ת ק ו מ ת ה ל א ו מ י ו ת

האוקראינים לא ראו את "הפולנים מאמיני משה" בעין יפה והצביעו עם היהודים הלאומנים, הציונים והבלתי-ת-לויים, שיש להכיר ביהודים כקבוצה לאומית עצמאית. נוהל מאבק ב"סיים" הפולני, שם התאחדו היהודים הפו-לנים עם המפלגות האחרות וב- 1910, במפקד הלאומי, ציינו מחצית היהודים את האידיש כשפת-אם. בבחירות זכו 7 מתבוללים וההתבוללות זכתה בכך בחיים חדשים. הם הוציאו שבועון והקימו מפלגה בלתי-תלויה.

עם הלאומיות והציונות התעוררה גם התנועה ה"פולנית" (פולניזציה). הם החלו ללמוד במוסדות פולנים נמוכים וגבוהים ועוד.

אך למרות הכל - לא היתה מעולם התבוללות כללית והיהודים הכירו תמיד בשפות עברית ואידיש את מכורתם.

ה ש כ ל ה

בסוף 1618, החלה תקופת ההשכלה בגליציה, תחת הנהגתם של ר׳ נחמן קראכמל, וש.ל. רפפורט. אין הוכחות שגם יבורוב הושפעה מההשכלה. אולם יתכן, היות ולא היו רבנים חסידים ביבורוב והתפילה היתה בנוסח אש-כנז, עד שר׳ יואל משה לנדאו הנהיג נוסח ספרד, דבר שארע זמן רב מאוחר יותר.

מחלוקת הרבנים והחסידות וניצני ההשכלה

הרבנות חששה מהפסקת לימוד התורה בעקבות החסידות וביטול "תלמוד תורה כנגד כולם". בראש ה"מתנגדים" עמד הגאון - הליטאי - מוילנא - בעל שיא החריפות והבקיאות בתורה ובקבלה העיונית. אך שניהם היו מאוח-דים במלחמתם כנגד ההשכלה, שנמאסה בעיני היהודים, על שהובאה בידי הממשלה השנואה עליהם ועל דעותיה ותוצאותיה ההרסניות לעם היהודי.

בגליציה, בה משלו הרבנות והחסידות בכל שטחי החיים, נחשבה ההשכלה לכוח משחית ומחבל, ההורס כל המקודש לעם היהודי. בעוד שהרבנות התנגדה בפועל לסכנת ההשכלה, הסתפקה החסידות ב"שב ואל תעשה" ובהתבודדותה.

חסידות והשכלה (יבורוב)

ההשכלה היתה זרם חלוצי במלחמה לקידום היהודי בחיים. חסידי ההשכלה האמינו שהצורך בה היה - להבדיל, כצורך בלימוד התורה. בבחינת: "אלה ואלה דברי א׳ל חיים". לכן, יש לראות את תנועת ההשכלה בעין או-בייקטיבית, שכן לשניהם ערך היסטורי רב בתולדות ישראל, כזרמים שונים בעם במשך כל הדורות.

בתחילת המאה ה-19 החלה החסידות יורדת משיאה, בחלקים גדולים באירופה המזרחית (באוקראינה - החלה הנסיגה כבר בסוף המאה ה-18). החסידות החלה לאבד מערכה כאופוזיציה חברתית, באשר נותרו בעיקר העניים או אנשי מעמד-הביניים הנמוך - כחסידיה.

בגליציה - לעומת זאת - היתה עדיין החסידות באותה תקופה, אירגון לאומי מסודר וחזק, שדגל בכל האידיאות של גאולה ובלוחמה נגד ההתבוללות וההיטמעות בגויים וכן נגד גזירות אנטישמיות שונות.

ההשכלה של היהודים

השכלת היהודים לא היתה עניין מופשט, כי אם תוצאות הצרכים. העסקים: מסחר וכדו׳. (כהשכלה הגרמנית, המאוחרת יותר.) לעומת הסוחר הפשוט, שהסתדר בעזרת ה"גוייש" שלו, שהיתה בליל של אידיש, גרמנית ואוקראינית, היה לסוחרים הגדולים צורך רב בידיעת שפות זרות; גרמנית בעיקר, וכן בג"ג של אירופה המזר-חית והמערבית, שכן צריכים היו לסחור עם לייפציג, ברלין, וינה ועוד. כמו-כן היה להם צורך בהשכלה כל-לית - אינטליגנציה, על-מנת לבוא בחוגים שאיתם סחרו. בכל המאמרים שנכתבו לזכותה, מושם הדגש על הע-קרון להראות לגויים כי גם ליהודים יש השכלה ותרבות וכי לא כל היהודים הינם חסידים קיצוניים. ההשכלה היתה חשובה ובעלת ערך שווה ללבוש האירופי, ומטרתה - לבטל את חרפת היהודים בעיני הגויים.

מ-1867, התנגשו כיווני ההתבוללות בפולנים והקו הישן של התבוללות גרמנית במחזיקי הדת בראשות הרבי מ-בלז.

ספרות עברית

במאה ה-19 היתה גליציה אחד המרכזים של פעילות ספרותית ערה בעברית בתחומים רבים:

- פילוסופיה: ר׳ נחמן קרוכמל.
- ספרות אנטי-חסידית: יוסף פרל וי. ארטר.
- מחקרים בחכמת-ישראל: רש"ל ובאבר.
- רומנים חברתיים: ר.א. ברודס, ועוד.

על ברכי ספרות זאת גדול ש"י עגנון וא.צ. גרינברג, מגדולי היוצרים בספרות העברית החדשה, וכן יצאו לאור בגליציה, ירחונים ושבועונים בעברית: "מבשר", "נשר", "מגד-ירחם", "אוצר-חכמה", "החלוץ העב-רי" ועוד. בטאון מסויים קבע במאמר פרידה כי "ליהודי גליציה נשארה הברירה להגר לא"י או להתנצר".

ב-1893 הוכרז חרם כלכלי על היהודים ונאסר עליהם להיות בעלי אחוזות, סוחרי משקאות ועוד. כתוצאה מכך, רוששו היהודים ונזקקו לסיוע מחו"ל. התנועה הציונית קבעה תוכנית הווה לסיוע ליהודים ובסוף המאה ה-19 - קמה תנועת פועלים יהודית. בפרוץ מלחמת העולם הראשונה, נמלטו רבבות יהודים להונגריה, בוהמיה ווינה. בימי הכיבוש הרוסי סבלו הנשארים סבל רב. ב-1918 נפגעו היהודים במלחמת פולין-אוקראינה. השלטונות האוקראינים מוכנים היו לתת ליהודים עצמאות לאומית, אך הפקידות והצבא דיכאום וקפחום בכל.

אחרי כיבוש לבוב - ערכו הפולנים פרעות, בהן נהרגו עשרות יהודים ונפצעו מאות. המגמות שטופחו ביהודי גליציה, נתנו אותותיהן בין שתי מלחמות העולם. זרמי החסידים, הציונים ובעלי ההשכלה הפולנית והגרמנית שהיו בעלי מסורת של שיתוף פעולה עם הפולנים - היו גורמים מעצבים ביחסי פנים וחוץ של יהדות פולין בש-נים 1919 - 1939.

היהדות המסורתית ראתה בהשכלה גורם דוחק את לימוד התורה, הנחשב שקול כנגד כל המצוות וכגורם העלול להרחיק את הלומדים מקיום מצוות התורה ומדבקות האומה. בהשכלה ראו הלך-רוח אנטי-תלמודי ועל-כך לחמו בה עד חרמה.

היהודים בגליציה

גליציה היתה למעלה מ-150 שנה (משנת 1772), המרכז היהודי הגדול ביותר של הממלכה האוסטרית-הונגרית. ליהודים בגליציה לא היה קשר רוחני ליהדות הרוסית, ומהיהדות המתבוללת במערב - השתדלו הם שלא להיות מושפעים. על-כן, נוצרה בגליציה תרבות יהודית עצמאית ובעלת מסורות אישיות. גליציה היתה למרכז תורתי, שבו חיו ופעלו גאוני-עולם; כבעל הט"ז ("טורי-זהב"), ה"חכם-צבי", בעל "פני-יהושע", בעל ה-"מצודות", ורבים אחרים. בגליציה קמו גם ישיבות גדולות שהוציאו מקרבם לומדים ומחברים גדולים.

גם ההשכלה מצאה דווקא בגליציה, כר נרחב לפעולה, והחלה להאבק למען השכלה כללית לילדי-ישראל. מאיר הלוי לעטעריס, ד"ר יצחק ערטער, ר' נחמן קרוכמל, ש.י. רפפורט (שי"ר) ואחרים - הפיצו את ההשכלה הב-רלינית. ברור, אם-כך, שהיה קיים מאבק מתמיד בין הדתיים הקיצוניים לבין אנשי ההשכלה.

גליציה היתה גם המקום הקלסי לחסידות. הבעש"ט (ה"בעל שם-טוב" - מייסד החסידות), חי זמן רב בהתבודדות בהרי הקרפטים, משם שאב את כוחותיו הרוחניים להנהגת החסידות שפשטה אחר-כך בערים - טשירטקוב, סדגו-רה, הוסיאטין, בלז ועוד, שם קמו השושלות החסידיות הגדולות ביותר.

רק החוק האוסטרי שחייב ללמוד לימודים כלליים, הבריח בחורי-ישיבה אל הגימנסיות והאוניברסיטאות ויצאו מלומדים כמו: פרופ' ד. חיות, פרופ' נוימרק, ד"ר קלמן ואחרים.

שרשרת הזהב של הלמדנות והידענות היהודית, ינקה את יסודותיה מגליציה, שם נוצרה הספרות העברית, התיא-טרון היהודי והציור היהודי - אפרים משה ליליאן, בלמברג, ר' נחמן קרוכמל ואחרים.

המחצית ה-1 של המאה ה-19

על אף מגמות ההשכלה מכאן ומגמות התפשטות החסידות מכאן - נותרה גליציה מקום תורה חשוב, שם נשאר ל-מוד התורה עניין של יחידים שקיבלו תלמיד מפי רבו, שלא כשיטת הישיבות.

שיטת הלימוד

במקום ישיבה - למדו בחדר, ואחר-כך בלימוד עצמאי בשטיבלאך (בתי-מדרש) ללא פיקוח והדרכה והשאיפה היתה להגיע לבקיאות בש"ס ולידיעה בע"פ והוקצבו פרסים כתמריץ לבקיאים בע"פ ולא התוכן - עיקר. (לכן נקרא "גמרא - דאווענען" להתפלל - גמרא). בערים גדולות ריכזו הרבנים את הצעירים ויצרו ישיבות קטנות שמהן יצאו אחר-כך הרבנים ששמשו בקודש בקהילות גדולות וקטנות.

בין גדולי התורה בגליציה היו הרמ"א - מחבר ה"משנה-ברורה", המהר"ם מלובלין, בעל "פני-יהושע", ר' יחזקאל לנדא, ר' אפרים זלמן מרגליות, ר' שלמה קלוגר - חכם ודרשן, ר' צבי הירש חיות (קרוב לחוג המש-כילים המתונים), ר' יעקב משולם אורנשטיין, ר' חיים הלברשטאם - מייסד שושלת צאנז, שושלת סדיגורה, צ'ירטקוב, רבי גרשון חנוך הניך-ליינר מראדז'ין, שהורה על ציצית בצבע תכלת בד' כנפות, ככתוב בתורה ושושלת בובוב.

במחצית השניה של המאה ה-19, חיו ר' יוסף שאול נתנזון - בעל "שואל ומשיב", ר' יצחק שמלק'ע - בעל "בית-יצחק" ועוד.

בראשית המאה ה-20 1900-1938, החלה מסתמנת גיאות בשדה התורה ותמורות בחינוך. המודרניזציה - חדרים מתוקנים ובתי-ספר מודרניים, חדרה לתודעת היהודים. יותר תנ"ך עברית ולימודים כלליים נלמדו ופחות תל-מוד. קמו בתי-ספר מיסוד של ה"מזרחי" וה"אגודה" וישיבות גבוהות - המתיבתא של הרבי מגור. מב"תחכמוני" ביה"ד של המזרחי, יצאו רבנים בעלי ידיעות עמוקות בתלמוד ובפוסקים מחד וידיעות כלליות ברמה תיכונית - מאידך. כגון: ר' מאיר שפירא - יוצר הדף היומי - והישיבה ע"ש בפולין וישיבת "חכמי לובלין".

מערכת החינוך היהודי בפולין בין שתי מלחמות העולם

בחוזה השלום של וורסי, נחתם העקרון להתיר למיעוטים לקיים בתי-ספר בלשונם, על-חשבון הממשלה. אולם, ליהודים לא הוקצבו הכספים כלאחרים. ב- 1932 הועבר חוק-החינוך לממשלה ומטרתו להפוך את בתי-הספר - לפולניים.

בעלי התפקידים : טובים, קהל, בעלי חשבונות, דיינים, גבאי-צדקה, ממונים, פרנסי שוק, גבאי ת"ת, גבאי בית-הכנסת, גבאי פדיון שבויים, גבאי מעות א"י, שמאים, פרנסים, חברות בעלי מלאכה.

הפקידים : רב, דרשן, סופר, שתדלן (לעיתים נוצרי).

הפעולות : ישיבות על עניני הגוף והרוח בעיר, צדקה, גמ"ח, ביקור-חולים וכד׳.

הוצאות : שכר הפקידים היהודיים, תשלומים לפקידי המדינה - ראש-העיר וסגנו, השופט ועוד.
בתי-ספר, חדרים.
לעיריה: א. בעד זכות המסחר.
ב. מכס מיין כשר.
ג. משטרה.

הכנסות : מיסים ישירים, מס תצרוכת, "חזקת ישוב" (על מגורים ומסחר), חברות ת"ת.

חינוך : א. בתי-הספר של "תרבות"
ההורים והמורים - ועדי הורים, בתי-ספר יסודיים ועל-יסודיים.
הסתדרות המורים של "תרבות".
דאגה להשתלמותם.
הגרעון - כוסה ע"י המורים שלא קבלו שכר מלא.

ב. "יבנה" - מזרחי
הזרם שבין אגו"י ל"שומר-הצעיר" חילוני מודרני.
המגמה - דתית ציונית.
שפת הלימוד: עברית - ללימודים העבריים.
אידיש - ללימודי הקודש.
כמו-כן בית-מדרש לרבנים - "תחכימוני".

ג. ציש"א
השפה - אידיש בלבד.
בתי-ספר חילוניים: חינוך לעבודה ולחברה.

ד. שול-קולט (קטן)
בין ציש"א ל"תרבות" - התבטאה בהתנכרות לתחיה הלאומית.

חברות צדקה : לינת-צדק - לינה אצל חולים ערירים.

מלביש ערומים - סיוע בהלבשת עניים.

סומך נופלים - סיוע כספי חד-פעמי.

ביקור-חולים - תמיכה במשפחות שבהן אבי המשפחה חלה או נפטר.

הכנסת-כלה - איסוף תרומות להשיא עניות ויתומות.

משגב-לדך - אספקת עצים לעניים בעונת החורף - בחינם.

מתן-בסתר - איסוף תרומות בעילום שם וחלוקתם לעניים עלומי-שם.

גמ"ח/חטים (קמחא דפסחא) - איסוף תרומות וחלוקתם לנצרכים לקראת פסח.

פדיון שבויים ואסירים מידי הקלגסים הגויים.

עזרה לנשרפים - שבתיהם עלו באש.

מתן-ימים - האכלת בחורי ישיבה עניים שאכלו בכל יום אצל משפחה אחרת. (אכלו-"ימים").

קופסת רבי מאיר בעל הנס - צדקה, באמונה להצלחה מכל פגעים ומרעין בישין.

קופסת הקהק"ל - איסוף תרומות למטרות ציוניות ולמשלוח לא"י.

חברות בעלי-מלאכה אומנים : א. חברת חייטים.

ב. חברת פועלים.

ג. חברת שואבי-מים

עניינם: דאגה למנין, גמ"ח, ביקור-חולים, נשיאת מים עבור חולה ומשפחתו, מקום מיוחד לבעלי מלאכה בבתי-הכנסת.

ד. חברת חיי-אדם - ללימוד.

ה. חבורות לתורה ולמצוות:

ת"ת, משניות, תנ"ך (משמרים), נר תמיד, בדק-הבית, צדקה גדולה, ביקור-חולים, גמ"ח, פדיון שבויים, מלביש-ערומים, הכנסת-כלה (זובחי-צדקה). חייטים, פרוונים, שזרים, זגגים, חוטבים, צורפים, רופאים, גובי מיסים, כלי-זמר.

פ ר ק י ג ל י צ י ה / כ ה ן י.

תנועת העבודה בגליציה - בשנים 1893-1918 / ד"ר מ. גלברו

בסוף המאה הי"ט, היו הפועלים מאורגנים במפלגה הסוציאל-דימוקרטית האוסטרית. התנועה הציונית, לא נהנתה מהסוציאליזם בתקופה 1889-1897, עקב חוסר הטיפול של התנועות הסוציאליסטיות בשאלת היהדות.

ב-1897, הוקמה אגודה ציונית מקצועית של פקידים יהודיים בשם "עברי", ע"י משה יאהר וליאון קופלר, והסוצי'-דמוקרטיים פתחו במערכה נגד התנועה הציונית.

ב-1903, אירגן זלמן הרץ בשיטתיות, אגודות מקצועיות של פועלים בלבוב, על בסיס הפרוגרמה הציונית. כמו-כן אוחדו באותה שנה האגודות, להתאחדות-ארצית, שהיתה קשורה לאגודת "הפועל הציוני" בוינה והוקמה התאחדות "פועלי ציון" שמרכזה בוינה. ב-16-25.11.1911 התקיימה בקראקא ועידת "פועלי-ציון" הראשונה בגליציה.

"א ה ב ת - צ י ו ן"

אגודה גליצאית בטרנוב, שבין החלטות היסוד שלה היתה - שמירה על הדת.

השחר - "צעירי ציון" - ב-1895.

ראשית "השומר הצעיר" - תנועת התחיה העברית מ"השומר-דרור".

"ה ח ל ו ץ" - 1919 - הכשרה להתיישבות.

"גורדוניה" - התנגשה בקומוניסטים, ב"צדיקים" ובאנשי הרוח, לתמורות היועצות יסודות למשטר של צדק ושוויון.

יהודי לבוב בימי המלחמה הפולנית-אוקראינית.

11-23.11.1918 גמר מלחמת העולם הראשונה.

יהודי מזרח גליציה לא רצו להכיר בשלטון הפולני על גליציה בלבוב. ארגן "ועד-בטחון" יהודי, לאחר שהאוקראינים השתלטו על לבוב. כמו-כן, אורגנה "מיליציה-יהודית", ששיתפה פעולה עם הצבא הפולני. ואולם, לאחר ימים מספר, שינו הפולנים דעתם ויחסם, ופגעו ביהודים ללא פחד. הממשלה הפולנית הסתייגה בהודעתה מפעולות הדיכוי ויחסה היה משפיל וזוועתי.

ה ה ש כ ל ה

בשנות ה-30 וה-40 של המאה ה-19, גדל מספר המשכילים בערים הגדולות וכוחם - כאנשי-הון ומקצועות חופשיים - גדל. החל מאבק חריף על השלטון בקהילות, שכאשר קבלו בלבוב בשנת 1838 רב רפורמי (אברהם כהן) הציקו לו עד שהרעילוהו בשנת 1848.

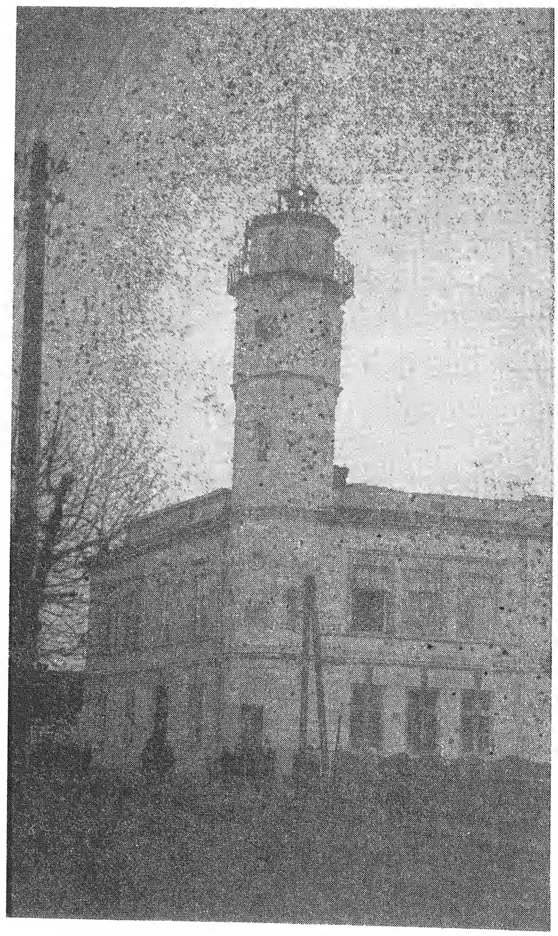
הדור השני במשכילי גליציה בשנים 1848-1867, פעל בגלוי למען התבוללות בתרבות הגרמנית. בשנות ה-60 - 70 של המאה ה-19, גברה בקרב המשכילים האוריינטציה התרבותית-הפולנית, ואף החרדים הקיצוניים נעשו שותפים למגמת ההישענות על הפולנים בתכסיסיהם המדיניים.

בשנת 1848 - בוטלו מיסי היהודים וניתן להם שוויון זכויות, אולם בשנת 1851 - בוטלו הזכויות וצומצמו.

לאחר המהפכה, קורבו הקיצוניים ורוחקו המשכילים, אולם תהליך ההשכלה - נמשך.

בשנת 1859-1860 - בוטלו שוב רוב ההגבלות ואף נבחרו יהודים לפרלמנט, ובשנת 1867 - זכו היהודים שוב בשוויון זכויות מלא. חל שיפור במצב הכלכלי של יהודי גליציה. העשירים נהנו ביותר והפכו בעלי-אחוזות, בנקאים, פקידים בכירים וכד'. נוסדו מוסדות וחוות חקלאיות. אולם לגבי העניים - היה השיפור מועט.

יבורוב

ה"רטרש" - רטהויז ששימש
בי"ס פולני לבנות.

מילון גיאוגרפי

(מלכות פולין וארצות סלביות אחרות)

יבורוב (באוקראינית - יבוריב) עיר המחוז בגליציה.

מיקומה - במישור, ומפורסמת במעיינות הגפרית - 10 ק"מ מן העיר. (מזרחה בגבול זאלוזה ואולשניצה, משתרע האגם היבורובאי הגדול (הנוצר ע"י הנהר שקלו),) ובצדו המערבי של האגם משתרעת העיר יבורוב. בצד צפון-מערב - הפרבר הקטן, ולאורך הגדה הימנית של הנהר שקלו - משתרע הפרבר הגדול.

באמצע העיר נמצא ה"רינק", הככר המרכזית. בין הרחובות היו: "הרחוב היהודי - העליון והתחתון", ו"רח' המרחץ היהודי". הבתים בנויים מלבנים, ויש ביניהם בעלי קומות.

דרום-מזרחה לעיר בצד השמאלי של הנהר שקלו, משתרעים כרים המכוסים לרוב חול ומגיעים ליער הנקרא - "בורקי", (בו מצאו היהודים את מותם בקבר אחים, (המתר')).

צפונה - נמשכים שדות פלחה, הקרקע חולית על הגבעות וטובה לגידולי שיפון וכוסמת, דוחן, תפוחי-אדמה, פשתן והיטה. הטמפרטורה הממוצעת בחורף - 2^0 עד 4^0 צ', באביב - 6^0 עד 8^0, קיץ - 18^0 עד 20^0, בסתיו - 8^0 עד 10^0.

התושבים בשנת 1880 - 65,465 במחוז, מהם - 5,963 יהודים. 4,968 תושבים יודעים קרוא וכתוב (7.59%). 702 יודעים רק לקרוא. 59,795 אינם יודעים קרוא וכתוב.

בשנת 1880 היו 9,072 תושבים בקהילה ו-87 בחצר הפריץ (הנסיך), ובשנת 1857, היו 8,585 תושבים, מתוכם 1,873 יהודים.

תושבי הפרברים לבשו מעלי תכלת וחפנים כמו הכפריים וחבשו כובעי מצחיה. העירוניים וכן רוב תושבי הפרב-רים עסקו באומנות. ביחוד הצטיינו - הנגרים, החרטים והקדרים. היו גם אורגים שייצרו בד מפשתה, בורסקאים וסנדלרים. את מוצריהם היו מוכרים בירידים.

מפורסמים בירידי גליציה היו מוצרים מעץ ה"יבאר", (תרזה) כגון: כלים, חלילים, נפות וחביות. מפורסמים היו גם מוצרים קלועים מקש וקני-סוף; כמחצלות, סלים, מגשים ועציצים. מוצרים אלה קיבלו פרס בתערוכות.

ביבורוב היו גם ביח"ר לסבון, טחנה אמריקנית וביח"ר לעשיית שכר, שהוקם עוד במאה ה-16. במאה ה-17 - נוסד בית-דפוס שהועבר ב-1619 מדוברומיל. במאה ה-18 ייצרו גבינות שויצריות, ובמאה ה-19 הוקמו ביח"ר לעמילן ופודרה, וכן ביח"ר לעיבוד עורות.

ב-1765 היו צבים - איגודים מקצועיים רבים וביניהם - 15 יהודיים. המסחר היה בעיקר בידי היהודים ובמיוחד עצים - לבנין, תבואה וסיד. מפורסמים היו הנקניקים ומוצרים מבשר חזיר ושיער לעשיית מברשות. יום המסחר הגדול היה ביום שני והקטן - ביום שישי. התקיימו 6 ירידים בשנה.

יבורוב היתה המרכז הממשלתי למיסים, משפט-המחוז, נוטריון, המועצה המחוזית, ועדת הרשוי, שמאות, מוע-צת בית-הספר האזורית של יבורוב ומשרדי הדאר והטלגרף. מתוך העיר מוביל כביש לקרקובייץ.

ביבורוב נמצא בית-ספר לבנים ולבנות המונה - 4 כיתות, 2 רופאים, 2 כירורגים ובית-מרקחת אחד.

יבורוב היתה גם מרכז למשרדים דתיים. בשנת 1857 ייסד לודביג גיבסקו מוסדות שהיו נותנים עזרה כספית לנו-צרים עניים - 3/4. מרבית מהסכום - 5408 זלוטי, ו-1/4 לעניים יהודיים בחג הפסח. קרן שהרבית ניתנה לש-

תי אלמנות עניות בלי הבדל דת ולאמהות ל-2 ילדים.

השם יבורוב ניתן לעיר ע"ש יער היבורים (תרזות), שגדלו ליד האגם הגדול והיא אחת הערים העתיקות של רוס-יה בהליצקה (גאליציה). המסמך הקדום ביותר הוא מ-1454, מאת הנסיך האופווי - וצלב - המטיל מסים (בתבו-אה) על תושבי העיר.

ב-1470 שולט בה פיוטר משמוטלי, אציל מפרזנן. בשנת 1482 נתן המלך קזימיר יגלונצ'יק לעיר רשות לקיים ירידים.

לאחר-מכן היו יורשי העיר בני גורקה. לוקש-גורקה, גנרל מפולין הגדולה, הוציא ב-1512 מסמך לפיו הוא נותן רשות לבנות בעיר, הסובלת מהתנפלויות אויבים - מרחץ, מתיר לדוג דגים באגם, לבנות בתים במגרשים ריקים וכו'.

ב-1569 בימי המלך זיגמונט אוגוסט - שייכת יבורוב למלך. התושבים בנו "רטוש" (בית-המועצה) ומסביב לעיר בנו גדר שעליה הוא הודה להם. הוא נתן להם את השכר השנתי של ה"רטוש" והתיר לבנות בנינים. הוא נתן ל-עיר את "החוק המגדבורגי" - וקבע את יום ב' - כיום המסחר השבועי.

בשנת 1570 היה ה"סטרוסטה" (יו"ר המחוז) ביבורוב - אנדזי-גורקה ולצקי והמלך זיגמונט אוגוסט ה-3 הקים בה מחסן-מלח.

בשנת 1627 היו ביבורוב 23 בעלי בתים יהודים.

ב-1661 נהרסה העיר בפעולות המלחמה.

בעל הסטרוסטוו היה אז ין-סוביסקי שירשה מאביו יעקב. העיר יבורוב היתה אהודה מאוד על המלך ין-סוביסקי.

ב-1676 שהה בה המלך בעשותו הכנות למלחמה נגד התורכים. חליפת המכתבים של המלך מיבורוב עם האציל ספיה, הופיעה בעתון היומי דאז בוורשה. בהטבלת בן המלך אלכסנדר, נכחו אצילים רבים וגם שליחי האפיפיור. ליבורוב הגיעו שגרירי המלך ליאופולד ה-1. היתה זו תקופת זוהר של ין-סוביסקי. הביאו אליו ליבורוב את ה-שליט של מולטן - דוקאי, הגרף ולנשטיין, שגריר הקיסר ושליח הרפובליקה הונציאנית אנג'לו מורוסיני, שהיה אמור להשתתף עם המלך במלחמה. לאחר הנצחון, נערכה סעודה גדולה ומפוארת - ביבורוב.

בשנת 1688 התקיפו הטטרים את יבורוב והחריבוה. המלך ין-סוביסקי שחרר את התושבים ממיסים וגייס חיילים, והתושבים שמרו על האגם ביום ובלילה.

בזמן "המלחמה הצפונית", ב-1703, חדר לפולין המלך השוודי קרל ה-12. המלך אוגוסט ה-2 בא ליבורוב וכינס את הסנט, והודיע כי ברצונו לפנות לעזרת הקיסר הרוסי פיוטר ה-1. כשהפולנים התנגדו לכך, עזב את יבורוב ושם לסקסוניה.

בשנת 1740 היה מספר הבתים של הקתולים - 10 ושל היהודים - 28.

בשנת 1765 - 639 יהודים, ובסביבה - עוד 446 יהודים. בחייטות - 11 גויים ו-15 יהודים.

בשנת 1790 נקראת יבורוב עיר ממלכתית, ובה נשרפה העיר כולה.

כשארית מימי קדם, נשאר חלק מן הסוללה שהקיפה את העיר וטירת-הציד של המלך ין-סוביסקי.

בארכיון העירוני נמצאים מסמכים, שנתנו זכויות לעיר ע"י המלכים, ומהן נראה כי בשנים 1693 - 1712 היו ביבורוב תורכים ותורכיות בין משרתי המלך. אוגוסט ה-2 היה בשנת 1703 ביבורוב ואיתו הנסיך דולגורוקי, הרזידנט הרוסי.

<u>התעשיה</u>: טכסטיל, פחמי-עץ, פוטז', ביח"ר ללבנים, טחנות, ביח"ר לשכר ומים מינרליים. רכבות - אין. ביבורוב שני בתי-ספר לבנים ולבנות בני 4 כתות, בכפרים - כתה אחת. רופאים - 3, כירורגים - 3, בתי-מר-קחת - 2, קופות הלוואה - 11, בתי-משפט - 2; ביבורוב ובקרקוביץ.

בדרום עוברת רכבת קרול לודביק בשטח בין גרודי ומוסצ׳יסקה. בונים רכבת ירוסלבסוקל. כבישים ממשלתיים 47,900 ק"מ (6.79%) כבישים קהילתיים: 657,132 ק"מ (93.21%) בסה"כ 705,302 ק"מ. מיסים ב-1880 בסה"כ 118,705 זלוטי (על תושב אחד - 1.89 זלוטי).

בשנת 1900 - 2846 יהודים שהיוו 28.2% מכל האוכלוסיה.

בסביבה - בקרקוביץ - 680 יהודים - 38.2%.
בוילנא-אנז׳י - 826 יהודים - 42.3%.

י ב ו ר ו ב

יבורוב - עיר במזרח גליציה-פולין ליד לבוב. ב-1942 היו בה כ-11 אלף תושבים, מהם 3,500 יהודים. הקהילה היהודית ביבורוב קמה ב-1538. העיר היתה ידועה בסוחריה היהודים, שסחרו בעיקר ביינות. עשיית יינות היתה תעסוקה נדירה, לא רק בין היהודים הפולנים, אלא בכלל.

לסובייסקי (ג׳ון השלישי) מפולין היו קשרים אישיים עם יבורוב ובתקופת מלכותו (1674-1696), הוא העדיף אותה על ערים אחרות בפולין, בהן היו לו מצודות. סובייסקי דאג לבניית בית-כנסת נהדר מעץ ביבורוב, שהיה גאות היהדות הפולנית.

רק ב-1905 חיזקו את בית-הכנסת בלבנים. יבורוב נתפסה ע"י הרוסים בספטמבר 1939 ונכבשה ע"י הגרמנים ביוני 1941.

<u>ה ע ר ו ת</u>:

אפילו גרץ, דובנוב, או היסטוריונים יהודים אחרים אינם מזכירים את יבורוב.

מוזר שייצרו יין ביבורוב מכיוון שבכל הסביבה לא גדלו ענבים ולא היו כרמים. אולי התכוון ההיסטוריון לי"ש.

סובייסקי עלה לשלטון ב-1674 (כלומר - 135 שנה לאחר קום הקהילה). במשך כל אותו זמן היו לא מעט פרעות ביהודי פולין ובפרט בתקופת חמלניצקי, שהחריב מאות קהילות יהודיות. לא ברור מה ארע אז ליבורוב, אך ראוי לציין שסובייסקי נטל חלק בפרעות חמלניצקי, כאחד ממפקדיו הבכירים של הצבא הפולני.

יבורוב היתה חלק מגליל לבוב. ואמנם רבנים רבים המוזכרים כרבני לבוב, היו למעשה רבנים ביבורוב. כמו-כן, נראה שיבורוב ניצלה מהקוזקים של חמלניצקי כאשר שותפה בכופר ששולם ע"י לבוב. מיד לאחר חורבן חמלניצקי החלו צרות היהודים. עלילות-הדם ותוצאותיהן לא פסחו גם על יבורוב. רבה עלה על המוקד יחד עם ראש-הקהל של לבוב - אטינגר. מצבה בבית-העלמין הישן ביבורוב מאשרת זאת.

בסוף 1618 החלה תקופת ההשכלה בגליציה, תחת הנהגתם של ר׳ נחמן קרוכמל וש"ל רפפורט. אין הוכחות ש-גם יבורוב הושפעה מההשכלה, אולם הדבר יתכן, היות ולא היו רביים חסידיים ביבורוב והתפילה היתה בנוסח אשכנז, עד שר׳ יואל משה לנדאו הנהיג נוסח ספרד. (דבר שארע זמן רב מאוחר יותר.)

י ב ו ר ו ב - כ ל ל י

העיירה יבורוב - במחוז פשעמישל על נהר שקלא (נחל קרקוביק) כ-50 ק"מ מערבית ללבוב (למברג), על הדרך הראשית המובילה מצפון-מזרח אירופה לדרום מערבה. נקראה כך על-שם העץ "יבור" (YAVOR) שצמח כנראה ביערות הסביבה.

בימי הבינים עברו בנתיב זה הטטרים שעקבותיהם נותרו בשמות רבים מבני המקום כגון: חרחלים, חרמורברה, ביה וכו׳, ובהמשך עברה יבורוב עם כל גליציה את כל תהפוכות ההיסטוריה.

במחוז - שתי דתות עיקריות של הנוצרים-הפולנים והיוונים-האוקראינים. בסוף המאה ה-19 היו בעיר למעלה משבעת אלפים נפש וב-1942 כ-11 אלף תושבים. העיר היתה חופשית ובעלת עיריה מוניציפלית. לפנים היתה שייכת לגליל לבוב וגם אז היה לה שלטון עצמאי (הסטארוסטאוו).

העיירה ידועה בהיסטוריה הפולנית בעיקר בשל חיבתו האישית של המלך (ג׳ון) יאן סובייסקי ה-3 שעלה לשלטון ב-1654, העדיף אותה על-פני ערים אחרות בפולין ובנה בה מצודה, בה שתל גנים איטלקים שאהב. כמו-כן בנה בה בית-כנסת מפואר מעץ (ב-1658) שהוחלף במבנה אבנים רק ב-1905. (ראה פרק על ביהכנ"ס).

המלך יאן היה ממפקדיו הראשיים של צבא חמלניצקי בפרעות שערך בפולין ומוזר שקהילת יבורוב לא נפגעה. נראה ששילמה כופר וכך ניצלה.

להוכחת קדמוניותה של העיר ניתן לראות את 3 המענקים (פונדציות) שקיבלה הכנסיה המקומית: מולדיסלב אופו-לציק בשנת 1354, מפיוטר משמוטולי - 1470, ומלוקש מגורקי - 1512. הראשון והאחרון היו יורשי יבורוב. מנזר הדומיניקנים המקומי חוסל ב-1786 ע"י השלטון האוסטרי.

כבר ב-1863 היה ביבורוב בית-ספר שמנה כ-200 תלמיד, בית-ספר לבנות בזיליניות שמנה כ-70 תלמידות וב-ית-ספר יסודי שמנה כ-70 תלמידים.

העיירה התקיימה על עצים, תבואה ותוצרת חקלאית אחרת, בדים, חייטות ועוד. יש הסוברים שייצרה גם יין, אולם דבר זה תמוה שכן בכל הסביבה לא היו כרמים ולא גידלו ענבים. יתכן וההיסטוריונים התכוונו לי"ש.

לא היתה ביבורוב תעשיה חרושתית או אחרת. לעומת זאת היוותה יבורוב נקודת מעבר לסחורות שונות; חקלאיות ואחרות. האנטישמיות הגיעה ליבורוב באיחור רב יחסית והיחסים בין היהודים לאוקראינים היו סבירים, כל עוד היו האוקראינים זקוקים לסיועם של היהודים, היו אפילו שותפויות של יהודים ואוקראינים. בתקופת המלחמה היתה יבורוב ל"יודנראט" ולמרכז שאליו הובאו היהודים מכל האזור שהפך "יודנפריי".

בשנים האחרונות היו ביבורוב 4 בתי-ספר כלליים, בהם למדו גם יהודים וכן היו גימנסיות וסמינר למורים, שמ-שכו רבים מבני הסביבה. היתה זאת עיירה מרכזית לכל תושבי הכפרים שבסביבתם - גויים כיהודים. כיום שייכת יבורוב לרפובליקה הסובייטית - אוקראינה. מתי-מספר היהודים שנותרו בה לאחר המלחמה העולמית ה-2 וכן הפולנים, נטשו את העיר.

ה י ה ו ד י ם ב י ב ו ר ו ב

מעניין שגרץ, דובנוב והיסטוריונים יהודים אחרים, אינם מזכירים את יבורוב כלל, למרות היותה חלק חשוב בגליל לבוב בהיסטוריה היהודית בכלל ובאישיה הרבניים - מתנגדים כחסידים - בפרט.

קשה לקבוע מתי התיישבו בה היהודים הראשונים, אולם נראה שהיה זה במאה ה-14 בימי המלך קאזימיר הגדול שהתיר ליהודים לשבת בפולין. לעומת זאת, ידוע שהקהילה היהודית קמה ב-1538, אולם למרות שעברו על ה-איזור ועל קהילות רבות בו תהפוכות הגורל; מלחמות, פרעות והשמדה (בפרט בתקופת פרעות חמלניצקי שהש-מיד קהילות יהודיות רבות), הנה קמה קהילת יבורוב וגם ניצבה ונותרה קיימת, עד מלחמת העולם השניה.

בכפר ברוכנאל באיזור יבורוב נתגלו שרידי ישוב יהודי גדול מלפני מאות שנים, ואמנם יבורוב עמדה בדרכם של הטטארים שפרעו באזור ויש לשער שגם בפרעות חמלניצקי סבלה לא מעט, למרות שלא הושמדה, ומצבה בבית-

העלמין הישן מאשרת זאת.

בתחילה היה מספר התושבים קטן. בית הקברות הראשון, הנמצא בקרבת בית-הכנסת, לא גדול היה ונמצאו בו מ-עט מצבות. במרוצה הזמן גדלה האוכלוסיה היהודית ביבורוב. היהודים שישבו בגיטו, שנמצאו בקרבת בית-הכנ-סת הגדול, עסקו ברוכלות, במסחר ובמלאכה, נבדלו מיתר האנשים בלבוש המיוחד שנאלצו ללבוש ולא היתה להם הזכות לרכוש אדמות ולשלוח את בניהם לבתי-ספר ממלכתיים, כך שהילד היהודי בילה את רוב ימיו ב"חדר". במשך הזמן מתיישבים היהודים מחוץ לחומות הגיטו, פותחים חנויות ובונים בתים. קמה ככר מרובעת "רינק" ומ-ארבעת צדדיה חנויות ובתים יהודיים.

המלחמה לזכות המסחר (במאה ה-16 - 17)

משנת 1521 באו פקודות-מלך שהרחיבו את זכויות המסחר היהודי בערים מיוחדות, למסחר בלתי-מוגבל. אולם שיטת הפריווילגיות גרמה לכך שאותם מלכים נתנו לערים פריווילגיות מיוחדות שכוונו נגד המסחר היהודי. זכו-יות היהודים למסחר הוסדרו בכל עיר ע"פ הסכם בין הקהילה למערכת העיר האיזורית.

ביבורוב, הוסדרו הזכויות על-ידי העיר לבוב, ב-1641. ע"פ הסכם זה נאסר על היהודים ביאבורוב לסחור בל-חם, בקמח, בגריסים ובמאכלים אחרים, בכדי שנוצרים יקנו ראשונים ובזול. אסור היה לקנות עור במקום מגורם, שלא להתחרות בבעלי המלאכה, כי אם בערים אחרות. אסור היה לקנות תבואה לפני שהתושבים הנוצרים סיפקו בה את צרכי עצמם ורשאים היו להחזיק רק בית-זיתים אחד ולמכור שיכר רק בארבע בתים, כי לעיר היה מונופ-ול על-כך.

כאשר יבורוב סופחה עם גליציה - לאוסטריה, הוטב מצב היהודים בהרבה. היהודים נעשו אזרחים בעלי זכויות שוות לכל אזרחי אוסטריה ובנוסף לכך היו גם בעלי זכויות מיוחדות הקשורות בדתם. נתנו להם שמות של עשי-רים: גולדשטיין, זילברשטיין וכד׳. ושל בעלי מקצוע: טישלר, שניידר, שוסטר וכד׳. הגטו בוטל והותר להם לרכוש אדמות, להתיישב במקום שבו בחרו ולשלוח את הילדים לבתי-הספר הממלכתיים. יהודים רבים למדו ב-אוניברסיטאות ועבדו כפקידים ממשלתיים. היהודים חוייבו בשירות בצבא למשך 3 שנים.

בין הזכויות המיוחדות הקשורות בדת היו דיני האישות. החתונה נחשבה בעיני השלטונות כחוקית, אם רב מוכר נתן חופה וקידושין. האדמיניסטרציה הקשורה בנישואין, גירושין, לידות ומוות, היתה בידי היהודים. במשך הזמן נוצרו מעמדות בין היהודים: סוחרים, עשירים, אינטיליגנציה ובעלי מקצועות חופשיים: רופאים, עורכי-דין וכד׳. אלה השתדלו לסגל לעצמם את אורח חייהם של האוכלוסיה הלא-יהודית.

ב-1765 היו ביבורוב כ-650 יהודים ובסביבתה עוד כ-450. היהודים עבדו אז גם בחייטות והיו בהם 15 חייטים יהודיים, לעומת 11 גויים. בסביבתה - היו בעיירה קרקוביץ כ-700 יהודים ובוילקא-אוצ׳י כ-825 יהודים.

(הערות מנקודת מבט היסטורית): המעט שנכתב על יבורוב העתיקה הוא מהשקפה תורתית. הקהילה קמה בתקופת קום הקהילה היהודית הפולנית בכלל. פולין היתה תחת שלטון איטליה, גרמניה וצרפת, וגם רבניה היו מכל המ-קומות האלה. לפי דובנוב לא היתה ליהודים הפולנים לשון מיוחדת. הם ייסדו ישיבות, האיטלקים בנו בתי-כנסת וקמה תקופה של התעוררות רוחנית. כנראה שהצרכים המדיניים והכלכליים יצרו את הצורך ללשון החדשה ולה-שתקעות בתלמוד תורה. התורה הפכה דרך חיים, שכן פולין היתה למרכז הרוחני של היהדות העולמית ונשארה כך עד החורבן. אין להתפלא - איפוא - שעיירה נידחת כיבורוב יצרה מספר כה רב של גדולי ישראל ולמדנים והיתה מרכז רוחני של חיים יהודיים עד תקופת ההשכלה.

יתכן וירידתה של יבורוב החלה לפני-כן, כאשר גליציה עברה לשלטון אוסטרי. כל המבנה הכלכלי גרם לשינו-יים ולא היה לטובת היהודים, הן מבחינה תרבותית והן מבחינה כלכלית. הירידים הגדולים שנמשכו מקייב עד ליטא אבדו. בכלכלה הבטוחה של אוסטריה לא יכלה גליציה להתחרות והפכה לסקטור הדל ביותר של היהדות העולמית. ואמנם כמה ילדים של עניי יבורוב למדו בקלויז בבית-המדרש או בגימנסיה?

רוב הילדים למדו ב"חדר" עד גיל 10 או 12 ולרוב אף לא הלכו לבית-ספר יסודי.

במאה ה-17 - 18

מלחמת המוני היהודים בדיכויים של ראשי הקהילות

לא מעטים התקיפו את ראשי הקהילות העשירים לעצמם תענוג-עולם ואינם עוזרים לציבור במסים ובתשלומים. על עצמם מקלים ועל העם מכבידים את עול המסים. התוצאה: בעלי הבתים - ערומים ויחפים והמנהיגים - אוכלים מקופת הקהל וגוזלים אותו. אותם שהתקיפו, הואשמו ע"י השלטונות וישבו בכלא.

ביניהם היה המגיד הנודד ברכיה בן-אליקים גצל מקראקא. הוא היה נודד ודורש בשידלוב-יאבורוב, ישב בכלא וסבל מנגישות גופניות, עד שהוכרח לעזוב את המדינה. בספרו "זרע-בירך שלישי" מתאר הוא בהקדמתו את רבני פולין וראשי המדינות הלוקחים שוחד מאנשי הישובים שתחת ידם; תרנגולים מפוטמים, יי"ש, גבינה, חמאה, ב-רבורים וכו׳, ומכנה אותם - "ממזרים". רבנים אלה התפללו שהיהודים יסתכסכו, כדי שיבואו אליהם וישחדום, ויוכלו לתבוע שכר גדול עבור פסק-דין לזכות.

היהודים והפוליטיקה

עד מלחמת העולם הראשונה לא התעניינו יהודי יבורוב בחיים המדיניים. עתונים לא קראו ולא ידעו על פעולות-הם של הרצל, פינסקר וכו׳. המקום היחידי בו היו נפגשים היה בית-הכנסת. היהודים לא היו גם פנויים לענינים אחרים פרט לעניני הדת ולעניני פרנסה.

יום ב׳ בשבוע היה יום השוק הגדול. ביום זה היו באים העירה איכרי הסביבה, עם התוצרת החקלאית שלהם וה-בקר והיו קונים את הדרוש להם. הרווחים היו זעומים והרוכלים והסוחרים הקטנים נאלצו ללוות כספים מהסוחרים העשירים. הילדים היו מבלים מחצית יומם בבתי-הספר הממלכתיים ואחר-הצהריים היו ב"חדר".

שנים אחדות לפני המלחמה נוסדה בעיר הגימנסיה העירונית, בה למד מספר קטן מהנוער היהודי. נוער שהתעניין בנושאים לאומיים והקים את ארגון הנוער הציוני הראשון בעיר - "השומר-הצעיר". אחד ממיסדיו היה נגיד בנק ישראל לשעבר מר הורוביץ. בארגון הזה למד הנוער את השפה העברית, גיאוגרפיה של ארץ-ישראל ומידע על הציונות.

התחלה צנועה זאת פסקה עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה ב-1914. דרך העיר יבורוב עברו גדודי הצבאות הא-וסטרו-הונגרים שפניהם - לעבר רוסיה. שני הגדודים הושמדו כליל. הצבאות הרוסיים תחת פיקודו של ברוסולוב כבשו את לבוב והצבא הרוסי התקרב ליבורוב. הצבא האוסטרי הוכרע על-ידי ראוה-רוסקה. כשהפגז הרוסי הר-אשון הרס חלק מבית-הכנסת הגדול ורק בנס ניצלו היהודים אשר חיפשו מפלט בבית-הכנסת. בעיר הופיעו הקו-זקים הצ׳רקסים על סוסיהם. הם לא פגעו בתושבים ורק נער יהודי נהרג מהפגז.

העיר יבורוב

מונוגרפיה היסטורית, אטנוגרפית וסטטיסטית / ע"פ א. וברספלד (1909)

השם <u>יבורוב</u> בא מיער-יבורים (יבור - מין עץ), שמקומו היה במקום בו משתרע עתה האגם הגדול.

אין מקורות היסטוריים מפורשים על ראשיתה של יבורוב. יתכן גם, שהשם "יבורוב" מקורו בשם בעל העיר - "יבור" - הנזכר בכרוניקות של המאה ה-13-14. במאה ה-15 היתה יבורוב ישוב מאורגן, שכן נמצא מסמך של אציל פולני - אנדג׳י משמוטולי - מיום 1.5.1408, שלפיו הוא מעניק לארגון מקצועי (צך) של הסנדלרים בי-בורוב, רשות להחזיק 10 אטלידים.

את יבורוב נתן המלך במתנה לאציל משמוטולי, אך מאז החליפה בעלים רבים. בשנת 1456 נתן אותה המלך קזי-מיר יגלונצ׳יק כמשכון יחד עם הכפרים: ארלשניצה, יז׳וב, צוהליני, זלוז׳יה ועוד, תמורת כסף רב. היה זה לפני המלחמה עם פרוסיה והמלך זקוק היה לכסף.

במאה ה-16 עברה יבורוב לרשות המדינה. המלך העלה את יבורוב למעמד של עיר-מחוז ומינה לראש המחוז - ה"סטארוסטה" - את האציל אנדז'י גורקה, בתקופה זו עשו הטטרים שמות בערי פולין ונראה שגם יבורוב סבלה מכך. אחר-כך התפתחה העיר ושגשגה: נוספו תושבים, שמצאו לעצמם מקורות פרנסה וקמו אירגונים מקצועיים חדשים (צ'כים). על-כן העניק המלך זיגמונט אוגוסט לעיר את "החוק המגדבורגי". (2.7.1569) שהיה ההישג הגדול ביותר, שעיר יכלה אז להשיג.

החוק המגדבורגי שנקרא " Der Sachsenspiegel " במאה ה-13, (נכתב בעיר מגדבורג), הגיע לפולין יחד עם התושבים הגרמניים ולפיו קיבלה העיר אוטונומיה, שיפוט בלתי תלוי ושחרור ממסים ארציים. אז הוקם בית-המועצה - ה"רטוש" וניתנה לעיר רשות לערוך ירידים וימי מסחר, בימים שני ושישי. בבחירות (לראשות העיריה וכו'), היו זכאים להשתתף רק הקתולים. לארמנים, לרוסים וליהודים לא הוקנתה זכות זו.

רופא המלך, סטפן באטורי, חקר את מי הגפרית שבנהר "שקלו" הסמוך לעיר וגילה את סגולותיה המרפאות של המים, שנקראו מאז "מי-יבורוב". למקום היו באים אצילים שסבלו ממחלות השגרון והעצבים. גם תייר צרפתי-סבג - מזכיר בזכרונותיו את המים היבורובאים.

י. מורגנשטרן בספרו "ההסטוריה של יהדות פולין בשנים 1574-1584" כותב, כי המלך סטפן בטורי נתן ליהודים ביבורוב זכות להחזיק בית-כנסת ובית-קברות וכן לסחור בבקר ובבשר. כמו-כן הטיל עליהם לשלם מס בסך 1 זלוטי. נוסף לכך היה עליהם לשלם עבור כל אורח שהתאכסן בביתם, סך של 1 זלוטי.

23 בתים יהודיים

לאחר מותו של ראש המחוז, זורקה, קיבל את המשרה, מידי המלך סטפן בטורי, ה"הטמן" יאן-סוביסקי. העיר התפתחה והתישבו בה בעלי מלאכה רבים עד כדי כך, שהמקום נעשה צר וקמו שכונות חדשות מחוץ לעיר.

בשנת 1616 מינה המלך זיגמונד ה-3 ל"סטארוסטה" את ה"הטמן הגדול" סטניסלב ז'ולקבסקי. ב-1619 הועבר בית-הדפוס מירוסלב ליבורוב. אחרי מותו של סטניסלב ז'ולקבסקי (שנפל במלחמה, בשנת 1620), נערך רישום תושבים ביבורוב ונמצא - בין היתר - כי היו בה אז 23 בתים יהודיים.

מימי המלך וולדיבלך הששי (המאה ה-17) נשארו שני מסמכים: האחד, לפיו ניתן לרוסים להשתתף במועצה ה-עירונית (בפעם הראשונה) והשני - לפיו ניתנה הרשות לקהילה היהודית לרשום את הסכום של 5710 זלוטי, להקמת "מזבח בכנסיה" (את המסמך הזה אישר גם המלך אוגוסט ה-3, במאה ה-18).

בשנת 1636 פרצה דליקה גדולה ביבורוב, בה נשרפו בתים רבים, ונשארו רק הפרבר הקטן והטירה.

העיר נתפרסמה רק כאשר עברה לידי משפחת סובייסקי ובעיקר לידי המלך יאן סובייסקי (1647). פרסומה הגיע עד לצרפת, וינה, רומא, פטרסבורג ואפילו לקושטא. דיפלומטים רמי-מעלה, נסיכים ושליחי הכנסיות ביקרו ביבורוב ורבים מהם נזכרים בספרי הזכרונות מאותה תקופה. בעיר ה"נידחת" הזו נחתמו הסכמים חשובים בין השליטים וממנה יצאו סיסמאות בעלות חשיבות היסטורית.

בנובמבר 1648 הרסו את העיר גדודי בוגדן חמלניצקי, שטבחו אצילים וכמרים. (היהודים אינם נזכרים). כן סבלו התושבים מהקוזאקים והאוקראינים, בקרקוביץ, אולשניצה, הרורדנו ועוד. לאחר ההתנפלות הזאת נתרוששה העיר כליל, אך המלכים יאן-קזימיר ויאן-סובייסקי עזרו מאוד לשיקומה. לתושבים ניתנו הנחות במסים, המלך סובייסקי החליט להתיישב בה והקים בה את ארמונו. למרות ההתנפלות השניה של חמלניצקי והקוזאקים התפתחה העיר ושיגשגה ושוב בקרו בה מדינאים מארצות שונות, שהחליטו על הסכמים עם שכני פולין מצפון ומדרום. ליבורוב הגיע שליחו של מלך צרפת - לואי ה-14 - על-מנת לדון בהדחת יאן קזימיר והכתרת הנסיך - קונדיאוס (נסיון שלא הצליח).

המלך סובייסקי קישט את העיר, נטע גנים יפים, שדרות וכו'. מזכירו של השליח הצרפתי ורדן מתאר בזכרונותיו את העיר יבורוב וביחוד את יפיו של הארמון. הוא גם מזכיר, שישנן (שתי כנסיות) ובית-כנסת יהודי, אותו הקים יאן סובייסקי והבנוי עץ ובסגנון מיוחד. אכן היה זה בית-כנסת מפואר.

ב-1663 ביקר ביבורוב המלך יאן קזימיר שנתקבל בכבוד רב ושהה בה 10 ימים. איתו באו אצילים פולניים, אנשי "שליאכטה" ואורחים מכובדים וכן באו קצינים מן הבסיסים הצבאיים שליד ברוכנל, ונחתם ההסכם בין המלך

והצבא, שניסה להתמרד על שלא קיבל את ה"ז׳ולד" (המשכורת). בהסכם זה נזכרים שמותיהם של האישים החשובים ביותר בפולין דאז.

כשויתר המלך יאן קזימיר על הכתר ונבחר האציל אדם סניוביצקי, שוב שלח המלך לואי ה-14 שליחים אל יאן-סובייסקי, על-מנת לסייע בידו להמליך את הנסיך קונדיאוס. ליבורוב הגיע גם נציג הקוזאקים, שנשבע אמונים למלך.

יבורוב שימשה בתקופה ההיא מרכז מדיני חשוב מאוד. ליבורוב הגיע גם שליח ה"חאן" הטטרי - סלים, על-מנת לכרות ברית-שלום עם הפולנים. כשמוחמד ה-4 כבש את בוצ׳ץ וזלוצ׳נוב בעזרת גדודים תורכים פראיים וטטארים, הוא רדף אחריהם, לקח בשבי את מנהיג הטאטרים טוהבי-ביי והביא אותו ליבורוב וסובייסקי עשה הכנות למלחמות בתורכים. אז הלך לעולמו המלך סניוביצקי, ובבחירות למלך חדש, היו מועמדים רבים, אך סובייסקי היה הדמות המרכזית. ב-1674 הגיע ליבורוב שליח השולטן והציע לסובייסקי סכום כסף גדול ועזרה בקבלת כתר המלוכה, תמורת שלום על בסיס של סטטוס קוו, אך סובייסקי דחה הצעה זו. גם האפיפיור אינוקנטי ה-10 שיגר שליח ליבורוב.

המלך יאן סובייסקי חוזר ליבורוב

בישיבת ה"סיים" בשנת 1675 נבחר סובייסקי למלך פולין וחזר ליבורוב עם בני לוויתו. הפעם הגיע ליבורוב - שליחו של החאן חוסיין-באשה, כדי לכרות ברית-שלום עם המלך החדש. ישיבת הסינט התקיימה ביבורוב ובה הוחלט לשלוח לחאן שליחים. המלך כינס את המועצה להתייעצות על המלחמה בתורכים. אחרי טכס ההכתרה בוורשה, עברה המשפחה המלכותית לגור ביבורוב.

בשנת 1679 פרצה ביבורוב וסביבתה מגיפת-הטיפוס, שהחלה בברודי ונסתיימה ביבורוב. המלך חילק לאוכלוסיה: תבואה, תפוחי-אדמה וכד׳, היות ומקור המגיפה היה הרעב.

את השנים האחרונות עשה המלך סובייסקי בוורשה. עוד פעמים אחדות ארחה יבורוב בשעריה אורחים נכבדים, כגון: השגריר התורכי שבא בהצעה לחתום על הסכם שלום, שליח האפיפיור ועוד.

בשנת 1696 מת המלך ויבורוב ירדה מגדולתה. היא נעשתה שוממה והפאר של הימים שעברו חלפו. המלכה האלמנה ביקרה בעיר בפעם האחרונה, לחלק את רכושה בין הבנים, ועזבה אותה. היא מתה במנזר ברומא. את העיר ירש הבן יעקב סובייסקי.

זמן קצר לאחר מות המלך, פרץ שוב ביבורוב מרד של הצבא, שלא קיבל את ה"ז׳ולד" (המשכורת), מזה 10 שנים.

שנה לאחר מות המלך עלה על כסא המלוכה האלקטור מסכסוניה, פרדריך אוגוסט השני, שהסתבך במלחמה נגד קרל ה-12 מלך שוודיה ונחל תבוסה. הוא בא ליבורוב (1703) וקרא בה לאסיפת הסינט.

ליבורוב הגיעו אז גם מדינאים רוסיים ואצילים פולניים. באסיפה זו פרץ סכסוך בין המלך והסינטורים. הם עזבו את העיר מסוכסכים והסינטורים בחרו במלך חדש סטניסלב לשצ׳ינסקי שיצא ב-1704 לכיבוש לבוב ובדרך סר ליבורוב.

בסתיו של שנת 1704 פרצה ביבורוב וסביבתה מגיפה קשה, שכתוצאה ממנה מתו אלפי אנשים. זכר למגיפה זו נשאר בכפר מוז׳יולוביצה, שם נמצא בבית-הקברות צלב עץ ועליו כתובת על המגפה.

בשנת 1711 ארחה יבורוב אורח מכובד. ביבורוב התנהלו אז שיחות בין הנסיך מברונשוויק וולפנביטל ושליח ממוסקבה, על אירושיה של הנסיכה מברונשוויק לבן-הצאר פיוטר-אלכסיי. גם הנסיך אלכסיי הגיע ליבורוב ובילה בה כשבועיים. מכאן יצא למלחמה בתורכים.

היתה זאת תקופת התדרדרות לפולין כולה וחלוקתה היתה קרובה. האצילים בילו את זמנם בסעודות והוללות והשתדלו להפיק את התועלת החומרית המכסימלית. מצב זה השפיע גם על יבורוב. הבנינים נהרסו והארמון המפואר והבוסתן הנהדר, שהיו לתהילה לפני שנים אחדות, נהרסו והושחתו כליל.

במאה ה-18 (1771) - היו במקום 28 בתים יהודים ו-10 נוצרים וכן 3 בתי-ספר, אשר שניים מהם היו בידי היהודים. כן היו שם 3 בתי-מרזח, 5 טחנות, 4 גנים ו-2 בריכות גדולות. על הנוצרים והיהודים מהפרבר הקטן, הוטלה השמירה על האגם הגדול במקרה של שטפון.

עם חלוקתה של פולין, עברו לבוב ויבורוב לשלטון אוסטריה. בוטלו המשרדים, פרט לבתי-המשפט וההכנסות הועברו לקופת הקיסרית מריה טרזה. ההתישבות הגרמנית הלכה וגברה. בשנת 1773 ביקר ביבורוב הקיסר יוסף השני בדרכו מהונגריה ללבוב.

יבורוב קיבלה מעמד של עיר חופשית (1700) וכמה חודשים לאחר-מכן נשרפה העיר, ונבנתה מחדש רק ב-1794. העיר שהיתה עניה לפני כן, נתרוששה לגמרי ושררו בה רעב ומגיפות טיפוס. על-מנת לעזור לעיר, ניתנה הרשות לגבות שכר דירה מהאזרחים והיהודים. סופחו אליה קרקעות שנקראו בוגבינה, שדות וכרים. כמו-כן החלו להגיע מתיישבים חדשים - גרמנים במיוחד.

ב-1805 נוסד ביח"ר גדול לעיבוד עורות וביח"ר לעמילן, שהועבר מזלוצוב ליבורוב. נוסד ביח"ר שני לעמילן, וכן נוסד בשקלו-לנט ביח"ר לנייר וביח"ר לתוצרת גבינה שוויצרית. במאה ה-19 לא היתה העיר מפורסמת כבעבר ובטירה ישבו פקידים גרמניים או צ׳כים.

העיר התאוששה קצת בשנות החמישים של המאה הקודמת, כאשר הדרך מקרקוב ללבוב הובילה דרך יבורוב. היה נתיב מסחרי חדש ודרכו עברו עגלות של יהודים, שהעבירו נוסעים מקרקוב ללבוב. זה נמשך רק שנים אחדות עד לפתיחת מסילת הברזל. עם הפעלת הרכבת ירדה העיר לגמרי מבחינה כלכלית ונעלמו גם בתי-המלון והמסעדות, שהיו מלאים קודם לכן.

ב-1885 התארגן ביבורוב השלטון העירוני וראש-העיר הראשון היה יאן שמידט. ב-1817 קיבלה יבורוב אוטונומיה. ראש-העיר הראשון של העיר החופשית היה סמולסקי, אחריו - עד 1900 - שימש בתפקיד זה פרדיננד פאר בעת כהונת ד"ר הובל בזמנו כראש-העיר, בוטלה המועצה והשלטון היה בידי הקומיסר הממשלתי. ביבורוב פעלה גם המועצה המחוזית, שהיו"ר שלה היה הנסיך שפטיצקי.

תאור סטטיסטי ואתנוגרפי

בשנת 1900 היו ביבורוב - לפי המפקד - 10,046 תושבים, מהם: נוצרים - 1669, בני דת אורטודוכסית (יוונית) - 5870, יהודים - 2472, ובנגלים - 13, בני דתות אחרות - 22. מספר הגברים היה - 4872 ומספר הנשים - 5174.

בעיר היו אז 14 רחובות. המראה החיצוני שלה לא נבדל במאומה מיתר ערי גליציה בזמן ההוא; במרכז העיר ובסימטאות המובילות אליו, גרה בעיקר אוכלוסיה יהודית, שעסקה במסחר. ברחובות המרוחקים גרו בעלי-מלאכה עירוניים וכפריים שעסקו בחקלאות. הרחובות היו מכוסים חצץ, פרט לדרך הראשית, שהיתה בנויה אבן. בימי הגשמים היה השוק מלא בוץ. התאורה היתה בנפט והנקיון ירוד. בבתים נפל הטיח, ובחצרות - נערמו ערימות אשפה וגרוטאות במשך שנים והרקבון והריח-הרע הרעילו את האויר. המים לשתיה לא היו - לעומת זאת - גרועים ביותר בזכות האגם.

במאה ה-19 היו קיימות בעיר כמה קרנות צדקה והן:

1. קרן הלוואה עירונית שממנה קיבלו בעלי מלאכה ותעשיינים, הלוואות למועד קצר.
2. קרן גיבסקי שתמכה בעניים נוצרים בכל יום ששי וביהודים עניים בפרוס חג הפסח.
3. תמיכה כספית לאלמנות וילדים קטנים, ללא הבדל דת, ונדוניה לנערות נוצריות שנולדו ביבורוב.
4. קרן על-שם גרף גולונוסבסקי לקניית ספרים לשני תלמידים ילידי יבורוב.
5. קרן יינדרושבסקי - הריבית ניתנה לתלמיד מצטיין - כמילגת לימודים.

מתוך אוכלוסית העיר התרכזו אז כ- 5,000 בפרברים והללו לא נבדלו במאומה מהאיכרים. הם גרו בבקתות שגגן מכוסה קש. הגברים עסקו בחקלאות והנשים עקרות-הבית טוו וארגו. המצב החומרי של המשפחות לא היה טוב ביותר, אך גם לא ירוד. לא היו חובות מפני שהאוכלוסיה היהודית היתה עניה מאוד ולא לוותה כספים.

בעיר היה קיים לימוד חובה, בבית-ספר בן 4 כיתות יסוד. ב-1908 נפתחה הכיתה ה-1 של גימנסיה פרטית בבנין העיריה והכתה הראשונה של הגימנסיה האוקראינית ב"נרודנידום".

יבורוב לא ייצרה תוצרת מיוחדת. התעשיה היתה ביתית ועודף הייצור הופנה לערים בסביבה. המסחר לא היה מפותח ביותר. לעומת זאת היתה מפותחת המלאכה ואנשים עבדו בסנדלרות, אריגה וקצבות. אומני יבורוב היו מייצרים כלי-בית מעץ, סלים ומחצלות מקני-סוף, שהיו באגמים למכביר.

ב-1870 היו סוחרים יהודים קונים מהאיכרים חומר שער-חזירים למברשות ומייצאים אותן לגרמניה ואנגליה. כן היה מפותח יצוא הביצים ויבורוב התפרסמה בייצור נקניקים, אך הענף הזה נעלם במהרה. דגים היו למכביר, אך תושבי העיר לא נהנו מהם, כי הדגים נמכרו בסיטונאות לערים גדולות. ביבורוב התקיימו אז 6 ירידים בשנה.

במרחק 3 ק"מ מן העיר, נמצאת תחנת-הרכבת מלבוב, את הנוסעים היו מביאים בכרכרות וב-2 אוטובוסים מי-בורוב.

בית-הכנסת שנבנה ע"י יאן סובייסקי בשנת 1658, היה מעץ והצטיין בסגנון מקורי ובמראהו החיצוני היפה, את מראהו האסטתי מתאר בזכרונותיו סופר צרפתי, שביקר ביבורוב בשנת 1668. ב-1905 הרסה הקהילה היהודית את הבנין מעץ ובנתה בית-כנסת חדש מלבנים.

העיירה יבורוב / מתוך "יודנשדאט יבורוב", מאת ש. דרוק

ביבורוב היו 4 בתי-ספר, בהם למד חלק ניכר מהצעירים היהודים. היו גם גימנסיות וסמינר למורים, שנאספו אליהם תלמידים מכל הסביבה.

בכפר ברוכנאל, אשר באזור יבורוב נתגלו שרידי ישוב יהודי גדול מלפני מאות שנים. יבורוב עמדה בדרכם של הטטרים, שפרעו בה לא מעט. כן סבלה העיירה קשות בימי בוגדן חמלניצקי. התקופה שבין חמלניצקי הז-כור לשמצה לבין שתי מלחמות העולם, לא היתה טובה ליהודים, באשר הם סבלו עדיין מהמשבר שפקד אותם בימי מלחמת העולם הראשונה. נטלו מהם את אדמותיהם, שעליהם חיו רובם. לצעירים לא היה לאן להגר ונש-ארו בעיירה ללא פרנסה, מלבד יחידים. הם ישבו והמתינו לזמנים טובים יותר והשתדלו להסתדר כמיטב יכול-תם.

במדינה הלכה האנטישמיות והתפתחה, אך ליבורוב היא הגיעה באיחור רב. היחסים בין היהודים. הפולנים וה-אוקראינים היו סבירים וכשהאוקראינים נזקקו לסיועם של היהודים, אף הגיעו לשיתוף פעולה איתם. בעת מלחמת העולם השניה הובאו יהודים מכל האזור ליבורוב, אך היא נותרה ללא יהודים בסוף אפריל 1943. כיום שייכת יבורוב לרפובליקה הסובייטית-אוקראינית. הפולנים עזבו את העיר ואף יהודים מעטים גרים בה.

יו"ר הועד - הח'
ש. אייכבום, נואם
באזכרה לזכר קדושי
יבורוב - בתל-אביב.

יהדות יבורוב

נקודת מבט היסטורית

המעט שנכתב על יבורוב העתיקה הוא מהשקפה תורתית. הקהילה קמה בתקופת קום הקהילה היהודית הפולנית ב- כלל. פולין היתה תחת שלטון איטליה, גרמניה, צרפת, וגם רבניה היו מכל המקומות האלה. לפי דובנוב - לא היתה ליהודים הפולנים לשון מיוחדת.

מאוחר יותר היתה הגירה גדולה מגרמניה, שהוסיפה כוחות אינטלקטואליים עצומים. הם יסדו ישיבות. האיטלקים בנו בתי-כנסת וקמה תקופה של התעוררות רוחנית. הצרכים המדיניים והכלכליים יצרו את הצורך ללשון חדשה ולהשתקעות בתלמוד תורה. התורה הפכה דרך חיים, כך שפולין היתה למרכז הרוחני של היהדות העולמית ונש- ארה כך עד החורבן.

אין להתפלא - איפוא - שעיירה קטנה, יחסית, כיבורוב, יצרה מספר כה רב של גדולי ישראל ולמדנים והיתה מרכז רוחני לחיים יהודיים עד תקופת ההשכלה. ואולי כאשר גליציה עברה לשלטון האוסטרי, כל המבנה הכל-

כלי גרם לשינויים שלא היו לטובת היהודים, הן מבחינה תרבותית והן מבחינה כלכלית. הירידים הגדולים שנמ-שכו מקייב עד ליטא-אבדו, ובכלכלה המובטחת של אוסטריה לא יכלה גליציה להתחרות והפכה לסקטור הדל ב-יותר של היהדות העולמית. ואמנם, כמה ילדים של עניי יבורוב למדו בקלויז, בבית-המדרש או בגימנסיה? רוב הילדים למדו בחדר עד גיל 10 או 12 ולרוב אף לא הלכו לבית-ספר יסודי, שכן אז יצאו לעבודה והחלו בסיוע לפרנסת הבית.

ר ב נ י ם

העיירה יבורוב היתה קהילה שקטה מאז היווסדה במאה ה-14, אולם התרכזו בה יהודים למדנים רבים והיא מש-כה אליהם רבנים מפורסמים מגרמניה ומפרג, כגון: משפחת אלטשולר ובעלי "המצודות" (ראה רשימה נפרדת). כמו-כן היתה זאת עיירה שקטה וכל רב דגול יכול היה לשבת בה בנחת ולחבר ספריו.

בזמנו, וכן מעט יותר מאוחר, כיהן ביבורוב גם הרב ברכיה ברך בן אליקים געצ׳ל, שהיה דרשן מפורסם ואיש ישר מאוד. (ראה רשימה נפרדת).

בתקופה ההיא החלו פרעות של הטטארים והקוזקים, בהם השתתפו גדודי חמלניצקי ויאן סובייסקי שמלך אחר-כך על פולין - בתוך פלוגות הפולנים. במהומות אלו חרבו הרבה קהילות יהודיות ונעלמו. העיר יבורוב - למרות הסבל - המשיכה להתקיים ולהזמין לעיר רבנים וגדולי-תורה. בין המשפחות המפורסמות היו: משפ׳ פרנס, משפ׳ אדלס, משפ׳ יצחק מרגליות (נצר מרש״י), ר׳ ליב פרנס (היה מנהיג ב"ועד 4 ארצות") ואחרים.

כמו-כן היתה ביבורוב משפחת מדפיס - המדפיסים הידועים, ששושלת היוחסין שלהם - ידועה עד שנת - 1544 (ראה בלאבאן - "יידן אין פוילן"); הגב׳ פרנקל - מיבורוב - היום - בנתניה, הינה נצר למשפחה ידועה זאת.

סבו של הרב מאנשי באב"ד אשר כיהן כרב ביבורוב בהתחלת המאה הזאת ועבר לכהן כרב בעיר טרנופול, הו-ציא הרבה ספרים, ביניהם הספר "חבצלת השרון". הוא השאיר אחריו את חתנו - הרב אלימלך פרנקל (תצלומים). הרב ר׳ אלימלך חיבר ספר בשם "הפלאת נדרים".

מנהיג החסידים ר׳ אלימלך היה "סגי-נהור" מקטנות ידע ש"ס בעל-פה והיה שליח-ציבור גם בימים-נוראים. אחריו בנו הרב פייביש רובין אשר משך אחריו הרבה חסידים מכל הסביבה. (ראה רשימה נפרדת). בין תלמידי החכמים היו ר׳ איצלע מונד, חתנו של ר׳ שלמה סיגל, ר׳ יוסף בומבר, ר׳ איצע למדן, ר׳ משה אדלר ור׳ אלימלך דיין.

בכלל, החיים היהודיים התנהלו על מי-מנוחות על-פי דרכי התורה, לולא הצר הצורר שהציף באש ובדם ומחה את כל היקום של בחירי העם.

ו ע ד   א ר ב ע   א ר צ ו ת

ועד ד׳ הארצות, היה איגוד כללי של היהודים בפולין, שהוקם במאה ה-י"ז והמשיך לפעול עד שנת 1766, ב-רוסיה האדומה ופודוליה, וואלין וליטא (שפרשה מאוחר יותר והקימה ועד עצמאי).

תפקיד הועד היה "להיות מגן נאמן לזכויות היהודים בארצות הנ"ל בפני השלטונות. והפרנסים דארבע ארצות היו כמו סנהדרין בלשכת הגזית. והיה להם כוח לשפוט כל ישראל שבמלכות פולין ולנדור נדר ולתקן תקנות ולענוש אדם לפי ראות עיניהם, וכל הדבר הקשה יביאו אליהם וישפטו הם. ופרנסים דארבע ארצות היו בוררין להם דיי-נים מן המדינות להקל עליהם משא, והם נקראים דייני מדינה. וכל דיני ממונות באו לפני דייני המדינה, ודיני קנסות ודיני חזקות ושאר דינים הקשים באו לפני פרנסים דארבע ארצות".

הגליצאי דוב מבוליכוב מספר בזכרונותיו, כי היו ממוני ממשלה, כמפקחים על ישיבות הועד, בשנים 1717-1764. הדבר נעשה, על-מנת לדאוג למסיה, בכוחה שלה, ולא שיוטל עליה מס מגבוה. רוסיה האדומה נפרדה ללבוב, פ-שמישל ועוד, וכך הלך ה"ועד" - בפולין והיה להסתדרות של אגודות קהילות.

י. שיפר אומר על-סמך מה שמצא בארכיונים פולניים, כי בוועד ישבו - 70 חברים ובוועד-הפועל - 23, רמז לסנהדרין הקטנה והגדולה.

ב- 1717 נמצאו בוועד באי-כוח 6 מדינות, 6 גלילות ו-4 קהילות בודדות, ובסה"כ - 40 חברים.

ב- 1764, השנה האחרונה לקיומו, הקיף 15 גלילות ו-7 קהילות, ובס"ה 40 חברים, אליהם יש, כנראה, לצרף את 23 חברי הוועד-הפועל ו-7 חברי בית-הדין העליון ובסה"כ כ-70.

ההשערה שפעולת הוועד הופרעה לאחר 1648, אינה מתאשרת ע"י המקורות. רק בשנות המלחמה - התכנסו - 6 פעמים, ובין 1661-1770 - מדי שנה, ולפעמים אף פעמיים בשנה.

מ- 1701-1716 התכנסו 6 פעמים בלבד, עקב מלחמת הצפון וההמומות שלאחריה, ומ- 1717-1764 - 12 ישי-בות. מ- 1739-1764 נתכנסו לעיתים תכופות ולפחות אחת בשנה.

הסיבות לחריצותו ולפעילותו הרבה של הועד בעשרות השנים האחרונות לקיומו, נעוצה בדאגות הפרנסים, לנוכח עלילות-הדם והלחץ העז של המסים שהוטלו על הקהילות.

על-פי התעודות הפולניות נאמר לעתים קרובות, שבישיבות הועד נכח נציג משרד-הכספים. ממונה זה לא העריך רק את סכום המס לגולגולת, אלא התערב גם במו"מ על התקציב ואופיו ובמחלוקת המפלגות. את הבעיות שלא נ-פתרו, מסר הממונה להכרעת בית-הדין לכספים.

באחרונה, היתה הבעיה העיקרית - ריבוי חובות הקהילות והועד. ב-10.1764 נפסקה הועידה האחרונה באמצע פעולתה, כי נתפרסם חוק ה"סיים" שעל-פיו נתבטלו כל ועדי היהודים, מפני שינוי השיטה בהערכת המסים וק-ביעת ועד מיוחד לסילוק חובות הקהילות.

הרכבו ופעולותיו של ועד ד' ארצות

בהרכבו של הועד היו האכסקוטיבה - ראשי המדינה עם הפרנסים, הסופר והנאמנים, בית-הדין העליון והצירים, וכמו-כן היו דייני המדינה: אחד מכל גליל, שתפקידם היה לדון דיני ממונות. כן היו פרנסי היריד - אחד מכל גליל.

כמו-כן היה השמש, שהיה היחיד שהותר לו לגור בברסלא. הוא גבה מעות-יריד, למען השלטון ולמען הציבור ה-יהודי.

פעולותיו התפרשו על כל שטחי החיים היהודיים: מעניני - מדינה כלליים ועד לעניני היחיד, בפולין ומחוצה לה.

בין הפעולות היו :

א. מגביות למען עניי א"י.

ב. תקנות כלכליות להגנה מפני תחרות-חוץ; ספרים ועוד.

ג. ענינים דתיים תרבותיים כגון: בדיקת ספרי קודש מחו"ל, למניעת דברי מינות, ויבוא אתרוגים.

ד. ענינים פיסיקליים, שכללו מניעת הגירה ממחוז למחוז בשל מיסוי גבוה, ופדיון שבויים, במלחמות ת"ח ו-אילך, חמלניצקי, מוסקבה, שוודיה, תורכיה ועוד.

ה. השתדלות אצל האפיפיור: בעלילות-הדם בשנים 1700-1760 והדאגה לפליטי פולין - באמסטרדם, שסבלו מחמת הגזירות.

ו. עזרה בצרה ליהודי חו"ל: כגון: מניעת גירוש היהודים משלזיה ומפולין בכלל, בעקבות שירות בצבא האו-ייב, ריגול לטובת האוייב והשתתפות בשדידת בתי-יראה נוצריים - כביכול.

ז. ענינים דתיים-תרבותיים-פנימיים: כגון: מינוי הדיינים ששימשו בתי-דין לערעורים, והסכמות לספרים ו-לחיבורים של ת"ח בפולין.

חכמי יבורוב בועד ד׳ ארצות

חכמי יבורוב נזכרים באחת-עשרה אסיפות של הוועד.

לכאורה - מפתיע כי נציגי העיירה הקטנה יבורוב, ימלאו תפקיד כה חשוב, כנציגי הגליל לבוב בועד, שכן ה-עיר לבוב רבתי, לא חסרה גדולים שייצגוה בפורום כה חשוב כ"ועד ד׳ הארצות".

בשנים תל"א-תמ"ט היו שני נציגים בשם ר׳ חיים מיבורוב - בועד ד׳ ארצות. כמו-כן מוזכר ר׳ אהרון מיבורוב (כנראה - איטונגא - לעיל), באסיפה שהתקיימה בלובלין.

להלן טבלת רבני יבורוב, שהיו נציגי הגליל בכינוסים השונים בועד ד׳ הארצות, מתוך "פנקס ועד ד׳ ארצות".

לאור היות שני "ר׳ חיים", נוספו הערות שונות להבהרת השם "ר׳ חיים" בכל כינוס וכינוס.

עמ׳	שנה	ה ש ם	פ ר ט י ם
123	תל"א	האלוף ר׳ אהרון מיבורוב	בר׳ יקותיאל זיסקינד כץ ראב"ד ומ"צ בלבוב
142	תל"ג	חיים מיאבורוב	מרוזני קציני ד׳ ארצות
143	תל"ג	הק׳ ר׳ חיים מיאבורוב	מרוזני קציני ד׳ ארצות
183	תמ"ג	חיים בן המאור הגדול מהור"ד לייב מיאבורוב	כנראה מוזכר בעמ׳ 143 כי הוא מוזכר בין המנהיגים ולא בין הרבנים
184	תמ"ג	הק׳ חיים מיאבורוו	
204	תמ"ז	ר׳ חיים מיאבורוב	מנהיג
205	תמ"ז	הק׳ חיים מיאבורוב	חתום על שטר חזקה ביריד ירוסלב
206	תמ"ז	הק׳ חיים מיאבראווי	
208	תמ"ח	הק׳ חיים מיבורוב	
212	תמ"ט	הק׳ חיים מיאבראב	מצויזמיר - ראש מדינה דגליל לבוב
213	תמ"ט	הק׳ חיים מיאבראוו	

ה ע ר ו ת :

עמ' 123 : האלוף מהר"ר אהרון מיברוב מוזמן לדין לפני רוזני ד"א לוועד גראמניץ תל"ר לי.

השם "יבורוב" הועתק במדוייק מן המקור בכל הצורות דלעיל.

באבער חולק וטוען שלא היה זה בנו כי אם חתנו היות וזיסקינד היה כ"ץ (כהן) ואילו ר' חיים היה לוי.

עמ' 142 : חתום ר' חיים מיאברוב ובהערה: בר' יקותיאל זיסקינד כץ אב"ד ומ"ד בלבוב.

עמ' 143 : בין החתימות על גזרות ד"א נמצא שמו של הק' חיים מיאברוב.

עמ' 183 : בין החתומים על כתב המלצה לר' אברהם בהר"ר בנימין - נמצא שמו של "הק' חיים בן-המאור הגדול מהור"ר לייב מיאברב".

ובהערה 6 למטה, מעיר המחבר כי (נראה שהוא הוא ר' חיים מיאבורוב החתום בסעיף של"ד ו-לא ר' חיים יקותיאל זיסקינד הראב"ד דק"ק לבוב (לעיל 142). שכן ר' חיים חתום גם פה וגם שם בין המנהיגים ולא בין הרבנים (ראה לעיל ת"ו).

עמ' 184 : שוב חתימת הק' חיים מיאבראוו על פסק דין של הועד.

~~עמ' 204 : החתימה ר' חיים מיאברוב כמנהיג שנמצא ביריד ירוסלב תשרי תש"ז.~~

מוזכר כראב"ד ומ"צ - פה תוך העיר וראש המדינה בגליל לבוב וראש ומנהיג לארבע ארצות.

ראש מדינה דגליל לבוב חתום בפנקס דף ל"ב ע"ב על קיום תקנות הקהילה מיום ג', ב' אייר תס"ד, חתום שם הק' חיים הלוי חי"ק יאבורוב. מלבד זה הוא חתום עוד בדף קנ"ב ע"א על ת-קנות שנעשו בקוליקוב ביום ד' כ"ב שבט ת"ן, יחד עם ראשי המדינה דגליל לבוב.

...וראש ומנהיג דארבע ארצות וחתום בלבוב (ראה שם אנשי שם) ובס' זרע ברך שלישי נמצאה חתימתו: חיים מיאבורוב שהיה אב"ד נעמרוב...

ובס' "זרע ברך שלישי", נמצאת הסכמתו וחתום "חיים מיבורוב, שהיה אבד"ק נעמרוב ב'המ-פורסם מור"ר יקותיאל זיסקינד כץ (תפ"ו) (הכהן)."

הערה: הוא חתן המפורסם מוה"ר חיים סגל (הלוי) האבד"ק יאברוב וחתנו הביאו בהקדמתו לס' "בית אברהם" (ברלין, תק"ג).

כנראה היה אחי הרב רפאל הכהן, אבד"ק מינסק, בעל ס' שו"ת "תורת יקותיאל".

עמ' 206 : חתימת "הק' חיים מיאבראווי" בין קציני רוזני מנהיגי ד"א אלול תמ"ז.

עמ' 208 : חתימת ר' הק' חיים מיאברוב בין רוזני מנהיגי ד"א ביערסלב.

עמ' 212 : נאם הק' חיים מיאברוב - תשרי תמ"ט.

ובהערה 4 למטה: מצויזמיר, ראש מדינה דגליל לבוב.

עמ' 213 : נאם הק' חיים מיאבראוו - תשרי תמ"ט.

מלחמת העולם הראשונה

זכרונות מימי מלחמת העולם הראשונה / ש. אייכבום

אייכבום שלום
במלחמה הראשונה.

יבורוב הינה עיירה קטנה, הדומה מאוד ליתר עיירותיה של גליציה המזרחית, תחת שלטונו של הקיסר פרנץ-יוזף, או כפי שהיהודים קראו לו בקיצור "הקיר׳ה", היינו "הקיסר ירום הודו". בדרך-כלל היו היהודים שבעי-רצון תחת שלטון ה"הבסבורגים". החיים התנהלו על מי-מנוחות וכל אחד השיג פרנסתו לפי כושרו ואומנותו. היו אשר השיגו פרנסתם בכבוד, והיו אשר הוציאו את פרנסתם בדוחק רב. אכן, לא חסרו עניים, אשר התקיימו מעבודות דחק, או נתמכו ע"י קופות צדקה.

בחובת השרות הצבאי שגם היהודים נתחייבו בה, לא יכלו כל היהודים לעמוד. בחורים בריאים ומוכשרים לשרות הצבאי, חבלו תחבולות שונות להשתמט ממנו. היו שגרמו מומים בגופם בכוונה תחילה, (פגיעה בעין, פגיעה באצבעות הרגליים או הידיים וכד׳,) והיו שצמו זמן ממושך כדי לרזות.

לפני יום הגיוס וההופעה לפני הוועדה הרפואית, היו מלעיטים עצמם בכל מיני משקאות מרים, מי-טבק, ועוד, כדי לקבל דפיקות-לב מהירות וכתוצאה מכך נשארו רבים בעלי מום לכל ימי חייהם.

היו יהודים עשירים שמצאו להם דרך חלקה יותר, כי נמצאו מתוכם שהיתה להם גישה אל הרופא הראשי. הכסף ענה את הכל ודי היה כי הבחור אשר שלח את יהבו על המתווך נראה חיוור כאשר הופיע לפני הוועדה הרפואית. לשם כך התענה המסכן ולא ישן כמה לילות ולפי זה קבע הרופא כי יש לו מחלת-לב והכריז עליו כ"בלתי כשיר". גם רגליים שטוחות פסלו את הבחור מהשרות ולכן היו מקרים שהרופא הזמין מוקדם יותר את הבחור כדי להמציא לו מום כלשהוא.

התהלך סיפור בין היהודים על צעיר אוקראיני, שהבין קצת אידיש ושמע את היהודים מדברים ביניהם, שפלוני השתחרר בגלל "פלטפוס" (רגליים שטוחות) ואלמוני השתחרר עקב "לב חלש". כאשר האוקראיני נכנס, שואל אותו הרופא, אתה בריא? והוא אומר: "בהחלט לא, יש לי פלטפוס על הלב וחולשה כללית ברגליים". קרו לפעמים תקלות כאשר בטעות הוכשרו כאלה שהיו צריכים להשתחרר או שהרופא היה קשה ולא שיחרר בקלות אלא החמיר, באבחנו חוש, רגש ואבחנה נכונה, ואז הסתובבו המשפחות שבורי-לב ואובדי-עצות.

הגיוס לצבא

יהודי עיירתנו חיו את חייהם עד שבא הרצח המזעזע בסאריבו וכתוצאה ממנו פרצה מלחמת העולם הראשונה. הדבר היה בחודש מנחם אב, ביום בהיר אחה"צ, הופיע ברחוב השוטר רחב הכתפיים, כשהוא נושא לפניו תוף ושני מקלות הקשה, כנהוג לקראת הכרזה. הוא הגיע עד מרכז השוק הגדול והחל לתופף עד שהתרכז סביבו קהל סקרנים גדול.

בקול חזק הכריז השוטר כהאי לישנא: "אני מביא לידיעת הציבור בשם הממשלה והאדמיניסטרציה, כי הוכרזה מלחמה. על כל האזרחים, בכל המדינה, עד גיל 40, אשר שרתו בצבא, להגיע אל יחידותיהם תוך 24 שעות, בפקודת המלך. מי שלא ימלא אחרי הפקודה יועמד למשפט צבאי".

המסחר בעיר שבת. הרבה חנויות לא נפתחו בגלל היעדר בעליהן. בעיר היתה תנועה של איכרים עם עגלותיהם הרתומות, שהוחרמו ע"י השלטונות. מיד לאחר סעודת ערב-שבת, התאספנו קבוצות חברים לחזות אולי בפעם האחרונה בחיילים האוקראינים שכל-כך אהבנו לראות יום-יום, בעת שעברו בסך ברחובות העיר על הסוסים הגבוהים, המצוחצחים והמבריקים, עם כלי נשיפה בראש הטור. היו אלה בחורים יפים וחסונים, לבושים בתלבושת ססגונית בצבעים כחול ואדום עם סרטים קלועים, צבועים בצהוב-שחור. חבשו לראשם קסדות מחוזקות ברצועת עור אל הסנטר.

עתה ראינו לפנינו חיילים עלובים בתלבושת אחידה, כובע מצחיה ומגפיים ללא כל ברק. בגמר כל ההכנות, היו העגלות עמוסות ארגזי תחמושת, אספקה, מזון, מטבחי-שדה וציוד לבעלי-מלאכה ולחיל-ההנדסה. השעה היתה מאוחרת והחיילים הוציאו את סוסיהם מהאורוות והסתדרו בשורה. כל פרש ליד סוסו. ראשונים עלו הקצינים על סוסיהם. הקצין דיבר בפניהם והלהיבם. גם כומר נאם ובירך אותם בנצחון מהיר ומזהיר. ניתנה פקודה לעלות על הסוסים והחיילים זינקו כאקרובטים ויצאו לדרך. חלפו רק ימים ספורים מאז עזבו את העיר ונתקבלו ידי-עות, כי הפלוגה סבלה אבידות קשות.

המלחמה מתלקחת

המלחמה התלקחה במלוא הקצב. דרך עיירתנו עברו חילות רבים מכל הסוגים: פרשים, תותחנים ובעיקר חיל-רגלים. יומם ולילה ללא הפסק הגיע צבא מהונגריה, מאוסטריה ומצ׳כיה. אי-אפשר היה לעבור בשוק וברחו-בות העיר. חיילים עייפים שכבו על המדרכות לנוח. עגלות מכל הגוונים עמוסי משאות באו, נחו והמשיכו לג-בול הרוסי, באשר בעיירה עבר הכביש הראשי אל הגבול. החנויות היו סגורות, כי לא נמצאה סחורה למכירה. החיילים הסתובבו למצוא מה שהוא לקנות. הסחורים ניצלו את ההזדמנות למכור סחורה, שמזמן היה צריך להי-פטר ממנה והחיילים ראו בסחורה כזו מעדנים.

גם האוכלוסיה המקומית התחילה לסבול, כי לא השיגה ידם לקנות קמח לאפות. בחצר הסמוכה לנו ישבו בכרכ-רה קצינים בכירים, כאשר אחד מהם היה יהודי ממשפחת רוטשילד. אבי הזמין אותם הביתה וכבדם במאכל ומ-שקה. הם נהנו מאוד, ואנו ניצלנו את ההזדמנות לבקשם להעמיד לרשותנו חייל עם עגלה, על-מנת להעביר בה קמח מהטחנה לאנשים.

חלפו רק מספר שבועות והנה החיל העצום, אשר רק לפני ימים עבר את העיר בכיוון לגבול הרוסי, נסוג במצב של בהלה חפזון. עלוב היה המצב והחיילים נראו עלובים. רבים היו חלשים ופצועים, שישבו בעגלות וביקשו מעט מים ואוכל. כל החזית האוסטרית נבקעה ונפרצה. הצבא הקיסרי הובס וספג אבדות קשות בנפש וברכוש. הרוסים התקדמו במרץ ולא הניחו לצבא האוסטרי להתאושש והצער והכאב של החיילים והאזרחים היהודיים היה עצום.

יחד עם הצבא הנסוג הגיעו פליטים יהודיים שברחו מהעיירות, מפחד הצבא הרוסי ובעיקר מהקוזקים הפראים, וגם מעירנו חיפשו אנשים דרך לברוח, כי ברור היה שהאוסטרים לא יחזיקו מעמד והמצב - חסר תקוה לחלוטין. היו משפחות בודדות אשר חשבו על-כך מראש ובכסף מלא השיגו כלי-רכב לעזוב את העיר, אבל רוב הציבור היה חסר-אונים ונשאר לחשוב מחשבות שונות ולתכנן תוכניות הצלה.

בוקר בהיר אחד נשמעו קולות נפץ של תותחים. היהודים, אשר במשך כל הזמן התכוננו לברוח וחלק מהאנשים, היו כבר מוכנים עם חבילות ארוזות בידיהם, סגרו את הדירות ופרצו החוצה. כולם כאיש אחד פנו אל בית-הכ-נסת הגדול, אשר התמלא תוך שעה קלה עד אפס מקום. היום גם הרבה בני משפחות, שעזבו את ביתם בנפרד ורק בבית-הכנסת נפגשו והתאחדו. שם נודע, כי היריות והפיצוצים שנשמעו בבוקר, כוונו, האחת אל הכנסיה הפרובסליבית, והשניה - להבדיל - אל בית-הכנסת שהתמלא בבני העיר. שום נזק לא נגרם, כי הקירות היו בעובי של בין 60-70 ס"מ.

אמנם הפחד היה גדול מפני הכובשים הקוזקים, אולם היות ובית-הכנסת היה מלא, היתה זאת צרת רבים וכרגיל, חצי נחמה. אנו הצעירים יצאנו החוצה וצעדנו בצעדים מהירים עד שהגענו אל מקום השוק. שם הבחנו בארבע עגלות עם חיילים פצועים. ניגשנו אליהם. הם ביקשו מים והסבירו לנו שבכל רגע צריכים להופיע הרוסים. הבאנו להם דלי מים ועוד אנו מגישים לפצועים את המים וכבר הגיע בדהרה פטרול של קוזקים על סוסים נמו-כים אך קלי-רגליים. הם לא שמו לב אלינו אלא שאלו לאיזה כיוון נסוג הצבא האוסטרי. הראינו להם את הכי-וון, והם המשיכו דרכם לשם. נשארנו במקום, כי הפחד פג.

השוק היה ריק ושקט ומלבד סוסים בודדים, שהסתובבו צולעים ופצועים, לא היתה נפש חיה. במשך כל היום הסתננו אנשים רבים בזהירות לבתיהם. אולם נשארו עוד רבים שחששו לצאת ונשארו ללון בבית-הכנסת. הרו-סים השתלטו על העיר. יום ולילה עברו גדודים שלמים את העיר, אבל לא פגעו ביהודים. אדרבא, המסחר ה-תחיל לפרוח. הגיעו סחורות מכל הסוגים וכן הגיעו ספקים יהודיים מרוסיה, שהביאו עמם מכל טוב.

הרוסים התקדמו ללא התנגדות עד לסביבות הקרפטים, אבל האוסטרים התבצרו בינתיים ומנעו המשך התקדמות. הרוסים התעכבו וצרו על העיר פשעמישל במשך כמה חודשים. העיר היתה מבוצרת היטב, אך לבסוף נכנעה

אף היא והרוסים חשבו, שע"י כיבוש המבצר ובתוספת צבא, יעלה בידם לשבור את ההתנגדות האוסטרית כליל. הם לא הצליחו בכך. בתחילת הקיץ של שנת 1915 קיבלו האוסטרים סיוע של צבא גדול מהגרמנים ובכוחות מ-שותפים התקיפו את עמדות הרוסים, לאחר מאבק קשה הבקיעו את החזית ליד "גורליצה" והתחילו להתקדם במ-הירות. הצבא הרוסי נסוג באי-סדר ולא הצליח לעצור את הצבא האוסטרו-גרמני שחזר וכבש את כל גליציה וחדר גם לתוך פולניה, רוסיה ואוקראינה המערבית. הם החזיקו מעמד בכל השטח הכבוש עד סוף המלחמה.

איטליה נכנסת למלחמה

בסוף 1915, הכריזה איטליה מלחמה על אוסטרו-הונגריה, בכוונה לכבוש חזרה את הטריטוריה המיושבת ע"י איטלקים, אשר אוסטריה סיפחה אליה במלחמה הקודמת. אוסטריה וגרמניה החזיקו כבר בחזית רחבה יותר ונגד צרפת, אנגליה ואיטליה, אך המצב המלחמתי הורע בגלל כניסת האיטלקים למלחמה. מורגש היה מחסור במזון ומתת-תזונה, רבו מאוד המחלות והמגיפות. הסלבים התחילו להתמרד, התנגדו למלחמה ומנעו אספקת התבואה, שהיה עליהם לספק למדינה.

יחידות החיילים בחזית הלכו ונתדלדלו ומספר הלוחמים הטובים והצעירים פחת בחזיתות, עקב עומס העבודה הנוסף שהיו צריכים הנותרים למלא. הגדודים מולאו באנשי מילואים בעלי כושר סוג ב' ובכל הערים הסתובבו שוטרים צבאיים, לתפוס עריקים.

בתחילת 1916 נקראתי גם אני לצבא, למרות שטרם הגיע תורו של השנתון שלי להתגייס, אבל בשעת חירום אין שואלים, ומגייסים כל אדם המסוגל לשאת נשק ולהילחם.

חיילים יהודים מגליציה במלחמת העולם ה-1

לאחר מספר מפלות של האוסטרים ולאחר כניסת האיטלקים למלחמה, גוייסו בני 42-50. אלה היו כבר בחלקם סבים לנכדים ועברו כבר את רוב חייהם, באוירה דתית ובעבודת הבורא. ניתן לתאר כיצד חשו בעברם מ"הקול קול יעקב" - ל"הידיים ידי עשו", כשהוכרחו, לפתע, לאחוז בנשק ולחיות חיים מסוג חדש לגמרי. עתה, נראו יהודים דקדקנים, נושאים נשק ותחמושת מעמדה לעמדה ובדרך מתפללים או מעיינים בדף גמרא ובתוספות קשה לפיצוח.

קשה היה להם להסתגל ל"ידי עשו". קשה היה להם שכן לא אכלו את מאכלי הגויים וחיו על פירות וירקות, מעט לחם ותה שנשלח אליהם סגור הרמטית מהבית. אך למרות כל הקשיים, עשו כמיטב יכולתם לעבוד גם את הבורא, וגם - להבדיל - את הקיסר. למזלם, נהגה המלכות האוסטרית בהבנה כלפי הקיצוניים, הם לא הוכרחו לגלח את זקנם, ונתאפשר להם, עד כמה שאפשר, לחוג את חגיהם, כולל "ליל-סדר" מאולתר, במאכלים שה-גיעו מהבית ובכוסות-תה במקום יין. בפסח אכלו תפוחי-אדמה ושאר ירקות, והשתדלו לחוג אותו בשמחה. כך ניהלו יהודי גליציה את חייהם, כחיילים בצבא האוסטרי ולמרות שהיו בין "יוונים" לא איבדו את "צלם האלו-קים" שלהם.

חייל יהודי במלחמת העולם ה-1
הרש אייכבום ז"ל

מלחמת העולם ה - 1 / ב. מאורר

כאשר פרצה המלחמה ב-1914 (בסימן תשעה-באב), עבר הצבא הרוסי אל הגבול האוסטרי ואוסטריה נאלצה ל-היסוג באבידות כבדות, שפגעו גם בעירנו יבורוב.

היהודים נאספו לבית-הכנסת הגדול שהיה כמבצר. פגז רוסי פגע בקיר המזרחי ונשאר תקוע שם, כך, שרק בנס לא נפגע כל הקהל מפגיעתו.

הרוסים הגיעו ל"פשעמישעל" ושם צרו 7 חודשים על העיר, בה התבצרו האוסטרים. לבסוף נאלצו האוסטרים - הרעבים והחולים במגיפות שפרצו בעיר - להיכנע, הרוסים נכנסו לעיר ושהו בה 8 חודשים.

לאחר תקופה זו, נכנסה גרמניה למלחמה לעזרת אוסטריה ובכוחות משותפים הדפו את הרוסים, באבידות כבדות, עד קובנא. שם התבצרו הרוסים ושם נשארו עד תום המלחמה.

ביבורוב פרצה בתקופה זו מגיפת חולירע והפילה חללים רבים. העיר היתה עניה ונותרה ללא מזון ומחיה. לא היו אז ביבורוב רופאים ולא תרופות והצרה היתה גדולה. המזון חולק בקיצוב ובמיעוט והיהודים חיפשו פתרון לצרה. התאספו היהודים - איפוא - והחליטו שאם יעמידו חופה בבית-הקברות, תיעצר המגיפה, וכך עשו:

בעיירה היתה אז יתומה עניה בעלת גיבנת, לקחוה וארשוה לצעיר עני, השיגו נדוניה, שכרו בית והתכוננו לח-תונה, בה אמורים היו להשתתף כל אנשי העיר, שייע בעקער אפה לחמניות, קנו דגים, וועבר אפה "לקח" ומיכ-לך כליזמר ותזמורתו השתתפו בחתונה. היהודים התאספו ליד בית-הכנסת ומשם צעדו אל בית-הקברות, שם העמידו את החופה, נשאו דרשת-חתונה ונדבו מתנות חתונה, (כל אחד נדר הרבה מעבר ליכולתו הממשית) ורק-דו ריקודי-מצוה. בקיצור - חתונה כדת וכדין. הכלה - נפטרה זמן קצר לאחר-מכן, המגיפה - נחלשה ואנשי העיירה האמינו שהיא היתה - כפרתם.

מלחמת העולם ה - 1 / מאת: ש. סבוני (זייפר) ז"ל

ה ג י ו ס

ביציאה לצבא ובעת הגיוס, נאספו ביבורוב גויים מכל הסביבה, שבאו להתייצב לבדיקה רפואית לקראת גיוסם לצבא. הם נכנסו העירה בשירה ובליווי תזמורת ומיד שלחו ידם בגניבות שונות, בעיקר מיהודים. היו יהודים שהשיבו מלחמה שערה ונתנו להם לחוש את נחת זרועם. עם קבלת האישור לגיוס, חולקו למגוייסים סרטים מיו-חדים שהצמידו לכובעיהם.

ליהודים חולקו רשיונות מיוחדים למכירת מזון, שכן לא כל פרטי המסחר הותרו ליהודים, כפי שהותרו לפול-נים ולאוקראינים.

כרעם ביום בהיר הגיעה ליבורוב ביום 22 במרץ 1915, הבשורה על נפילת המבצר "פשעשמישל" שנכבש בידי הרוסים. כ-40,000 חיילים מגיני המבצר - ביחוד צ׳כים עברו דרך יבורוב כשבויי מלחמה, בכיוון מזרח לרו-סיה.

בשבת אחת בחודש אפריל קושטה עירנו והתכוננה לקבלת פני הצאר אשר צריך היה לעבור דרך יבורוב. בככר ה"רינק" נבנה שער בין הנרודני-דום לבית קליין. על הבמה עמדו נער ונערה אוקראינים לבושים בתלבושת לאומית עם פרחים. המכונית של הצאר עברה ואחריה כ-10 מכוניות עם בני לוויה. התושבים והגדוד הניצב ב-יבורוב קיבלו את הצאר בקריאות הידד והוא ובני-לוויתו פנו ללבוב. היה זה מאורע חגיגי מאוד עבור תושבי העיר. אשר לפעולה הציונית בעיר בזמן המלחמה, חלה אדישות. הנוער היהודי התרכז באולם "השומר הצעיר", אך ללא ההתלהבות שציינה אותם לפני המלחמה.

הידיעות על רצח, שוד ואונס שהגיעו ליבורוב לפני הכנסם של הגדודים הרוסיים, לא נתאמתו. שלטונות הכ-בוש לא הכבידו על תושבי יבורוב ולא הגבילו את התנועה ואת המסחר. גם היהודים עסקו במסחר, וההגבלה היחידה חלה על מכירת משקאות חריפים. מוצרי מזון היו, אך לא מוצרי תעשייה.

היחסים בין היהודים לרוסים עם בוא הפולנים:

היו מקרים שבהם הוחבאו רוסים בבתי יהודים עם כניסת הפולנים. לדוגמא: אברהם איס, שהחביא את המפקד האיזורי הרוסי בביתו לזמן מה ואחר ציידו במזון ושיחררו.

מהבסיס "ריישא ז'שוב" יצאנו אל החזית האיטלקית והגענו אל ההר בשם "מונטה-סנטו". משני הצדדים היו ההרים "מונטה דניאלו" ו"מונטה גבריאלו" ומולנו היה ההר "מונטה קוק", שם התבצרו האיטלקים. הנחל "איזונצו" הפריד בינינו ובין האוייב.

אנו צורפנו כתוספת כוח לגדוד "יוגוסלבי", חיילים חסונים ואמיצים. במהרה התיידדנו עמם ולא ניכר הבדל בין שני הלאומים. גם הקצינים היו מאוד ליברליים אלינו. היינו - 6 יהודים במחלקה וההרגשה היתה כמשפחה אחת. משה בוים, בנו של בריל בוים ז"ל, עזב אותנו, כאשר פגז התפוצץ על-ידו והוא נפצע קל.

היה לנו קשר תמידי עם הרב הצבאי, אצלו התאספנו מדי פעם. בחגים או בראש חודש התפללנו בציבור וגם קי-בלנו תשמישי קדושה. בימים-הנוראים התפללנו באולם גדול שהיה מלא חיילים עד אפס מקום ובפסח קיבלנו אוכל על טהרת הכשרות.

הרב הרצה לפנינו כמעט בכל פגישה וסיפק לנו גם מקום לינה, כאשר נשארנו אצלו ימים מספר. החיילים הלא-יהודים אמנם קינאו בנו, אך קבלו זאת ללא תגובה שלילית מעשית. האמת היא כי לנו לא היה נעים כלפיהם, ש-אנו זוכים מדי פעם בחופשה קצרה, אך השמחה היתה גדולה, כי האוכל - היה מצומצם בצבא. רק פעם אחת ביום קבלנו אוכל וכאשר יצאנו מחוץ לחזית יכולנו תמיד להצטייד במצרכים כי בעורף ניתן היה להשיג אוכל גם בכסף וגם ללא תשלום.

ברצתי למסור כאן כמה מאורעות להם הייתי עד בחזית האיטלקית. בעמדות התבצרנו בתוך בונקרים ותעלות-קשר חצובות בסלע. ליד פתח המערה אשר בה נמצאתי. היתה עמדת-תצפית חשובה אשר ממנה אפשר היה להשקיף אל האויב עד לנהר שלמטה. חלקה העליון של עמדת-התצפית היה עשוי קורות וגג מפלדה. הואיל והתצפית היתה חשובה מאוד, אוייש המקום בקצינים בלבד, במשמרות. הם לא היו שבעי-רצון מהתפקיד ולכן כאשר באו קבו-צות צוערים קרטים מביה"ס לקצינים, נמסר להם התפקיד בתצפית.

פעם, לפנות בוקר - ספק יום ספק לילה - נשמע פיצוץ אדיר ע"פ הבונקר שלנו והכל נתמלא אבק ועשן סמיך. אנשים רצו החוצה ולתמהונם נעלמה עמדת התצפית לחלוטין והחל החיפוש אחרי הקצין הצעיר בתוך התעלה. כ-חובש הפלוגתי, השתתפתי בחיפושים בהריסות העמדה, אך רק חלק מן הגופה נמצא. נראה שהפיצוץ נגרם בקלי-עה ישירה ממונטה-קוק אל התצפית, כאשר הבחור הדליק בוודאי סיגריה, כשהאשנב היה פתוח. אספנו את הגו-פה, להעבירה למקום הריכוז.

בן הזוג שלי לאלונקה היה גרמני ובדרך למקום הריכוז הוא אמר לי בבת-צחוק על פניו כי "המשא של חצי הגו-פה הוא קל, לעומת פצוע שלם וכבד". אכן אז הכרתי כבר את הגזע הגרמני האציל "ההומני" אשר את אופיו התרבותי הכרנו בעת מלחמת העולם השניה, ברצח וטבח מליונים אנשים, נשים וטף, ובהשמדת הקהילות היהו-דיות ללא זכר למקום קבורתם.

כבר אז - לפני 56 שנה - הספקתי להכיר את ה"רוח האנושית" ואת "אהבת-הבריות" של הגרמנים. השם יתברך יגמול להם לפי מעשיהם וינקום את הדם הנקי ששפכו.

כפי שכבר כתבתי, היינו אנו, החיילים היהודיים, כמשפחה אחת. קיימנו פגישות וניהלנו שיחות רבות. פעם ל-פני הצהריים, בא אלי אחד בשם פרנקל מהכפר "בירנוב" וסיפר לי בדאגה, כי כנראה באותו לילה תצטרך כיתתו לצאת לפשיטה בשטח האוייב, לתפוס שבויים איטלקים, על-מנת להשיג מידע על כוונות האוייב. היות ובפשיטה כזאת, יש בדרך-כלל, אבידות והוא אינו יודע כיצד להשתמט מהשתתפות בפשיטה, יעצתי לו שילך מיד חזרה למקומו ויעמיד פנים שהוא חולה עם כאבי בטן, והשכנים של הבונקר צריכים להרגיש שהוא רץ מדי פעם בגלל שלשול חזק כביכול. בערב כאשר יביאו את האוכל, שלא ייגש לקבלו ובאם יתברר בלילה כי כיתתו צרי-כה לצאת לפשיטה, יסרב לצאת, בנימוק שהוא חולה וחלש מאוד. מאוחר באותו יום הגיע אלי סמל עם פרנקל

ומסר לי בפקודת המפקד, שאקח בהקדם את פרנקל אל הרופא, לבדיקת מחלתו וכי עלי להביא אליו את התשובה.

לרופא לא היה רצון להטריח עצמו אל המרפאה והחליט שהחולה יבוא למחרת בבוקר למסדר-חולים. קבלתי מה-רופא הוראה בכתב, כי על החולה להישאר בחדר-חולים, בנימוק שאינו מסוגל לעלות על ההר, וכי בבוקר המ-חרת תיערך לו בדיקה יסודית. בינתיים קיבל תרופה נגד כאבי-הבטן. כאשר באתי אל המפקד עם האישור, הוא קיבל זאת - לשמחתי - ללא תגובה. בבוקר בשעת הבדיקה, נראה היה פרנקל חלש מאוד. הוא דיבר בקושי, ה-תאונן על כאבי-בטן התוקפים אותו מדי פעם וגם חום היה לו. הרופא החליט להעבירו לבית-החולים הגדודי. גם בבית-החולים הייתי בן-בית ובאותו יום העברתי את פרנקל לרופא. הסברתי לרופא שזה מספר ימים שהחולה מ-רגיש רע וסובל מכאבי-בטן, אבל חשב שזה יעבור מעצמו. שם, בבית-החולים, קיבל ידידי פרנקל מיטה נקיה ומסודרת וגם אוכל טוב לא חסר לו שם. כעבור 3 שבועות, חזר החולה ב"ה בריא ובמצב- רוח טוב, להמשיך במלחמה. הפלוגה בה שירתתי כחובש, היתה פלוגת-עידוד, כך שבכל פירצה של האויב, נשלחה פלוגה זו לעז-רה ולהדיפת ההתקפה. באופנסיבה האחת-עשרה לא הצליחו האיטלקים להבקיע את החזית שלנו, מלבד על ההר "דניאלו", היות והיתה שם גישה נוחה והעמדות שלנו נפרצו, כך שהוזעקנו לשם לעזרה. הקרב היה קשה והיו לנו אבידות.

פעם אחרי חצות הלילה, העברנו פצוע קשה עד לבית-חולים שדה. עם עלות השחר, לפני העליה על ההר, הת-עכבנו לנוח באחד הצריפים שניצב סמוך לקיר סלעים, אך כאשר התיישבנו, החלה הפגזה כבדה בסביבה. רצנו החוצה ומצאנו מסתור בנקיק סלעים. לאחר שעה קלה הלכנו לחפש את הצריף אשר בו ישבנו והשארנו את התר-מילים ואת האלונקה.

בדרך כלל לא נשאתי את תרמיל הגב לכל מקום, אבל הפעם כאשר ההתקפות מצד האיטלקים התגברו - חששתי שאולי לא אמצא את התרמיל בחוזרי לעמדות, על-כן לקחתי אותו אתי. לא מצאנו את הצריף אולם במקומו הת-פלאנו למצוא עצים ומתחת לאחד הגלים מצאתי את התרמיל שלי בתוך שוחה אשר רוסקה לגמרי בפגיעה ישירה. כמובן, ששמחתי לברך ברכת-הגומל ולהודות לקב"ה על הנס ועל החסד שעשה עימדי והתפללתי שהשי"ת ישמ-רני ויצילני גם להבא מכל רע. היה זה תרמיל צד עם תפילין ותשמישי קדושה ועוד חפצים וכן תרמיל עם עזרה-ראשונה. שני אלה היו צמודים אלי תמיד בימי הקרבות והיתה זו - איפוא - שמחה כפולה. למזכרת מנס זה, שמרתי ממחטה אשר גם היא "נפגעה" קשה והבאתי אותה עמי הביתה.

זמן קצר לאחר שהאיטלקים נכשלו באופנסיבה, ריכזה אוסטריה צבאות מכל הסוגים והתחלנו בהפגזה שוטפת ב-משך לילה אחד ובהסתערות של חיל-רגלים וכאשר כבשנו את העמדות בקו הראשון, המשכנו לכבוש שטחים ענקיים, כמעט ללא התנגדות, עד שהגענו לנהר "פיאוה". הואיל והגדוד שלנו היה בהסתערות תמידית בקו הרא-שון וגם סבלנו אבידות, נקראנו לצאת למנוחה ולהתארגנות מחדש באחד הכפרים.

לאחר ימי שהייה ספורים במקום, נקראתי לקצין הפלוגה והוא הודיע לי כי נתקבלה הודעה מאת אבי ז"ל שהוא חולה והוא מבקש לראותני וכי הקצין המליץ בפני המפקדה לאשר לי חופשה. עוד באותו יום יצאתי לדרך לחופ-שה, לאחר שנתיים שלא ראיתי את הורי ומשפחתי. בבית שמחתי לראות כי אבי ב"ה, בריא וכי כל המשפחה בסדר. כמו-כן מצאתי גם אורח צעיר, אחי אמא ע"ה, היינו דוד, בשם אליעזר פרנקל אשר קיים את שירותו ה-צבאי אצלנו בעליה המוסתרת מעין-רעה וניהל מלחמה בזבובים ועכבישים. כאשר נודע בעיר כי הגעתי לחופשה, התאספו אצלנו אנשי משפחה, שכנים וסתם יהודים סקרניים וכולם היו מלאי התפעלות למראה חייל יהודי, בחור כארז, שחום-פנים, טוב-מראה ובעל שני אותות הצטיינות והתעניינו במלחמה ובמועד סיומה.

גם בקלויז לא היתה לי מנוחה מסקרנותם של המתפללים וגם הרבי פייביש הזמין אותי לביקור והתעניין בעיקר ב"יידישקייט" בצבא, וכאשר ספרתי לו כי יש לנו רב צבאי, הדואג לחיילים יהודים, מספק להם תשמישי קדו-שה ולעיתים מארגן גם תפילה בציבור, שמח לשמוע על שמירת-הדת בצבא ועל היחס הטוב של מפקדי הצבא כ-לפי היהודים. בסיום השיחה המטיר עלי הרבי ברכות הצלחה וחזרה בשלום ובמהרה.

כאשר נודע לאחי המבוגר ממני - הערש צבי ז"ל - כי אני בחופשה, הגיע גם הוא לראות אותי והשמחה בבית היתה שלמה. הוא שירת בצבא מראשית המלחמה, בעיר ירוסלאו, במחסני האספקה והצליח להחזיק מעמד כל הזמן ולהסתדר עם הממונים עליו, על אף הוועדות הרפואיות שפקדו מדי פעם את הבסיס כדי להוציא את המוכ-שרים - לחזית.

היה מקרה שלאחי נודע כי וועדה מתכוננת להופיע ושמועה עברה מפה לאוזן כי וועדה זו תהיה קפדנית. מתוך דאגה הודיע אחי על-כך לאבי. עד מהרה אבא הגיע למקום והתחיל לטכס עצה איך להשיג היכרות עם הרופא ה-ראשי. למחרת היום צריך היה אחי להופיע ואבא עדיין לא השיג קשר עם הרופא והיה מודאג. והנה פלא, אחי יצא מאולם הוועדה והודיע לאבא כי בשל הרשימה הארוכה של הנבדקים, עליו לבוא למחרת. אבא שמח לשמוע

זאת וראה בכך פתח-תקוה. לפנות ערב הלך אבי לאכסנייתו של הרופא עם מכתב בידו, בו רשום שמו של אחי ומחלתו הכרונית. בצירוף "מתנת-יד" נכנס אל הרופא והודה לו מקרב-לב על שאיפשר לאחי להישאר במקומו ובתפקידו, שבו שירת בנאמנות.

למחרת כאשר הופיע אחי לפני הועדה, בדק אותו הרופא וקבע לו סוג בריאות נמוך. השמחה היתה רבה מאוד על כי התכסיס הצליח וראו בזה ממש "סייעתא דשמיא".

בגמר החופשה חזרתי לפלוגתי ומצאתי אותה באותו מקום. כאשר נודע לידידי היהודים על שובי, באו לקבל את פני בשמחה. בעת חופשתי השתדלתי להביא לכל אחד מהם ד"ש ממשפחתו. אחד מהם בשם פדרבורש מלבוב, המתיק לי סוד כי הוא מחכה רק להיפרד ממני. כי הוא אינו מוכן יותר להשתתף במלחמה, כי הגדוד שלנו מחכה לפקודה להיכנס למערכה בהקדם. כי הוא מעמיד פנים - זה כמה ימים - שאינו שפוי וכי למחרת הוא מתכונן להופיע בהצגת יחיד. הוא אמנם קיים זאת.

למחרת, כאשר הטבחים העמידו בחצר את הדוודים עם האוכל, הוא בא במרוצה ומטאטא בידו, קפץ לתוך הדוד עם המרק ומהמרק קפץ אל דוד הקפה וחוזר חלילה, בצעקות שהוא לבדו ייצא עם מכונות-היריה שלנו ויהרוג את כל האיטלקים וכי רק הוא יביא את הנצחון.

האנשים תפשו אותו והרופא פקד להעביר אותו לבית-החולים, מפני שהוא נראה לו מסוכן. בגמר המלחמה הוא עבר דרך עירנו ובא לראות אותי ולספר לי כי הוא אינו משוגע וגם אף פעם לא היה כזה, וכי במשחק הצליח יפה.

והנה מקרה מעניין. בהיותי בחופשה, מסר לי ידידי לייזער ליפשיץ, חוברות עם בול "קרן-הקיימת לישראל", כדי להפיצם בכל הזדמנות וגם על גלויות דאר-צבאי מהחזית. קיימתי את בקשתו ולמרות שהיתה ביקורת-דואר מהחזית ע"י הקצינים, בכל זאת אף אחד מהם לא העיר על-כך, כי הכירו אותי כחייל מצטיין ונאמן. אבל הגיע קצין חדש לפלוגה וגילה בבול "הקק"ל". הוא הזמין אותי וחקר אותי אילו סודות אני כותב מתחת לבול. הראיתי לו כי שם מודפסות שתי מלים "תוצרת גרמניה" וכי עד כה אף קצין לא העיר לי, כי אינני כותב כל סודות וכי אלה הם בולים לאומיים של היהודים. הקצין התרתח והתבטא בגסות כלפי היהודים, כפי שלא שמעתי במשך כל זמן שירותי. כמובן שהחזרתי לו, כי הבחנתי שהוא שונא יהודים. הוא פקד עלי לצאת והודיע כי יעמידני למשפט צבאי. צחקתי בפניו כי הייתי בטוח כי אין לו שום רשות, זכות או בסיס לעשות זאת בחזית, בעת שמתחוללים קרבות קשים ומרים.

בינתיים, הגיעה פקודה לצאת לחזית. צעדנו בלילות ונחנו בימים וכאשר הגענו סמוך לחזית, סרנו לחווה עלובה והסתתרנו בה. בשעת ארוחת-צהריים כאשר התכוננו החיילים עם כל האוכל לקבלת הארוחה, החלו לפתע הפגזות. החיילים התפזרו בשדה והקצינים נכנסו לבונקר שהיה חפור באדמה בחצר. בתוך רעש הפצצות נשמעו קולות: "סניטר! סניטר!" ("חובש! חובש!").

הגענו למקום והנה מגישי האוכל מראים כי הבונקר שבו נמצאו הקצינים, נתכסה ע"י פגז. הגיעו פועלים עם כלי חפירה וסילקו את האדמה ונתגלה קצין אחד הרוג, השני פצוע בינוני והשלישי - הבר-פלוגתא שלי בנידון בולי קק"ל - היה פצוע קשה, כשכל פניו מרוסקים לבלי הכר. היה צורך להעבירו מיד לבית-החולים.

בדרך הארוכה לבית-החולים, הספיק לי הזמן לעשות חשבון-נפש של אדם שרק לפני זמן מה התיחסו אליו בחוצפה ובבוז, וחשבתי אז בליבי: "הלואי שיגיע לידי ויצטרך לבקש עזרה", והנה אני נושא אותו כמעט בר-מינן. בדרך כלל כל חייל או קצין השתדל להתיידד עם החובש, כי קורה אשר החיים והמוות תלויים בחובש הקרבי, אבל הקצין אשר על האלונקה היה כנראה חדש ולא השתתף עדיין בקרבות, ומכאן שחצנותו הרבה מן הרגיל. אולם, בראותי אותו מפרפר בשארית כוחותיו, המום כולו, והיה למרות הכל יצור אנושי, אם כי בעל נטיה לא אנושית, ובראותי אותו מתאמץ להוריד בידיו את התחבושת מפניו, והיה הכרח לקשור ידיו אל האלונקה, נשתנתה ההרגשה. כאשר נחלש ונרגע, הוציא מכיסו הקטן את השעון והעביר אותו לפני עיניו, לברר את השעה. אם כי רגיל הייתי למאות מאות פצועים; קשים כקלים, השפיע עלי הפצוע הזה. אולי משום שהיה לי ריב מר איתו על שהעליב אותי על היותי יהודי, ואולי משום שראיתי בכך יד ה׳, שבולי קרן-הקיימת-לישראל ניצחו גוי שונא יהודים, שכן בטוח אנוכי, כי היתה בו יד ה׳, שתבע עלבונם של היהודים.

בבית-החולים טיפלו מיד בפצוע והרופא אמר כי הוא מתפלא איך נותרה בפצוע רוח-חיים. לאחר ימים ספורים, הייתי שוב בבית-החולים והרופא אמר כי עוד באותו יום נפח את נשמתו. אז אמרתי בלבי: "כן יאבדו כל שונאי ישראל".

הקרבות נכנסו עתה לעוצמה חדשה. עברנו את העורק הראשון של הנהר פיאוה, הגענו לעורק השני והתפרסנו לאורך סוללות-עפר במקום. עם החשיכה, חשתי עייפות. שכבתי לנוח ונרדמתי. לפתע התעוררתי מהד התפוצ-צות חזקה והרגשתי כאילו נפגעתי בגופי. המקום היה מסוכן. רצתי לחפש מחבוא ומצאתי שוחה עמוקה. ישבתי שם ושוב נרדמתי. ההפצצה נפסקה ואני חשתי צמרמורת וחולשה כללית. קמתי בקושי ויצאתי החוצה, התאוש-שתי במקצת והרגשתי כאבים בשוק. מיששתי, והבחנתי בפצע פתוח וזב דם. התאמצתי למצוא חבר-חובש ולש-מחתי הגיע חבר שחיפש אותי מזה שעות ועד מהרה הגיע גם חובש נוסף. לא הסכמתי שיחבשו את הפצע וגם לא הסכמתי שיקחו אותי על-גבי אלונקה, שלא להפסיד זמן ועל-מנת לצאת מהשטח במהירות האפשרית, כי היה עוד צורך לעבור גשר רעוע. החברים תמכו בי וכך עברנו בשלום את הגשר והגענו אל המרפאה.

הרופא עם אנשי העזרה-הראשונה, הופתעו לראות גם אותי בין הפצועים, כי הייתי החובש הותיק ביותר במחל-קה שלנו. קבלתי מיד טיפול טוב וגם תרופת הרגעה והרופא ציווה להכין קפה ולחש לי כי כאשר תבואנה העג-לות לפנות את הפצועים, אהיה אני הראשון, למרות שנמצאים הרבה פצועים בתור. הרופא גם לא שכח למסור לי למזכרת רסיס של תרמיל "שרפנל" שהוצא מרגלי. הרבה מכרים באו להיפרד ממני בשמעם שנפצעתי.

בשמחה עזבתי את המקום ונתתי שבח לבורא עולם שהציל אותי מכל הסכנות ומפגעי המלחמה השונים, לאחר ה-גשת עזרה למאות פצועים וחיילים בנאמנות. לפני עברו הזוועות והטרגדיות לאין ספור, בהן חזיתי, והנה אני יוצא - בעזה"ש - מהתופת הנקראת מלחמה. אמנם פצוע אני, אבל מלא תקווה שארפא ואמנם עברתי בתי-חולים עד שהמלחמה נגמרה וחזרתי לחיק משפחתי, לשמחת כל המשפחה.

מלחמת העולם ה-1 / מ. פלם

מר פלם לחם בהתגריה בפלוגה יהודית גדולה, נפגע באותו והועבר לזגרב, עם עוד 80 חיילים יהודיים במסגרת הגדוד ה-23. טרם צאתם לקרב, חולקו דגלים לכל האומות שהשתתפו: פולנים, אוקראינים וכד׳.

מר פלם (אז שלוסר), ביקש דגל מיוחד ליהודים, אך נענה שאין לצבא כספים לדגל כזה. כשעמד על דרישתו, נשלח העירה לקנות בד לדגל, אך לא מצא.

הוא פנה לנשיא המכבי בעיר - בנו של רב-העיר, אך גם שם לא מצא. לבסוף מצא בדים בשני צבעים. בפינה ציירו מגן-דוד ובאמצעיתו כתבו "דגל מחנה-יהודה".

המצאת הדגל ופרסום העניין - היה טוב ליהודים, שכן התהלכו אז סיפורים (שהיו מציאותיים), כי היהודים ה-שתמטו משירות צבאי. הדגל היווה הוכחה חותכת להימצאותם של חיילים יהודיים בצבא ובחזית.

ברם, היות וקציני הצבא היו אנטישמיים, נענשה הפלוגה על הכנת הדגל - בריתוק, והדגל הוחרם.

מר פלם התחמק שנית מן הבסיס, כאשר שומרי השער היו יהודים וניגש אל ד"ר יעקובי, בנו של הרב הראשי בקרואטיה, ופעלתן מדיני גדול שהשפעתו רבה היתה על חוגי המימשל בקרואטיה, והתלונן על העונש ועל הח-רמת הדגל.

פעולתו של הד"ר יעקובי היתה מהירה ותוך שעתיים בוטל הריתוק והדגל הוחזר.

כמו-כן, הורדו כמה מן הקצינים בדרגה כתוצאה מכך. ברם, התסבוכת גרמה רק לפירסום נרחב נוסף ובכל תח-נה בדרך באו יהודים לנשק לדגל ולהריע לו.

לקט זכרונות ומאורעות מימי מלחמת העולם הראשונה -
מלחמת אוסטריה - רוסיה / י. דרוקר

הרוסים האשימו את היהודים בריגול לטובת גרמניה, ודרשו מהם להודות בכך, תחת איומי אקדח.

חלק מהיהודים ניצל על-ידי הגרמנים עצמם, שלא התירו ליהודים לעבור ולהתאחד עם משפחותיהם בגרמניה. בכך הצילום למעשה מן הטבח שהיה גורל משפחותיהם.

במקרה אחר עצרו הרוסים את היהודים במצודה ששימשה מחסן לפירות. בליל-שבת באו הרוסים והוציאום, ב-הבטחה שישובו לאחר 10 דקות. דרוקר התחבא אצל אותו חבר, שבעטיו הפך אילם בצעירותו. היתה זאת משפחת סיטונאים עשירה. אחותו ינטה - סיפקה לו אוכל.

ברם, הרוסים עצרו את אביו ואיימו עליו שבאם לא ידאג להופעתו של הבן (יהושע), ימשיכו להחזיקו במעצר. לאחר-מכן איימו לאסור גם את האם ואז יצא יהושע אל המגיסטראט. בן 14 שנה היה אז. הוא נשלח לרוסיה ל-חזית, לחפור שוחות, תחת יריות ובעת הקרב!!! היה זה בתקופת הקיסר פרנץ-יוזף שנחשב טוב ליהודים. הרו-סים לקחו גם ילדים כמתנדבים, לאמנם ולהפכם לחיילים.

מאוחר יותר נלקח לשרת גנרל שהיה מפקד האיזור. הוא קיווה לשוב בקרוב הביתה, אולם באחד הימים הוחלף בבן עשירים ששילם שוחד וחזר לשרת כחייל בחזית. הוא נשלח למצודה בפשמישעל ושם סיים את המלחמה.

בין שתי מלחמות עולם : 1918 - 1940

היהודים במלחמת העולם

מזוועות המלחמה היו יהודים שלחמו איש באחיו, שכן היו 1.5 מליון אנשי צבא יהודיים בצבאות השונים.

הרוסים ערכו חורבן בגליציה המזרחית הכבושה על-ידם, התעללו באוכלוסין והבטיחו להם שגורלם יהא כגורל אנשי "תחום המושב" ברוסיה.

בבריתות השלום שלאחר המלחמה, הושגו שני הישגים גדולים:

א. ערובה אנגלית לבית-לאומי ליהודים בארץ-ישראל, שהפכה אחר-כך לערובה בינלאומית לא"י.

ב. ערובה לשווין המיעוטים היהודיים בתפוצות.

מהמדינות שנוסדו על תלי החורבות של אוסטריה ורוסיה, היתה הגדולה ביותר - פולין, על 3 מליוני היהודים שבה, שהיוו 10% מכלל התושבים בפולין.

ב-1.1.1918 נערכו פרעות ביהודים בכמה מערי גליציה המזרחית. מרוסיה נכנסו לתוך פולין החדשה - כשל-יש מאוכלוסית היהודים ויחד עם גליציה היתה פולין למרכז יהודי בן 3 מליוני יהודים, שהוטל עליו להפוך את שווין הזכויות שעל-גבי הנייר, לשווין של ממש.

החלו שוב הגבלות על היהודים. תוצאות המלחמה על המשכילים - בעלי המקצועות החופשיים, היתה הצעת "נו-מרוס-קלאוזוס" שפירושה המעשי היה מספר מוגבל של אישורים לסטודנטים יהודיים ללמוד בבתי-ספר גבוהים. ההגבלה - 10% מכל המבקשים ללמוד, אולם הקמת רעש גדול בחו"ל הביאה להסרת ההצעה.

האנטישמיות הממשלתית לא נתגלתה כל עוד היה פילוסודסקי בשלטון. השלטון המקומי הוסיף ללחוץ את היהו-דים וכל זמן שפילוס' לא החליף לגמרי את פעולת ה"סיים", עמדה החבורה היהודית בפרלמנט על משמר השו-ויון, במחאות ובהקמת קואופרטיבים - איגודים מקצועיים שונים, והחזיקה מעמד בלחץ הכובש הממשלתי.

ברוסיה פתרה היהדות הפולנית את הפירוד המפלגתי:

מפלגת ה"בונד" - יצרה בתי-ספר עממיים - בהם היתה שפת ההוראה אידיש, אך ברוח חילונית ("ציז׳א"-צענט-ראלע אידישע שול ארגאניזציע).

"אגודת-ישראל" נעשתה לוחמת ומתנגדת יותר ויותר להתקדמות תרבותית וחברתית. לאחר חורבן מרכזים ספרותיים עיקריים ליהדות המזרחית - ברוסיה, קמו אלה בלבוב ועוד. עיתונות מכל המפלגות וספרות פוריה, העידו על עוז רוחני השופע בתוך עוני חומרי.

ב-1925 נוסד בוילנא "מכון יהודי מדעי " - אידישע ויסנשאפטליכער אינסטיטוט ("ייווֹא") למחקר מקצועות מדע-היהדות ברוח מדע חי וחופשי, באידיש. פעילות המכון פרחה בשנות ה-30 במיוחד.

מגיפת הנאציות באירופה המזרחית

מגיפה זו פגעה קודם כל בארצות פולין, בהן היתה הקרקע כבר מוכשרת לכך. ב"מפלגת ההבראה" של פילוסודסקי קינן הנגע האנטישמי פחות. הוא לא היה מסוגל להחריב דמוקרטיה ולערוך פרעות ברוח-הנאצים וכל זמן שחי, טרח לעצור בעד היצרים הסוערים של המתפרעים. אך לאחר מותו החלה תקופה קשה של רדיפות ליהודים.

בישיבת "חבר הלאומים" בג׳נבה - בספטמבר 1934 - הודיע שר החוץ הפולני למועצה, כי פולין רואה עצמה פטורה מלקיים את חוזה-השלום בסעיף "הגנת-המיעוטים-הלאומיים". היתה זאת המכה הראשונה לסמכותו של חבר הלאומים. בפולין היתה הכוונה לפתור את "בעיית היהודים" ע"י רדיפות, חרם במסחר ואפילו טרור. כך חשבה "מפלגת האנצקים". בעוד ש"המפלגה הממשלתית" - חשבה להשיג זאת בדרכים "חוקיות": צימצום זכויות אזרחיות וכלכליות, חרם כלכלי ועוד.

פולין חשה לפתע כי 3 מליון היהודים מהווים נטל כלכלי כבד על המדינה הענייה. למרות הסעיף הראשון בחוקה הפולנית קראו: "פולין-לפולנים". העתונות האנטישמית ערכה הסתה חריפה כלפי היהודים, ללא מניעה מצד הצנזורה וביוני 1935 - החלו הפרעות הממשיות ביהודים.

היהודים - שהגנו על עצמם - נאסרו והפורעים נענשו בעונש קל. גם בנוער היהודי בבתי-הספר הגבוהים נערכו פרעות, ללא מניעת הממשלה. מפלגת הממשלה "ארצון" -המחנה הלאומי המאוחד - קבעה במצעה כסעיף יסודי, שיציאת היהודים מפולין היא האמצעי היחיד לפתרון הבעייה. על הכפר הפולני לכבוש את העיר היהודית ולקחת מהזרים את המסחר והמלאכה.

כך נדחו והלכו אותם תושבים שייצגו את המעמד הבינוני והחזיקו את המסחר והתעשיה הפולנית.

השואה

פולין, גליציה, יבורוב / לבוב, יהודים

פולין: חלוקה בין רוסיה וגרמניה אחרי כבושה ב-1939, למרות שהוכרה כעצמאית ע"י ארה"ב.

הפצצת האזור בתחילת ספטמבר 1939.

ב- 28.9.39 עבר האזור לרוסים.

בנובמבר 1942 היתה יבורוב איזור מגורים יהודי ובגיטו רוכזו 6,000 יהודים, רובם מגורשים מן האיזור. חלקם הועבר משם לבלזץ.

16-24.4.43 - חיסול הגיטו, בטבח המוני; בעיירה ובמחנה יאנובסקה.

גליציה - תיק 12
חיפה 8.12.71

וורצוק - מפקד מחנה ינובסקה - בלבוב

המכון לדוקומנטציה היסטורית

עדותו של אברהם גולדברג - על מחנה ינובסקה בלבוב ועל מפקדה -

הוא מזכיר שם את האחים וורצל שעבדו אתו. אחד מהם הצליח להבריח את בתו לפולניה שהצילה אותה. יום אחד ראה את שתיהן בבונקר. האם הוכתה בצורה איומה והוצאה להורג על-ידי היינן. הבת התחננה לפניו שלא יהרוג את האם ושיהרוג גם אותה. באותו יום בינואר 1943 -.חוסל מחנה ינובסקה.

<u>פוקס:</u> רוזלסקי שלחו להאכיל חזיריו של וורצק, השניים הראשונים ברחו והשלישי נענש.

<u>רוזלסקי:</u> מת מדלקת ריאות לאחר נסיון להורגו, כשהוציאוהו מאמבטיה קרה והעמידוהו ערום לפני כתת ירי. כבן 40 היה.

<u>וובר:</u> תיק 37. מפקד פלוגת העבודה.

<u>סילביה שפירא:</u> תיק 38. למברג - מזכירת לשכת העבודה וובר.

<u>קצמן:</u> תיק 64. מבוא: מר ט. פרידמן.

הכין את מחנה ינובסקי והרג שם יהודים (כ-100,000) + 500,000 שנשלחו לבלזץ.
יהודי גליציה סבלו יותר מכולם, (מיוני 1941-1942).
היהודים קיבלו 200 קלוריות ליום לעומת 3,000 של הגרמנים.
בונקרים שנמצאו, פוצצו על יושביהם.
כ-1,000 פרטיזנים נורו ב-1942.
כ-3,000 יהודים הרעילו עצמם, על-מנת שלא ליפול בידי הנאצים.
סה"כ - 28 הרוגים, 120 חולים ו-17 פצועים.

פרשת השואה של יהודי גליציה - ע"פ ספר זילברשטיין

ב-2.7.41 הושלם כיבוש מזרח גליציה ע"י הגרמנים בגלילות טרנופול, סטניסלב ולבוב. מספר היהודים היה 700.000 ובאיזור לבוב בלבד 160-170 אלף. בלבוב נרצחו מיד אלפי יהודים, כשהמיליציה האוקראינית מס-ייעת.

בנוסף לרצח, הופעלו אמצעי דיכוי:

1. נישול - רכוש, שוד, חוקי אפליה, ענשים, "התרמות" וכד׳.
2. מחנות-עבודת-כפיה ברחבי גליציה ושריפת גוויות. תפקידם של השוטרים האוקראינים היה לדכא את היהודים ולרצחם.
3. גיטאות: סגורים, צפופים כשהתוצאות הן: רעב, מחלות ותנאים תת-סניטריים.
4. השמדה טוטלית: באביב 1942. כשקראו לכך: "גירושים". ותאי גז.

המבצע באפריל 1942 בעיר יאבורוב, שם לו למטרה את חיסולו הסופי של הגיטו, שהועלה באש. 4.500 יהודים נרצחו ביער פארודין. 160 גברים נשלחו למחנה יאנובסקה ונשארו כ-60 שהועסקו בבתי-המלאכה של ה"וורמכט".

לולא יחסה העויין של האוכלוסיה המקומית, היו הרבה יותר ניצולים, אולם היו גם מספר פולנים ואוקראינים, שעזרו ואף סיכנו חייהם למען היהודים, אם בכסף ואם בשכנוע אחרים שיסייעו. כגון: הארכיהגמון של לבוב, נזירות, כמרים ועוד.

בכל החבל ניצלו בס"ה 9.000 יהודים.

התנגדות פאסיבית - היתה קיימת והתבטאה - לדוגמא - בהברחת מזון וביחס לגזירות הגרמנים; ערמה, סיכול מזימות, עקיפת הגזירות וחבלה בהן, שהיו דרושים על-מנת לחיות. לא תמיד מסרו הכל, אלא העדיפו להשמיד את המבוקש. כמו-כן חיפו על חולים, בכדי שהגרמנים לא יהרגום.

קויימו פעולות חינוך ותרבות בגיטאות, בתנאים האיומים והוקמו מפעלי עזרה-הדדית, על-מנת שלא לאבד צלם האנוש ולשמור על התרבות היהודית. דאגו לנקיון, ולביעור האשפה.

היו יצירות שהופצו ונערכו חגיגות ומסיבות. לשם הצלה תוכננו בריחות ממחנות המוות ע"י זיוף ניירות "ארי-ים", ובנו בונקרים ומחבואים לבל ימצאום הקלגסים הנאצים.

תנועות המרי: נוצר מרי מאורגן בגיטאות והוקמו אירגונים לוחמים לחבלה במכונת-המוות הגרמני, גם במחנה לבוב ובגיטו יאנובסקה. להאטת קצב ההריגה - למינימום. בכך קיימו את האמרה: "לעולם אל יתייאש אדם... גם אם חרב חדה מונחת על צוארו".

פרשת המרי וההתנגדות המזויינת של היהודים בגליציה, ראויה לבדיקה מדוקדקת. היא משמשת עדות על אופיה ומטילה קרן אור על אובדנה וחורבנה של היהדות, קרן שאינה מודגשת דיה והמורה כי לא הובלו כצאן לטבח, כפי שנהוג להאמין, כי אם היתה התנגדות פרטית ומאורגנת למכונת-המוות הנאצית. האודים המוצלים מן הגהינום הנאצי - הינם ההוכחה הטובה ביותר לכך.

ש. אנסקי - חורבן היהודים בפולין, גליציה ובוקובינה (ת"א - תש"ו - 1936)

בספר מוסר ש. אנסקי רשמים על ביקוריו בגליציה טרם כניסת הגרמנים, ועל יחס הרוסים והפולנים אל היהודים. (חיילים - אזרחים ואפילו שפחות ומשרתות) ועל אגדות משונות אודות פעולות הריגול של היהודים לטובת הגרמנים וכנגד הרוסים. כגון: שמילאו גופות במליוני מטבעות זהב והבריחו לאויב, שמילאו כרעי בעלי - חיים בתוכניות ומפות של הצבא הרוסי, שהבריחו מידע צבאי בארונות מתים ושאותתו לאויב היכן להפציץ.

כמו-כן מספר ש. אנסקי על נסיונותיו לסייע ליהודים. הוא נתבקש להקים מרפאות, תעלות עזרה - ראשונה, בתי-חולים וכד', לפצועים שלא היו כלל, ועל יחס השלטונות אל כל הנושא בכלל ואליו בפרט: הדחיה הלך-ושוב ממפקד בכיר אחד למשנהו, להשגת היתר-נסיעה לאיזורי הקרבות וכן מגדוד למשנהו - על-מנת שלא יגיע לחזית, אולם הוא הגיע, סייע, עודד ועשה ככל יכולתו, למרות המכשולים.

ט. ברוסטין - בערענשטיין "די פארניכטונג פון יידן אין "דיסטריקט-גאליציען"."

ע"פ ב.פ.ג./ה"א/1953

שטח גליציה היה האיזור הגדול ביותר בפולין ובו 600-700 אלף יהודים. ההעברה לגיטאות החלה בערים הגדולות: לבוב, טרנופול ועוד.

<u>ה ג י ט ו</u> : הגיטו - ה"וויין באצירק" (איזור המגורים), נמצא תמיד באיזור הדל ביותר בעיר, שם הוכנסו מקסימום תושבים - במינימום מקום, ללא תנאי מגורים וסניטציה - אלמנטריים.

<u>פוגרומים ואקציות</u>: במקביל לריכוז בגיטאות, נערכו פוגרומים ואקציות, שכללו שוד וגזילות, מכות ורציחות המוניות.

<u>מחנות עבודה</u> : הנתפסים באקציות הועברו למחנות-עבודה, שם עברו הגרמנים מהתנהגות בלתי - אנושית, לעינויים ונגישות.

הכלואים במחנות העבודה, עבדו בעבודות גופניות מפרכות, כסיתות אבנים, סלילת כבישים ומסילות-ברזל.

רוב המגיעים למחנות, נחטפו ברחובות, או נאספו ע"י ה"יודנראטים" - (המועצות היהודיות) ובעבודות ובתנאים התת-אנושיים - מתו רובם מן העבודה.

<u>י ב ו ר ו ב</u> : לדוגמא: מטרנספורט של כ-300 יהודים מיבורוב וסביבתה - שהובאו למחנה יאקטאראוו - נורו 150 על-אתר, לאחר שעקב אי-יכולתם לעמוד בתנאים האיומים, טענו שהם חולים.

<u>מחנה יאנוב</u> : מחנה יאנוב, היווה מרכז למסוגלים לעבוד וטרנספורטים רבים יצאו לשם מיבורוב, בחדשים אפריל - יוני 1942. מחנה זה התמלא עד כדי כך, שלא היו מקומות-לינה לכולם ורבים שכבו בין המיטות ואף מתחתן.

ה"יודנראטים" והמיליציה היהודית, סייעו - בחוסר ברירה באקציות, בגילוי הבונקרים ובאיסוף היהודים, או שנורו אף הם. לעומת זאת - קיבלו פרמיות על "חריצות" יתירה... לולא שני "מסייעים" אלה, היו ניצלים יהודים רבים יותר מן התופת, מסיבת הקושי העצום באיתור מקומות המחבוא.

<u>מחנות המוות</u> : הגירושים למחנות ההשמדה בבלזשץ, החלו בחודש 1942 והראשונים - שנהרגו בהם, היו היהודים שבגו מחנות אלה.

בתוך זמן קצר, הופעל המחנה במלוא הקיטור ונהרגו עשרות אלפי יהודים.

חיסול הגיטאות: עם הפעלת מחנות-המוות, החל ה"חיסול" הסופי של הגיטאות.

בחודש נובמבר 1942, היו - באזור גליציה - כ-200 אלף יהודים, ב-32 גיטאות. בנפת לבוב - היו 5 גיטאות וביניהם הגיטו ביבורוב.

גיטו יבורוב: גיטו יבורוב - חוסל סופית בחוה"מ פסח, י"ט בניסן תש"ג, 24.4.1943, הי"ד. בגיטו יבורוב מתו - בתוך 6 חודשים - 1,500 נפש ברעב ובטיפוס. היו מקומות בהם עבדו הק-ברנים עד שעות הלילה המאוחרות, מריבוי המתים במגיפה.

ביום 23.6.43 - לא נותרו עוד "גיטו" יהודיים בגליציה, והחל חיסול מחנות-העבודה ה-יהודיים.

ביאנוב סיננו את היהודים מדי יום - את החלשים שלחו להיירות ואילו החזקים יותר עבדו.

המבחן היומי נקרא "מירוץ המוות" ובו הריצו את היהודים והשליכו מכשולים שונים בין רגליהם בעת הריצה. הנכשלים - נורו במקום וה"עוברים" את המבחן נשלחו לעבודה.

בחודש נובמבר 1943, נותרו במחנה יאנוב שבויים פולניים ואוקראינים בלבד.

תנועות המרי: במחנות שררה סולידריות בין כל האומות - נגד הפאשיזם והיתה עזרה הדדית בבריחה מן המוות.

בגיטאות - היה צורך בפיצוצים ובשריפות - להוצאת היהודים מן הבונקרים ולא אחת נתקלו הגרמנים בנחבאים מזויינים ונערכו התנגשויות מזויינות בין שני הצדדים, בכוחות בלתי שקולים ובשיתוף פעולה בין האוקראינים והגרמנים.

אולם, גם תנועות המרי לא ניצלו את כל האפשרויות ואת כל הכוחות הפוטנציאליים.

מצ"ב לוח המורה במספרים את שלבי ההשמדה באיזור לבוב בכלל וביבורוב בפרט, בצירוף הערות, כפי שנמצאו בב.פ.ג. 1953.

טאַבעלע 7

קרייז לוואָוו — Kreis Lwów

	אָרט	צאָל יידן 1931	ביזן 1,IX 1939	פאַרן 22/VI 1941	1942	1943	„איינגלידערונג" 1942	אומקום 1941	אומקום 1942	אומקום 1943
1	בובּרקאַ Bóbrka	1.833[1]	2.700[2]	אַחוץ VIII — 3200[2]			VIII—פון אַרומיקע דערפער[2]	3/VII—68 אויסגעהרגעט אין פאָרשטאָט[2]	12/VIII—1060 קיין בעלזשעץ 44 דערשאָסן[2]	13/IV — אַלע פון געטאָ דערשאָסן, אַ טייל אין יאַנאָווער לאַגער[1]
2	גרודעק יאַגעלאָנסקי Gródek Jag.	3.281[3]		קרוב 5000[3]			?—פון יאַנאָוו[7]		פרילינג — אַלטע לייט דערשאָסן[8] 13/VIII אָדער 19/VIII — עטלעכע טויזנט קיין בעלזשעץ[5] IX — „אַן אַקציע" אַ טייל אין יאַנאָווער לאַגער[7]	27/I — קרוב 1300 דערשאָסן[6] 3/II — אַן „אַקציע"[6] V אָדער VI — ליקווידירט דעם לאַגער[7]
3	יאַנאָוו Janów	650							XI—„אַן אַקציע"[4] XI—די רעשט יידן קיין גרודעק יאַגעלאָנסקי[4]	
4	יאַרישאָוו נאָווי Jaryczow Nowy	976	2120					VII—14 באַגראָבן לעבעדיקערהייט[3]	?—29 צעריסן דורך עסעסישע הינט פון לוואָוו[8]	15/I—2800 דערשאָסן[9] VII — ליקווידירט דעם לאַגער[10]
5	יאַוואָראָוו Jaworów	2.950[2]	2500[11]	קרוב 3000[11]	VI—קרוב 2000[11] XI—6000[11]	II—קרוב 5000[11]	VI אָדער VII 350 פון דער געגנט[13] XI — פון דער געגנט[12] XII—פון די אַרומיקע שטעטלעך[14]	VII — 12 אָדער 13 דערשאָסן[11]	IV—170 אין לאַגער יאַקטאָראָוו דערשאָסן[16] XI/ אָדער 8/XI — קיין בעלזשעץ, 200 געשאָסן[16]	16/IV עטלעכע טויזנט דערשאָסן, אַ טייל אין יאַנאָווער לאַגער[17] 24/IV — אַ טייל דערשאָסן, אַ טייל אין יאַנאָווער לאַגער[15]
6	קאָמאַרנאָ Komarno	2.385[2]							?—אַן „אַקציע"[19] XII — קיין רודקי[20]	
7	קראַקאָוויעץ Krakowiec	340							? — „אַקציע" XII — קיין יאַוואָראָוו[14]	
8	קרוקעניצע Krukienice								? — „אַקציע" XII — קיין יאַוואָראָוו[14]	
9	קוליקאָוו Kulików	602			1.XI—586[21]			1/VII — אַ פּאָגראָם[22]	25/XI — קיין בעלזשעץ[23] סוף XI — קיין זשולקעוו[23]	

35 ג"ע נר' 1434.

36 L'extermination des Juifs en Pologne. Cinquieme Serie. Lwów — Śniatyń — Sandomierz. Geneve 1945.

37 אינפאָרמאַציע פון בירגער קליפּער.

38 זכרונות נר' 105 ז' 35.

39 „יאוס" 443.

40 ג"ע נר' 1638 פון ראָזענבוים מאַקסים, נר' 134, „יאוס" נר' 433.

41 ג"ע 1638 „יאוס" 433.

42 ג"ע נר' 134 און 4929.

טאַבעלע 7

1 ג"ע נר' 4666 פון פאַנד מאָזעס.

2 ג"ע נר' 1316 פון גימפּעל חיים. אין די ערשטע חדשים פון יאָר 1942 האָט מען געשיקט עטלעכע מאָל יידן פון בוברקא אין קוראָוויצער לאַגער.

3 ג"ע נר' 2526 פון טראַו מאַניא.

4 ג"ע נר' 1944 פון זאַלטערמאַן מאַלגאָזשאַטאַ.

5 ג"ע נר' 2526 און 2510 פון האַבבערג פּתחיה. ג"ע פון מאַנדעל ישראל, זאַלטענבערג אביש, ווינבוים, ערדמאַן משה — אין די אַקטן פונעם פּראָצעס פון סטוטענקאָ איבעס קרייז־געריכט אין וואַרשע. אין אַפּריל און מאַי 1942 האָט מען אַרויסגעשיקט העכער 1.000 יידן אין די לאַגערן.

6 ג"ע פון ערדמאַן אין דעם פּראָצעס פון סטוטענקאָ.

7 ג"ע נר' 3745 פון הירשהאָרן בערנאַרד. דער לאַגער אין גרודעק איז געווען אַ פיליע פונעם יאַנאָווער לאַגער און איז געגרינדעט געוואָרן אין מערץ 1943.

8 ג"ע נר' 2615 פון מאָרער יוסף. פון יאַריטשעוו כאָווי האָט מען געשיקט יידן אין די לאַגערן: וויניקי, פּאָלאָגיצע, קוראָוויצע, רעטעניאָוו (עס־עס־גוט), אונטערבערגען (עס־עס־גוט). „יאוס" 133.

9 ג"ע נר' 2615 און 2481 פון מאָרער מינא.

10 וועליטשקער „לאַגערן אין מזרח־גאַליציע". דעם 20־טן מערץ 1943 איז אין יאַריטשאָוו געשאַפן געוואָרן אַ לאַגער.

11 ג"ע נר' 1912 פון מאַנבער ישראל און נר' 1612 פון נאַדעל חיים.

12 ג"ע נר' 1616 פון בעער יאַנאַס. דעם 10־טן נאָוועמבער איז געשאַפן געוואָרן אַ געטאָ.

13 „יאוס" 130.

14 ג"ע נר' 1616, 1912, 1613 פון שעער רחל. עס זענען דאָ אָנגעקומען יידן פון די אַרומיקע שטעטלעך, וועלכע מען האָט געמאַכט „יודען־ריין".

15 ג"ע נר' 1613 און 3745. עס זענען אַרויסגעשיקט געוואָרן 400 יידן אין די לאַגערן: יאַקטאָראָוו, פּלוהאָוו, יאַנאָווער, זלאָטשעוו.

16 ג"ע נר' 1616, 1912, 1913 פון נאָס שמואל, 1612 און 1613.

17 ג"ע נר' 1912, 1616 און 1613. אין פעברואַר האָט מען אויך געשיקט 500 מענער אין יאַנאָווער לאַגער.

18 ג"ע נר' 1912, 1616, 1613 און 1612. אַ טייל איז זיך צעלאָפן.

19 „יאוס" 166.

20 ג"ע 527 פון טעלל לייב.

21 „יאוס" 196, ג"ע נר' 583 פון ד"ר גראָסבאַרט. פון דער צאָל יידן האָבן 150 געאַרבעט אין צוויי אַרבעטס־לאַגערן, אין די עס־עס־גיטער אין וויזענבערג און זווערטאָוו הינטער קוליקאָוו.

מצבם של יהודי גליציה המזרחית בראשית השנה לכיבוש הרוסי

"הארץ", י"ט בכסלו תש"א, 19.12.40

על-פי דיווחו של סופר "הארץ", היה המצב בשטח הכיבוש הרוסי טוב למדי. לא היה מחסור במזון, אולם חס-רו דברי הלבשה והיישוב השתמש בבגדים ישנים שהוטלאו. כמו-כן, יוקר המחיה הגיע לשיא שלא היה כדוגמ-תו.

מצב הפרנסה בחוגים השונים:

1. המעמד הבינוני:

נהרס ברובו בעקבות המפנה. חילופי השלטון והמהפכה פגעו בחיי האוכלוסיה. סוחרים, חנונים ותעשיינ-ים זעירים נושלו מעמדותיהם הכלכליות וחנויותיהם חוסלו, ללא פיצוי או הבטחת פרנסה אחרת כל-שהיא. רק בבעלי המלאכה לא פגעה המהפכה ופרנסתם נותרה בטוחה. כמו-כן, לחלק קטן היו חסכונות עלובים בבתיהם. (הכספים שהושארו בבנקים הוחרמו ואבדו בין-לילה.) בעלי הדולרים ולירות השטרלינג, נהנו כל עוד היה להם די מטבע זר, שכן ב-10 דולרים לחודש ניתן היה לפרנס משפחה. אולם לרובם לא היה כסף זר וסבלו חרפת רעב.

2. האינטליגנציה המקצועית:

רופאים, מהנדסים ואקדמאים אחרים, מצאו פרנסה מצומצמת (כשליש מהדרוש לכלכלתם).

3. הפועלים:

אלה נשארו בדרך-כלל במקום העבודה והיו קשורים אליו, ללא אפשרות החלפה ומצבם היה קשה, גם מכיוון ששכר-העבודה לא עלה ביחס מקביל לעליה ביוקר המחיה. מספר שעות-העבודה היה קבוע ומקסי-מלי ללא אפשרות לשעות נוספות, אולם לאחריהן התקיימו אסיפות והפגנות-חובה. כך אי-אפשר היה לשוב הביתה מיד לאחר שעות-העבודה והיום נמשך 11-12 שעות, של עבודה גופנית וטימטום רוחני.

4. הנוער:

הנוער - התקשה להסתגל לחיים החדשים ולהיאחז במקצוע כל-שהוא, שכן לא היה עליו עול פרנסת - משפחה ולפרנסת יחיד - אפשר היה להסתדר. אדרבא, דווקא לפני המלחמה הסתובב הנוער בטל ורק הה-גירה הצילתו. עתה, הסתדר לא רע. חלק אף למד באוניברסיטה וקיבל סטיפנדיות. אולם "טימטום המוחין" הקשה, חוסר האפשרות לבחירה-חופשית ודיכוי רצון-היחיד, השפיעו לרעה על מצב הנוער. ואמנם,רבים העדיפו את החיים במחתרת-בסכנה, על חיי עוני וטימטום רוחני.

5. הבורגנים:

העסקנים הציבוריים לשעבר, הפכו להיות כת המנודים, הנרדפים על-ידי המשטרה החשאית (הג.פ.או), והנתפסים נשלחו למחנות עבודה במזרח-הרחוק. אלה השתדלו להיחבא מעיני השלטונות וחיו חיים קשים ביותר.

6. החיים החברתיים:

כל מוסדות-הדת היהודיים פורקו, מלבד ה"חברא-קדישא" שהתקיימה אף היא בפיקוחו של הקומיסר הרו-סי. אולם במקום ביום א', הורשו לסגור משרדיהם בשבת, שכן לא היו הגבלות ישירות על החיים הדתיים. בתי-הכנסת הפכו להיות בתי-מותרות והיו חכורים לממשלה בסכומים שתאמו את הדרו של בית - הכנסת. כמו-כן שולם מס גבוה על השימוש בחשמל בבתי-הכנסת, שכן הכל הוכר כ"לוקסוס" (מותרות).

בתי הקפה היוו מרכז למפגשים, אולם גם לחיפושים פתאומיים ולהגליה ישירה של הנתפסים, מבית-הקפה לסיביר, ללא הודעה מוקדמת וללא אפשרות להכנות להגליה (פרידה וכד').

הוכנס השימוש בדרכונים אישיים שסווגו לסוגי האזרחים (על-פי דרגת נאמנותם למשטר). בעלי סוגים מס-

וימים היו כבולים לאזורים; לעיירות ולכפרים מוגדרים, ללא זכות יציאה מהם. חלק אחר לא קיבל תעו-דות-עבודה. לאחרים לא היתה דריסת-רגל בבתי-מלון ובמסעדות ועל המובגלים נגזר לגווע אט-אט ברעב.

בערי השדה היה לחץ הבולשת גדול בהרבה, שכן היה קשה יותר להיחבא. יהודים גורשו מאיזורים מסו-יימים והוגלו. ואחרים - "כשרים" יותר בעיני השלטון הובאו ויושבו במקומם. אנטישמיות? הם מלהזכיר. אולם ליהודים לא שינה השם ("גסטפו" או "ג.פ.או") המצב היה זהה. שניהם היו נוגשים גרועים ביותר.

7. <u>המזון הרוחני - התיאטרון:</u>

ההופעות נערכו על-ידי הרוסים בעיקר, אולם הופיעו גם להקות יהודיות. כגון: התיאטרון הדרמטי של - אידה קמינסקה בלבוב ובדרנים בודדים כגון: דז׳יגאן ושומכר.

השחקנים היו פקידי השלטון והרפרטואר היה מצונזר, מבוקר, בדוק וערוך על-ידי השלטון. כך נראו חיי היהודים בתקופת השלטון הרוסי, שנחשב - היום - כמעולה - לעומת מה שאירע לאחר-מכן.

"הארץ" 15.4.42 / ש. גוטליב

ד"ר פ. שראדר מרים על נס את ההישגים הגרמניים בגליציה, שנגאלה מידי הבולשביקים ומדבר בשבחם של "החקלאים היהודים - איכרים מדורי דורות שמשקיהם למופת".

הכותב מוסיף, כי בגליציה התיכונה הוקמו כבר גיטאות יהודיים לדוגמא. לדעתו נמצאים <u>הגרמנים</u> במצב קשה, שכן מבין 450 אלף יהודים באזור, כ-100 אלף חיים בפלך לבוב בלבד והשלטונות מתקשים <u>לספק</u> מזון לכל הפיות. הארץ עניה ומסילות-הברזל תפוסות על-ידי הצבא. החנויות סגורות, היות ואין מה למכור.

<u>תיאור לבוב:</u>

לא נשתנתה בידי הרוסים - במשך שנתיים. בעת הכתיבה היתה כבר חצי שנה בידי הנאצים וגם לא שונתה.

הגיטו היהודי בלבוב - הושלם ונסגר. למעלה מ-100 אלף נפש (י"א - 120 אלף) היו בו. (הערה: ביה"ח שהיה בתחום המתוכנן של הגיטו, הוצא מתחומו ונמסר לצבא הגרמני). הארגון הפנימי: בידי "מועצת הזקנים".

יהודי לבוב לא ברחו מן העיר, היות והעיר היתה נתונה כבר לכיבושים שונים ברבות השנים והיהודים למדו, כי הבורחים - מפסידים הכל ואילו הנשארים - מתגברים ועוברים את המשברים.

בתי-ספר קיימים: בי"ס רגיל ולמלאכה וכן נקודת הכשרה חלוצית !

בעתון "הארץ" - מיום 24.10.44 מדגים י. זוסמן
את שיטת ההרג ההמונית - הגרמנית

עם בואם לעיר/עיירה כלשהיא, בצעו שלושה דברים: ראשית - קבעו איזור מגורים, בדרך-כלל האיזור הדל ביותר - אליו כנסו את כל היהודים במקום. מלבד היות המקום דל, היה הוא מצומצם ומעולם לא היה בו די מקום לכל המכונסים בו; מהמקום ומחוצה לו.

אנשים חיו בקומות ולנו בין המיטות, מתחתן ואף מחוץ לבתים, מעומס הצפיפות ומחוסר מקום.

התנאים הסניטריים היו תת-אנושיים וגרמו למחלת הטיפוס, שהיתה בת-בריתם הנאמנה של הנאצים בהמתת היהו-דים. בשלב שני הוקמה "מועצת יהודים" (ה"יודנראט"), שהיתה מורכבת מזקני המקום ופרנסיה ותפקידה - להשיג מיהודי הגיטו את כל הנדרש ע"י הגרמנים; כספים, רכוש ואף בני-אדם; לעבודה ולהריגה.

בנוסף לכך הוקמה משטרה-יהודית (ה"מיליציה") שהיתה ה"נוגשת" ביהודי הגיטו (כבמצרים).

לאחר הכנת הנקודות דלעיל, החל החיסול - בשלבים. החל צייד אנשים פראי ברחובות והתינוקות חסרי-התוע-לת - הומתו במקום, במיתות שונות ומשונות.

את הנחטפים הוציאו אל מחוץ לעיר. שם נצטוו לכרות את קברם. ה"מתעצלים" בכריה - נורו מיד. ועם סיום הכריה, נורו כל היתר.

לאחר-מכן, נקברו המומתים בידי המיליציה האוקראינית; בכיסוי בחול ובסיוד מבחוץ, לבל יוודע ולבל יזל הדם החוצה.

עם שובם מטכס ההמתה, נקראה המועצה ונתבעה לשלם את מחיר "התחמושת" ש"בוזבזה" בהמתה.

השלב הבא היווה צייד מקיף בבתים ובמחבואים - בשלבים. לנתפסים - נגזז השיער ונשדדו מהם כל התכשיטים וחפצי הזהב כולל כתרי השיניים, בטרם נשלחו למחנות-הריכוז או ליריה מחוץ לעיר.

גם במחנות הריכוז - "חיו" בצפיפות נוראה ובתנאים סניטריים ושוב כילה הטיפוס הנורא את אשר לא כילו המ-רצחים.

נורא היה המצב גם לנחבאים בבונקרים ובמקומות הסתר האחרים, כאשר נערכו החיפושים אחריהם. רבים המק-רים בהם נאלצו אמהות לחנוק את עוללן הבוכה, לבל יתגלו מקומות המחבוא בעטיים...

דו"ח הועד המאוחד לעזרת יהודי פולין (ת"א - 1945)

ע"פ הסיכום בדו"ח זה, נרצחו באירופה, במלחמת העולם השניה- כ-6 מליון יהודים, מתוך 9.5 מליון יהודי אירופה עם פרוץ המלחמה. מספר עצום זה מהווה, איפוא, כשני שלישים מיהודי אירופה וכשליש מיהודי העו-לם כולו, או מהעם היהודי בכלל. כ-50 אחוזים מתוך מספר עצום זה, היו נרצחי יהדות פולין, שמנתה אז 3.3 מליון יהודים. היינו; 85% אחוזים - מכלל יהדות פולין, הושמדו.

מדוע בחרו הצוררים את פולין דווקא כמרכז ההשמדה באירופה? מדוע לא עשו כך בגרמניה, בה נרצחו כ-200 אלף יהודים? במה עלתה, איפוא, יהדות פולין בחשיבותה, על תפוצות ישראל באירופה כולה?

התשובה נעוצה בתרומה העצומה של יהודי פולין להתפתחות פולין, מאז הגיעו אליה. למעלה מאלף שנה חיו היהודים ביחסי שכנות הוגנים עם העם הפולני. כל עריה ועיירותיה - נבנו ע"י היהודים. המסחר התפתח בזכות היהודים והתעשיה הפולנית - הוקמה בידי היהודים הפולנים, שהיוו החלק החיוני והיוצר ביותר - של העם היהודי.

היהודים - לחמו עם העם הפולני נגד המשטר הצארי ורבבות יהודים לחמו גם בגרמנים, במסגרת הצבא הפולני במלחמת העולם הראשונה והשניה.

ואולם, למרות תרומתם העצומה למאמץ הכלכלי והצבאי, הפנו הפולנים עורף לעם היהודי - במצוקתו. הפולנים לא זו בלבד שלא סייעו ליהודים (מלבד מתי-מספר) אלא שמחו לאידם של היהודים, סייעו לגלות מחבואי הי-הודים ועסקו בפעילות מאומצת במסירת יהודים ואף בהריגתם.

פולנים מעטים בלבד סייעו בתחילה, אולם גם הם פחדו מהנאצים ואף מאחיהם הפולנים ובדרך-כלל בגדו ביהו-דים, עם סימן הסכנה הראשון לעצמם.

בכך היתה אדמת פולין מוכשרת לקבל מותם של יהודי פולין ואף של יהודי הארצות האחרות, שמצאו את מותם במחנות ההשמדה, בגיטאות וביערות-פולין, בידי הגרמנים, הפולנים והאוקראינים, שחברו יחד להשמדת היה-ודים.

יהודי פולין היו חדורי כוח לאומית: יהודית, דתית ומסורתית. בתי-הכנסת הרבים בפולין היו מלאים תמיד מ-פה לפה במתפללים האדוקים לדתם ולקיום מצוותיה. ישיבות-פולין, שהיו פזורות למאות ואולי אף לאלפים, ברחבי פולין, ייצרו והוציאו תלמידי-חכמים ורבנים גאוני-עולם, במספר שלא נודע כמותו.

פולין היתה יסוד ומרכז החסידות לרוב ענפיה, ולרביים החסידיים נודעה השפעה עצומה הן על היהדות - לכל גוניה והן על הגויים, שהאמינו בכוחם ושאלו בעצתם.

בתי-הספר של "תרבות" וכ-200 בתי-ספר יהודיים עיוניים ומקצועיים-פרטיים, פיתחו את תרבותם של היהו-דים ואת השכלתם הכללית והמקצועית.

יהדות פולין פיתחה את הספרות היהודית והביאה אותה לשיאים תרבותיים. העתונות היהודית היתה נפוצה ביו-תר; בפולנית, באידיש ואף בעברית.

כך חיו היהודים וכך חינכו את הדורות הבאים. את הנוער שהיה חדור דת ולאומיות.

גם לצוררים היה ברור, שעתידו של העם הוא הנוער, כי על-כן התרכזו בכל מקום בהשמדת הילדים - דור ה-עתיד - תחילה ובכך קיוו למחיקת העם היהודי, כמעשה פרעה במצרים.

מתוך 2.8 מליון יהודי פולין נרצחו מליון ילדים ותינוקות, בשיטות אכזריות במיוחד.

שיקול נוסף של הגרמנים - בהריגת הילדים, היה בחוסר התועלת בהם - ככוח עבודה עבור הרייך הגרמני.

הגרמנים התרכזו בפולין בהרס ובגזל הרכוש העצום, שהצטבר בידי היהודים.

על-פי דווחו של מפקד ההשמדה בגליציה - קצמן - נגזל ונהרס רכוש יהודי - בשווי של 8.5 מיליארד דולר (דאז!) וכ-1.000 קהילות הושמדו - על מוסדותיהם הציבוריים.

חצי מליון ניצולי ההשמדה הפולנית העצומה, נותרו בזכות המחבואים המוזרים והמשונים ביותר, שהומצאו ב-כורח הנסיבות, בזכות ניירות "אריים" מזוייפים, שנרכשו בממון רב, בזכות המספר הכללי הרב, שבעטיו לא "הספיקו" הגרמנים להוציא את כולם להורג ובזכות מתי-מספר נוצרים טובים, שסכנו עצמם בהצלתם.

ואמנם, היחס הפולני העויין התבטא בתדהמתם למראה הניצולים המעטים ששבו לאחר המלחמה לבתיהם, היות והיו בטוחים שהגרמנים ביצעו את זממם וכהבטחתם, השמידו את העם היהודי כולו.

ברם, את העם היהודי לא ניתן להשמיד, כי "כאשר יענו אותו - כן ירבה וכן יפרוץ". "שלא אחד עמד על ישראל לכלותם והקב"ה מצילנו מידם".

פתרון בעיית היהודים בגליציה

תכניתו של מפקד המשטרה בגליציה - קצמן - מתאריך 30.6.41

גליציה הוכרה בפי כל, על-פי הבטוי הנפוץ "יהודי גליצאי", ככתם זעיר בעולם היהודי. כאן גרו, בריכוזים גדולים וכעולם בפני עצמו, שמתוכו צמחו הריכוזים השונים האחרים בעולם, כאשר בגליציה בלבד היו מאות אלפים.

ע"פ סטטיסטיקה משנת 1931 היה מספר היהודים בגליציה 500.000, ומאז ועד לקיץ 1941 ודאי שלא פחת. אולם קשה לקבוע מה היה מספרם המדויק, כאשר נדרסו ע"י פלוגות המחץ הנאציות.

מה"יודנראט" של גליציה, נתקבל בסוף 1941 מספר היהודים כ- 350.000, אולם ברור מתוך המספרים הסופיים של החיסול שאין המספר מדוייק, באשר בלמברג (לבוב) לבדה, היו ביולי-אוגוסט 1941 - 160.000 יהודים. השפעת היהודים שהיו תחת שלטון אוסטריה ופולין, הגיעה עם העברתם לשלטון הרוסי - לבלתי יאומן. כל העמדות הגבוהות המעשיות היו בידי היהודים.

כך היה גם ברור שביולי 1941, כאשר האזור נתפס ע"י הצבא הגרמני, נתקלו ביהודים בכל מקום שנגעו. על-כן חייבת זאת להיות מטרתנו הדחופה לפתור את הבעיה הזאת בהקדם. (הערת העורך: פרעה שני "כן ירבה וכן

יפרוץ" לכן "הבה נתחכמה לו".)

כאמת-מידה ראשונה, נאלצו היהודים ללבוש סרט זרוע לבן עם מגן-דוד כחול. הטיפול ברישום הנ"ל והטיפול ב"יודנראטים" השונים הוא בידי הפקידות הפנימית.

תפקידנו כמשטרה היה ללחום בשוק ההברחות, שנדחף ע"י היהודים בכל הארץ. במיוחד היה צריך לעלות על כל הבטלנים ועל אלה שלא שלמו מיסים. לשם-כך נבנו מחנות-העבודה ע"י מפקדי ה-ס.ס. והמשטרה. במחנות אלה דאגו לצרכים החיוניים ביותר של החזית.

ב-15.10.41 הוחל בבניית המחנות בקו החזית הדרומית, בו היה הכבוש במצב גרוע ביותר וכבר תוך מספר שבועות הוקמו 7 מחנות בהם עבדו 4.000 יהודים. תוך זמן קצר היו כבר 15 מחנות כאלה, בהם עבדו במשך הזמן 20.000 יהודים. עד היום סללו אלה 160 ק"מ.

באותו זמן נרשמו כל היהודים המסוגלים לעבוד ונוצלו לעבודות אחרות, למרות שניסו להשתמט. ליתר ביקורת על היהודים, הוצעה הקמת גיטו יהודי, שהוקם לראשונה בלמברג (לבוב). גם בעיה זו מצאה פתרונה ע"י ס.ס. והמשטרה.

כתוצאה מכך ש- 90% מכוח העבודה בגליציה היו יהודים, ניתן למלא את התפקיד רק צעד אחר צעד, היות ו-מהירות יתר היתה גורמת נזק למאמץ המלחמתי. למרות זאת א"א לומר שהיהודים הגיעו להישגים בעבודתם. ה-יהודים ניצלו את משרתם כאמצעי למטרותיהם ופיתחו את השפעתם ועמדותיהם. צר לציין כי האזרחים הגרמניים, או יותר נכון החברות הגרמניות, סייעו רבות ליהודים, למען רווחיהם הפרטיים. היו מקרים לא מעטים שיהודים לא זו בלבד שלא דרשו הלוואות כי אם עוד שלמו. ה"ארגון" של היהודים עבור "נותני העבודה" שלהם, הקיף חוג רחב ביותר והיה צורך בצעדים תקיפים של השלטונות להפסקת הדבר.

ראשית פירקו את לשכות העבודה שטפלו בעובדים היהודיים. אישורי-העבודה של החברות והלשכות השונות, הוכרזו חסרי-ערך והוכרו רק עם חותמת חדשה של המשטרה. כך נתפסו אלפי יהודים שברשותם נמצאו אישורים מזוייפים. באלה טפלו בצורה מיוחדת.

להלן ניתנו שתי דוגמאות של הערמה על הוראות ה-ס.ס. היו מקרים בהם היו ליהודי אחד 10 עד 20 אישורים, והיו מקרים בהם התערבו החברות לטובת היהודים. אלו נשפטו ע"י התובע הכללי.

באפריל 1942 הוחל בהוצאת היהודים מאיזור גליציה. ב- 10.11.42 דווח על 254.989 יהודים שהוגלו. כתוצאה מהוראות מנהיגי ה-ס.ס. והמשטרה, שיש צורך בהגירה מרוכזת של היהודים, היה צורך בפועלים נוספים, על-מנת לתפוס את היהודים ששוחררו לפני-כן. יהודים אלה הובלו למחנות. בלבוב עצמה נבנה מחנה גדול אשר אליו הוכנסו כ-8.000 יהודים הראויים לעבודה. כל היהודים הנ"ל, יחד עם אלה שהובאו ע"י הוורמכט, נרשמו.

להלן תמצית ממכתב סודי ממפקד ה-ס.ס. מהמשטרה באיזור גליציה אל מפקד הקומנדו בלבוב בנושא: <u>איסוף יהודים ככוח מילואים לעבודה.</u>

סוכם בין מפקד המשטרה ומפקד הקומנדו, כי ליהודים שנאספו ככוח העבודה ולטיפול בהם, יהיו סידורים מיוחדים.

1. היהודים ישארו במחנות תחת ביקורת הס.ס. ומפקד המשטרה בגליציה, וישמשו לשרות בכל פעולות המשטרה. היות וטרם הוכנו כל המחנות, על הנהלות התעשיה לטפל, בינתיים, בעצמם בכוח העבודה ה-יהודי. במידה ולא ניתן לטפל בהם בצורה מסויימת, יש לכלוא אותם, במגורים בגיטו יהודי.

   באשר למגורים כאלה על הנהלת התעשיה (העבודה) להתקשר עם משטרת הבטחון.

   יש לשים-לב שהיהודים הנכלאים באותם ביתנים, לא ירגישו עצמם בטוחים במקום. באזור למברג יהיו הוראות מיוחדות. בינתיים יוכנסו גם יהודים אלה לביתנים; הדבר יאורגן על-ידי הס.ס. והמשטרה.

2. <u>טיפול</u>: הטיפול בכוח-העבודה היהודי, ינתן על-ידי התעשיות, על העבודה להיות רק בתעשיה. מלבד הארוחה העיקרית, יש לתת גם ארוחת בוקר וארוחת ערב. גם במקרים של מחלות, יש לטפל טיפול מלא.

3. <u>השוואת שכר (מפקדי ביקורת)</u>: מ- 1.11.1942 והלאה, תיתן הנהלת המחוז לס.ס. ולמשטרה בגליציה

עבור כל כוח-עבודה יהודי, בכל יום, לגבר - 5 זלוטי ולאשה - 4 זלוטי. מיסים וזכויות סוציאליות, אינם קיימים. מהשכר של 5 ו-4 זלוטי, יש לנכות עבור טיפול לא יותר מ- 1.60 זלוטי. כל התשלומים חייבים להיות תמיד מוכנים לביקורת. יש להכניס את כל התשלומים לחשבון העבודה של הס.ס. בגליציה, בבנק בלבוב. על הכל להיכנס לבנק עד ה-3 בכל חודש.

4. ביגוד: ליהודים מותר לקחת למחנה כל ביגוד שירצו. רק במקרים נחוצים בהחלט, ניתן להחליף ביגוד או לתת ביגוד חדש.

5. כללי: מפקד הס.ס. משטרת גליציה למועצת לבוב, הגיעו לידי הסכמה שחשוב לדאוג שהיהודים יהיו מסוגלים לעבוד, כלומר, שעליהם לקבל די אוכל, בגדים וטיפול רפואי מתאים. יש לטפל במוסדות ה-מתאימים בתקיפות, על-מנת לקיים את 3 התנאים הנ"ל.

חתום: קצמן - מפקד ס.ס.
ומפקד כללי של המשטרה.

בינתיים המשיכה הגירתם של היהודים כך שב-23.3.43 היו לא מעט גיטו ריקים מהיהודים. בכך היה איזור גליציה "יודנפרי", מלבד היהודים שעמדו תחת ביקורת הס.ס. ומפקדי משטרת המחנות.

היהודים שנעלמו מעיני המשטרה, קבלו טיפול מיוחד על-ידי הג'נדרמריה האיזורית ועד 26.6.43 נאספו - 434.239 יהודים. מחנות נשארו עדיין במספר מקומות. (בסה"כ - 21.156 יהודים)

בד בבד עם ההגירה נתפס גם הרכוש היהודי. ערך יוצא מן הכלל היה לרכוש הנתפס והובל לצוות המיוחד "רינהרד". מלבד ריהוט, טכסטיל וכד', נתפסו גם, מ-30.6.43, סכומים עצומים של מטבעות נחושת, ניקל, זהב, כסף, שרשרות זהב וכסף, מטבעות מתכת, טבעות נישואין, פנינים, שיני זהב, פודריות, כלי-כסף וכלי זהב, קופסאות סיגריות מכסף, טבעות זהב עם יהלומים, סיכות עגילים, שעונים מכסף, צמידים מזהב, מצל-מות, משקפות, אוספי בולים, חשבונות בנקים, מטבעות וניירות-ערך. בסה"כ בערך של 16.795.000 זלוטי.

בדצמבר 1941 עשו אקציה של פרוות והובלו 35 קרונות של פרוות. כסף שנתקבל עבור עבודות הכפיה - עד 25.6.43 במחנות הכפיה הסתכם בלמעלה מ-13 בליון זלוטי.

האקציות נמשכו כתוצאה מהמספרים העצומים של היהודים והתרחבות השטח שבהם התחבאו. משטרת הבטחון, משטרת הסדר, השרות המיוחד ואוקראינים, טפלו במציאתם. מתוך דיווחים ניתן לראות כמה מפוררים היו היהודים בכל האזור, מפחד כניסה למחנות. הנתפסים סבלו פיזית ורוחנית. עובדה זאת העלתה מחדש את הצורך לרדוף אחרי "המגעילים"(!) ולהכנס ללכלוך, לחורים ולבונקרים של היהודים. בחיפושים נמצאו כרוזים שנזרקו ממטוסים בעברית, בהם הורו ליהודים להיעזר בוירוסים ובפשפשים להגנה על עצמם מהמשטרה, ואמנם נמצאו בקבוקים עם פרעושים בפנים.

מצבים קטסטרופליים נמצאו בגיטאות ברווה-רוסקה וברוהטן. היהודים נעלמו או התחבאו בבונקרים מפחד הגירה כתוצאה מן המחלות. כאשר היתה צריכה להתחיל פעולת הגירה, נתברר ש-3.000 חולים שוכבים באיזורים אלה. כדי להתגבר על בעיה זו היו צריכים להתחיל לחסן את אנשי המשטרה.

אותם מצבים היו גם כן ברוהטן. על-כן פשטו יחידותינו בכל העיירות והכפרים מידי פעם. למרות כל אמצעי הזהירות חלו 120 איש, אך תודות לטיפול המסור, מתו רק 18.

מספר תמונות מהחורים המלוכלכים הללו, נותנים תמונה לאיזה היקף של פעולה היינו צריכים, רק על-מנת לגלות את מרכזי הליכלוך האלה.

באקציות האלה היו קשיים נוספים, באשר היהודים ניסו - בכל האמצעים - להינצל מההגירה. הם ניסו לא רק לברוח, כי אם התחבאו בכל המקומות שאי-אפשר להעלות על הדעת; בצינורות ביוב, בתנורים, בקבורה עצ-מית בתוך ביוב, ועוד.... הם חסמו את עצמם בכניסה לקברים, במרתפים שנבנו בבונקרים, בחורים באדמה, ברהיטים ובמקומות שלא היה עולה על הדעת שניתן לשכון בהם.

ככל שקטן מספר היהודים שנותרו, כן גדלה ההתנגדות. נמצאו כלי-נשק מכל הסוגים, בעיקר נשק איטלקי, שקנו היהודים מהאיטלקים ששירתו בצבא באזור.

בונקרים תת-קרקעיים נתגלו, אשר הכנ ־ות אליהם זופתו. חלק מהן בתוך הדירות וחלק אף בשדות. בדרך-כלל היו הכניסות כה קטנות שדרכם יכול היה להיכנס אדם אחד. הגישות לבונקרים היו כה חבויות, שאי-אפשר היה למצוא אותם מבחוץ, ללא שהכירו אותם בדיוק. כאן עזרה רק עזרתו של יהודי, שבדרך-כלל הובטח לו משהו בתמורה.

סוגי הבונקרים: בגיטו ברוהטין היו שלושה בונקרים גדולים שניתנו להם השמות הבאים: סטלינגרד, סבסטופול ולנינגראד.

בונקר סטלינגראד: אורכו היה כ-30 מטר ונחפר בתל באחד הגנים. מהכניסה הראשית יצאו כניסות צדדיות, שהובילו לתאים בגודל של שניים וחצי מ"ר. הכניסה בת עשרה מטר יצאה מהבית והיתה בגובה של מטר. רוחב הכניסה לתוך הבונקר, היה כרוחב גופו של אדם אחד. על-מנת להכנס, היה צורך לזחול פנימה.

המשך הכניסה והתאים היו בגובה של שניים וחצי מטר. האדמה מעל הבונקר היתה בגובה של מטר ושמונים ויותר. בעומק 3 מטר, נמצאו מעיינות מים נקיים, מוקפים בקורות עץ וכן בית-שימוש בנוי. כמו-כן היתה שם תאורה חשמלית ורדיו. האנטנה היתה בתוך הארובה של אחד הבתים שבמשך היום שימשה לאיוורור, ובלילה - להוצאת עשן מתנור בישול.

נוסף לכך היו צנורות מתכת לאיוורור. צינורות אלה נסתיימו מתחת לשיחי פטל ולכן אי-אפשר היה לגלותם אף לו היו מחפשים אותם שם.

הבונקר נתגלה ע"י בגידה, שכן שום כניסה לא היתה ידועה. כאשר בדקו את צלעות הבונקר, דרכו על צנורות איוורור שהגיעו לעומק של שניים וחצי מטרים. כל הבונקר נהרס ע"י מומחים מקצועיים, ונחסם בעצים. בשיחזור הבונקר נתברר שהמיטות סודרו בשתיים עד שלוש קומות והוצעו בכלי מיטה טובים ביותר. נמצאו שולחנות וספסלים, כלי מטבח וכלי מיטה טובים והאוכל שהוכן - הספיק לששים איש שהיו בבונקר, להרבה זמן. הגרמנים הרחיבו את פתחי הבונקר על-מנת שהיהודים בפנים יוכלו לצאת. למרות הדרישה אל היהודים לצאת, לא יצא איש ואז נחפרו חורים נוספים במכסה הבונקר וכאשר גם אז לא יצאו, נזרקה אש פנימה. כל היושבים בבונקר נספו.

במשך אקציות ההגנה ננקטו גם צעדים למנוע מהיהודים לברוח לחו"ל במספרים גדולים. המדובר ביהודים בעלי כסף רב, ששיחדו את הפקידים בכלי-זהב ותכשיטים וכך הצליחו לקבל ניירות מזוייפים. היהודים ניסו בכל האמצעים לממש את בריחתם והצליחו לשחד לא מעט גם את הגרמנים ופקידי הוורמכט, להעבירם את הגבול. הם הצליחו בכך ועברו אפילו במכוניות צבאיות. הם הציעו לשם-כך סכומים עצומים. לעתים עד 5.000 זלוטי ו-יותר לנפש.

בעוד שבמקרים בודדים, בעיקר בהונגריה, הצליחו להעבירם, הרי ברוב המקרים הצליחה משטרת הבטחון לקבל ידיעות מוקדמות על הבריחות וכך נענשו אז היהודים ומלוויהם, והרכוש הוחרם.

להלן מספר דוגמאות:

בספטמבר 1942, נודע לסייס מחיל איטלקי שבמחנה החיילים האיטלקים, שבוורמר בלבוב נמצאים יהודים, שחיילים איטלקים מתעתדים להובילם ביום הבא מעבר לגבול, להונגריה.

זמן קצר לפני שעת האפס, הגיעו שני מובילים עם בגדים אזרחיים למחנה ואמנם הצליחו לתפוס קבוצה בת שבע נפשות, כשבידם 3,200 דולרים, זהב וכמות עצומה של יהלומים ותכשיטים. מעניין ש-9,070 דולר זהב חולקו לארבעת האיטלקים עבור עבודתם.

ב-13.5.43 הודיעו ממחלקת הרכב, שניגש אליהם יהודי בבקשה להוביל 20-30 יהודים מהמחנה מלבוב - לברודי וכי לחלקם יש נשק. לשם-כך תיכננו מסדרים מזוייפים ורכב. כדי להעביר את הטרנספורט, הציעו להם סכום של 20,000 זלוטי.

שני אנשי הרכב קיבלו הוראה להיכנס לעיסקה הזאת. תוכנן להעלותם על רכב לברודי, ב-15.5, ליד תחנת המכס של הקומנדו בלבוב לפנות פנימה ולהיכנס לתוך חצר המחנה וכך היה. עשרים יהודים ופולני אחד נתפסו ע"י יחידת הקומנדו המחויינת, כשברשותם 5 אקדחים מסוגים שונים. חמישה רובים ומכונת יריה רוסית. האקדחים נמכרו ליהודים ע"י האיטלקים, עבור 2,000 זלוטי כל אחד. לא הצליחו לגלות מי מכר את הנשק.

בחיפוש שנערך, נמצאו דברי-ערך רבים ונתגלה שיהודי מסויים בשם הורוביץ שהתחבא ביער ליד ברודי, עם קבוצה גדולה של יהודים, אירגן את כל הטרנספורט של ארגון המחתרת P.P.R. . הוא גם סיפר שהורוביץ זה היה מפקד P.P.R. בלבוב.

היות ונתגלה שביערות ברודי מתחבאה הקבוצה הזאת, נשלחה הג׳נדרמריה הפולנית ושתי יחידות "וורמכט"עוד באותו ימ, וסרקו את היער כולו. תוך כדי הסריקה, נתגלו קבוצות טרוריסטים גדולות ומזויינות, שבחלקם נ-שארו עוד מתקופת הרוסים, ובונקרים מוכנים. רוב הקבוצות התנגדו, אך לא החזיקו מעמד זמן רב. 33 טרורי-סטים נהרגו ונמצאו כלי-נשק רבים; רובים - כולל רוסיים, מכונות-יריה ואקדחים.

פולני שהשתתף בסריקה נפגע ע"י הטרוריסטים ונהרג. תוך כדי המעצר בלבוב, נורה איש ס.ס. ע"י ירית סתר. לשני אנשי הרכב שולמו 2,000 זלוטי.

ב-21.5.43 נתפסה קבוצת יהודים ברווה-רוסקה. גם הם היו מזויינים באקדחים איטלקיים.

כמה ימים מאוחר יותר, ב-31.5.43, נמצאו בסריקה מחודשת ביערות בוסק, 6 בונקרים גדולים ובהם - 139 טרוריסטים יהודיים.

ב-2.6.43, נתפסו יהודים נוספים שניסו להימלט להונגריה בעזרת רכב של ה"וורמכט" ההונגרי והיות והתנגדו נורו במקום. גם ברשותם נמצאו סכומים גדולים בדברי-ערך. לחיילים ההונגריים הובטח גם כן סכום עצום.

למרות הכל ידוע שנמשכו נסיונות הבריחה בכל מיני צורות ויום-יום נמלטו יהודים רבים בעזרת מסמכים מזוי-פים.

היות ונתרבו השמועות על כוחות יהודים מזויינים, ננקטו בשבועיים האחרונים של חודש יוני 1943 בכל איזורי גליציה, צעדים תקיפים נגד ספקי הנשק הטרוריסטיים. צעדים מיוחדים נדרשו בעת פירוק הגיטו היהודי בלבוב, מקום בו הוכנו בונקרים למורדים. היה צורך שלא להתחשב באבידות ולפרוץ בכל הכוח. בתים פוצצו ואחרים הועלו באש.

כאן נתגלה לראשונה שבמקום 12.000 היהודים שידוע היה עליהם, נתגלו 20.000 ונתפסו לפחות 3.000. אל-פי יהודים שנתפסו, ניסו להתאבד בבליעת רעל תוך כדי החיסול...

אבידות אישיות שהיו תוך כדי פעולת החיסול: 18 מתים ממחלות - מתוך 120 חולים. על-ידי יריות יהודים - 7 הרוגים ו-12 פצועים. ע"י דקירות מיהודים: הרוג 1, על מקרים בישי-מזל תוך כדי פעולת ההגירה, 2 הרו-גים ו-5 פצועים.

למרות העומס העצום שהוטל על כל שוטר במשך האקציות האלה, היתה רוח האנשים מהיום הראשון ועד האח-רון טובה במיוחד וראויה לשבח. רק על-ידי הרגשת חובה אישית של כל אחד מהמפקדים והפיקודים, הצלחנו במבצע בזמן הקצר ביותר.

הגרמנים

1939 – שריפת בית-הכנסת, הגג התרומם וירד, התרומם וירד כמטפחת-ראש של אשה המתנופפת ברוח.

השוחט שמלקה, רץ פנימה אל תוך הלהבות בכדי להציל ספרי-תורה, וכשיצא עם ספר, תפסוהו הגרמנים והכוהו עד מוות.

לגברים נשלחו הודעות גירוש. הגברים במשפחת וינטר שכרו עגלה ויצאו עם מעט מטלטלין לכיוון נמירוב, לשם הותר להם לעבור. בקבוצה היו: בלום יעקב, וינטר האב, וימר וציגלר. בדרך הגיעו לנחל רדוד, אולם הסוסים לא רצו לעבור. על-כן חזרו ולנו אצל חוואי יהודי שגר בסביבה. כששמעו האוקראינים על-כך, החלו לאיים עליו בדבורים ובמעשים שיגרש את הקבוצה. את העגלה שלחו חזרה ליבורוב והם נחבאו בגג מספר ימים.

היו אלה עשרת ימי-תשובה ויום-כיפור הגיע. ביום-כיפור עלה אליהם היהודי ויחד צמו והתפללו כל היום. אחרי נעילה וערבית, ירדו לשתות לחיים, והיהודים סיפרו להם את החדשות האחרונות, שהגרמנים נסוגים והרוסים נכנסים לאזור. אמנם פחדו מהרוסים, אולם בכל-זאת שמחו להיפטר מהגרמנים.

טרם הבריחה העביר האב את בית-הדפוס ע"ש פועל אוקראיני נאמן שעבד אצלו, על-מנת שלא יארע לדפוס מאומה, בתקופת היעדרותו של האב

הרוסים באים

גם בתקופת הרוסים, לא לקקו דבש, שכן כל תעמולה נאסרה. הספרים שהודפסו בבית-הדפוס של וינטר ונחשדו בתעמולה אסורה, נאסרו להדפסה.

הדפוס הולאם ונסגר בחותמת על המנעולים ובשמירה צבאית על פתחיו. לאחר הגירוש – עבד הגיס – בדפוס, כפקיד פולני והאחות – בחנות הספרים, כפקידה רוסית. לאחר מכן גורשה המשפחה מביתם הגדול ומצאה מקום זעיר שלא סיפק את צרכיהם.

כך התנכלו הרוסים לעשירים, יותר מלכל אדם אחר בהתאם לתורתם, ורובם הוגלו לסיביר, דבר שהצילם מכליה, שכן אלו שלא גורשו – כגון משפחת וינטר – אבדו בשואה.

האב – נכלא, היות ומצאו בבית-הדפוס כרוזים – עוד מתקופת הפולנים – שבהם הוזכר "השטן האדום". המצב היה קשה, אולם בסיוע שני המפרנסים: הגיס והאחות – לא רעבו ללחם.

זכרונות מן השואה / מ. זטוקובסקי

עם פרוץ המלחמה ב-1.9.1939 וכיבוש פולין על-ידי הנאצים, ברחתי מעיר מולדתי פודהלנסקי יחד עם אחי ועם מגר ויטשקי בעל בית-מרקחת ביבורוב, אשר שהה אז במקום.

לאחר עשרה ימי נדודים הגענו ליבורוב (ברגל) ומצאנו מקלט בביתו של ד"ר שנפר. לא זכור לי מתי הופיעו אנשי הגסטאפו ביבורוב, אך זוכר אני כי מיד לאחר היכנסם העירה ערכו ביקורת קפדנית של יהודי העיר.

בליל-שבת אחד שפכו הגרמנים בנזין על בית-הכנסת היפה שבעיר, הציתו אותו והכריחו את היהודים לכבות את האש. בין המכבים הייתי גם אני. הבינותי כי היתה זאת תרמית ואחיזת עיניים והיא עלולה להסתיים בעינוי היהודים המכבים את האש. ברחתי עם הדלי והסתתרתי בחצר הבית של ד"ר שנפר.

ביום ראשון הופיעו אנשי הגסטאפו בבית, עצרו אותי והוליכוני לבית-הסוהר שבעיירה, שם היו כלואים יהודים; צעירים וזקנים. בין הקשישים היה הרופא ד"ר יאהר – כבן 70 – שהתנאים היו קשים מאוד עבורו. היינו כ-20 איש בתא שבקושי יכול היה להכיל 6 אנשים.

למחרת, שוחררו הקשישים. לנשארים נאמר, שאם היהודים לא יעזבו את העיר בתוך 3 ימים, הם יירו. הפכתי איפוא, ערובה בעיר זרה, מפני שהודיתי שאני יהודי.

באחד הימים נפתחה הדלת, הודיעו לנו כי אנו חופשיים ללכת וכי הדרך היחידה היא בכיוון נמירוב. ניגשתי לבית-המרקחת שמול ביתו של הד"ר שנפר ושם נודע לי כי היהודים עזבו את העיר. עזבתי גם אני ופניתי בכיוון נמירוב.

בתו של ד"ר יאהר, ד"ר אורנה יאר נשארה בחיים. פגשתיה בקרקוב, שם עבדה בביה"ח לחולי-ריאות.

בתו של מגר – ויטשקה, ניצלה גם היא. נישאה וחיה עתה בתל-אביב.

קטעים מתוך עדוית על השואה

מתוך עדות של הגב׳ מירא רינגעל (ליכטונהאלף) (עמ׳ 3)

"מכל הסביבה ריכזו יהודים ביאבורוב והקימו שם גיטו בן רחוב אחד, שם גרו אלפי אנשים. המשטרה והס.ס. הגיעו וגירשו יהודים לקרונות מוכנים, שנסעו לבלזץ".

מתוך ג.ע. מהגב׳ מניה ברודור

הגב׳ ברודור מספרת על פולני בשם Jan Wiacek מיאבורוב שהחזיק אותה ואת אחותה בביתו כילדיו, הביא מזון לגיטו יאבורוב ודאג ליהודים שהתחבאו בסביבה. היא עצמה עזרה לנער יהודי בשם אברהם והסתירה אותו בבית, במחבוא נפרד.
מניעים דתיים של הנ"ל היו גורם מכריע בעמידתו לעזרת היהודים והוא סירב לקבל תשלום על עזרתו - לאחר השחרור.

זכרונות מן השואה

בעלה של רוז׳יה ברומר - מצ׳כיה

בזמן הכיבוש עבדתי בחברה ברלינית "היינריך קלר", כטכנאי-בניין. ביום 13 בינואר 1943, הועברתי מפוט-לין, שליד העיר רוה-רוסקה, ליבורוב ומצאתי דירה אצל הגב׳ שפילקה ברח׳ קרצובסקי 8. בכל יום הייתי בא לגיטו, לאסוף ולהוביל גברים יהודים לעבודה, בככר הבניה שהיתה בתחנת-הרכבת וראיתי כיצד הגרמנים מתעללים ביהודים.

באכזריות מיוחדת הצטיין השוטר - Stabwach - מתחנת המשטרה ביבורוב. יום-יום נרו על-ידו מספר יהודים ללא סיבה.

יום אחד, כשנכנסתי לגיטו, ל"יודנראט", נתקלתי בשבעה הרוגים עם פנים מרוטשות לחלוטין. לא יכולתי ל-הסתכל במעשי הרצח של הגרמנים והחלטתי להציל כל מי שאוכל. ניסיתי לעשות כן גם ברוה-רוסקה, אך לא הצלחתי.

לא מצאתי מנוח. נכנסתי לגיטו והודעתי שאני זקוק לכמה אנשים ונאלצתי לחכות זמן מה לבואה של המיליציה היהודית, שתבחר במספר אנשים, שהיה עלי להוביל לעבודה.

בחכותי להם, הבחנתי בנערה שעמדה בפינה על-יד התנור. היא מצאה חן בעיני. ניגשתי אליה ושאלתי אותה על הגויות המונחות לפני הדלת והיא אמרה לי שנורו מפני שיצאו מן הגיטו לחפש אוכל. שאלתיה אם היא יודעת מה מצפה לה ואם יש לה תוכנית כלשהיא להציל את עצמה.

מאז נפגשנו רבות, בגיטו ומחוצה לו. היה זה בתקופת החיסול של העיירות הסמוכות. בלז לא היתה קיימת כבר והיה חשש שמתקרב גם חיסול הגיטו ביבורוב.

ערב אחד, כשליוויתי לגיטו את שעתידה היתה להיות אשתי - היה זה בשעה 7 בערב ב-1943, שמענו יריות. הבנתי שמתחיל חיסול הגיטו ואמרתי לחברתי: "אינך יכולה לחזור לגיטו"... הבאתי אותה למכרה אוקראינית בשם מרוסיה, שהסתירה אותה במשך 3 ימים, אך חששה להסתכן יותר. נאלצתי לקחת אותה לדירתי אצל הגב׳ שפילקה וסיפרתי לה הכל, ואולם לשוא ביקשתיה. היא התנגדה, כי לא רצתה לסכן את חייה.

חיפשתי דירה אחרת ומצאתי אצל א. ילינק ברח׳ סוביסקי 7. הוא היה ממוצא צ׳כי. כעת הייתי יותר זהיר. לא גיליתי לו שום דבר. אמרתי שבעצמי אסדר את החדר.

בחדר סמוך גר שוטר גרמני. חדרי היה קטן והחלון פנה לחצר. על-יד הקיר שממול הדלת העמדתי ארון, כסא וספה. באמצע החדר העמדתי שולחן וכסאות. אם מישהו דפק על הדלת, רוז׳יה יכלה תמיד להסתתר מאחורי הארון. להציץ לשם היה קשה.

על-מנת שלא לעורר חשד, לא סירבתי לקבל אורחים ומכרים ואפילו גרמנים ונשים. רוז׳ה היתה מוסתרת מא-חורי הארון. אוכל הייתי מביא לה מן המסעדה, כי לא היה איפה לבשל.

כך היתה רוז׳ה אצלי 3 חודשים. בלילות העזנו לצאת לשאוף אויר צח מחוץ לעיר. כל הזמן השתדלתי למצוא מסמכים עבורה, אך לשווא. לרוז׳ה היתה אחות בגיטו. הייתי מביא לה מכתבים ממנה, אך לא שוחחתי אתה.

במרץ אותה שנה, באו אנשי ס.ס. מלבוב במכוניות משא, לקחת גברים מהגיטו. הביאו אותם לחצר בית-הספר במקום שלפירמה "קהלר" היה משרד. הגרמנים ציוו עליהם לעלות על המכונית והתייחסו אליהם גרוע מאל ב-קר. הם נצטוו לעלות שורות שורות - בבת-אחת - לאוטו שהיה די גבוה והגרמנים היכו אותם בקני הרובים. המפקד וולף גירה את כלבו - הזאב - ביהודים, שנפצעו קשה. ביניהם היה גם גיסה של רוז׳ה. הגברים הוצאו מן הגיטו למחנה עבודה בלבוב. בגיטו נשארו נשים, ילדים וזקנים. רוז׳ה לא קיבלה יותר מכתבים מאחותה.

הגיע יום 22 באפריל 1943. ב-5 בבוקר העירו אותנו יריות. יצאתי החוצה. היריות הגיעו מהגיטו ועלו משם

תמרות עשן. מסרתי לרוז׳ה על הנעשה ויצאתי לעבודה. לקחתי אתי מכשיר עבודה והלכתי בכיוון התחנה, ב-המובילה לסונדרובה וישניה ופורודנקו. הייתי כק"מ מיבורוב, במקום שגר שומר היער מיבסקי. שם התחיל היער. מבית מיבסקי עד המקום בו עמדתי היה מרחק של כ-350 מ׳. מזמן לזמן הסתכלתי במשקפתי בצד זה, כי שם היתה התנועה גדולה. את היער הקיפו גרמנים (ס.ס.). ביער עמדו גברים וחפרו בורות. מן היער הביאו מכוניות משא מלאות זקנים, נשים וטף. לא הפסקתי להסתכל בנעשה. הגברים חפרו את הבורות עבור נשיהם וילדיהם.

היהודים שהובאו במכוניות, נצטוו לשים את הבגדים בערימה אחת ואת דברי הערך והזהב להשליך לארגז שעמד לא רחוק... על-יד הבור עמד גרמני עם מכונת יריה.

ציוו על 15 נשים לקפוץ לבור ולשכב עם הפנים למטה. מכונת היריה התחילה לפעול. נשמעו צעקות ובכי וכמה רצו כמטורפים מסביב לבור, אך כולם נורו למוות. היתה זו תמונה איומה, בלתי אנושית וסאדיסטית.

הגרמנים ירו בנשים ערומות, וילדים קטנים נלקחו בכוח מזרועות האמהות. הגרמנים החזיקו בהם . ורטשו אותם בעצים. הורים רבים קפצו לבור, יחד עם הילדים. כך הומתו היהודים שכבה על גבי שכבה עד שהקבר היה מלא ונדמו הצעקות והבכי.

המבוגרים שחפרו את הבור, נצטוו לזרוק את הגויות לבור ולכסות אותו בחול. כך סיימו את חייהם כ- 3,000 יהודים; גברים, נשים וטף.

חזרתי הביתה המום ושבור. החלטתי - ביתר שאת - להציל חיי יהודים ולרוז׳ה סיפרתי שאחותה וילדה אינם עוד בחיים.

למחרת הלכתי שוב היערה. נדמה היה שמשהו בקבר מתנועע. הקבר נסדק ודם זב החוצה. הגיטו ביבורוב חוסל. מי שנשאר בחיים ישב בבלוק. ישבו בו יהודים עשירים, שניצלו תודות לזהב שנתנו לגרמנים והיתה תוכנית כ-צד לחסל גם אותם.

אז בא אלי מר שפילקה, בנה של בעלת הבית שלי הקודמת וביקש ממני לעזור לו להציל חיי יהודיה אחת מן ה-בלוק. הוא אמר שצריך להכין מסמכים ולהביאה ללבוב. גם אני הייתי זקוק לתעודת לידה עבור רוז׳ה. לא היה לו כסף והשניה היתה מוכנה לשלם עבור שתיהן. שפילקה הבטיח שעבור 600 זלוטי ימצא 2 טפסים עם חותמת. הסכמתי ואמרתי שבעצמי אמלא את תעודת הלידה.

הוא הביא את תעודת הלידה שלו כדוגמא וגם מילון לטיני. ידעתי קצת לטינית אך זה לא הספיק. פניתי לידיד לאינז צ׳ירני וביקשתי ממנו עזרה. הוא ידע על נסיוני להציל אנשים ברוה-רוסקה ושנינו ערכנו תעודת - לידה עבור רוז׳ה. את מילוי התעודה השניה דחיתי למחרת. היו לנו קשיים רבים עם השמות הבדויים כפי שחשבנו לעשות והשם רוז׳ה לא מצא חן בעיני. הצעתי את השם אנה מריה. את חתימת הכומר ורובל העתקנו לפי תעודת הלידה שהיתה בידי מר שפילקה ועברנו עליה בטוש.

הענין לא היה מוצלח ביותר, אבל היה בידינו מסמך. את התעודה השניה לא הספקנו לגמור. קיבלתי פקודה מן הממונה עלי למדוד את הדרך מהצד השני וזה גרם לכך שהייתי מרוחק מיבורוב כ-16 ק"מ. העמסתי את מכשירי העבודה על העגלה ועברתי לגור במורנצה אצל גב׳ טורצינסקי. אמרתי לה שאני נשוי ושאשתי תבוא איתי.

בכפר הזה לא הייתי צריך להופיע לפני המשטרה והיה זה קל בשביל רוז׳ה. היא לא היתה צריכה להסתתר עוד, כי כאן איש לא הכיר אותה.

יצאנו מיבורוב למורנצה ברגל בלילה. באותו לילה שעזבנו, התחילו לחסל את הבלוק. שפילקה הביא לי את ה-גב׳ שר וביקש ממני לעזור לה, כי למחרת היה עלול להיות כבר מאוחר מדי. לא יכולתי להתפנות להביאה לל-בוב, כפי שתכננתי לעשות ועלה בדעתי שכאשר אעזוב את הדירה שלי, הגב׳ שר תוכל להסתתר בינתיים בדי-רתי ומשם אביאנה ללבוב.

באותו ערב לקחתי אותה לחדרנו. כדי שרוז׳ה לא תדע שלקחתי על עצמי תפקיד חדש וקשה, אמרתי לה להח-בא במרפסת ואני אבדוק אם הדלת סגורה והעברתי את הגב׳ שר לחדרי. היה זה ערב ה-1 במאי.

לאחר 3 ימים, באתי באופניים ליבורוב והבאתי לגב׳ שר מזון, סוכריות וחלב וצלמתי אותה, בכדי שאוכל להכ-כין לה מסמכים. סדרתי את המסמכים והשארתי אותם במגירה בשולחן. על כל זה לא ידעו לא רוז׳ה ולא ידידי הפולני אינז׳ צ׳רני והצ׳כי אינז׳ פולדנה. לא גיליתי להם דבר, כי ידעתי שהם יתנגדו למעשי.

בימים אלה מת מטיפוס צ׳כי אחד, בשם יוסף ללק, שעבד גם הוא בפירמה "קהלר" - כנגר. ללוויתו בא אביו מאוחר בלילה ולא היה מקום להלין אותו. עלה בדעתם של צ׳רני ופודלנה להכניס אותו לחדרי ללא נוכחותי.

הם הלכו לדירתי ואיתם בא מזכיר הלשכה לבניה - קלמנט דיזיאדק, אינז׳ צ׳רני - אביו של ללק, ואשתו - הגב׳ ילינק. הם פתחו בחוט ברזל את חדרי. לו הייתי מספר לאינז׳ צ׳רני כי החבאתי את גב׳ שר, לא היה מרשה להכניסה לחדרי, אך אז היה מאוחר.

קלמנט דיזיאדק סלבי שמח כשמצא בחדר יהודיה. לשוא בקשוהו לא לגלות את העניין למשטרה, בכדי שלא לסכן את חיי. צ׳רני שלח לי אזהרה על-ידי פועל, עם 3 מילים: "החדר שלך נפתח".

הייתי המום. ספרתי לרוז׳ה מה שעשיתי והיא היתה המומה כמוני. היא הציעה שאברח ושאשאירה לגורלה, אך החלטנו לברוח יחד.

נסענו לתחנה למוסצ׳יסקה. לא ידעתי מה נעשה הלאה, כי אם דבר אחד שעלינו לברוח. אחר-כך נודע לי ש-שעתיים לאחר שעזבנו את המקום, היתה המשטרה בחדרי.

לגב׳ שר היתה האפשרות לברוח לפני שבאה המשטרה, אך לדאבוני היא לא עשתה כן. אולי רצתה למות. יותר לא שמעתי על גורלה. נשאר לי רק הצילום שלה.

ברחנו ללבוב. נסענו בקרון מס׳ 2 עם קצינים גרמניים, כי שם לא היו מחפשים אותנו. הגענו ללבוב לאחר ק-שיים רבים. כאן בא לעזרתנו הכומר ורובל מיבורוב והשיאנו. הוא בא במיוחד לשם כך, ללבוב. ב-23 באוגו-סט 1943, באנו בעזרת השם למורביה ושם נסתיימו תלאותינו.

זכרונות מן השואה / צימרמן - יליד ראוה-רוסקה

היה ביבורוב, אצל אחיו, שהיה מרפא שיניים ובעל זכויות מיוחדות תודות לכך. נשאר ביבורוב עקב המלחמה והיה שם עד לסוף קיומו של הגיטו. לדבריו - היו התנאים בגיטו איומים. היהודים סבלו מרעב ורבים מתו. רק אותם מעטים שנשארו בידם זהב או כלי זהב, סחרו בהם עד כלותם תמורת מעט קמח וכד׳. סיבה נוספת לכלות הזהב, היו דרישות הגרמנים לכסף וזהב ככופר-נפש וסתם לשם שוד.

דוד בדיאן מהיודנראט, לחץ על היהודים לתת כספם לכל דרישה, בתקוה להציל עורו הוא. האן - לעומתו וכן בלום, היו אנשים בעלי שאר-רוח. כאשר נדרשו היהודים לתת מכספם ונותר להם מעט, טענו אלה שאין, וב-לום אף קיבל שבץ ומת במשרדו של המפקד הגרמני בעת דרישה כזאת.

זמן קצר לפני חיסול הגיטו, השיגו הנר ושות׳ נשק וגם מר צימרמן הצטרף אליהם וברחו אל היער שם שהו עד סוף המלחמה.

לדברי מר צימרמן ניהלו היהודים חיים תרבותיים בזעיר-אנפין ובמידת האפשר גם בתוך הגיטו, כגון: לימוד לילדים ותרבות לצעירים. כך ניסו לשמור על שלמות רוחנית, בעת הכליון הגופני ע"י העינויים והרעב.

מר צימרמן ואחיו וכן הנר ועוד מספר בעלי מקצועות נדרשים, גרו בגבול הגיטו, כך שהיו חופשיים יותר.כמו-כן היו בעלי זכויות נוספים שיכלו להתקיים במצב טוב יותר.

לגבי "עובדי" הוורמאכט בעלי ה"וי" מספר צימרמן שהם היו קבוצת-עובדים פיקטיבית שהוקמה ע"י חייל נאצי שמטרתו היתה להציל יהודים וכך חשב להצילם. כידוע לא עזרה עובדת היותם עובדים בוורמאכט להצילם מה-שמד. למעשה הם לא עשו מאומה עבור הנאצים. בזכות האפשרות להסתובב חופשיים מחוץ לגיטו, יכלו לקנות בחוץ ולהבריח פנימה מזון לאנשי הגיטו הרעבים. (לא כדרוק שסיפר שסייעו להתחבא בעת האקציות ברציף ה-מגורים המיוחד.) לדבריו, לא גרו בצריף מיוחד, אלא בין שאר אנשי הגיטו ורק ה"וי" על-ידם הבדילה אותם מהשאר.
יתר זכרונותיו מסר בעדותו הנמצאת ב"יד-ושם" בפולנית. צילום העדות בפולנית וכן תרגומה לעברית, (ע"י א. הוכנר) ראה לעיל.

זכרונות מתקופת השואה

עדותו של מר צימרמן איגנציו, יליד רווה-רוסקה / מתוך שער העדות "יד ושם", המחלקה לגבית עדויות, מס' 03/2213.
תרגום: א. הוכנר / אלטשולר.

הגעתי ליבורוב בשנת 1941. עבדתי שם כמרפא שיניים יחד עם אחי - תושב יבורוב. יבורוב מנתה אז כ-20,000 תושבים, למעלה ממחציתם - יהודים. היא היתה למרכז האינטליגנציה הפולנית-יהודית.

הקהילה היהודית היתה גדולה ועשירה רוחנית. היו ארגוני נוער ופעילים בחיים המדיניים והציבוריים. מן הפעילים זכורים לי: ד"ר יאהר, ד"ר בר, ד"ר גוטמן, הסוחר בלום ועוד.

הבריחה מיבורוב ללבוב. התלאות לאחר כבוש לבוב. החזרה ליבורוב.

כשפרצה המלחמה הגרמנית-רוסית היה אחי יוסף בלבוב. למחרת פרוץ המלחמה, ב-23 ביוני 1941, הגעתי ללבוב (ברגל) ורציתי למצוא את אחי ואתו לפנות מזרחה לרוסיה.

כשהגעתי ללבוב, נודע לי כי אחי חזר ליבורוב. מכיוון שהייתי עייף ותשוש, נשארתי בלבוב 3 שבועות. היתה זו תקופה איומה. הגרמנים נכנסו העירה ב-1 ליולי 1941 והתחילו בפרעות ובחטיפות האינטליגנציה היהודית, בסיוע האוקראינים אתם פעלו תמיד.

זכורה לי אפיזודה מן התקופה ההיא. התאספנו כולנו בבית ופתאום נשמעו דפיקות בשער. היו אלה האוקראינים. כאשר נדמו הדפיקות יצאנו לרחוב, אזרנו אומץ ונגשנו לחייל גרמני. ספרנו לו, שהאוקראינים רוצים להוציאנו מן הבית ולהרגנו. הוא הבטיח לשמור עלינו ועמד ליד השער, עד שהסכנה חלפה.

ב-13 ביולי, התאספנו - קבוצת יבורובאים - והחלטנו לצאת בעגלה ליבורוב. לא ידענו אם נוכל להגיע אליה. כשהגענו לעיירה יאנוב על-יד לבוב, אירע האסון. בכפר שטחיסקי עצרו אותנו האוקראינים. לזקנים ולנשים הרשו להמשיך בדרכם, ו-6 יהודים צעירים ואנכי ביניהם, עצרו והביאונו לביה"ס הסמוך. היכו אותנו, פשטו מעלינו את בגדינו וערכו חיפוש.

במיוחד התעללו בי, היכוני, הראו לי שבכיסי מצאו 6 אקדחים וצעקו שיריתי באחיהם בלבוב. אחד אמר שראה אותי בלבוב, כשיריתי באיכר אוקראיני. כל זאת לאור שמועות שהופצו, שלפני עזבם את לבוב, רצחו היהודים והרוסים - אוקראינים רבים.

טענתי, שזו עלילה, שהאקדחים אינם שלי וכו׳, שהם עצמם שמום בכיסי. התחלתי לצעוק שאגלה את מעשיהם ושיענישום וקראתי בשמות פעילים אוקראינים לאומיים. היתה זו גם אמת, כי הכרתי את הפציינטים האוקראינים של אחי, כד"ר קושניר, ד"ר מטויסרוב, אך גם זה לא עזר. הם המשיכו להכותני באכזריות גדולה אף יותר. נ-ראה שבחרו בי כקרבן לשנאתם לאינטיליגנציה היהודית.

זכור לי יום זה היטב. מוכים ופצועים השליכו אותנו למרתף. כל יום השבת היינו ללא מזון וללא מים. בערב באה קבוצת אוקראינים שכורים כשבידיהם אופני עץ. ראשית הכריחונו לשיר שיר יהודי, ולאחר-מכן העמידו אותנו בשורה והתחילו להכותנו לפי סדר. אני הייתי האחרון בשורה והם היכו את כולם עד איבוד ההכרה. כש-הגיע תורי, ביקש זה שיום לפני כן התעלל בי, שלא יכו אותי. נתנו לי דלי מים לשפוך על המוכים והסתלקו.

בבוקר החזירו לנו את התעודות ושחררו אותנו. ברחנו מן המקום והגענו ליאנוב, שם היו אוקראינים שהכירו ש-אני יהודי ולקחו אותי לעבודה. הצלחתי לברוח. פניתי לתחנת-המשטרה האוקראינית ואיימתי שאגלה לד"ר קו-שניר את מעלליהם. הם התלבטו מה לעשות בי. נראה שהשם ד"ר קושניר פעל והם שחררו אותי. מצאתי את אנשי יבורוב ואיתם חזרתי מלבוב ליבורוב.

גיטו יבורוב וחסולו

הגיטו ביבורוב הוקם במחצית השניה של 1942. מספר היהודים ביבורוב הלך וגדל, כי נוספו יהודים מן העיירות והישובים הסמוכים. בתקופה ההיא גדל מספר היהודים ב-60% - 70% בהשואה לתקופה שלפני המלחמה. חוש-בני כי בזמן האקציה הראשונה, היו ביבורוב כ- 15-18 אלף יהודים.

עד הקמת הגיטו, לא קרה שום דבר מיוחד ביבורוב. היתה עבודת כפיה ויהודים נשלחו למחנות-העבודה. מן הר-גע הראשון, שרר ביבורוב רעב.

נשיא ה"יודנראט" היה מר בלום ז"ל. אדם ישר, מכובד ואהוד על התושבים. הוא קיבל את המשרה רק על-פי בקשת האוכלוסיה היהודית. יום אחד, כשדרשו ממנו השלטונות הגרמנים מכסת אנשים גבוהה מדי, קיבל התקפת לב במשרדו של אחד הקצינים הגרמניים ומת במקום.

אחרי מותו, לא היה ל"יודנראט" יו"ר במשך זמן רב. חודשים אחדים לאחר הקמת הגיטו, באה האקציה הראשו-נה. היה זה בסוף נובמבר, או בתחילת דצמבר 1942. יהודים רבים הובלו לבלז׳ץ, המרוחקת 28 ק"מ מיבורוב. יהודים רבים הומתו במקום - ביבורוב. אחי ואנכי ישבנו חבויים במרתף. אחי - כרופא שיניים - קיווה שלא יגעו בו, אך אוקראינים באו לדירתנו, היכו אותו, הוציאו אותו מן הבית והוא נורה. ביבורוב היתה גם אחותי - עמליה עם בנה בן 6, שהתחבאו אצל נוצרי.

לאחר האקציה הראשונה, נתמנה ליו"ר ה"יודנראט" מר בדיאן (לא ידוע מאין בא). הוא מילא בדייקנות רבה את דרישות הגרמנים. הוא נהג לבקר אצל היהודים, לאיים עליהם שישליכו אותם למחנות-העבודה ולדרוש כופר. הוא נשאר בחיים וחי היום בלבוב.

"קבוצת העובדים", החיסול הסופי של גיטו יבורוב, בריחת קבוצת יהודים ליערות לובדוב.

התקופה שבין האקציה הראשונה והחיסול הסופי, ארכה 4 חודשים. היה זה חורף 1942. בגיטו שרר רעב, מח-לות מדבקות, טיפוס ואבעבועות, שעשו שמות ביהודים הנותרים. לא היתה משפחה שלא היו בה קרבנות המחלה. שליש מהאוכלוסיה מתה מטיפוס ומחלות אחרות. רק בבדיאן לא נגעה צרת היהודים. הוא שלט בהם כקודם. ב-חורף 1943 האיר ניצוץ של תקוה לגברים, באשר ביבורוב היה משרד הייעור.

המפקד היה איש הגסטאפו גינטר ולאנשים שעבדו אצלו היה אישור עבודה. היה להם סימן היכר מיוחד "ו"ו", כראיה שהם עובדים ב"ורמאכט" (עבור הצבא הגרמני). גם לי ניתן אישור-עבודה כזה.

הגיע אפריל 1943, נדמה לי שהיה זה ב-19 באפריל - לפני חג הפסח - ב-4 לפנות בוקר, החל החיסול הסופי של גיטו - יבורוב. מבתים, ממקלטים וממרתפים, הוצאו יהודים ורוכזו בככר ע"י בית-הכנסת. כאן היו כבר כמה אלפי יהודים. לפני-כן נשלחו כמה קבוצות עם אחים אל מחוץ לעיר.

נכחתי כל הזמן ליד ביה"ס (מ-4 בבוקר עד 4 אחה"צ) ולכן יכולתי לראות הכל. ראשית הסיעו במשאיות נשים, זקנים וטף, קילומטרים אחדים אל מחוץ לעיר, שם נרו כולם. נחרתה בזכרוני דמות אחת מן הנ"ל, שאיני זוכר את שמה, נאה, בלונדית, שעמדה במשאית וקראה בקול רם: "נקמו את דמנו!" הצעקה הזאת היתה מכוונת אלינו הגברים. יחד עם אלה הוצאו להורג נערים בני 16-18.

את כל הגברים המסוגלים לעבודה, הוציאו למחנות ביאנוב או בלבוב. היו אלה גברים חזקים ובריאים. היתה קבוצה בת 63 איש, שגם אני נמניתי עליה, שהיו בעלי האישור והסימן "וי". לבקשתו של גינטר נשארה הקבוצה הזו ביבורוב למשך שבוע, בכדי לעבוד. היתה זאת רק אמתלה, כי סופר שגינטר, שרצה לעזור ליהודים, השתדל וקיבל את 63 הגברים. הוא עשה כן על-מנת שהיהודים יוכלו להמלט ולהנצל, למרות שהיה קצין ה"וורמאכט".

האקציה נסתיימה באותו ערב. מלבד ה-63, ניצלה עוד קבוצה קטנה שהסתתרה בבונקרים ובעליות. היו בינינו צעירים אחדים שהתחילו לתכנן בריחה. התקשרנו עם צעיר יבורובאי בשם ארטיק הנר. היוזם ומנהיג הקבוצה, היה קרובו של הנר, שלא היה אז ביבורוב. היה זה העניך גלייך. הוא היה שוטר באוקראינה ושתי אחיותיו, נערות בלונדיות, היו באות לעתים קרובות לגיטו יבורוב ובאמצעותן היה הנר מתקשר עם גלייך.

ב-1942 - 1943 הוא הכין את התנאים להצלת קרוביו.

בקבוצה של הנר שהיו צריכים לברוח יחד אתו, היה מונדק לנדס, בת גרינשטיין השען, וימר, דוד רב ועוד מספר גברים ונשים. היתה גם אחת ממשפחת שוורץ. שכרנו אוטו ושבוע לאחר האקציה עזבנו את יבורוב בכיוון היערות. ביום צאתנו נמסר לי שהובילו למשטרה את לובדור ואשתו עמליה עם בנה. היא הסתתרה אצל נוצרים, אולם גילו את מקום מחבואה. השתדלנו להשיג לה שחרור, אך לשוא.

ביערות לובדוב

הגענו ללא מכשולים ליערות לובדוב. ביער חיכה לנו גלייך ועמו איכר מן הכפר, בשם לוק. הוא חשב שגלייך באמת אוקראיני והאמין לגלייך, שסיפר שהוא עוזר ליהודים עבור כסף. הוא הביא לנו מזון ליער. בבונקר שלנו היו 13 נפשות. גלייך הכין את הבונקר גם עבור קרוביו. ישבנו בבונקר, וגלייך היה מבקר אותנו.

כך חיינו עד לגילוי הבונקר ע"י הגרמנים באוגוסט 1943. גלייך נאלץ לברוח מהמשטרה, היות והאוקראינים דרשו ממנו בדיקה רפואית ורצו לגייסו לצבא. הוא בא אלינו לבונקר. אחות אחת שהיתה לה תעודת אחות, היתה מבקרת. גלייך אמר לנו שלבונקר יבואו עוד שני אנשים צעירים; חברו ברומר וארוס אחותו. אנחנו הבאנו נשק (אקדח) מיבורוב ולוק הביא לנו 2 רובים. אגב, היתה עוד קבוצה של צעירים מיבורוב עם האחים גרינשטיין, שהתכוננה לברוח היערה. הם לקחו נשק ממחסני ה"טרנספורסטאמט" והלכו ברגל ליערות. הגרמנים הבחינו בגניבת הנשק, וערכו מצוד עליהם. הצעירים נלחמו בגבורה. כדי להביא את הצעירים ואת האחות לבונקר, החליטו שאחותו של גלייך תיסע עם לוק לכפר ע"י יבורוב, שם הם הסתתרו. במקום תפסו שוטרים אוקראינים את אחותו של גלייך ואת לוק אנקר ומסרום לגסטאפו. 2 הצעירים נרצחו. גם האחות נרצחה. לוק נאסר.

לוק היה אדם הגון. הוא ידע את האמת, אך החליט להציל אותנו. הוא ברח מן המאסר לאחר תלאות רבות ובא אלינו לבונקר. הוא סיפר לנו הכל וישב איתנו יומיים. הוא רצה לראות מה שלום משפחתו והזהיר אותנו שנעזוב את הבונקר. התייעצנו מה עלינו לעשות, אך לא מצאנו מוצא. הססנו ולא עזבנו את הבונקר. החלטנו לחזק ולכסות את הבונקר טוב יותר.

ב-13 לאוגוסט 1943, התרחקו כמה אנשים מן הבונקר. הנר, לנדס דוד בר ואנכי, התרחקנו כ-15-20 מ׳ בלבד באיסוף זרדים לכסוי הבונקר. ברגע הזה נשמעו יריות. הגרמנים הגיעו.

מאבק גב׳ שורץ עם הגרמנים, בריחתנו ליערות יאנוב.

התרחקנו מן הבונקר בזחילה. בבונקר נשארו 8 חברים. שמענו יריות ממכונות יריה. שמענו צעקותיהם של חברינו מן הבונקר ורק אחר המלחמה נודע לנו מה קרה. כשנודע שלוק חזר הביתה, תפסו אותו ועינוהו והובילוהו אל היערה, להראות את מקום מחבואם של היהודים. הוא היה בטוח שאנחנו עזבנו את הבונקר כפי שהבטחנו לו. שוורץ בת 16, הבחינה הראשונה בגרמנים המתקרבים, תפסה אקדח וירתה בהם. אחד נהרג במקום, ואוקראיני אחד נפצע.

לפני מותם הכריחום הגרמנים לגלות כמה אנשים היו וקיוו שגם אנו ה-5 נחזור. בסוף פוצצו את הבונקר בדינמיט, האוקראינים פחדו מפנינו. היה לנו נשק חם והם לא העזו לגלות את מקומנו לגרמנים.

העניין גלייך היה צעיר אמיץ, שהטיל פחד על האוקראינים בסביבה וגם הגרמנים פחדו להופיע ביער זה. גלייך היה בעל מזג חם ואהב הרפתקאות. אך לאלה לא הסכמנו. היו בגלל זה חיכוכים בינינו. ב-1944, הגיעו הפר-טיזנים הרוסים. היה זה חייל גדול אמיץ ומחזין היטב. הם נשארו ביער עד סוף המלחמה. ביולי 1944 יצאנו מן היער, לקבל את פני הגדודים הסובייטיים הראשונים.

התגייסתי לצבא הרוסי. גדודנו הגיע עד לברלין, שעדיין לא נכבשה. היינו בצ׳כיה בסודטים. אחרי המלחמה גרתי בקטוביצה. ב-1955 הגעתי לישראל. גלייך נרצח אחרי המלחמה ע"י האוקראינים הבנדרובצים.

ביערות יאנוב, הפגישה עם פרטיזנים סובייטים

עזבנו את קרוברצה והגענו ליערות יאנוב. פה ישבנו בבונקר, אליו באה גם גיסתו של גלייך ואשתו לעתיד - מינד׳ל ליכטנהולץ. מצבנו היה קשה. נשק לא היה לנו, אך האיכרים סיפקו לנו מעט מזון. אחר-כך קיבלנו נשק. לא ישבנו בבונקר אחד. נדדנו, בנינו בונקר אחד חזק וישבנו בו עד 1944, מועד השחרור.

יומן מתקופת השואה / ע"פ ש. דרוק "יודנשדט יבורוב"

תרגם: מ. בר-לב

כבר זמן קצר לפני המלחמה גבר הלחץ על היהודים והם ציפו בכליון עיניים לזמנים טובים יותר. בו בזמן החלו עננים מכסים את שמי העולם ולא פסחו גם על שמי יבורוב. כך הגיע חודש ספטמבר 1939.

אלול-תרצ"ט 1.9.1939: נפלו הפצצות הראשונות על יבורוב; הללו נפלו על בית-הכנסת הגדול ועל כ-30 בתי יהודים. בין הנפגעים היו בתי משפחות שילדהורן ורימלט.

אלול-תרצ"ט 11.9.1939: נכנסו הפטרולים הגרמניים הראשונים ליבורוב. ב-9 בבוקר נכנס הצבא לעיירה. הגרמנים החלו מיד לתפוס יהודים. לאחר שלא מצאום ברחובות, פרצו לבתים, הוציאום משם באכזריות ועינום.

ב-15.30 פיצצו את בית-הכנסת ושרפוהו עם 100 ספרי-תורה מכל בתי-הכנסת האחרים. הגרמנים הכריחו את היהודים לשיר ניגונים חסידיים.

השוחט ר' שמלקה הפיל עצמו לאש עם ספר תורה, כי לא יכול לשאת חילול-שם כזה, אך גרמני הוציאהו. לאחר-מכן אולצו היהודים להצהיר לתוך מיקרופון, שהם עצמם העלו את בית-הכנסת באש.

אלול-תרצ"ט 13.9.1939: ה"גסטפו" נכנס, והחל לרכז יהודים ולענותם. אפרים בראך בן ה-10, הוכנס לפח ומילאוהו אשפה. הם היכו ופצעו: את המורה גדליה פומרנץ, את מאיר כהן, פנחס דויטש, ד"ר יאהר הזקן, אלטר זומף (שמת מיד), שמעון שטרסברג, לייב מרבאך, סנדר בלום, לייזר וימר ואברהם לנדס. לבסוף איימו על הנותרים שיהרגום אם לא יעזבו את העיירה תוך 3 ימים. הם לקחו 40 בני-ערובה, והאוקראינים שמחו על-כך מאוד.

ראש-השנה עבר למרבה הפלא בשקט. לאחר ראש-השנה, החלו האוקראינים לפרוע ביהודים ולענותם. הם פרצו לדירתו של מלך מנבר והוציאוהו עם בנו לרחוב. הם דרשו מכשיר רדיו תוך זמן קצר, ולא - יהרגום. הם עברו מבית לבית, אולם ברור שלא מצאו. אז דרשו שיספרו זה את זה ואת השיער יכניסו תחת בגדיהם. לבסוף שחררום.

יום אחד אסרו את עו"ד פיליפ גרטמן וחיים לאנג, הובילום ליער פארוד וירו בהם שם.

אלול-תרצ"ט 25.9.1939: נכנס הצבא האדום ואתם חזרו היהודים שברחו.

בתקופת 1939-1940, תחת השלטון הרוסי, גדל מספר היהודים ל-3,000, היות ובאו פליטים רבים ממערב גליציה. הרוסים הענישו חלק מהמיליציה האוקראינית על דיכוי היהודים.

רכושם של חלק מהיהודים העשירים הולאם ע"י הרוסים. כגון: מלך מנבר, וולף בראך, ברוך הס, לייזער ליפשיץ, נח טלר, מוריץ שלאגר, שלום וסנר ומשפחת אלטשולר. חלק מהם נשלח לרוסיה הסובייטית.

סיון-תש"א יוני 1941: כאשר פרצה מלחמת רוסיה-גרמניה, השתררה פניקה באוכלוסיה היהודית. הגרמנים הגיעו מיד ליבורוב והפציצוה, וביום 25.6.41 בבוקר נכנסו לעיירה. רק האוקראינים קיבלום בשמחה. הם דרשו מהיהודים לשלוח מיד את הוועד, למפקד האזור.

הגיעו: סנדר בלום, לייב מרבך, חיים שטריך, דוד בדיאן, לייזער וימר, יהושע מרגליות, אהרון ליטמאן, ישראל גראמאן ושלמה שטרסברג.

היהודים נדרשו לקבוע ועד יהודי ומיליציה יהודית. המפקד העמיד בראש הועד את יואל פוס וכמפקד המיליציה את דוד בדיאן.

בועד היו: שלמה הנר, לייזער וימר, מוינע גיליס, יעקב וינטר, יהושע מרגליות, אהרון ליטמן, ישראל גראמאן, לייב מרבך וחיים שטריך.

למיליציה נשלחו עשרים צעירים והם: הניך שטרום, הערש גרינשטיין, שמעון קניגל, זישע ליפשיץ, סוער קירשנבוים ועוד.

על הבתים חוייבו היהודים לתלות מגן-דוד במצוות המפקד הגרמני.

לאחר 5 ימים נקבעו 150 יהודים לחיסול, והאוקראינים שבחרום, הוציאו את אלה שהיה להם איתם חשבון.

בינתיים לקחו 12 יהודים בלבד: המהנדס קירשנבוים, פישל אדלר, משה שטראסברג, יצחק שוורץ, משה בו-יער, מוניע שיילער, יצחק קריבן, מאיר רץ, מאיר גרסטנפלד, שולץ, משה פומרנץ, משה זוירברון. מצאום תחת הר עפר ביער, לאחר 5 שבועות.

ה"יודנרט" ישב בבית טלק בשוק. בכל יום ב-6 בבוקר המתינו 400 איש לצאת לעבודה; ניקוי השירותים בעיר, טאטוא העיר, סיתות אבנים וניקוי הסביבה משאריות נשק ותחמושת רוסית. בסביבה בנו מחנה שבויים, לשם נשלחו 60 יהודים בכל יום. היו שם שני גרמנים, שהתנהגו עם היהודים בסדר. היהודים קיבלו מזון ודלוטי אחד לשעת עבודה.

כמ"מ למנהיג הקבוצה מונה המהנדס ישראל מנבר, כמנהל חשבונות שאול שוורץ. טכנאי - סטפאן אפטר, נג-רים - טיגר, מרדכי מנבר ושטיינבך. אחראים על הספקה - מ. זינגר. זגג - טיגר. עובדים פשוטים היו - רץ, דיאמנט, וסט, מוניע מנבר, איצ'ע פיין, ש. בראך ויוס'ל לברפלד.

היהודים סייעו שם לשבויים הסובייטים באופנים שונים: (ראה ארכיון הועד ההיסטורי היהודי בקרקא מס' 1005)

הגרמנים הציגו ליהודים דרישות שונות ומשונות, חדשים לבקרים. פעם דרשו סחורות, פעם יינות, פעם כלי-בית וכו'. כשביקשו סכום כסף עצום ולא נמצא ביבורוב, נשלחו ללבוב להשיג שם מהיהודים, וכשלא מצאו - הובלו לבלזץ... וכשמשה קאהנע לא הצליח לבצע המוטל עליו כראש ה"יודנראט" הוחלף ע"י הגרמנים בסנדר בלום.

הוחלט על עוצר. הגרמנים המשיכו לענות אפילו ילדים בכל הזדמנות והאוקראינים סייעו להם בכך: ביודנראט הוקם כלא, שמקומו היה רח' "סקול" שם חקרו את היהודים בעינויים נוראים. (ראה הארכיון, מס' 892)

אביב 1941 (תש"א): 1942 (תש"ב) הגבול עבר מזרחה ותקופת העינויים חלפה. היהודים הנפחדים ציפו ליום המחר. בפסח - הגיע שטיירער, שהרג יהודים רבים בכל האזור. היודנראט הנבהל ניהל מדיניות של התערבות, בהשתדלו לקבל מהיהודים כל מי שנדרש ע"י הגרמנים. סנדר בלום היה איש ישר, אבל חסר-אונים, ועל-כן ניהלו שלמה הנר ובנו מונדק ויעקב וינטער את החיים בעיירה. דוד באדיאן היה אז עדיין איש מיליציה רגיל.

הצרות שנגרמו ליהודים היו ללא נשוא. הם סבלו גם רבות משטייער י"ש. הנ"ל פרץ לבתים, הרס, הפך ועינה בהנאה רבה.

פעם אסר את סנדר בלום על שלא מילא אחרי פקודותיו. רק בקושי ובכסף רב - הצליחו לשחררו. (הארכיון, עמ' 1005)

פעם ציווה להרוס את בית-הקברות. סנדר בלום שנצטווה על-כך, מת לאחר שנקרא חזרה אל שטייער. סנדר היה טוב לאחיו, והשתדל לסייע בכל עת. מ"מ זמני של בלום - היה לייזר וימר, שהיה גם טוב לאחיו, אולם הוחלף ע"י הגרמנים בדוד בדיאן. (הארכיון, עמ' 1005)

סגן הנשיא וראש המיליציה היהודית, היה בוז'ע האן. בית-הקברות נחרב ונחרש. על היהודים נאסר להופיע בשוק וברחובות הראשיים, והיהודים שגרו שם הועברו באכזריות לאזורים המות-רים.

החל רעב חזק והחל המוות מרעב. כשהגיעו מים עד נפש, שלח הועד מכתב דחוף לקראקוב - לועד ההצלה והסיוע היהודי שם - בדרישה לספק כסף ומזון, שכן ביבורוב הוקם מטבח ל-500 עניים, ולא היה כסף לכך. כמו-כן היתה תוכנית למעון לילדים - אך כסף חסר. (הארכיון ערך "יבורוב"). החתומים: ב. האן, ש. שוורץ.

האוקראינים התעלמו מהיהודים באותו זמן. הפולנים היו ידידותיים. האחרים הגרמניים -- לא התערבו בדרך-כלל.

1941-1942 (תש"א-תש"ב): בתקופה זו בוצעו שלוש אקציות.

כסלו-תש"ב
1. בנובמבר 1941: 200 יהודים נדרשו מהיודנראט ונאספו מכל האזור. היו אלה אנשים בריאים ומסוגלים לעבוד. הם נשלחו למחנות-העבודה בווינניק שליד למברג, הסמוכה לזלוצ׳וב.

שבט - תש"ב
2. בינואר 1942: משרד-העבודה היה אז בביתו של ד"ר שנפר. נדרשו 300 יהודים בריאים ומסוגלים לעבוד, שהועברו לפלוכואוו קאזיקאי, ולארצקי-וילקיה שליד זלוצ׳וב.

אייר-תש"ב
3. במאי 1942: נדרשו 500 יהודים. היות ולא נותרו בריאים, לקחו זקנים, חולים וילדים והובילום למחנות-העבודה באיזור זלוצ׳וב, פשעמישיל, ינוב וזליטוביץ. בפלוכואוו הורידום ולא מעטים מביניהם נמצאו מתים מרעב. במקום -- מיינו אותם. ילדים עד גיל 15 נשלחו לזלוצ׳וב וחולקו בין משפחות יהודיות. שם נשארו הילדים משך זמן מה וחלקם אף שב ליבורוב. חלק מבין הזקנים והחולים - מת בדרך למחנה וחלק אחר נורה במחנות. (הארכיון, מס׳ 897)

עורכי ה"אקציות" היו הגרמנים והאוקראינים.

מחנות העבודה באיזור זלוצ׳וב :

תש"ב
1. ~~ראקשאראי: נבנה בסוף 1941 ובו עינו ילדים בעינויים איומים. (הארכיון, מס׳ 484)~~

2. פלראנאוו : בו היכו רבות וענשו בעונשים גופניים חמורים - גם ילדים. (הארכיון, מס׳ 244)

3. לאצקי ויעלקיה: עינויים בעבודה ועונשים אחרים. לא היה זמן לאוכל ויום יום מתו 10 איש בעבודה. (הארכיון, מס׳ 629)

ביבורוב נותרו עתה רק נשים, זקנים וילדים. פעם הצליחו העובדים במחנות השבויים לסייע לרוסים לברוח, ע"י כך שסיפקו להם מזמרות, לחם וטבק. במחנה זה היה הרעב כה קשה, שהרוסים חתכו פעם חתיכת בשר-שוק מחברם וצלוהו לאכילה, הם נתפסו ונורו.

יולי-תש"ב
קיץ 1942 : חיפשו "פוליטרוקים" "קומסומולים" ויהודים. נמצאו 30 כאלה, שהובלו ליער ונורו, לאחר שחפרו בעצמם את קבריהם.

באותו יום נאספו 12 זקנים וחולים: אהרון גרובר, מאיר אסטמן, יוסף ברמן, יוסף בולץ, משה בולץ, דוד פומרנץ, שבתי יונס, אלטר מונדשיין, הגב׳ הערשווסט, הרש ליכט ושלום מנדלבראט הובילום ליער, ירו בהם וכיסום בעפר.

הצרות וההלשנות חיסלו את התקוות האחרונות שנותרו. כך הגיעו ידיעות על גורלם של מובלי ה"אקציות". כל אלה הפכו את החיים לבלתי נסבלים. כל איש פחד משכנו ואף מקרוביו.

היהודים החלו לבנות מחבואים מתחת לאדמה ובעליות. (הארכיון, מס׳ 1005). מספר נשים נמלטו על-סמך תעודות אריות מזויפות: ד"ר אירנע יאר, הנה-הנדל, משה שורץ, קילדה, האחיות זייפר ואחיהם שייע זייפר, פייגה גרינשטיין וסאבלז... ד"ר שאול יאר תלה עצמו, כדי שלא להכביד על אשתו בתקופה קשה זו. כל האזור, מלבד אזור יבורוב, היה "יודנפריי" והיבורובאים החלו להאמין בנס, אולם נראה שנקבע אחרת...

כסלו-תש"ב
שבת-7.11.42: "אקציה" נוספת. נתפסו 200 עניים וחולים, שנאספו מול בית אלטשולר וליטמן ושם נהרגו. כ-1500 אנשים אחרים הועלו על משאיות לתחנת-הרכבת לבלזץ. ביניהם היו הרב האחרון של יבורוב ר׳ אלימלך פרנקל זצ"ל ומשפחתו. הרב - לבוש "קיטל" הלך בשקט ואמר וידוי. לאחר-מכן נפרד מקהילתו בבכי ואמר: "גאט זאל זיך מרחם זיין איבער אייך, זאל איך זיין דער לעצטער קרבן פאר אלע יידן". (הארכיון, מס׳ 1006)

באותו יום נרצחו המשפחות: זינגר, פומרנץ, מיזס והבת זלאטה דרוק, שאול שוורץ, סטפן אפטר ואילו כמה אנשים אחרים נורו בשכבם על מיטותיהם. (הארכיון, מס׳ 1006)

הרוקח קלמוס הרעיל את ילדו הבוכה מחשש שמא יתגלה מקום מחבואם וכך עשתה הגב' מאורד לילדה, מאותה סיבה.

באותו יום נרצח גם רופא השיניים צימרמן. הגרמנים לא לקחוהו, כי היו לו מסמכים כרופא צבאי אך האוקראינים תפסוהו וירו בו. בעת השחיטה, צעדה ברחובות תהלוכה אוקראינית של כמרים אתנים-קתולים, בשירה ובזמרה, ללא שים לב לנעשה.

מהרכבת לבלזץ ניסו רבים לקפוץ. חלק הצליח בכך וחלק נהרג בעת הקפיצה. נהרגו: יאדז'ה ב-ער, אשר שמלתה נתפסה ברכבת וחייל גרמני ירה בה, וורצל, משה אייכבוים, שמואל מנדלזון ואחרים.

כסלו-תש"ב
9.11.1942: משטרת הבטחון מודיעה על הקמת "ג י ט ו".

כ-1000 יהודים הוכנסו ל"גיטו". ממחבואיהם מחוץ לאזור, הריצו אותם ערומים, כ-15 ק"מ אל הגיטו ביבורוב. יחד אתם היו יהודים גם משתי עשרות עיירות וכפרים אחרים בסביבה, שם חיו היהודים בצפיפות, ללא מים, בגדים, רחצה ואוכל. חסרו להם הצרכים הראשונים של חיי אנוש; תנאים סניטריים וכד'.

היהודים הוכו ללא רחמים ורבים מתו מן המכות. כגון: השוחט נפתלי פלץ, יואל פוס ואחרים.

בדיאן והאן נטלו את ארגון העניינים לידיהם. הם הקימו בי"ח לחולים מסוכנים בבית הרב פרנקל. הקימו ועד לעזרה שאליו נשתייכו: בדיאן, וינטר, האן, זלמן לנג, לייב בוימל, האחים דיירמן, ש. הנר וחנוך כאראק. הם עסקו בסכומי כסף גדולים ובכמויות עצומות של מזון, תרופות ומצר-כים.

נוסדה קבוצת ה"וורמאכט" שנשאה אות "וי" לציון. תחילה לקחו 6 יהודים ובהדרגה עלה מספרם לששים.

הם היו מוגנים מכל האקציות, גרו ב"בלוק" מיוחד ברח' שפטיצקי, בביתם של ש. רוזנבך, משה בולז, וולף סרבר, אנשל דרוק, ב. שטרסברג, דוד פייער, שמעון גרינשטיין, פסח נדל, יונה גרינשטיין ומנדל ליפמן.

העובדים עסקו ביעור, ביוב, חייטות, עורות, סנדלרות, כריכיה ונהיגה. המפקד היה יעקב קליין ומשרדו היה בבית ש. רוזנבך. ראש הבלוק היה בוז'ע האן.

הם עבדו מ-6 בבוקר עד 7 בערב וקיבלו יותר מזון. מספר אנשי הבלוק גדל ל-84 (24 מהם ללא סמל, אולם שילמו כסף בעד ההגנה) אנשי ה"גיטו" התגנבו למקום כדי לקבל מזון ממכריהם שם. פעם תפסו הגרמנים את לייב קמרמן שב מהבלוק עם סמל. הם קשרוהו לזוג סוסים והוא נמשך א-חריהם בדהרתם, עד שנפח נפשו. מאנשי הבלוק לא נלקחו ליאנוב.

טבת-תש"ב
12.1942: הגיעו שרידי האוכלוסיה מהסביבה, שניצלו מה"אקציות" הקודמות. הצפיפות בגיטו גברה, .הגר-מנים הרחיבוהו ברחוב נוסף. השאר גרו בבית-המדרש, או לנו ברחוב. בבית-המדרש פרצה מח-לת הטיפוס, מחוסר תנאים סניטריים מתאימים.

ה"גיטו" השתרע בין השוק, רח' אלכסנדרוביץ והכנסיה היוונית-קתולית. ב-80 בתים בתוך שטח זה, גרו 5000 יהודים (כ-60 לבית - בממוצע). אלה שיצאו מה"גיטו" למצוא אוכל בחוץ ונתפסו נרו. שתי בנות שנתפסו - שרה בולץ ומאלה שויצר, שוסו ע"י כלבי הגרמנים ואחר-כך ירו בהן. רייזף מרקוביץ נתפס ונורה יחד עם חברו.

ב"גיטו" אכלו 100 גרם לחם ביום ולמנה זו חיכו בתור שעות ועונו ע"י "סדרנים" אכזריים. גניע שטריך מתה כתוצאה מעינויי הסדרנים. אנשים החלו למות מרעב ומטיפוס, מוטיה ליב - הקברן קבר 1500 איש במשך חצי שנה. הגורל נחתם ללא תקווה לנס.

אדר א'-תש"ג
פברואר 1943: ב"אקציה" נוספת הובלו 500 איש למחנה יאנוב. ב"גיטו" נותרו רק זקנים, חולים, נשים ויל-דים. 40 צעירים אספו נשק ומזון וברחו ליערות ושם מתו מות גיבורים בקרב עם הגרמנים. נותר רק אחד: פוסט מסאנדאווה-וישניה.

ח'ניסן-תש"ג
13.4.1943: יודנריין - היהודים נורו ליד יבורוב. 400 המסוגלים לעבודה - נלקחו ליטובסקה.

ט'ניסן-תש"ג
14.4.1943: ביקורת גילתה את חסרי הסמל והם הופרדו. היהודים חשו שמשהו עתיד להתרחש והביאו את מש-פחותיהם לבונקרים, שהוכנו באיזור הבלוק.

י"א ניסן-תש"ג
16.4.1943: הבלוק הוקף וכל חסרי הסמל שנמצאו, נורו במקום. ביניהם היתה בתו של אברהם איס. נתגלו ה-בונקרים של הנר, שער, לנדס ואחרים. האנשים הובלו למקום האיסוף - בית הקברות הישן ליד בית-הכנסת הגדול. באותו זמן הוקף הגיטו. רימונים נזרקו לכל מקום והנמצאים הובלו למקום ה-כינוס, למיון קפדני. כך הובלו המורה איזנשטיין ואחריו אשתו ואחותו, מוניה גילס, פנחס דיי-טשר ועוד. גם ה-24 שנתגלו בבלוק הובלו למקום הכינוס. מהיהודים נלקחו כל חפצי הערך, ו-אח"כ נבדקה יכולת העבודה שלהם. נשים וילדים הוכנסו לבית-המדרש והצעקים - נורו. אחר-הצהריים העלום על משאית. היו ביניהם גניה שטיינבך, צימרמן, ברום-משקלא, סבינה מנבר, נוסיה פוס, הנר, לנדס פאולה, גילס זינגר, אייזנשטיין ועוד.

ה"גיטו" הועלה באש, על-מנת להכריח את הנחבאים לצאת. היוצאים - נורו במקום. נשרפו: מלציע קהנא, חיים שטריך, אשתו איטה, והילדים ישראל, רוחצ'ע ואחרים. יחידים שניסו להערים ולהצטרף לנושאי ה"ווי" נתפסו והוכו.

לאחר הנשים, הועלו הזקנים והחולים על המשאיות. לוי הולצמן ניסה לברוח. הוא הוכה, עונה ונשלח למות. כולם (4000) הובלו למחנה יאנוב או למוות ביער פארוד. לפני-כן נשלחו 50 איש לחפור קברים גדולים. לאחר מכן בדקו שוב את קבוצת עובדי ה-"ווי" ואחד בשם בקר - בן 15 שהיה לו סמל מצוייר ולא תפור - עונה למוות. ברוך דרוק שנגנב לו הסמל וקיבל סמל זמני בחתימת גינטר - נשלח למחנה יאנוב.

ביער פארוד נצטוו - היורדים מהמשאיות - להתפשט ונורו במקום. כל ערימה של גופות כוסתה בעפר, אולם הדם זרם במשך שבוע מבלי שהצליחו לכסותו. לבסוף גויסה קבוצת פולנים, שהושקתה בכמות עצומה של ויסקי ובשכרונה - הצליחה לעבוד ולכסות את הערימה בביתון וזרימת הדם נפסקה. 160 "בריאים" נשלחו ליאבורוב. 58 אנשי ה-"ווי" חזרו לבלוק.

כשנתברר שלא נתפסו כל הנחבאים, נערך חיפוש מחודש ונמצאו מתים, פצועים קשה ואחרים. ממקום אחד הוצ-אה קבוצת יהודים חיים ובידם ספר תורה. מבונקר אצל אדלר יצאו 80 יהודים חיים. כך נאספו עוד 200 יהודים שקיבלו מזון ומקום מגורים, אולם לאחר ימים מספר הוצאו גם הם להורג ביער.

באחד הימים נודע שהבלוק עומד להתחסל ויבורוב תהפוך להיות "יודנריין". אנשי ה"בלוק" נכנסו לפניקה, מ-שפחות באראק, קירשנבוים ואחרים ניסו להמלט, אך נתפסו ונורו ביער. הרשעל וולף סיפר מאוחר יותר על גבורתה של פאפקה כאראק בעלת אופי ויופי נדירים; אשר שרה שירים יהודיים, בכדי ללעוג לגרמנים לפני מו-תה.

לפני החיסול ברחו לסמדרד: בוז'יה האן, אחיו איז'יה, באדיאן ואחרים. כולם נהרגו מלבד בדיאן, שחזר לעי-ירה לאחר כניסת הצבא האדום. בבלוק התארגנו קבוצות בריחה ליער. קבוצה אחת: א. הנר, איצ'ע צימרמן, מ. וימר ואחרים, ברחה והתחברה לפרטיזנים.

קבוצה שניה: גדולה יותר, דיאמנט, אידיה וסט, אהרון גרינשטיין ואחרים - ברחה וגורלה לא ידוע, שכן איש מהם לא שב.

קבוצה שלישית: יונה ומנדל רייף מוישנייה - ברחו ללא נשק.

חלק מהצעירים התחבר למחתרת הפולנית, ביניהם היה המהנדס ישראל מנבר. הם הפעילו מכשיר רדיו ודפוסמ-חתרתיים והודיעו לפרטיזנים על ההתפתחויות. (הארכיון, מס' 1005)

מספר יהודים, ביניהם - דוירמן, נחבאו בבית-העלמין, אך נתגלו ונורו. לאחר-מכן החלו לנסות לשכנע את ה-

יהודים לעבור ליאנוב. חלק עזב את הגהינום ביבורוב ועבר לגהינום ביאנוב. חלק הובל לשם בכח. ביניהם: מלך מנבר ובנו הצעיר מאניה. הנשים והילדים נרו במקום. בסוף אפריל נהרס הבלוק ונחרש. יחידים ניצלו ברגע האחרון, בכך שיצאו על סמך ניירות "אריים". הנערה סוניה אפיסדורף ניצלה ע"י אוקראיני, אך לאחר-מכן הוא קרא למשטרה וזו רצחה אותה. ספר יהודי בעל החנות "לוואוויאנקא" עזב את כל רכושו אצל אוקראיני וב- רח. כשחזר לבקש עזרה מידידו, קרא הלה למשטרה, שהרגה את הספר.

הרוקח ראט נחבא אצל פולנים מחוץ ליבורוב ליד קרקוביץ. אשתו ובתו באו העירה לבקש עזרה מאוקראיני, ש- אצלו השאירו כל רכושם. הלה קרא למשטרה, שאסרה את השתים. הבת הרעילה עצמה והאם - נורתה. האב - התאבד. הצעירה לאלא ווידואך, שאיבדה כל משפחתה, הסתתרה אצל אוקראיני. שלושה ימים לפני שחרור ה- עיר ע"י הצבא האדום, יצאה לבקש עזרה. זקנה אוקראינית קראה למשטרה והנערה נורתה.

תמוז-תש"ד
20.7.1944: נכנס הצבא האדום ואיתו חזרה שארית הפליטה היהודית.

הרוסים אירגנו ועדה שתדאג לשבויים ותגבה עדויות על מעללי הגרמנים. הנותרים בחיים, הקימו מצבת-אחים על קבר-אחים ביער. ועזבו את העיירה, בהתחילם תקופת נדודים חדשה.

זכרונות מן השואה /י.מ.צ ל ר

בשנת 1939 ברחתי מהנאצים והגעתי ליבורוב. שם שמשתי מדריך לחינוך גופני בגימנסיה, מ-1939-1941 ומ-1944-1945.

לאחר מכן הייתי מפקח על החינוך הגופני ומנהל "בית-הצופים", בו היתה פעילות גדנ"עית ענפה ליהודים. (ראה כתבה על מר מצלר, בעיתון "חדשות הספורט" מתאריך ח' בשבט תשי"ח, 29.1.58, עמ' 2). הוא עסק בכדורגל ובטניס שולחן בפולין, והוא שופט בין-לאומי לנ"ל.

נבחרת ההתעמלות של בית-הספר, בהדרכתי, השיגה מקום ראשון בשנת 1940, דבר שעשני מפקח על החינוך הגופני.

באחד הימים, בתוקף תפקידי כמפקח, הענקתי מחמאה למורה אנטישמית מבוגרת, שהיתה בעצם גרועה ביותר בהתעמלות. לאחר חודשים מספר, כשפלשו הגרמנים ליבורוב ואילצו את הרוסים לסגת לרוסיה, באה אותה מורה לביתי והצילה את אשתי על-ידי שקיבלה אותה לעבודה כמשרתת בעוד אני ברחתי אל היערות, להצטרף אל הפרטיזנים. כשחזרתי, לאחר שפוזרה קבוצתי, הלכתי לביתה של אותה מורה, שהסתירה את אשתי בעליית הגג, מעל למקום חיבור הנברשת ומתחת לטפטים מיוחדים שהודבקו אל התקרה. המורה האנטישמית הודתה לא-חר מכן, שעשתה כל זאת תודות לאותה מחמאה שקיבלה ממני.

פעם אירגנתי קבוצת תלמידים לתחרויות איזוריות בעיר לבוב, אולם המנהל סירב לשלחם מסיבות שונות. בצע-רי הרב, הלכתי לבדי לחזות בתחרויות, אולם בהגיעי למקום, מצאתי את קבוצתי ממתינה לי שם. התברר שה-תלמידים התארגנו לבדם (בהדרכת אחיו של א' הנר) והגיעו לתחרויות. הם זכו שם במספר מקומות מכובדים ו-המנהל התנצל בפני על סירובו.

אחיה של הגב' שטולץ, היה מורה ועבד עמי ומשפחת אלימלך ממבר היו תלמידי.

לאחר שגורשה מהבית, התפזרה המשפחה, הגב' ממבר גרה אצל בוגץ. לאחר שחזרו, לקחום הגרמנים שוב ואז עברו לצימרמן. אני עבדתי במחלקת הייעור שם כרכתי ספרים. אשתי רקמה מפת-משי לקצין הבכיר באיזור, במשך 8 חודשים, עד שסיימה. עבור העבודה קיבלה 50 ק"ג חיטה, שהיו הון בתקופה ההיא.

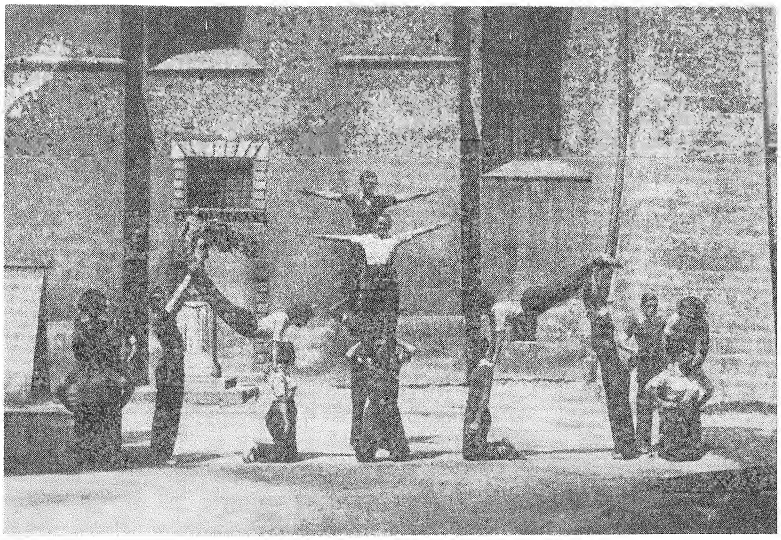
ב"אקציה" באו לחפש את המפה. כל-כך התפרסמו האשה והמפה. אחי משה נהרג, למרות שקיבל אישור לה-ליכה בעוצר. כך נהגו הגרמנים שלא לכבד דבריהם ואישוריהם, כשדובר ביהודים.

אחר-כך עבדתי עם הנר אצל קצין העיר. פעם הלכתי בשליחות הקצין, להביא לחם. בדרכי חזרה נתפסתי עם הלחם והואשמתי בגניבתו. ללא בירור הוליכו אותי למוות. חפרתי את קברי, אולם ברגע האחרון הגיע שליח שיצא לחפשני וניצלתי.

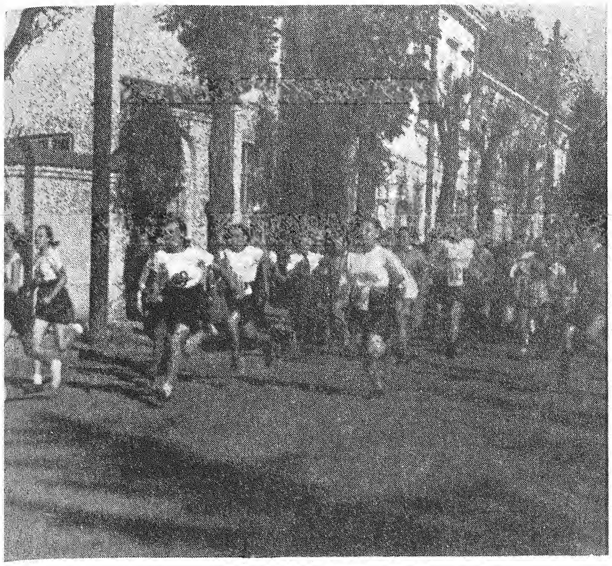
לפני כן פגשנו בדרכנו שוטר שהיה תלמידי בעבר, אולם הוא היה אוקראיני אנטישמי ולא עזר לי.

היהודים שעבדו בוורמאכט, קיבלו סמל "וי" שהצילם ממוות. ברור שהחל לפרוח שוק עם סמל זה. היהודים שעבדו שם, השיגו סמלים ומכרו אותם ליהודים אחרים עד שהגרמנים גילו זאת בביקורת וה"מזוייפים" - נורו למוות.

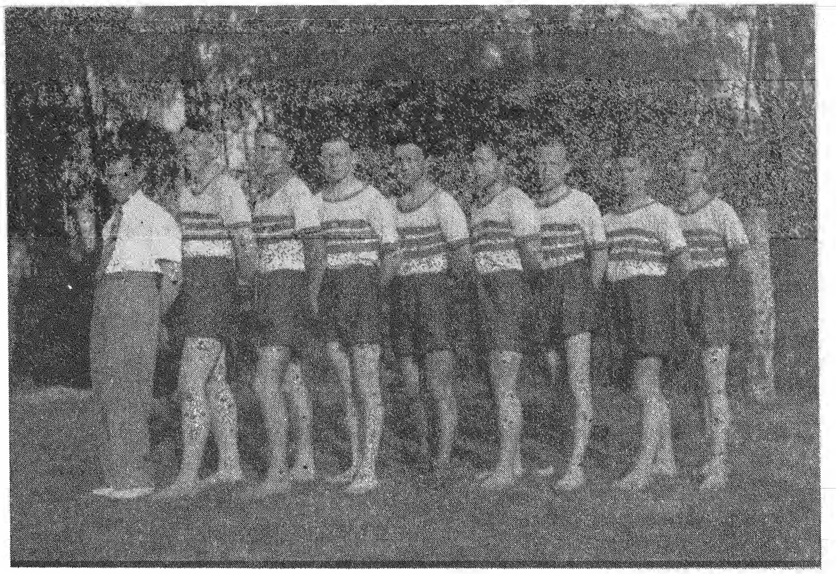
הנבחרת בעת האימון ע"י המנזר בלבוב.

נבחרת ההתעמלות של ביה"ס התיכון ביבורוב, אשר זכתה בלבוב, בתחרויות מחוזיות בנוכחות עשרות אלפי צופים, במקום הראשון.
בין 16 הנערים והנערות - 9 יהודים.
ביניהם: מיכאל הנר, שטרסברג, הלה פומרנץ,
הלה אדלר, סוניה חרק, מישה ליפשיץ,
לולה ביבק ודז׳ניה צימרמן.

מרוץ רחובות דרך העיר מאורגן ע"י מצלר יהודה,
במרוץ השתתפו לרוב ילדי יהודים.

נבחרת ספורטיבית של בי"ס התיכון. קבוצת נערים.

יהודי יבורוב בארה"ב

יהודי יבורוב בארה"ב / ד"ר נטע י. בירן

תרגום לעברית מ. בר-לב

ראשית ההגירה היהודית לארה"ב היתה של יהודים ספרדים-פורטוגזים. הם באו מרסיפע שבצפון ברזיל בשנת 1654, לניו-אמסטרדם - היא ניו-יורק של היום, זמן רב לפני שהוכרז על הקמת ארה"ב

ב-1654, ניצחו הפורטוגזים את ההולנדים וכבשו את צפון ברזיל. היישוב היהודי ברח מפחד גירוש חדש ואינקויזיציה, כבפורטוגל, ו-23 משפחות יהודיות טובות, החליטו למצוא מקלט בעולם החדש. לאחר תלאות רבות הגיעו הצעירים לאמריקה וייסדו שם את היישוב היהודי הגדול של היום, בארה"ב.

בשנות ה-40 של המאה ה-19, החלה הגירה המונית של יהודים ממרכז אירופה, לאור המהפיכות שם, וייסדו יישוב מבוסס של חברות, איגודים מקצועיים, איניברסיטאות עממיות, ישיבות, בתי-ספר ועוד.

כל המוסדות הנזכרים, לא נוסדו ע"י ספרדים או יוצאי גרמניה, אלא ע"י יהודים פולניים - רוסיים - גאליצאים, רומנים והונגרים, ששימשו מדגם ראשוני לשיטת החיים הסוציאלית של היום.

אין למצוא סטטיסטיקה מדוייקת אודות ההגירה בכלל וההגירה היבורובאית בפרט, היות והיהודים נחשבו ע"פ ארצות מוצאם. ובמאות ה-18-19 היה המצב שהיהודים שהיגרו במאה ה-18, נחשבו "פולנים", ואילו אחרים, מאותו מקור, נחשבו במאה ה-19 כבר "אוסטרים", בשל חילופי שלטון בשטחם.

"צפנת - פענח"

מספר חוקרים קובעים שכבר בראשית המאה ה-19 (1810-1850), היתה הגירה גדולה של יהודים מגאליציה. הסיבות לכך הן שתיים:

1. חיים חייקעל הורוביץ - סוחר יערות עשיר, הסתובב באירופה רבות והיה מעורה ובקי בנושאי המשכילים "מורדי-האור" בהנהגת קרוכמל רפפורט וב"אנשי החושך" החסידיים בגליציה.

   כהקדמה לספרו "צפנת-פענח" (באידיש) הוא כותב, "היות והקב"ה העניק לי את הידע לקרוא גרמנית, בחרתי את כתביו של הארון החכם-הפרופסור קאמפעס "גילויה של אמריקה", הוצאתי את התמצית ותרגמתי לאידיש, "כאשר ידבר איש אל רעהו", על-מנת שיבינו זאת יותר אנשים, וקראתי לספרי "צפנת - פענח". מי שיקרא ספר זה, יראה מה טובו מעשי הקב"ה, על שנתן לאדם לגלות את אמריקה. ויראה בכך את ההשגחה. הורוביץ מונה מספר גדול של "טובות" שנתנה אמריקה לעולם, למשל: "תפוחי-האדמה ש-היוו המזון העיקרי לעמנו".

   הספר היווה מקור ראשון אודות אמריקה והפך לספר פופלרי ביותר בין יהודי אירופה.

2. הסיבה השניה להגירה היהודית הגדולה, היתה המצב הקשה בגליציה ב-1847 בכפרים ובעריים בהם שרר הרעב.

שתי הסיבות: הספר "צפנת-פענח" והרעב, היו הגורמים העיקריים להגירה ההמונית, אשר החלה לנוע דרך גרמניה, צרפת ואנגליה ובכל פעם שחסכו מעט כסף, המשיכו בנדודיהם עד אשר הגיעו ל"ארץ הזהב". אין לקבוע בוודאות כמה מאנשי עיירתנו השתתפו בהגירה ההיא.

בבואי לאמריקה בשנת 1928, התיידדתי עם בחור בגילי ובאחד הביקורים בביתם סיפרה לי סבתו - שהיא נולדה בניו-יורק בשנת 1848 להורים שהיגרו מיבורוב. לדבריה, בשנת 1870 כשנישאה, השתתפו בחתונתה כ- 8-7 משפחות מיבורוב. כמו-כן סיפרה, שבשנת 1877, במשבר הכלכלי הגדול בארה"ב, חזרו משפחות יבורובאיות לאירופה.

האיגודים היבורובאים הראשונים

בעבור המשבר הכלכלי גדלה ההגירה ובשנת 1885 היו כבר כל-כך הרבה משפחות מיבורוב בניו-יורק, שהוכר בהכרח להקים אירגון של אנשי העיירה והוקמה אגודה לסיוע לחולים ולנזקקים, כדוגמת איגודים דומים שהיו כבר קיימים. בתקנות האגודה הוכנסו סעיפים מתוך החוקה הישנה, לדוגמא: ידידות ואחווה, עזרה בעת צרה. סיוע כלכלי בעת מחלה ומוות, סיוע במציאת תעסוקה למהגרים חדשים ועזרה לקרובים שנותרו ביבורוב.

המייסדים - היו דתיים ודאגו כמובן גם לרוח החברים; בנו בתי-כנסת ובית-מדרש במרכז הקהילה ב"איסט-סייד" ברח' אטוורני ועל הפתח נתלה שלט: "האיגוד היבורובאי הראשון, מקום להתפלל בכל יום, ערב ובוקר, שבתות וימים טובים".

המהגרים נהגו באמריקה, כפי שנהגו הוריהם בבית הישן באירופה. התגוררו בגיטאות לפי איזורי מוצאם וגרו בקבוצות של רוסים, גליצאים, פולנים, הונגרים, רומנים וטורקים, במה שנקרא אחר-כך ה"איסט-סייד" (הגי-טו היהודי באמריקה), ובהתפתחותם פיתחו את היישוב האמריקאי הגדול.

מייסדי האגודה שוכני-עפר הם מזה זמן רב ולענייננו חשוב לציין - ובצער - כי בניהם, נכדיהם ונינניהם אינם עוד חברי האגודה.

ניסיתי לברר בין אנשי האגודה המבוגרים ואיש לא שמע שמות כגון: מורגנהיים, עלסטער, שמעהר, העלצער, לעפלער, זליגמאן, קובאק, ברומברג, דינר פאסטער ואחרים. (השמות נלקחו ממפת בית-החיים היבורובאי הר-אשון, בשם "הר-ציון"). גם הדור השני שבא בשנים 1900 - 1910 שוכן עפר. ביניהם: לייב. אראנדז', משה אדלר, יצחק דידרמן, משה המרלינג, שלמה קניג, יוסף צימרמן, פלק שולדהורן. משה שפיץ, חיים שר, לייזר מונדשיין, האחים ארלבוים, ישראל רטיג, הרי גרונד וטשרמק.

גם בנים מעטים בלבד של הדור השני הזה, הינם חברים באגודה מלבד הנשיא הנוכחי מלך צימרמן ועוד כמה מתי מספר, היתר זרים. עובדות המרמזות בצער על העתיד....

המהגרים הסוציאליסטים

בתחילת המאה ה-20, היגר יסוד חדש ואחר מעיירתנו. היו אלה בעלי-מלאכה מומחים ובעלי נסיון. הם היו "לומדים" עוד מהבית ובחלקם היו בין מייסדי האיגודים הסוציאליסטים הדמוקרטיים. בהיותם שטופים בסוציא-ליזם, לא רצו להמנות על האיגוד הישן והאינטרסים הכלכליים שלהם היטו אותם להצטרף לאיגודים מקצועיים יהודיות וכלכליות ולא מצאו כל סיבה להיות נאמנים לאיגוד הרוחני

בשנת 1910, ייסדו את "האירגון היבורובאי העצמאי" שתחוקתו זהה לזו של האיגוד הישן, מלבד בנושא בית-הכנסת ובית-המדרש. אולםלעולם לא היתה שנאה בין שני האיגודים. אדרבה, הידידות שררה כל העת, בין מיסדיה היו: משה שניידר, איזידור וסם שוורץ, ברנרד קליין, משה ממבר ויבל"א דוד קליין, חיים שרנק ואחרים.

בשנות ה-20 של המאה, מיד לאחר המלחמה העולמית הראשונה. הגיעה לארה"ב הגירה חדשה ואחרונה מיבורוב. ההגירה החדשה הורכבה ממשפחות שלמות ופעל בשני האיגודים היבורובאים. אלה שעברו את מאורעות המלח-מה ותוצאותיה, היו נאמנים יותר לאחיהם שנותרו באירופה וסייעו רבות. לולא תמיכתם היו הרבה מהם מתים ברעב. בתקופה ההיא הוקמה קופת "מתן-בסתר". הרב - זצ"ל נהג לשלוח דרישות לעזרה למשפחות השונות ב-עיירה (ללא מתן שמות). כמו-כן הוקם "מעות חטים" והרב חילק זאת בין הנצרכים.

בקבוצה החדשה בלטו שניים שהיו משכמם ומעלה ונתנו כל זמנם ומרצם לאגודות. הראשון: שלמה שטרייטפלד ע"ה, אשר כיהן כנשיא עד סוף ימיו ומשה נוסדורף ע"ה ששימש כמזכיר של שתי האגודות כאחת.

הנשיא הנוכחי מלך צימרמן יבל"א, שייך גם הוא לאותה קבוצת עסקנים.

הוועד להצלה

עם פרוץ מלחמת העולם השניה, ובהנהגתו של הרי פרנקל, הוקם הועד ההיבורובאי להצלה. הרי פרנקל דאג להכנסת אנשים משני האיגודים וגם יבורובאים שלא השתייכו לאף אחד מהשניים וכל עוד היתה תקווה שנותרו יהודים בעיירה, עמלו חברי הוועד להצילם פיזית וכלכלית. אפשר לקבוע בשמחה, כי כל מי שנזקק לעזרה - קיבל אותה. שארית הפליטה קיבלה סיוע רב ולא כולם הגיעו לישראל. אלה שהגיעו לאמריקה, נתקבלו בסבר פנים יפות ובעזרה מירבית.

העולים החדשים הינם רובם ככולם פעילים באיגודים. יש להודות כאן לכל המסייעים בכסף, בעידוד, בזמן וב-מרץ. ראשית לנפטרים: שלמה שטרייטפלד, משה נוסדורף, שלמה שוורץ, איזידור שוורץ וסם פישלר ז"ל וכל התורמים סכומים גדולים לסיוע: סם דורנשטיין, סול דורנשטיין, הרי גרונד, ברנרד קליין ומקס קריסקי-זכר כולם לברכה ויבל"א, מאיר צימרמן, אוסקר נוסדורף, משה פישלר והרבה אחרים.

באותה עת לא שכחו את יבורוב עצמה. שני האיגודים התאחדו להוצאת ספרו של דרוק "יודנשטאדט יבורוב".

זאת והעבודה המשותפת ב"ווער להצלה" ובדאגה לשארית הפליטה, איחדו את שני האיגודים.

מצב היהודים השתפר והם עזבו את ה"איסט-סייד" לאיזורים אחרים. בית-הכנסת שעמד ריק, נסגר. על-כן לא נותר מה שיפריד בין שני האיגודים והם התאחדו בשנת 1948, בתחוקה חדשה.

זמן קצר לאחר האיחוד, הגיע מלונדון יעקב פרנקל (אחיו של הרי פרנקל) והיה מיד לפעיל ביותר באגודה. גם

ההנהגה הותיקה הכירה בכישוריו ותחת הנהגתו הופעל "מעות-חטים" לקופת גמ"ח בישראל. הדבר סייע למספר לא קטן של יוצאי העיירה בישראל.

ב-10 שנות כהונה, הצטרף האיגוד לתרומות למגבית היהודית המאוחדת (U.J.A.) והשקיע סכומים נכבדים ב"בונדס".

בעת כתיבת שורות אלה עומד בראש האיגוד מלך צימרמן, מיוצאי יבורוב לאחר מלחמת העולם הראשונה. היה חייט מומחה עוד ביבורוב וכיום פעיל באירגון ביגוד הנשים ובאירגונים אחרים. כמוהו יעקב פרנקל, מראשי - ה"מזרחי" בארה"ב ואירגונים אחרים. שניהם נתנו ממיטב זמנם ומרצם לטובת אנשי עירנו באמריקה.

אמת היא כי ברבות השנים, נשתנה הרבה בחיי יהודי ארצות-הברית. האמת הערומה מכתיבה את העובדות והן כי הזמן כרגע אינו הטוב ביותר לקיום האירגון היבורובאי באמריקה. היישוב היהודי מורכב עתה מילידי ארה"ב, אשר לא ידעו את הדור הקודם. בני משפחות יבורובאיות, כגון: ממבר, קריסקי, שטרייטפלד, צימרמן ואחרים, גרייסו או התנדבו לצבא האמריקאי, ללחום בנאצים ואף ילידי יבורוב כמו: שמואל אונגר, נטע בירן, אפרים צינדוף ואחרים, לחמו באומץ ובכבוד בחזיתות אירופה ויפן.

יהודי יבורוב וצאצאיהם, השתרשו באמריקה ובחייה ופעילים הם בתחומים חשובים ושונים.

כפי שציינתי כבר בהקדמתי באנגלית לספרו של דרוק, על חורבן עיירתנו יבורוב, עלינו להודות לשמואל דרוק על פעלו ומחקריו לקראת כתיבת הספר. להכרה והודיה עמוקה זכאי שלום אייכבום מחיפה, הוגה הרעיון לכתי- בת "ספר יבורוב" זה, הפועל ומפעיל והמנהיג הנצחי של אירגון יוצאי יבורוב בישראל.

על "ספר יבורוב" להימצא בכל בית של יוצאי יבורוב וצאצאיו ובכל ספריה יהודית.

תודות לאלה לא יימחה זכר היישוב היהודי החשוב ביבורוב ויישאר שמור לנצח.

קהל באזכרה

יאוואראווער יידען אין די פאראייניקטע שטאטן

פון ד"ר נטע ו. בירן

ר' שמואל בירן ז"ל,
געוואוינט אין אמעריק
פון 1910 - 1956.

די סאמע ערשטע יידישע אימיגראציע קיין אמעריקע איז באשטאנען פון שפאניש-פארטוגעזישע יידען. זיי זענען געקומען אין 1655 קיין ניו-אמסטערדאם - די היינטיקע ניו-יארק, נאך לאנגע יארן אידער עס איז געג-רונדעט געווארען די רעפובליק פון די פאראייניקטע שטאטן. געקומען זיינען זיי פון רעסיפע אין צפון בראזיל. אין 1654 האבען די פארטוגעזער פארנומען דעם צפונדיקן טייל פון בראזיל, און דער גאנצער יידישער ישוב איז זיך צעלאפען מורא האבענדיג פאר אנייעם גרוש און אינקוויזיציע. די מערהייט יידען זיינען צוריק גפארען קיין האלאנד. נור 23 געוואגטע יידישע מענשען האבען באשלאסען אנצופאנגען פונדאסנייי אין דעם נייען לאנד. נאך לאנגע מאטערנעשין איז זיי געלונגען צו דערגרייכען די היינטיקער שטאטן. אט די דאזיקע יונגע מענשען עס געלייגט דעם פונדאמענט פון דעם גרויסען יידישען ישוב אין די פאראייניקטע שטאטן.

א גרויסע אימיגראציע כוואליע פון יידען פון דייטש ריידענדיקע לענדער האט דוך אנגעהויבען נאך די רעווא-לוציעס אין צענטראל אייראפא אין די פערציקער יארן פונם 19 טען יאר הונדערט.

אבער די וואס האבען געפורעמט און געשטאלטיקט דעם יידשן ישוב אין די שטאטן, געבויט נאציאנאלע קערפ-ערשאפטן, לאנדסמאנשאפטן, פראפעסינעלע פאראיינין. פאלקס אוניווערזיטעטען, תלמוד-תורה, ישיבות, יידישע פאלק - שולען, מעדיצינישע און הילף ארגאניזאציען, זיינען געוועזען נישט די ספרדישע "הידאלגאס" אדער די דייטשע "יאהודים", נור די פאלקס מענשען פון די שטעט און שטעטלאך פון מזרח אייראפא. די אי-נסטיטוציעס וואס זיינען געגרינדעט געווארען פון די איינגעוואנדערטע יידען פון מזרח אייראפ האבען געדינט ווי א מוסטער לויט וועלכע אמעריקעס היינטיקע סאציאלע געזעצגעבונגען זיינען איינגעגלידערט געווארען אין די גזעצען פונם לאנד.

עס איז בכלל אונמעגליך צו געפונען א גענויע סטאטיסטיק וועגען דער יידישע אימיגראציע. ווייל די יידן אין זייער צעשפרייטונג ווערען נאך ביז איצט ארייננגערעכנט צו די לענדער פון זייער אפשטאם. אויך האבן זיך געפונען משפחות אדער איינצעלנע וואס האבן פארלאזט יאווארא[ו] ביזן סוף פונען 18 - טען יארהונדערט ווערען זיי פארעכנט אלס "פאליאקן" און די וואס זיינען געקומען שוין נאך פוילענס צעטיילונג ווערען זיי פארעכנט צו דער עסטרייכישער גרופע.

מאנכע יידישע היסטאריקער און דעמאגראפישע פארשער באהויפטען אז עס זיינען פאראן שפארען פון א גרוי-סער גרופע גאליציאנער יידישע אימיגראנטן ארום דעם ערשטען העלפט פונם 19 - טען, ד.ה. פון 1810 ביז 1850.

די ווירקונג פון "צפנת-פענח".

צוויי אורזאכען האבען גורם געווען צו דער דאזיקער אויס וואנדערונג:

1) חיים חייקל האראוויצעס ספר "צפנת-פענח" אוף יידיש.

האראוויץ איז געוועזען א רייכער וואלד-סוחר. א דאנק די גרויסע געשעפטען וואס ער האט געפירט מיט
פרייסען, האט ער זיך באקענט מיט דער בערלינער השכלה און מיט דער דייטשער ליטעראטור. אנשטאט
צו קעמפען קעגען די "מורדי-אור" און דעם פינסטערען "אבערגלויבען" פון די חסידים וואס איז געוועז-
ען דער הויפט דעוויז פון די גאליציאנער משכילים אונטער דער פירערשאפט פון קראכמאל, ראפאפארט
און מוזעס, האט האראוויץ אנגענומען א גאנץ אנדערע שטעלונג לגבי די יידישע ליידען אין מזרח איירא-
פא. אט וואס עס שרייבט הארוויץ אין דער הקדמה צום "צפנת-פענח".

- אזוי ווי השם יתברך האט מיר די מתנה געשענקט אז איך קען לייענען טייטשע ביכער, האב איך מיר
  אויסגעקליבען די באשרייבונג פון האדון החכם פראפעסאר קאמפעס "ענטדעקונג פאן אמעריקא".
- ארויסגענומען דעם תמצית עס איבערגעשיבען אויף ריין אידיש לשון,
- כאשר ידבר איש אל רעהו, כדי איטליכער זאלן עס קענען פארשטיין.
- און עס א נאמען געגעבען "צפנת-פענח". ווער עס וועט דיזען ספר לעזען,
- וועט זעהען די טובות וואס השי"ת האט אונז געטוהן מיט דעם וואס ער
- האט אונז די נייע וועלט מגלה גיווען.

הארוויץ רעכענט דא אויס א גאנצע רשימה פון גוטסקייטען וואס אמעריקע האט דער וועלט געגעבען, אי-
בערהויפט קארטאפליעס וואס איז געווארען דער הויפט שפייז פון "אונזערע לענדער". הארוויץ זעהט
אין דער ענטדעקונג פון אמעריקע די האנט פון דער השגחה. דער "צפנת-פענח" איז געוועזען דער ערשט-
ער אנדאג וועגען אמעריקע וואס יידן פון מזרח איראפא האבען געקראגען מיט א ברייטער האנט.

2) די צווייטע אורזאך פון א גרויסער גאליציאנער אויס וואנדערונג איז געווען די שלעכטע גרעטעניש אין
גאליציע אינם יאר 1841. נישט בלויז אין די דערפער נאר אויך אין די שטעט האט געהערשט הונגער.

די צוויי אורזאכען – דער "צפנת-פענח" און דער הונגער האבען גורם געווען אין א גרויסער מאס צו
"יציאת גאליציע". געפארען זיינען די ארימסטע וועלכע האבען זיך נישט געוואלט אונטערווארפען דעם
האפענונגלאזען גורל. דורכמאכענדיג עטליכע רייכע עטאפען אין דייטשלאנד, פראנקרייך אדער ענגלאנד.
מען האט פארדינט אביסעל געלט אדער געקראגען געשטיצט פון וואוילטעטיגע ארגאניזאציעס און אך
ווייטער געלאזט אין וועד ארויין ביז מען האט דערגרייכט צום גאלדענעם לאנד. יעדער איינער פון זיי
האט זיך ארומגעטראגען מיט איין געדאנק אבצושפארען אביסעל געלט אין אראפברענגען עפיס פון דער
משפחה. זיי זענען געוועזן דער אנטשיי פאקטאר אין געלייגט דעם פונדאמענט פון דער יידישער מאסען
עמיגראציע.

וויפיל יודן פון יאוואראוו האבען זיך געפונין אין דער דאזיקער פיאנערען גרופע איז שווער פעסטצושטעלען.
איך דערמאן זיך אין 1929 ווען איך בין אנגעקומען אלס מאטריקולאנט אין דער ניו-יארקער שטאט אוניווערזי-
טעט א.ד.נ. , אין דארט אין איינע פון די קלאסען דורך א באקענט און באפריינדעט מיט א
יונגער מאן פון מיין עלטער. בא א געלעגענהייט האט ער מיך איינגעלאדען צו זיך אהיים מיך פארגעשטעלט פ-
אר זיין משפחה אריינרעכענדיק זיין באבע א פרוי פין א יאר אכציק. מיט א פאר באזוכען שפעטער האט זי מיר
דערציילט אז זי איז געבוירען געווארען אין ניו-יארק אין 1849. אירע עלטערען זיינען געקומען קיין ניו-יארק
פון יאוואראוו, אין 1870 האט זי חתונה געהאט מי א יונגנמאן פון בעהמישען אפשטאם אין ארום 7-8 יאווארא-
ווער משפחות זענין געוועזן אויף דער חתונה. זי האט געדענקט אז אין 1877 האט אויסגעבראכען אן עקאנאמיש-
ער קריזיס און עס האט געהערשט א גרויסע ארבייטסלאזיקייט און א סאך יאווארעווער זע נען צוריק געפארן.

דער ערשטער יאַוואָראָווער פאַראיין

ווי עס ווייזט אויס, ווען דער קריזיס איז פאַריבער האָט זיך דער עמיגראַציע שטראָם פאַרגרעסערט אַזוי אַז אין 1890 זיינען שוין געווען גענוג יאַוואָראָווער משפחות תושבים אין ניו-יאָרק אַז אין דעם יאָר האָט מען געגרינדעט א יאַוואָראָווער לאַנדסמאַנשאַפט פאַריין א.ד.נ. "ערשטע יאַוואָראָווער קראַנקען אונטערשטיצונג פאַראיין".

דער פאַראיין האָט זיך אָרגאַניזירט לויט דעם מוסטער פון ענליכע אָרגאַניזאַציעס. געוויסע פּונקטען פון דער קאָנסטיטוציע גיט אונז אַן אָנווייז אויף די צילן פון דער אָרגאַניזאַציע צום ביישפּיל. "שאַפן פריינשאַפט צווישען די יאַוואָראָווער "ברידערן" (מיטגלידער). "מאָראַלע און פינאַנציעל שטיצע אין פאַל פון קראַנקהייט אָדער טויט". שאַפן שטעלעס פאַר אַריבער געקומענע "גרינע" פאַרזאָרגען מיט קבורה, באַזוכען קראַנקע. העלפען אַרבייטס לאָזע אין דערמוטיקען די מיטגלידער צו העלפען נויטבאַדערפטיקע קרובים אין דער "היימשטאָט", שטיצען יאַוואָראָווער אינסטיטוציעס אויפן פאַרלאַנג פינם רב, אָדער פון דער "קולטוס געמיינדע". די גרינדער ווי אויך די מיטגלידער פונם פאַראיין זיינען-ווי עס ווייזט אויס-געווען רעליגיעז מענשען.

צוזאַמען מיט דער מאַטעריאַלער הילף האָט מען אויך געזאָרגט פאַר די גייסטיגען באַדערפנישען פון די "לאַנדסלייט". מען האָט אויך עטאַבלירט א בית-המדרש. די קאָנסטיטוציע לויטעט אַז די גבאים פונם געבעט הויז ווי אויך די בעאַמטען האָבען געמוזט זיין שומרי-שבת. דער בית-המדרש האָט זיך געפונען אין הארץ פונם גאַליציאַנער געגנט פון דער רווישוקער "איסט סייד" אויף אַטוירני סטריט. דער שילד אויפן בית-המדרש, האָט זיך געלייענט "ערשטע יאַוואָראָווער ק.א.פ. מקום להתפלל בכל יום ערב ובוקר שבתות וימים טובים".

די נייע עמיגראַנטען האָבען זיך געפירט אין ניו-יאָרק ווי די טאַטע-מאַמע פלעגען זיך פירן אין דער אַלטער היים. קאָמונעדיק קיין אַמעריקע האָבען זיך די איינזאַמע עמיגראַנטען געפילט עלענט אין פאַרלאָרען אין דער פאַראיין האָט געדינט ווי א במקום שטעטל. געאָגראַפיש האָבען זיך די מאַסען פון מזרח אייראָפּא קאָנצענטרירט אַרום די ענגע איבערגעפילטע "טענעמענט" הייזער. פון זיי אַליין האָט זיך געשאַפען אויף דער "איסט סייד" (געגענטען פון) רוסישע, פוילישע, גאַליציאַנער, רומענישע, אונגאַרישע, באַלטישע און טערקישע יודישע געגענטען. די יידישע איינוואַנערער פון דער "איסט סייד" האָבען מיט זייער געטריישאַפט און איבערגעבענהייט זייער מעגלעך געמאַכט די אַנטוויקלונג פון א 6 מיליאָניציקט גרויסן יידשן ישוב אין אַמעריקע. נאָך דעם אויפקום פון מדינת-ישראל איז די ענטוויקלונג פון דעם גרעסטען אידישן ישוב אין די פאַראייניקטע שטאַטן דאָס וויכטעקסטע געשעעניש אין דער יידישער געשיכטע פאַר די לעצטען 150 יאָר.

אין די באַגרעניצטע ראַמען פון דעם אַרטיקעל איז אוממעגליך צו שילדערן דעם אָרעמען אינטענסיווען אין פאַרברייטע לעבען אוף דער "איסט סייד". עס איז געשאַפען געוואָרען א זהער רייכע ליטעראַטור אויף יידיש און ענגליש וועגען דער "איסט סייד". ס'איז געווען א זהער שווער לעבען - אַבער מיט האָפענונגען פאַר א בעסערע צוקונפט אויב נישט פאַר זיך איז כאָטש פאַר די קינדער.

די גרינדער און ערשטע מיטגלידע פון דער "ערשטער יאַוואָראָווער קראַנקען אונטערשטיצונגס פאַראיין" זיינען שוין פון לאַנג שוכני עפר. פאַר אונזער אינטערעס איז וויכטיג צו בעאָבאַכטען אַז זייערע קינדער, אייניקלאַך און אור-אייניקלאַך געהערען נישט צום פאַראיין. איך האָב זיך נאָכגעפרעגט בא לאַנדסלייט סיי אַלטע תושבים ווי אויך אַריבערגעקומענע נאָך דער צווייטער וועלט מלחמה און קיינעם פון זיי איז נישט באַקאַנט די נעמען פון די גרינדער און ערשטע מיטגלידער. נישט די אַלטע איינגעוואַנדערט און אויך די פריש אַריבערגעקומענע זיינען געווען באַקאַנט מיט אַזעלכע נעמען ווי מאַרענהיים, שנער, זעליגמאַן, פייערמווירער, בראַמבערג, שמעהר, העלצער, איצקאַק דאַנערמאַן, צינער, עלסטער, לעפּלער, און קאַבאַק. די נעמען זיינען אויף דער מאַפּע פונם ערשטען יאַוואָראָווער בית-החיים "מאַונט זייאָן" (הר-ציון).

אויך דער צווייטער דור וועלכער איז געקומען מיט אַרום 65-70 יאָר איז שוין אויך אויפן עולם האמת. צווישען די מעהר טעטיקע דאַרפען דערמאַנט ווערן. סערבער, לייב אַראַנדש, משה אַדלער, יצחק דווירמאַן, משה העמערלינג, שלמה קעניג, יוסף צימערמאַן, פאַלען שילד-האַרן, משה שפּרין, חיים שער, איידיק קייזער, לייזער מאַנדשיין, די ברידער ערלבוים, ישראל רעטיג, טשערמאַן, לייב פישלער העריו גרונד. אויך זעהר ווייניק קינדער פון דער גרופּע זיינען מיטגלידער פונם פאַראיין. אט די פאַקטען זיינען ליידער אַן אָנווינק פאַר דער צוקונפט...

סאציאליסטישע אימיגראנטען

אנהויב 20 – טען יארהונדערט האט פון יאווארארו אויסגעוואנדערט אן אנדערע און יונגערער עלעמענט. דאס זענען געווען קוואליפיצירטע בעלי מלאכות ווי שוסטער, שניידער, זייגערמאכער, בלעכער, בארשטען מאכער. א.א. זיי זענען שוין געווען "אויפגעקלערטע" נאך פונדערהיים און מאנכע פון זיי זענען געווען גרינדער פון דעם "סאציאל-דעמאקראטישען פאראיין" אין אונזער שטעטל.(ארום 1900 האט די פוילישע סאציאליסטישע פארטיי דערלויבט די יידישע מיטגלידער צו ארגאניזירען יידישע לאקאלען). זייענדיק אנגעשטעקט מיט "סאציאליזמוס" האבען זיי זיך נישט געוואלט פארבינדען מיט דער אלטער "רעאקציאנער און קלערקאלער" ארגאניזאציע. זער עקאנאמיש אינטערעסען האבען דיקטירט זיך צו אידענטיפיצירען מיט די פראפעסיאנעלע פאראיינען (מוניאנס) און אידיאלאגיש מיט דער יידישער ארבעטער באוועגונגס נישט קוקענדיק דערויף זענען פארבליבען געטריי דער אלטער היים.

אין 1910 האבען זיי געגרונדעט די "אינדעפענדענט יאוואראווער אסאסיאיישאן". די סטאטוטען פון דער נייער ארגאניזאציע זענען געווען כמעט דיזעלבע ווי פון דער עלטערער ארגאניזאציע, אחוץ דאס געבעט הויז. אין יענער צייט איז רעליגיע געווען בא די יידישע סאציאליסטען "סם פארדימאסען". נישט קוקענדיק אויף דער ארגאניזאציאנעלער צעטיילונג האט זיך קיינמאל נישט געשאפען קיין שנאה צווישען ביידע ארגאניזאציעס. עס האט געהערשט צווישן זיי א פריינטליכע באציאונג. צווישען די גרינדער פונם נייעם פאראיין זענען משה שניידער, איזידאר און סעם שווארץ, חיים שרענק, דוד קליין א.א.

ביי אנפאנג פון די צוואנציקער יארן, באלד נאך דער פוילישע באלשעוויסטישער מלחמה איז פארגעקומען א נייער אין לעצטער שטראם פון יאוואראווער מאסען אויסוואנדערונג קיין אמעריקע. די נייע עמיגראציע איז באשטאנען פון גאנצע משפחות, ברידער, שוועסטער, פריינט. די נייע געקומענע האבען זיך אקטיוויארט אין ביידע ארגאניזאציעס. די "גרינע" וועלכע האבען דורכגעלעבט די ערשטע וועלט מלחמה יארן מיט אירע מערדערישע נויטן זיינען געווען מער גענויגט צו שטיצען די נויטגאדערפטיקע איינוואוינער פון יאווארארו. מען קען זיך משער זיין אז אן דערדאזיקער שטיצע וואלטען אסך משפחות אויסגעגאנגען פון הונגער. זיי האבען געווירקט אז מען זאל איינפירן "מתן-בסתר" הילף. דער רב פלעגט ארייגשיקען א פארלאנג פאר די ארימסטע משפחות נישט אנגעבענדיק קיין נעמען: אין דערזעלבער צייט איז איינגעפירט געווארען מעות חיטים. ערב יעדען פסח פלעגט דער רב זצ"ל צעטיילען די געלדער פאר די נויט באדערפטיקע. פון דער נאך מלחמה דיקער גרופע האבען זיך בולט ארויסגעקורט אין זער פירערשאפט דריי מענשען וועלכע האבען געווידמעט פיל צייט פאר ביידע ארגאניזאציעס. דער ערשטער איז געווען שלמה שטרייטפעלד ע"ה וועלכער האט פארנומען א פירענדיקע פאזיציע אלס פרעזידענט פון דער ערשטער ארגאניזאציע. משה נוסדארף ע"ה איז געווען דער פינאנס סעקרעטאר פון ביידע ארגאניזאציעס אין איין און דערזעלבער צייט, און ברנארד קליין ע"ה דער גוויסען פון ביידע ארגאניזאציעס. דער איצטיקער פרעזידענט פון דער פאראייניקטער פאראיין מלך צימערמאן געהערט אויך צו דער דאזיקער גרופע עסקנים.

דער רעליעף קאמיטעט

אזוי האט עס זיך געפירט ביז צום אויסברוך פון דער צווייטער וועלט מלחמה. דעמאלס איז אונטער דער פירערשאפט און לויט דער איניציאטיווע פון הארי פרענקעל געשאפען געווארען דער "יאוואראווער רעליעף קאמיטעט". פרענקעל האט באוויזען אריינצוציהען סיערס פון ביידע ארגאניזאציעס, און אויך יאוואראווער וואס האבען נישט געהערט צו קיין איינע פון זיי. דא האט מען נאך געהאפט אז עס וועלן בלייבען יידן אין שטעטעל, איז די אויסגאבע פון דעם קאמיטעט געווען צו זאמלען פאנדען כדי צו קענען רעהאביליטירען די פארבליבענע (נאך באמערקונג אין דער צייט ווען פרענקעל האט ארגאניצירט דעס קאמיטעט בין איך שוין געווען אין דער אמעריקאנער ארמיי. די ווייטערדיקע שורות זיינען פון 1946 ווען איך בין צוריקגעקומען פון דער ארמי פון אייראפא. נ.ב.).

די קאטאסטראפע האט אויך נישט אויסגעמיטען יאווארארו, האט דער רעליעף קאמיטעט אנגעהאלטען ווייטערדיקע געלט זאמלונגען, און מען האט אנגעוואנדען די אלע געזאמעלטע געלטער פאר דער שארית הפליטה. וועלכע האבען זיך געוואלגעט אין די דייטשע לאגערן. מען קען מיט שטאלץ פעסטשטעלן אז ווער עס האט נאר פארלאנגט הילף האט זי באקומען. נישט אלע פון די דייטשע לאגערן זענען געפארן קיין ישראל. די יעניקע וואס זענען געקומען קיין אמעריקע זענען אויפגענומען געווארען בסבר פנים יפות. ווער אס האט פארלאנגט האט מען גערן געשטיצט.

די ארויסגעראטעוועטע נוד-געקומענע זענען כמעט אלע אקטיוו. זאל דא דערמאנט ווערן צום גוטען די אלע ווע-לכע האבען אוועגגעגעבען געלט, צייט, און ענערגיע פארן רעליעף: די פארשטארבענע סעם שטרייטפעלד, משה נוסדארף, שלמה שווארץ, איזידאר שווארץ, סעם פישלער, משה פישלער, משה מאנבער, בערנארד קליין, מאקס קאריסקי אונד פארשטארבענע וועלכע האבען בייגעשטייערט גרוסע סומען: סעם און סאל דארנשטיין, הערי גרונד, אין יבלח"ט בען נוסדארף, אסקאר נוסדארף, הארי פרענקעל, מאן צימערמאן און מאקס מאנבער. צו דערזעלבער צייט האט מען נישט פארגעסען אונזערע קדושים. אלס א במקום מצבה האבעןביידע ארגאניזאציעס ארויס געגעבען אין אזעהר שיינער פארם שמואל דרוקס מאנאגראפיע "יודענשטאדט יאווארארו" ווו דער אומקום פונם יאווארארווער יודענטום איז פארנאטירט און פאר אייביקט.

די צוזאמענארבייט פארן רעליעף און פאר דער שארית הפליטה האט דערנענטערטביידע ארגאנידציעס. דאס בית המדרש האט זיך געשלאסען ווייל די מיטגלידער האבען זיך ארויסגעצויגען אין פארשידענע געגענטין פון ניו-יארק איז שוין איצט נישט געווען קיין אפהאלט די צו פאראייניקן.

אין 1948 האבען זיך ביידע ארגאניזאציעס צוזאמען געשמאלצין אונטער א נייער רעווידירטער קאנסטיטוציע.

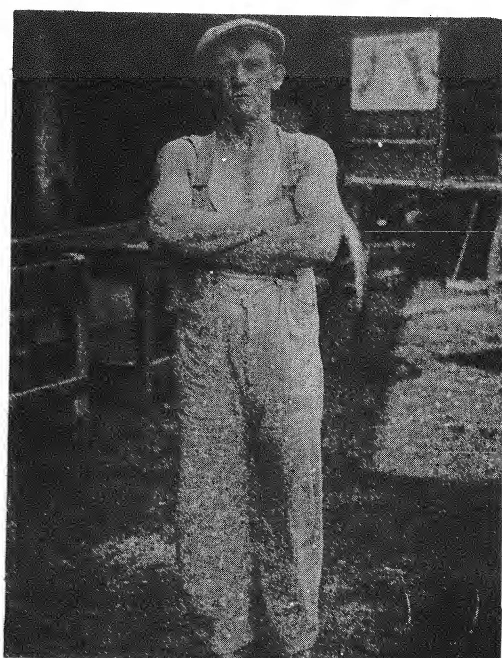
באלד נאך דער פאראייניגונג איז יעקב פרענקעל גיקומען פון לאנדאן און זיך באזעצט אין ניו-יארק. ער איז באלד געווארען אקטיוו אין דער ארגאניזאציע. די עלטערע פירערשאפט האבען אנערקענט זיינע פערהיקייטען און ער איז געשטאנען בראש פון דער ארגאניזאציע. אונטער יעקב פרענקעלס 10 יעריקן רעדג׳ים האט מען ביי-געשטייערט א סומע פאר דער גמילת-חסדים קאסע אין חיפה. מהאט פארגעזעצט צו שיקן מעות-חיטים. מען האט דוך בייגעשטייערט יעדען יאר פאר דעם פאראייניקטען יידישען אפיל, און אינוועסטירט שיינע סומען פאר יש-ראל באנדס. אין דער צייט ווען די שורות זענען געשריבען (1977) שטייט בראש פון דער היפש איינגעשרומפ-ענער ארגאניזאציע מלך צימערמאן. ער איז א פראדוקט פון נאך דער ערשטער וועלט מלחמה אימיגראציע. ער איז טעטיק בא דער פרויען באקליידונג "יוניגן", ארבעטער רינג און "איווא".

אזוי ווי יעקב פרענקעל וולכער פארנעמט א פירענדע פאזיציע אין דער אמעריקאנער מזרחי באוועגונג גיבען יעקב און מלך אב זייער בעסטע צייט פאר די יאווארארווער לאנדסלייט.

פאר דעם 1977 יאר פארנעמען די פאלגענדע די אמטען פון דער לאנדסמאנשאפט ארגאניזאציע: פרעזידענט - מלך צימערמאן. וויצע פרעזידענט - אברהם דרוק. פינאנס סעקרעטאר - שמואל דרוק. פראטאקאל סעקרעטאר-גרשון גאטעסמאן. קאסירער - מענדעל שילד. מבקר חולה - מאקס מאנבער. עקזעקוטיווע - הערש שער, און אסקאר נוסדאף.

אין פארלוף פון יארען האט זיך פיל געענדערט איתם אמעריקאנער יידישען לעבען. די קאלטע ווירקליכקייט
דיקטירט אז די צייט איז זייער נישט גינסטיק פארן קיום פון דער יאוואראווער לאנדסמאנשאפט אין אמעריקע.
פאקטיש זענען די לאנדסמאנשאפטען געווען אין וועלען פארבלייבען אויסשליסליך פארן איינגעשרומפענין אי-
מיגראנטען דור, ווייל דער יידישער ישוב באשטייט איצט פון העכער אכציק פראצענט אמעריקאנער געבוירענע.
די שטעטלאך זענען נישט מער ווי א נאסטאלגיע פארן טאטען אדער זיידען. ווען מען פארטראכט זיך אין דער
יידישע געשיכטע זעהען מיר אז אין יעדער תקופה פון אויסוואנדערונג זענען ענדערונגען אונפארמיידליך. דער
זעקס מיליאנענדיקער יידשער ישוב אין אמעריקע פארקערט אין א פרייער און אפענער געזעלשאפט. א גייסטי-
גע איזאלאציע ווי עס איז געווען אין די שטעטלאך פון מזרח אייראפא איז איבערהויפט נישט מעגלאך אין אמע-
ריקע. דארט אין די שטעטלאך האט מען געהאט מערסטענס פרנסה פון די נישט יידישע שכנים - אבער די יידן
זיינען דוך געגאנגען זייער אייגענעם וועג אין קליידונג. חינוך, יידישע שפראך און דער גאנצער לעבענסארט
האט זיך וויינינג צוגעפאסט צו דער אלגעמיינער נישט א יידישער באפעלקערונג. סאציאלע אין געזעלשאפטליכע
פארקער האט כמעט ווי נישט עקזיסטירט. אין א אפענער געזעלשאפט ווי יידן פילען זיך ווי גלייכבארעכטיקע
ווי אין די פאראייניקטע שטאטן קענען יידן בייטראגען ממשדיק צו אלע פאזען פונם אמעריקאנער לעבען. דער
יידישער בייטראג צו דער וויסענשאפט, קונסט, ליטעראטור, דערציאונג, היילינג פראפעסיעס, יוסטיץ, געזע-
צגעבונג, פאליטיק, פינאנס, אינדוסטרי, ארבעטער פירערשאפט, איז פראפארציאנעל אסך גרעסער ווי די פר-
אפארציע פון דער יידישער באפעלקערונג אין לאנד. קיינמאל אין דער יידישער געשיכטע האבן זיך יידן געפילט
אזוי פארבונדען מיטן גורל פונם לאנד ווי אין די פאראייניקטע שטאטן. פילע יאוואראווער אפשטאמיקע און
היגע געבוירענע האבן געטריי געדינט אין דער ארמיי, אינם צווייטען וועלט קריג האבען זיך אסך פרייוויליג געמ-
אלדען צו דער אמעריקאנער ארמיי, כדי צו קעמפען קעגען נאציזם. אויך יאוואראווער געבוירענע ווי אברהם
פישלער, שמואל אונגער, נטע בירן, אפרים צינדארף און נאך אנדערע האבען ערענהאפט געדינט און זיך באטיי-
יליגט אויף די פראנטען פון אייראפא און יאפאן. איך בין זיכער אז פילע אפשטאמיקע פון יאוואראוו זייערע
קינדער און קינדסקינדער האבען זיך איינגעווארצעלט אין אמערעקאנער לעבען און זענען טעטיק אין פארשידענע
וויכטיקע געביטען.

דער כאראקטער פונם 6 מיליאנידיקע יידישען ישוב איז נאך נישט פולקאם אויסגעפורעמט. דער ייד אין אמערי-
קע האט נאך נישט געפונען זיין אייגענעם איך און זיין נאטירליכע אידענטיפיקאציע. אבער אין פארגלייך מיט
דעם גייסטיגען מדבר מיט 60-70 יאר צוריק איז דער אמעריקאנער ייד אויפן וועג. וועה וועט דערגרייכען א
בכובדיקען ארט אין דער יידישער געשיכטע אין א גייסטיקן זין. מיר-די לעצטע פארבליבענע יאוואראווער לא-
נדסלייט אין אמריקע און ישראל - דארפאן פארזעצען די ארבעט ווי ביז איצט.

הערשל שולד בעקער

ווי איך האב שוין באמערקט אין דעס אנגלישען
פארווארט צו שמואל דרוקס מאנאגראפיע וועגען
חורבן יאוואראוו, פארדינט שמואל דרוק אונזער
אלעמענס דאנקבערקייט און אנערקענונג. אזא
אנערקענונג פארדינט אויך שלום איכבוים - פון
חיפה, דער איניציאטאר פון "ספר יאוואראוו".
זאל דער "ספר יאוואראוו" זיך געפונען אין יע-
דען לאנדסמאנס שטוב און יעדער יידישע ביבל-
יאטעק. א דאנק שלום איכבוים וועט דער פאר-
שניטענער יידישער ישוב אין יאוואראוו, נישט
פארגעסען ווערען. עס זענען נישטא קיין קברים
און מצבות פאר די קדושי יאוואראוו; זאלען כ-
אטש זייער אנדענק פאראייביקט ווערען פאר
אונז, פאר די קומענדע דורות און פאר דער יי-
דישער געשיכטע.

JAWOROWER JEWS IN THE UNITED STATES

By Dr. NATHAN E. BIRN

The very first Jews to come as immigrants to North America were of Spanish and Portuguese origen. They arrived in New Amsterdam - now the City of New York - in 1655, many years before the founding of the United States republic. They had set sail from Recife in north Brazil. The occupation of that part of Brazil by the Portuguese in 1654 caused the Jewish population there to flee in fearful anticipation of a second Expulsion and the resumption of the Inquisition.Most returned to Holland. However, a group of twenty - three daring individual Jews. resolved to begin once again on the new continent. After prolonged hardship they succeeded in reaching what is now the United states. This group of young reople laid the foundation for what was to become the extensive American Jewish community.

Following the revolutions in central Europe during the forties of the nineteenth century there was a large immigrant wave of Jews from the German-speaking countries.

Yet it was neither the Sephardic "Hidalgos" nor the German "Yahudim", but the ordinary people from the cities and towns of East Europe who were to shape and give stature to the Jewish settlement in the United States. It was they who built the nationwide organizations, the fraternal orders (landsmanshaften) professional societies, people-universities, talmud torahs, yeshivas, secular Jewish schools, and medical and financial assistance institutions. These institutions established by the Jews from East Europe were to serve as models for the social legislation,now incorporated into the law of the land.

It is actually impossible to find accurate statistics concerning Jewish immigration to the United States, for the Jews are dispersed in many countries and the Jewish immigrant was and is to this day counted in with other nationals arriving from his country of origin. Any Jewish families or individuals who might have come to North America from Javorov before the end of the eighteenth century would have been recorded as being "Poles", while those coming after the division of poland were considered to be "Austrians".

According to some Jewish historians and demographers there are indications that a large group of Galician Jewish immigrants came during the first half of the nineteenth century from about 1810 to 1850.

The Effect of Tsafnat Paneakh

The impetus to this immigration was two-fold:

The first was the publication in Yiddish of work entitled Tsafnat Paneakh (Revealer of Secrets), by Chaim Chaikl Horovits, a well-to-do lumber merchant. Because of the fact that he conducted a great deal of business with the Prussians,he became acquainted with the Berlin Haskalah ("Enlightenment" movement) and with German literature. Although the principal slogans of the Galician maskilim ("enlightened") under the leadership of Krochmal, Rappaport and Mieses urged opposition to the "obscurantism" and the "ignorant superstition" of the Hasidim, Horovits adopted a very different approach to the sufferings of the Jews of East Europe. This is what Horovits Wrote in the introduction to his book, Tsafnat Paneakh:

> "Inasmuch as the Lord has granted me the gift of being able to read books in German,I have chosen the account entitled "Entdeckung von Amerika" (Discovery of America), by the learned Professor Kampes, have extracted the essence of it and have re-written it in clear

> Yiddish language such as people generally use in conversation with each other, so that everyone might readily understand it, and have entitled it Tsafnat Paneakh. Anyone who reads this book will understand the graciousness of the Lord in revealing the New World to us".

Horovits then lists a number of benefits America brought to the World, singling out the potato, which became the principal food of "our countries". In the discovery of America Horovits sees the hand of Divine Providence. His work, Tsafnat Paneakh, was the first extended description of America to reach the Jews of East Europe.

The second cause of expanded emigration from Galicia was the crop failure there in the year 1847. Hunger was rampant in the cities as well as on the land.

These two factors - the Tsafnat Paneakh and starvation - were largely responsible for the "Galician Exodus". The people who decided to leave were those among the very poorest who yet were not prepared to accept their fate as hopeless. They travelld by stages, stopping in Germany, France or England and proceeding when they had earned a little money or had received from one or another charitable organization enough assistance to enable them to embark for the "golden land". Each one, after he arrived, nurtured a single intention: to save money so that he might send for other family members. These people thus helped to bring about the mass Jewish emigration.

It would be difficult to establish the exact number of Javorover Jews who became part of this pioneering group. I recall that in 1929, when I matriculated for a degree from the College of the City of New York,I made the acquaintance in one of my classes of a young man my own age. We became friends. He invited me to his home and introduced me to his family, which included his grand-mother. She was about eighty years of age at the time. During one of my subsequent visits, she told me that she was born in New-York in 1849. Her parents had come to New-York from Javorov. In 1870 she married a young man of Bohemian descent. Seven or eight Javorover families were present at her wedding, she said. She also recalled that there had been an economic crisis in New-York in 1877, bringing with it widespread unemployment. As a result many a Javorover had returned to Javorov.

The First Javorover Association

Once the crisis was past, the immigrant stream apparently increased, so that by 1890 there was a sufficient number of Javorover families settled in New-York City to make the establishment of a society of Javorover compatriots (landslayt) desirable, and the First Jaworower Sick Benefit Society was fromed that year.

The Society was organized along the lines of similar associations.

The various provisions of its constitution serve to indicate the aims of the group, for example:

> To foster friendship among our Javorover brothers (memders).
>
> To provide moral and financial support in case of illness or death.
>
> To find employment for newly-arrived,"green" immigrants.
>
> To provide burial, visit the sick, assist the unemployed and encourage the members to send aid to their needy relatives in their native city.
>
> To provide assistance to Javorover institutions should the Rabbi or the Kultus Gemeinde (Community Council) request it.

Apparently the founders and the other early members of the society were religious people. They were concerned not only with providing material aid but also filling the spiritual needs of their countrymen (landslayt): They also established a house of prayer. The constitution stipulated that only a Sabbath observer could be a warden (gabay) or other officer of this synagogue, which was situated on Attorney Street in the heart of the Galician district of the teeming "East-Side". The sign (in Hebrew) on the building announced:

> "First Javorover S/ick/ B/enefit/ S/ociety/
> Prayers are held daily, evening and morning,
> on the Sabbath and on Holy Days".

In New-York the way of life of the new immigrants followed the same pattern as that of their mothers and fathers in the old country. Upon their arrival in the United States,the lonely new-comers felt friendless and forlorn and the Society served as a surrogate shtetle.

Geographically the masses from East Europe were concentrated in the uncomfortable, overcrowded "tenement" houses. Seemingly spontaneously there developed on the East- Side a number of separate homogeneous neighborhoods, in each of which were clustered, Roumanian, Hungarian, Baltic, or Turkish Jews. By reason of their faithfulness and devotion to each other, the Jewish inhabitants of the East-Side manifestlv furthered the expansion of the great American Jewish community Which now numbers six million persons. Second only to the establishment of the State of Israel, the establishment in the United States of what is now the largest Jewish settlement in the world is the most important event of Jewish history during the past 150 years.

Within the limited space of this article it is impossible to describe the poverty-stricken, intensive and colorful life of the East-Side. It was a very strenuous sort of existence,but one full of hope on the part of parents,that in the future life would at least be better for their children if not for themselves.

The founders and first members of the First Javorover Sick Benefit Society have long since gone to their eternal rest. For our purposes it is important to note that their children, grandchildren and great-grandchildren did not become members of the organization.

I made inquiries among our older landslayt as well as of some of those who settled here following World War II and learned that none of them were familiar with the names of the founders and earliest members. Neither the old immigrants nor those more recently arrived recognized names like Morgenheim, Schneh, Zeligman, Feuermaurer, Bromberg, Schmer, Heltzer, Itzchak, Danerman, Ziner, Elster, Lofler and Koback. These names are from the map of the First Javovover burial grounds on Mount Zion Cemetery (Har Zion).

By this time (1977), the second immigrant generation, which arrived some sixty-five to seventy years ago, is also in the House of Eternal Life. Nonetheless, mention should be made of those who had been most active: Serber, Leib Orange, Morris Adler, Isaac Dauerman, Moshe Hemerling, Shlomo Koenig, Joseph Zimmerman, Falk Schildhorn, Mosche Spitz, Chaim Scher, Lazar Mondschein, the Erlbaum brothers,Eisig Keiser, Israel Rettig, B. Cermak, Leib Fischler, Harry Grund.

Very few of the children of this group, too, are members of the society. Such facts are, regrettable, an indication of the out-look for the future...

Socialist Immigrants

At the beginning of the twentieth century a younger and different element emigrated from Javorov. These people were skilled artisans such as shoemakers, tailors, watchmakers, tinsmiths, brush-makers and the like. They had become "enlightened" in the old country and a number of them had been among the founders of the social-democratic league in our town. (In about 1900 the Socialist Party of Poland had granted permission to Jewish members to establish "Jewish" branches.)

Having become "infected with Sozialismus", they objected to becoming affiliated with the existing organization, which they regarded as "reactionary and clericalist". Their economic interests called for their identifying themselves with the professional societies (unions), and their ideology drew them to the Jewish labor movement. All these differences not withstanding, they remained loyal to their old home.

In 1910 they founded the Independent Javorover Association. The statutes of the new organization virtually coincided in content with those of the older organization except that there was no provision for a house of prayer. During that period Jewish socialists considered religion "poison for the masses". Despite the organizational division, however, hatred never developed between the two groups. A friendly atmosphere always prevailed. Among those who founded the new lodge were Morris Schneider, Isidore and Sam Schwartz, Chaim Schrenk and David Klein.

Immediately following the Polish-Bolshevist war in the early 1920s there was a third and final wave of mass migration to the United States from Javorov. This influx consisted of entire families, including brothers, sisters, and friends. These newcomers became active in both organizations. Those "green" immigrants who had lived through World War I and its concomitant hardships were more inclined than others to aid needy inhabitants of Javorov.

One may well assume, that were it not for such support, many families would have been wiped out by starvation. Those who urged aid were successful in instituting "secret charity" (matn beseyser). The Rabbi of Javovov would send in a requisition for the poorest families without mentioning their names. At the same time, the practice of providing funds for Passover requirements (mo'es khitim) was inaugurated. Annually before Passover the Rabbi - Zatsal -(Zeykher Tsadik Livrokho) - would distribute the money to the needy.

From the group which came to the United States after the war, three persons came to the forefront as a result of their leadership and their dedication of considerable time to both organizations. First among them was the late Sam Streitfeld, who occupied a position of leadership as President of the older organization. The late Moe Nussdorf was financial secretary of both societies simultanously and the late Bernard Klein was the conscience of both groups.

Moe Zimmerman, the current president of our combined organization, also belongs to this group of dedicated communal workers.

The Relief Committee

The outbreak of World War II brought about changes in the activities of the Javorover organizations. Upon the initiative and under the leadership of Harry Frenkel, The Javorover Relief Committee was established. Frenkel co-opted active leaders of both organizations as well as Javorovers who belonged to neither. At the time, it was the expectation of Jews in the United States that some of the Jews in the old home would survive the war.

The task of the newly-formed committee was therefore seen to be the raising of funds for the rehabilitation of survivors. (Note: At the time that Frenkel organized the Relief Committe I was already in the United States Army. What follows describes events during the years since 1946, when I returned from military duty in Europe.)

The catastrophe did not spare Jaworow. The Relief Committe therefore continued to gather funds, using the money to meet some of the meeds of the remnant Jews languishing in former German prison camps. It can be proudly affirmed that all who requested aid received it. Not all of who left the camps migrated to Israel. Those who came to America were met with friendliness, kindness and gladness. Anyone asked for help was readily assisted.

Nearly all of the rescued newcomers became active. It would be well to mention here those who gave of their money, their time and their energy to further the aims of the Relief Committee. They include the late Sam Streitfeld, Moe Mussdorf, Sam Schwartz, Isidore Schwartz, Morris Fischler, Sam Fischler, Morris Manber, Bernard Klein, Max Carisky, and the late donors of large sums, Sam Dornstein, Sol Dornstein and Harry Grund - ויבלח״ס. - Ben Nussdorf, Oscar Nussdorf, Harry Frankel, Moe Zeimmerman and Max Manber. Nor were our martyred dead forgotten. As a substitute for a monument to their collective memory the two organizations jointly published a very fine edition of Samuel Druck's monograph entitled Judenstadt Javorov, which records and memorializes the annihilation of the Jews of Jaworow and its environs. (The title is the same as that used for the area in records kept by Nazi occupation personnel.)

The collaboration of the two societies in the relief campaign and in the efforts on behalf of the remnants of the Jewish population of Javorov, served to draw the memberships together. The house of prayer had been closed because many members had moved from the neighborhood to various other parts of New-York. There was, as a result, nothing left to stand in the way of unification.

In 1948 the two organizations merged, adopting a revised constitution. Shortly afterwards Yaakov Frenkel arrived from London to settle in New-York. He soon became active in the new alliance. The older active members recognized his ability and before long he was head of the organization.

In the course of Yaakov Frenkel's ten years of leadership, donations were made to the free loan society of Haifa, the Passover assistance was continued, annual pledges were made to the United Jewish Appeal campaigns and handsome sums were invested in State of Israel bonds.

At the time these lines are being written (1977) the greatly depleted membership is headed by Moe Zimmerman, a member of the immigrant group that arrived after World War I. He is prominent in the International Ladies Garment Workers Union, the Workmen's Circle (Arbeter Ring), and the YIVO-Institute for Jewish Research (Yidisher Visnshaftlekher Institut). Like Yaakov Frenkel, now a leading figure in the American Mizrachi movenent, Moe gives his best efforts to the cause of his Jaworower landslayt.

For the year 1977 the following are the officers of the First Independent Javorover Association, as the combined organization is now known:

President - Moe Zimmerman
Vice-President - Abe Druck
Financial Secretary - Samuel Drudk
Recording Secretary - Gershon Gottesman
Treasurer - Mendel Schild
Committee to Visit the Sick - Max Manber
Executive Officers - Harry Scher and Oscar Nussdorf

Many changes have occurred in American Jewish life during the years thay elapsed since Javorovers first came to America. At present we are confronted with a chilling fact: the times are not at all favorable to the continuation of a Javorover Association here. Actually, Landsmanshaften have been and will continue to be almost exclusively a haven for the rapidly diminishing immigrant generation.

Today the American Jewish population is more than eighty percent native-born and the shtetl is now, by and large, only a source of nostalgia to the parents and grandparents of the American-born Jews. Anyone who ponders on the course of Jewish history will realize that in every period of migration, changes are inevitable. The American community of six million Jews moves in a free and open society. In general, a spiritual ideology such as was current in the towns of Eastern Europe could hardly exist in the United States.

Although the Jews of Eastern Europe were mainly dependent for their livelihood on their non-Jewish neighbours they nevertheless went their own way in matters of dress, education, and their own language. Indeed, Jews made little adjustment of their entire lifestyle to that of the general, non-Jewish population. Social and civic interaction were virtually non-existent. In an open society in which Jews feel themselves to be on an equal footing with the rest of the population, as they do in the United States, they are able to contribute substantially to every facet of the life of the country.

The contribution of American Jews to science, art, literature, education, the health professions, law, legislation, politics, finance, industry, and labor leadership is proportionally much greater than is the proportion of Jews to the general population of the country. Never before in Jewish history have Jews felt so closely tied to the future fate of a land as they do in the United States. Many who were born in Javorov or were descendants of Javorovers, served loyally in the American armed forces during World War II. A number volunteered their services in order to participate in the struggle against Nazism.

Of those born in Javorov, Abe Fischler, Samuel Unger, Nat Birn, Efraim Zindorf and numerous others served honorably, whether on the various fronts in Europe or in Japan. There is no doubt that most who came from Javorov, their children and their grand-children have struck roots in the life of America and are active in many important fields of endeavor.
The character of the American Jewish community of six million, has not yet been fully formed. The American Jew has not yet found his true identity or his natural individuality. But despite the fact that he found himself in a cultural desert sixty or seventy years ago the American Jew is now, in a spiritual sense, well on the way to attaining an esteamable position in Jewish history.

We, the remaining Javorovers living in the United States and in Israel, must see to it that we continue in our efforts to further this progress.

As I have already remarked in my English introduction to his monograph on the destruct- ion of Javorov, Samuel Druck has earned the gratitude and appreciation of all of us. Similar recognition is due to Sholom Eichbaum of Haifa, initiator of the <u>Sefer</u> Javorov project. Let us hope that this Book of Javorov will be accorded its proper place in the home of every <u>landsman</u> and in every Jewish library. Thanks to sholom Eichbaum, the destroyed Jewish <u>community</u> of Javorov will not be forgotten.

There are no graves and no tombstones for the martyred Javorovers. Let us at least keep the memory of them alive and holy among ourselves and let us hope, that the generations of the future and Jewish history will likewise keep that memory eternal.

1 – מענדעל שילד – קאסירער
2 – שמואל דרוק – פינאנץ סעקרעטאר
3 – אסקאר נוסדארף – עקזעקוטיווע
4 – מלך צימערמאן – פרעזידענט
5 – גרשן גאטעסמאן – פראטאקאל סעקרעטאר (דער מיטן הוט)
6 – (דער הויכער) מרדכי מאגבר – מבקר חולים און פארזיצער פונם יבורובער בית החיים

קראקוויעץ

הי"ד

קראקוביץ

1) משפחות קאמפעל - לאוב.

2) בקברץ נצר-סירני - מזכרות - פסלים לזכר קדושי השואה. הונצחו ע"י חיים קמפל ז"ל ומשפחת לאוב.

3) ספר על משפחת קמפל אצל הגב' י. קמפל,
רח' הר-דפנה 20, סביון.

4) בהר-הזכרון ביד-ושם - ארון ספרים למשפחת קמפל מקראקוביץ.

5) בהר-ציון באולם ההנצחה - מימין לכניסה למעלה - מצבת שיש לקדושי קראקוביץ.
(מצבות יבורוב, וועלקא אוצ'י)

קראקוביץ - נרות לזכרון / קמפל

נר למשפחה יקרה וידידותית שזכיתי להכיר חמישה דורות ממנה.

א) הסב.

ר׳ שמעון ב״ר אלעזר ז״ל קמפל, איש גריידינג (גרודק יאגיעלוינסקי), מחשובי חסידי בית קומרנא. נסע עוד להאדמו״ר הראשון הר״ר אייזיק׳ל (נפ׳ תרל״ד), לבנו האדמו״ר הר״ר אליעזר צבי (נ׳תרנ״ח) ולנכדו האדמו״ר הר״ר יעקב משה (נ׳ תרפ״ט) זכרם לברכה, וכולם העריכוהו והחשיבוהו מאוד. שקוד היה על התורה בנגלה ובנסתר, מרביץ תורה לצעירי ביהמ״ד. עורך היה תיקון חצות לילה לילה ובבוקר טבל במקוה גם כדתבר גזיזי דברדא... פעל למען קופת רמבעה״ן לטובת עניי א״י. השתדל לבקר חו-לים ולעודד נשברי לב. (חולה נפש היה בעירו שכולם התרחקו ממנו והוא הכניסו לביתו ונתן לו יום יום שלוש ארוחות) חותנו היה ר׳ יהושוע׳לי היסיקובר, שהתפרסם בתורתו ובמעשיו. ר׳ שמעון נפטר כ״א באדר תרפ״ט.

ב) הבנים:

ר׳ אלעזר קמפל ע״ה, הוא כיהן כראש העיריה וכיו״ר ועד הקהלה בעיר מגוריו קראקוביץ. עשיר היה ובעל נכסים ועסקים (מנסרה, תחנת חשמל וטחנה). הלך בדרכי אביו (את החשמל לבתי כנסיות ובתי מד-רשות בעירו נתן חינם אין כסף). גם הוא חסיד קומרנאי היה ובר״ח, חג ומועד - היה מבקר את רבו. מרבה היה במעשה חסד וצדקה והשתדל לעשות שלום בין אדם לחברו ובין איש לאשתו. בעל הדרת פנים שהביעו יפי נפשו. הוא נפטר בזמן הכיבוש וזכה עוד לבוא לקבר ישראל. אשתו, בנו ר׳ שמואל, בתו חיה פיגא, בנו ר׳ יהושע, הם וביתם ניספו בשואה. ה׳ ינקום דמם.

בנותיו:

הלה (אשת ר׳ ברוך לאוב נ״י) צילה (אלמנת ר׳ דוד לאוב ע״ה) ובנו הצעיר ה׳ יונה קמפל, חיים ונמ-צאים כעת באפריקה הדרומית. הי״ו. הבן ר׳ חיים קמפל הי״ו גר בסביון, בישראל. לזכרון יקיריהם - נדבו ספריה תורנית יחד עם ארונה - ליד ושם).

קרקוביץ / אליעזר בן-יעקב

בקבוץ נצר-סירני ישנם כמה מזכרות בצורת סלעים, מעשי ידי אמן, לזכר קדושי השואה, שהונצחו ע"י - חיים קמפל ז"ל ומשפחת לאוב.

בהר הזכרון בירושלים, במוסד "יד-ושם", נמצא ארון ספרים שהוקדש לזכר משפחת קאמפעל מקראקוביץ ע"י משפחת קאמפעל בארץ ובחוץ-לארץ. (ראה צילום)

בהר-ציון באולם ההנצחה (מיד בכניסה, מצד ימין למעלה) ישנו לוח-זכרון, המוקדש לקדושי קראקוביץ ושהו-קם ע"י יונה קאמפעל, מיוצאי קראקוביץ והנמצא כעת בדרום-אפריקה. (ראה צילום)

כמו-כן יצא ספר מאת הרב ברוך ישר בירושלים ובסופו הקדשה למשפחות קאמפעל, שם מסופר אודות משפחת הדוד אליעזר קאמפעל ויחוסם לבית-אבותם.

אנכי רושם כאן, מעט מזכרוני, מביקורי מקראקוביץ בעת היותי תלמיד ישיבה, ובחופשת-קיץ כשהוזמנתי להח-למה אצל משפחת דודי ר' אליעזר קאמפעל בקראקוביץ.

ובכן, דודי - אליעזר קאמפעל - היה מקובל בין כל תושבי העיירה. הוא שימש שנים רבות ראש-הקהילה וראש העיירה, והיה שתדלן אצל השלטונות בכל הנוגע לחיי הקהילה. הוא היה בעל אחוזות ויערות, טחנת-קמח, תח-נת-חשמל ומנסרה לעצים. הוא נחשב לאחד הנגידים בעיירה והיה גם גבאי בבית-הכנסת וחסיד נלהב של חצר בית קומרנא.

תמך - בנגלה ובנסתר - בכל מי שהיה זקוק לעזרה חומרית ורוחנית. בכך היה מעין מוכתר של הנצרכים. הוא היה יפה-תואר ובעל קשרים מצויינים עם תושבי הסביבה; יהודים ולא-יהודים - להבדיל. כל מי שרצה להגדיר אותו בנוסח עממי, היה אומר: "תורה וסחורה - במקום אחד".

היו לו תוארים רבים: אליעזר קאמפעל, ר' אליעזר, פאניע-לידער, דוד-לידער, פאניא-בראצעו, פאן-קאמפעל, פעטער-לידער, טאטן ועוד. הוא היה מרבה לנסוע להרב מקומרנא, (כמה דורות של רבנים) ונהג תמיד להתייעץ עם הרב בכל עסק; הן בעסקי פרנסה, הן בעסקי משפחה והן בעניני ציבור. היה נותן סכומים גדולים לצדקה, מבלי שידע איך, כמה ולמי.

הוא ניהל את כל עניני המשפחה ועניני - רבים מבני העיירה והיה נוסע לעיתים קרובות ללבוב, לשם עסקיו ול-שם עסקנות ציבורית. הוא ידע לתמרן בעניניהם, עם כל הגויים שבסביבה שכן ידע שפות רבות; אידיש, גרמנית, פולנית, רוסית, וללא תארים גבוהים השתלט על כל ניהול הנכסים מבלי לעבור קורסים לכלכלה.

"פרקי אבות" - שימשו לו כאוניברסיטה-עממית. קיים מצוות כיבוד אב ואם בלב ונפש והיה מטלטל את עצמו בנסיעות בעגלה לילות רבים מהבית עד לחצר הרבי, לרבות שהיה יכול להרשות לעצמו לנסוע ברכבות ובאוטו-בוסים. היה תורם רבות לקרנות צדקה, לישיבות, להכנסת-כלה ולביקור-חולים. תמך ברעיון של התעוררות צ-יונית. זכור לי שנתן לי אישית סכום הגון כהשתתפות במימון הוצאות נסיעתי לארץ-ישראל כעולה בלתי ליגאלי בשעתו.

הוא עודד יציאת הילדים לארצות-חוץ על-מנת לקדם את מעמדם, למרות הפרידה הקשה מבני המשפחה. הוא היה מחונן בכישרון מופלא ובתפיסה מהירה בהבנת הזולת. ידע לפשר בין הבריות, בין איש לרעהו ובין איש לאשתו. עד כמה שידוע לי הספיק להחזיר נשמתו לבורא באורח טבעי, עוד בתחילת הכיבוש הגרמני וחיסול העיירה.

זכורים לי כמה אישים חשובים מתושבי העיירה קראקוביץ; הרב קליגר זיסקינד - נושא המכתבים היהודי היחידי בעיר ומשפחת לאוב שהשתדכו אחר-כך עם הבנות ממשפחת קאמפעל. זכור לי שהילדים היו יוצאים בשבתות ל-נוח להינפש בחורשת העיר.

וילקאטש

הי"ד

רבנים

הקדמת המחבר בעל מצודות זצ״ל

אלה דברי המחבר והמאסף. קול גדול ולא יסף. קחו אמריו ואל כסף:

אשלמה נדרי אשר פצו שפתי דברה לשוני בחכי מאז באתי במגלת ספר כתוב יכתבו מלי בספר בעט ברזל ועופרת לעד בצור יחצבון חצבתי בנביאים אז אמרתי עם הספר לברר וללבן ולצרף את כל דברי הנביאים הראשונים עם האחרונים גם הכתובים במהדורא תניינא ולתור ולחפש בחורי ביאורי הפירושים כקטן כגדול המקצרים בלשון חכמים היודעים במחוג והמרחיבים פה מאריכים לשון בחין המליצה הן פירושים המסודרים על סדר המקרא. הן המפוזרים בדרושים במקום הקרי וההזדמן. והיו לאחדים עם המקובל בידי מא״א המנוח זצ״ל המתחיל בדבר ומזולתו אנשי לבב. ואף העולה על רעיון לבבי ביחד לצרף בכור הבחינה לברר האוכל אשר יאכל לכל נפש המקובל על הלב היותר קרוב אל הפשט אשר אחריו כל אדם ימשוך. והנה על כולם שמתי עיני שמעה אזני ותבן לה:

ואברך לאל גומר עלי ברוך ה׳ אשר לא עזב חסדו מאתי ועזרני עד כה. עתה הנה הבאתיה ונאמר היא אמריה בראש מרומים הקרא. פנו אלי הנה טוב האר״ש תאכלו. אם אמנם יש ויש פירושים נכבדים מגדולים חקרי לב אשר קטנם עבה ממתני. אולם הן שמענו רבים וכן שלמים קיבלי׳ על הפירושי׳ באמרם מהם קצרו מאד. ועוד מהם ידברו בלשון חכמה ומליצה עמוקה קשה ההבנה אשר תכבד על הקורא עוד יותר מהמקרא עצמו. אף לא שתו לב לחבר סדר הפסוקים וליישב המקומות הנראי׳ כסותרים לזה. ואם לפעמים שמו עין ליישב מה מהם לא טיבו לראות עוד מה שיקשה עפ״ז במקום אחר. ופעם יפרשו ע״פ דרשות חז״ל. אם אמנם דברי חכמים כדרבונות. מ״מ האי לחודא וכו׳ וכמה שאמרו אין מקרא יוצא מידי פשוטו והדרשה תדרש. ועל מריכי׳ ברבת הדקדוקים אף כי נעמו בחין מליצה ... ותה וקלה ישיבו אמריהם לומר מתי נבוא מלון קצו ירכתי צפון לבו. אף לא פירשו על כל המקרא כי אם בסרוגין פסקי פסקי והמותר הניחו וכדקאי קאי. אלה דבריהם אשר יאמרו:

אי לזאת ראיתי לסלק את כל דברי ריביתם ות״ל הטבתי לעשות. וזה משפט הפירוש ומעשהו. בתחלה יפלס מלות המקרא והדבר אשר יקשה עליו ישים עינו בפירוש מצודת ציון. בו ימצאו שרשי המלות המסופקות והוא מלוקט ומועתק משרשי הרד״ק ומכלל יופי הקינקורדנציא ועדיו בצדו וכראה מקום הוא לו בו יועיל למצוא המלה הה״א להבין הדבר לאמיתו.

והמלה אשר לא ימצא לו חבר במקרא יבקש חבר בדרז״ל. וכאשר יבין פתרון המלות יאיר אחריו נתיב פירוש מצודת דוד קרוב אל הפשט והתכת הפסוקים הפעם ילוה הפסוקים אחד באחד יוגשו חותם צר במקום הצורך והאפשר יתלכדו ולא יתפרדו. כלול בו תוכן הפירושי׳ הארוכים מבלי מצוא הדקדוקים וכל אדם יחזה בו יבין לשון ערומי׳ צח וקל המושך לב האדם:

הן כל אלה ידי עשתה. אתנהלה לאטי לרגל המלאכה. לא קצרה ולא ארוכה. לא בחידות אדבר. ולא מלין ע״ג מלין אחבר. לא דקדוקי׳ בערמת עפר אצבר. ולא אר״ש ארזי אל אשבר. ולא חיילים אגבר. ואך את הדבר אשר ישים ה׳ בפי אותו אשמור לדבר. הוא מאסף מרש״י ואבן עזרא ורלב״ג ורד״ק ומהרי״א ואליש״ך ומכלל יופי. והנה חצב עמודיו שבעה אשר כל בית ישראל נשען עליהם ומלבד הפירושי׳ אשר פירשו נביא נביא לבד כרס״ג והרמב״ן וכלי פז ומאיר איוב ורבים כמוהם ומלבד מזה מצאתי ראיתי איזה פירוש נחמד במקומות מפוזרות בדרשות הראשונים עמודי עולם. ומלבד מזה שקבלתי מא״א המנוח ומזולתו. והבאתי הדרך אחר אהרן הדרשא מלין מלבו במקום ההכרח וההזדמן. והנה יובן בו כל דבר הקשה. הן גבולי הארץ וחלקי השבטים לציון יראה בעיניו ולבבו יבין. גם בנין שלמה וכלי יחזקאל כי היטיב. ויחקור במנין שנות המלכים לבל יבואו הכתיבים זה את זה. וכמו כן יחקור בכל הדברים הנראים כסותרים זה לזה ובבנין יחזקאל יוסף אומן רב לפרש די באר בסידור יפה. והמראות דניאל יבאר כפי הפשט. ואף כי בד״ת אשר הוא כספר חתום עד כי רבים חדלו להגות בו. את הכל יביא במשפט לכלכל בדרך הפשט:

ואבטח בחסד אל כי תמצא חן בעיני כל. ורבים ישתו מי באר הנובע מכל הפירושים וזכות הרבים יעמוד לי להמשיך אחרי ברכה. כי במה אכף לאלהי מרום ובמה ארצה. להשתיק קטיגור יבלים פיו ולא יפצה. לבל ישימני ולא אהיה לשמצה. אם לא ממרחק אביא לחמי ומימי מי מלא ימצה. ימצו ישתו משתה שמנים להבין משל ומליצה. יפוצו מעיני חוצה. ידובבו שפתי עת אשתטח ארצה. ישנתי ואקיצה. זאת אשיב אל לבי, וזאת העצה היעוצה. תמו דברי עבד נרצע. אמרתו בצע. כי קצר המצע. אולם אפרוש כפי אל אל שמחת גילי. יערבו אמרי להיך הטועמו יאמר לי לי. לא ימושו מפי אנשים אשר כגילי:

כה עתירת זעירא דמן חבריא יחיאל הלל בהרבני המופלג המפורסם החכם השלם המנוח מוה׳ דוד זצ״ל אלטשולר מיאברוב נכד הגאון מרנא ורבנא מוה׳ פתחיהו שהיה אב״ד בק״ק פראג יע״א, ונכד הגאון מאור הגולה מוה׳ יצחק חיות בעהמ״ח ספר אפי רברבי מגזע חסידי פרובונציא שהיה אב״ד בק״ק לבוב וק״ק קראקא וק״ק פראג. יע״א:

משפחת אלטשולר - בעלי "המצודות"

ר' דוד בן-אריה לייב אלטשול - תלמיד חכם בקהילת פראג, שחי בסוף המאה ה-17, אסף הערות לפרוש על ה-תנ"ך, שבנו ר' יחיאל הלל סיים וערך. משפחה זאת, היתה נצר לשושלת ארוכה של גאונים שישבו על כסא הר-בנות ביבורוב, כגון: ר' יואל משה לנדוי - נכד לגאון וצדיק "הנודע ביהודה" מפראג.

הערות: נראה שר' דוד חיבר את "המצודות" ובא לגור אצל בנו - ר' יחיאל הלל, ששימש כרב ביבורוב. היות והוא נהרג על קידוש ה', סיים וערך את הפרוש - בנו. בהקדמה לספר יהושע, לא מוזכר מותו של ר' דוד, אך יש להבין שבאותה תקופה כל הספרים עברו צנזורה חמורה וכך נעלמה עובדה היסטורית. "המצבה הכפולה" בי-בורוב היא עדות יחידה להרצחו.

ר' דוד הלל זצ"ל, נהרג על קידוש-השם, על-מנת להציל את קהילת יבורוב מאסון ומעשה שהיה כך היה.

הגויים - כדרכם - העלילו על היהודים, עלילה חמורה והגויים איימו שבאם לא יימסרו לידיהם ה"פושעים" יש-מידו את כל הקהילה.

ר' דוד הלל, בעל "המצודות" ואיתו ראש הקהילה בשם אטינגר, נטלו על עצמם את כל האחריות ל"פשעים" המ-דומים ונהרגו ובכך מנעו פרעות בקהילה. שניהם נקברו יחד והוקם "אהל זכרון" על קבריהם, בבית-החיים היא-בורובאי הישן.

יחיאל הלל בן-דוד אלטשול

רב ביבורוב - גליציה באמצע המאה ה-17. סיים את הפרוש על התנ"ך שאביו החל, וחילק זאת ל-2 חלקים:

א. "מצודת ציון" - פרוש דקדוקי.

ב. "מצודת דוד" - פרוש עניני.

ר' יחיאל הלל חיבר עוד את "בנית הבית", פרוש על "מקדש יחזקאל והחזיונותיו" (זלקווא 1774; לגהורן 1781). וכן "חלוקת הארץ לעתיד לבוא" (צבי הירש ברנשטיין וכ').

הערות:

* נפי גירונדי - תולדות גדולי ישראל עמ' 163 (שמו נרשם שם בטעות אלטשולר).

* פירסט - ביבליוגרפיה - יודאיקה 1, 44. (שם נרשם שם המחבר כיחיאל מיכאל ומדגש שהוא אינו יחיאל הלל).

* י.ד. איינשטיין ועוד. אנציקלופדיה אוצר ישראל, כרך ב' (נ"י-תרס"ח), שם נכתב שחי במחצית המאה ה-18.

ה"ר אהרון ב"ר חיים יהודה לייב איטונגא

נפטר בשנת תקכ"ט לערך (1768)

משפחת הגאתים - איטונגא,חיה בגליציה, במאה הי"ז. הגאון הר' חיים יהודה לייב היה אב"ד בעיר רישא, ובנו הר' אהרון, היה אב"ד דק"ק יבורזב. והיה חתנו של הגאון הר' חיים הכהן רפפורט, אב"ד דק"ק לבוב.

שמו של הגאון הר' אהרון מוזכר בתשובות חותנו ביו"ד, משנת תק"י, בהיותו אב"ד דק"ק יבורזב, ונתן הסכמתו על ס' "מענה-אליהו", על מס' ב"מ.

לאחר מכן עבר והיה לאב"ד בק"ק רישא והגליל ושמו מופיע בהסכמה לס' "גנת ורדים" - לגאון הר' יוסף תאו-מים, בס' "קרבן ראשית" להר' יהודה לייב מרגליות, בספר "הר-הכרמל" (פפד"א, תקמ"ב), בס' "שער-המ-לך" וב"תשובות-הגאונים בתראי".

נפטר בשנת תקכ"ט לערך - בלבוב, וזה נוסח המצבה על קברו :

"אוי לנו כי נפלה עטרת-ראשנו, כי נשבה ארון הא-ל, נצחו אראלים את המצוקים ונפל ממנו רב האי גאון, אור יקרות וקפאון, דלה דלה והשקה כל בני דורו לצמאון, הי חסיד, הי עניו, כמוהו לא היה לפניו, הי"ה הגאון הגדול החסיד, מוהר"ב אהרון הלוי אבד"ק רישא בהגאון מו"ה חיים יהודה לייב אב"ד דפה. תנצב"ה".

בין גאוני יבורוב, היה במאה ה-י"ז גם הר' צבי הירש ב"ר משה (חריף), שהיה אבד"ק יאבורוב.

בס' "זרע יצחק" להר"ר מנחם מוליעבא (וואנז'יבעק) (ת"צ), בא בהסכמה הרב הגאון בעל "פני יהושע" מן ט' אלול תע"ז ואחר-כך בא בהסכמה הרב צבי הירש אבד"ק יאבורוב, בן הגאון ה"ר משה חריף אבד"ק לבוב מן חול המועד סוכות תפ"ט, וחתום: "הק' צבי הירש מלבוב, חונה בק"ק יאבורוב".

וכן בס' "זרע ברך שלישי"(פפד"א), נמצאת הסכמתו מן כ"ב למב"י תפ"ו וחתום: "נאום צבי הירש מלבוב החונה בק"ק יאבורוב".

וכן בס' "בית-שמואל" (זולקווא), נמצאת הסכמתו וחתום "הק' צ.ה. באב"ד המפורסם הר' פנחס משה ז"ל".

כן נמצאת חתימתו בפנקס צ"ד משנת תס"ד על תקנה בנדון "טעות - לא הרווחתי".

בפנקס "ועד ד' ארצות" מוזכרת הסכמתו על אופיו וחיבוריו של ר' ברכיה בירך, בצירוף "ראשי מנהיגים ואלופי הדיינים" של הועד (ראה לעיל - ר' ברכיה בירך).

ועל מצבתו נמצא לאמור :

"נפלה עטרת-צבי תפארת-ישראל, בין המצרים, יום ה', כ"ו תמוז השיגוהו ונהי ויליל.
נצחו אראלים תשבה ארון הקודש, הרב, המאור, הגאון, החריף ובקי, מו"ה צבי הירש
בהגאון מו"ה משה חריף זצ"ל, שנת תצ"ז לפ"ק. תנצב"ה".

ר׳ יוסף ב״ר משה פנחס

כאשר ניתנה הוראה בשנת 1772, להגביל נישואים עקב נישואים מוקדמים היוצרים דלות, קמה בהלת נישואין. דברים ברורים על בהלה ממש, אנו מוצאים בשאלה שהוצגה בפני ר׳ יוסף ב״ר משה פנחס, רבה של יאבורוב (אולי נכדו של הר׳ צבי הירש חריף), בדבר הקידושין והנישואין בשעת הרעש הגדול. "טרם יצאה הגזירה על ה-נישואין, ובטרם יצאה הדת, היה "קל-זיע-סגיי" והיו חושבין שיהיו ח"ו הנישואין מבלי תרופה, ומחמת זה היו משיאין קטן לקטנה בחופה וקידושין, וכעת הרבה חוזרים ונעשה מעשה בקהלכם שאבי הבת עשה שידוך אחר. רק קצת מערערים על זה מחמת קידושיו הראשונים של הקטן".

השאלה ותשובתו של ר׳ יוסף נכללה בספרו של חמיו: ר׳ יחזקאל לנדא: "הנודע ביהודה" (מהדורה קמ"א, חלק אבן העזר, סי׳ ס"ג) (פראג, תקל"ו - ל"ז).

ר׳ יוסף ישב ביאבורוב עד סוף שנת תקל"ז ומוזכר בפנקס "ד׳ ארצות" בין אלופי ורוזני לבוב והגליל - ב"ועד ד׳ ארצות," בשם יוסף איזיק מיאבורוב, על קיום תקנת קהילת זאלקווא.

הדרשן - ברכיה בירך בן-אליקים געצל

מלחמת המוני היהודים בדיכויים של ראשי-הקהילות - במאה ה-י"ז-י"ח

לא מעטים התקיפו את ראשי הקהילות העושים לעצמם תענוגי עולם ואינם עוזרים לציבור במסים ובתשלומים. על עצמם מקילים ועל העם מכבידים את עול המסים.

התוצאה: בעלי-הבתים ערומים ויחפים, המנהיגים אוכלים מקופת הקהל וגוזלים אותו. המתקיפים הואשמו ע"י השלטונות וישבו בכלא.

ביניהם היה המגיד הנודד ברכיה בירך בן-אליקים געצל מקראקא. הוא היה נודד ודורש בסביבות יאבורוב. אך גם ישב בכלא וסבל מנגישות גופניות עד שהוכרח לעזוב את המדינה.

בספרו "זרע בירך שלישי", מתאר הוא בהקדמתו את רבני פולין וראשי המדינות הלוקחים שוחד מאנשי הישובים (תרנגולות מפוטמים, יי"ש, גבינה, חמאה, ברבורים וכד'). לדבריו, מתפללים רבנים אלה שיהיו סכסוכים בין אנשי הקהילה, על-מנת שיבואו אליהם וישחדום, ותובעים שכר גדול על פסק-דין לטובה. הוא הגיע עד לידי כי-נויים בתואר "ממזרים".

הוא היה נכדו של ברכיה בן-יצחק, הרב בקלמנטוב - פולין, ויבורוב - גליציה וחי בסוף המאה ה-17 ותחילת ה-18. הוא היה נואם תקיף וסבל רבות מכך. הממשלה אסרה את פרסום דרשותיו - מלבד ספר בראשית, בשם "זרע ברך שלישי" ו"חידושים" על ספר ברכות (בעיקר הגדות).

היתה זאת עת צרה לישראל וכנראה שביקר את הממשלה בדרשותיו. כמו-כן נראה שנטל חלק בהתנגדות לכת שב-תאי-צבי (הפרנקיסטים), וכן בחרם בלמברג על הפרנקיסטים. באותה עת נפתחה תקופת החסידות ע"י הבעש"ט ו-היה כנראה גם צד בעד או נגד.

מכל ספריו וחיבוריו, הביא לדפוס :

א. "זרע בירך", אשר בו דרושים חריפים על כל התורה ולא אסתייעא מלתא להדפיסו כולו (כי הפסיקוהו על-ידי השררה), רק על ס׳ בראשית. בפראג - בשנת תע"ד.

ב. "חידושים על מסכת ברכות", בהסכמת כמה גדולי הרבנות בזמנו.

ג. ס׳ "מים חיים", דרושים על התורה וחמש מגילות, מילי דאגדתא נדרשים בחריפות ובקיאות וגם בכל סדרא קצת ח׳ גפ"ח מענינה, הובאו לדפוס בהסכמת רבני "ועד ארבע ארצות" ביריד יערסלאב. תמ"ז, בדיהרן - פורט בשנת ת"נ.

ד. ס׳ "מים חיים", חלק ב׳ (בדיהרן-פורט).

ה. ס׳ "נחלת חיים", גפ"ת (ווילמרסדארף).

בספר קהילת משה של א.ל. פרידלאנד, מסופר כי בדרך נסיעתו להדפיס ספריו, עבר דרך שידלוב ובפקודת ה"ר יהודה לייב, האב"ד דשם, נשללו ממנו ד׳ ספרים שחיבר "שהם כ"ב מאות דפין גדולים כתובים מכל צד. גם ציוה לשומרים שלא יניחוהו לזוז מעיר הנ"ל עד שיעשה בו שפטים". ואומר ר׳ ברכיה: "וברחתי משם בלילה עד לק"ק קראקוב".

כן מסופר כי בדרכו לשם, גנב לו משרתו את מעות ההדפסה והלווה לו הר׳ ישעיה (בן הקצין ר׳ יחיאל מיכל, בהמבורג) וכתב על הרבנים וראשי מדינות, "שמקבלין מתנות קודם המשפט, ויי"ש וגבינה ואגוזים ועוד". ועוד כתב כי "בבוא הרבנים לאור היום, מועט ולאחר פרק זמן קצר, הופכים להיות עשירים. והקדמונים - כל מחש - בותיהם לקבל הרבנות ודיינים מקבלים רבנות על-מנת להתעשר".

ובפנקס "ועד ד׳ ארצות" מסופר עליו כדלקמן:

"שנת תפ"ה - ת"ץ"

הא לכם זרע בירך ה׳ ה"ה הרב המופל׳ הדרשן ומוכיח הגדול פ"ש כמהור"ר בירך בהמנוח הרב מ׳ אליקום גע-ציל ז"ל מקראק, (דמותו של ר׳ בירך, שהעיז למתוח ביקורת חמורה על מנהיגי דורו, וגורלו העגום, תואר ב-מאמריהם של י. קליינמן, 12 (1928), 179–189, ושל א. יערי, מוסף "דבר" מכ׳ כסלו תרצ"ו. אביו של ר׳ בירך, ר׳ אליקים געצל בר׳ מענקא, גפ׳ בקראקא בשנת תל"ד. ע"י ווטשטיין, לתולדות גדולי ישראל, עמ׳ 12). חתן הרב המאה"ג הדרשן המפורסם בעל המחבר זרע בירך ראשון ושני. (הוא ר׳ ברכיה בר׳ יצחק איזיק שפירא. נפ׳ בשנת תכ"ו בקושטא בדרכו לארץ-ישראל. ספריו הם: זרע ברך, דרשים ופשטים על התורה, קראקא ת"ו-ת"ז; חלק שני ומהדורא תנינא, אמסטרדם תכ"ב.)

והרב מהר"ר בירך הנ"ל הי׳ מקדם אב"ד בק"ק קלימנטוב. ועכשו יושב באהל תורה פה ק"ק יאברוב והוא דרשן ומגיד משרים וראש בית דין בק"ק הנ"ל. ומידי עברי פה ק"ק יאברוב הנ"ל זה כמה פעמים בכל פעם שב-חוהו גדולים וקטנים להרב הנ"ל, שמרביץ תורה תמיד ולא פסק פומ׳ מגירסא ואור תורתו זורח לילות וימים, ודו-רש טוב לעמו בשער בת רבים מדי שבת בשבתו, ומראה חריפותו ובקיאותו, ומורה לעם המעשה אשר יעשון לה-שיב רבים מעון, וביותר שכל דיניו שדן המה ישרי׳ ונכוחים וכל כוונתו לש"ש שכ"א על מקומו יבא בשלו׳, ולא להנאת ממון, כי שונא בצע ומעול׳ לא נטל שום פרוט׳ בעד שכר דיינו׳ שקורין פסק געלט, (על נטילת דמי פסק בימים ההם השוה אסף, בתי הדין וסדריהם) כ"א דן כל דינו בחנ׳ ועולה לא נמצ׳ בשפתיו. הנמצא כזה בכל מדי-נתינו אשר רוח אלקים בו?

בכן אמרתי נוצר תאנה יאכל פריו, והנני נותן לו להרב הנ"ל כח ועוז להיו׳ דרשן ומוכיח בכל ארבע ארצות בפו-לין הסרים למשמעתא, ולגדור גדר ולתקן פרצות הדור בכל קהלה וקהלה. ובידו לדרוש בלי שום שאלת רב ומנ-היג בלי מוחה ומעכב. (כמה תקנות אוסרות לדרוש ברבים בלי נטילת רשות.).

וחלילה לשום אדם לפעור פיו נגדו בשום דבר קטן וגדול, ולהדרו ולכבדו בכל מיני הידור כראוי ונכון לזקן ת"ח כמותו ירבה בישראל, ולסייע לו לגמור חבוריו אשר יש באמתחתו הכל רשום בכתב אשר חיבר כמה חיבורים בש-כלו הקדוש, כאשר ראיתי בידו הסכמות מכל גאוני ארץ רבנים ממדינות אשכנז ופולין ומעהרין, אשר יע-דון ויסהידון עליו שכל דבריו המה דברי אלקים חיים והלכה כמותו בכל מקום. בכן גם אנוכי נתתי תוקף ועוז ל-דברי הגאונים הנ"ל.

כ"ד אביר הרועים הרופא מומחה לרבים הקטן אברהם יצחק חז"ק רופא, פרנס הוועד דד' ארצות יצ"ו.

ונמצאה הסכמה על ספרו "זרע בירך שלישי". חידושים על מס' ברכות מאת ר' ברכיה בירך בר' אליקים געצל. חמוש"ד. וז"ל הכותרת: "הסכמה של הרב הרופא מומחה מ' יצחק רפא מומחה, פרנס הוועד דארבע ארצות פו-לין גדול ופולין קטן". על דיוק ההעתק מעידה החתימה: "קושט דברי אמת וישר להודי' למאן דבעי למידע שב-פני נכתוב ונחתם הרב הרופא מהר"ר יצחק שהי' בעת ההיא פרנס ארבע ארצות, שנתן רשו' והרמנא לכבוד הרב הגדול מהר"ר בירך לדרוש בכל תפוצות ישראל בלי שאלות הרב ומנהיג ולתקן פרצות הדור ואף אם לא היה כ-תוב ראוי להכתב. הקטן חיים בהמנוח המפורסם מהר"ר יקותיאל זיסקינד כ"ץ ז"ל שהי' אב"ד ור"מ בק"ק נעמ-רוב. (ר' חיים נתן לר' בירך גם הסכמה להדפסת הספר). גם אנכי באתי כיהודא ועוד לקרא מכתב הנ"ל היה ג"כ למראה עיני ודברים הנ"ל המה כינים ואמיתים. הקטן יחיאל מיכל במהר"ר פתחיה הי"ו מיאברוב". - ההסכמה נ-עתקה גם בס' לקורות היהודים בלובלין מאת ש. ב. ניסנבוים, ע' 101.

כל פרשת ההסכמה הזאת מספר המחבר באריכות גם באחת מהקדמותיו וז"ל: "-- הנה אחר זה קבלוני לק"ק יאב-רוב לדרשן ומוכיח ומגיד משרים לדרוש להם בכל שבת ושבת, והייתי שם כמה שנים. -- ובאותו פעם היה פרנס ארצות הרופא פארטי"ז מ' יצחק חזק שמו, והיה דירתו סמוך לק"ק יאברוב ושמע הנהגות טובות שתקנתי שם ו-עיקר שבלעדי לא היה שום משפט בין איש ובין רעהו ולא נטלתי מעולם שום פרוטה שכר דיינות. מיד בא לק"ק יאברוב ושלח אחרי ואמר לי לא מצאתי בדור הזה כמוך, בפרט שאתה שונא בצע, בכן בחרתי אותך להיות דרשן ומוכיח בכל ארצות פולין הסרים למשמעתי, לתקן פרצות הדור לגדור גדר, ואתן לך רשות לדרוש בכל עיר ועיר בלי שאלות הרב ומנהיג, ומסר לי כתב בחתימת ידו בק"ק יאברוב בפני קהל ועדה כפי כתבים שבידי. אחר זה היה אסיפה בק"ק פשעוואסריק והיה שם פרנס הוועד הנ"ל והלשינו עלי בפני הפ"ה הנ"ל איך שזה שאתה בחרת אותו לדרשן ומוכיח ארצות מחמת זה יש לו בטחון במע"ל ומחברת ספר על פוסקים ורוצה לפסול משפחה, מה שהתיר רש"ל ז"ל כנ"ל. וטבעו של הפ"ה הנ"ל שהיה מאמין לכל אשר משמיע לו לאזניו. מיד הלבישו בגדי נקם וכתב בחימה שפוכה לק"ק יאברוב לקהל בזה"ל: באשר שהרב הדרשן מ' בירך בוטח בי וביקש לפסול משפחה ולחלוק על רש"ל, בכן לא תתנו לו לינת לילה וחיי שעה שלא יהיה תקומה לנפיל(ת)ו. והרב המופלא דק"ק יא-ברוב ידע שהוא שקר, שקרא כמה פעמים בחבורים שלי וראה שכתבתי להפך אדרבה ליישב דברי גרש"ל ז"ל, ואמר לי כשיבא הרב הפרנס הוועד הנ"ל לכאן אלך אתו אצלו. בתוך איזה ימים בא הרב ופרנס הועד הנ"ל והלך אתי הרב בק"ק יאברוב והראה מ"ש בחבורים שלי מענין הנ"ל והבאתי לו ספר"ים של שלמה" על בבא קמא במ"ש התרה שלו למשפחה שהיה נקרא ווארטצל משפחה וגם הראה לו ספר נתיב עולם הנדפס בשנת שע"ז בק"ק פראג, מ"ש הגאון מ' מרדכי יפה בהתרה מחט משפחה, שהיה קורין בל"א נאדל משפחה. כשקרא כל שני התרות הנ"ל וגם מה שאני כותב על משפחה הנ"ל התחרט מאוד במה שהלביש עלי בגדי נקם בוועד פרשעוואסריק ולכ-תוב כתב לק"ק יאברוב הנ"ל התחרט, ומיד כתב להמשפחה הנ"ל שלא יאמינו ללשון הרע הנ"ל. ולא שלחתי ה-גוף הכתב כ"א העתקה --".

מגוף ההסכמה וכן מהקדמת המחבר יוצא שהסכמת הפרנס ניתנה בהיות ר' בירך ביאברוב וגם ועד פשעווארסק ב-השתתפותו של פרנס הועד נתקיים בהיותו שם ומתוך "כתב" - מעין הסכמה - של ר' הירש בר' משה חריף אב"ד דק"ק יאברוב בצירוף "ראשי מנהיגי ואלופי הדיינ'" מיום כ"ב למב"י תפ"ו לפ"ק, אנו למדים שר' בירך עזב את יאברוב בשנת ת"פ בקירוב: "באשר זה ששה שנים מדי הי' פה הרב המופלא" וכו'. לפי זה ניתנה ההסכמה לפני שנת ת"פ בערך. אולם, מסקנה זו אינה מתיישבת עם עובדה אחרת: בתעודות שבידינו מופיע באותן השנים בתור פרנס הועד לא ר' יצחק חזק פארטיז כי אם ר' אברהם ר' איסרלש מלובלין (מאדר ב' תקע"ח ועד תפ"ד) ולפניו ר' יעקב אברהם מזאלקווי. פארטיז מופיע במפורש בתעודות שבידינו רק בשנות תפ"ז ות"צ וברור שלא נתמנה למשרה זו לפני שנת תפ"ה. נראה איפוא שבאותו כתב של הרב מיאברוב נשתבש פרט-השנה ובמקום תפ"ו צ"ל תצ"ו. ר' בירך עזב את יאברוב בשנת ת"צ בקירוב ומתן ההסכמה ואסיפת פשעווארסק, שקדמו ליצי-אתו את העיר, חלו בערך בשנות תפ"ה - ת"צ. לפי זה יש לקבוע, אגב, גם את שנת ההדפסה של הספר, והיא שנת תצ"ו בערך. ואמנם וינער, קהלת משה, ע' 445 סי' 3690, כבר הרגיש בדבר שיש לאחר את שנת ההדפסה לאחר תצ"ה.

שושלת באב"ד (בני אב"ד)

החל מהמאה ה-י"ז, היו כמעט כל רבני טרנופול צאצאי משפחת באב"ד, שאביה היה הגאון רבי יצחק קראקובר. רבה של טרנופול באותה תקופה היה הרב מנחם מוניש באב"ד בעל הספר "חבצלת השרון", שכיהן מ- 1912 - 1938 - תחת חותנו הרה"ג ר' יואל משה לנדאו זצ"ל. בפטירתו, הוכתר כרב האחרון - בנו ר' יהושע העשיל באב"ד, נספה בשואה ב-1942.

בין גדולי משפחת באב"ד מוזכרים:

- ר' נתן ב"ר יצחק אבדק"ק יאבורוב (נפטר 1801).
- ר' יוסף - חתנו של ר' יחזקאל לנדאו (בעל "הנודע ביהודה") שהיה רב ביאבורוב, והוא

ר' יוסף באלקופלד, שכיהן אחר-כך בפוזן, שם נפטר (1780-1801).

הר"ר מ"מ באב"ד - מוזכר כדודו של ר' אלכסנדר אשר באב"ד, ראש ישיבה בישיבת

- ר' שמואל קולגר והרב בקהילות רישא וקראטישין.

בספרים רבים, העוסקים בפסקי הלכה, נמצאות תשובותיו של הרב מ"מ באב"ד ודעותיו בנושאים יהודיים שונים. ובספר "דובב שפתי ישנים", נמצאים שני מכתבים מעניינים מהרב מ"מ באב"ד, שנכתבו ביאבורוב, בענין "כוח הציונים", ובהם הוא שופך את עמו עליהם ועל דעותיהם ועל הליכותיהם.

בס' "בית-אברהם" הקדמה מאת הרב הגאון הגדול והמפורסם מוהר"ר חיים הכהן אב"ד ק"ן לבוב והגליל.

קונטרס מספר שות' חבצלת השרון / מאת ר' מ"מ באב"ד

ה ק ד מ ה

מהגאון האדיר הצדיק והמפורסם רבי דוד מ"מ באב"ד זצוק"ל אב"ד דק"ק טרנופולי, יאבארוב יע"א והוא הקד-מה לספר הנ"ל.

בהקדמה זו מעורר הגאון הנ"ל את בחירי החמד להמשיך בלימודיהם, לימוד-הקודש גם לאחר חתונתם, ומבאר ל-הם באריכות גודל האיסור ללמוד לשונות וחכמות חיצוניות ומלמד הדרך שבו צריך אדם ללכת מבלי לסור מדרך התורה, שמסיתים ומדיחים אורבים לו בכל מיני צרות ובכל הזמנים והתקופות.

והנה מה שאמר בסיום דבריו: ...וקראתי שם הספר "חבצלת השרון", ר"ת: חברתי בעזרי צורי לתועלת תל-מידים .וגם השב שאלות רבנים ונבונים, וגם הוא עם הכולל גמטריא של שמי: דוד מנחם מאניש באב"ד החונה פה...".

ונחתם: הק' ד' מ' מ' ב' אבד"ק ד"ט בהרב הגה"צ ר' יהושע העשיל באב"ד זצ"ל.

בחוברת: "תהילה לדוד", מספר א. פוליסיוק, בן טרנופול, אודות חייו של ר' מ"מ באב"ד זצ"ל, בזו הלשון:

אברהם פוליסיוק, טרנופול.

תהלה לדוד!

תולדותיו, מאורעותיו, צדקתו וגודל קדושתו
של רב האי גאון אמתי, רשכבה״ג, שר התורה,
מנורה הטהורה, רבנו הקדוש

ר׳ דוד מנחם מאניש באב״ד זצ״ל

האב״ד ור״מ דק״ק טרנופול.

טרנופול תרצ״ו.

הרב הגאון הצדיק רשכבה״ג רבנו

דוד מנחם מאניש באב״ד זצ״ל

אב״ד ור״מ דק״ק טרנופול, בעמח״ס „חבצלת השרון״.

נולד תרכ״ה נפטר כא׳ סיון תרצ״ז.

ויבחר בדוד עבדו ויקחהו וגו׳

(תהלים ע״ח)

אמר רב חנן ב״ר אמר רב אותו היום שנפטר אאע״ה מן העולם עמדו כל גדולי הדור ואמרו אוי לו לעולם שאבד מנהיגו ואוי לה לספינה שאבדה קברניטא.

(ב״ב צ״א)

פטירת רבנו הרב הגאון הצדיק, רשכבה״ג, ר׳ דוד מנחם מאניש באב״ד זצ״ל, האב״ד ור״מ דק״ק טרנופול, בעמח״ס שו״ת „חבצלת השרון״ עשתה רושם גדול בשערים המצויינים בהלכה בכלל, ובשערי עירנו עיר טרנופול בפרט. הה״ג המנוח זצ״ל הי׳ אחד משרידי הדור הישן, מגאוני וממגיני הדור שעליהם כל בית ישראל נשען. הי׳ עמוד החזק שבית ישראל סבא נסמך עליו, מקור ההלכה אשר מימיו שתו כל גדולי ישראל לרוי׳ בכל פנות העולם.

רבנו ז״ל נולד בשנת תרכ״ה בעיר בראדי לאביו הרב הגאון היחסן ר׳ יהושע העשיל באב״ד זצ״ל אבד״ק סטריסיב ואח״כ בעיר פאד״אלאטשיסק (שם מנוחתו כבוד), הוא נכד הגאון בעמ״ח שו״ת „סכר יהושע״ זצ״ל, נכד הקדוש הרבי ר׳ העשיל זצ״ל אבד״ק ק״אקא, רבו של הש״ך ז״ל ולאמו הרבנית הצדקנית מ׳ גיטיל מגזע הגאון ר׳ אפרים זלמן מרגליות מבראדי ז״ל נכדת בעמח״ס „שערי תשובה״ ובעמח״ס „תבואות שור״. בילדותו נתחנך על ברכי אביו ז״ל ואח״כ על ברכי חותנו הרב הגאון ר׳ יואל משה לאנדא ז״ל האד״ק יאבריב מגזע בעל „נודע ביהודא״ ז״ל, בשנת תרנ״ב נבחר לרב אב״ד בסטריסיב על מקום אביו, שם התחיל להעמיד תלמידים הרבה ולהוציא מעינותיו חוצה.

בשנת תרנ״ד אחרי ששבק לן היים דותנו הרב הגאון מיאבריב נקרא שמה למלא מקומו, שם נהג נשיאותו עד שנת תרע״א ביד רחבה. הי׳ אהוב למקום ואהוב לבריות, ומקרבן לתורה, כבר שם מוניטין יצאו לו בתור גאון אמתי, בשנת תרע״א בעת שעדת טרנופול בקשה לה רב ידול בתורה שיוכל להחזיר התורה על אכסניה שלה, על כסא הרבנות שישב בו הגאון הצדיק בעל „מנחת חינוך״ זצ״ל, שלחה לו קהלת טרנופול מלאכות אנשים נכבדים ובידם כתב רבנות, בבקשה שיבוא רב האי גאון – לשמש

כהונתו כהונת הרבנות בעירה. הרב הגאון זצ"ל נעתר לבקשתם, ובפרשת „שלח לך אנשים" תרע"א בא בלויתם לעירנו.

הימים אשר ישב רבנו הקדוש בקהלתנו היו ימי שגשוג ופריחה בעבודתו התמה אשר עבד במקצוע ההלכה ובהעמדת תלמידים אשר העמיד למאות. יומם ולילה הי' מוקף בחבילי טרדין דמתא ובהמון שאלות אשר הריצו אליו רבני זמננו, אשר נאלץ הי' להשיב להם דבר ד' זו הלכה, וכה עבד את עבודתו הפורי' עד שנת תרצ"ד.

* * *

בשנת תרצ"ד חלה רבנו את חליו ומוכרח הי' לעזוב את ביתו ולנסוע עפ"י פקודת הרופאים למדינת שווייץ לצורך רפואתו. שם הכירו אותו גדולי ישראל ממערב, ורבים מהם משווייץ, מאשכנז, מצרפת ומהאלאנד באו לקבל פניו ולהנות מזיו אור תורתו הגדול. ובהיכלו כלו אומר כבוד. בשנת תרצ"ו שב למקומו, ומי שלא ראה הכבוד מבני עירנו בעת רבנו הקדוש נסע מהתחנה לביתו לא ראה כבוד מימיו. ואשתקד כשהגיעה עונת הקיץ יעצו אותו הרופאים לנסוע לטאטארוב המוקפת הרים סביב לה. שם הי' שבע רצון וכל העכבה לטובה היתה. גם בשנה זו אז"רי שהתהילו ימי הקיץ כבר צפה ברוח קדשו מתי יסע שוב לטאטארוב, כי ישיבת כרכים קשה היתה לו באמת, ביום ב' בהעלותך שנה זו נכרד מאנשי עדהו בשמחת לבב ולמחרת היום יצא לדרכו לדרך טאטארוב להתעכב שם משך כל ימי הקיץ.

אבל הה! בפתע פתאום בבוקר לא עבות נחשכו המאורות ונכבה אור התורה יום הששי עש"ק הי' חלה רבנו שוב את חליו והופאים גדולים נקראו לבקרו, אבל כל עמלם עלה בתוהו. אראלים ומצוקים אחזו בארון הקודש, נצחו אראלים את המצוקים, ונשבה ארון הקודש. ביום ב' שלח יצאה נשמתו בקדושה וטהרה לשמי שמים לדבק בקונה במקור מחצבתה.

הוי! מה נורא האסון, מה יכאב הלב ומה גדולה האבידה אשר אבדנו בפטירת רבנו הקדוש רב האי גאון, צדיק אבד לדורו אבד, מה גם בדורנו דור יתמא כזה אשר ראית בני עלי' והם מיעוטין. מי יפרק הרים ומי יתרץ אביות, ומי ישיב לשואלים דבר? שר וגדול נפל היום בישראל! ותלמיד חכם שמת מי יתן לנו תמורתו?

חיש, מהר כברק נתפרסמה הבשורה המעציבה והמרעישה בחללו של עולם בכלל ובעירנו בפרט, השמים נתקדרו בעבים ועירני נעשתה עטופת · אבל לקול השמועה פי נח נפשי' דרבי. אנשי המשפחה אשר סבבו

מטת הצדיק ז"ל החליטו להוביל את גוף הקדוש לעירנו לעיר ששמש בה כהונתו כהונת הרבנות עשרים ושש שנה. וביום ג' אהר הצהרים הביאו את הנפטר הגדול זצ"ל לטרנופול. יללה עצומה נתפרצה בשוקים וברחובות בראותם לעיניהם את מטת רבם המת. פתחי הקלויז רבתי של הרב ר' יעקב ז"ל נפתחו לרחבם והמטה נתיצבה מול פני ארון הקודש. כסמל חי „קים זה מה שכתוב בזה".

במשך היום נעשו כל הכנות הדרושות אל תהלוכת ההלוי'. ויהי ממחרת ופני העיר חפו. החנויות סגורות, האנשים כאבלים, נעים ונדים ממקום למקום, ובשעה השתים-עשרה בצהרים התחילו התלמידים לטהר את גוית רבם הקדוש ותהלוכת הלוי' התחילה. מי יוכל לשער ולתאר את הצעקות והיללות אשר ממש בקעו רקיעים. נושאי המטה היו רק תלמידיו היקרים וכל המלוים הלכו רק אחרי המטה, וגעו כל העם בבכי'. בהלוי' השתתפו אנשים לאלפים שזה רבות בשנים לא ראתה טרנופול רבת - עם כמוה.

* * *

בבית הכנסת הגדול הספידוהו: אחיו הרב הגאון המפורסם אב"ד מפאָדוואָלאָטשיסק, חתנו הרב הגאון אב"ד מיאָברוב, חתנו הרב הגאון אב"ד מבודזאַנאָוו, הה"ג אב"ד מטרעמבאָוולאָ, הה"ג אב"ד מסטריסיב, הה"ג האב"ד מהעליטש, והה"ג הראב"ד מלבוב. אח"כ הוליכוהו לביתו למקום ישיבתו. על ארינו היו מונחים שני חלקי ספרו „חבצלת השרון" והרוח דפדף את דפי הספרים הללו לאט לאט כאלו....

כאן אצל ביתו על הגזוזטרה הספידו ראש הקהל מר פרופ. ש. פראַנצאָז וחתנו של הנפטר, ה"ה הה"ג ר' יהושע העשיל באב"ד, ממלא מקומו של רבנו ז"ל, דבריו עשו רושם אדיר, הספדו הי' ממש מספד תמרירים ואבל יחיד במינו אשר הרעיד את כל השומעים, כי הוא באמת הכיר את גדולת רבו וחותנו הגאון והצדיק זצ"ל מנעוריו ושמש אותו עד יום פטירתו „וגדולה שימושה יותר מלמודה"

* * *

נדהמים ונרעשים, כפופי ראש וקומה, שבורי לב ועטופי יגון עמדו על קברו של הצדיק הק' ז"ל חתניו, תלמידיו וידידיו הנאמנים, כי נלקח מאתם האורים והתומים, כי ארז בלבנון נפל, צדיקא חסידא ופרישא, רב ומורה של מאות תלמידים, גאון-אמתי וצדיק תמים, וכולם צעקו בקול צוחה אבי! אבי! רכב ישראל ופרשיו! כי באמת אב בתורה ואב בחכמה, אב לתלמידיו ואב לעדתו הי' הנפטר הק' ז"ל. רבים מתלמידיו העניים שמהם

תצא תורה הי' סמוכים גם על שלחנו וכאב את בניו נטע להם אש"ל. ומלבד גדלו בתורה ובחכמה הי' גם חסיד נלהב, חסיד המתחסד עם קונו, מדבק במדות היראות, לאהבה את ד' ולדבקה בו. ומי לא ראה את העבודה הגדולה עבודת ד' שעבד הגאון ז"ל בלי הרף. לתורה ולתפלה הקדיש כל ימי חייו, ורחוק משאון החיים ומהמונו ישב לו הרב בחדרו ועבד את עבודתו הקדושה, וכמה פעמים באתי לביתו בשעה אחת בצהרים ומצאתיו מוכתר בטלית ותפילין אצל ספר הזוהר הק' או בס' תהלים אוכר שירות ותשבחות לאל חי. ומה נורא הי' המראה לראותו - כלו תפוש במחשבותיו ורעיונותיו הנשואים לשמים. הוי ! מי יתן לנו תמורתו !

ולא רק לתורה ולתעודה שם לילות כימים, אך הי' גם לוחם מלחמת ד' צבאות בגבורים. כשראה כי חומת הדת התחילה להתמוטט ולהתרופף, נפשו דאבה עליו, ויצא כגבור בשנת תרפ"ה באסיפת הרבנים בקראקא, שנבחר גם אז ליושב ראש. ובשנת תרפ"ז באסיפת הרבנים בלבוב והוא הי' רוח החי' בהאספה אחרי כן נבחר לנשיא ,,אגודת הרבנים" בגליצי'. בשנת תר"ץ לקח חבל במשלחת הרבנים והצדיקים עם ה,,חפץ חיים" ז"ל בראש להממשלה. לא נח ולא שקט, ושם לדרך פעמיו וכתת רגליו במסירת נפש נוראה להיות מן המעוררים והקוראים לתקון הדת. אבל גם עבודתו זו לא הפריעה אותו מעבודתו התדירית אשר עבד. הרבצת תורה, עיון תפלה, ולהיות משיב כהלכה להמון שואליו, וכאשר שב מנסיעתו למקומו, שוב התחילו שעורין כסדרן וסדר היום כהלכתו. ועם כל גאוניותו הי' פשטן כה נפלא, עניו ושפל ברך כה גדול.

וצדקת פזרונו מי יוכל לספר? אך אני הגבר ראיתי כמה אנשים שבורי לב וקשיי - יום נסתרים אשר תמך בתמיכה שיש בה סמיכה. כי מלחמו נתן לדל, ומפרס אשר קבל מהקהלה הי' העשירי קודש לד' אצלו תמיד, ומעולם לא נהנה עד שנתן לעניים את חלקם, ופזר נתן לאביונים, הון ואושר לא השאיר, כי לא אלה הפצו הן בעודנו חי אין כסף נחשב אצלו.

רבנו הקדוש ז"ל קים את מאמר חז"ל, מה יעביד איניש ויחי', ימית את עצמו, ופירש הרא"ש ימית את עצמו, לא ימשוך אחרי תענוגים ויצטער את בשרו ללמוד תורה ואז יחי' בעוה"ז ובעוה"ב (מובא בהקדמתו בס' ,,חבצלת השרון") הוא באמת המית את עצמו על התורה, ולא נהנה מתענוגי עוה"ז.

איש קדוש הי' מגזע תרשישים וממשפחת היוחסין, בעל מדות תרומיות. גאון נפלא אוהב תורה וחובב עמו, נוקם קנאת ד' צבאות, זוהי פרשת גדולתו ובמותו נאמר דברי חז"ל המובאים לעיל ,,אוי לו לדור שאבד מנהיגו

ואוי לה לספינה - ספינת ישראל המטורפת בים הצרות והתלאות-שאבדה קברניטא״!

כבוד ויקר לזכרו! זי״ע ועכ״י!

* * *

,,עדתי היקרה: חכמינו ז״ל אמרו: אין הצדיק נתפס אלא בעוון הדור, ובוודאי עוונותינו הטו אלה בהלקח מאתנו עטרת ראשנו, צבי מחמדנו, מורנו ורבנו זצ״ל. לכן קומי נא, התעוררו נא, להיטיב דרכך, ולישר צעדך״ (דברי הרב ז״ל בהספדו על מהר״ם שפירא ז״ל מלובלין) ותהי זאת נחמתנו בעינינו, וגם נח״ר גדול לנשמת רבנו הק׳ ז״ל כשנאצל מכבודנו על ראש האי גברא רבא ויקירא, חתנו הרב הגאון מו״ה יהושע העשיל שיחי׳ הממלא מקומו. כי סמך רבנו הקדוש ז״ל את ידיו עליו, על כסאו לא ישב זר, וברכה חמה נאציל לו להתמנותו זו, כי יאריך ימים על ממלכתו (מאן מלכי רבנן) הוא ובניו עד העולם, לאשרו ולאושר כל העדה. אכי״ר.

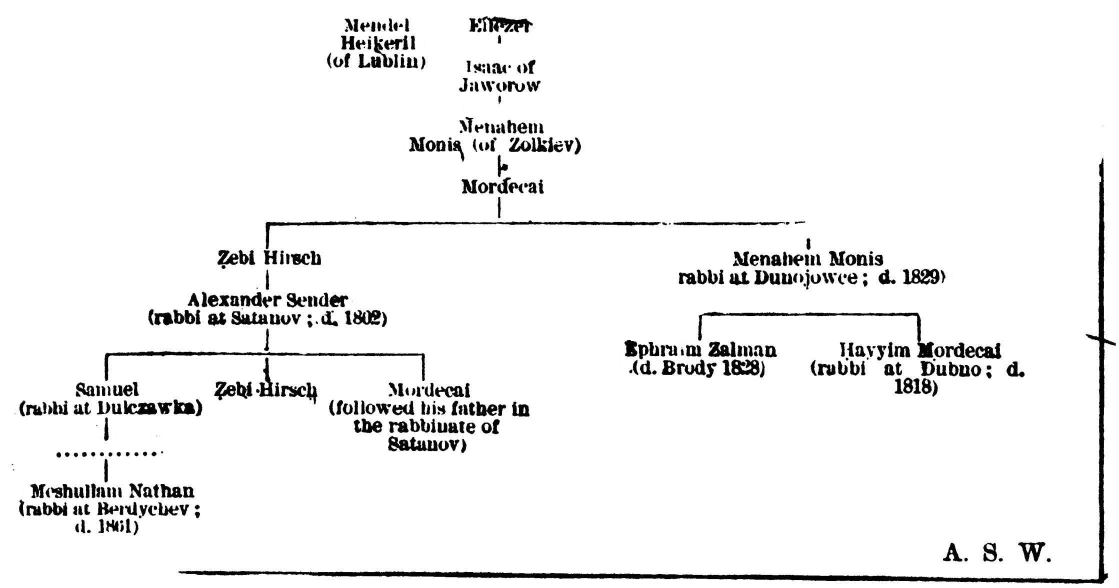
משפחת מרגליות

משפחה נוספת של תלמידי-חכמים, שקשורה למשפחת באב"ד בקשרי-משפחה, היתה משפחת מרגליות, ממשפחתו של רש"י, וממשפחת "שור" "גאדליס".

ה"ר ר' יצחק ב"ר אליעזר מרגליות היה רב ביבורוב ומנחם מוניש מרגליות היה הרב בדוניוביץ, שנפטר בשנת 1829 ושהיה סבו של ר' מנחם מוניש באב"ד, הרב של יבורוב וטרנופול.

ר' יצחק היה חתן החסיד המפורסם האל' מנחם מוניש-חיות אבד"ק וילנא, (מערכת-גדולים ס' רמ"ה).

מצ"ב טבלת היוחסין של ר' יצחק מרגליות. מתוך הטבלה נראה בבירור, כי המשפחה מלאה "מרגליות". רוב בניה - תלמידי-חכמים ומשמשים ברבנות.

MARGOLIOTH PEDIGREE.

די מרגליות משפחה / ד"ר נ. בירן

א פאמיליע פון גרויסע תלמידים חכמים אפשטאמונגע פון רש"י, און פון די פאמיליעס שור און עדעלס. (איך האב קענין געלערנט א יאווערעווער שניידער אין אמעריקע מיט דעם נאמען מרגליות. ער איז געווען פון די "פיאנערען" פון די יאווערעווער עמיגראנטען אבער ער איז נישט געווארען קיין מיטגליד אין וועלכע סיד יאווערעווער ארגאניזאציע. ער דערציילט אז מחמת ארומקייט האט מען איהם געמאכט פאר א שניידער. כאטש ער האט חתונה געהאט מיט א יאווערעווער פרוי איז ער, אין אלגעמיין, געווען פארביטערט אנקעגען גאנץ יבורוב).

אויסער דער טאבלע וועגן דער גענעאלאגיע און יחוס פון דער משפחה האב איך גארנישט געפונען וועגן יצחק מרגליות רב פון יבורוב. מנחם מאניש רב פון "Dunoyovce" איז געווען א זיידע פון מנחם מאניש באב"ד פון יבורוב אין טארנאפאל דער מחבר פון בענד שו"ת "חבצלת השרון".

"אלה - אזכרה" / מאת ד"ר הלל זיידמאן
בהוצאת אגודת-ישראל באמריקה
בעריכת ד"ר לווין (בנו של הרב של ריישא)

הרב ר' אלימלך תאומים-פרנקל - יאורוב

הרב ר' אלימלך פרנקל ובנו.

בנעוריו

הרב אלימלך תאומים-פרנקל, רבה של יאורוב, גאליציה המזרחית, מוצאו מגזע רבנים גדולים בתורה ובצדקות פוסקים ומחברים, מורים ומנהיגים, שהאירו את בית-ישראל במשנתם. אביו היה הרב יהושע השל, רבה של צ'ישאנוב, בנו של הרב יהושע השל מקומארנו, שהיה בנו של הרב ברוך תאומים-פרנקל, רבה של לייפניק (במהרין) המפורסם, שספרו "ברוך טעם" היה מקובל בעולם הלמדני.

את יחוסו הגדול לא לזכות גרידא חשב לעצמו, כי אם לחובה שהעמיסה על שכמו עול גדול, שנשאו בכובד ראש ומתוך רגש אחריות המוטל על איש מורם מעם; אחריות לקיים את התפקיד הגדול אשר נפל בחלקו, את השליחות הקדושה של בר-אבהן, ללמוד וללמד, להתעמק בתורה ולהקיף את כל ענפיה ושלוחותיה, ויחד עם זה: להנהיג ולהורות, להדריך ולהשפיע.

הגורם העיקרי והקובע בחייו ובמפעליו היה לימוד התורה. משחר ילדותו שקד על לימודיו בהתמדה יתירה ולא פסק פומיה מגירסא כל ימי חייו, אף בתקופות הקשות ביותר שעברו עליו, עקב התיתמותו בגיל רך מאביו, והנסיבות הקשות שבהן גדל, והסבל שהיה מנת חלקו גם אחרי-כן, בפגעי הזמן.

הוא נולד בשנת תרמ"ה (ב-15 בדצמבר, 1884) בעיר ליובאצ'וב שבגאליציה המזרחית, לאביו הרב ר' יהושע השל תאומים-פרנקל, רב דמתא, ולאמו בילא, בת הרב אלעזר הלוי איש הורוויץ, רב דרוהאטין, בגאליציה המזרחית.

אביו הרב נפטר בגיל צעיר, בכ"ו אדר ב' תרנ"ד, כשהנער אלימלך היה כבן תשע שנים בלבד. האלמנה עם חמשת ילדיה הרכים - ארבעה בנים ובת - נשארו גלמודים ללא משען ומשענה, במובן הגשמי והרוחני - כאחד. המשפחה נשארה ללא מחנך ומדריך, והנער אלימלך, ילד ער ובעל הבנה, היה זקוק להדרכה בשבילי התורה, כי רק זה עשה את צעדיו הראשון ב"חדר". אמנם, הוא הוכיח כשרונות יוצאים מן הכלל - אבל מי יטפחם ויפתחם בהעדר האב?

והנה, האלמנה הצעירה מילאה תפקיד זה באמונה. על שכמה נפל העומס הגדול לפרנס את המשפחה. אבל נטל זה לא מנע ממנה לדאוג להתפתחותם הרוחנית של בניה, שהיו אחרי-כן לגדולים בתורה.

הרבנית האלמנה היתה כאמור, בתו של הרב אלעזר הורוויץ, בעל ספר "דבר הלכה", שהיה מפורסם בגדלותו בתורה ובצדקה, בנו של הרב משולם יששכר הלוי איש הורוויץ, רב דסטאניסלב, וחתנו של הרב אפרים פישל הורוויץ, רבה של מונקאץ', מגזע גאונים וצדיקים. בבית אביה, ואחרי-כן אצל בעלה הרב, ספגה רוח של אהבת תורה בוערת. רוח זו החדירה לבניה המיותמים, הרב יוסף, שהיה לרב במישלניץ, והרב אליהו, שהיה לרב בפשבורסק שבגאליציה, בבנה ברוך, שהיה סוחר וגם למדן, וביחוד בצעיר-בניה, אלימלך. היא הרבתה

לספר לבניה על חיי אביהם, שהיו מוקדשים ללימוד התורה בשקידה והתמדה ללא גבול, כאשר מספר בנה הרב אלימלך תאומים-פרנקל בהקדמתו לספרו "הפלא"ת נדרים":

"בהיותי נער קטן כבן תשע חשכו עלי המאורות ונפלה עטרת ראשי ופארי, אבי מורי ורבי הרב הגאון והצדיק זצ"ל, ונשארתי יתום ועזוב בלי משען ומשענה בגשמיות וברוחניות, והודות לחריצות אמי מורתי הצדקת הרב-נית בילא ע"ה, שעמלה בכל כחה ובחפץ כפיה, עלה בידה להדריכני על ברכי התורה, וכמו תמונה חיה עודנה מרחפת לפני ונועם דבריה תמיד אלי להלהיב לבי לתורה ולתעודה. וספרה לפני ממעלת התמדת אבי הרה"ג זצ"ל, שהתחרה עם בעלי-המלאכה בעירו להשכים ולהעיר את השחר לעסוק בתורה ועבודת ה' קודם שעמדו הם על מלאכתם. כה הרבתה עלי דברים לחזקני ולעודדני שאוסיף גם אני חוליה אחת לשלשלת הרבנים, זה יותר משישים דורות גדולי המאורות אנשי שם, ושלא יפסוק, ח"ו, מזרעה".

ימי לימודיו

למרות התנאים החומריים הקשים בהם התלבטה המשפחה, עמלה האם קשה וחסכה אוכל מפיה ובלבד שתוכל ל-ספק לבניה את החינוך התורני הטוב ביותר אצל ה"מלמדים" המשובחים שבעיירה. חיש מהר "גמר" את ה"חדר" והתחיל ללמוד בעצמו ב"קלויז" (בית התפילה). לאמיתו של דבר לא ביקר מימיו בישיבה, דרך קבע, ולא היה לו רב מובהק, שממנו שאב את תורתו.אביי ורבא, רש"י והרמב"ם היו רבותיו.

אמו האלמנה כלכלה אותו, למרות המצב החמרי הקשה, כדי לאפשר לו שקידה על לימודיו. ואמנם נתקיים בה ובבניה "לפום צערא אגרא"; היא ראתה פירות בעמלה. בנה הכשרוני אלימלך התקדם בלימודיו באופן יוצא מן הכלל והצטיין בתפיסה מהירה ובהבנה עמוקה ומקיפה. אך הוא לא סמך על כשרונותיו בלבד אלא שקד על לי-מודיו בהתמדה יתרה, לא איבד אף רגע והיה עמל יומם ולילה בדברי תורה. הוא לא הסתפק ברכישת בקיאות בלבד, ולא ברפרוף קל על פני השטח; הוא התאמץ לחדור לעומק הענין, ולמד בעיון ובהתעמקות, וכאשר נת-קל בדבר קשה, בלתי-מובן, או בסתירה וקושיא, לא נח ולא שקט עד שהבין את הדברים על-בוריים.

שכלו הישר לא סבל כל עקמימות וסתירה, והיה מגיב כסייסמוגראף אף לזעזוע כלשהו בסדר ובמשטר התלמודי. בהגיונו החריף ניתח את הבעיות הקשות ביותר עד שהגיע לפתרון מניח את הדעת, ועד שהיה העקוב למישור.

בניגוד לשיטת הלימוד המקובלת ברוב מקומות התורה בגאליציה, לא ביקש הנער אלימלך להתפלפל יתר על המידה, אלא התאמץ להבין ולהסביר בסברה ישרה. בסגולה זו הצטיין בכל דרכי לימודו, והיא ניכרת ביותר גם בחיבורו, ועוד נשוב לענין זה להלן.

ככה גדל הנער בתורה עד ששמו יצא לפניו עוד לפני שהגיע לגיל בר-מצוה. אחרי-כן עבר ליאוורוב, בה כיהן כרב הרב מנחם מוניש באב"ד, גדול בתורה ובהרבצת תורה, ונודע בצדקותו וחסידותו.

עינו החדה של הרב באב"ד הבחינה בחריפותו ובבקיאותו של הנער. הרב דמתא טיפל בו באופן יוצא מן-הכלל; הדריכו בשיטת הלימוד, בישרנות ובאהבת התורה, שהלהיבה את הרב מיאוורוב. הנער המשיך ללמוד ברוב שקידה וגם הוסמך ע"י הרב מיאוורוב להיות מורה הוראה בישראל.

הרב חיבב והחשיב מאוד את תלמידו וניבא לו גדולות. כאשר הגיע לפרקו לקח אותו הרב לחתן בתו הבכירה - שפרה, שהצטיינה במעלותיה והליכותיה, בחכמתה וצדקתה.

אחרי נשואיו הלך וגדל בתורתו, וכן במעמדו בעולם הרבני; כי למרות יחוסו הגדול ויחוס עצמו, העובדה שה-רב באב"ד, שכבר אז התחיל לעלות כוכבו בעולם הלמדני, עד כי נחשב לאחד הגדולים, בחר בו לחתנו, הוסי-פה ברק לכתר תורה שלו.

להרמת מעמדו תרמה גם אשתו, צעירה בשנים וגדולה בחכמה, שהיתה בתו הבכירה בין ארבע בנותיו של הרב באב"ד והצטיינה בכל המעלות והסגולות שהיו בנשים היהודיות החרדיות, ביחוד הרבניות, בימים ההם: התמס-רות עזה לתורה ולאמונה, הבנה בניהול הליכות ביתה, שנעשה - עד מהרה - ל"בית הרב", עם עלותו של הרב תאומים-פרנקל לכסא הרבנות ביאוורוב, במקום אביה, שנקרא להיות רב בטארנופול, בשנת תרע"ב (1912). נוסף על סגולות אלה היתה בה השכלה טבעית, אצילות ועדינות, שנפלו בחלקה מהוריה, וגם מסבתה, אם-אביה הרבנית באב"ד, שהיתה אשה משכלת ומפורסמת בחכמתה ובאהבת התורה, שהחדירה ללב בניה הרבנים מטאר-נופול, פודבולוצ'יסק, מיקולינץ וטארטאקוב, והעבירתה גם לנכדיה ולנכדותיה.

הרבנית שפרה תאומים-פרנקל לבית באב"ד עמדה לימין בעלה בחינוך ילדיהם, בהנהגת הרבנות, בדבר הקש-רים עם אנשי העיר ושלטון הקהילה. היא כלכלה את כל העניינים בטוב טעם ודעת, ופרשה את מידת האמהות, גם מחוץ למסגרת משפחתה. היא עזרה וסייעה לכל נצרך בעצה ותושיה וגם בסיוע כספי. אף אביה, הרב הגדול מטארנופול, נשא עצה אתה בעניינים משפחתיים, כאשר ביקרה אצלו, והתחשב בדעתה. מובן שבעיקר מילאה את התפקיד של אם הבנים והבנות, לחנכם ולגדלם.

הרבנית כ"עזר שכנגדו" היתה גורם בלתי-מבוטל בעליית כוכבו של הרב תאומים-פרנקל בשמי הרבנות בגאלי-ציה, ובשדה החיים הציבוריים בכללם.

כאמור, נתמנה לרב ביאוורוב בשנת תרע"ב בעבור חותנו, הרב מנחם מוניש באב"ד, לכהן בכהונת הרבנות ד-ק"ק טארנופול.

מכיוון שהיה נצר לגזע רבנים, וגם שימש בענייני רבנות בבית חותנו ביאוורוב, נתמחה מהרה כרב מובהק ומנ-היג עדה בקי ומנוסה, למרות גילו הצעיר, כי הוא אז רק בן 28 שנה. כאן יש לציין, שחותנו, הרב באב"ד, ברגש האחריות שבו מילא את תפקידו כרב בשלימות, אבל היה כולו שקוע בתורה, ואילו הטיפול במילי דמתא היה עליו לטורח, משום שגרם לו ביטול תורה. מסיבה זו היה לחתנו מקום להתגדר בו בהנהגת הרבנות אף בעת כהונתו של חותנו ביאוורוב, וכאשר תפס את מקום חותנו היה לו כבר נסיון שימושי, שהפעילו בהנהגת עדתו בהתמסרות ויעילות.

יחד עם זה המשיך בשקידתו בלימוד התורה, בש"ס ופוסקים, ועם התרחבות בקיאותו גדלה גם חריפותו והבנתו. חיש מהר יצא שמו כ"משיב", כלומר, משיב תשובות על שאלות מסובכות של רבנים בדיני איסור והיתר, בחוק ומשפט התורני. רבנים רבים עמדו אתו בחליפת מכתבים בשו"ת, והוא הצליח לברר שאלות מסובכות ביותר ו-להשיב לשואליו במהירות. בתשובותיו לא ביקש לחדש ולהתפלפל, אלא להסיק שמעתתא אליבא דהילכתא.

היה להרב פרנקל מושג נעלה ונרחב על כהונתו כרב הקהילה. הוא דאג לצרכי קהילתו וגם לאנשי קהילתו במובן הרחב ביותר. אמנם, מנהיג דתי היה ותו לא. אבל, הואיל ולפי השגתו התורה מכילה וכוללת יחד את כל החיים על כל תופעותיהם ואורחותיהם - הרי תפקידו כלל שטח נרחב ביותר. כל צרכי הציבור, היו מוטלים עליו. וברגש האחריות המפותח אצלו ביותר מילא את תפקידו בדייקנות יתירה ובנאמנות. ככל שהיה בעל מרץ תוסס, מתמיד ושוקד על לימודיו, היה, עם זאת, מתמסר להנהגת הרבנות בכל כשרונותיו ובמיטב יכולתו.

הנהגת הרבנות היתה לדידו רק הגשמת התורה בחיים! נמצא שעליונות התורה חייבה לימוד בה בעיון והעמקות, בהתמדה ובשקידה. ואמנם, את רוב זמנו ואת כל כוחותיו הנפשיים הקדיש לתורה. הוא שם לילות כימים ללי-מוד, חידש חידושים הרבה, וגם הרביץ תורה בשיעוריו לתלמידים שבאו ללמוד תורה מפיו.

אהבת תורה היתה הגורם הראשון והבלעדי בכל פעולותיו והליכותיו, בכל מחשבותיו ורגשותיו. אהבת התורה וידיעת התורה זיככו את הבנתו ואת מידותיו, עד שנעשה גדול בתורה וגם במידות.

אופין

כמו שיש מצויין ומחדש בלימוד - כך יש מצויין ומחדש בהטבה, במידת החסד, בצדקה ובהכנסת אורחים, בע-זרה לכל נצרך, ובחיזוק לכל מי שמטה ידו. והנה, גם בשטח זה הצטיין הרב מיאוורוב, שהיה, גם לפי טבעו וגם לפי מורשת אבותיו, איש טוב לב, גדול באהבת ישראל, נקי הדעת ועדין הנפש, אציל המחשבה והרגש גם יחד; בעל נימוסין יפים, זהיר בכבוד חברו, מכבד את הבריות ומקבל כל אחד באדיבות וידידות כנה.

פיקחותו נודעה לשם, והיה יודע להתמצא בכל מצב ובכל הנסיבות, בין שבאו אליו בדין ודברים, ב"דין תורה" להורות דבר ה׳ כ"שליש", ובין שנתבקש להביא סכסוך לידי פשרה, אפילו במקרים מסובכים וקשים.

הוא כיהן כרב בעיירה קטנה. אך מאחר שעיירה זו היתה סמוכה לעיר גדולה, ללבוב, בירת גאליציה, לא נח-שבה כפינה נידחת, כי אם כנקודה קרובה למרכז הפוליטי והתרבותי, מה שהשפיע על תושבי המקום במובנים שונים. גם הרב דמתא היה בעל אופקים רחבים וגם בעל השכלה חילונית במידה מסויימת. הוא ידע שפת המדי-נה, ליתר דיוק: שתי שפות המדינה, זו שמלפני מלחמת העולם הראשונה, גרמנית, וזו שלאחריה - פולנית. ידיעה זו היתה נדירה אצל הרבנים בגאליציה, ואלו שרכשוה היו נחשבים לנאורים.

הרב מיאוורוב, עם היותו אדוק מאוד, מתנהג בחסידות ולבוש איצטלא דרבנות בצורה חסידית ביותר. לא היה

"בטלן" כלל וכלל. הוא התעניין וידע על המתרחש במדיניות הבינלאומית, היה בקי בהוויות העולם, קרא עתו-נות קריאה ביקורתית ובדעה עצמאית, ובעיקר - מתוך גישה יהודית מובהקת.

ב"אגודת-ישראל"

הוא לא הצטמצם בד' אמותיה של קהילתו, בת שש מאות המשפחות; מבטו היה מופנה למרחקים. היה בו חוש ציבורי מפותח בממדים כלל-ישראליים. הוא דאג לגורל עמו, התבונן אל עברו וחש לעתידו, שהיה נראה לו מעורפל ביותר ורב סכנות.

התעניינותו זו במצב העם הביאה אותו לתנועת "אגודת ישראל", שאך זה עתה קמה בגאליציה. הוא היה מחלוצי התנועה ונכנס אליה במרץ והתלהבות עם ראשית הופעתה וייסודה בקאטוביץ, בשנת תרע"ב.

ערב פרוץ מלחמת העולם הראשונה, בחודש אב תרע"ד, נקראה ללבוב אסיפה של עסקנים חרדיים ורבנים, ביוזמתו של הרב ד"ר מאיר מונק (חתנו של ר' שמלקה רוקח) בלבוב, ר' יצחק תאומים מפשמישל, ור' מאיר וו-אנדר ועוד, לשם ייסוד "אגודת ישראל" בגאליציה. באסיפה זו הופיע בפעם הראשונה הופעה פומבית - ארצית הרב מאיר שפירא, שהיה אז רב בגלינה הסמוכה ללבוב, והתפרסם אחרי כן כרבה של לובלין, מייסד "ישיבת חכמי לובלין" ומנהיג "אגודת ישראל". באסיפה זו הופיע גם הרב אלימלך תאומים-פרנקל, ורושם נאומו היה עז מאוד. הוא התכונן לפעולה באירגון "אגודת ישראל" בגאליציה, לעמוד בקשרים עם מנהיגי התנועה החדשה בפראנקפורט ענ"מ, ר' יעקב רוזנהיים ועוד. אולם המלחמה שפרצה שמה לאל את הפעולות, וחלה בהן הפסקה ארוכה, למשך כל שנות המלחמה.

במשך המלחמה סבל הרב מיאוורוב נדודים ועוני, היה נאלץ להמלט, יחד עם משפחתו, מגייסות רוסיות המתק-דמות, ולקח מנת חלקו של עוני ודאגות.

בימי זעם אלה נתגלה כעסקן בשטח העזרה למען המוני אחב"י הפליטים הנרדפים. הוא פעל למען הקל את עומס סבלם והפגין התמסרות רבה לפעולות העזרה לנצרכים ולנדכאים. אופיו האצילי והנדיב נתגלה כאן במלוא זהרו.

אחרי המלחמה מילא תפקיד בעבודת העזרה בממדים ארציים. בועידה רבנים וראשי קהילות עם נציג ה"ג'וינט" האמריקאי, בה נידונו שאלות הקמת מוסדות הקהילה, עשה רושם עז בהופעתו מלאת העוז. נציגי "ג'וינט" ד"ר ברנארד קאהאן ואחרים, הביעו את התפעלותם מהופעתו של הרב מיאוורוב.

בנו בכורו של הרב ר' אלימלך פרנקל, זצ"ל
מר ה. פרנקל.

כאשר חזרו הזמנים לתיקונם, והחיים שבו למסלולם הרגיל, התחילו העסקנים החרדים לארגן מחדש את "אגודת ישראל". בין הפעילים ביותר היה הרב תאומים-פרנקל. הוא השתתף בועידות "אגודת ישראל" בברסלאו, בוא-רשה ובלבוב.

בהיותו מחונן בשני כשרונות שתועלתם גדולה לפעולה ציבורית: נואם וסופר, ביחוד בעברית, התמסר לעבודה ב"אגודת ישראל" במרץ האופייני לו, ובמשך זמן קצר כבש מקום בין ראשוני המנהיגים של התנועה. הוא הו-פיע בנאומים בועידות ובאסיפות של האגודה, והלהיב את שומעיו לרעיון תנועתו. כוחו היה יפה גם בניסוח כ-רוזים והצהרות בעברית יפה, מדוקדקת ומדוייקת, כתובה בלהט ובלשון צחה. גם בישיבות פנימיות בהנהגת ה-תנועה התחשבו עם דעתו. השפעתו במפלגה הלכה וגדלה.

בימים אלה התחולל מאבק קשה סביב הנציגות היהודית במוסדות שונים: בבתי מחוקקים, ב"סיים" (פארלמנט הפולני, בעיריות וביחוד בקהילות. המתבוללים ואחריהם הציונים, רובם-עורכי דין שדברנותם אומנותם, תפ-סו את הנציגויות האלה, ויחד עם זה את ההנהגה בחיים הציבוריים היהודיים. רוב החרדים השלימו עם המצב "באין ברירה", כפי שחשבו, ובאין רצון ללחימה על עמדתם בציבור. "אגודת ישראל", שהופיעה בכל העוז וההצלחה בפולין "הקונגרסאית", כלומר, בחלק שהיה תחת השלטון הרוסי, השפיעה גם על התעוררות הציבור החרדי גם בגאליציה. הרב מיאורוב היה בין הלוחמים הראשיים לשחרור מאפוטרופסות זרה.

נאומיו היו מתובלים תמיד בדברי חז"ל, בחידושים ובמאמרים המצטיינים בחריפות, באמרות כנף ובהברקות מו-צלחות. יחד עם זה היו חדורי הבנה מדינית ומעוף של הנהגה. הוא ידע לעורר לא לבד את רגשות הקהל כי אם גם את מחשבותיו; את הלב ואת המוח גם יחד.

אמנם, במרוצת הימים רפתה פעולתו הציבורית ולאט לאט משך ידיו מעבודת "אגודת ישראל", אם כי נשאר תמיד נאמן לתנועה וענה בחיוב לקריאותיה.

שתי סיבות היו להתקררות זו: האחת היא שהיה חסיד של הרב משינאווה ואחרי-כן של הרב מצ'ישאנוב, בעוד שרוב היהודים החרדים בעירו היו חסידי בלז. בגלל זה היה קיים ניגוד נסתר בינו לבין רבים מאנשי קהילתו החרדים. נוסף על זה, הרי חותנו, הרב מטארנופול, היה מחסידי בלז, ואלה חשבו שהרב מיאורוב "שייך" אליהם כאילו מאליו. אף פעולתו ב"אגודת ישראל", שהתנגדו לה, הרחיקה אותו מחוגים אלה עוד יותר.

בשנים האחרונות לפני מלחמת העולם השניה ביקש להתקרב לרבי מבלז זצ"ל וחסידיו. גם נסע אל האדמו"ר - פעמים רבות לחגים ומועדים. מעמדו בקהל חסידים, ולא כל שכן בעיני חותנו, נתרומם על ידי זה. המשכת פעולתו ב"אגודת ישראל" היתה עלולה להיות לו לאבן נגף. לכן הפסיקה, אף שנשאר תמיד נאמן לתנועה זו, כנ"ל.

הסיבה השניה היתה, ששאף להקדיש את כל כוחותיו לכתיבת ספרים שיבססו את מעמדו בעולם הרבני, כמחבר ו"משיב". אם בחוגים מסויימים ידעו על גדלותו בתורה, לא היה מפורסם בקהל הלומדים הרחב. על כן החליט להקדיש את רוב זמנו הפנוי לפירסום יצירות רוחו בדפוס.

ספר "הפלא"ת נדרים"

הופעת הספר "הפלא"ת נדרים" (דפוס נטע קרוננברג, בילגוריי, תרצ"ד) מהווה נקודת מפנה בחייו של הרב מ-יאורוב. עד אותו זמן היה נודע כגדול בתורה בחוג מצומצם בלבד. היה ידוע שהוא בקי וגם חריף. אבל התע-מקותו בהבנת סוגיות הש"ס וחדירתו לתמציתם של דברי חז"ל, נעלמו מעין רוב הלומדים. עם הופעת ספרו "הפלא"ת נדרים", שהיווה חלק ראשון מחיבורו הגדול על מסכת נדרים, נתגלה הרב תאומים-פרנקל באור חדש.

הוא לא התאמץ להבריק בחידושים ופלפולים אלא למד "על אתר", מיצה את העניין הנידון עד תומו, על כל צדדיו, עד שהדברים נעשו בהירים וברורים. נתגלה בו כושר הסברה יוצא מן הכלל. במלים קצרות ובשפה ב-רורה מסר את תוכן העניין, ניתח את הבעיות שעלו תוך לימודו, והסביר את רעיונותיהם ושיטותיהם של חכמי התלמוד באופן הגיוני ובצורה נאה. גישתו היתה דומה לשיטת הלימוד בישיבות ליטא, הווי אומר: ניתוח שכלי, חדירה לעומק הדברים, הגיון ישר ועיון מקיף.

ספרו זה היה פרי עבודה מאומצת של חמישה חודשים בלבד. דירבן אותו לכתיבתו ר' יצחק מאיר גרטלר מטו-מאשוב מאזובייצק, למדן, מחנך, נואם וסופר, חניך ישיבת גור ומחסידי גור (כיום - בישראל), שנתמנה למנ-הל בית-הספר "יסודי התורה", שנוסד ע"י הרב ביאורוב. איש זה, שהרב פרנקל נתקרב אליו מאוד, יעץ לו שיפנה לזמן מסויים מכל עסקיו, ויתרכז בכתיבת ספר על איזה מסכת בש"ס. הרב נענה לעצתו, משך ידו מכל

פעולה ציבורית, והשתקע בלימוד מסכת נדרים ובכתיבת ביאורים, פירושים וחידושים, פרי לימודו בעיון מע-מיק. הוא עבר עוד הפעם על כל מפרשי הש"ס, הראשונים ואחרונים, שהיה בקי בהם, ובפרט על הר"ן, המ-פרש העיקרי של נדרים. כתוצאה מלימוד וניתוח, מבקיאות נפלאה ותפיסה מהירה, כתב את פירושיו הוא על העניינים והסוגיות במסכת נדרים.

בהקדמה לספר, שנכתבה בלשון יפה ובסגנון עברי מלוטש, מדבר המחבר על ערך התורה לקיום העם הישראלי וכה דבריו:

"העם הישראלי, המעט והדל בין העמים, העם הזה המתבוסס בדמו, לוחם מלחמת קיומו, באורך גלותו, וחכמי האומות עומדים בתמהון ושואלים, במה כח העם הזה יפה? כל העמים העריצים אשר חרפו, רמסו ורטטו בני ה-עם הזה, העמים האלה ספו תמו מבמת התבל, אבד זכרם מן הארץ, והעם הזה, למרות התלאות הנוראות, הנהו חי וקיים, ועוד תקוותו בטוחה להיות לנס ולאור עמים!

אנחנו, בני העם הזה, יודעים במה כוחו יפה. יודעים אנו, כי התורה והמצווה הן יסוד חיי הישראלי. התורה האלוקית הנצחית היא נשמת העם".

מדבריו בהקדמה מאירה אהבת תורה בוערת, המחיה את כל פעולותיה, מאוויו ושאיפותיו.

הוא לא חזר על פתחי גדולים לקבל הסכמות, כנוהג הרגיל בין מחברי ספרים רבניים, כי אם הסתפק במכתב של חותנו הרב דוד מנחם מוניש באב"ד, מטארנופול, בעל ספר שו"ת "חבצלת השרון", שאחרי עיון בקונטרסי ס-פרו, כתב אליו:

"...היה לי לעונג ולשעשועים בהביטי נפלאות מתורתך ועוצם שכלך ורוחב בינתך, לחדש חידושים יקרים מ-פז מסולאים, קולעים אל המטרה, מטרת האמת, וישרים למוצאי דעת".

ואמנם, נתקבל ספרו של הרב מיאורוב בהתפעלות רבה בחוגי הלומדים, כתופעה חדשה, מתוך גישה חדשה ומקורית.

ספר זה הרים וביסס מעמדו בעולם הרבני - והרי היתה זאת רק התחלה, כי "הפלא"ת נדרים" היה רק חלק רא-שון של ספרו על נדרים, והוא התכונן להוציא עוד ספרים, כאשר יהיו לו האמצעים הכספיים, כפי שהוא כותב בהקדמה.

רבנים רבים התחילו לפנות אליו בשאלות בעניינים קשים ומסובכים בדין ודת, והוא השיב בבהירות, בדברים הגיוניים ובבקיאות נפלאה. וכך התחיל לתפוס מקום נכבד כאחד ה"משיבים" מן הדור הצעיר, הממשיך במסורת המפוארה של ה"משיבים", שמדינת גאליציה היתה מפורסמת בהם.

בתקופת השנים תרצ"ג - תרצ"ט, התחיל הרב תאומים-פרנקל להתקרב להרבי מבלז, זצ"ל, כאמור למעלה, ו-לבקר אצלו בשבתות מסויימות. בימים אלו נכנס לחוג רחב של רבנים ולומדים, וכיוון שגדולי התורה מן המפ-ורסמים ביותר, כמו הרב מבוצ'אץ'-טארנוב, ר' מאיר אריק, הרב מברודי, ר' אברהם מנדל שטיינברג והרב מטארנופול, ר' דוד מנחם מוניש באב"ד, כבר לא היו בין החיים, היה הרב תאומים-פרנקל נחשב ככוכב עולה בשמי הרבנות בגאליציה.

<u>ב כ ל י י ה</u>

בפרוץ מלחמת העולם השניה, בימי הכיבוש הסובייטי ואחרי-כן הגרמני, הוכיח הרב מיאורוב אומץ לב ר ב. דווקא בימי זעם אלה התבלטו סגולות האופי היקרות שלו; הנכונות לעזור, לעודד, לסמוך נופלים. הוא התאמץ בכל כוחו לעמוד לבני עדתו בעת צרתם, למרות התנאים האיומים ששררו אז.

עם כיבושה של יאוורוב בידי הנאצים, ימ"ש, עברה גם על קהילה זו כוס.

הרב ומשפחתו סבלו רעב ועוני, וחייו היו תלויים לו מנגד. כרב העיר שימש מטרה לאכזריותן של החיות הטו-רפות האלה במידה יתרה מכל שאר היהודים.

הוא נשא את סבלו בדומיה, וכאשר הגיע היום המר של יהודי המקום, יום הפעולה האיומה, שהגרמנים כינוה

בשם "גירוש" ("אויסזידלונג", "דיפורטאציה") - צעד בראש קהילתו, יחד עם משפחתו (ב-7 לנובמבר, 1942, שחל בשבת) והוצא להורג במחנה-המוות בלז'יץ. הוא ניספה יחד עם אשתו הרבנית שפרה, בתו של הרב מטא-רנופול, עם שני בניו, יואל משה ומשולם, ושתי בנותיו - האחת, יוכבד, נשואה להרב אברהם הלוי איש הור-וויץ, למדן גדול, בנו של הרבי מסנדזישב בקראקא, אתם היו בניהם - ובתו הצעירה טויבה.

ככה הושם הקץ לקהילה קטנה באוכלוסין אבל גדולה ברבניה ויהודיה, משפחות מפוארות בישראל, ששימשו בה כרבנים, בעל "מצודת ציון" על תנ"ך, ועוד רבנים מפורסמים, והמוניה היוו קהילה קדושה בישראל.

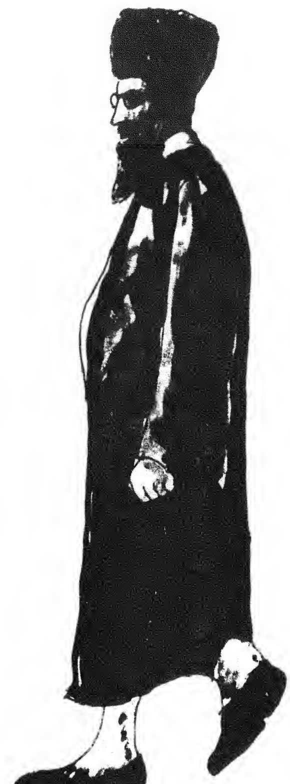
וכך מת על קידוש השם רב גדול בתורה, בחכמה ובמידות, בן למשפחה שהיתה מגזע רבנים במשך הרבה דורות.

כך מתוארת מיתתו על קידוש השם:

הרב פרנקל - אדם גבוה משכמו ומעלה מכל העם, בעל זקן לבן ארוך, פנים מביעות חכמה ושופעות טוב-לב, על פניו היתה שפוכה יראת ה' כזו שהשפיעה על סביבותיה.

הרב לבוש ב"קיטל", הלך בשקט ואמר "וידוי". לאחר מכן נפרד מקהילתו בבכי ובדברים אלה: "גאט זאל איך מרחם זיין. איבער אייך זאל איך זיין דער אויסלייזער און דער לעצטער קרבן פאר אלע יידן".

חסידות

שיחזור ע"י ש. אייכבום ובנו.

הרבי ר׳ פייביש זצ"ל מר קלפהולץ, בני-ברק

ר׳ פייביש מיבורוב זצ"ל, תפס מקום נכבד בעולם החסידי ונקשר בכל להט נפשו לכ"ק מרן מהר"א. הוא היה עוד אצל זקינו מרן מהר"י וכבר אז היה מחשובי החסידים. אחר-כך נסע למרן מהרי"ד ולבסוף היה קשור לכ"ק מרן מהר"א בכל נימי ליבו, מסור לחבריא הקדישא שהתלכדה במקום ונחשב לאחד החסידים הקרובים ביותר.

הוא היה אחד מפלאי בעלז. ענק-רוח, גאון וצדיק והיה גם מבוגר בהרבה שנים ממרן, שנכנע ללא גבול למרן. חסידי בעלז עמלו לבטל את היש במיוחסים ובקשו את היחס העצמי. הצדיק הקדוש ר׳ פייביש היה עבורם מעין הוכחה יסודית, כי גם יחסן ומפורסם עתיד להגיע לשלמות לשלוט על מידותיו ולהפוך לקדוש עליון.

רוב זמנו ישב בביתו ביבורוב מוקף חסידים נאמנים, אשר שמעו את לקחו ולמדו תורה ודעת ורבים מפשוטי-העם, מרי-נפש, עניים ומרודים, דפקו בשערי ביתו לישע ופדות, לא הרפו ממנו ולא נתנו לו מנוח. אנשי העיר יבורוב והסביבה, העריצו ללא גבול את ר׳ פייביש, ספרו אודותיו מופתים ומעשי-פלא ולא גמרו עליו את ההלל. הצדיק ר׳ פייביש עזב את חסידיו רק בחגים - להסתופף בצל האדמו"ר.

שמעתי מהח׳ ר׳ אליעזר ואלף פאדוה, ששמע מהרה"צ ר׳ פייביש מיבורוב, שהיה לו בן אחד שהיה רב ברדיחוב והמקוה התקלקלה. לאחר שתקנוה, צצו שאלות וחומרות והיה קשה לו לקבל על עצמו את ההכשר. ובקש מאביו הרה"צ ר׳ פייביש שיבוא לרדיחוב לסייע לו להכשיר המקוה. ר׳ פייביש נסע לשם, אך למרות היותו גדול בתורה ולמוד כל ההלכות השייכות לנושא, התייגע הרבה ולא היה יכול לברר כל ההלכות שנגעו לעניין. על-כן החליט לנסוע לבעלז ולשאול את כל השאלות למרן.

כשבא לבעלז, היה כ"ק מרן חלש מאוד (כבר בסוף ימיו), ואמרו השמשים שאינם יודעים באם להכניסו, לפי שמרן חש ברע ובודאי לא יענה לו על שאלותיו. אמר ר׳ פייביש: "אף-על-פי-כן, אם באתי - הריני רוצה להיכנס, ולו על-מנת לקבל שלום בלבד".

כשנכנס, שמח מרן ושאל אותו מה החדשות, ומה קרה שבא באמצע השנה, שלא כרגיל, כשסיפר ר׳ פייביש ושאל למרן את שאלותיו, התחיל מרן לפרש לו הכל ולבאר לו כל הענין באר היטב, והראה אז בקיאות מש"ס בבלי וירושלמי וכל הראשונים והאחרונים העוסקים בנושא, ודבר אתו אז שלוש שעות ומחצה בענין זה. לאחר שברכו נסע ר׳ פייביש לרדיחוב, שמח וטוב לב והכשיר את המקוה כפי שהורה מרן ז"ל.

כשהיה רבי פייביש בוינה, מסיבת מחלתו, הלך ר׳ נפתלי ע"ה אליו ל"מלוה-מלכה". היה זה מרחק רב ואשתו הלכה אתו. הדרך היתה קשה, וכשהגיעו לא אבה שוער הבית לפתוח הדלת. היות והשתוקקו מאוד להיות . ב"מלוה-מלכה" והדלת היתה סגורה, הצטערו מאוד והאשה התחילה לבכות. והנה נפתח השער ולשוער היה ביד מכתב שרצה לשים בתיבת-הדאר ממול. לפתע החלה לנשב רוח חזקה. המכתב עף מידו למרחק. כשרץ השוער אחר המכתב, נכנסו השניים לר׳ פייביש.

לאחר "מלוה-מלכה" ספרו לר׳ פייביש כמה קשה היה להם לבוא ולהיכנס והיא ספרה שכל-כך הצטערה - שבכתה. אמר לה ר׳ פייביש: "אספר לך סיפור. היה פעם אדם אחד שהצטער צער רב בשל סיבה כלשהיא ובעמדו ליד אילן - בכה. הדמעות עלו על האילן ונשארו תלויות שם. עבר שם שני, שהצטער "לשם שמים". ואף הוא בכה. ואז עלו הדמעות הללו למעלה, דרך הדמעות הראשונות והעלו למעלה גם את הדמעות הראשונות.

פרופ׳ נוימן - המנתח הראשי בוינה, טיפל בו חינם ושלח כספים למשפחתו. כמו-כן העריך את ר׳ פייביש.

שמו היה סמל ליראת התרוממות והוא נחשב לאחר מגדולי הצדיקים בדורו, מיחידי סגולה אשר בחבורה הקדושה דחסידי בעלז, נצר קדושים וטהורים.

אוצר לשוני דל מכדי לתאר נאמנה את האישיות הנפלאה של אותו אדם גדול, שבעורקיו זרם דמו של הצדיק הק-דוש שר-שלום מבעלז. רבי פייביש הוא בנו של הצדיק רבי אלימלך מיבורוב זצ"ל וחתנו של הצדיק רבי שמע-לקי מקוזניץ, בנו של הצדיק רבי משה מקאריב, בנו של מרן מהר"ש.

רבי אלימלך היה קדוש עליון, בעל רוח-הקודש. הה"צ רבי אלימלך נפטר בבעלז בליל ש"ק וירא, כ׳ מרחשון, והוא בן חמישים ושלוש שנה. לפני פטירתו בא אליו בנו הצדיק רבי פייביש ואמר לו אביו שימהר ללכת לשול-חנו הטהור של כ"ק מרן מהרי"ד זצ"ל, כי עוד מעט יכנס לסעודת ליל-שבת וכבר מסדרים השולחן. כשאמר לו בנו רבי פייביש שהשעה מוקדמת עדיין וכי מרן רגיל והיכנס רק בשעה עשר, אמר לו רבי אלימלך: "וכי אינך שומע שמרן אומר "שלום עליכם? אם ברצונך לשמוע קרב אזניך אל אזני ותשמע". עזב רבי פייביש את אביו ומהר לביתו של מרן. כשנכנס התחיל מרן כבר את הקידוש.

כשנפטר רבי אלימלך אמר עליו מרן מהרי"ד גדולות. אחרי השבעה אמר שהוא כבר על מקומו בגן-עדן במקום גבוה.

על רבי פייביש אין אנו יודעים הרבה, שכן בבעלז לא היו מרבים לפאר ולרומם. רבי פייביש היה אישיות מיו-חדת במינה ונשגבה להפליא. הוא היה מחונן בכל מעלות הקדושה, וכל באי בעלז התייחסו אליו בהערצה רבה וראו בו סמל העילאות, הגדלות והרוממות.

מילדותו נמשך בכל נימי נפשו אחרי החסידות ואביו הצדיק חינוכו לדרך החסידות, ובעלותו בדרגות התורה, ה-תעלה גם בדרגות החסידות. היתה בו מזיגה עילאית ונדירה ביותר של תורה וחסידות.

את תיקונו ושלמותו החסידית, מצא רבי פייביש אצל צדיקי בעלז. הוא היה "בעלזי" בכל רמ"ח איבריו ושס"ה גידיו וכבר מילדותו ניכרו בו כשרונות ומידות נעלים. מטבעו היה אציל ועדין, טוב לב ובעל נפש יקרה. הצט-יין בפשטות וענוות, נחבא על הכלים, סגור ומסוגר בד׳ אמות של תורה, וכבר בנערותו נתפרסם כעילוי. אביו הצדיק התייחס לבנו הצעיר בחיבה יתירה ולא זזה ידו מתוך ידו.

הוא היה אוצר בלום של תורה ויראה, אהבת ה׳ ואהבת הבריות, והיה מלא כרמון דברי תורה, הלכה ואגדה, ו-דברי צדיקים ומעשיהם. הוא היה אחד מעמודי התווך של חסידות בעלז.

גדול היה שמו של רבי פייביש וקדוש זכרו, והכל העלו את דמותו, את דרך חייו המופלאים, מתוך הערצה עיל-אית ביותר. רבים ראו ברבי פייביש צדיק ואדמו"ר וממשיך דרכו של אביו הצדיק, כי עתיד מזהיר נשקף לו, וכי בכוח תורתו ויראתו, צדקותו וחסידותו, ובכוח הזכות ויחוס המשפחה, יוכל להתייצב בראש העדה ולנהל את עדת ה׳. אך הוא לא רצה בכל אלה, בורח היה מן הכבוד והשררה, ועל-כן קם, עזב את חסידיו ועלה לבעלז.

עם כל יחוסו וגדולתו בתורה ובחסידות היה נכנע, השפיל עצמו תמיד, ואהב להימצא בין החסידים ואנשי ההמון, להתערב בתוכם, לשמוע את דאגותיהם ומועקות-לבם ולעזור לכל אחד כפי יכולתו.

אף כי היה מגדולי הדור - הרקיע ראשו השמיימה, ואילו גופו הילך בצידי-דרכים. כאילו אין הוא קיים כלל, עשה עצמו כאסקופה הנדרסת לכל אדם, אף כי משכמו ומעלה גבוה היה מכל חבריו.

הוא הצליח לעמוד בצל ולהתרחק מלעמוד במקום גדולים. הוא היה אדם יקר רוח שלא מן המצוי, נפש שהיתה תפארת לעושיה מן האדם. הכל ידעוהו כאדם בעל תכונות תרומיות נדירות, שמעטים כמותו.

הנהגת רבנותו כאדמו"ר, כהנהגתו הפרטית, היתה מלאה נעימות, רוך, עדינות ואצילות נפש ורוחו היתה נוחה ו-קלה.

היה אהוב על כל צדיקי בעלז, וחשוב מאוד בעיני מרן מהר"י זצ"ל, אשר קרבו מאוד, ולא זז מחברתו. פניו האצילים וזקנו המהודר, עם הספודק על ראשו, שיוו לו הוד קדומים. הוא הקפיד על נקיונו החיצוני וכל כולו אמר כבוד.

כבר בנעוריו הכירו בו כולם כי הנה דרך כוכב חדש בשמי החסידות. כל הליכותיו היו בקדושה וטהרה. את ימי

נעוריו בילה בבעלז, בה ספג אל תוכו את ריחה של התורה והחסידות, ובה התאבק בעפר רגלי כ"ק מרן מהר"י זצ"ל ובעפר רגליהם של חסידים ואנשי מעשה, יקירים וגדולי עולם.

מעודו שאף להסתופף בחצר אדמו"רי בעלז וללמוד מדרכם ותורתו ותמיד חיפש לעצמו מורה ומדריך, שיוכל ל-עצב את דמותו וללמדו תורה ודרך ה'. מנעוריו היה מצויין בקדושתו וטהרתו, ולא היה לו כל עניין בחיי דהאי עלמא, ודבקותו בלימוד התורה, היתה מופלאה.

בעודו נער רך בשנים, למד תורה הרבה ומילא כרסו בש"ס ופוסקים ובהיותו רך בשנים נתגלה לעיניו המאור הג-דול, שבקע מן העיירה הקטנה בעלז ונתבשם מריח הניחוח של תורת דודו מרן מהר"י זצ"ל.

כשבא בצעירותו לבעלז, על-מנת לשבת שם באהלה של תורה וחסידות, שכר אכסניה ומקום לינה וישב בבית-המדרש יומם ולילה על התורה ועל העבודה ולא פסק פומי מגירסא.

כעבור שבועיים קרא מרן מהר"י לבניו הקדושים ושאלם אצל מי סועד רבי פייביש. ספרו לו שהם הזמינו אותו אולם הוא סירב. כעס מרן על בניו ועל ראש-החבורה, על שלא שמו לבם לאיש קדוש זה וכי עליהם לדעת, ש-הגשמיות תפלה לו, ואם לא ישגיחו עליו הוא ירעב כל הימים.

מרן ציווה שיתורו אחיו ויראו כיצד הוא חי. כאשר תרו אחריו וראו שהוא אוכל לחם צר ויבש, עם מי-חלב בל-בד ומכך מחייתו, פקד מרן על רבי פייביש שיאכל בחצר ולא יענה את נפשו, וציווה על הרבנית ועל בניו שיש-גיחו עליו בשבע עיניים, שיאכל טוב.

שלושה צדיקים גדולים עמודי-אור לבית-ישראל ושרי-תורה, שימש רבי פייביש, ואת דרכיהם ותורתם מיזג באישיותו הפלאית. יותר מיובל היה רבי פייביש מסתופף בצלם של צדיקי בעלז, שומע תורתם, מתבונן בהתנה-גותם ומתעמק במשנתם.

טעון בידיעה רבה בתורה, נכנס אצל רבו הראשון לחסידות מרן מהר"י זצ"ל. מיד נדבק ברבו הגדול, דיבוק שאין עמו חציצה של כלום, ומרן מהר"י האציל עליו מהודו, השפיע עליו ולמדו דרכי אמת, והלהיב את לבו בחסידות לוהטת.

כעבור זמן מה, שב רבי פייביש לאביו הצדיק, מוקסם כולו ושבוי בחבלי אהבתה של בעלז ומתנהג בכל דרכיו כאחד מחסידי בעלז. הוא החל ללמוד ביתר התמדה והצטיין בגודל פרישותו. קדושתו וחשקו הנמרץ בלימוד תו-רה לשמה ומידותיו המוסריות, היוו חזיון-פלא. כל המידות הטובות שמנו חז"ל - היו מידותיו.

כשנתבקש מרן מהר"י צ"ל לישיבה של מעלה, נתנו בני החבורה הקדושה עיניהם במרן מהר"י צ"ל רבי פייב-יש, בנם של קדושים, והוא עצמו - קדוש וטהור - קבל עליו מרותו של מרן מהר"י בחיבה יתרה ובהתלהבות ונמנה על בעלי החבורה הקדושה, שהמליכו עליהם את כ"ק מרן מהר"א זצ"ל, שמלא את מקום אביו זצ"ל.

משמר יוצא - ונכנס משמר אחר במקומו ורבי פייביש ממשיך לנסוע לבעלז בלהט ובהתלהבות. זה לו רבו השלי-שי שמתאבק בעפר רגליו. בעיני ההמונים, הוא רבי פייביש הצדיק והקדוש, ובעיני עצמו - חסיד פשוט, הזקוק למורה ולמדריך. חסיד השותה בצמא כל מלה היוצאת מפי האדמו"ר.

לבעלז ממשיכים ונוהרים אלפים ורבבות, המתאבקים בעפר רגלי הצדיק מרן מהר"א, דבקים בו בכל לבם ונפשם, נדחקים לשולחנו בחרדת קודש ומטים אזנם בהתלהבות לכל מלה שמשמיע הצדיק הקדוש. סביב לשולחנו- יושבים רבנים ואנשי מעשה, אדמו"רים גדולי-תורה צפופים ומלאי הכנעה, וביניהם גם הצדיק רבי פייביש, כחסיד בין החסידים. הדבר אינו משפיע עליו מאומה. הוא חסיד-אמת הנכנע לדבר בכל לבו ונפשו.

נאמן רבי פייביש לרבו ומסור לו בכל נימי נפשו. גם כאשר מגיע רבי פייביש לשנות זקנה ושיבה, ממשיך הוא לכתת רגליו לבעלז ואין הוא מפסיק את נסיעותיו.

כשניגש למרן מהר"א, עמד באימה ויראה, מופלא ומיוחד במינו בין בני משפחתו, נכדי מרן מהר"ש זצ"ל, אביו ואחיו האדמו"רים, והוא - חסיד בעלז שמעטים כמוהו, גדול בתורה וקדוש עליון ואישיות הקורנת הוד של קדו-שה ויראה, היכול לשמש מופת ודוגמה לחסידות בעלז, כי אמנם צדיק תמים היה בכל מעשיו ובכל פעליו.

כאשר היה הצדיק ר' פייביש בוינה, בא לבקרו ר' נפתלי מוטסמן ע"ה. הראה לו ר' נפתלי גביע של כסף שבא

לו בירושה מהצדיק רב יצחק איידיק מזידיטשוב ואח"כ נתן לו פתקה. לרבי נפתלי היו רק בנות ובפתקה, ביקש להתברך בבן זכר. לקח רבי פייביש הגביע בידו, דפק על השולחן ואמר: "יש לך כבר הבחור בבית". באותה שנה נולד לו בנו רבי יצחק נ"י.

רבי פייביש – כינוהו בלא כל תוספות. בבחינת "גבול מרבן שמיר". ובאיזו יראת-התרוממות, אהבה וערגה, ביטאו חסידי בעלז שם זה, שעוררם להתעלות ולשלמות, לקדושה ולטהרה, לחסידות ולחיפוש אחר האמת. ר' פייביש היה מעין הוכחה יסודית, כי גם יחסן ומפורסם עתיד להגיע לשלמות, לשלוט על מידותיו ולהפוך לקדוש עליון.

כל דיבור שיצא מפיו הקדוש היה מלא כל מיני חן שבעולם ודבריו נאמרו בקדושה ובטהרה, בתכלית הנעימות והמתינות, באימה וביראה, ברתת ובזיע. שומעיו היו מושפעים מהאור הרוחני שהיה שופע ממנו, מרותקים אליו במשך שעה ארוכה וחשים כי רוח קדושה אופפת אותם.

בצד סגולותיו בתורה ובחסידות, היה חביב על כל האוכלוסיה היהודית ללא יוצא מן-הכלל. קסמו האישי היה כה רב שכל העיר השתתפה ב"תשליך" ואף הדוכסית המקומית שישבה בארמונו של המלך יאן סובייסקי, יצאה לראות את התמונה.

כה גדול היה, שאף הגויים באו לקבל ברכתו והביאו עמם קוויטלאך ופדיונות.

תפילתו בימים הנוראים היתה מלאת מורא והוד. הוא התפלל כמלאך ובתפילת כל-נדרי שלו, כאשר משני צידיו ר' יהודה מאיר ור' לייביש בויבריקר, עלתה ההתלהבות השמיימה והבקיעה שחקים. לאחר מוסף, הלך הרבי לנוח מעט ושב לנעילה, שהלהיבה את כל הקהל בקלויז.

בערוב ימיו מספרים אודותיו, כי ניגש אליו אחד מגבירי העיירה ובקשו לכתוב לו לוח-שנה לקראת השנה הבאה. הרב נעתר, לאחר הפצרות מרובות, אולם כתב רק לוח לחצי שנה. כשבא הגביר לקבל את הלוח שהזמין, תמה על שהלוח נכתב רק למחצית שנה, ולאחר הפצרות מרובות, נעתר הרבי וכתב המשך ללוח עד לב' באייר.

"הלאה–איני יכול", אמר הרבי. "הלאה אינך יכול?", תמה הגביר. "מדוע?" "איני יכול", המשיך הרב בשלו. תמה, עזב הגביר את הבית עם הלוח החלקי.

בב' באייר של השנה הבאה – נפטר הרבי!!! ת. נ. צ. ב. ה.

הרב פייביש רובין – בביתנו ב"גיטו" בברודי

ב-15 ליולי 1941, לאחר שהצבא הגרמני כבש את מזרח גליציה, נפתחה הדלת בדירת משפחת ביטאטישר ברחוב קלירה מס' 7, בעיר ברודי, ונכנס אדם גבוה בעל זקן לבן, בליווי מספר חסידים. הוא ביקש חדר למגורים לזמן מסויים. היה זה ר' פייביש רובין, הרבי של יבורוב. כמובן שהוא נתקבל בשמחה. ניתן לו חדר ונאמר לו, שהוא יכול לשהות בו כטוב בעיניו.

הרבי של יבורוב היה רגיל לשבות בברודי פעמיים-שלוש בשנה, לבקר את חסידיו הרבים שם, ולא במקרה הובא דווקא לרח' קלירה מס' 7, למשפחת ביטאטישר, שכן היה באותו בית בית-כנסת פרטי עם ספר תורה, שבו התפללו בני-הבית והשכנים יום-יום.

רעייתי בינה גשטעלעטר גרה שם. היא הובאה אליהם, לאחר פטירת האם, בהיותה ילדה קטנה. בשובי מהצבא הביתה, מצאתי את הרבי בביתי וכאשר נכנסתי אליו הרים את עיניו וברך אותי ב"שלום עליכם". אחר-כך המשיך לעיין בספר. מאותו יום והלאה ישנתי איתו בחדר אחד ודאגתי לבל יחסר לו מאומה. קשה היה להשיג מזון ולחמם את החדר בחורף. אך מכיוון שהורי גרו אז בכפר הלסקויצה, לא רחוק מברודי, והיו להם פרות, לא היה קשה להשיג את המאכלים החלביים.

בימים אלה נהג הגסטפו לפרוץ לבתים ולחפש צעירים, על-מנת לשלחם למחנות-הריכוז. כשהרבי היה שומע, שהגרמנים מתקרבים, הסתיר את זקנו הלבן תחת בגדיו וקשר את צווארונו במגבת, כך שלא ראו את זקנו.

במוצאי-שבת כאשר הבדיל, נהגתי להחזיק לו את הנר, שהכין בעצמו משעווה צבעונית. הוא נהג לבשל בעצמו את הדגים לשבת, למרות שכולם היו מוכנים לעשות זאת למענו. הוא טען, שדגים לשבת יש לדעת כיצד לבשל. שלוש שעות רצופות נהג לבשל ובינתיים עיין בספרים הקדושים.

ב-11 בינואר 1942, כאשר הוקם ה"גיטו" בברודי, ביקש ממני הרבי, שאשיג לו כרכרה עם סוס, על-מנת להו-בילו ללבוב, שם היה לו אח או מישהו מהמשפחה. ואמנם, הוא נסע לשם וחזר בו בלילה.

באחת השבתות שמענו מישהו דופק בדלת וצועק לפתוח. שמענו מיד שזה גרמני, ואני שנהגתי להתחבא (כי הגר-מנים חיפשו אחרי צעירים), לא הספקתי לעשות כן.

אסור היה לאחר בפתיחת הדלת, כי במקרים כאלה ירו בכל מי שנמצא בחדר. ר' פייביש החביא מיד את זקנו ו-אמר לנו "אל תדאגו, לא תהיה להם שליטה בכם לרעה". ואכן - כך היה. נכנס גרמני בלונדיני ושאל "יהודים"? ענינו בחיוב. הגרמני עבר בכל החדרים, פתח את כל הארונות, לקח כמה שמלות משי והניחן בצד. לבסוף נתקל בשתי חבילות חמאה, שהבאתי בשביל הרבי, ועם כל הכבודה, עזב את הבית.

עברו חודשים והרבי היה עדיין איתנו. הטוב בידידיו היה באותה תקופה "פיני" השוחט של ברודי. לא פעם הלך הרבי אל פיני ופיני אל הרבי.

בתחילת שנת 1942 נעשה המצב גרוע והרבי נשאר לגור אתנו עוד זמן קצר. לא חסר לו עדיין מאומה (אוכל היה עדיין וגם כסף לא חסר לו). ביום מסויים הופצו שמועות שהגסטפו מכין "אקציה" בברודי. אז החליט הרבי לע-זוב את ביתנו ולעבור לביתו של השוחט "פיני". הוא נפרד מאתנו בלבביות, בירך אותנו ועזב. הרגשתנו היתה רעה, כי התרגלנו אליו כאל בן משפחה.

הרבי פייביש היה נוח לבריות ואפשר היה לשוחח איתו בעניני תורה, רפואה, מסחר ובכל תחום שהוא. הרבי ה-סביר שהוא עובר לגור אצל "פיני" השוחט, כי שם יש מקום בו אפשר להסתתר. לצערנו זה לא עזר, כי באקציה הראשונה נלקח גם השוחט עם כל משפחתו ועם הרבי. יחד עם כמה אלפי יהודים אחרים, הם הובלו למחנה בלזיץ ושם מצא מותו ר' פייביש, הרבי האחרון של קהילת יבורוב. ת. נ. צ. ב. ה.

הרבי ר' פייביש

ממלא מקומו של ר' אלימלך הארוויץ, היה בנו, הרה"צ ר' פייביש הי"ד, שנהרג בשנת תש"ג, בידי הנאצים, ימ"ש.

הוא היה גאון וצדיק יסוד-עולם וכל ימיו סבל מפגעים שונים. באחד מניתוחיו בידי רופא וינאי מפורסם, אמר עליו אותו רופא: "כיצד אפשר לשבת וללמוד כל-כך הרבה, בייסורים כה גדולים?".

ביבורוב, לא העז אדם לעשות דבר ללא עצתו, היות וכקודמו, היה בעל מוח גאוני ובעל-חכמה יוצאת מגדר הר-גיל.

תמיד בחיוך פקחי, אהב כל אדם מישראל אהבת-נפש ואף הפחות שבפחותים לא חש במחיצתו רגשי נחיתות.

ב"שולחנות" שערך בשבתות ובימים-טובים, קלחו מפיו דברי-חכמה וחסידות כאבנים יקרות ושפעו כים הגדול. שומעיו שכחו עולם ומלואו, מקום וזמן חדלו להתקיים וזמן ארוך חלף כהרף-עין.

רבי פייביש היה אדם פיקח, הגיוני ובעל תפיסה יוצאת מגדר הרגיל. הוא לא היה קיצוני כיתר הרבנים שב דור, אלא ידע להתאים עצמו ודעותיו לנסיבות, ללא שחיסר אף כקוצו של יוד מקיום המצוות ושמירת הת הוא אמר על עצמו שלעולם לא שפט דברים על-פי עקרונות קבועים ומסקנות חפוזות, אלא בדק כל נושא לג ולפי תוצאות הבדיקה הסיק מסקנות.

לדוגמא: נהוג היה במנין שבביתו של רבי פייביש, כי אדם - שאשתו חובשת פיאה נוכרית ולא מטפחת - יעבור לפני התיבה. והנה באו מר שטרנברג ואשתו משוויץ ליבורוב ומר שטרנברג נתבקש לעבור לפני הת החסידים התמרמרו על-כך שכן אשתו של מר שטרנברג חובשת פיאה נוכרית והביעו את דעתם לפני רב פייו על-כך ענה הרבי פייביש שאינו חייב לדעת מה קורה בשוויץ וכי הפיאות של שוויץ הן פיאות אחרות. אי-ל אין כל בסיס לטענותיהם, ומר שטרנברג כשר לעבור לפני התיבה. כזה היה הגיונו של הרבי לאורך כל הדר

בבעלז, כבדוהו הרבי והחסידים בכבוד מלכים, כפי שלא כבדו איש זולתו. בכל עת שבא לשם, הושב ברא יד הרבי, שכן הרבי וחסידיו העריכו את אישיותו וצדקותו. לפרנסתו לא היה צריך לדאוג, שכן היה בעל גדול שאת דירותיו השכיר, וכך חי. הוא היה מה שקראו אז: "א בעל-בתיש רבי". בנוסף לכך קיבל כמובן דיונות מהבאים לדרוש בעצתו, כשם שנהוג אצל רביים אחרים.

שמשיו היו ר' סנדר, ור' יהודה-מאיר, שדאגו להכין השולחנות שערך בליל-שבת, בסעודה שלישית ובמ ש"ק.

ע י ו " כ

בהלוך הרב פייביש (ומשפחתו) לבית-הכנסת בערב יום כיפור, לבוש לבן כמלאך, נתקיים בו הפסוק שנאמר שה: "בבואו אל אוהל מועד ובצאתו", כל העיירה עמדו, בפתחי הבתים והביטה אחריו עד הגיעו לבית-הכ קדושה, יראה ורעד אפפו את אנשי העיירה, כיהודים - כגויים, בראותם את הרב פייביש.

באזכרה - עם הרב איצ'עלע רובין זצ"ל,
אחיו של הרבי ר' פייביש זצ"ל.

ה"ר ר׳ אלימלך הארוויץ מתוך: "יודנשטאדט - יבורוב"
מאת ש. דרוק (תרגם: מ. בר-לב)

בשנת תרי"ג, נולד הגאון הצדיק ואיש-הפלא, ה"ר ר׳ אלימלך מיבורוב, בבית אבי-זקנו, הגה"ק מהר"י זי"ע, לאביו - ר׳ יצחק.

על אמו - איידל - הלכו אגדות רבות ואביה אמר עליה, כי יש לחשבה כבן, כי חסר לה רק הספאדיק הרביי ו-כי למרות שע"פ דין, אין הבת יורשת - במקום שיש בנים, לגביה יהא יוצא מן-הכלל והיא תירש עם הבנים ח-לק כחלק.

ר׳ יצחק רבין - האב, היה בנו של ר׳ אלימלך מסוקולוב, בנו של ר׳ אשר מרופשיץ, ממלא-מקומו של הגה"ח ר׳ נפתלי מרופשיץ.

בהיותו בן שנתיים, חלה ר׳ אלימלך הארוויץ במגיפת אבעבועות והפך "סגי-נהור" בצורה כזאת, שנותרו לו רק שני חורי העיניים.

כפי שמסופר, אמר סבו הגדול לאם האומללה: "אל תיראי, הריני מבטיחך שעוורונו לא יפריע לו במאום". ואמ-נם, כך היה. למרות עוורונו המוחלט, ידע וזכר את כל הש"ס - בעל-פה ממש. הוא הכיר אנשים, הלך רבות ללא ליווי והיה מבין גדול בכל שנקרה לו. סוחרי יהלומים הביאו אליו את יהלומיהם להערכה. הוא היה בעל-תפילה יקר ואף בימים-הנוראים עבר לפני התיבה, כאשר הוא מתפלל על-פה מ"אדון-עולם" ועד "אדון-עולם".

עם פטירת אמו - הצדקת, עבר לשעברעשין, שם גדל והיה לרבי גדול. יומם ולילה - ללא הפסק, היתה העיירה מלאה חסידים ונשיהם מכל הסביבה ואף נציגי העתונות באו לבקרו ולראות את הפלא הגדול של ה"סגי-נהור-ה-רואה".

בשנת תר"ן לערך, כאשר נגזרה הגזירה מאת הצר - שכל אזרחי אוסטריה יגורשו, נאלץ לשוב לגליציה דאז וה-תיישב ביבורוב. גם כאן רבו חסידיו שבאו מכל קצוי פולין וגליציה, ליהנות ממופתיו וישועותיו.

ש. דרוק - בספרו - "יודנשטאדט-יבורוב" מזכיר כמה ממופתיו.

מסופר, כי בבואו לחתונה חסידית, ברוסיה, של אחייניתו עם בן הצדיק מקוידענעוור, היה הסנסציה של ליטא. מספרים, כי בקבלת-הפנים בא בתוך הבאים בן הגבאי של הרב. שאלו ר׳ אלימלך: "בן הגבאי - הולך גם כן ב"לוקשען-ברעטעל? " (אז החלו הצעירים ללכת בדרכי המשכילים, ולעמלן ולגהץ חולצותיהם וקראו לכך - בדרך הלצה - "לוקשען-ברעטעל"). איך ראה עם מי דיבר וכיצד ידע מה לבש? אתמהה.

ועוד מסופר, כי פעם בבואו לטשכנאוו, ביקר אצל הרב דמתא, שהיה קרובו. הרב פנה אל׳ר׳ אלימלך בשאלה, באם ביתו החדש מוצא-חן בעיניו. ענה לו ר׳ אלימלך: "הבית - נאה מאוד, אולם נבנה בבטלנות. באשר לחלו-נות, אינן בגובה זהה". הלכו ומדדו ומצאו, כי אכן היה הפרש בכמה סנטימטרים בין שני החלונות.

ומקרה מעניין נוסף: כל יתר חושיו - מלבד עיניו - היו בעלי חוזק משנה וכל אשר נטל בידיו, העריך מיד את מחירו המדוייק.

יהלומים - נהג לנגוס בשיניו ולומר מיד כל מעלותיהם וחסרונותיהם ואת ערכם בשל כך. מספרים בשם הה"ק מא-סטילא, כי בחתונתו - בבלז, רצו לקנות יהלום לכלה והחותן - הרבי מבלז,הורה לשאול את הר׳ אלימלך, לערכו האמיתי של היהלום. ה"ר ר׳ אלימלך נגס ביהלום בשיניו - כדרכו - ואמר, כי אבן כזאת - ערכה 200 רייניש, אולם היות ובזאת ישנו חסרון מסויים, אין לשלם יותר מ-80 רייניש בלבד. וכן היה. הסוחר דרש 200 ר׳, או-לם עקב החסרון - נטל רק 80 רייניש.

וכך סופרו מופתים רבים נוספים אודות הצדיק הקדוש.

ביום ח׳ מרחשון תרס"ה, בא לביקור בבלז ונטל עמו את ה"קיטל" ושקית "עפר-ארץ-ישראל" שהוכנה בעוד מו-עד, ללא ידיעת איש מבני ביתו. ואמנם, בהיותו שם, נפטר בכ׳ במרחשון ואלפי אנשים ליווהו למנוחת-עולם. הוא נקבר ליד סבו הקדוש. ת. נ. צ. ב. ה.

הרבי ר׳ אלימלך מיבורוב / מר קלפהולץ, בני-ברק

סיפר לי הה"צ ר׳ יצחק מיבורוב, שסיפר לו ר׳ יהושע, השמש מבעלז, שבקטנותו נשאר יתום ולקח אותו אביו הה"צ ר׳ אלימלך לביתו ולימד אותו ונתן לו כל צרכיו ואחר-כך כשגדל נעשה משמש בבעלז ובכל פעם שבא הה"צ רבי אלימלך, היה יוצא ונכנס אצלו ושמש אותו.

אחר פטירתו, נכנס פעם לכ"ק מרן מהרי"צ ז"ל. אמר לו מרן: "הלילה ראיתי את רבך הה"צ רבי אלימלך והיה מאיר מאוד ואחזתי בידו ואמרתי לו: "בוא אתי - שיראו אותך כל הפושעים שאינם מאמינים בהישארות-הנפש ו-תספר להם כל מה שראית שם".

בסוף ימיו לא היה לר׳ אלימלך תיאבון רב לאכילה. אמר לו הרופא שישתה כל יום מעט יי"ש חריף לפני האו-כל. הוא קנה יי"ש חריף ולגם לגימה כל-שהיא ואמנם קיבל תיאבון ואכל. כשהיה אצל מרן מהרי"צ, סיפר לו שטועם קצת יי"ש בכל יום וגינה מרן שתיית משקאות חריפים. כששמע זאת ר׳ אלימלך, הפסיק לשתות והפסיק לאכול.

כששב לביתו - נפל למשכב. בא הרופא ואמר לו לנסוע לוינה לרופא מומחה. היות ולפני הימים הנוראים לא ר-צה לנסוע, דחה נסיעתו עד לאחר כל החגים. לאחר החגים התכונן לנסוע וכשהכינו את המזוודות, ראו שגם ר׳ אלימלך אורז משהו, אך לא ראו מה שם במזוודתו.

הוזמנה כרכרה והטעינו הכל עליה ונסעו. כשהגיעו לפרשת-דרכים, ראו שהעגלון נוסע לדרך אחרת. הם צעקו לעגלון שהוא טועה, אך הוא לא שמע להם והמשיך דרכו. כאשר הפצירו בו שיסע לדרך שהוא צריך לנסוע, גי-לה להם שהרבי ציווה לו לנסוע כך. כששאלו את הר׳ לאן הוא נוסע, אמר להם: "וכי איך אפשר לא לנסוע לב-עלז למרן, שיברכני לפני נסיעתי לוינה?". הם נסעו לבעלז וכשהגיעו לבעלז הוא קרא לבעל-הבית, נתן לו חבילה ואמר לו להטמינה וכי הוא כבר יבין מה לעשות במה שבחבילה. במוצש"ק אחרי הפטירה נזכר בעל-הבית בחבילה והבין שיש בה איזה שייכות לפטירה. לקח החבילה ופתחה וראו שיש שם עפר מארץ-ישראל.

היחסים בין הרב לרבי

בין הרב פרנקל - רב הקהילה והרב פייביש רובין - רב החסידים, שררו חילוקי-דעות תמידיים בנושאים שונים. כגון: זכויות הנישואין, ההשפעה על הקהילה ועוד. על דברים אלה, התקיימו דיני-תורה תמידיים בין שני הגדו-לים, כשהקהל צופה מן הצד.

ברם, האחד העריך מאוד את השני וגדולתו, וגם חתנו של הרב בא אל הרבי לא פעם.

גאונים כגון אלה, השפיעו על מצב התורה בעיירה ועל חייה. ואמנם, לא חסרו ביבורוב, בכל דור ודור, מספר גדול של לומדים ויראי-שמים, צדיקים, תמימים וחכמים מבין בעלי-המלאכה.

כשנפטר חתנו של ר׳ איצעל׳ע זיגל, הכניסו את הנפטר לקלויז, הניחוהו על המיטה וערכו הקפות סביב הנפטר. מכבוד זה לאחר פטירתו ניתן להעריך ערכו בחייו.

היה ביאבורוב מלמד מובחר בשם ר׳ יהודה וולף שטרייטפלד זצ"ל, שחינך הרבה בני יבורוב למצוות ולמעשים טובים.

מסופר עליו שכאשר נשא אשה, קבל כנדוניה כסף רב ויחד עם מה שקבל מביתו, היו בידו כ-1,000 רייניש, שהיו אז (לפני 80 שנה) סכום גדול. הוא החליט לצאת למסחר, אולם כחסיד בעלז הלך לשאול בעצת הרבי.

כששמע הרבי את תוכניתו אמר: "לא, אל תלך למסחר. ביאבורוב נפטר זה לא כבר מלמד זקן, לך היה אתה מל-מד. יאבורוב זקוקה למלמד טוב".

הרבי הורה – יש לבצע. הוא שב ליבורוב ולקח שניים מטובי בחוריה ולמד אתם. כשנולד ילדו הראשון והיה ז-קוק לפרנסה, לקח תלמיד נוסף וכך עם כל ילד נוסף שנולד לו – הוסיף תלמיד. ברבות הימים – נתגלגל ללבוב ולמד שם עם בעלי-המלאכה.

כשנפטר – החליטו בעלי-המלאכה שלא לצאת לעבודה באותו יום. כמו-כן החליטו כי למרות שבדרך-כלל מובי-לים את הנפטר לבית-העולם בעגלה, את ר' יהודה וולף ישאו על כתפיהם.

כאלה היו יהודי יבורוב וחכמיה ועל כאלה, ביבורוב ובכל קהילות-ישראל, יזרדות עינינו מים.

יהיו נשמותיהם הקדושות והטהורות צרורות בצרור החיים וישובו לגורלם לקץ הימין - אמן.

המלמד רבי גדליה חמייד'ס / ש. אייכבום

הייתי אחד התלמידים המעריצים של המלמד ר' גדליה חמיידיס ז"ל, ממנו למדתי תורה בילדותי. כדי להנציח את זכרו הקדוש, אשתדל להעלות כאן מעט מזעיר מן הרשמים שנקלטו במוחי על אישיותו ופעלו, כי אכן מחונן היה בקסם אישי רב. גישתו אל תלמידיו הצעירים, הצטיינה בחן מיוחד ויחסו אליהם היה אבהי.

המדרש אומר: "כל המלמד בן חברו תורה, מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו". כך נהג ובכך קירב אליו את תלמי-דיו; להטות אוזן, לשמוע, לקלוט ולהבין את השיעור היומי.

צניעותו וענוותנותו של רבי גדליה, היו סגולות היסוד באופיו. באופן השיעורים והלימוד הנחיל לתלמידיו חינוך טוב ונרחב. צורת ההסבר היתה תמיד עניינית וברורה. אמנם דיבורו היה בדרך כלל איטי ומקוטע, אך הגדרותיו היו קולעות למטרה.

כדי להחדיר את הרעיונות היה משתמש בידיו ובעיניו והנפשות הצעירות הספיקו לשאוב ממעינו העשיר,ממנו הע-ניק בשפע לתלמידיו. הוא השתדל להכיר את אופיים של תלמידיו, את כושר תפיסתם ואת מידת ההבנה האצורה בהם. באם אירע, שתלמיד היה מתקשה לתפוס את הפלפול, הוא נימק ושינן את הסברו לכל עומק הסוגיה.

ר' גדליה שילב אגדות, אמרות חכמים ופתגמים שונים ופיתח את ההבנה, והתלמידים התמידו לעקוב אחר ההסב-רים הנעלים.

למעשה לא אבה ר' גדליה ללמד לשם פרנסה והיתה המלמדות עבורו הרבצת תורה לשמה, בבחינת: "והגדת לבנך". תלמיד חכם היה, איש תם וישר, יושב אוהלים וירא אלוקים, מדקדק בקלה כבחמורה, ומקיים את המצוות ביושר. היו משולבות בו המעלות והמצוות הטובות ומהן העניק לתלמידיו ולכל מי שבא אתו במגע, הן בדברי תורה והן בשיחות חולין.

בדרך-כלל היתה המלמדות מקצוע ויהודים עסקו בה לפרנסתם. מהם – יודעי תורה, שלא הצליחו להסתדר במסחר או במלאכה, ומהם שעמלו במסחר ולא הצליחו להוציא ממנו כדי מחייתם, או שהצליחו וירדו מנכסיהם ומתוך חו-סר ברירה אספו כמה ילדים וניסו מזלם בהוראה.

בחוג המלמדים היו ותיקים בהוראה, שקנו להם שם טוב והיו גם שלא הצטיינו במיוחד. על-כן הקפידו ההורים ל-הכניס את ילדיהם ל"חדר", שבו היה הרבי מוכר ואחראי ולאחר שנבדק בשבע בדיקות.

במקצוע המלמדות היו דרגות שונות, החל במלמד דרדקי אשר התחיל ללמד תינוקות בגיל 3 – אלף-בית. הקושי היה להביא את הילד מן הבית אל ה"חדר". היו ילדים מפונקים והעוזר של המלמד ה"בעלפער" היה מעמיס את הילד על שכמו או על זרועו. היו גם ילדים שברחו הביתה. היו מלמדים שידעו להשקיט את הילד ברוך ובנועם, והיו מלמדים שנקטו בשיטה של זעם, כעס ורוגז, עד שהילד נבהל ונשתתק. כל מלמד פעל בשיטתו. העיקר היה להרביץ תורה לילדי-ישראל מבלי להתחשב בשיטה, על-פי האמרה: "אין חיים אלא תורה".

בדרך-כלל למד הילד אצל "מלמד הדרדקי" עד שהתחיל ללמוד חומש ואז עבר אל מלמד בדרגה גבוהה יותר.

כאשר הבין הילד את "פרשת השבוע", התחיל ללמוד משנה וגמרא, אז החל האב לשים לב ולבחון אותו בשבת,

במה שרכש במשך השבוע, באשר במשך כל ימות השבוע היה האב עסוק בפרנסתו ובשבת היה פנוי להתמסר לי-לד ולבחון אותו לבדו, או בנוכחותו של המלמד.

ההורים השתדלו שבניהם יהיו בני-תורה, כי התורה אינה נמסרת בירושה. היו יהודים בני-תורה שבחנו את היל-דים בעצמם והיו כאלה שחסרו את הידע לכך, או שהיו עייפים מעמל השבוע וחשקו בשינה בשבת. לכן נמצאו בכל עיר יהודים תלמידי חכמים, אשר התורה היתה שעשועם הללו קיבלו על עצמם לבחון את התלמידים. הם גם ידעו להבחין בכשרונות ובתפיסה של הילד וכן הכירו היטב את המלמד, טיבו וידיעותיו.

בדרך-כלל למדו הילדים עד גיל בר-מצווה, והילד המוכשר ידע כבר בגיל זה דף גמרא עם רש"י ותוספות. היו כאלה שנקראו "עלויים" באשר היו בקיאים בש"ס ופוסקים ועלו בידע על רבותיהם. כמובן ש"עלוי" כזה נכנס לישיבה, או למד אצל תלמיד-חכם מוכר, או אצל רב העיר. היו הורים שהעדיפו להעביר את הבן ממלמד אחד למשנהו, כדי לגוון שיטות לימוד לרכישת היידע בתורה.

מקובל היה, שתלמיד לומד תקופות של חצי שנה. היינו; מחג הפסח עד חג סוכות, או מסוכות עד פסח. תקופה כזאת נקראה "זמן". נדיר מאוד היה שאב יוציא את ילדו באמצע הזמן. כך התנהל הדבר במשך דורות.

נוכח התחרות בין המלמדים, יש לציין כי ר' גדליה לא הלך אל בעלי-הבתים, כי יהודים שהיו מעוניינים שבניהם יקבלו הוראה מסורה ויעילה, חיפשו את ר' גדליה. הוא הסתפק במספר מועט של תלמידים, כי בחוג מצומצם של ילדים יכול היה להתמסר יותר לעבודתו ולהכיר את המעלות והמגרעות של כל ילד. הוא ניגש לכל תלמיד בדחילו ורחימו, כפי שמטפלים בשתיל צעיר והודות לטיפולו הזהיר סייע לצמח העדין להתפתח ולגדול והיה שמח ומאושר "כי עץ חיים היא... ותומכיה מאושר".

אשתו של רב גדליה, מרת פייגה, לא היתה מאושרת כלל מן המלמדות של בעלה מכמה סיבות:

ראשית, היא לא ראתה אותו במשך כל היום, היות והוא קם בהשכמה והלך לבית-הכנסת להתפלל. בגמר התפילה נמצא תמיד בפינה, בין ארונות הספרים. כאשר התלמידים התאספו, הלך אתם לחדר שהיה שכור, כי דירתו הי-תה מרוחקת משכונת היהודים, ובצהריים, או שהרבי הלך הביתה לאכול, או שהביא אתו אוכל. כך שנזדמן להם להתראות רק בלילה - מאוחר.

היא התרעמה עליו גם, על שאינו דואג לבריאותו וטענה שהוא עלול ליפול מרגליו.

שלישית, הוא למד הרבה, אך לפרנסת הבית לא הביא די. היא העריצה את בעלה על השם הטוב שרכש לעצמו ועל הכבוד שהעניקו לו כלמדן, אולם היא לא הסתכלה בעין-יפה, על שהיה שקוע בספרים ושמסר כל זמנו לתל-מידיו. אמנם - "תורת השם תמימה משיבת נפש", אבל - "אם אין קמח - אין תורה". לו היה ר' גדליה מסכים שהתלמידים יבואו אליו הביתה, היתה פייגה שמה עליו עין, להגיש לו מדי-פעם מאכל או כוס תה שהיו מזינים אותו ומחזקים את בריאותו. אולם ר' גדליה חשב אחרת וקבע את מקום מושבו ב"קלויז", כי רק בבית-המדרש הרגיש עצמו רגוע. שם דפדף, חיפש וחקר בין ספרי הקודש והדבר נתן לו סיפוק נפשי עצום.

מקובל היה בין המלמדים אשר פרנסתם לא היתה מספקת, שאשת המלמד חיפשה עיסוק למלא את החסר. היו שע-סקו במסחר ממתקים וגרעינים, וההכנסה איפשרה לאגורה להיות בבית, ולעיתים גם לחסוך או לכסות גרעונות. התלמידים - מצדם - היו שבעי-רצון ושמחו על החנות שנמצאה תחת ידם ונהנו גם שהזדמן להם לעזור לרבי במ-טבעות הקטנות שקבלו כדמי-כיס לאותו יום.

גם אשת ר' גדליה לא טמנה ידה בצלחת. דירתה היתה בסביבת ה"גויים" ולא היה עליה להתחרות בסוחרים יהו-דים בסביבתה. פתח הדירה היה לצד הרחוב, ובכניסה היה מבוא קטן בן ד' על ד'.

היא סידרה מדפים בין הקירות ופתחה מעין "כל-בו"של סדקית, החל בשרוכי-נעליים, ממתקים, נפט, גפרורים ונרות, וכלה בגריסים, עדשים וקטניות.

מרת פייגה ידעה את אשר שכנותיה דורשות, והללו נכנסו אליה, כי השיגו אצלה את הסחורה בהקפה. היא היתה מקבלת את הקונה בסבר פנים יפות, כי חוץ מהעיסקה ניתן גם להחליף עם השכנה שיחה על דא ועל הא, כך שלא היה משעמם. אפשר להבין את לב האשה כשהיא לבדה בבית.

מובן, שאפשר היה מדי פעם להזמין שכנות לסתם שיחה, אבל היא היתה מעוניינת לשוחח ולזכות בקניה. כך היתה לפייגה התעסקות גם בהספקת הסחורה לחנות, כי הובלת חבילותיה הקטנות מהסיטונאי לביתה בתשלום, לא השתלמה. היה עליה - איפוא - לשאת הכל בידיים, והדבר היה קשה ומעייף. לא פעם אפשר היה לפגוש בה ב-דרך מהעיר עם שני סלי-סחורה ופח שמן או נפט.

מרת פייגה הפצירה בר' גדליה, כי כאשר יבוא הביתה לאכול ארוחת-צהריים, יביא אתו מהסחורה שהזמינה ב-עיר, אולם לא תמיד הצליחה, כי ר' גדליה לא חי במציאות המסחר.

היו מקרים, שכאשר ר' גדליה יצא בבוקר השכם את הבית, דחפה אשתו סל בידו ואמרה לו כי בדרך אל ה"ק-לויז" יכנס אל האופה ויקנה כעכים ולחמניות טריות, וביקשה ממנו שיחזור עמם לאחר התפילה, בטרם יתחיל ללמד את התלמידים. אבל כאשר ר' גדליה יצא את הבית, היה נכנס למבצרו בפינה החבויה בין ארונות הספ-רים ומחשבותיו היו בסוגיה שהטרידה אותו עוד בערב הקודם, כך ששכח אודות הסל והקניה.

בינתיים באו התלמידים והעירו לרבי ברמז, שהגיעה העת ללכת ל"חדר" ומבלי לשים-לב למה שנעשה מסביב, לקחו התלמידים אתם את הסל. רק כשבאה הרבנית לחפשו, נזכר ר' גדליה בסל עם הלחמניות והצטער מאוד. אולם הדבר חזר וקרה שוב ושוב.

החיים בין המלמד ורעייתו התנהלו בשקט ובנעימים, מבלי לכעוס ומבלי לריב. הוא עסק בשלו והיא - בשלה. הוא - ב"חדר" עם התלמידים והיא - בחנותה עם השכנות. בעודף הזמן, שהוא לא יום ולא לילה, היה מחובתה של פייגה החנוונית לסדר את הדירה, לרשום החובות של אותו יום ואולי לסמן גם חוב ששולם, כדי לא להכ-שיל חלילה את שמה הטוב בסביבה.

לר' גדליה כמעט שלא היה עודף זמן. כאשר נזדמן לו מבוגר או צעיר, ניצל את ההזדמנות לשוחח על סוגיה מסויימת. דעותיו היו מבוססות, כי זכרונו לא הטעהו. הוא היה בקי בכל מכמני הסוגיות, והיה בטוח וגם מהותי בהשקפותיו. בכל זאת לא סמך תמיד על דעתו ועל זכרונו, אלא אהב להתעמק שוב ושוב בספרים כדי להיווכח באמת. הוא ידע לבסס את טענותיו לפי השכל הבריא והאבחנה העמוקה בסוגיה.

אכן, לא כל באי ה"קלויז" העיזו לשוחח איתו בעניני הלכה. היו גם בעלי-בתים עשירים או מבוססים בעסקים טובים, שסברו שהם גם תלמידי חכמים והביעו דעותיהם בפרשנות וביהדות, כאשר למעשה ידיעותיהם ביסודות התורה וההלכה היו קלושות למדי. לכן, לא העיזו להיכנס בויכוח עם ר' גדליה והסתפקו רק בהערות דלות, לצאת ידי חובה.

ב"קלויז" היו גם אשר מלאכתם היתה לקנטר ולנגח את כל מי שלא הלך בתלם של חסיד-שוטה, והדבר גרם ל-לזות שפתיים.

הצעירים - לעומתם - אהבו להיפגש עם ר' גדליה ועם ר' ברל'ה טורט, שני תלמידי החכמים, אשר קנו להם שפה משותפת עם היתר בתורת-החסידות. הדבר חרה לקומץ חסידים (אשר לא נמנו עם בני התורה) ואלה הציקו לשני הלמדנים. ברם, על אפם ועל חמתם של קומץ החסידים הנזכרים, נשארו השניים במקומם הקבוע ב"קלויז". הרושם החיצוני היה שלא איכפת להם מהעלבונות שספגו. אך יתכן שאמנם סבלו וקבלו את הדין. ר' ברל'ה ע-זב במשך הזמן את העיר ור' גדליה נשאר נאמן למקום מושבו - לבדו.

אשת ר' גדליה, פייגה, מתוך מסירות ודאגותיה למצב הבריאות של בעלה, נפלה למשכב, ממנו לא קמה עוד. פ-טירתה של פייגה מוטטה את ר' גדליה שהתהלך שבור ורצוץ, אך קיבל עליו את הדין, כי "ה' נתן וה' לקח" וגזר על עצמו שתיקה, מבלי להתאונן על מר גורלו. הוא נשאר ערירי וללא מטרה בחייו. העובדה, שה"עזר כנגדו", המסורה, הלכה לעולמה, השפיעה על מצב בריאותו שהיה לקוי בלאו הכי. הוא הגיע לאפיסת כוחות, חלה ונשאר על משכבו. תלמידיו טיפלו בו והעבירוהו למעון לחסרי בית.

לא היה זה מקום מרפא, אך היו שם מיטה נקיה, טיפול מסור ומקום מתאים למנוחה. התלמידים דאגו לספק לר-בם אוכל חם יום-יום, וישבו ליד מיטתו במשמרות. ר' גדליה החלים ושב לביתו, אך את המנוחה לא מצא בבית ולכן נע ונד ממקום למקום. את ביתו עזב ומצא חדר ריק, שהיה שייך להקדש, מאחורי עזרת-הנשים של ה"ק-לויז". המקום הזה היה מעין חורבה, אך הוא הסתפק בכך והמשיך לשבת עם הספרים החביבים עליו, בפינתו שב"קלויז".

עקב בדידותו חלה, ובשלווה האופיינית לו השיב נשמתו הטהורה לבורא העולם.
תהא נשמתו הקדושה ונשמת אשתו צרורים בצרור החיים.

ביקור של הרבי אהרל׳ה מבעלז ביבורוב (שנפטר בארץ)

כבר שבועות מראש דברו על-כך בהתרגשות, והכינו עצמם גופנית ורוחנית למאורע. כמו-כן הוכנו פנסים מכו-סים בצורות חיות מכסא הכבוד וצורות אחרות (אריה, צבי וכד׳).

עם בואו התלבשו היהודים בבגדי קוזקים, רכבו על סוסים ויצאו להקביל את פני הרבי בתחנת-הרכבת שבמרחק מה מהעיר.

גם המשטרה נרתמה לשמירה על הסדר בדוחק הרב שנוצר סביב הרב ע"י הקהל, שמנה יותר גויים מיהודים. ואמנם, ההתרגשות אחזה גם בגויים שיראו מהרבי וכבדוהו כאדם קדוש. מספרים שראו גויים שרבו בכל הרצינות על קמיעות שהרבי חילק. הקהל נשא את הרבי על כפיים ממש, ודאג שגופו הקדוש לא יגע באדמה הטמאה.

לכל מקום שהלך - ליווהו וכאשר הלך בשבת לבית-הכנסת (של ר׳ פייביש), היה הדוחק עצום. אף בגויים שר-רה יראה וההליכה ההמונית - בטליתות - לבית-הכנסת בשבת, הפכה את העיירה ל"יהודית".

לקבלת-הפנים שערך הרבי, באו כל אנשי העיר ללחוץ את ידו. ברם, ליהודים המתקדמים שביקרו בתיכון "ה-שקצים", לא ניתן לגשת אל הרב וללחוץ את ידו.

חסידות בלז

בלז - נתפרסמה ע"י שושלת הצדיקים לבית רוקח, שזכתה להשפעה מרובה על היהדות החרדית בגאליציה.

בשנת סיפוחה לאוסטריה - בשנת 1772 - היו בגליציה כ-225 אלף יהודים (9.6% מן האוכלוסיה). בכפרים - חוכרי אחוזות-אצילים וסוחרים בתוצרתן, ובערים - סוחרים ורוכלים, וכן מספר ניכר של בעלי-מלאכה.

ב-1776 הוקמה הנהלה עליונה של יהודים, על-פי "תקנון היהודים", ובראשה רב המדינה. הוטלו מיסים על ה-יהודים; בעלי השלטון העצמי והקבצנים, בגליציה.

ב-1785 נהג הקיסר יוזף ה-2 בדרך שנועדה לזרז תהליך התבוללותם של היהודים. נאסרו פרנסות שונות על היהודים והוטלו מסים על בשר-כשר, על נרות וכד'.

ב-1820-1827 כתוצאה משינויים אלה ונוספים, אירע שהיו רק כ-60% מפרנסים בין היהודים ואילו 40% ה-נוספים, חיו "מן האויר".

כך עשו האוסטרים לנישול כלכלי ופירוד לאומי של היהודים, אולם בגליציה המשיכה פעילות רוחנית וחברתית תוססת. לימוד-התורה נמשך כרגיל וגליציה העמידה עד סוף המאה ה-19 גדולי תורה רבים. ר' י.ש. הלוי נת-נזון ור' י. אורנשטיין מלבוב, ר' ש. קלוגר ובורדי, ר' א.ל. הכהן מסטרי, ר' ש.מ. שבדרון מבז'נין, ר' י. אנגל ואחרים, שהפיצו תורה והעמידו תלמידים, פסקו והורו ומסביבם קמו מתנגדים וחסידים. ואולם, דפוסי החיים הישנים לא נמשכו בכל ונטוש היה ויכוח סוער ומאבק מר בין ההשקפות והדעות השונות ואורחי-החיים השונים. בתחילה - מלחמה חריפה בין מתנגדים וחסידים, ומאוחר יותר, בין שני אלה והמשכילים - במאבק ל-שמירה על הדת, בכל צורה שהיא.

החסידות

לאחר ההתנגדות הנמרצת, בה נתקלה החסידות בגליציה, גברה השפעתה מראשית המאה ה-19, עד שהגיעה לש-לטון בשכבות הרחבות של העם, למרות התנגדותם של הרבנים הגדולים, והיתה בעיקר נחלת הקהילות הקטנות, שרבניהן נאלצו - מתוך דחקות - לכוף ראשם בפני החסידות. חצרות הצדיקים היו בתי-מלוכה והמונים מלאי-להט של אמונה בהם, דבקו בהם.

בין המרכזים הגדולים שנוסדו במאה ה-19, היה בית-בלז שקם בשנת 1816 ע"י ר' שלום רוקח. בשנות ה-70 החלה חסידות בלז להתערב גם בעניני מדיניות. אף משכילי גליציה ישבו בתוך ה"עמך" ורבים מהם היו יודעי-תורה, אולם הם ראו, במעשי הממשלה, טובה ליהודים ותמכו בהם.

ה"קלויז" הבעלזי ביבורוב / ד. הוקס

היהודים בילו בו את רוב שעות היום הפנויות ואם ניקח בחשבון שרוב תושביה היהודים של העיירה היו חסידים, הרי שרוב היהודים ביבורוב ישבו ב"קלויז" בערבים.

בתי-כנסת רבים היו ביבורוב, אך המרכז היה ה"קלויז" בו ישב הרבי ר' פייביש הצדיק. כאשר הביט אדם ב-כותל המזרחי, רחב לבו, שכן ישבו שם יראים, גדולים ושלמים, שמלאוהו בכבוד-התורה ובהדרה.

ישבו שם: ר' יהודה מאיר: שישב על התורה ועל עבודת-הבורא יומם ולילה ולמד תורה לשמה. ר' משה נייט-שיבר - ירא ושלם שהקפיד על לבושם של הנכנסים ולא הניח לאברכים המתקדמים לובשי החליפות המודרניות, עם פתח מאחור, להיכנס בצורה זו ל"קלויז", כי טען שיש בהן צורך בציציות. ר' יהודה רטיק: מלא וגדוש

תורה ומעשים טובים. ר' גדליה חמיד'ס (ראה רשימה נפרדת): שישב כל יומו ולילו ב"קלויז" ולמד בדבי-קות. ברם! נרדף היה ע"י החסידים ב"קלויז", בשל העובדה שלא היה חסיד, אולם, הוא היה צדיק גמור ועלה בידיעת התורה על רוב היושבים ב"קלויז". הוא למד לפני ואחרי התפילה, כאשר רגל אחת מונחת על הספסל. כך עמד ולמד 4-5 שעות רצופות, כשלא עסק במלמדות. ר' משה ייז'יבר: חנווני ירא-שמים ועושה צדקות ב-כל עת ואחרים.

לאנשי האינטיליגנציה לא ניתנה דריסת-רגל ב"קלויז" והם נאלצו להתפלל בפרוזדור בחוץ. היו אלה אנשי ה-"מזרחי" שהיו נחשבים היום לחסידים גמורים, אך עבור ה"קלויז" נחשבו "מתבוללים", שכן הלכו בחליפות מודרניות. הם שכרו לעצמם חדר נפרד, בו קיימו את ישיבותיהם ופגישותיהם ושם נרדפו ע"י החסידים, שיידו אבנים בסמל של הרצל שהיה בחלון, ובחברי האגוד.

מיד לאחר תפילת-ערבית, השתלטו צעירים ומבוגרים על השולחנות והספסלים ב"קלויז" ולמדו שעתיים - שלוש ויותר. השמש - ר' נתן - חילק אז נרות ללומדים. לכל לומד ניתן נר אחד בלבד, מפאת המחסור בנרות (היינו; בכסף לקנייתם).

כל יהודי ב"קלויז" עסק בלימוד תורה; תהילים, משניות, גמרא, כולם למדו, למרות שהיו טרודים בפרנסתם בעיירה העניה. הם למדו בבקרים, למדו בערבים, לפני ואחר שעות העבודה ובכל רגע פנוי.

בעיו"כ - ההליכה למקוה ואחר-כך לימוד התהילים, המשניות והגמרא, ולאחר התפילה - שוב תהילים כל הלי-לה.

בפורים היתה השמחה גדולה ומוחשית, כאילו אירע הנס באותה עת. נערכה הצגת "מכירת-יוסף" של אב עם 6 בניו.

בערב פסח חילק הרבי שתי מצות שמורות לכל משפחה. אחת של ערב-פסח ואחת של פסח. גם לא חסידים באו אל הרבי לקבל את המצות, בהאמינם בסגולתן. המצות הוכנו ע"י בחורי ה"קלויז", שזמרו בהכנתם: "לשם מצת - מצוה".

ה"קלויז" נשרף ע"י הנאצים ב-1939 - ביום הראשון שנכנסו לעיירה.

השמש יעקב - אריה / ד"ר ש. מתוק (זיס)

השמש יעקב-אריה, הווה חלק בלתי נפרד של בית-הכנסת. בכל בוקר, לפני עלות-השחר, בבואו לפתוח שערי בית-הכנסת, הכריז: "מתים תעזבו די-שוהל, הגיעה העת לחזור למקום מנוחתכם".

זאת, על-פי האמונה, שהנפטרים מתאספים בבית-הכנסת הגדול, בכל לילה, עד עלות-השחר, פרט לערב יו"כ.

ידעו לספר על מקרה שאירע בעת כהונתו של הרב מ"מ באב"ד כמרא דאתרא, שהשמש עבר בחצות, ליד בית-הכנסת ושמע לפתע שהמתים קוראים לו לעלות לתורה.

נבהל ר' יעקב-אריה מאוד ורץ אל הרב בשאלה כיצד לנהוג. נתן לו הרב את ה"ספודיק" שלו וייעץ לו לשוב לבית-הכנסת, לעצום עיניו ולעלות ולברך על התורה, שכן המתים ממתינים ואין זה נכון להניח להם לחכות ולהפסיק קריאת-התורה שלהם.

השמש עשה כמצוות הרב וכך נמנע אסון שהיה קורה, לולא נענה להזמנתם של הנפטרים.

בני העיר נהגו מאז להיזהר ולא לעבור ליד בית-הכנסת הגדול בשעת חצות. המקרה אירע עוד בתקופת בית-הכ-נסת הישן - מעץ, לפני חידושו.

דמויות טהורות נוספות

מלבד אדירי-העולם, הרבנים, הרביים והמלמדים הגדולים, היו גדולים נוספים, אשר אם כי בלטו פחות, היו גם גדולים בתורתם ובצדקתם.

ואם במלמדים עסקינן, יש להזכיר מלמדים נוספים שסייעו להגדלת התורה ולהאדרתה בחינוך ילדי יבורוב הט-הורים, אשר בחלקם אינם עמנו עוד, ה׳ יקום דמם.

א. ר׳ גרשון: מלמד דרדקי. אצלו למדו א׳-ב׳, עד לימוד החומש. כונה "גצ׳ה מלמד". כשהעניש - נכנס הענוש ל"קינה" - תא חשוך, עד ששב בתשובה.

ב. שלום מלכ׳ס* ; שמיל יוסל*; מיכל בילק׳ס ושמשון מאיר - לימדו חומש ומשנה - לילדים שסיימו לי-מוד הא׳-ב׳.

ג. שייע מלמד, אברמל׳ה נמירובר (אביו של שלמה וינטר), יוסף ספטא* (תוספתא), חיים-בער, שמיל יוסל, חיים פרוסט ושלום פאטעליטשער - לימדו למתקדמים, שידעו היטב חומש ומשנה.

ד. ליבל׳ה ברוך (סבו של דרוק), הרצל׳ה מלמד (שאשתו חשקה בקיום מצות ציצית), משה אדלר, אברהם סיגעל (ה"טשערצער"), איצל׳ה מלמד, יודאל׳ה וולף ואברהמל׳ה סטרליסקה - טיפלו במבוגרים ממש, שלמדו כבר גמרא בהתעמקות יתירה ואף התעמקו ב"יורה-דעה".

ה. בין הזמנים, למדו ב"קלויז" עם אברהמל׳ה לייבוש ליטרינגער (בויבעריקער), בנו של ה"רופא".

עד גיל 14, ערכו מבחן (פארהער) - בכל שבת, על כל הנלמד במשך השבוע.

והיו גדולי תורה אחרים שנחבאו אל הכלים, כגון:

ר׳ יוסף בומבך - מחבר ספרי-קודש רבים. אלא שמחמת דוחקו - לא זכה לפרסום ו"חבל על דאבדין". הוא היה אביו של ר׳ ישעי׳ה פנחס בומבך, אבד"ק ארשוויץ ומחבר "אוהל יהושע".

הרב יצחק מונד - בנו של הרבי ממיקאלייעו וחתנו של ר׳ שלמה זימל.

* שלום מלכ׳ס - היה מלמד ותיק וקפדן מאוד. בימי היריד, מכר אלטע-זאכן (כלי מתכת). היה בעל ידי-זהב ואמן בחסד. תיקן שעונים, שטריימלך ומטריות תוך כדי השיעורים.

* שמיל יוסל - הכין לעצמו מצבה עם כל הטקסט, מלבד התאריך - כמובן.

* יוסף ספטא - למד בלילות ב"קלויז", כשקולו בוקע למרחקים. היה שקוע כל-כך בלימודיו שלא חש ב-סובב אותו.

* המלמד זנדהאוז - לימד ילדים מגיל 9 ואילך. המלמד זנדהאוז היה מלמד מודרני ומשכיל, ששילב הוראה ב-מלמדות ולימד: עברית, תנ"ך ומשנה. היה בעל קול-ערב ומ"מ החזן בביהכנ"ס הגדול.

בכיתתו היו 30 תלמידים והיה זה מעין בי"ס בזעיר-אנפין. מלבד במלמדות - עסק גם בה-כוונה לעליה ארצה והיה קשור ליחידה שהשיגה "סרטיפיקטים" לעליה ארצה. אנשי העי-ירה, פסלוהו בחשד לסטיה "אדומה".

ב"חדר" (כתה) ערך והכין עם תלמידיו הופעות והצגות לפורים ולחנוכה, כגון: "יוסף ואחיו" - ובאופן כללי הכין זאת מתוך החומר הנלמד.

גם לאחר סיום הלימודים ב"חדר" ובגיל מבוגר יותר, באו אליו תלמידים להמשך לימוד העברית.

ר׳ איטשע למדן - מחבר ספר אודות הלכות-פסח ברמב"ם.

והיו משמשים בקודש ובאמונה, כגון:

ר׳ יוסף שער - גבאי וותיק ב"קלויז".

ר׳ שלום סרבר - בעל הקריאה והמוהל האחרון של יבורוב.

ר׳ מרדכיל׳ה שוחט - סבו של א׳ נכטיגל שהיה אחד משוחטיו הראשיים של הרבי מבעלז (ר׳ שיעל׳ה).

והשמשים:

אפרים שמש - שמש הקהילה.

יעקב-אריה שמש - בבית-הכנסת הגדול.

נתן שמש - ב"קלויז" החסידי.

שלום שמש - בבית-המדרש.

יעקב בער - הגבאי של הרבי, ומ"מ בעל-התקיעה.

והיו דמויות נוספות, של בעלי-בתים ואחרים, שהקדישו חלק ארי מזמנם ללימוד התורה ולהשתלמות ולהתעלות רוחנית. כר׳ משהל׳ה פייגעלס ור׳ אשר רובין (בנו של הרבי), שהיו אח"כ לרבני קהילות בערים ובעיירות אחרות בגליציה.

היה ר׳ ביירישׁ מיזס: ה"קולטוס-פרזידנט" (ראש-הקהל), עשיר גדול ואהוב על הקהל, שעבד למחייתו ולקהילה ביום, אך בערב - נצמד לספרים ב"קלויז" - שעות רבות ולמד באופן קבוע.

בנו - יוסף - היה צדיק גדול שטיפל במצוות צדקה בהתלהבות עצומה וממש יצא וחיפש את הנזקקים.

בערעל׳ה סלובס - בא בארבע לפנות-בוקר ל"קלויז" ולמד שם עד חצות-הלילה ללא הפסק. מובן שסיים את הש"ס מספר פעמים והיה בקי בו.

והצעיר - אברהמצ׳ה - יונצ׳ה רימלט - עילוי צעיר, בקי בש"ס ובפוסקים בע"פ, שישב עם אחיו מוטל׳ה ולמד. שניהם יצאו את יבורוב לכהן ברבנות בקהילות ישראל.

שמעון בוימל - הטוחן - מייצג את בעלי-הבתים, שלמדו רבות גם בביתם. אותו ניתן היה לשמוע בכל הסביבה בעת לימודו ובשבת - היתה הנאה עצומה לשמוע זמירותיו. לומד היה שעות על-גבי שעות, נח מעט ושב ללימודו ביתר-שאת. היה בעל-צדקה גדול ושחקני הפורים קבלו נדבה ביד-רחבה, נוסף על מאכל ומשקה כיד המלך.

הצעירים ביבורוב, לא למדו בבתי-הספר הפולניים - בדרך-כלל, כי אם ישבו ב"קלויז" ולמדו, ומהם יצאו גדולי ישראל.

ממבר משה - ראש הקהל.

צימרמן איצ׳ה - סגן ראש הקהל, עשיר מופלג.

לאנדעס אברהמל׳ה - מזכיר הקהילה (סבו של הנר).

יורם משה - מייסד הת"ת בכספו.

<u>שטרסברג משה</u> - גבאי בבית-המדרש, ראש הקהל ו"החברא-קדישא".

<u>ש ו ח ט י ם :</u>

מאיר-יוסף, איציק, נפתלי פלץ, ברוך-אשר.

<u>ח ז נ י ם :</u>

חתנו של מאיר-יוסף שוחט, תלמיד-חכם בעל-תפילה.

בנו של מענדל'י שיפמן - בעל-בית וחזן.

יוסף ספטא - המלמד.

חצקל.

שטרסברג משה - גבאי בבית-המדרש, ראש הקהל ו"החברא-קדישא".

ש ו ח ט י ם :

מאיר-יוסף, איציק, נפתלי פלץ, ברוך-אשר.

ח ז נ י ם :

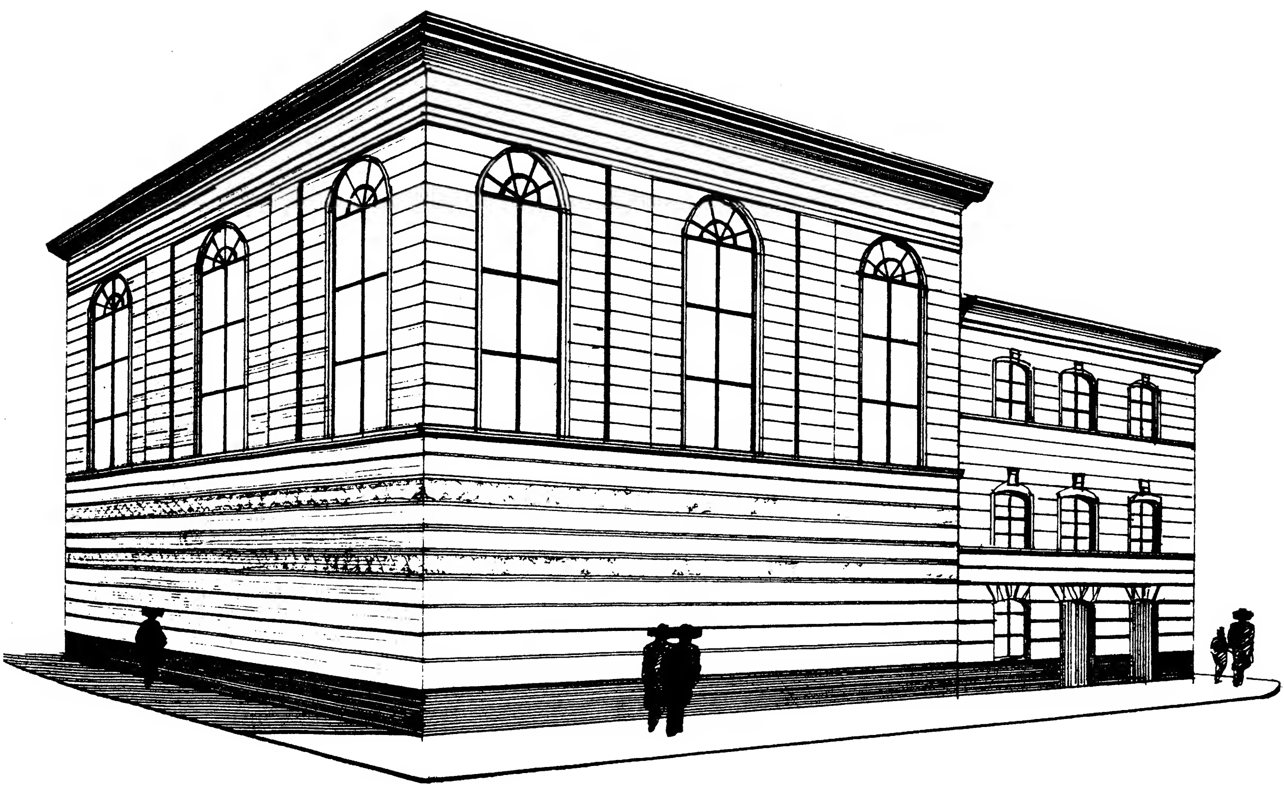
חתנו של מאיר-יוסף שוחט, תלמיד-חכם בעל-תפילה.

בנו של מענדל'י שיפמן - בעל-בית וחזן.

יוסף ספטא - המלמד.

חצקל.

בית הכנסת

עו"ד ש. זיס מתוק - נואם באזכרה לזכר
קדושי יבורוב - בת"א.

בית-הכנסת הגדול / עו"ד ש. זיס / מתוק

עבר שם לפני התפילה מאיר חזן. בחזית בית-הכנסת היה טלאי על חור גדול שנוצר מפגז בתקופת מלחמת העולם הראשונה. בתוך בית-הכנסת נחבאו אז כל הקהל, שכן בתי-הכנסת נבנו אז כמבצרים בפני פרעות.

הפגז לא חדר לבית-הכנסת והיהודים ניצלו, דבר זה נחשב לנס גדול, והחור לא טוייח להזכיר הנס. בבית-הכ-נסת היו חדרים קטנים ששימשו למנינים של קבוצות שונות של בעלי-מלאכה.

בשמחת-תורה : הוצאו מאות ספרי-תורה שהיו בארון שנבנה עוד בימי יאן סובייסקי ושעמד בצד מערב.

ב ש ב ו ע ו ת: בית-הכנסת קושט בירק טרי ורענן שהוסיף שמחה על שמחת-החג.

ב ט׳ ב א ב : רק נרות דלקו. כולם רכנו וישנו על הקרקע, והקינות נאמרו בקול-בוכים. אי-אפשר היה שלא להתאבל למראה הקהל ולמשמע הקינות. האבל הורגש בצורה מוחשית ממש.

ב י ת - ה כ נ ס ת / חיים גולדמן

ביהכנ"ס ביבורוב - היה היפה באזור. נשמר כך שעשה רושם של בית-מקדש דמטה, בעיטוריו שנעשו ביד, ו-בצורה מופלאה, גם עבור סוף המאה ה-20. בכניסת הגרמנים, הם השליכו רימוני-יד לתוך ביהכנ"ס, וקראו ל-כל היהודים, ואנכי בתוכם, לכבות את השריפה. ביהכנ"ס שימש בעיקר את בעלי-המלאכה, שבאו לביהכנ"ס גם אחרי ארוחת-הערב, לאמירת תהילים.

לא היתה ביבורוב תעשיה, והקהילה היהודית התקיימה ממסחר זעיר.

המוראל של הצעירים היהודיים היה גבוה. הם היו מאורגנים בתאים ציוניים וקראו הרבה. הכמיהה החזקה ביותר היתה - לעלות לארץ, אך לצערנו, רק מעט חיו להגשים מטרה נעלה זאת ורק לאחר שנשפך דם רב. את המדינה השגנו כתשלום של החלק היפה ביותר של העם. "חבל על דאבדין ולא משתכחין".

ואחרון-אחרון - משפחתי: היינו 5 ילדים וההורים - ז"ל נעשע, עוזר, שרה, אנכי חיים, ורחלי. כמו-כן חי [illegible] ילדיה והנכדים. הוא היה מבלה בשבת

בתי-כנסת הבנויים עץ / ע"פ דוידוביץ

"על אדמת פולין, עשירת היערות, נוצר, למן מחצית המאה ה-17 ובמשך כל המאה ה-18 טיפוס חדש של בית-כנסת זעיר, בעל אופי מקורי מובהק - הלא הוא בית-הכנסת הבנוי עץ, מעשה-ידי בונים וציירים יהודים.

בית-הכנסת הבנוי עץ הוא דוגמא נהדרת של בנייה יהודית עממית ובצדק יצאו לו מוניטין בעולם האמנות בכלל והיהודית בפרט. בארדיכלותו הפשוטה, הפרימיטיבית לפעמים, אך בעלת קווים מיוחדים, אינטימיים, חנניים, באה לידי ביטוי מזיגה מעניינת ונאה של סגנון הבנייה המקומית בעץ עם אותו סגנון יהודי רומאנטי, אשר הוגדר על-ידי מיצקיביץ׳ כ"סוג ארדיכלות בלתי נודע לבונים הזרים, אותו ירשנו מאת היהודים..." ("פן תדיאוש"). סגנון זה שעוצב בידי "הפועל העוסק במלאכת הקודש", הורגש לא רק באילו קטעים ארדיכליים, חיצוניים של בית-הכנסת, כגון: היציעים הציוריים על מעקיהם הנאים, מעשי ידי אומני-עץ, הגגות בעלי קונדיגנאציות אחדות (כמו במקדשים סיניים), על אפריזיהם היפים, וכן בריהוט הפנימי של הבית, כמו: ה"ארון" עשיר המוטיבים המגולפים בעץ, הלקוחים מעולם החי והצומח, הבימה הבנוייה בצורת ביתן גינה, כסא-אליהו וכדומה-אלא בעיקר בקישוטי הקירות, אלה הפוליכרומיות שצוירו על קרשי הקירות - פאר בתי-הכנסת הבנויים עץ בפולין.

פוליכרומיות אלו, בעלות אופי מזרחי בעיקר, גדושות נושאים מעולם האגדה היהודית. סצינות תנ"כיות, ציורי נוף נאיביים וביניהם ערים מארץ הקודש, תיאורי תשמישי קדושה ואורנאמנטים הראלדיים בעלי חן קומפוזיציוני רב. בבארוק ציורי זה הורגש איזה אי-שקט מבחינת עושר גוניו ובני-גוניו, מבחינת הקצב החי של קווי הציור; משהו המלא סוד ורמז בנושאים הפאנטאסטיים, שלא ידענום עד כה בקישוטי הפנים של בתי-הכנסת הבנויים אבן - מזה ובתנועת עולם החי, הפורח והצומח, הממלא את כל קירות הבית וכפתור - מזה; ואחרון אחרון: הורגש בו משהו המגלה לנו את התלהבות הפועל-האמן היהודי, שכל יצירתו היתה מכוונת לפאר את בית ד׳ לרומם ולהדר את רבון העולמים.

ד"ר קארל שווארץ מתאר יפה את בתי-הכנסת האלה במבוא למורה-דרך של תערוכת "בתי-הכנסת הבנויים עץ בפולין":

"בנינים אלה היו אמנם קטנים והוקמו פעם באמצעים ובכוחות צנועים ועל-ידי בעלי-מלאכה בעיקר ולא על-ידי אמנים, אבל מה שבוצע, היה בו משום אמנות עברית, מתוך הרגשה מקורית ורוח עצמאית, דבר חד-פעמי ומיוחד; ההשפעה מן החוץ על העבודה הזאת היתה רק לגבי הצורה החיצונית. היהודים לא יכלו ולא רצו לבנות מתוך מותרות, לא רצו להקים היכלים, אלא בתי-תפילה צנועים, שטיפלו בהם מתוך אהבה רבה כל-כך, עד שכל פרט מן הפרטים הביע את רוחם של האנשים, שהשקיעו בהם את יכולתם הטובה ביותר, כי בעבודה זו, הפעילו את מלוא לבם.

וכך הגיעו הדברים שאנשים אלה היו לאמנים בתוקף תפקידם. אחדים ידועים לנו בשמותיהם, רבים מהם נשארו בלתי ידועים. ביניהם אנו מוצאים בנאים, חרטים וציירים. בתי-כנסת אלה מעניינים לא רק מצד הבניין; לא הקונסטרוקציה החיצונית היא יהודית טיפוסית. נקודת הכובד הוטלה יותר על קישוט הפנים של בתי-הכנסת, שבחלק ממנו הובעו זכרונות נושאים ובחלק אחר נוצרו דברים חדשים ומיוחדים.

המסורת מתמזגת כאן עם המצאות משעשעות, חדווה מזרחית לצבעים מצאה לה ביטוי חדש. המקום הצר הכריח לקימוץ. הנה באופן כזה לא נשארה שום זווית שלא ניצלוה ונתגלו אפשרויות רבות, כדי לתת ביטוי לאהבת הקישוט החגיגי".

אחד הראשונים שידע לגלות את יופיים של בתי-כנסת מעץ והבין את ערכם הרב בתולדות האמנות היהודית, היה מתתיהו ברסון, איש ורשא, יוצר המוזיאון לעתיקות יהודיות שעל-יד בית-הכנסת ברחוב טלומאצקי. מחקרו החשוב ביותר בשטח החקירה של בתי-כנסת אלה הוא "מלים אחדות על בתי-כנסת ישנים הבנויים עץ בפולין".

ולא רק חוקרים יהודים התעניינו במצבות אמנות יהודית זו והקדישו להן מחקרים חשובים, אלא גם אנשי-מדע פולניים, רוסים ואחרים, ידעו להעריך את חשיבותם הרבה בתולדות האמנות בכלל ובתולדות הבנייה היהודית-דתית על אדמת פולין בפרט. בתי-תפילה אלה המפוזרים בכל רחבי פולין, עוררו עניין רב אצל שוחריה המרובים של האמנות היהודית - כיהודים כנוצרים.

...מספר בתי-הכנסת הבנויים עץ נתמעט והלך. חלק מהם נעלם כתוצאה משריפות או רקבון העץ, חלק הרשמד בימי מלחמות ופרעות, ביחוד במאה ה-17 (בתקופת גזרות ת"ח-ת"ט, פלישת הרוסים והשבדים) ובמאה ה-18 (בתקופת חלוקת פולין ופלישת חיילות רוסים, אוסטרים וגרמניים); הרבה מהם נהרסו במאה ה-19 (בשנות המ-רידות הפולניות ב-1831 ו-1863) והרבה בימי מלחמת העולם הראשונה (1914-1918). עד מלחמת 1939-45 נשתמרו עדיין בכל רחבי פולין, ליטא ואוקראינה למעלה מ-100 בתי-כנסת מעץ".

בית - הכנסת

ערכם המיוחד של בתי-הכנסת בפולין בתולדות האמנות היהודית מתבטא בשתי עובדות יסוד:

א. בפעם הראשונה מאז פריחתה המופלאה של אמנות בתי-הכנסת בא"י במאות הראשונות שלאחר חורבן בית-שני, כלומר לאחר הפסקה של 1000 שנה בקירוב, מופיעים שוב אמנים יהודים כבוני בתי-תפילה, צייריהם ומקשטיהם.

ב. אמנים אלה עולים ממעמקי המסורת הדתית היהודית, דבר שממנו מתחייבת השאיפה המתמדת והניכרת להשתחרר עד כמה שאפשר מהשפעות אמנותיות של הסביבה הלא-יהודית, חיפוש מתמיד אחר ביטוי חיצוני יהודי טהור לערכי הנפש היהודית.

פרייה של אותה שאיפה אדירה היא אמנות בתי-הכנסת של יהודי פולין וייחודה הססגוני המובהק.

בין בתי-הכנסת מעץ, המפוארים ביותר בפולין מבחינה ארכיטקטונית, שייך בית-הכנסת הבנוי עץ, אשר בקהלת יבורוב, שנבנה בשנת 1538 (י"א - 1578) בימי המלך יאן סובייסקי ובעידודו.

בית-הכנסת נבנה - כרוב בתי-הכנסת דאז - בדגם של מבצר, שאליו נמלטו היהודים מדי-פעם, בעת פרעות ומלחמות.

בשנת 1905 הושלמה בנייתו מחדש - מלבנים.

ביום 11.9.1939 בשעה 15.30, הועלה בית-הכנסת באש עם 100 ספרי-תורה שנאספו מכל בתי-הכנסת האחרים בעיירה.

השוחט ר' שמלקה, הפיל עצמו למדורה, כי לא יכול היה לראות בבזיון התורה, אך הנאצים הוציאוהו משם.

לאחר מכן אילצו את היהודים להצהיר, כי הם עצמם העלו את בית-הכנסת באש.

להלן תיאורו של בית-הכנסת, כפי שזוכרו מר ש. איכבום.

בית-הכנסת הגדול ביבורוב / ש. אייכבום

היה זה בסוף המאה הקודמת ובתחילת המאה הנוכחית, כאשר הקהילה הקדושה ביבורוב החליטה לחדש את בית הכנסת הגדול העתיק. בית-הכנסת עתיק-היומין שהיה בנוי כל כולו מעץ, היה בשלבי התפוררות והכוונה היתה לבנותו מלבנים. בחוץ היה כליל-יופי, ובפנים היה מלא פיתוחים מעשה ידי אמן, בעבודת-יד.

בתאור בית-הכנסת החדש ביבורוב, יש לציין כי עם בניית בית-הכנסת החדש לא פורק הישן, אלא קודם נבנו הקירות של בית-הכנסת החדש שהיה הרבה יותר גדול מהישן, ובגמר בנייתו פורק הישן.

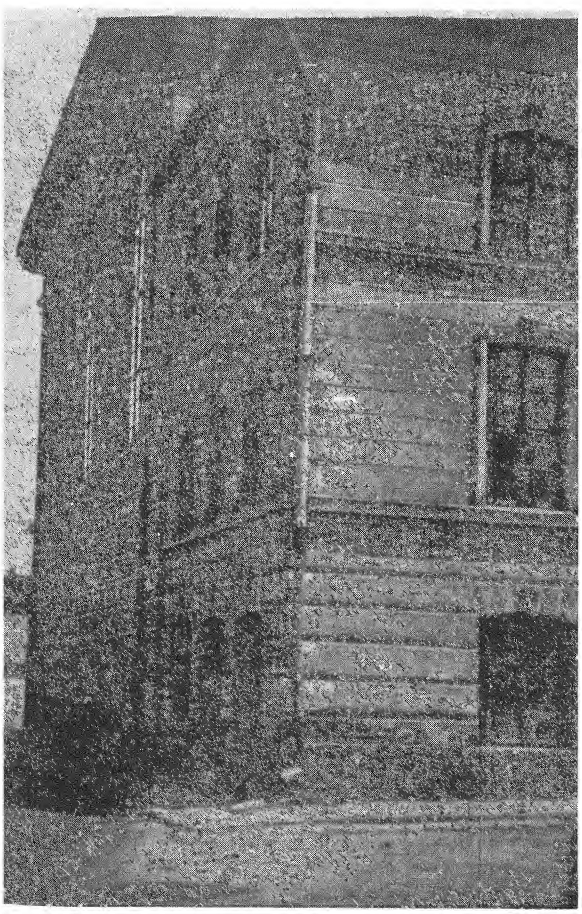
זכורני בילדותי שהסתובבנו בבית-הכנסת החדש, כאשר בעלי-המלאכה עבדו בשיחזור הפיתוחים השונים וביצקת גבס לתבניות, להדבקתם כקישוט בקירות ועל העמודים. אז גם נודע לנו על חלקים שונים של בית-הכנסת הישן מעץ שפורקו, והנמצאים בעלית בית-הכנסת החדש, בחלל שבין הגג העליון ובין תקרת הכיפות. הגישה לשם היתה רק דרך הקומה השניה - בעזרת הנשים. מתוך סקרנות טיפסנו לשם, לראות במו עינינו את חלקי

קירות-העץ והפיתוחים השונים הצבועים צבעים שונים ובלויים מזוקן. נראה שהוטמנו שם למזכרת מבית-הכנסת בעיר יבורוב - בראשיתה.

אולם בית-הכנסת החדש היה ריבוע בגודל 24 מ׳ על 26 מ׳ לערך. במרכז האולם, היו ארבעה עמודים שחילקו את האולם לתשע כיפות שוות. עמודים אלה היו גם כן ריבועים כשלפינותיהם עיגולים פנימיים, במידות 1.20 מ׳ על 1.20 מ׳, והיו מעוטרים לכל גובהם בתבליטי גבס עשירים בפיתוחים. מתוך קירות האולם סביב בלטו עמודים במקביל לעמודים המרכזיים. גם עמודים אלה היו מעוטרים בתבליטים לכל גובהם.

האולם עצמו התנשא לגובה של כ-12 מ׳. האור החיצוני חדר לאולם בית-הכנסת בעד ששה חלונות גבוהים ומקושטים, שהתחלקו לשלושה חלונות בכל מרכז קיר משני צידי האולם. במרכז האולם היתה בימה, ו-5 מעלות משני עבריה. את הבימה הקיף מעקה ברזל מעוטר בפיתוחים.

בקיר האולם במזרח, מול הכניסה הראשית, היה ארון-הקודש, אליו עלו בשבע מדרגות. גם כאן היה מעקה ברזל, בדוגמת מעקה הבימה. מעל לארון הקודש, התנשאו - כמעט עד לתקרה - פיתוחים מעץ, מוזהבים. בדלתות ארון הקודש היו פיתוחים משני צידיו בפנים ובחוץ מעשה מחשבת. על-יד המדרגות לארון הקודש, מצד ימין, עמד העמוד לתפילה ומאחוריו היה מקום הרב - ר׳ אלימלך פרנקל תאומים זצ"ל

צילום בית-הכנסת ביבורוב
מצד מול בית הקברות הישן.

משני צידי ארון הקודש התנשאו שני ציורי-שמן גדולים. האחד - נהרות-בבל, ללא דמויות, כי אם הנהר ובשפתו עצים, עליהם תלויים כלי-נגינה. בציור השני נראה בית המקדש.

הכניסה היתה מצד האחורי של בית-הכנסת בעד שלוש דלתות; שתיים מרכזיות ואחת - צדדית, שהובילה לבית-המדרש, בית הרב וה"קלויז". באולם הכניסה היו שני מקומות לתפילה, שנקראו "פולישלאך". באחד התפללו בעיקר בעלי-מלאכה ונקרא "חברה שמות", ובשני - כלי-זמרים, ונקרא בשם "יד חרוצים".

מעל לאולם הכניסה היו שתי קומות של עזרות-נשים.

היה מקרה בתחילת המלחמה בין אוסטריה ורוסיה, כשהצבא הרוסי התקדם לעירנו. פעם בהשכמת הבוקר - בימי הסליחות, ירו הרוסים שני פגזי תותח, שאחד מהם פגע בקיר המזרחי של בית-הכנסת וגרם לחור בקוטר 50 / 60 ס"מ ובעומק 40 ס"מ, אך לא חדר פנימה עקב הקירות העבים והחזקים.

הפגזים גרמו לבהלה בעיר והאנשים התחילו לברוח - אל בית-הכנסת הזה. האולם התמלא עד אפס מקום, ורק בערב התחילו רוב האנשים להתפזר הביתה. אך חלק מהם נשאר גם ללון שם.

החיים היהודיים ביבורוב

החיים היהודיים בעיירה / ש. אייכבום

חיי היהודים בעיירות הקטנות בגליציה היו תמיד מנגד, ורק בחסדם של שכניהם הגויים. אמנם הישוב היהודי היה במקום זה מאות בשנים, אך הם היו "עם לבדד ישכון". היהודים לא שלטו בשפתם של הגויים והגויים לא הסכימו לאורח החיים היהודים. רוב הגויים היו עובדי-אדמה, חקלאים, המבלים את רוב עתותם בשדה, בעוד רוב היהודים התעסקו במסחר. לכן חשבו הגויים את היהודים לבעלי-הון. השלטונות היו בטוחים שאצל היהודי נמצא הכסף והוא החייב לשלם מיסים, למרות שרוב היהודים ניהלו עסקיהם על-פי רוב בעזרת "גמילות-חסדים" ולרוב היהודים היתה חסרה ככר הלחם.

היהודי היה בוכה בתפילתו על מר גורלו החומרי, ובוכה גם על מר גורלו הרוחני "שכינתא בגלותא" ועל ביאת המשיח המצופה בכל יום.

בימי הקיץ הארוכים היה האיכר הגויי עובד בשדה, קוצר את התבואה, אוסף אותה מן השדה אל האסם, כהכנסה בטוחה ובריאה, ללא זמן לבוא העירה. ובימים ארוכים אלה היה היהודי צם את צום "שבעה-עשר בתמוז", ימי "בין המצרים", "תשעה באב" על חורבן הבית הראשון והשני וצרות נוספות שאירעו באותה תקופה, בכל שנות הגלות הארוכות. האבל כה חזק לא רק בקלויז אצל החסידים, כי אם בכל בתי-הכנסת ובכל שכבות העם; עשיר כדל. בעלי המלאכה לא עבדו והמסחר בחנויות החל רק לאחר גמר הקינות. אמנם נערים וילדים נהגו להכין דרדרים וקוצים דוקרניים ולזרוק אותם זה על זה, כדי להציק ולהכאיב, והכוונה היתה לקלוע אל הפיאות או לצעיר, בעל הזקן, שהקוצים יסתבכו בזקנים להמחיש את האבל והכאב. היו חסידים שהשאירו שטח בלתי מסוייד, מעל לפתח, בין חדר למשנהו, לזכר חורבן המקדש.

אמנם יום חמישה-עשר באב, נחשב ליום של שמחה, אבל ברחוב או בבית היהודי לא היה מורגש. רק בבתי-הכנסת שם לא נאמרה תפילת ה"תחנון" בתפילה, לזכר שמחה שהיתה בזמן שבית-המקדש היה קיים, הומחש ההבדל בין יום זה לקודמיו.

מבחורי הקלויז.
(יאשע) יוסף בנימין אייכבום ז"ל

בימי חודש אלול נרעדו לבבות היהודים לאור האפשרות של התשובה והרחמים והתכוננו לימים הנוראים; ראש-השנה ו-יום הכיפורים. שבוע לפני ראש-השנה קמו בעוד לילה לאמירת "סליחות". חסידים ואנשי מעשה קמו אף יותר מוקדם, לטבול במקוה, לפני אמירת ה"סליחות". היו גם מקומות תפילה בהם נאמרו הסליחות בחצות-הלילה. כל מקום ומנהגיו. בבתי-הכנסת רוכזו המתפללים לקבוצותיהם; חסידי - בעלז וחסידים אחרים התרכזו בקלויז בעלזי, ובעלי-הבתים האחרים סוחרים שונים ובעלי-עסקים, התרכזו בבית-המדרש. בבית-הכנסת הגדול התפללו בעלי המקצועות החופשיים; סוחרים, סוחרי-בהמות, קצבים וכד'. ב"קלויזליך", התפללו בעלי-המלאכה המכובדים והמלמדים וב"פולישליך" - בעלי-מלאכה שונים, "כליזמרים" ועוד. במנינים נוצרו יחסי ידידות מיוחדים שהתבטאו הן בשמחות והן בחיי יום-יום.

באופן כללי היו כל מקומות-הישיבה, בכל בתי-הכנסת תפוסים. לכל מתפלל היה מקומו הקבוע שעבר אף בירושה. הנוער - עמד בדרך-כלל בתפילות, או שחפש לעצמו מקום שהתפנה בהזדמנות. לצעירים שנישאו ונשארו בבית-הכנסת הוסיפו ספסלים או שהצטופפו מעט, כי בכל בתי-הכנסת היו מקומות-הישיבה על ספסלים ארוכים ובין הספסלים עמדו - שולחנות. כך שלא היה מחסור במקומות ישיבה.

בשנת 1928 כאשר שבתי מהארץ לביקור, ולא היה אבי ז"ל מרוצה ממלבושי שלא היה מקובל בקלויז, יזמתי, איפוא,

מנין עצמאי של "צעירי-המזרחי". שכרנו חדר מרווח בבית-פרטי, שהתאים לתפילה ולשיעורים ועד מהרה התא-ספו צעירים ואברכים רבים, וקיימנו תפילה מסודרת ולתפארת. ההצלחה הביאה לנהירה מבתי-התפילה האחרים, של אלה שלא חשו עצמם בנוח במקומם הקבוע.

מדי שנה, לפני הימים-הנוראים, היה "הקלויז" מקום התפילה היחידי שהיה חייב להכין מקום לקבלת אורחים, שבאו לחסות בתפילתו ובצלו של הרבי ר' פייביש. באו כפריים רבים -שלא יכלו לסדר מנין במקומם בימים-הנו-ראים, עם משפחותיהם, להתאכסן בעיר.

בכדי להכין מקום נוח לתפילה גם לאורחים, הוקם צריף גדול לארכם של חלונות הקלויז. החלונות הוסרו ובתו-ספת שנקראה "בודי" הוכנו ספסלים ושולחנות. התפילה נשמעה שם היטב ולשביעות-רצון כולם. החסידים נהנו מהאורחים, היות ונתקיים בכך "ברוב-עם הדרת-מלך" ו"בהתאסף ראשי-עם יחד שבטי-ישראל". כרגיל, היה הרבי, ר' פייביש, ה"שליח-ציבור" בקלויז והמתפללים קיוו שבזכות תפילתו יזכו לסליחה ומחילה.

בראש-השנה, עם תום ההפסקה בין שחרית לתקיעות ולפני מוסף, מברר הרב באם כל המתפללים נמצאים בקלויז ורק אז מתחיל הרבי לומר "למנצח לבני קרח מזמור" והכל מתכוננים "לשמוע קול שופר". אמנם השטן מנסה בכל כוחו להפריע לבעל התקיעה, אבל התוקע הוא המנצח, למרות שהוא זקן וחלוש. לאחר תפילת-מנחה, יוצא הרבי מלווה בקהל המתפללים, בשירה ובזמרה, ל"תשליך". ההליכה איטית ומגיעים אל הגשר של הנהר עם חשיכה. בסביבה שקט ודממה ורק מפל-המים מתחת לגשר נשמע ורחש דגים הקופצים מן המים באויר. הרבי מתחיל בקול רם, ברור וצלול את הפסוק "מי אל כמוך נושא עוון ועובר על פשע", והקהל חוזר פסוק בפסוק. לא אחת קורה ש"שייגעץ" מנסה להשליך אבן על המתפללים, אולם המתפללים מכינים תרופה למכה ומעמידים אבטחה לבל ייפ-גע קהל אומרי ה"תשליך".

שני ימי ראש-השנה חלפו בתקווה שהתפילות והתחנונים ינצחו את השטן המקטרג, ולמחרת עם השכמה עמדו הי-הודים שוב בתפילה ובסליחות ל"צום גדליהו". כך עברו "עשרת ימי-תשובה", בהם יש לפשפש במעשי השנה ולשוב בתשובה.

בערב יום-כיפור מקפידים לקיים כפרות ודווקא בעוף לבן לסמל "שהחטאים - כשלג ילבינו". מכינים ארגזים עם חול על השולחנות וכל יהודי בכל בית מביא שני נרות-נשמה ארוכים מעשה- בית-משעווה. את האחד מדליקים בבית והאחד מובא לבית-הכנסת ונתקע בחול. כמובן שהנרות מקשים מאוד על המתפללים, הסובלים מהחום, העשן והריחות, אך תמיד מוכן גוי בחוץ, למקרה שנר מתכופף מהחום או נופל והגוי נמצא על המשמר כל הלילה ו-היום.

רבים מן המתפללים נשארים בקלויז כל ליל כל-נדרי. יש ערים, ויש שנרדמים. העיקר לא לצאת עד לאחר תפי-לות יום-הכיפורים.

במשך היום הקדוש, התפילות הן זעקות ובכיה ובעיקר בשעת נעילה, שאז הן קורעות-לב ממש, ופני הזקנים - כפני מלאכי-שמים.

בדרך-כלל מדייקים בכל בתי-הכנסת לגמור בזמן, אך לא כן בקלויז. כאן לא מקפידים על הזמן וכמעט תמיד מ-אחרים והמתפללים מקבלים את האיחור באהבה. ובלבד שמהשמים ירחמו על צאן הקדושים, כל בית-ישראל ויז-כו לחתימה-טובה. רק בקידוש לבנה מזדרזים כבר, כי לא תמיד נראה ירח "כשר".

כששבים הביתה, קל כבר יותר על הלב ובעיקר על לבבות הילדים שצמו, ובסעודת שבירת-הצום סועדים על הכפרות; בשר קר ובשר חם וכד'.

היה מנהג בעיר, שה"כלייזמרים" הופיעו בשעת הסעודה אצל נכבדי העיר, או סתם בעלי-בתים, שניתן היה לק-בל שם כיבוד יפה ומתנת-יד, והשמיעו את קול כליהם בניגונים שונים מתפילות יום-הכיפורים.

לאחר הסעודה יצאו "מחיל אל חיל" לתקוע יתד בסוכה, למרות שאי-אפשר היה לפעול רבות בנדון, עקב העוי-פות והחשיכה. היו בעלי-בתים שאצלם היתה הסוכה צמודה לבית, ביציאה לחצר, ושימשה מעין חדר כניסה מ-החצר לבית ולעיתים גם חדר שימושי במשך כל השנה ואת גג הסוכה ניתן היה להרים ע"י גלגל או חבל. היו גם אנשים בעלי חצר משותפת ובחצר זו הקימו את הסוכה במשותף.

סכך לסוכה לא חסר, כי בנהר גדלו קני-סוף היפים לסכך. אך הבעיה העיקרית היוו האתרוג והלולב, כי לא כל אחד יכול היה להשיגם, ומן המובחר. על-כן השתמשו רוב היהודים בארבעת-המינים הציבוריים.

הצעירים שדגלו ברעיון הציוני, לא ראו בעין יפה שהרבי לא מקפיד על כך שהאתרוג יהיה "משלכם" היינו מארץ ישראל דווקא ולא מארצות הגויים והיו מקרים שצעירים כאלה לקחו את האתרוגים ותקעו בהם צפורן בכוונה לפ-סול אותם. כאשר הגבאי הגיש את האתרוג לצעיר "חשוד", השגיח בשבע-עיניים שהאתרוג ייצא מידי הצעיר כשר ושלם.

הכנת הסוכה היתה חוויה מיוחדת לילדים, לקשט הסוכה בציורים, סלסלות ושרשרות, ציפורים, נשרים ופירות מוזהבים, ובחג היתה תהלוכת ילדים בין הסוכות,לגילוי הסוכות המקושטות ביותר.

כל חג הביא עמו שמחה לילדים. היו מקרים שילדים רצו לגרום "נחת-רוח" ל"מלמד" שלהם וכאשר ישב בסוכה באחד הערבים הביאו דלי מים ושפכו מעל לסכך שייהנה מ"שמחת בית-השואבה".

בשמחת-תורה התפזרו המתפללים לבתים פרטיים ליד בתי-הכנסת, בכדי לזכות באחת ה"חתנים", וכדי לשמח את כל בני הבית הביאו בתור את המנין הביתה, ל"קידושא רבא".

החסידים נהגו בימי-שבת וחג - לשכך את דאגות החול בהשתקעות בתפילה, בלימוד דף גמרא, או "עין-יעקב", או בסיפורי "הבעל שם טוב" ובפרקי תהילים.

אולם בעבור החג ובעיקר חג-הסוכות, היו הדאגות החומריות כפולות ומכופלות. צריך היה בגדים חמים לילדים, עצים להסקה ולחימום הבית, תפוחי-אדמה וכרוב; עיקר המאכלים ומצרכים שונים נוספים לימים של כפור ושלג שקשה לצאת בהם.

גם המסחר היה משותק, כי האיכר העדיף לשבת בביתו החם, כשכל המצרכים מוכנים עמו באסם ולא שש לרתום את הסוסים ולנסוע מרחק רב העירה, רק מפני שהיהודי הזקוק לפרנסה ממתין לו.

נסתיימו - בשעה טובה ובגמר חתימה טובה ימי האבל, הצום והשמחה, וכבר שמעו את ריקוד המצות לחג הפסח, חג החרות, היות ובימי החנוכה הכינו כבר שומן אווזים, המצרך החשוב לפסח, למרוח על המצות היבשים. כמו-כן מלאו כיסנים מתפוחי-אדמה או מכוסמת.

בחג החנוכה נהנו כל הילדים ממעות-החנוכה שקבלו. גם המבוגרים נהנו - ראשית - מאור הנרות ומן השמחה על בני-החשמונאים שגברו על היוונים והושיעו את ישראל מידם. כמו-כן, נהנו עוד מן ההיתר לשחק בחנוכה ב"ק-וויטלאך".

היה מנהג בקלויז שכאשר השמש נתן׳ל הדליק את נרות חנוכה בין מנחה לערבית, התחילו הילדים להשתעל במק-הלה. וכל זאת למה? מפני שקרה פעם שהשמש היה מקורר בימי-החנוכה והשתעל בעת הברכות. קבעו, איפוא, הילדים מנהג, להשתעל מדי שנה בשנה. בין חנוכה לחג הפסח ישנם ימים שמזכירים את ארץ אבותינו. היינו - עשרה בטבת - היום בו באה ירושלים במצור וחמישה עשר בשבט - ראש-השנה לאילנות, בו מצווה לאכול ולה-נות מפירות הגדלים בארץ-ישראל. הילדים שמחים בחג זה בעבור הפירות המתוקים וטובי הטעם.

על כל החגים, עלה חג הפורים, שהווה - בעיירות הקטנות - חוויה יוצאת מגדר הרגיל, לא רק מפני ש"משנכנס אדר מרבים בשמחה" וגם לא מפני שפג הקור החורפי ורואים שוב את פני השמש האביבית המחממת ואין צורך לה-צטופף בד׳ אמות החדר, אלא בעיקר בעבור הנס שנעשה בימים-ההם, בזמן שהיהודים היו בגלות בבל וראש הש-רים של המלך אחשוורוש זמם להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים. והודות לאסתר המלכה ולמרדכי היהודי, נהפך האבל לשמחה גדולה. על-כן הותר להתבסם ביום זה.

ביום נראו ילדים ומבוגרים נושאים צלחות מכוסות עם משלוח-מנות. בית-התנועה ערה. מרוקנים את הצלחות וה-סלים המובאים וממלאים צלחות ששולחים לאחרים.

גבאי-הצדקה וסתם אנשים, הולכים לאסוף צדקה לעניים. ואיזה יום מתאים יותר לאסוף צדקה ולמתן-בסתר? כי בפורים הלב פתוח, הכיס פתוח, והיד פתוחה.

ילדים עניים עוברים בחנויות ובבתים לבקש נדבה, ובערב הסעודה מופיעים פעם נוספת, בקבוצות משחקים.

תפילת מנחה מתפללים בבית ומתיישבים לסעודה. על השולחן מוכנה גם קופה המחולקת לתאים עם מעות. כל הנ-כנס ופושט יד, נבדק, ומעריכים את הסכום כדי שלא לקפח את הנצרך באמת.

מחרת שושן-פורים הוא יום סיכום ההכנסות של אוספי הנדבות וחסרון-הכיס של הנדבנים.

לקראת חג הפסח נערך גם חשבון ההוצאות הבאות - לפסח. יש לתקן את נעלי הילדים או אולי לקנות נעליים חד-שות, והבגדים - אפשר אמנם להעביר מהגדולים לקטנים. אך האם הם יתאימו? אולי כדאי שהחייט יטפל בהם? יש להקדים ולהזמין את הסייד ולקבוע יום מתאים לסייד הבית.

יש להחמיץ סלק לחמיצה, בשביל בני-הבית וגם לחלוקה לכאלה שאין להם אפשרות להכין את המצרך החשוב ל-חג. יש לקבוע עם האופה זמן לאפות את המצות ויש גם לקנות את הקמח. כל אלה הם מתפקידה של עקרת-הבית, בנוסף להכנות רבות שאי-אפשר לפורטם.

באשר לקמח לפסח, יש סוחרים בודדים המתמסרים לכך בעוד מועד, בקיץ לאחר הקציר. הם קונים את החיטה ובודקים אותה בעצמם. לאחר-מכן, מביאים כמות של חיטה אל הרב, הבודק ונותן את ההכשר, ומאכסנים את החי-טה במקום יבש.

לפני פורים, מכשירים את טחנת-הקמח ומנקים אותה מכל חשש של חמץ.. האנשים המטפלים בטחינה, לבושים מלבושים נקיים ואסור להם לאכול במקום מאכלי חמץ.

לקראת פסח, כאשר הקונה בא, מסננים את הקמח לעיניו ומביאים ישר אל האופה שהכשיר את המאפיה והתנור לפסח. האופה מזמין אליו נשים הרגילות ויודעות לטפל בכך ועקרות-הבית מביאות את הקמח בזמן הקבוע. מכי-נים את המצות ושמים אותן לתוך שק מבד לבן, הרחוץ במים נקיים מן הבאר. אמנם האפיה והטיפול נעשים באו-פן פרימיטיבי, אך הבטחון בכשרות רב יותר, כאשר הכנת המצות היא אישית.

אשר ל"מצה השמורה", המעוניין בקמח שמור, נמצא בשדה בעת הקציר, ודואג לאחסן את החיטה במחסן נקי.

את החיטה השמורה של הרבי ר' פייביש, היו טוחנים בביתו של הרבי בטחנת-יד והתעסקו בכך בחורי-ישיבה. את המצות אפו - בערב-פסח בבוקר השכם - בחורי הקלויז והרבי חילק שתי מצות לכל אחד מהחסידים המעוני-נים בכך. הרבי היה מעוניין שלחסידים יהיו שתי מצות ללילה הראשון של פסח, מאפית אותו היום.

יין לארבע-כוסות, הכינו מצימוקים, שנקנו מסוחר מוסמך ונאמן, ששמר את הצימוקים במקום נקי ומבודד. את הצימוקים סחטו לתוך מיכלים של זכוכית והיין שהתקבל, היה משובח.

שבוע ימים לפני החג, קבלו עליהם בני-הבית היהודיים עול שעבוד, כשכל הנעשה בימים אלו, חשוב והכרחי. בימים אלו חלים גם חגי הגויים, שידעו להכין את כל מצרכי החמץ שלא ישיגו אצל היהודים בימי חג הפסח והכי-נו קמח-סלת לאפיית החלות שנהגו לאכול בחג זה. לכן, היתה תנועת הקונים ערה - בחנויות, ובבית עסקה האשה בניקויים ובהוצאת ה"חמץ".

בינתיים התגברה התנועה בחנות ועקרת-הבית אצה לעזור לבעלה ביום, בידעה שתאלץ לאחר בלילה בעבודות ה-בית.

ביום ערב-פסח בבוקר; בחנויות איחסנו ומכרו את הסחורות שאסור לסחור בהם בפסח, העבירו מחיצות בין הסחו-רות האסורות והמותרות, ושטפו את הרצפה, את המשקולות והמאזנים, בכדי להגיע להכשר למהדרין.

בני הבית היו עייפים, כי עד מאוחר בלילה טיפלו בהורדת כלי-הפסח מהעליה, לוחות עץ לשולחנות, פלטות מ-מתכת לכיריים, סלים, מחצלות, חביות למים ודליים שונים. כבר בלילה הכינו את המים בחבית שבמטבח לאחר שהעבירום לסינון דרך בד לבן עבה. את המים שאבו מבאר-המים דרך משאבה, כי במים מבאר פתוחה יש חשש חמץ.

בזמנים הקודמים, היו רוב שואבי-המים - יהודים וכאשר אלו נתמעטו, סיפקו נשי הגויים את המים הביתה, ולכן נהגו ללוות את האשה שהביאה את המים מן הבאר, או שבני-הבית הביאום בעצמם. הדבר היה תלוי גם במרחק ה-באר מהבית. במשפחה בה היה "בכור" שרצה לסיים מסכת - כנהוג, אירע שהיה צורך ללמוד כל הלילה, למרות העייפות של לפני-פסח, בכדי לסיים את המסכת.

היהודים שעמלו ודאגו להוציא את החמץ וזכו להגיע לפסח "למהדרין" בלא תקלות, היו מאושרים ושמחים כאילו הם יצאו עכשיו ממצרים; מעבדות לחירות. הגברים אמנם יצאו לבית-הכנסת להתפלל, אך על האשה היה עוד ל-

הכין את השולחן ואת "הקערה", לרסק את ה"כורך" ואת ה"מרור" שריחו החריף גרם לדמעות. חשוב היה שלא לשכוח את הכנת הכרפס ו"שאר ירקות".

כל המשפחה עייפה מאוד, אבל כאשר חוזרים מהתפילה ושומעים את ה"גוט יום-טוב", שמחים כולם. העייפות נשכחת ומתיישבים לערוך את ה"ס ד ר". האבות ב"קיטל" והילד הקטן שואל "ארבע-קושיות" ויושב על המיטה ליד האבא. ל"מה-נשתנה" יש גם משמעות. איך נראה הבית ערב אחד קודם לליל-הסדר, ועכשיו. וחייבים להו-דות ולהלל ולתת שבח לאל-יתברך שזכינו "לסדר פסח כהלכתו". ימי חג הפסח הם נעימים ושמחים. מלבד אווירת החג, הנקיון בבית והמאכלים הטובים, יש זמן לביקורים משפחתיים בעת שהשמש מחממת וזוהרת, לאחר החורף הקר והקשה.

בימי ספירה-העומר נוהגים לא לשמו במיוחד ולקיים קצת אבלות עד ל"ג בעומר ומיום זה מקילים את האבלות.

חג-השבועות או חג-הביכורים נחוג ב' ימים והיתה שמחה, כי הוא זמן מתן תורתנו. המאורע הכביר לישראל, לאחר צאתם משיעבוד - לגאולה. בתי-הכנסת קושטו בירק, וגם בבתים פוזר על הרצפה ירק מיוחד הגדל על שפת הנחל. הילדים קישטו את החלונות והדביקו ציורים על השמשות. אחרי שציירו על נייר; מנורות, נמ-רים, אריות וציפורים וגזרו וצבעו בצבעים שונים, גם עצי-דקל הגדלים בארץ, לולבים ואתרוגים. המלאכה היתה יפה והיתה תחרות בין הילדים על "הרייזאלאך" כפי שהיו מכנים אותם.

תיארתי עד כאן אפס קצה של אווירת החגים והשבתות, השמחות והאבל, בקרב היהודים בעיירות הקטנות. אלה איחדו, עודדו וקיימו את העם היהודי בשנות הגלות בכל התפוצות.

ברצוני להעלות כאן תאור של ימי-שבת, חגים ומועדים, בבתי-המשפחות היהודיות ובבתי-התפילה בעירנו, כמסורת של דורי דורות, שעברה מאב-לבן. הם שטרחו ועמלו קשות בששת-ימי-המעשה כדי שיום השבת והחג יישמרו וייזכרו, לקדשם ולנוח בם באהבה, בתענוגים; אכול ושתה, במשנה לחם ובקידוש רבה, מבואם ועד צאתם.

גדולה שבת שהיא שקולה נגד כל המצוות. לכן דאגו היהודים כבר מיום שלישי של ימי השבוע, למלבושי כבוד לשבת, לבשר ודגים ולכל מטעמים.

נהוג היה בעירנו כי בכל יום שני של ימי-השבוע, התקיים שוק מורחב, אליו באו הסוחרים מעיירות-הסביבה ואכרים מכל הכפרים בסביבה, עם סחורותיהם, שנמכרו לסוחרים, ובתמורה קנו כל המצרכים הנחוצים שלא יכלו להשיג בכפר.

גם ביום שישי היה יום שוק חלקי, כי בשבת היה הכל סגור ומסוגר, וגם ביום ראשון לא היה מסחר. לכן באו אכרים, כאחרים - מפרברי-העיר, להכין מזון ומצרכים שונים לסוף השבוע.

מקובל היה שגם הנשים עסקו במסחר, אלא שביום השישי כאשר על האישה היה עול הכנת שבת-קדש, מהשכמת הבוקר עד הדלקת הנרות, ויתרה האישה על הפדיון היומי ועמלה למלא את משימותיה בביתה, שלא תחסר השבת מאומה. צריך היה לבשל, לאפות, לרחוץ, לנקות והעיקר, הדאגה ל"טשולענד" (החמין) שיצליח; שלא יטפלו בתבשיל - בתוך התנור - מלאכים קרירים, אלא שרופים.

בכדי לקבל מאכלים חמים בשבת, היו מכינים את התבשיל בבית וביום שישי אחה"צ היו מביאים את הסירים אל - האופה, שהיה מכניסם אל התנור וסוגר את פיו הרמטית, וכולם יחד התפללו שהתבשיל יצליח.

בשבת בצהריים, בשעה קבועה, היו מתאספות הנשים וכאשר כולן היו במקום, פתח האופה את התנור והוציא את הסירים והנשים מסביב היו צריכות להכיר כל אחת את הסירים שלה. אבל, קרו כמובן מקרים שהסירים התחלפו כך שאשה שהכינה גריסין, קיבלה תפוחי-אדמה והשניה במקום אטריות קבלה אורז. לכן היו נשים שהסיקו בבית תנור, כך שהמשפחה קבלה את החמין שלה. אלא שהיה צורך בכושר-הבחנה טוב לגבי החום בתנור.

בהכנת התבשיל בבית, היתה תועלת נוספת. מעל התנור היה שפוך חול. על-ידי הסקת התנור, התחמם החול ולתוכו הכניסו בקבוקי קפה-שחור, או תה, וכיסו בשמיכות או בכרים ובכך היתה למשפחה שתיה חמה בשבת. כל

הטיפול הזה נעשה על-ידי עקרת-הבית, "עטרת-בעלה".

היו יהודים שויתרו על הפדיון וכבר בצהרי ע"ש, החלו להתכונן לשבת. הם אכלו מאכלים קלים, כדי שיהיה להם תאבון בשבת, ומחוץ להנאה המוקדמת ממטעמי השבת היתה גם המצוה לסייע לאשה בעמלה במטבח. והרי "מי שטורח בערב שבת - אוכל בשבת".

לאחר-מכן הולכים להתרחץ; בקיץ - הולכים לנהר ובחורף - למרחץ. היו גם שנהגו מ"שוויץ" במרחץ הזיעה ומהלקיית כל אברי הגוף בחבילת ענפים יבשים (להבראת הגוף). בדרך הביתה היו סרים לבית היין לשתות כוס "מעטה", (מי-דבש) ולהנות מקטניות או עדשים מבושלים, מתובלים במלח ופלפל. ("מעטה" הוא המשקה של החסידים). והואיל והזמן הוא ערב-שבת אחה"צ, מסיימים מהר לסעוד את הלב, כי הזמן דוחק.

השוק התרוקן כבר מהכפריים. גם התגרניות הסיעו כבר את מרכלותיהם הביתה, ונשמע כבר קולו של אפרים, ה-שמש הקהילתי, הקורא להתכונן להדלקת נרות-השבת.

האם משגיחה שהילדים ישלשלו מטבעות לקופסת "ר' מאיר בעל-הנס" כמנהג מדי שבוע, וכל אנשי הבית מחלי-פים בגדיהם לבגדי-שבת.

האב חבש כבר את השטריימל, לבש את הבעקישע ממשי (מעיל המשי) וחגר בגארטעל על המתניים. מעל ל"בע-קישע", לבש מעיל נוסף שנקרא "ראדיוולקע", מ"אטלס" או ממשי והוא מעיל עליון, בלי כפתורים. נעול הוא נעליים חצאיות פתוחות, גרביים לבנות גבוהות - עד הברכיים - וגם המכנסיים קשורים אל הברכיים. זה היה לבושו של חסיד-בעלז בעיירה.

האבות והבנים יוצאים את הבית וממהרים למקומות התפילה השונים. מכל הרחובות והסמטאות רואים יהודים מבו-גרים וצעירים, משפחות משפחות, הפונים למקומות התפילה.

בבית - שקט, ושורר סדר מופתי בכל הפינות. האשה שמחה שהספיקה להכין את השבת, ובעת הדלקת נרות ה-שבת, מרבה היא בתפילה חרישית ומבקשת בריאות למשפחה ולגידול הבנים לתורה ומצוות, לפרנסה קלה ולבי-את המשיח במהרה בימינו. לפני שלקחה את ה"צאינה וראינה" מספיקה היא להכין את מנות הדגים לבני-הבית ו-מנה נוספת לאורח שבעלה יביא אתו מן התפילה - ללא ספק.

ל"קלויז" הבלזאי הגיע כבר הרבי - ר' פייביש, עם הגבאי ומלווה בחסידים שנפגשו עמו בדרך. בקלויז יושבים יהודים וקוראים ב"שיר-השירים". מי שסיים משוחח עם שכנו על דא ועל הא ומי שלא הספיק, ממהר לגמור, כי כאשר הרבי מגיע, מתכוננים לתפילת מנחה.

לקבלת-שבת ניגש לעמוד התפילה שליח-ציבור בעל קול צלול ונעים והמתפללים מקבלים את פני "שבת מלכתא". תחילה בקול דממה דקה ואחר-כך גוברת ההתלהבות ומתוך שמחה, רינה ותפילה לוהטת שומעים "בואי כלה, בו-אי כלה, בואי כלה שבת מלכתא".

בגמר התפילה נדחקים המתפללים אל הרבי לקבל מפיו הקדוש את "הגוט שבת" ובדרך הביתה מלווה המנין ע"י מלאכים, "כי מלאכיו יצוה לך, לשמרך בכל דרכיך".

כאשר מגיעים הכל לבתיהם, הופך הרחוב שקט ורק מבעד לחלונות שומעים זמירות בוקעות מהבתים. גם המתפל-לים מיתר בתי-התפילה מגיעים לביתם בשמחה ובצהלה. כאן מתמזגת כל המשפחה ויחד שרים כולם "שלום עלי-כם" ומקבלים את "מלאכי-השרת מלאכי-עליון". האב מתחיל ב"אשת-חיל" והילדים עונים: "קמו בניה ויאשרוה בעלה ויהללה" והחסידים מזמרים גם "אתקינו סעודתא דמהימנותא". בעל-הבית מקדש על היין ואחריו האורח ו-הבנים ולאחר נטילת הידיים מתיישבים כל בני המשפחה סביב השולחן ובוצעים את שתי החלות שאינן שוות. הא-חת - שקורים לה "קוילישט" היא חלה קלועה לאורך, והשניה שקוראים לה "בילקע פלאטץ" היא כמעט מאורכת. הראשונה קלועה מ-12 גלוסקאות קטנות, רמז ל-12 חלות "לחם הפנים" שהיו נאפות בכל ע"ש בבית-המקדש. בין מנה למנה שרים זמירות ו"הנשמה-יתירה" של השבת מורגשת היטב. השבת משפיעה רוחנית על כל השבוע, ו"כל המענג את השבת, נותנים לו נחלה בלי מצרים". (שבת)

את הסעודה מקנחים ב"צימעס" רמז שלקידוש היום נתחברו שלושה. הקב"ה, שבת וישראל. ומיד לאחר ברכת-המזון פונים לעבור על "פרשת-השבוע" - שנים מקרא ואחד תרגום, מה שקורין "מעביר - סדרה זיין".

קמים בבוקר, לאחר שינת שבת טובה וארוכה, בהרגשת טובה. שבת-קודש שבת-מנוחה. שותים כוס חמין מן ה-מוכן ומעיינים בספרי-קודש, כל אחד לפי הרגלו. לאחר-מכן יש ההולכים מוקדם לבית-הכנסת, יש חסידים המ-תחילים להתפלל מאוחר ויש להם זמן ללמוד דף-גמרא עם פירוש רש"י ותוספות. יש הלומדים בבית ויש הממה-רים למקום התפילה ושם בוחרים להם ספר, למצוא בו תרוץ לבעיה שנתקלו בה. רוב החסידים טובלים במקווה לפני התפילה, לעורר בהם כוונות טהורות וקדושות לתפילה.

בקלויז הבלזאי מתקיים רק מנין אחד בשבת וגומרים את התפילה כרגיל - במאוחר. ישנם חסידים המתפללים במ-אוחר בכוונה תחילה, וכן הרשה הרבי מבעלז זצ"ל לחסידים בעלי לב חלש, לטעום לפני התפילה; לא רק שתיה, אלא גם "מיני מזונות". התפילה מסתיימת כרגיל - מידי שבת - בברכת "גוט שבת" וכל הקהל מתפזר איש לביתו ולמשפחתו בלב שמח, לסעודה השניה משלוש הסעודות בשבת.

לתבשיל של הסעודה הזאת מחכים כבר חצי שבוע ועוד מחצית השבוע אחר-השבת ישאר הטעם הטוב בפה, והואיל ואין צורך למהר, שרים זמירות ושירים חסידיים בין מנה למנה.

היות ו"שבת" בר"ת "שינה בשבת תענוג" אין מוותרים גם על התענוג הזה, ולאחר מכן מוקדש הזמן, ללימוד תורה. יש אנשים הלומדים בבית, או בוחנים את הילדים בתורה שרכשו במשך השבוע שחלף. רוב היהו-דים יושבים בקלויז בבית-המדרש, וביתר מקומות התפילה.

לפנות ערב מתפללים תפילת-מנחה, והחסידים הולכים אל הרבי - ר' פייביש, אחרי שאכלו את הסעודה השלישית בבית עם חלק מהזמירות. שם - באולם הגדול - שרים בצוותא, והרבי מחלק "שיריים" ומתחיל בתורה, על-פי רוב מפרשת-השבוע ומוסיף חידוש שמצא באחד הספרים, או תורה ששמע מפי אביו או סבו זצ"ל. מברכים במנין ומצטערים שהשבת הולכת וכלה.

מתפללים ערבית במקום - בחושך עד אחר שמונה-עשרה. והיהודים שהזמן דוחק להם, אינם ממתינים לרבי שיב-דיל בין קודש - לחול והם מתחמקים. רוב האנשים מחכים לרבי להבדלה ולזמירות מוצאי-שבת, בכדי ליהנות עד כמה שאפשר יותר מאווירת השבת, כי השבת והנשמה-היתירה משפיעים על הרוחניות לכל ימות השבוע.

האשה נהנית גם ממוצאי-שבת כי לפי המקובל אין הנשים עושות מלאכות במוצאי-שבת, מלבד הדחת הכלים שנ-שארו אחרי הסעודות בשבת. כך נראתה שבת-קודש ביבורוב.

איך וויל דא איבערגעבן אטייל פון מיינע עררינערונגען וואס איך דערמאן זיך ווי עס האט אויסגעזען דאס יידישע לעבען אין אונזער שטעטל יברוב, אין מיינע יונגע יארן אין אונפאנג פון דעם צוואנצטגסטען יאר הינדערט.

געוואנט האט מען אין דירות אלטע און נישט קיין בעקוועמע,האלב פינסטרע,ווייל די הייזער און הייזקאלאך זען געווען געשלאסן און געבוטדן איינס מיטן צווייטן ווי א געטא, אין א דירה פון 1 צימער אדער 2,האבן געוואנט משפחות געבענשט מיט אסאך קינדערלאך.

אין דער זעלבער וואנונג האבן בעל-מלאכות אויך אויסגעפירט זייערע ארבייט, אויך קליינהענדלער זייער מסחר, כדי צו ברענגען פרנסה און ערנערן זייער משפחות בכבוד. די הויפט לאסט אין שטוב איז געווען אויף דער פרוי,אויף דער מאמען, די האט געדארפען קאכן, וואשען, ארצירען די קינדער און אויך העלפען צו דער פרנסה. איבערהויפט אין די 2 טעג פון דער וואך ווען עס איז געווען א מארק טאג מונטיק און פרייטיק, אין די טעג זענען געווען אסאך פויערן פון די דערפער און מהאט געמוזט גוט אכטונג געבן געגען גנבה.

די מאמע איז געווען גליקליך ווען זי האט שוין אירע קינדער ארויסגעשיקט צום חדר, און אין שולע. די קליינע קינדער האט דער בעלפער צוזאמענגענומען און זיי געפירט (אטייל פון זיי וויינענדיק) ווי א סטאדע שעפאלאך און זיי געברענגט צום רבין אין חדר. 2 דרדקא מלמדים זענען געווען; 1 געטשי מלמד;איין עלטערער ייד וואס 3 דורות האבן ביי איהם געלערנט פון דער זעלבער משפחה. א שוואכער מענש,שטענדיק מיעט פון קנעלן מיט קליינע-קינדר אזוי פיעל יארן, א גרויסע שטיב צום לערנען, א קליין קעכל פאר דער רעביצון צום קאכן.

אין א קליין טינקעל קעמעריל פאר אזא קינד וואס האט געשטערט צום לערנען, אדער ער האט נישט געוואלט לערנען, אין דאס קעמערל האט אבגעשראקען די קינדר און דאס האט געהאלפען, און דער רבי האט געהאט מנוחה, דער צווייטער - רבי שלום - מיילאכ׳ס,אמענש אין די מיטל יארן,ענערגישר מענש.ער האט געהאלטען א קאנטשיק אויפן טיש צום אבשרעקן, און דער קאנטשיק האט געהאלפען אז די צאן-קדושים זאלען לערנען מיט מורא. ביי די דערמאנטע מלמדים האבען די קינדער געלערנט פון א"ב ביז חומש. דאס קינד האט אונגעהויבן לערנען ביי 3 יאר, און ביי 5 יאר איז דאס קינד געווארן א חומש בחור מיט מזל.

אין שטוב איז געווען א שמחה, שבת נאך מיטאג זענען זיך צוזאמען געקומען די גאנצע משפחה, שכנים און פריינד. דעם חומש-בחור האט די מאמע בעהאנגען מיט ציררינג. די מאמע האט פערשפרייט א זיידען טיכעל אויף דעם טיש און דער מלמד האט געשטראלט פאר שמחה, האט דעם בחור ארויף געשטעלט אויף דעם טיכעל (דעס טיכעל איז געווען א מתנה פאר דעם מלמד) און גענומען פער-הערען דאס קינד און געפרעגט: "וואס לערנסט די יונגאלי? " דאס קינד ענפערט: "חומש,מיט מזל". "וועלכע סדרה לערנסט די? " דאס קינד ענפערט, און ווייזט אויף זיין דריטן פינגר. דער מלמד פרעגט: "א פינגער לערנסט די? " דאס קינד ענפערט; "ניין, איך לערן דאס דריטע ספר פון דער תורה", דער מלמד; "ווי הייסט דאס ספר? " "ויקרא", ענפערט דאס קינד. "סטייטש "ויקרא?"," פרעגט דער מלמד. און דאס קינד ענפרט: "ער האט גערופן". דער מלמד פרעגט: "ווער האט גערופן, אפשר האט דער שמש גערופן צו געהן אין שול אריין? " "ניין", זאג דאס קינד, "גאט האט גערופן צו משה, ער זאל איהם זאגן די "דינים" פון קרבנות". און אזוי פירט זיך ווייטער פראגען און תשובות און דאס קינד ענפערט ריכטיק און איז מנצח דעם מלמד, אין שטוב איז די שמחה גרויס.מען טרינקט "לחיים" מיט "מזל טוב" און די עלטערן האבן גרויס נחת. ממש יידיש נחת.

דער טאטע קלערט שוין צו וועלכען מלמד וועט ער שיקען זיין "חומש בחור" ווען עס וועט זיך ענדיגן דער "זמן". א זמן איז פון פסח ביז סכות, אדער פערקערט, אהעכרע דרגה פאר דעם קינד וואס האט אונגעהויבן לערנען חומש זענען געווען די מלמדים - חיים פראסט, מעכיל בילקע, שמואל יאסעל, אברהמלי נעמירובער, און נאך. די דערמאנטע מלמדים האבן געלערנט חומש מיט רש"י.

אמיינסטען פון די מלמדים זענען געווען שוואכע. מענשען ווייל פון דער פריה ביז נאכט האבן זיי געדארפן קנעלען מיט "די קליינעווילדע קינדער"(ווי מהאט זיי גערופן אין חדר).

איך קען זיך דערמאנען אין דעם מלמד ר׳ לייבאל-ברוכ׳ס. ער האט געוואנט אין רוהיגע גאס נישט אויפן שולהויף, ווי אלע מלמדים איז ער געווען א קרענקיליכער מענש, האט זיך געוועלט זיינע תלמידים. נישט יעדען האט ער גענימען אלס תלמיד, אויך נישט אסאך. ער האט געהאט פישקאלאך מיט פילען און אנדרע רפו-

אות וואס ער האט גענומען פאר יעדען עסען, און די תלמידים האבן דאס אבגעשאצט.

איך קען זיך דערמאנען אז שטענדיק ווען עס האט גערעגענט און די שינדלען פונם דאך זענען געווען פארפוילט האט אריינגערינען דורך דאס באלטען (סטעלע) אפילו איבערן טיש ווי מיר האבן געלערנט. האבן מיר תלמידים געמאכט א טור זיך ארויפצוזדראפען אויפן בוידעם כדי אונטערצושטעלן טעפלאך, און נאך דעם אויס ציגיסען דאס וואסער, אלץ כדי צו פערשוינען דעם רבין, איהם צו געבען כבוד.

כדי צו ערציהען די קינדער אין יידישען גייטס, צו תורה מצוות און מעשים-טובים האבן יידען געטון אלעס מעליגע בכדי דאס קינד זאל געהן אין וועג פון זייערע עלטערן, און זיין אין בלייבען עהרליכע און גוטע יידען צו גאט אין, צו לייט, אבער מען דארף אויך זארגען צו פרנסה כדי צוקענען ערנעהרן די משפחה מיט כבוד.

און איצט ווי אזוי עס האט אויסגעזען אונזער שטעטל מיט אירע פרנסות אין בעשעפטיגינגען. די יידישע בעפע-לקערונג איז געווען בעזעצט כמעט אימגאנצען אין צענטערשטאדט, אטייל האבן אויך געוואנט צווישען גויים אין דיפארשטעטד. די יידען האבן באהערשט דעם גאנצען האנדל, אויך האנדווערקער פון אלע סארטען זענען געווען יידען. פאבריקאציע איז נישט געווען בלויז האנד אויס ארבייטונגען.

אין מיטען דער שטאדט איז געווען א פלאטץ קוואדראט, וואס מהאט גערופען "מארק" אדער "רינעק", ארום דעם מארק זענען געווען פון אלע זייטען הייזער מיט געשעפטען פון אלע סארט סחורות, אויך בעקערייען, שענקען אין יאטקעס פאר פלייש. די הייזער זענען געשלאסען איינס מיט דעם צווייטען. אטייל פין די הייזער זענען צו 1 שטאק און א טייל 2 שטאק, אין יעדען עק פון דעם מארק זענען געווען אויסגענג, אריין אין ארויס צו פאה-רען. 2 מאהל אין דער וואך זענען מארק טעג מאנטיק און פרייטיק וואס פויערן פון די דערפער זענען געקומען אינשטאדש מיט זיירע פערד און וועגען, און געברענקט צום פערקויפען זייערע ערצייגונג, אויך עופות אין בה-מות, און זיי האבען איינגעקויפט פערשידנע סחורות וואס זיי האבן געניייטיקט. דער מארק און אלע גאסען זענען געווען פול מיט די וועגעלאך פון די פויערן.

די געוועלבען זענען געווען פול מיט קוינים, אזוי אז דאס גאנצע בני-בית האט געהאלפען אין געשעפט. מהאט געמוזט זייער היטען ווייל אסאך פון די קוינים האבן נישט באצאלט און זיך ארויס געגנביט, די אנדרע 4 טעג פון דער וואך האט מען שוין געמוזט זיכען א קונה. מעהרע יידען האבן זיך אויך בעשעפטיקט מיט קליינדהאנדל. זיי האבן געקויפט, אבגעלייגט די סחורה אויפן פלאץ אין שפעטער די סחורות ווייטער פערקויפט אדער טראנספארטירט. עס זענען אויך געווען אזעלכע סוחרים וואס מהאט זיי גערופען "מארק זיצערס", זיי האבן יעדען טאג געברענגט זייערע סחורות אין מארק, געזיצען אגאנצען טאג, און פאר נאכט צוריק אהיים גענומען די פעקלאך מיט סחורה, די פרנסה איז געווען זער שווער, זומער, אגאנצען טאג אין דער זון און רעגען, ווינטער שנייען אין פרעסט, אזוי האבן יידישע משפחות געזוכט פרנסה כדי צו ערנערן זייער קינדער.

אויך שווערע פרנסות זענען געווען פאר בעלי-עגלות. מיט א פערד און וואגען איז מען ארויס געפארן אין דער פריה צום מארק און ארומגעקוקט אפשר קומט ווער, וואס דארף איבערפירן אביסל סחורה, אבער פאר די טר-עגערס איז נור געבליבען שווערע זאך אדער שווערע קאסטנס ווייל ייכטע סחורה האט דער קונה אליין גענו-מען, אדער א טרעגער וואס האט די סחורה גענומען מיט א.שטריק אויף זיינע פליצעס, פאר די מיט די וועגלאך איז נור געבליבען צו פירען שווערע זעק פון מער אלס 100 קילא, אבער מהאט נישט געהאט קיין אויסוועג. דאס איז געווען די פרנסה.

אס זענען נאך געווען אויך אנדערע בעלי-עגלות וועלכע מהאט גערופען "צעטיל פירערס", זיי האבן געברענגט סחורות פון לעמבערג אדער פון אנדרע ווייטערע שטעט, די מענשען האבן אויך שווער געארביעט. זיי זענען געווען נע-ונד טאג און נאכט אויף די וועגן אין רעגענס און אויך אין קעלטען. צייטענווייז זענען די בעלי-עגלות געשטאנען לענגערט צייטן און געזיכט עפיס א פערדינסט, אבער מוטיגע און ענערגיש זענען זיי געווען, איבער האופט אין א מארק טאג ווען עטליכע גוים האבן זיך אונגעשיכרט און געזוכט צו רויבען יידישע שטעלס מיט סחורה. דאמאלס האבען די יידען געשלאגען די גויים מכות-רצח. זיי האבן נישט נור געראטעוועט יידישע פערמעגענס, נור אויך דעם יידישען כבוד.

אין אלגעמיין איז זער שווער געווען צו האבען פרנסה וויפיעל מען דארף, סיי סוחרים סיי בעלי מלאכות, ביי אלע משפחות האבן די קינדער גמוזט העלפען צו דער פרנסה. אסאך מענשען האבן זיך בעשעפטיקט מיט אייער פאקן און לאנגע קאסטענס, דאס האט מען אוועק געשיקט קיין דויטשלאנד.

עס זענען געווען אסאך בערשטעל בינדער. דאס איז געווען אלייכטער פאך, אויך קעמערס איז געווען ליי-כט, מען האט געקעמט פערשידנע האר פון בהמות גערייניקט, געפוצט, און דאס האט געגעבען באשעפטיגונג און

אויך אביסל פרנסה.

אלע מלאכות זענען געווען אין יידישע הענד חוץ האלץ שניידען און האקען, דאס איז געווען גויישע ארבייט. האלץ האט מען גענוצט אסאך; זומער-צום קאכען, און ווינטער-אויך צום ווארעמען די וואנונג. וואסערטרעגער זענען געווען יידישע, ביז דעם ערשטען וועלט קריעג, נאכהער איז דאס אריבער אין גויישע האנד. מייסטען מענשען האבן זיך אליין געברענגט וואסער פון דער ברונע, אבער בעלי-בתים סוחרים - איבער הויפט אין מארק, האבען בענוצט וואסער טרעגער.

מיט דער צייט האט זיך געטראפן א ייד מיטן נאמען "דודיל טשערנאליבער". ער האט זיך גענומען די ארבייט צו ברענגן וואסער. ער איז געווען א בחור נישט קיין יונגער, און האט געוואנט אין דארף "טשערנוליב" ביי זיין מאמען, אבער זי איז געווען א סוחרטע, און דודיל איז נישט געווען פעאיק צו דעם צוהעלפן זיין מאמען, האט זי איהם געברענקט, אפשר וועט ער באגליקן מיט א בעשעפטיגונג, און אפשר אויך מיט זיינס א "באשערטע". אבער ער האט נישט מצליח געווען. איהם איז נור געפעלן צו ברענגען וואסער, ווייל ער האט באקומען אין די הייזער אויך צו עסען. די בעלי-בתים זענען געווען צופרידען, בעסער אייד ווי אגוי. איבער-הויפט פסח איז געווען א פחד פאר חמץ.

אלא יידען אין יאבריב זענען געווען פרום, און אבגעהיטען כשר. יעדען טאג אין דער פריה זענען אלא בתי כנסת פול געווען מיט מתפללים. די ערשטע זענען געווען בעלי-מלאכות. אויך קליינהענדלר און אויפקויפער, די חסידים האבן גדאווענט שפעט, ווייל אסאך פון זיי האבן געוואלט אריינקוקען אין א ספר, און די וואס האבן נישט געקענט לערנען, האבן אין דער פריה געזאגט "תהילים".

אמייסטען בתי-כנסת זענען געווען קאנצענטרירט אין איין געגענד. די גרויסע שוהל איז געווען זייער שיין געבויעט, זעהר שעהן אויסגעצירט און געפוצט, 4 זאלען האבען געשטיצט דעם באלטען (סקלעפינע), אלס געווען אויסגעארבייט מיט קרענץ-בלומען פערגילדעטע. די שול האט מען געבויט אויף דעם פלאץ פון דער האלצענער שול וועלכע עס האט געבויט דער פירסט יאן סוביעצקי, וועלכע האט געהערשט איבער דאם קאנטיגענט יאברוב. מיט הינדערטע יארן צוריק האט דער פירסט געבויט די שול אלס מתנה פאר דער יידישער קהילה.

ביים ברייטען ארייננאנג פון דער נייער שול, איז אויך געווען 2 פולישלאך צום דאווענען. אויך זער אשיינע פרויען שול פון 2 שטאק.

נעבען דער שול איז אויך געווען דער בית-המדרש די בעלזער קלויז, דאס הויז פון דעם בית-דין, דארט האט אויך געוואנט דער רב מיט זיין משפחה, עס איז אויך געווען דער שוויצבאדט זמן די מקוה. די גאנצע געגענד איז געווען ענג באזעצט מיט קליינע הייזקאלאך - וואנונגען און וועלכע ס האבן געוואנט בלויז ארומע ארבייטס מענשען, און נישט באקוועם די גאנצע געגענד האט מען געריפען דער שול הויף, דער מארק ווי עס איז געווען דער הויפט האנדעל און געשעפטען זענען די היידע און וואונגען געווען מער באקוועם אויך הייזער פון 2 שטאק. די טריטוארן לעבען די הייזער דענען געווען געפלאסטער מיט שטיינער פלאטעס און דער גאנצער פלאץ פינם מארק איז געווען געפלאסטעחט מיט שטיינער.

די גאס וואס האט געפירט צו דער באהן האט געהייסן "די פריצישע גאס". אסאך הייזער פון 2 שטאק מיט שיינע גערטען און שיינע פארקינס, דארט איז געווען דאס מאגיסטראט (די שטאד פערוואלטונג), די אפטייק, די פאסט, די קינדער שולען, דער טורמזייגער, א טייכעל דערנעבעןביימער, מיט בענק צו זיצען ביים שפאצירן.

עס איז אויך געווען קאוואלריע-מיליטער אין שיינע קאסערען, אביסל נאך ווייטער איז געווען דאס ערשטע יידישע פרידהאף ארומגעצוימט. עס האבן נאך ארויסגעקוקט שטיינער פון פערזונקטע "מצבות". דארטן זענען אויך בעערדיקט געווארן 2 טייערע יידען וועלכע זענען אומגעקומען אויף קידוש-השם, ווייל עס איז אמאל געווען א "בלבול" אז יידען האבן געטעטעט א גוייש קינד, און די "גלחים" האבן געפאדערט אז די יידען זאלען ארויס געבען דעם טעטער. האט דער רב פון דער קהילה זיך געמאלדען, און מיטין רב איז מיט געגאנגען דער ראש-הקהל. אזוי אזביידע זענען אומגעקומען אויף קידוש-השם.

דארט זענען אויך בעערדיקט מערע רבנים וועלכע האבן זיך בעזעצט אין יאבורוב. איינער פון זיי איז דאר וואס האט געמאכט א פרוש איבער נ"ך, וואס הייסט "מצודת-ציון" - "מצודת-דוד". זייער איין אינטערסאנטער און וויסענשאפטליכער פרוש. די געגענט האט זיך געצויגען בערך 2 קילומעטער ביז צו דער באהן, מהאט די געגענט גערופען "קליינע-פארשטאדט".

די באהן איז אין דער פרי אבגעפארן קיין לעמבערג, און פארנאכט צוריק. יידען פארענדיק ווינטער, האבן זיך מיטגענומען טלית און תפילין כדי צו דאווענען אין דער באהן. האט די באן אויסגעזען ווי א בית-כנסת.

איבער דער פרנסה פון דער יידישער קהילה אין יאברוב, קען מען אורטיילען אז דער גרעסטער טייל פון די יידען זענען זייערע פרנוסעס נישט געווען לייכט, און אויך נישט גלענצענד. מהאט שווער געארבייט פון אין פריה ביז שפעט אין דער נאכט. אויסנאמע אויס בעסערונגען, האט מען זיך נישט געקענט ערלויבן ביי די ענגע וואונונג, אויך נישט קיין בעקוועמליכקייטען. שטענדיק האט מען געהאפט און געבעטען אויף בעסער.

מיט דער קריסטליכער בעפעלקערונג און מיט גויישע שכנים האט מען געהאט נישט קיין שלעכטע בעציהונגען. עס איז געווען ווי נאטורליך. אזוי דארף דאס זיין, חאטשע יידען האבן יעדען טאג געדאווענט און געבעטען עטליכע מאהל אין טאג מיט גרויס כוונות "ותחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים", און דאס בלייבן אין גלות איז נור צייטווייליק. און אזוי ווי איז געווען אויסנאם, יידען ממש ארעמע משפחות וועלכע האבן געלעבט אין עלענד און מהאט זיי געמוזט שטיצען כדי אויף צו האלטען די נשמה.

אזוי זענען אויך געווען אויסנעם עטליכע סוחרים, וועלכע האבן געכאפט לייכטער פערדינסטען פון פערמיטלען אין האנדעל פון א וואלד אדער פעלד, און אויך אויסנאם פון עטליכע סוחרים וואס אויסנאם האבן זיי געכאפט אין א סעזון-צייט די נויטיגע סחורה און דאס האט געברענגט אגיטען פערדינסט. אגרויסע טייל פון אזעלכע "גבירים" (ווי מהאט זיי גערופען) האבן געשטיצט די יידישע קהילה (קולטוסראט), וועלכע האט אויסגעהאלטען און געגעבן פרנסה; דעם רב, דיינים, שוחטים, בתי-כנסת, שטעטישע שמשים, אויך דאס שוויצבאד, בית-עלמין (פרידהאף) חברה-קדישא, סוציאלע חברות; גמילות-חסדים, הכנסת-כלה, יד-חרוצים, חברה-שמות און-נאך און-נאך. די איננאמע איז געווען פון דער שחיטה, פון קהילה שטייער פון שפענדען און אויך שטיצע פון דער שטאדט פערוואלטונג, אבער שטעננדיק האט געפעלט געלט. דער פרעזידענט איז שטענדיקט געווען א ייד מיט געלד מעגליכקייט, און ער זאל אויך האבען בעקאנשאפט אין די שטעטישע און אויך רעגירונגס בעהערדען.

אין אונפאנג פון דעם יארהונדערט איז נאך געווען דער אב בית-דין הרב ר' מוניש באב"ד זצ"ל. ער איז געווען זייער ארליך און א תמימות-דיקער מענש אגרויסגעלערנטער בעהערשט אללע קוועלן פון ש"ס און פוסקים. ער האט ארויסגעגעבן אסאך ספרים און פרושים. ער איז געווען געשעצט פון אלע און שטאר, אבער די קהילה פון דער שטאד "טרנופול" האבן איהם ארויסגערופען צו פערנעמען דארט דעם כבוד פון אב בית-דין.

הרב באב"ד האט מסכים געווען, און זיין פלאץ אין יאברוב האט פערנומען זיין איידעם הרב אלימלך פרענקעל תאומים זצ"ל. הרב ר' אלימלך פרענקעל אלס יונגער מאן האט אויסערגעווענליך נושא-חן געווען אין יאברוב ביי דער גאנצער קהילה און אויך ביי די רעגירונגס בעהערדען, עהר האט געוויסט ווי אומציגען בין אדם לחברו און בין איש לאשתו. ער האט אויך ארויס געגעבן ספרים מיט דער צייט, וועלכע זענען זייער אבגעשאצט געווארן פון גדולי-התורה. ער האט זיך געשאפען א קרייז פון תלמידים, וועלכע האבן אסאך געלערנט פון איהם און איהם זייער געשאצט.

אין געטו אונטער די נאציס יי"ש, האט ער נישט אבגעטרעטען פון זיין קהילה, צוזאמען געליטן אללע צרות אין ערנידרונגען, און צוזאמען אומגעקומען אויף קידוש-השם. ת. נ. צ. ב. ה.

אזוי ווי אין אלע שטעט און שטעטלאך איז אויך אין יאברוב געווען א חסידישער "רבי" ר' אלימלך רובין זצ"ל. זיין אבשטאמונג איז געווען פון אגרויסע רבישע דינאסטיע, א גרויסע צדיק, ממש אהייליגער מענש, ער איז געווען א סגי-נהור און אין זיינע יונגע יארן איז ער קראנק געווארן אויף פאקען און פון דער קרענק האט ער פערלוירען דאס זעיין פון ביידע אויגען. אבער ער איז געווען א וואנדער קינד. ער האט געלערנט גמרא אויסענווינדיק, און מיט דער צייט האט עהר געדענקט גאנץ ש"ס אויסענווייניק. ער איז געווען דער א גוטער בעל-תפילה, אפילו ימים נוראים. ער האט זיך זייער באליבט ביי אללע יידען אין שטאדט, ער האט אויך געאט אסאך חסידים פון דער גאנצער געגענד. ער האט נור געהערט דעם קול פון זיינס א חסיד וואס איז געקומען פון ווייטענס האט ער איהם שוין גערופן אויף זיין נאמען, אבער ער איז נפטר געווארן זייער יונג אין אונפאנג פון דעם 20 - סטען יארהינדערס. זייענדיק אין בעלץ ביים רבין, האט ער אבגעגעבן זיין ריינע נשמה דעם בורא-עולם.

דעם פלאץ פון ר' אלימלך האט פערנומען זיין זוהן רב פייוויש זצ"ל. אללע זיינע יונגע יארן איז ער געזעצן אין בעלז ביים רבין. דארט האט ער געטרנקען מיט דורשט פון די קוואלען תורה, חכמה, מוסר און חסידות. דער בעלזער רבי זצ"ל האט איהם זייער צו געצויגען און דארט אין הויף האט ער געהאט זיין הייס. נאך דער פטירה פון זיין פאטער ע"ה האבן די חסידים פון יאברוב באשלאסען אז ר' פייוויש דארף פערנעמען דעם פלאץ פון זיין פאטער אבער ר' פייוויש האט זיך שוין צו טיף פערזונקט אין די ספרים און נישט מסכים געוועזן. ערשט מיט דער השפעה פונם בעלזער רבין האבן די חסידים מיט גרויס כבוד איהם געברענגט צו פערנעמען דעם כסא רבנות.

ר׳ פייוויש איז באלד אנערקענט געווארן אלס גרויסער בן-תורה, יידען וועלכע זענען נישט געווען קיין חסי-
דים זענען געווארן גרויסע אונהענגער פונם רבין. מהאט געקענט בערדטען אין פערשידנע אנגעלעגנהייטען.
סוחרים זענען געקוממען זיך בעראטען וועגען מסחר, שותפים וועלכע האבן זיך נישט געקענט פעראייניגן האט
זיי ר׳ פייוויש צופרידען געשטעלט, און אזוי איז ר׳ פייוויש געווארן א ראטגעבער אין האנדעל.

אבער ער איז געווען ליידענער (קרענקליך). אצייט איז ער געזעסן אין "וויען" זיך קורירען. דארט איז ער
אויך געווארן אפערירט און אויסקורירט. די חסידים האבען אים אבגעווארטביידער באהן מיט גרויס שמחה.
אבער די שמחה האט נישט לאנג געדווערט. די הימלען זענן פערוואלקענט געווארן אויף אייביק פאר די יידישע
ישובים, און די נאצישע מערדער האבן פערפלייצט אלע יידישע שטעט און שטעטליך און דעם רבין ר׳ פייוויש
האבן די נאצים פערחאפט אין "בראד", דארט איז ער געפארן בעזוכען זיינע חסידים. מען האט געפריווט אז
דער רבי ר׳ פייוויש זאל צוריק פארען קיין יאברוב לויט דעם רבינס ווילען, אבער אס איז נישט געלונגען און
דער רבי איז אומגעקומען אויף קידוש-השם צוזאמען מיט זיינע חסידים און די גאנצע קהילה קדושה אין בראדי.
ת. נ. צ. ב. ה.

איך האב דא איבערגעגעבן אביסעל זכרונות, ווי אזוי עס האט אויסגעזען יאברוב אין די יארן פון אונפאנג פון
דעם יאר הונדערט, ביז דער ערשטער וועלט מלחמה, וואס איז געווען אונטער דער אסטרייכישע "מלוכה",
וועלכע איז געווען גינסטיג צו דער יידישער בעפעלקערונג; מהאט געפירט מסחר, מהאט געארבייט, פרנסה איז
געווען מער ווייניגער נישט שלעכט, יעדנפאלס האט מען געשטרעבט און געהאפט אויף בעסער. אבער אזוי
האט מען זיך געפירט דור נאך דור, און דאפאר זענען יידישע יונגע לייט געווען געטריי, דעם קייסער. אים
יאר – 1914 אויסגעבראכען א קריג, האבן די מיליטער פעאיגעזיך באטייליקט אויף אלע פראנטען אין קריעג.
אסאך יידען זענען געפאלען אין פערוואנדערט געווארן.

אינם יאר 1918, ווען די קריעג האט זיך געענדיקט, און די עסטרייכישע מלוכה איז זיך צופאלען, האבן די
פאליאקן און אויך די אוקראינער געקעמפט צו באקומען זעלבסטשטענדיקייט. די פאליקאן האבן באזיגט און עס
איז ענטשטאנען א פוילישע מלוכה און פערכפט גאנץ גאליציען. די פוליאקן י"ש האבן באלד אנגעהויבן מיט
אנטיסעמיטיזם, מיט פראגראמען. מהאט גשלאגן, מהאט געשניטען בערד, און אלעס איז געווארן שווער. אויך
די פרנסה, יידישע יונגער לייט וועלכע האבן מיט געמאכט די קריעג זענען געווארן פול מיט צארן. אויך די
יונגע יונגלאך זען געווארן אנדרע, ווי די פון פאר דער קריעג. מהאט פערצווייפלט, מהאט געזוכט אויסציוואנ-
דערן, דער מסחר איז געווארן שוואך, ווייל די אוקראינער האבן געמאכט אקאנקורענץ געגען די יידען. זיי האט
געערגערט וואס די יידען האבן זיי נישט געהאלפען ביי זייער מלחמה געגען די פאליאקן. זיי האבן געמאכט איי-
גענע קואופרטיבן אויך אין די דערפער, כדי נישט צו קויפען ביי יידען.

אין דער צייט איז געווארן שטארק פאפולער די בלפור דעקלעראציע. מהאט אונגעהויבן קלערן וועגן פארן קיין
ארץ-ישראל. אין יאברוב האט עגזיסטירט א ציוניסטישע לעדע-פעריין, ווו מען האט אונגעהויבן פירן
פראפאגאנדע, און 4 יונגערלייט זענן באלד געפארען קיין ארץ- ישראל. מהאט אסאך גערעד, אסאך אויפגעק-
לערט, אבער מען איז געבליבען זיצען, ווייל עס איז געווען שווער. עלטערן פון זייערע קינדער האבן
נישט געזען קיין צוקונפט אין ארץ-ישראל פאר פרומקייט. זיי ווילען ווארטען אז משיח זאל קומען זיי פירען
קיין ארץ-ישראל. אטייל האבן געוואלט אז די קינדער זאלען בלייבען זיי העלפען ביי דער שווערער פרנסה.
איינצעלנע מענשען יונגע זענן דאך געפארען און כדי גאנצע פאמיליעס זאלען פארען האט מען געדארפען אסאך
געלד, און עס איז געווען שווער.

אויך די יידישע ארבייטער פארטייען; דער בונד, אויך קאמוניסטען, האבן געפירט א געגען-פראפאגאנדע, און
אזוי זענען יידען געבליבען זיצען אין זייערע שטעטליך, ביי זייערע ארימע פרנסות איינזעענדיק ווי מיט יעדען
טאג ווערד שווערער און ערגער, און שפעטער אז יונגע מענשען האבן שוין בעשלאסן צו פארען האבן די ענגל-
ענדער איינגעשטעלט די איינוואנדרונג. אפילו קיין סערטיפיקאטן נישט געגעבען. דאמאלס האט מען שויין גע-
פריפט אונלעגאל צו פארן, אבער דאס האט געדראט מיט סכנת-נפשות, און אויך מיט א שטארקען ווילען אונט-
ער צו-נעמען זיך שווערצען דורך פרעמדע לענדע..

א טייל פון די יונגע מענשן איז געלונגען זיך דורכצושווערצן און קימען לארץ המובטחת, טראץ דעם וואס די
ענגלענדער האבן אויך פארמאכט הרמעטיש דאס יידישע לאנד דורך פאטרולירען אין דער לופט און אויך אויפן
ים, דורך פערשידנע קריעגשיפען, מיט מיליטער וועלכע זענען איבערפאלן שיפן, וועלכע יידען האבן זיך גע-
שווערצט.

אבער אגרויסער טייל פון די שווערצער זענען מיהט געווארן אין שווערן וועג און זענען צוריק אהיים געקומען צו
זייערע משפחות, אדער זענען געבליבען זיצען ערגיץ אין מיטן וועג. און דערווייל איז אונטער געקומען די 2 –

טע וועלט קריעג דורך די דייטשע נאציס י"ש, און האבן פערפלייצט אלע יידישע יישובים און איף א ברוטאלי-
שען סיסטעם. זיי האבן געפייניקט, געמארדעט, אויסגעהונגערט מיליונים פון יידען, נור וויל זיי זענען יידען,
און אזוי האבן די דייטשע בעסטיעס מיט דער הילף פון גוים פון יעדן יישוב געפייניקט און מערדערליך אומגע-
ברענקט 6 מליון; קינדער און עלטערע מענשען.

אזוי אז עס איז נישט געבליבן א זכר פון א קבר ווי זייערביינער זענען צושפרייט געווארן, און גארנישט איז
געבליבען פון זייערע שווערע ארבייט, וועלכע האבן געוואלט ערציהען קינדער אין גייסט פון זייער עלטערן פון
דורי-דורות, אין גייסט פון אונזער הייליגער תורה, "ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם". יהי זכרם ברוך לעד.
"יתגדל ויתקדש שמה רבא".

אזוי האבן יידען פערשפעטיקט זיך צו ראטווען און קומען העלפען בויען דאס יידישע לאנד כדי לקיים עס זאל
פערווירקליכט ווערן "וקבצנו יחד מארבע כנפות הארץ לארצנו".

אונזער טרייסט איז וואס איינצעלנע יידען האבן זיך געראטעט "למען תספרו לדור אחרון" וואס גויים זענען מסו-
גל דורך זייער חיותשין אינסטינקט חרוב צו מאכן א יידישע וועלט פאר די אויגען פון דער גאנצער גוישער וועלט.
השם ירחם עלינו ועל כל ישראל.

חתונה בעיירה / ב. מאורר

תיאור חתונה יהודית בעירנו יבורוב, בהשתתפותו של הבדחן מרדכי מארשאליך "מלך כלעזמער" ותזמורתו.

הבדחן - מרדכי מארשאליך, הצטיין באמרותיו השנונות ובבדיחותיו המצחיקות והמשמחות את החתן והכלה, המחותנים וכל האורחים. הוא הכיר את כל אנשי העיר מעשיר ועד קבצן, ולכל אחד ואחד מצא אימרה או בדיחה קולעת. הוא היה יהודי בעל הדרת-פנים, זקן מטופח, נועם-הליכות וקול צלול. ברצותו, גרמו בדיחותיו לצחוק וברצותו, גרמו הן לדמעות. על כל אלה היה להשתתפותו בחתונה ערך רב ובסיסי.

החתונות בעיירה לא נערכו באולמות שכורים, אלא בביתם של הורי הכלה. בבוקר יום החתונה, פונו כל הרהיטים מהחדר וגם מהחנות שהיתה בדרך-כלל צמודה לדירה. ניקוי המקום התחיל עם ניקוי הקירות מלכלוך ואבק. שולחנות, ספסלים וכסאות נאספו. הספסלים הוצמדו לקירות והשולחנות סודרו בצורת "חית" ומסביב לשולחנות הושמו כסאות. כל אנשי המשפחה והקרובים, התעסקו בסידור הדירה.

הכלה שחזרה מן הטבילה במקווה - עייפה וחיוורת. במשך כל היום יושבת באחד החדרים וסביבה חברותיה. על פניה חן-הכלה. "א יידישע כלה" - נאה וחסודה.

בחדר שני יושב החתן וסביבו חבריו שליווהו מעירו (באם אין הוא בן-העיר) ובחורים מהמקום. אנשי התזמורת ו-מארשאליך נכנסים, והאחרון פותח בהלל ותשבחות לחתן מלא-המעלות. הוא מדגיש את חן החתן, והתזמורת - עונה במנגינה עליזה.

התזמורת עוברת אז לחדר הכלה. המארשאליך מברך, משבח ומהלל את הכלה, מטיל עליזות וגורם לחיוכים על-פני הנשים. והנה הוא עובר לנימה עצובה ועל הכלה להזיל עתה דמעות ולהוריקן, בטרם תזכה הערב להיות אשה על-ידי חופה וקידושין. ובעזרת-השם - לאם, תפקיד קשה לכלה מפונקת. מובן שכל הנשים בחדר מתייפחות גם הן.

בחדר החתן מסתיימת בינתיים כתיבת הכתובה וחתימתה על-ידי החתן ועדיו. התזמורת מתחילה במנגינת ההליכה ל-חופה.

יש שהחופה נערכת ליד בית-הכנסת הגדול ויש שהחופה נערכת ליד הבית. החתן כבר מוכן מתחת לחופה וה"מחותנות" מובילות את הכלה שבע פעמים מסביב לחתן ואז נכנס הרב לתמונה, כמסדר-הקידושין היחידי בעיר. הרב מדגיש את ה"ששון ושמחה, גילה, רינה, דיצה וחדוה, אהבה ואחוה שלום ורעות", שחוק קל עובר בין הנאספים, כאשר החתן מצליח בדריכה אחת לשבור את הכוס ומי שהוא בקהל קורא: "חברה׳מן".

בגמר הטכס קורא כל הקהל: "מזל-טוב! מזל-טוב". תודות לתזמורת משתתקות הקריאות,והשמחה מתחילה כי מת-כוננים לסעודה.

בפרק הזמן של סידור הקידושין, מספיקים המלצרים להכין את השולחנות, לכיבוד בעוגות, עוגיות וכל מיני תופינים, יינות מתוצרת עצמית ויי"ש. החתן והכלה נכנסים ל"חדר-הייחוד" ובצאתם מקדמת אותם אם-הכלה בריקוד כנגדם, עם ה"קויליטש" (החלה) הגדולה ביותר, בכוונה לחלק הרבה פרוסות, לכל דורש ובעיקר לחברות הכלה, כסגולה לנישואין קרובים. הזוג הטרי מובל אל השולחן לסעוד את נפשם ב"מרק הזהב" "גולדענע יויך", לאחר הצום של יום-הכיפורים הפרטי.

בגמר הכיבוד של הדברים המתוקים, מגיע הזמן לנטילת ידיים ולסעודה. המלצרים מעלים את הדגים מן המרתף, לשם הורדו להתקרר ובטרם נסתיימה אכילתם מובא כבר הבשר בתוספת המאכלים המטוגנים ומיני הפרפראות. גם השולחן לעניי העיר מסודר כמקובל.

בכדי שאורחים לא יתפזרו לבתיהם, מופיע "המרשאליך" עם התזמורת ומכריז על "דרשה-געשענק" (מתנת-חתונה) בניגון עליז. הוא מתחיל מהעשיר ביותר ומפרסם את למדנותו, כבודו, עושרו ונדבת-לבו, ומכריז את סכום המתנה.

התזמורת ממשיכה להשמיע מנגינות עליזות וה"מראשאליך" אינו מדלג על אף אחד מהאורחים, ועונה לכל אחד ש-

תרם ואז "אריפגעשפילט לר׳ה וזה "א שמעם און פיינעם מזל-טוב".

והנה מתכוננים לברכת-המזון. את הכלה מושיבים ליד החתן, בשולחן הגברים, והמחותן מחלק את שבע הברכות למכובדים ביותר. אם החתן הוא "קלויז בחור" הוא מכין דרשה מפולפלת ומהבעת-פניהם של הלמדנים נראה כי נהנו מחריפותו של החתן ומהצלחתו ליישב את הקושיות ששאל.

האורחים מתחילים לעזוב ונפרדים בברכה: "אם ירצה השם - לשמחות בלבד". המחותנים והקרובים מתכוננים ל"מצה טענצעל" ("רקוד-המצוה") עם הכלה, כי כולם מעונינים לרקוד עם הכלה עם "פאטשמעלע", לקיים: "כיצד מרקדין לפני הכלה". הכלה מחזיקה בקצה אחד של המטפחת ובן-הזוג לריקוד - מחזיק בקצה השני וכל המשתתפים שמחים ונהנים, שרים ומוחאים כף.

בינתיים מסלקים את כל השולחנות בכדי שהצעירים יוכלו לרקוד. בחתונות היהודיות המסורתיות אסור היה לגברים ונשים לרקוד יחד, אבל "המתקדמים" הרשו לעצמם לעשות זאת.

הריקודים נמשכו - בדרך-כלל - הרבה אחרי חצות הלילה כי היתה זאת ההזדמנות לפרוק את הדאגות בריקודים. חברי התזמורת, קבלו תשלום עבור כל ריקוד, מחוץ להסכם עם אבי הכלה.

ברצוני להזכיר כאן 3 אנשים אשר הוסיפו שמחה מיוחדת עם השתתפותם בחתונות.

האחד - מרדכי מרשאליך שתיארתיו כבר, עם הצלחתו בבדחנות. ר׳ מרדכי התפרנס בעיקר מיגיעת כפיים, ו-בדחנות היתה בגדר חובבנות עם הכנסה צדדית. הוא היה אדם יקר, עניו ועליז ותמיד היתה מילה טובה בפיו. הוא השתתף בכל החתונות בעיר, כי השמחה לא היתה שלמה בלעדיו.

השני - מאיר החזן, כבר בגיל צעיר החל לשיר והצטיין בכך. מטופל היה בילדים רבים והתפרנס בקושי. חזק היה - בעיקר - בתפילות הימים-הנוראים והחגים, בבית-הכנסת הגדול. זכורני כיצד באו אנשים רבים מכל מקו-מות התפילה בעיירה לשמוע את תפילת כל-נדרי. התפילות המתוקות שיצאו מפיו, המנגינות והשירים, פרסמוהו בשם מאיר-החזן.

והשלישי - "מלך-כלעזמער", שהשתתף עם תזמורתו כמעט בכל החתונות בעיר. איש נבון ונדיב-לב שידע לה-סתדר עם כל מחותן ואף עם יהודים אשר השאת הבת והוצאות החתונה היו מעל ליכולתם. לשם כך נהג לסובב ב-עיר, אצל אנשים טובים, להשיג גמילות-חסד.

שלושה אלה - היו מרכז החתונות השונות והשרו - יחד - מעט שמחה במקום שהעצב היה כה גדול, עקב החיים הקשים והתנאים האיומים בהם חיו היהודים. משמחי נפש אלה השפיעו כוח להמשיך ולחיות למרות הכל.

הבאתי כאן - בקיצור - פרטים על-פי זכרוני - על חתונה אצל יהודים בעירנו יאבורוב. דואב וכואב הלב, שש-מחות אלה אינן קיימות יותר ומכל הצדיקים, החסידים והיהודים היקרים, לא נשארו אלא עפר ואפר.

תהי נשמתם צרורה בצרור החיים והשם ינקום דמם.

הווי

ה ו ו י - מ ב ו א

א ג ד ו ת ו א מ י ת ו ת ב ג ל י צ י ה

~~החיים היהודיים בערים ובעיירות בגליציה, היוו ערבוביה של אגדות ואמיתות. היו לא רק אותן מעשיות של ימי~~ הילדות שכולם האמינו בהם, כי אם גם המבוגרים חיו בכל האמונות ולקחו ברצינות את כל המאורעות הנפלאים שעליהם סופר, ושעברו מדור לדור, פעם במהדורה אגדתית ופעם במהדורת אמת.

ה"ג ר א ל י נ ק ס" ב ג ל י צ י ה

(-ספירט ברענעריי - פרנסה חשובה ליהודים בגליציה)

ע"פ החוק האוסטרי בגליציה - הותר לכל בעל קרקע, ליצור אלכוהול במידה מוגבלת ובמקביל לשטח הקרקע.

ברור, שכל אחד השתדל ליצר את מלוא הכמות המותרת לו, היות והיתה זאת פרנסה טובה. לכן דאגו גם לאיכות מלאה. להעלאת האיכות, צריכים היו לספירט - ברענרים היהודיים, וכך היתה פרנסתם טובה, כי היהודים היו הטובים ביותר. אי-לכך רצו צעירים רבים ללמוד את המקצוע והוקמו שני בתי-ספר לכך. (אחד ליד לבוב).

הטוב מכולם היה ר' וועלוועלע וואקס, החסיד מבעלז, שהיה מפורסם לא רק בחוגי היהודים, כי אם גם בין הגויים, לא רק בגליציה אלא גם באוסטריה ורבים באו ללמוד ממנו, מכל קצווי הממלכה האוסטרית.

ד מ ו י ו ת ב ג ל י צ י ה

בערל בראדער - זמר העם הגליצאי הראשון. נולד ב-1815 בבראד - בשם מרגליות. הוא חי חיי בוהמה ושר ללהוצים ולעשוקים. כמו-כן אירגן להקת זמרים, שנודעה כ"זמרי-בראד".

ב-1860 הוציא קובץ שירים בשם "שירי זמרה". ובכותרת נכתב "30 שירים נפלאים באידיש צחה, כל שיר מייצג סוג אנשים מסויים ומציין את אופים המדוייק".

נפטר ב-1868 והשאיר יורש - הסופר היהודי-גליצאי - יצחק מרגליות.

ה ת י א ט ר ו ן ה ג ל י צ א י

התיאטרון היהודי-גליצאי ושחקניו, תרמו רבות להתפתחות התיאטרון היהודי בכלל.

בין יהודי גליציה, היו אמנים רבים ששיחררו את הלב היהודי ברחבי-העולם, בכל מקום בו פעל תיאטרון יהודי. לדוגמא: "תיאטרון גימפל", שהיווה את האקדמיה לתיאטרון יהודי, שכן מבין קירות העץ העלובים בלבוב, יצאו השחקנים היהודיים הגדולים ביותר: ברטה קאליש, מדאם צוויבל ועוד.

הווי - "תרבות"

לפני פרוץ מלחמת העולם הראשונה, שם אל לבו שמואל לייב גורדון "של"ג" (1867-1933), שיש ללמד עברית לילדי ישראל והיה הראשון לפעול בכוון זה.

בכנוס ה-5 של הציונות הפולנית בלודז' (1919), הוחלט שעל היהודים ליטול לידיהם את החינוך של ילדי-ישראל וב-1921 קם המוסד "תרבות".

בשנת 1937 - היו למוסד זה - 269 שלוחות, בהן למדו למעלה מ-47 אלף תלמידים. השלוחות כללו: גני-ילדים, בתי-ספר יסודיים, תיכון עברי, סמינר למורים, ובתי-ספר ערב, בהם שפת ההוראה היתה עברית.

המקצועות שנלמדו היו: עברית, תנ"ך, משנה, אגדה, שפות לועזיות וספרות קלסית; עברית ולועזית, (כשיטתו של ביאליק ש"יש ללמד עברית ותרבות, כך שייצאו משכילים-עבריים ולא רק דוברי-עברית").

המוסד שייך היה לארגונים: "החלוץ-הצעיר", "השומר-הצעיר" ו"השומר הלאומי".

בית-הספר "תרבות - 1934-5
טיול ביער ליד יבורוב.
יושב במרכז - היו"ר - קלמוס
לידו - המורה אלקה אלטשולר
למעלה מימין - העובדת דבורה ציגלר.

בית-הספר העברי "תרבות" ביבורוב / אלה הוכנר (אלטשולר)

ביה"ס העברי הראשון נוסד ביבורוב בשנות העשרים. (1930-1920). סיימתי אז כתה ז' בביה"ס הפולני ונרשמתי לביה"ס "תרבות" ובאהבה ובלהט התמסרתי ללימוד השפה העברית והתנ"ך.

המורה הראשון היה רפאל קיטיגרודצקי, אדם עדין ומשכיל שהערצנו מאוד, כשם שהערצנו גם את אשתו העדינה. אחריו קיבל את הניהול, אחיו הצעיר שלמה, אדם נאה וחביב.

היינו קשורים אל ביה"ס בכל נימי נפשנו. זכורות לי עדיין אסיפות התלמידים בשבת לפני-הצהריים, כשהמורה היה קורא לפנינו ממיטב הספרים העבריים. את הכתות היינו מסדרים ומנקים בעצמנו, כי לשכור שרת לא היה כסף. כאשר תמו המקורות החומריים, נאלץ המורה לעזוב את העיר. לאחר פרידה נרגשת מהמורה, טכסנו עצה - כיצד להמשיך בעבודה ולמנוע את סגירת ביה"ס. היינו מאוד עצובים ונבוכים ואז פנה זאב קלרפלד, שהיה אחד ממייסדי ביה"ס, אל יוטה אייכבוים ע"ה, שהצטיינה בידיעת השפה העברית, ואלי, בהצעה ששתינו נמשיך להורות בהתנדבות. הסכמנו לכך וניהלנו את הקורסים במסירות רבה.

בזמן ההוא נערכו הרצאות גם בשפה הפולנית, כדי שהתלמידים לא יינתקו מביה"ס. ההרצאות בהיסטוריה העתיקה (יוון, רומא וכו') והיהודית, ניתנו ע"י ד"ר משה לנדוי ז"ל, והרצאות במיתולוגיה היוונית - ע"י עורך-הדין בירר, הרצאות אלה הסבו לנו עונג רוחני רב, ועזרו לי הרבה בלימודי.

העבודה בהתנדבות נשאה פרי. ביה"ס לא נסגר, אלא אורגן מחדש, נתקבל מורה, יהודי משכיל, מר שכטר והחלה עבודה סדירה.

בשנת 1927 עזבתי את העיר, על-מנת להמשיך בלימודים ובצער שמעתי כי בית-הספר שלנו נסגר שוב, מפאת חוסר אמצעים כספיים.

בשנת 1933 סיימתי את חוק לימודי בלבוב ושוב, ביזמתו של זאב קלרפלד, נפתח ביה"ס "תרבות". הוזמנתי לעבוד בו כמנהלת וכמורה. נרשמו כ-200 ילד וחלקנו אותם לכתות, על-פי-רוב לפי הגיל (עברית - אף אחד מהם לא ידע) והתחלנו בעבודה.

לא אשכח את השמחה, הלהט והרצון בו למדו הילדים. הם הרגישו את עצמם חופשיים, אהבו את ביה"ס ואת הלימודים בכל נימי נפשם. ובכתבי את השורות האלה אני שומעת עדיין את צחוקם, אני רואה את פניהם העדינות ולבי נצבט מכאב על מה שאירע לילדינו היקרים.

בי"ס - חדר מזרחי ביבורוב.

המבוגרים העומדים מימין לשמאל:
ו. ברוך, מ. כהנא, לנג, ב. לוטנר, שני אחים פוס.

לפני - תמונות מן ההצגות, שערכנו עם הילדים, ושהשאירו רושם בל-ימחה על קהל הצופים. כל אחד מאיתנו זוכר את המחזות: "המתמיד", "חלום יעקב" ועוד.

ערכנו טיולים ליער הסמוך, או לשדות. השמחה היתה גדולה ולפעמים השתתפו אתנו גם יו"ר הועד, הרוקח קל-מוס והגזבר משולם אדלר. אורגנו גם קורסים למבוגרים, אשר התנהלו בערבים. בשנים 1934-1935 לערך, נוסד גן-ילדים ליד ביה"ס. ניהלה אותו היה רץ-אקראייזן, הנמצאת איתנו בישראל.

פעילה בתחום זה, היתה אשת הרוקח, הגב' רט, ששימשה גם כיו"ר ויצ"ו במקום. ביה"ס "תרבות" הפך למר-כז החיים הלאומיים של הנוער ביבורוב ויש לציין את עבודת ועד ביה"ס - בראשות הרוקח, מר קלמוס. מסירו-תו לביה"ס היתה ללא גבול. ציוני נלהב היה, ובעבודתו למען ביה"ס ראה את הגשמת הרעיון הציוני. אך הרוח החיה, הן בבית-הספר והן בעבודה הציונית ביבורוב בכלל, היה זאב (ווה) קלרפלד. פניהם העדינים של קלמוס וקלרפלד, מסירותם ותכונותיהם הנעלות הן תמיד לנגד עיני.

קלרפלד הורה לכולם לדבר עברית בלבד והדריך את המורים לדבר ולהורות בעברית בלבד.

בשנת 1937 עזבתי את יבורוב ועברתי לעבוד בביה"ס ברישא. הפרידה מהילדים היתה נרגשת ביותר. בכינו בכי רב גם הילדים וגם אנוכי.

סערת המלחמה שעברה בפולין, גרמה שעירנו - כחלק מאוקראינה המערבית - עברה אז לידי הסובייטים.

ביה"ס היהודי בימי הסובייטים

בימי הסובייטים, לא הצלחתי לעבוד בלבוב, כי יצא אז חוק המצמיד את המורה למקום מגוריו. פניתי לקור-טוריו בנדון זה, אך המפקח נתן לי יפוי-כח לייסד בית-ספר יהודי ביבורוב. חזרתי הביתה ויחד עם המפקח האו-קראיני ערכנו הרשמת הילדים. כך נוסד בי"ס יהודי, שמנה אז כ-500 ילדים.

צוות המורים היה צעיר ומסור מאוד. למנהל נתמנה מר פומרנץ והמורים היו: הניה וימר, דורה גולדשטיין, שלמה בוגן, רוז'ה פרנקל, יולה סובלזון, (אדלר) ובעלה ד"ר אדלר ואנוכי. להוראת השפה הרוסית, נשלחה מורה יהודיה מרוסיה. ההרמוניה בין צוות המורים היתה למופת. היינו משפחה אחת. יחד הכנו את תוכניות הלימודים, יחד השתלמנו והיתה עזרה הדדית נפלאה. היו לנו קשיים בתרגום מונחים ליידיש; בטבע ובגיאוגרפיה, אך בכוח-ות משותפים, התגברנו גם על קשיים אלה.

עבדתי בביה"ס עד אפריל שנת 1940, כשהוגליתי יחד עם משפחתי האמידה לקזכסטן. את המכתב האחרון יחד עם המשכורת קיבלתי משלמה בוגן. עד היום זוכרת אני את דברי הסיום של מכתבו: "חיים - אל להם לאבד את התקווה". (מתוך שירו של המשורר הפולני יוליוס סלובצקי). איש יפה היה שלמה, מלא שמחת-חיים ותקווה. הנאצים והאוקראינים הפילו אותו כעץ חסון. כך נכרתו ונטבחו כל מורי יבורוב היקרים. אהבתם לילד היהודי ה-יתה עזה, עליהם ועל הילדים אזיל דמעה וזכרם ישאר שמור בלבי לנצח.

על ילדי יבורוב

"נקמה כזאת, נקמת ילד קטן, עוד לא ברא השטן" ("על השחיטה" - ביאליק).

לפני עוברים ילדי יבורוב; עדינים, תמימים ופיקחים. ילדים יהודיים. שומעת אני את קולותיהם ואת שיחותיהם. הנה לולה קונסטנטין היפיפיה, הנהדרת והמוכשרת, והנה צסיה דויטשר, עיניה השחורות מסתכלות בך בתמימות, מיתה מרגליות - בהירת השער, עיניה הכחולות והעליזות מסתכלות בך בתבונה, האחיות ג. וא. ליזר - הנבו-נות והנחמדות. י. שנפר זפ. חרק, היפהפיה - דזיוניה; זיס הבהירה והחביבה ועוד ועוד. שורה שלמה של ילדי יבורוב היקרים, מה אהבתים!

ושאלות שומעת אני: "מרוע כשהשמש זרחה, הטבע עמד בפארו וילדי הגויים שחקו שבעים בחוץ - . אנו ישבנו בבורות חשוכים ברעב ובצמא?"

כתת הבוגרות בבי"ס "תרבות":

מימין לשמאל:

עומדות: סופר, זוירברון, וורצל, בולץ.
יושבות: רוזיה ציגלר, המורה - אלקה אלטשולר, הויבן.

"מדוע, כשילדי הגויים למדו בביה"ס, או התרוצצו בחוצות עליזים, נאלצנו להסתכל בדם הורינו הנשפך, בתמונות זוועה איומות או בפרצופיהם של הרוצחים, שהובילו אותנו למוות?"

מי מסוגל להשיב על שאלות אלו? על מה ולמה נטבחתם - ילדי יבורוב היקרים, החפים מפשע? פנינה חר"ק היפה הובלה למוות. לפני מותה ירקה בפני הנאצי ואמרה: "דמנו עוד ינקם בכם, רוצחים".

"נקמה כזאת - נקמת ילד קטן עוד לא ברא השטן", פנינה יקרה שלי. בכתבי שורות אלה רוטט לבי ועיני זולגות דמעות. תהיינה הן לכם, ילדי יבורוב היקרים, זכרכם שמור בלבי לעד.

יסוד בית-ספר "תרבות" והגן שלידו / ח. אקראייזן-רץ

בדחילו ורחימו מעלה אני כאן את זכרו של האיש הנעלה, ווה זאב קלרפלד. עניו היה מטבעו ושופע תורה, אך לא אהב להתבלט ולא חיפש פרסומת. הוא היה ציוני מובהק. ביוזמתו הוזמנה גב' אלה אלטשולר (הוכנר) לנהל את בית-ספר "תרבות" בעירנו, שמשך אל בין כ־תליו את מרבית ילדי ישראל מיבורוב.

באחד הערבים של שנת 1934, הופיע בבית הורי מר קלרפלד, בהצעה לנהל גן-ילדים שיהיה מצורף לבית-ספר - "תרבות". אמנם לא הייתי גננת מדופלמת, אך גמרתי סמינר למורות. הסכמתי להצעה ותוך שבועיים היתה מוכנה רשימה של ילדים, שהוריהם מסרום ברצון ובשמחה ל"גן" שלנו.

לא אשכח את הילדים האלה שלא זכו לטעום מיופי החיים. לנגד עיני ניצבת דמותה של דבורה ציגל (העוזרת בגן) עם שתי בנותיה הקטנות. ילדים נפלאים כמו ארצו ליפשיץ, בנו של ד"ר הנדל, שוניו הנר וילדים רבים אחרים, שאינם עוד איתנו. יהיו נשמותיהם הזכות והטהורות לנו למליצי יושר ת. נ. צ. ב. ה.

גן "תרבות" - ביבורוב.

משמאל: הגננת: פנינה פרוש.
מימין: העוזרת: דבורה ציגלר.

גן "תרבות" - ביבורוב.

מימין: הגננת: חיה רץ.
משמאל: העוזרת: דבורה ציגלר.

כתת בית-הספר "תרבות".

מימין לשמאל:

יושבים: גיזיה ליזר, לא ידוע, המורה - אלקה הוכנר, בנו של קובה קליין, איידזיה ליזר.
עומדים: הינדזיה ליפשיץ (חיה בברזיל), דוירמן, שלאגר, לא ידועה, רומלט (נהרגה מהפגז הראשון של הגרמנים), אייז, רחל וסנר (חיה בארה"ב), לוניה בוגן (חיה בארה"ב).

ציונות ביבורוב

הציונות ביבורוב - לאחר המלחמה ה-1
מ. פלם

לאחר שחזר ליבורוב, סייע להקמת ההתאחדות הציונית. ראשיה היו אז ד"ר הנדל, ד"ר לנדאו וד"ר גוטמן.

מעייניו של מר פלם היו בעשיית נפשות לרעיון הציוני ולא במדיניות הציונית. על-כן גם סירב להיות מועמד לוועד הציוני. הוא אירגן את ה"מזרחי" ולחם ברב וברבי, שעבורם היתה הציונות טריפה. אנשים נוספים ש-עסקו בנושא: וולגנשפרנך, שטריך ועוד.

פעם נקראו אל הרב, לדיון בנושא הציונות - טרם בחירות. במשלחת השתתפו: נטע שרייבר, אדלר, ד"ר הנדל, גוטמן ומר פלם. הרב שאלם: "מה חפצכם? הלא אתם מהווים מיעוט בקהילה, כמה ציונים יש לכם?" גוטמן השיב: "מאה". אמר הרב: "הרי אתם מהווים כ-10% מתוך 1,100 הבוחרים הפוטנציאלים, אתן לכם 15% ואל תלכו נגדנו בבחירות". ענו: "נחשוב".

לאחר-מכן שלחו את מר פלם להשיב לרב. הנ"ל ניגש אליו ואמר: "עלי להתנצל בשם המשלחת, שכן מר גוטמן טעה, יש רק 40 רשומים. היתר הינם אוהדים לא רשומים. אולם, גם אתם אינכם מהווים את כל היתר. איננו מסכימים להצעתך".

לבסוף, נתברר, שהציונים השיגו בבחירות 3-4 מועמדים לעומת האחד, שהוצע להם ע"י הרב.

בתקופה, שבין שתי מלחמות העולם, סבלו היהודים משאריות המלחמה ה-1. נטלו מהם את האדמות שמהם התפרנסו רוב היהודים, האוכלוסיה היהודית גדלה והמשפחות-מרובות-ילדים (5-10). יחד עם זאת, או כפועל-יוצא מעובדה זאת, גדל העוני, כי אי-אפשר היה למצוא תעסוקה על-נקלה. החלה תחרות קשה. הרווחים נעשו זעומים ובהיות המצב הכלכלי במדינה הולך ומחמיר, חיפשו רבים את מזלם מחוץ לגבולות המדינה. כך החלה הגירת היהודים, אם כי לא רבת מימדים, כי לרבים לא היו האמצעים להוצאות הדרך לאמריקה. הנשארים - חיו בדוחק וציפו לזמנים טובים יותר.

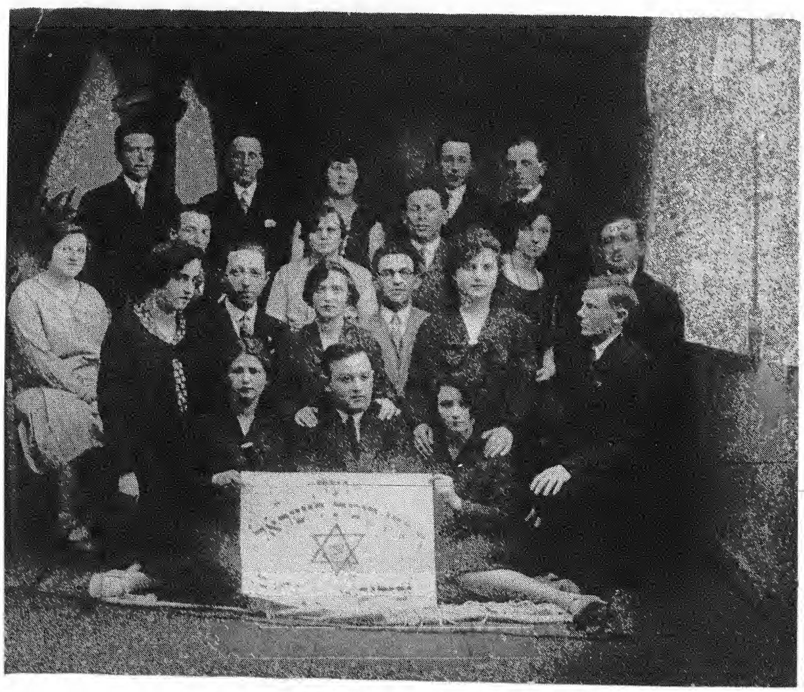
ועד הקרן-הקיימת לישראל - 1920

מימין לשמאל:

עומדים: משה אייכבום, זישע פוס, מאנאלע גרובר, משה כהנא, יצחק שלאנגער, משה פישלר, אייזיק אדלר, יעקב פייה.

יושבים: מאטעל שליידער, מיניע אלטשולר (נכטיגל), דורה גוטמן, קובצ׳י קליין, גנלהה גלר, ריבצ׳ה וינטר, שאול שוארץ.

למטה: מוטי וימער, מוטי לאנג.

ועד הקרן-הקיימת לישראל - 1929

מימין לשמאל:

שורה עליונה: יידעל ואסנר, זישע פוס, עדה גוטמן, רץ, קלאנג.

שורה שניה: שמואל וימער קרוליק, קסיה לאדן, שלמה וינטער, גולדזיה גלר, יעקב פייר, אלקה אייכבום.

יושבים: שייקע זייפר, „מיגהעל (בעה) מחגליות, שאול שוורץ, מאלטשע כהנא, איצ׳ע קלארפעלד, זינגער.

למטה: רוזיה פוס, מוטי לנג, שרה טוך.

הכתה השישית בבית הספר הממלכתי - 1922

מימין לשמאל:

עומדים: המורה גרמסקי, מלך זינגר, נטע בירן, לא ידוע, אברהם ממבר, משה פישלר, לא ידוע, המורה מדידה.
יושבים: הכומר הרוסי - זאלוטץ, מנהל ביה"ס, הכומר הפולני, המורה היהודי גדליה פומרנץ.
יושב לפנים: נתן פרידמן.

קבוצת "חבצלת" בבית"ר - 1930

מימין לשמאל:

שורה ראשונה: מרבך, מיוס, זלדה שטריך, ברטה פוס, מניה לאנג, צילה שאל, רוזה פוס.
שורה שניה: אלקה וורצל, מלצ׳ה כהנא, יוטה אייכבום, יעקב פייר, ניחה דורנשטיין - פדר, דרייזל קסלר.

ציונות החלוצים מיבורוב / ש. אייכבוים

יעקב פייר נוסע ארצה – פרידה מאנשי העיירה.

במרכז: מסומן ב-X – יעקב פייר.

לאחר פרסום "הצהרת בלפור" בשלהי שנת 1917, החלה התסיסה הלאומית בקרב הנוער בישובים היהודיים ומיד בגמר מלחמת העולם הראשונה, כאשר הצעירים חזרו הביתה, לאחר שהמלחמה טילטלה אותם אל מחוץ לתחומי העיירה הקטנה, החלו להתארגן בתנועות-נוער ציוניות, מתוך שאיפה לעלות בהקדם לארץ-ישראל.

גם ביבורוב – עיירתנו – התארגנה קבוצה חלוצית מצומצמת, שחרתה על דגלה את הסיסמא "קומו ונעלה ציונה". כל ההתחלות קשות, ואם כי הצעירים לא קיבלו הכשרה חלוצית והכנה מוקדמת לעבודה גופנית, לא חששו ולא דאגו לעתיד, כי הרעיון הציוני כיוון את פניהם. להפתעתם של אנשי העיירה, הם נפרדו ממשפחותיהם ועזבו את המקום, לעלות לארץ-ישראל. חברים, ידידים וסתם אוהדים, התפנו מעסקיהם ובאו להיפרד מהם.

בהגיעם ארצה נפרדו דרכי הקבוצה, למקומות-עבודה שונים. בימים ההם, היתה העבודה; בסלילת כבישים ויבוש ביצות, קשה מאוד ולאחר שעברו את כור-ההיתוך בעבודה וגם נתנסו במחלות, עלה בידם להתבצר בעבודה קבועה. ארבעת החלוצים האלה היו: יהושע גוטמן – בן-טובים ז"ל. משה גולדברג (ט"ז) ז"ל, אליהו נדל ז"ל, ויבל"א מאיר זייפר (מור).

יהושע גוטמן – בן-טובים ז"ל, עבד בסלילת כבישים. בגלל מחלת הקדחת, אושפז בביה"ח ובהחלימו – נתקבל כפקיד במשרד ביה"ח. במשך הזמן עבר לעבוד בביה"ח הדסה בתל-אביב ואחר-כך עבר באופן קבוע לחיפה, שם הגיע לתפקיד מנהל אדמיניסטרטיבי. הוא נפטר ביום ח' תשרי תשכ"ג, השאיר אשה ושתי בנות ומשפחותיהם. יהי זכרו ברוך.

משה ט"ז ז"ל, עבד ב"גדוד העבודה" – עבודה מפרכת בייבוש ביצות. חלה בקדחת קשה, ולא שב לאיתנו. רק לאחר ביקור אצל ההורים – החלים יפה. לאחר שנשא אשה בחוץ-לארץ, חזר ארצה ונתקבל להוראה במשק "יגור". נפטר בארץ. השאיר בת יחידה עם משפחתה במשק "יגור".

אליהו נדל ז"ל התחיל עבוד בבנין ועבר אחר-כך לעבודה במחצבה ובסלילת כבישים. עם התחלת עבודת מפעל-החשמל בחיפה, נתקבל כעובד במפעל, ברוב מאמץ ובעבודות פיסיות קשות וחלה. הוא נאות לנסוע לביקור אצל הוריו, החלים, נשא אשה וחזר ארצה, ונתקבל שוב לעבודה בחברת-החשמל. נפטר בארץ. השאיר אשה ובת יחידה ומשפחתה בקרית-חיים.

מאיר מור – יבדל"א עבד בכבישים עד שנתקבל כחבר בקבוץ בית-אלפא בהתארגנותו. אחרי הרבה שנים הקים ביתו על הכרמל, שם הוא חי עם אשתו, שני בניו ומשפחותיהם ומשתתף בקביעות בפעולות ועד ארגון יוצאי יבורוב.

קבוצת חלוצים, ביניהם 4 החלוצים הראשונים שעלו לארץ, מיבורוב.

הקן - בבית פישלר (השומר) / ח. אקראייזן-רץ

בשנת 1926, התעוררה תסיסה חזקה בקרב הנוער היהודי ביבורוב. הייתי אחת מאלה שהצטרפו לארגון "השומר". ארבע קבוצות צבורות לי בשמותיהן; "שושנה", "חבצלת", "יונה", ו"אלומות". אני השתייכתי לקבוצת "אלומות" בגיל 14, בהדרכתה המסורה של מניה לנג. במחיצתה למדנו עברית וידיעת-הארץ (פלשתינוגרפיה).

ראש הקן היה שאול שוורץ ז"ל שדמותו נחרתה עמוק בזכרוני. הבית בו שכן הקן, הפך במרוצת הזמן למקום שוקק חיים ושם הרגשתי חדוות נעורים. כמה שירה וריקודים קלטו כתלי המועדון הזה!

בט"ו בשבט ובל"ג בעומר נערכו טיולים, שהיו צריכים לסמל את שאיפתנו לחיי חרות. כן נערכו הצגות מבוססות על מחזות מן הספרות היהודית, או על פרקי-שירה של גדולי משוררינו. בביתה של אלה אלטשולר נמצאה ספריה יהודית עברית ובה כיהן כספרן דולק גוטמן.

במשך הזמן אף הוקמה תנועה בוגרת בשם "אחווה" ומשם ריכז מאוחר יותר עו"ד הגלר את האקדמאים ויצר את ה-תנועה הציונית האקדמאית, בה היו חברים; בוגרי סמינרים, עורכי-דין ואקדמאים אחרים.

מימין לשמאל:

ש

קבוצה בבית"ר

מימין לשמאל:

שורה עליונה: וורצל, כהנא, לאנג, ב. אייכבום, פייר, רחל שטריך, דורנשטיין, שאל, קעסלער.

שורה שניה: בוימל, מארבאך, נאדעל, בארי, זינגער, לא ידועה.

כורעות: י. אייכבום, ביהם, מניה לאנג, זעלדא שטריך, שרה שטריך, ברטה פוס.

יושבות: רעטיג, רוז'ה פוס, מאיוס.

קן בארגון בית"ר ביבורוב.

מימין לשמאל:

עומדות: בריינדל אייכבום, פרידה נדל, זינגר, זלדה שטריך, ביהם, פדר.

יושבים: שטריך, ד"ר זיס, שולמית בארי.

כורעות: בוימל, שטריך.

ה ו ר י

כללי - התנועות הציוניות / הנר

האזור הורכב מזרמים מסורתיים ופוליטיים מקצה אל קצה. מחסידים - לציונים כלליים ומרביזיוניסטים - לקומו- ניסטיים.

מלבד התנועות השונות, היה מרכז ללימודי דת בני- הולו של פומרנץ ומרכז להוראת עברית למבוגרים, ובבית הנר היה "בית-הסטודנט היהודי לכל תלמידי האזור ובו קויימו מפגשי-סטודנטים כהכנה ובהקשר לעליה.

יוזכר לטובה ר' זאב קלרפלד, שדאג בכל מאודו להקניית תרבות יהודית כללית לכל ילדי - ישראל, ללא הבדל מפלגתי ומסורתי (ראה דמויות).

עקב הפעילות הציונית, גרשו תלמידים מבית-הספר התיכון והוצרכו לסיים לימודיהם לבגרות בעיר אח- רת. לדוגמא: בויגן - אחי חיה שטולץ - שהיה פעיל רביזיוניסטי.

לכל התנועות היה ייצוג בקהילה ובעיריה ואף למש- רות רמות הגיעו. כגון: עו"ד ד"ר גוטמן שהיה ממלא מקום ראש-העיר ואחד מסגניו. וכן ד"ר בינדלר, ד"ר וגנר, ד"ר בר וד"ר הנדל, שהיו גם הם נציגי הקהל בממשלה ובעיריה.

"האס" הסתדרות האקדמאים הציונים.

אורגן ע"י עו"ד הגלר (נמצא בישראל).

מימין לשמאל: מנבר, דבורה אדלר, חיה רץ (אקראיזן), גיזה פומרנץ, פיידזיה ממבר, מונדק פומרנץ, ד"ר הגלר, טויבה דורנשטיין, אמיל שלגר, לא ידוע, ידז'ה בער, דולק גוטמן, מוניו גילס.

ד"ר הנדל נאם נאומים ציוניים, בבית-הכנסת הגדול, באוזני מנהיגים-ציוניים מהחוץ. כוחם של המפלגות נחלק בערך כך, שהציונים הכלליים זכו בדרך-כלל במקום ראשון בבחירות, אחריהם הרויזיוניסטים (בית"ר), במקום השלישי - "המזרחי" ובמקום הרביעי - "גורדוניה", כשהקומוניסטים מהרים מחזיקים אחריהם.

השומר

היתה זאת התנועה הציונית בחיתוליה, בטרם חולקו אנשי העיירה למפלגות, ע"פ מעמדות ואידיאולוגיות.

ראשיה: ד"ר וגנר, ד"ר בר, וינטר, שפירא ועוד.

בין יתר פעולותיה, תזמורת ברמה גבוהה, שמנצחה היה - וינר.

"השומר הציוני" - ביבורוב.

מימין לשמאל:

שורה עליונה: וינטר, לא ידוע, מ. כהנא, זינגר, ש. שוורץ, ש. דרוק, מ. אלטשולר, לא ידוע, י. אלטשולר, נ. גלר.

יושבים: רוזנשטוק, מ. גולדברג, מ. זייפר, א. זייפר, י. פייר, קנר (?).

למטה: זינגר, ש. זייפר, ש. האן, לא ידוע, גוטסמן.

"המזרחי" / א. הנר

הרכבו היה מבחורי-ישיבה לשעבר; יודעי תנ"ך וש"ס.

מנהיגיהם: חתנו של מיזס (אמרנר), שהיה מנהיג ונואם מעולה, מאיר לוי פלם, יוג'י הירש, לייזר סיברט, וולביש ברוך ועוד.

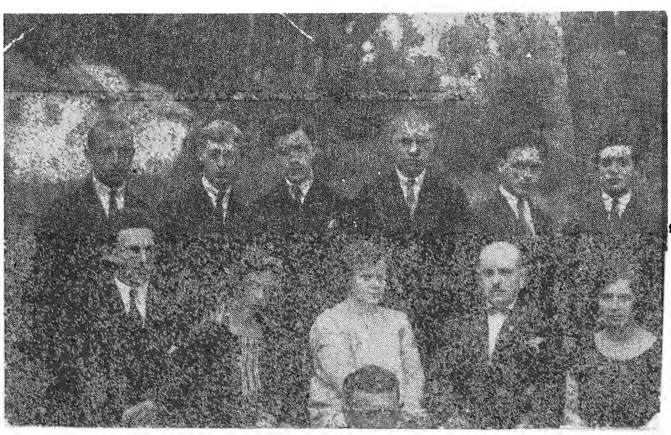
בין הדמויות הבולטות היה ר' אברהם ליזר, תלמיד חכם ואברך-משי עדין ורך ומסתפק במועט. מעולם לא נשמע קול-רם בביתו וכל שהיה לו - סיפקו לחלוטין.

גורדוניה

היתה זו הקבוצה החלשה, שזכתה - בדרך כלל במקום ה-5 בבחירות, לסירוגין עם הקומוניסטים. חבריה היו בעלי נטיות סוציאליסטיות, כבעלי-מלאכה עניים.

מנהיגה היה עו"ד משה בלום ובין מפקדיה: דולק גוטמן, בנו של ד"ר גוטמן ויצחק וימר (מבני איזיק וימר).

ברשותם היתה ספריה וקוים חוג לשח. כמו-כן נערכו שם נשפי חנוכה ופורים - פנימיים, כפי שהדבר נעשה במפלגות האחרות.

ועדת הקרן-הקיימת לישראל ביבורוב - על רקע בית אלטשולר.

מימין לשמאל:

עומדים: יעקב פייר, איזיק אדלר, משה פישלר, יצחק שלגר, משה כהנא, מאנילע גרובר.

יושבים: דורה גוטמן, קובה קליין - יו"ר הקהק"ל, מוסיקאי וספה, גולדזזה גלר, ריבצה וינטר, שאול שוורץ.

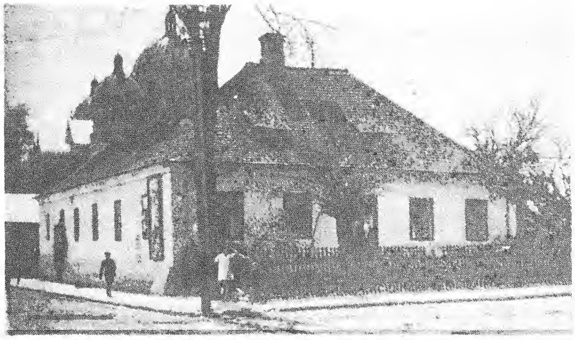
כורע בחזית: מ. לנג.

הקומוניסטים

תנועה חלשה ובלתי מורגשת בחבריה ובפעילותה. באופן רשמי - היתה אגודה ספרותית, אולם שימשה הסוואה לפעילות קומוניסטית. והמשטרה שחשדה בכך, ערכה חיפושים פתאומיים מדי-פעם.

"פועלי-ציון": קבוצה בעלת נקודת הכשרה ביבורוב.

א ח ו ה

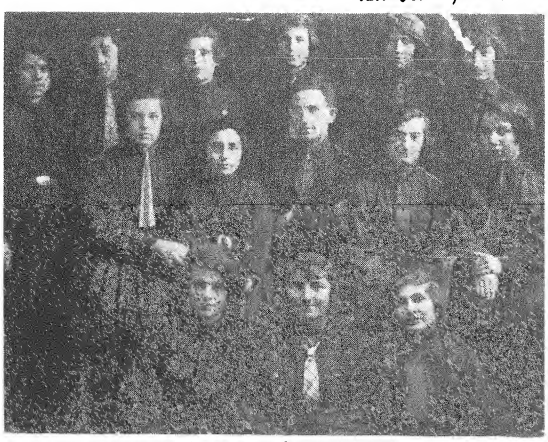
בית אלטשולר

נוער ציוני כללי, בני המעמד הבינוני והמתקדם.

חבריה היו: שטולץ, אדלר, אלטשולר, בויגן, מוני גילס ואחותו (הענשע נימר) שטריך, קל-מוס ראט ועוד.

קויימה "אגודת קריאה" - לקריאת עתונים בצורתא - בפולנית, עברית ואידיש; על נושאים יהודיים שונים וכן - ספריה, בבית אלטשולר.

ת נ ו ע ת ב י ת " ר / א. הנר

קן "השומר" בבית"ר - קבוצת "אלומות".

מימין לשמאל:

עומדים: נ. דולמיניץ, וקס, חיה רץ, קלינגסברג, בארט, פייגע אלטשולר, בולץ.
יושבים: גולדה קלרפלד, מניה לנג, שאול שוורץ (מארגן הקן), דבורה פלם, שוורץ.
כורעות: דבורה אדלר, טויבה דורנשטיין, חייצה לנדר.

התנועה החזקה ביותר בעיירה היתה תנועת בית"ר, שהורכבה מנוער מסורתי ולאומי בעל רמה אינטלקטואלית גבוהה, שידע היטב מה רצונו ומה הן שאיפותיו.

התנועה אירגנה חוגים ללימודי עברית, פלשתינוגרפיה וכו' וכן נערכו אימוני ת"ס ותס"ח ואימוני-נשק שקיבלו מ"סטשלץ" בהשאלה, לצרכי אימונים.

בין יתר פעולותיה של התנועה, היו איסוף כספים לקרנות יהודיות שונות בארץ ובחו"ל. כגון: קק"ל, קרן-היסוד, קרן תל-חי ועוד. כמו-כן נערכו ויכוחים פוליטיים פומביים בינמפלגתיים. הבית"רים אף השתתפו בפעולות, במערכות הבחירות לקונגרס הציוני ולועד-הקהילה במקום.

בנוסף לכך אירח בית"ר מרצים שונים מבין ראשי התנועה הציונית, והצעירים הקשיבו קשב רב לנאומים ולסיפורים על בנין הארץ. בהקשר לכך נערכו ביבורוב קבלות-פנים מפוארות ומסיבות-רעים. זכורה לי עד היום הופעת ד"ר וינטראוב, שחזר מא"י לגליציה וסיפר לנו נפלאות על ארץ-ישראל הנבנית.

החברות בתנועה החלה בגיל 14, מיד לאחר ביה"ס היסודי שהיה חובה. בגלל מצבם הכלכלי הקשה של ההורים, החל הנוער בגיל זה לעבוד אצל הוריהם והיה פנוי רק בערבים, לפעולות חברתיות-תרבותיות שונות, במסגרת תנועות-הנוער השונות.

קבוצה ב"בית"ר".

בשנת 1936-1935 הוקמה "מנורה" בראשות שלמה בוגן ז"ל, בנו שטראוס פלד, וימר (שהיה גם בהכ-שרה), חנה סתוי ואחיה, יואל שרייבר ועוד.

ברית-הצה"ר פעלה בראשות הבנות אייכבום, איי-זיק לנסברג (נואם מעולה), ד"ר זיס, מוטי ומניה לנג ומוניו זילר (שהיה בין הקורבנות הראשונים ש-נהרגו ביבורוב). אלה עסקו בשבתות בקריאת עתו-נות ופרשנות, טיולים ומחנות.

"ברית-החייל" הוקמה ביבורוב בשנת 1938, על-ידי חיילים משוחררים מכל החזיתות בפולניה ואו-סטריה, ועסקו - ככל יתר היחידות - בפעולות שוטפות: בחירות, כספים למטרות ציוניות, הכש-רה, מלחמה להשגת סרטיפיקטים וכן בפעילויות עונתיות; הצגות לקהל - בחנוכה ובפורים ועוד.

בין המפקדים היו: האן, לאנג, זיילר, משה, בריינדיל ואיטה אייכבום, ד. פלם, ויסברג מ-לבוב (עו"ד) ואחרון המפקדים לפני חיסול בית"ר: איצ'ה בוגן, שארגן במחתרת אזכרה לז'בוטינסקי ב-1940.

ביום הכיפורים האחרון כשבנו נח-הירש היה כבר במחנה-עבודה נאצי, אורגנה תפילה בראשות הרב פרנקל בבית נח-הירש, שעבר לפני התיבה ברגש עצום ותוך כדי תפילה הוצאו המתפללים להורג.

ומוסיפה ז. שטרודלר (שטריך) מירושלים, כי הביתריי"ם ענדו סמל "ע", שסימל, כי הביתריי"ם בכל רחבי פולין דוברים עברית ורוצים לדבר עברית בלבד.

ואמנם, בכינוסים השונים שערכה התנועה - דוברה השפה העברית. זכור לה גם, כי הוקמה תזמורת (מצ"ב תמו-נת התזמורת - מפייר). כמו-כן אירחו הביתריי"ם בלבוב את זאב ז'בוטינסקי ומכל עיירות-השדה באיזור הגיעו הביתריי"ם - במאורגן - ללבוב, לקבל פניו ולשמוע דברו.

ארגון ציוני "אחווה".

פרחי אגודת-ישראל / א. שטריך

שלשה הגרשונים
נציגי פרחי אגודת-ישראל.
עומד: גרשון גוטסמן -
מזכיר הארגון בארה"ב.
יושבים:
מימין לשמאל: גרשון בן פנחס אייכבום,
גרשון בן-אליעזר אייכבום.

האגודה עסקה בפעילות תורנית-חינוכית בלבד.

מנהיגיה היו:

חצקל גוטסמן כבן 17, עלוי, שלימד את הנערים תהילים. הלימוד ה-
תקיים בחדר אצל עושה העגלות.

מקס צחימיש, מתקן משקלות, ואחיו ידלטשא ממנהיגי הפרחים ומצעי-
רי אגו"י. לבוש היה כובע מצחיה בולט.

מנהיגים חדשים נוספים של צעירי אגו"י: זינגר, משה, חנה'לס. המ-
למד יוסף ספטא - לימדם בבוקר 3 שעות גמרא. הוא היה יותר מחנך
דתי ממלמד. צעיר זה היה נשוי ללא ילדים וגר בחדר 2 × 4 שהרהוט
בו כלל שתי מיטות, כירה, שולחן ומספר שרפרפים.

בערב - למדו הנערים בבי"ס ערב מקצועי. שם בית-הספר היה "פש-
מיסלובסקה-סקולה" ושם למדו 3 שעות עיונית, כל העובדים ביום.
כמו-כן היה במקום בית-ספר לאמנות, בו למדו שעה ביום.

ה ו ו י

כל-כך טבועה היתה היהדות בלב היהודים בעיירה ובסביבתה,שגם הגרים מחוץ לעיירה - ואף במרחק של קילומ-טרים - עשו מאמצים ובאו בשבתות ובחגים לבית-הכנסת בעיירה ברגל, בכל מזג-אויר, אף הסוער ביותר, ואף בשלג העמוק ביותר.
(את השמות - קוברים עם תהלוכה ותזמורת ועם לקח וברונפען - ביו"כ).

הכלי-זמר נגנו על-פי תווים, הם נגנו גם בוינה, אחד מהם משה וורם, היה אחר-כך באנגליה.

האנטישמיות - אפיזודה

פעם אירע ששני אחים גויים (נהגים) רחצו באגם ע"י טחנת הקמח פאר. אחד מהם טבע ואחיו שאץ להצילו, טבע גם הוא. הגויים שבאו לעזרה נמנעו מלהצילו בהאמינם שהם יהודים. רק לאחר שמשו אותם מהאגם, נתברר שהיו אלה שני הגויים. מאורע זה מורה על עומק השנאה האנטישמית והיה בכך אולי לימוד לקח-טוב לגויים על התנה-גותם הברברית.

בוינה - ארגון יוצאי יבורוב, שפעל לטובת יהודי העיירה ותמך בהם בכספים, ברוח ועוד.

4 החלוצים שיצאו מיבורוב לארץ.
מימין לשמאל:
א. נדל ז"ל, י. גוטמן (בן-טובים) ז"ל,
א. זייפר-מור, מ. ט"ז ז"ל.

הפעילים היו - פלם - המזרחי

מורים יהודיים: ד"ר איינשטיין למתמטיקה.
ד"ר איילי
גדליה פומרנץ - דת
אם במשך כל השבוע - לימד "דת" בבית-הספר הגוי, לקבוצות כיתתיות קטנות. הרי שבשבת, קובצו כל התלמידים היהודיים מכל הכיתות לאולם גדול, שם הרצה המורה פומרנץ בפולנית - פירושים לפרשת-השבוע. אולם תמיד הגיע בהרצאותיו לנושא "פלשתינה".
קיטיגרודצקי - לעברית.

בסמינר: ד"ר יופיטר - לספרות פולנית

הזוג לנג - שניהם ממשפחות שונות בשם לנג שנפגשו ביבורוב ונישאו. שניהם הורו - עברית.

הווי יבורוב - בעתונות

ועד ארגון - הקריאה היהודי ה"לעזפעריין"

שורה עליונה מלמעלה,
משמאל לימין

1) משה אייכבוים
2) יעקב פייער
3) שאול שוורץ
4) לופה סגל - משכיל
5) שלמה וינטר

שורה שניה

1) ד"ר גלר, עו"ד - מזכיר האגודה
2) זאב ברוך(חתן משה שטרוך)
3) ד"ר וגנר, עו"ד
4) ברוך (בוצי) קרוליק - משכיל
5) חנוך רייף - בעל מאפיה

שורה תחתונה

1) זישה(אלכסנדר) פוס - משכיל עשיר
2) ישראל גולדשטיין
3) מרדכי שניידר - משכיל

יודען!

מיטוואָך דעם 9 דעצעמבער ווערט צום צווייטען מאָל דורכגעפיהרט אין גאַנץ פוילען די אַלגעמיינע פאָלקסצעהלונג. עס איז די פליכט פון יעדען יוד אין דעם טאָג זיך אָפען, מוטיג און שטאָלץ צו בעקענען צו דער צוגעהעריגקייט צום יודישען פאָלק.

די עקזיסטענץ פון דער יודישער נאַציע איז פעלקערעכטליך אנערקענט געוואָרען אַזוי ווי פון אַלע מאָדערנע מלוכות, אויך פון דער פוילישער מלוכה.

ווער עס פערלייקענט זיין צוגעהעריגקייט צום אייגענעם פאָלק דערנידריגט אין זיך דעם מענשליכען צלם אלהים, פערוואַנדעלט זיך אין אַ אבר המדולדל פון דער יודישער אומה און שטעלט זיך מחוץ למחנה.

אין דעם בויגען פון דער פאָלקסצעהלונג איז דאָסמאָל אויסגעלאָזט די רובריק נאַציאָנאַליטעט און די צוגעהעריגקייט צום יודישען פאָלק קען נור אויסגעדריקט ווערען דורך דעם אנגעבען פון דער שפראַך, וועלכע מען בעטראַכט אַלס די אייגענע, אַלס די פאַר זיך אַנגעהנטעסטען.

פאַר אונז יודען איז די נאָהנטעסטע שפראַך: העברעאיש אדער יודיש.

יעדער יוד איז דאַפאַר מחויב אנצוגעבען אַלס זיין מוטער־שפראַך

העברעאיש אדער יודיש

לאָזט אייך נישט פערפירען פון אַסימילאַציע־לאָזונגען!

שטאַרקט דעם יודיש־נאַציאָנאַלען פראָנט און שטיצט דאַדורך די יודישע פאָדערונגען פאַר נאַציאָנאַלער, קולטורעלער און ווירטשאַפטליכער גלייכבערעכטיגונג פון די יודען און פוילען.

גיט אָן אַלס אייער מוטער־שפראַך העברעאיש אדער יודיש!

דער צענטראַלער יודיש־נאַציאָנאַלער

פאָלקסצעהלונגס־קאָמיטעט

פאַר מורח־קליינפוילען.

Centralny narodowo-żydowski komitet dla spisu ludności na Małopolskę Wschodnią wzywa Żydów, **by jako „język ojczysty“ podali przy spisie ludności język hebrajski lub żydowski.**

Nakładem prof. A. Stupa. Druk. ... Lwów ...

מאתים כרך י"א תש׳-תרא (ג 165) יהדות

כ ל ל י - ג ל י צ י ה

ע ת ו נ ו ת

226) עתונים "קול מחזיקי הדת". - לבוב עתון שבועי - עברית.
דראהאביטשער אידישע צייטונג - אידיש.

טאגבלאט - יומון - יהודית גליצאית.

"היום" - עברית.

"המצפה" - קראקא - ספרות.

מ פ ל ג ו ת

233) מפלגות: ז.ש.פ.ס. - סוציאליסטים יהודים.

"פועלי-ציון" - הסתדרות הציונים הכלליים.

הנוער המתלמד.

הנוער החסידי.

יבורוב וסביבתה בעתתות האיזורית

מתוך העתון "Chwila" היוצא בלבוב.

כרך 3, גל׳ 915, 7.18.21, עמ׳ 2

צ י ו נ ו ת

מכתב מיבורוב, מן התקופה בה היו הבולשביקים קרובים לוורשה ופיוסצקי ביקש לגרשם לקיוב.

"לאחר שנתיים של בטלה, מתחילים החיים היהודיים להתעורר והספריה היהודית - שהיתה סגורה - נפתחת תודות למספר אנשים.

ביוזמת החבר ד"ר הנדל, נוצרת הועדה הציונית המקומית מחדש וזו מארגנת את החיים היהודיים; הלאומיים והמדיניים.

ב- 26.7 ש.ז., שנה לאחר מות הרצל, נערך כינוס לזכרו. ד"ר הנדל סיפר על אישיותו של הרצל ועל משמעות חזונו ליהודים.

הוא ביקש מכל היהודים הבלתי-תלויים, לעזור לקרן-היסוד. במקום נערכה מגבית ונאספו 8,000 מרק - ל"יער הרצל"."

כרך 4, גל׳ 1069, 13.1.22, עמ׳ 7

מיבורוב מוסרים, שנתקיימה חגיגת חנוכה בספריה היהודית, באולם "בית-העם". לאחר ההדלקה שרו במקהלה - בניצוח וינטר את "הנרות הללו". דקלמו: שטריך, רוזנפלד והגב׳ גוטמן.

ד"ר הנדל הרצה על חנוכה. הוא ביקש מהקהל שיעבדו יחד עבור העם היהודי.

אחר-כך הוצג המחזה "אחותה". יפה הציגו הצעירים: גלר וד"ר גוטמן.

כרך 6, גל׳ 1853, 13.5.24, עמ׳ 2

תוצאות הבחירות לקהילה ביבורוב.

זכה "הגוש הלאומי", אליו נכנסו ציונים וסוחרים. מתוך 15 מנדטים, קיבל "הגוש" - 13, והאגודה - 2. הב- חירות נערכו בשקט.

כרך 6, גל׳ 1861, 21.5.24, עמ׳ 2

נצחון לרשימה היהודית הלאומית ביבורוב. לועד היהודי נכנסו רק נבחרים אורטודוכסים.

כרך 6, גל׳ 1931, 30.7.24, עמ׳ 5

צ י ו נ ו ת

כ׳ בתמוז הוא חג גדול ליהודים. נערך טכס לזכרו של הרצל. לפנה"צ היה טכס בבית-הספר העברי.

אנו חייבים לציין, שהשנה קבלנו בפעם הראשונה רשות לערוך את "טכס הרצל" בבית הכנסת. נאם ד"ר הנדל והוועדה לאיסוף כספים לאומיים תרמה את קישוט העיירה בתמונות וסמלים של הרצל. כן אספו כספים ברחוב ביום סרט לטובת "יער-הרצל".

כרך 7, גל׳ 2226, 29.5.25, עמ׳ 8-7

ה ק ה י ל ה - י ב ו ר ו ב

הקהל ביבורוב חי - עד עתה - באפטיה (דריכה במקום) לבעיות הקהילה. אמרו שהועד אינו עובד כראוי בעניני כספים וכד׳, אך לא ניסו לעשות מאומה, כי קשה היה להיאבק בועד העשיר והתקיף.

ברם, לאחרונה נעשים מאמצים גדולים יותר, לאחר שנתגלו אי-סדרים בכספים. אחד מחברי מועצת-העיר אמר זאת לראש-העיר קומנובסקי - ולקחו את הספרים לביקורת. הטענות: הראש - מנבר - עשה דברים ללא התיעצות עם שאר חברי הועד. הוא העלה את מס השחיטה וקנה שטח לבית-הקברות, אך שילם הרבה, דבר שגרם נזק כ- ספי ליהודים.

50% של התקציב - הלך למשכורות, לעזרה. לפקידים נתנו אחוז גבוה על הלוואות והרבה כסף שנכנס, לא נר- שם בספרים.

את החומר נתנו לראש-העיר - רומנובסקי. לרומנובסקי היה רצון טוב, אבל למנבר היה יותר כוח והוא קיבל את הספרים חזרה, בלא שנעשה עמו דבר. פיסיקאי פולני עזר למנבר, מה הקשר בין פיסיקה - לקהל?

כרך 9, גל׳ 3056, 20.9.27, עמ׳ 4

תוצאות הבחירות לעיריה

אתמול היו הבחירות לועד העיריה.

נבחרו גם 4 יהודים: ד״ר בר-ציוני, ד״ר הנדל - ציוני, הרב פרנקל וה׳ רייזר - ציוני.

כרך 9, גל׳ 3061, 26.9.27, עמ׳ 4

תוצאות הבחירות לעיריה

מאזור 3 - נבחרו בין השאר 12 יהודים: אדלר פישל - ציוני, דויטשר פנחס - ציוני. באום ליידער - אורטודוכס. ד״ר גוטמן פיליפ - ציוני, גלנסברג שמעון - אורטודוכס, הנר סלו - בלתי מפלגתי, מיזס ביירש - אורטודוכס, ממבר מוריץ - בלתי מפלגתי, ממבר מלך - יהודי לאומי. נכט עמנואל - יהודי לאומי, שטריך משה - אורטודוכס, ד״ר וגנר אמיל - ציוני.

כרך 10, גל׳ 3360, 30.7.28, עמ׳ 10

בחירות

בתקופת הבחירות האחרונות, לקהילה הציונית המקומית, קבלו הציונים הרבה קולות, אך הם קבלו רק שני מנדטים. הסיבה - יהודים אחרים שנתנו מתנות לבוחרים העניים על-מנת לקנות אותם, ובפרט הארגון הסוציאליסטי "פרץ", שמכרו את הקולות תמורת 300 זלוטי.

ב-כ׳ בתמוז - בבית-הכנסת הגדול היה קהל רב בתפילה לזכר הרצל. ראש-הקהל-ארמנד, נאם. הוא דיבר הרבה על פיוסצקי (ראש-הממשלה אחרי המלחמה הראשונה, שארגן את הפולנים למלחמה ברוסים להשגת העצמאות) לדעתו, על היהודים לעזור לארגן את האומה הפולנית.

לפני שבוע, החל הארגון לעזור לנפגעי השריפה בקרקוביץ.

כרך 13, גל׳ 4363, 19.5.31, עמ׳ 5

תעסוקת היהודים

א. תקופת הדריכה במקום בהתפתחות היהודים - נסתיימה. המחשבה לסדר את בית היהודי על-פי המציאות, צצה לפני שנה, תודות ליוזמתה ופעילותה של הגב׳ ד״ר הנדל. כפתיחה למטרה זו, נתנה כספים לאסיפה כללית, בבית-העם היהודי "בית-עמי". ראש האיגוד הוא ראש האינטלגנציה ביבורוב, ד״ר יהאר.

במאמץ משותף החלו לפעול, וכבר לאחר הצעדים הראשונים ניתן להאמין שכולם ישתתפו. הם עזרו להמשיך זאת. אולם יהודי, הינו דבר חשוב להסברה ליהודים.

ב. ב-12 בחודש היו בחינות בגרות בגימנסיה. מתוך 20 ניגשים היו 4 יהודים. מתוך ה-8 שהצליחו, היו - 4 היהודים.

באשר להתקרבות הקונגרס הציוני והבחירות לקונגרס, החל הארגון בעבודות התעמולה.

ג. יש קשיים בכל חברה וגם ביבורוב, אך אין דיווח על הקשיים, שכן כולם עסוקים לקבל את רוכבי האופניים, ב-25 בחודש, שיתחרו על הפרס הלאומי לרכיבה.

כרך 17, גל׳ 5855, 10.7.35, עמ׳ 11

תעסוקת היהודים

גלנטריה: נסיון ללמד ולהעסיק יהודים בגלנטרית-עץ.

עד עכשיו היתה התוצרת בידי הכפריים מסביב, ורק שני מפעלים לעץ. עתה רוצים להרחיב תעשיה זאת ולקחת את מקומם של הגויים.

ה ו ו י

העתון היומי "דער נייער מורגען" מדווח על יבורוב:

ד.נ.מ. מס׳ 18, 23.6.32, עמ׳ 4

הצגת תיאטרון יבורוב:

טעאטער פארשטעלונג אין יאוואראב

ה"לעזעפעריין" (אגוד הקריאה היבורובאי), הציג את "דאס פינטעלע ייד" בהצלחה גדולה. מגיעה על-כך ברכה חמה לחברים ולחברות שניגשו לעבודה בלב ונפש. ראוי לציין שחלק גדול של האינטיליגנציה המקומית, החרים את ההצגה, היות ולא הסכמנו לתת מחצית ההכנסות למוסד אחר.

חתום ש. ז.

ד.נ.מ. מס׳ 26, 30.1.33, עמ׳ 3

חגיגת ביאליק ביאווראוו

ליובלו ה-60 של ביאליק, ערך סניף ה"התאחדות" המקומי, "ערב ביאליק".

זכויותיו ופעלו של המשורר הדגול הועלו על נס ולאחר מכן שר החבר מרדכי רץ מספר שירים על בעל היובל. כך בילו עד חצות בהתלהבות מרובה ובאולם מלא קהל מפה לפה.

כמו-כן נאסף סכום נאה, שנמסר מיד לשניים מחברי הסניף שיצאו להכשרה - להוצאות הדרך וכן 10% שנתרמו לקק"ל.

ביום א׳ ה-22 לחודש, נערכה האסיפה הכללית השנתית של "יד-חרוצים". לאחר מסירת דו"ח ע"י הנשיא - ה׳ יעקב קליין ומ"מ וואלף, נבחרו לועד אנשים נוספים מוכשרים, כגון: ה׳ יהושע אייז, ה׳ רייזועער, א. פיינזינ-גר, י. ציגלער ועוד. לפני שנתיים רכש הארגון מגרש פרטי ועד עתה יש כבר חלק גדול של חומרי הבנין. בפסח יחלו כבר בבניית בית הארגון. לשם כך נבחרה כבר וועדת-בניה.

ד.נ.מ. מס' 85, עמ' 14

אגוד "יד-חרוצים" ביאווראוו, בונה בית עצמאי:

אגוד חרוצים המקומי חגג את יובלו ה-50.

לאגוד אין באים רק בעלי-מלאכה, כי אם מכל השכבות של האוכלוסיה היהודית המקומית. כיום מונה הארגון כ-200 חברים, עד לפני 6-5 שנים לא נראו פירות מפעילויותיו ונמצאו בו אז מ-20 עד 50 זקנים שהלכו לסייע ל-חולים ותו לא.

רק תודות לפעילויותיהם של ה"ה יעקב קליין, יהושע אייז, יצחק אונגער, הענעך ראוזער, פיינזינגער, ציגלער, וואלפער, אורגן האיגוד מחדש ובתוך 5-6 ש', נאסף סכום כסף נאה. בחלק מהכסף נקנה מגרש רחב-ידיים ועתה ניגש הארגון לבניית בית-ארגון, על-מנת שלא להצטרך לזרים בעת צורך באולם; לאסיפות יהודיות, להצגות ול-חתונות.

לאחרונה, ערך "יד-חרוצים" חגיגה, בה נטלה חלק כמעט כל האוכלוסיה. החגיגה הצליחה מאוד ונאספו בה סכו-מים גבוהים, שיוקדשו לבנין הבית.

ברכת יישר-כוח מיוחדת לעבודתם הנאמנה, מגיעה לנשים שערכו את המזנון ותודה מיוחדת לה"ה קליין, פיינזינ-גער, היישטיין, הענעך ראווער, אונגער, וואלפער, ציגלער ואחרים.

נקווה שיתחילו בקרוב להפעיל את התוכנית שנטלו על עצמם.

כל האוכלוסיה המקומית מעריכת את פעלם.

ד.נ.מ. מס' 235, 16.10.33, עמ' 2

כפריים יהודים בגאליציה תחת טרור.

הרציחות וההצתות המרובות של כפריים יהודים, הן עובדות איומות על תנאיהם האיומים של כפריים יהודים, בעוד שבערים ובעיירות סובלים היהודים מסכנה מתמדת - לא רק לרכושם - כי אם גם, לעתים קרובות ביותר, לחייהם.

לאחרונה, הגיעו ידיעות על פעולות טרור שיטתיות על הכפריים היהודיים.
(כאן באה רשימה של פעולות טרור, רצח, הצתה וכד', וביניהם הידיעה הבאה).

"בליל יום-הכיפורים נורה ונשדד יהודי.

כאשר הציבו שומרים, הפריעו השומרים - ליהודים - בלילות, ע"י דפיקות בפחים ועוד. ליהודים שהתלו-ננו במשטרה נאמר, שיעברו לערים ולעיירות, אולם אין קונה לאדמותיהם, שכן הכפריים הגויים, בטוחים שהיהודים יעזבו בין כה וכה ואז יוכלו להנות מאדמותיהם חינם.

הטרור נערך ע"י קבוצות צעירים, שאין למנהיגי האוקראינים השפעה לשליטה עליהם".

ד.נ.מ. מס' 283, 10.12.34, עמ' 3

מכות ביאווראוו ערב הבחירות לקהילה.

לקראת הבחירות הקרובות, נמצאת קהילתנו על גלגלים. נערכות אסיפות סדירות של שני צדדים מתנגדים השופכים זה על זה אש וגופרית. העניינים אף הגיעו למכות, אולם המקבל קיבל ממכהו פיצוי-כספי נאה, שכל בעל-בית פשוט היה מצפה לו בכל שבוע.

תוך כדי הדין והדברים מתגלים - ליהודי הפשוט - סודות מן החדר, שלא היו מתגלים לו, לולא הבחירות.

יש גם המנסים להשפיע על הבוחרים בהפחדות ובאיומים, על-מנת לזכות בקולות. בעוד הועד הכללי של כל המ-פלגות הציוניות הגיע להסדר, כיצד לבחור מועמדים לבחירות הקרובות לקהילה, הרי שלא הצליחו ללכת יד ביד, כי אם התחברו לאלה שהכריזו על השתייכותם ומועמדותם למתבוללים.

כאשר לא נתנו למועמד הרויזיוניסטי את מבוקשו, להיות הראשון ברשימה הציונית - ויתר על כל "ציוניותו".

כאשר לפני 8 ש׳, בבחירות האחרונות, הלך הנשיא הקודם של הקהל הציוני ד"ר בער, הלך אותו מתבולל נגדו. פנים כאלה יש לציונות דהיום.

ראוי עוד לציין, שהיום נערכת מלחמה בין רב-העיר והרבי הבעלזי (הנמצאים במצב יחסים מתוח) והרב עומד מ-צד שני של המתרס לרבי.

ד.נ.מ. מס׳ 288, 16.12.34, עמ׳ 3

בחירות לקהילה ביאווארוו

התקיימו כאן בחירות לקהילה, אך מעולם לא היתה ההתעניינות רבה כהפעם. כבר יום לפני הבחירות היו בבתי-הכנסת ובבתי-המדרש ויכוחים ומריבות בין הצדדים. נבחרו: ה׳ ד"ר בער, ל. ליפשיץ (ציונים), י. אייז ("יד חרוצים" ואוהד לציונים), ד"ר יאהר, משה ממבר (בלתי-מפלגתיים), מ. שטריק ונוח טעלער (בעלי-בתים) וצבי דאיקאפן (מחזיקי הדת).

הכשרונות החרוצים ביותר נפלו בחלקם של מחזיקי-הדת והאגודה. אולם בעוד שהראשונים קיבלו מנדט 1 במקום ה-2 שקיוו, נותרו האחרונים ללא מנדט כלל.

חלק גדול מהאוכלוסיה שבעי-רצון מתוצאות הבחירות, היות וה"קאליקרס" של הקהילה, נפלו ויש לקוות שעתה, בוועד החדש של הקהילה, ינוהלו עניני הקהילה על הצד הטוב ביותר וישררו שלום ושלוה.

ז. ז.

דמויות

לדמותה ולזכרה של אמנו המנוחה, יפה אייכבום (מרגוליס) ז"ל

משחר ילדותה ינקה אמא ע"ה בבית הוריה, אופי עדין ואציל ומסירות למשפחה ולזולת, ותכונות אלו ליווה כל ימי חייה.

אביה - ר' אפרים איטשעלע מרגליות מהעיר ברודי, היה בר-אורין צנוע ונעלה, נצר למשפחת ר' אפרים זלמן מרגליות הגדול בתורה ועתיר-הנכסים, משושלת בית רש"י.

אמה - האשה מרת פייגע בת ר' לייביש גרסטנפלד מן העיר ראווא-רוסקא. ר' לייביש זה, נקרא בשם חיבה "ר' לייביש בעל-הבית", באשר כבר בגיל י"ג, מיד כשנשא אשה, חש עצמו כבעל-בית, והזמין אורחים לליל-שבת וכך נהג וכך דאג לעניי העיר ולהכנסת-אורחים, כל ימיו.

את חינוכה, קבלה אמנו מאמה, שהיתה שותפה מסורה לאב בחינוך הילדים - ש-שה בנים ובת יחידה (אמנו), למידות נעלות, לתורה, למצוות ולמעשים-טובים.

מידות תרומיות אלו, המשיכו והתגלו גם בכל קשריה עם ארגון יוצאי יבורוב.

כבר בתחילת פעילותו של הוועד - בבית משפחה הרשנפלד, היתה אמא ע"ה, שותפה פעילה לאבא ולוועד, בכל הפעולות למען יוצאי העיירה ונצרכיה - בארץ, כולל ארוחות ואירוח לשרידי השואה.

כאשר עברה הפעילות אל ביתנו, הפכו ישיבות הוועד למושג וכאשר היה אבא עסוק בדיוני הישיבה, תרמה אמא ע"ה את חלקה, בהעניקה אווירה חמימה וביתית ובהכינה כבוד ראוי. היא דאגה שכל החברים יבואו על סיפוקם ועשתה זאת באהבה, ללא ליאות וללא טרוניות ונהנתה להקריב זמנה ומרצה ככל שנדרשה ואף למעלה מכך.

באופיה המעשי שיתפה עצמה גם בפתרון הבעיות שצצו בישיבות וחייתה בכל יישותה כל ההתרחשויות באירגון, כאחת החברות בו.

אשר לספר הזכרון, עברה אמא, ע"ה את כל ההתלבטויות והקשיים שליוו את הוצאת הספר.

ניתן לומר בבירור, שעידודה המתמיד והאמיץ היווה אחת הסיבות העיקריות להצלחת הוצאתו של הספר, בתרומה בנוסף לעידוד הנזכר, גם מן הידע הנפלא בשפות השונות, בתרגום מסמכים, מאמרים, ביטויים שונים וכד'.

חבל על דאבדין ולא משתכחין נפש יקרה כזאת, וצר על שלא זכתה לראות בהוצאת הספר ובשמחתו של אבא.

יהי זכרה ברוך ותהא נשמתה צרורה בצרור החיים עם נשמות גדולי ישראל וצדיקיו.

הילדים:
צפורה ויצחק ומשפחותיהם.

ר' אליעזר אייכבאום

ר' אליעזר אייכבאום, ע"ה חוטר מגזע ר' גרשון אברהם ז"ל המהולל, נודע בעירנו כאיש פיקח וחריף, תלמיד חכם וחסיד, משכיל ובעל כשרונות.

רבים שעו אליו ונהנו מעצותיו הנבונות בעניני מסחר, חוק ומשפט, עסקי בנין ועוד. אנשים שהיו במצוקה לרגלי הסתבכות בסכסוכים שונים, פנו אליו לתווך ביניהם, לשמש להם כ"טוען", ולערוך להם כתבי-בקשה, כשלא השיגה ידם לשלם לעו"ד, והוא נענה להם בלא טובת הנאה.

ר' אליעזר נבחר מספר פעמים למועצת הקהילה היהודית ולמועצת העיריה.

במחלוקת שבין הרבי ר' פייביש רובין זצ"ל לבין הרב ר' אלימלך פרנקל זצ"ל, התייצב בראש מצדדי הרבי והופיע במשלחת לפני שר המחוז בלבוב (וויבודי) להצגת צדקתו של הרבי.

ר' אליעזר, נבחר לחבר השופטים המושבעים, שישבו בפשמישל, לצידו של עו"ד לנדוי (שהתפרסם אח"כ ב-משפט שטייגר הידוע) שגמר את ההלל על תפיסתו המהירה ושכלו הישר.

ר' אליעזר צויין לשבח, ע"י הביקורת על הבנקים, על "הסדרים הטובים ביותר" בבנק שנוהל בעירנו. עסקיו הרבים לא מנעוהו מלקבוע עתים לתורה בה היו "ידיו רב לו" בנגלה כבנסתר. בלילות ובבקרי שבתות היה נותן שיעורים בפרשת השבוע עם פירוש "אור החיים", שמשכו מתפללים מבתי תפילה רבים ומשנאלץ הרבי להפסיק את שעוריו במשניות לרגלי מחלתו, העביר את התפקיד לר' אליעזר, שהמשיך בכך עד הסוף.

כחסיד בעלז היה מבקר שם פעמיים בשנה. זכורני, שפעם לקחני איתו לבלות "שבת סליחות" בבלז. היה זה שבועות מספר לפני הסתלקותו של הרבי יששכר דב זי"ע, שלא קבל קהל בגלל חולשתו. כדי לתת לי בכל זאת אפשרות להתרשם מהרבי, ביקש מהרבנית לפתוח את דלת חדרו ללא לחש שאתבונן בצורת פניו של הרבי, כדי שהדרת פניו יחרת בזכרוני.

עם היותו חסיד הינק את כל תרבותו משרשי היהדות, לא הדיר עצמו גם מלימודים חילוניים, ידע את שפת המ-דינה, פולנית וגרמנית, בכתב ובדיבור וגם לא משך ידו מספרי השכלה עבריים, מהם העריך את ביאליק במיוחד. גם שקד להנחיל לבניו ידע בשפות הנ"ל ואף שלח חלק מהם לבית-ספר הפולני, דבר שנחשב בימים ההם כסטיה מהמקובל.

ר' אליעזר הצטיין בתבונת כפיים וביצע בכשרון כל מיני עבודות ותיקונים בבית.

זכה ר' אליעזר לשאת לאשה את שיינדל ע"ה, שהצטיינה בפיקחותה והשכלתה. קראה את היינריך היינה במקור וכל סיפורי ד"ר מאיר להמן ועוד. בידעה גם שפת פולנית ואוקראינית היתה לו "עזר כנגדו" בניהול הבית כבמ-סחר והצטיינה במידות תרומיות ובעיקר במתן עזרה לנזקקים.

ר' אליעזר זכה לקבורת ישראל ושמעתי מפי יונה בעער, שכל ימי השבעה נקבצו בביתו לומדי משניות ולמדו משניות לעילוי נשמתו. גם סיפר לי שיששכר צייר לעצמו כעין מפה עם סימנים לדעת את מקום קבורתו, אך, כמובן, לא נשאר מאום והרי המצב בבחינת "ולא ידע איש קבורתו". ועוד מפי יונה בעער ששכר אכר לקחת את שיינדל ע"ה לביתו על עגלה וכנראה שבדרך היתה ביקורת של הז'נדמריה, או שהאכר עצמו רצה אותה.

היו להם בת - רייזה ע"ה ובנים: יעקב, מטת משה, יששכר ע'ה, שנספו בשנות השואה.

ת. נ. צ. ב. ה.

על יוטה אייכבוים / א. אלטשולר-הוכנר

בעלת עיניים כחולות ונבונות, שכל רב ומרץ בלתי נלאה, בת ואחות מסורה. כזאת היתה יוטה׳לה ע״ה. לאחר מות אביה, דודי פנחס ז״ל, ניהלה בתבונה רבה את החנות ועזרה לפרנסת המשפחה.

בשפה העברית שלטה שליטה מושלמת ובעונג רב קראתי את מכתביה שקבלתי בהיותי בקזכסטן. התפלאתי על סגנונה היפה ועל האינטליגנציה שלה.

כשהיינו תלמידות בביה״ס "תרבות", צפויה היתה סגירתו מחוסר אמצעים. היא התנדבה אז לנהל קורסים בביה״ס, בנוסף לפעילותה ב"צהר", אירגון הרביזיוניסטים.

יוטה, בת-ישראל חכמה ומסורה היית. הרבה יכולת לתת מידיעותיך ומחכמתך לעמך. חבל על אובדנך.

יהי זכרך ברוך !!!

יוטה׳לה / דוד גינזברג-ברנשטיין-חיפה

מבין יוצאי-יבורוב הראשונים לארץ-הקודש, זוכר אני את יהושע גוטמן ואליהו נדל ז״ל ויבדלו לחיים ארוכים, מאיר זיפר-מור ושלום איכבוים. וכשאני מעלה בכתב שם משפחה זה, אין אני יכול שלא להזכיר לטובה את אחיו משה ואחותם יוטה׳לה, זכרונם לברכה. זכורני, כי זמן קצר לפני עלייתנו - ארצה, באה יוטה׳לה להתארח בביתנו בלבוב באחת השבתות.

שוחחנו על ארץ-ישראל, על משה אחיה, נתתי לה לקרוא עתונים מהאָרץ, אותם הייתי מקבל כל שבוע מגיסתי שעלתה לפנינו, ואחר-כך הצעתי לה, לא להחמיץ ההזדמנות וללכת להצגת האופרה הידועה "היהודיה" של הצרפתי א. הלוי, שהתקיימה במוצאי-שבת ובה שר הטנור היהודי המהולל יצחק מן (אז איגנצי מן). בשנים מאוחרות יותר היה חזן בבית-הכנסת הראשי.

שבת זו נשמרה בזכרוני גם מסיבה אחרת. היה זה בקיץ וכאשר התכוננו לצאת, התכסו השמיים בעננים ותוך חצי שעה החל לרדת ברד כבד וניפץ את כל השמשות בביתנו מצד אחד. הברד פסק לרדת בבת-אחת והשמיים התבהרו שוב. יצאנו והופתענו לראות בשמחתם של יהודים רבים, כשנודע להם, כי הברד ניפץ את כל השמשות בכל העיר מצד אחד - גם אצל "הגויים" - ולא רק אצל יהודים (מראה בו היו רגילים). מההצגה - נהנתה יוטה׳לה - מאוד.

על אחיהם משה ז״ל ארשה לעצמי לצטט פסוק אחד של אחד העם ז״ל, מורינו הדגול: "מה גדול הכאב, כאשר בראשית דרכו יכשל ויפול רעיון מלא כוח-עלומים". גם יוטה׳לה ז״ל הצעירה ממנו, אותה נערה חיננית מחוננת בכשרונות, פעילה בחוגים ציוניים, שהיתה משכילה ובעלת ידיעה עמוקה בתולדות ישראל, כשלה ונפלה בטרם הספיקה להגשים רעיון חייה. הרצאותיה בהיסטוריה, שניתנו בעברית צחה, אותה ידעה על בוריה, היו לשם דבר והשאירו רושם בל-ימחה על כל שומעיה. ביכולתה היה לתרום תרומה חשובה בשטח החינוך בארץ, אך לדאבון לבנו לא זכתה להצטרף אלינו, ולא משה, אחיה, שהיה הראשון במשפחה שהגה את הרעיון לעלות ארצה. משניהם נבצר לבוא, לחיות בארצנו ולראות איתנו יחד בתקומת ישראל. הי״ד.

זאב קלרפלד הי"ד / ש. אייכבום

עם כתיבת "ספר הזכרון" להנצחת הקהילה הקדושה בעירנו "יבורוב", ראיתי לנכון להעלות את דמותו האצילה, את אישיותו הנפלאה והמעניינת ואת פעולותיו המבורכות של זאב קלרפלד הי"ד, בשדה התרבות העברית ולמען השפה העברית, ואת שאיפתו והתמסרותו לשיבת ציון.

ימים כלילות חלם, פעל והפיץ את רעיונותיו בין הצעירים ללא ליאות ותמיד התהלך שקוע במחשבות טהורות ו-קדושות. איש צנוע ועניו היה, נוח לבריות ומעורב בינידהם. היה דן כל אדם לכף זכות והיה מקדים שלום לכל אדם. אכן, מתלמידיו של אהרון הכהן היה.

הוא לא נספח למפלגה או זרם רעיוני כל-שהוא, מלבד השאיפה לזכות ולראות בתקומת מדינת-היהודים בארץ ה-אבות, לימוד לשון הקודש - והפצת הספרות העברית שקמה לתחיה.

זאב קלרפלד, נראה - אולי - מעט מוזר לכל מי שהכירו בשטחיות, שכן לשיחות חולין לא התפנה ולא למילתא דבדיחותא. מאופק בתוך תוכו הסתובב בין האנשים וראה את היהודים שוכנים בשפל המדרגה; רוחנית ופיזית, מפורצלים בינם לבין עצמם ועל-כך דווה לבו.

הוא גדל בבית דתי וניתן אף לומר, בבית חסידי קנאי. אמו שמרה עליו כעל בבת-עינה, באשר בהיותו חלוש, לא היה מסוגל לעבודה פיזית. למסחר, או למקח וממכר לא היה מוכשר ואף להגיש עזרה בחנות ההורים - לא צלח. הוא אהב להיפגש עם יחידים ותמיד סבב עם ספר ביד, כי הוא נהג לרכוש כל ספר עברי חדש שהופיע.

בעת שיחה, לא הסתכל בפני בן-שיחו. הלך בקומה זקופה כשהמגבעת על ראשו שמוטה לאחור, מצחו - הבולט שלא כרגיל ועיניו - פונים אל-על, כאילו עוסק הוא במלאכת שמיים. קשה היה לנחש ולהבין מה מתרחש בלבו, כי הוא השתמט מן הפומביות ומן הפרהסיה. שוקל היה ושוקד כל מילה ומאזין ומקשיב לכל דיבור, כחכמי יש-ראל הלומדים ומלמדים.

בבואי לביקור, לאחר שהותי ארבע שנים בארץ-ישראל, הספקתי להכיר במסירותו ונאמנותו וברגשי ההומניזה לחלוצים ולמתיישבים בארץ-הקודש, המפריחים ומכשירים את אדמת השממה העזובה בזיעת אפיים ובמרץ להט. מכינים מחיה לשבי-ציון החלוצים, הזורעים בדמעה, ולעם שיבוא ברינה ויקצור. אז תהיה האומה לאומה בין אומות העולם, הגויים המתנכלים להם.

אלו היו המחשבות והרעיונות של זאב וכך הכירותיו, עם הרגישות כלפי כל מה שהיה שייך לארץ-ישראל ולבניו עד עולם. הוא התעניין בכל פרט ופרט; בכותל המערבי, ביתר המקומות הקדושים ובעיקר בירושלים, במושבות ובקיבוצים.

נהגנו להיפגש מדי פעם, ביחידות או באולם הקריאה,בחברה. שם שרתה עליו הרוח ופניו קרנו משמחה, שכן ח-זה את תקומת העם עם תקומת המולדת. הוא דיבר בזעם על העם המתנוון בגלות, בו בזמן שאנו עדים ללידת הח-לוציות. היה בעל היקף ידיעות רחב על המתרחש בארץ, שכן עקב בתמידות אחר הנעשה והמתרחש ושתה בצמא כל ידיעה. ניתן היה לחוש את המית לבו ואת כאבו וסבלו שלא ניתנו להבעה.

שרוי היה במבוכה בעת השיחות על ההישגים הנשגבים של החלוצים, בוני המדינה-בדרך, על שאינו מסוגל לה-שתתף והדבר פגע בבריאותו. ייתכן שחש את הטרגדיה האיומה וחזה את השואה מאחורי' גוו; שאינו יכול להושיע

טיילנו פעמים רבות ברחוב. הוא לא התעניין בשום דבר אשר לפניו ובמה שהתרחש סביבו. תמיד הלך בצידי ה-דרכים, בצעדים לא בטוחים וברגשות מעורבים; רגשות אכזבה ונחיתות. הוא התלבט בחיפוש ציוני-דרך ושביל-ים חדשים, להשתחרר מהגלות הרשמית, לברוח מהצרות של דורי-דורות ולחזות בהתגשמותו של עם בן-חורין.

פעם הזמין אותי לפגישה באולם הקריאה. היה זה יום ראשון, בו החנויות סגורות והאנשים חופשיים. באתי למ-קום ומצאתי אולם מלא ואת אחותי יוטה (יהודית נ"ע), מרצה בעברית על ההיסטוריה היהודית העתיקה ועל ההי-

סטוריה המתחדשת בימינו בארץ-ישראל.

זאב עמד בדריכות, מחושמל כולו ולא שם-לב שנכנסתי. לפתע נזכר שהזמין אותי, ניגש אלי במצב-רוח מרומם ותוסס, ובשמחה רבה אמר לי "כוונתי היתה להפתיע אותך. כזאת אחותך וכזה הוא הנוער שלנו. על נוער כזה גאוותי, כי נוער כזה מוכן לקבל את המשימה להביא פדות ותחיה לעם העתיק".

אודה על האמת שלא הכרתי את אחותי יוטה טוב עד כדי כך, ועם שובי מן הארץ הופתעתי מפיתוח רעיונותיה הלאומיים המעשיים ומעמדתה התקיפה כנגד האידיאולוגיה של ארגון גורדוניה.

שמחתי מאוד שנזדמן לי לעקוב אחרי ויכוח כה חשוב. אכן במשך השנים שנעדרתי מהבית, עלתה ופרחה יוטה׳-לה ומאוד גאה הייתי בהתפתחותה והתקדמותה.

קרה מקרה שנפגשו הקבוצה הבכירה, שאחותי יוטה ז"ל היתה חברה בה, וקבוצה שניה, שאחותי בריינדיל ז"ל השתתפה בה, ושתי הקבוצות לא הצליחו להגיע לעמק השווה בענייני נוהל ארגוני אידיאולוגי. בכדי למנוע וי-כוחים סוערים מדי יום ביומו, החליטה יוטה׳לה על שתיקה מוחלטת, גם מחוץ לארגון וכשם שיוטה ובריינדיל, לא דברו ביניהן בקן, כך המשיכו - מבלי להחליף דיבורים - גם בבית, בעקביות גמורה.

אמנו נ"ע, עדינת הנפש - היתה מסורה לילדים מעל לכוחותיה: "א יידישע מאמא", שאין כדוגמתה, כתבה על-כך באחד המכתבים אלי והוסיפה עד כמה היא השתדלה לפייסן ולהשלים ביניהן לפחות בבית ולא הצליחה. אבל לאחר זמן מסויים הגיע מפקד צעיר של בית"ר מלבוב או מורשה, שהצליח ליישב את חילוקי-הדעות בסניף ואז חזר השלום בין האחיות, גם לבית.

חבל שרק חלק מ"נוער-זהב" כזה הגיע ארצה, להשתתף בפועל בבנין הארץ. הי"ד.

זאב קלרפלד, החבר היקר, בעל המזג הטוב, שחלם על שחרור וגאולה ועל מדינת-ישראל, הוא וכל הנוער הנ-פלא והיקר שממשלת הוד מלכותו מנעה מהם לעלות ארצה, להשתתף בבנין הארץ והעם, נשלחו כצאן לטבח על-ידי הגרמנים, על לא עוול בכפם ולא זכו לראות בהתגשמות חלומותיהם ושאיפותיהם. כולם נסתלקו לעולם האמת, ואולם עומדים וניצבים הם לפנינו כגל-עד של כבוד ותהילה.

יהי זכרם ברוך לעד, ותהא נשמתם צרורה בצרור החיים, השם ינקום דמם!!!

זאב (ווה) קלרפלד / א. אלטשולר

תמיד היה בעל עיניים חומות וטובות, פנים שהביעו אינטליגנציה ועדינות.

הכרתיו כשהייתי תלמידה בבית-הספר "תרבות". הוא היה ממייסדי בית-הספר, אהב אותו בכל נפשו, הקדיש לו הרבה מזמנו ואף מכספו, ביקר לעיתים קרובות בשיעורים ומה גדולה היתה הנאתו, בשמעו מילה בעברית מפי הילדים! אהבתו לילד היהודי היתה ללא גבול. נזכרת אני, בתחילה, כשטרם הייתי מנוסה והתייחסתי לילד בק-שיחות, היה מטיף לי מוסר ומבקש ממני יחס רך אליו, כי הוא ילד וילד יהודי.

בעל רעיונות מקוריים ועמוקים היה וקראנו לו "הפילוסוף" של יבורוב.

הוא אהב את התרבות העברית אהבה עזה ונהג להביא מאמרים וספרים משל הוגים גדולי ישראל,עליהם היינו דנים.

לא פעם הייתי פוגשת אותו בגן העירוני בבוקר השכם, כשהוא מטייל בשדרה, בידו ספר התנ"ך והוא מזמר מזמו-רי תהילים.

בקי היה בהתפתחות היישוב בא"י. הוא חלם על ארץ-ישראל, אך אליה לא הגיע וחלומו לא התגשם. למחנה רי-כוז הגיע, שם נפח נשמתו ביסורים ושם חדל לפעום לבו האוהב. כיצד אביע את עומק הכאב, מר קלרפלד - עדין הנפש?

יהיו מעשיך וסגולותיך לנו למופת. יהיו דברי הוקרה והערכה אלה לגל-עד. דמותך הנעלה אינה משה ממני.

קווים לדמותם של אברהם הרשנפלד ואשתו יוכבד ז"ל / ש. פיין

משחר ילדותו - היה אברהם בר' מנדל ושרה הרשנפלד מצטיין בפעלתנות ועסקנות לטובת הכלל. עוד בהיותו ביבורוב התבלט באישיותו המקסימה, וכשעבר לאחר נישואיו ללבוב, נרתם לעסקנות ציבורית גם בעיר הגדולה, כגבאי בבית-הכנסת. ואולם, הוא לא שכח את צור מחצבתו וכל אנשי יבורוב שבאו לביקור בעיר הגדולה לצרכי מסחר או ריפוי, מצאו בבית ר' אברהם הרשנפלד בית חם וסיוע ביד רחבה.

בהיותו ציוני נלהב, עזב ר' אברהם את פולניה עם אשתו יוכבד בשנות השלושים ועלה ארצה. תיכף לאחר עליתו - כשהתיישב בחיפה - הפך ביתו להיות בית ועד לאנשי יבורוב. הוא דאג לכל עולה מאנשי העיירה בסידורו הראשון, עקב מקרוב והתעניין בכל פרט ופרט ודאג לאנשי יבורוב בכל מאודו. היה זה אך טבעי, כי גם ימי הזכרון הראשונים לאנשי העיירה, ייערכו בביתו וכך היה.

ר' אברהם הרשנפלד נפטר בשנת 1956 לאחר מחלה קצרה. אשתו יוכבד נפטרה שנה לאחריו.

חבל על דאבדין ולא משתכחין. ת. נ. צ. ב. ה.

ד מ ו י ו ת

קווים לדמותו האצילה של ר׳ משה אורינגר ז"ל / ש. אייכבום

מייסד הגמ"ח ע"י "ארגון יוצאי יבורוב בישראל"

משה אורינגר, גדל בבית דתי מסורתי, במשפחה חביבה ומכובדת, שהתפרנסה מיגיע כפיים..

משה צמח וגדל מתוך יראת-כבוד להורים ולזולת. הכרתיו בצעירותו. הוא היה אחד הצעירים המנומסים וההגונים בעירנו השקטה, ללא התבלטות מיוחדת.

בגמר מלחמת העולם הראשונה, עזב את העיר - כפי שעשו צעירים אחרים - ועקר לארצות-הברית.

בחודש מאי 1961 חזרתי ונפגשתי אתו, כאשר בא מארצות-הברית, בלווית אשתו, לביקור בארץ. הוא היה מאושר לפגוש בארץ באנשי עירנו הניצולים מן השואה, וכפי שהיה מעוניין לתור את מדינת - ישראל בהיבנותה, כך היתה תשוקתו לראות חברים ומכרים משארית הפליטה. בשיחה אתו נודע לו על קשיינו בהגשת עזרה לבני עירנו - שהגיעו ארצה בעירום ובחסר-כל - והזקוקים לתמיכה כספית ולסידור מקורות פרנסה. בו במקום הציע לייסד קופת גמ"ח להלוואות - ללא ריבית: למטרה זו תרם 500 דולר והבטיח להמשיך (בעזה"ש) בתרומותיו, מדי שנה. את ההצעה הנ"ל הוציא מפיו במילים פשוטות, בדברי נועם ובנחת. הוא רק חשש שלא נסכים לקבל עלינו משימה כזו. כאשר הודענו לו על הסכמתנו, גרם לו הדבר סיפוק נפשי רב.

ואמנם הוכיח ידידנו אורינגר בכנות את הצעתו הנדיבה ומדי שנה קיים את הבטחתו; כי הוא היה לא רק נאה דורש כי אם גם נאה מקיים, כמאמר הכתוב "אומר ועושה, מדבר ומקיים". במשך הזמן נודע, כי אורינגר היה מן התורמים והמתרימים למגביות השונות למדינה והיה מסור לכך בלב ובנפש. עסקן ציבורי שלא חיפש פרסומת ותהילה.

כאשר נודע לו על שאיפתנו לרכוש אולם בשם "בית-יבורוב" וכתיבת ספר-זכרון ליבורוב, התעניין מאוד וביקש פרטים מדוייקים (ראה מכתבים מצורפים). צנוע היה בהליכותיו ועשיר במעשיו הטובים, כי כל דרכיו היו דרכי נועם.

בכל מכתב ממכתביו הרבים, התעניין במצב אנשי העיירה, במצב קופות-הגמ"ח ובכל הנעשה בארגון.

בחודש יולי 1967 קיבלנו ידיעה מדהימה, כי ידידנו אורינגר החזיר את נשמתו הטהורה לבורא עולם. בכאב עמוק עד תהום הנשמה קיבלנו את הידיעה המצערת. עם פטירתו של ר׳ משה אורינגר נתייתמה קופת הגמ"ח מאביה הרוחני, שתמך בה באמונה רבה בפעילותו הטהורה.

חביב היה בידידות שאין דומה לה, כי היה יהודי ורע בעל לב חם לכל אדם; לארגון שלנו, למדינת-ישראל ולכל עניני היהדות ועשה לטובת כל אלה בשקידה ובהתמסרות, במצוות ובמעשים טובים, לפרט ולכלל. יהי זכרו ברוך. כבודו וזכרו ישארו חרותים בלבנו לנצח. על האי גברא נאמר: "חבל על דאבדין ולא משתכחין".

ת. נ. צ. ב. ה.

מכתבים מאת ר' אורינגער נ"י

ב"ה יום ו' פרשת אחרי קדושים

Houston April 20-1964

ליבער פריינד זוסמאן!

איך האב ערהאלטן אייער ל. בריוו, און עס האט מיך זייער געפרייט צו הערן פון אייך. איך האב אויך ערהאלטן און געלייענט פון דער [illegible]. ענטשולדיגט מיר פאר ניט ענטפערן גלייך! און [illegible] איך בין אזוי פארשפעטיגט, אבער מיט אייער ביזנעס איז מיר [illegible]. [illegible] דורך אפיל. [illegible] און [illegible] [illegible] אויך, מען [illegible] די פרנסה:

איך האב מיט אייניגע וואכן צוריק געשיקט צו [illegible] $500 [illegible] ערהאלטן און [illegible] איך האב [illegible] פון אייך [illegible] פון אייער [illegible] [illegible]. אויך פון דער [illegible], [illegible] אויך [illegible] "[illegible]", [illegible] אין [illegible]. און אייער [illegible] און [illegible] ערהאלטן. איך האב און 2 וואכן [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. איך [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] אייך [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] שלום

משה אורינגער

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] און ספר הזכרון. איך [illegible] אייער [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. *

משה

[illegible] אורנער ז״ל

Houston Sept 4-1964

ווערטער פאמיליע זאנענבליק נ״י

אלע וואס איך פיהל איך גוט איך לעבעדיג אורנער
אלע וועלן לעבן שמואל איז וואס דוא בעסטער גוט
א בשמחה מזל א חוב. לעבער בין איך געווען וועט און דינסטאג
פון ארץ און הייסט בין איך אסאך נערוועז מיט געלט קיינען
אבוסר מערע זייער געווען. וואס מאכט אייער און איך דין
פאמיליע און געזונט און פרנסה? דוא איז אויך
אלעס וואס געווען מיט היינט אמערקע היינטן געווען גערופן
איך הייסט היינטן מיט 95 גראד היץ וואס טאג.
וואס מאכט דוא פאמיליע היינטיקסט? איך האב געוואוסט אז
און ברוך געווען וואס מען דוא לאנדער דוא וואס ווענדט
הייבן דוא פרנסה. טוט דאס בוסל געלט וואס איך לייג אפיס
פאר דוא. האט איך דאן געווען חסדים קאסי פארגעסטע?
איך דאנקע אייך אויך פיר נעמען אנאטאל און דער חבורה
פאר היינטן און דער גוט והקב״ה פון הוא וועלן לעבן
איך וויל אויסהאלטן מיר לעבן מיט הערצליכער גרוסט אייער
גאנצע פאמיליע און וואונטשן אייך שנה טובה מיט געזונט
און פרנסה מיט געלט הערון גוטער בשורות פון מיר און מיינע פרוי.

חיה אורונשטיין

נעמי החלוצה!

כמו לו הייתי בבית הייתי בא אליך ואומר לך
[illegible] יש מאמר יפה מאת [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
העבודה [illegible] ובשנה
רק שאיננו עובד: אינני רשאי לחשוב, [illegible]
מחשבות ויצירות שהיו הן פסולות
[illegible]
למחשבות

ואני [illegible] כל [illegible]
את [illegible] עלינו לראות את עצמנו [illegible]
[illegible]
כל עוד [illegible] העבודה [illegible]
מי שאיננו [illegible] מבחוץ
עד אין כל [illegible]
אין הבשורה לחוד והגאולה לחוד
הבשורה היא כבר עצם הגאולה
[illegible] הוא כבר [illegible]

[illegible] את המכתב [illegible]
[illegible] לך [illegible]
[illegible]

מכתב מאת הח' זאב (ווה) קלרפלד

ד' תשרי תפר"ח

אחותי היקרה !

את מכתבך קבלתי ואני מודה לך הודאת-אח. מאד מאד נהניתי ממנו ובא באמת בזמנו, ביום א' דר"ה, והיה כעין ארוכה לשבר-לב.

גם אני הרגשתי, בפעם זו, בנסעי מביתי, כאב ומועקה שבעתים מאשר תמיד. מכתבו האחרון, ששלח לראש השנה, שבו בא לבטוי מצב-רוחו וגעגועי הויתו, ועל מה פשר המועקה ? טרם באתי על טיבה.

אני שמח, על אשר מקדישה את כמה שעות בשביל "השומר", אבל מדגיש אנכי, שצריכים להשתדל שהדבר ישתלם (קלרפלד יבאר לך פירוש-המלה).
כנהוג, אם אני מאבד זמן, אני צריך להפיק תועלת. דוגמה: כתיבת המכתב הזה. (בחיים יום-יומיים, האידיאליסטים, חסרי-הנסיון, קוראים לזה כנוי-גנאי : מטריאליזם).

צריכה את להתכונן היטב לשעורים ולשיחות, עד שיהיו בך העז והחוצפה לענות להקטנות : "זאת אינני יודעת. צריכים לשאול גדול ממני", ולא להתבייש.
צריכים לחנך את עצמו בראשונה, ולהיות למורה - דרך ולמופת בכל דרכי ההתנהגות והחיים. והכל אפשר, כי אין לך דבר העומד... בפני החנוך העברי.
חיים אורגינליים, אפשר שלא תמיד יפים הם, אבל יותר מכוער הוא החקוי והקונבנציונליות = (מה שמקובל ומוסכם אצל אנשים קטני-מח).

ולכן הדבר "ישתלם", כאשר תתחילי להתכונן ולקרא ספרים תחת השגחת קלרפלד, כי רק בו יש לי אמון. הוא יסכים לזה, אם רק תדרשי זאת מידו. הלא הוא איננו איש כל כך רע, כמו שחושבות הנערות המרקדות, "הפרחים הלבנים".
(קלרפלד יבאר פירוש המלה). צריכים רק להתרגל ולתפוס את אופן מחשבותיו, להבין מה שהוא איננו גומר בדבורו ולקבל ... דעת קדומה !

(תעתיק ממכתב של אחי שטריק)

משפחת קאניגעל ז"ל

די פאמיליע קאניגעל איז גוט בעקאנט געווען אין יבורוב, עס זענען געווען 2 שוועסטער און 4 ברידער, איי-נער פון זיי אין יאבורוב; ר׳ אנשיל, 2 שוועסטער און 2 ברידער זענען געווען אין אמעריקע. איינער פון זיי דער יונגסטער, איז ר׳ יעקב לייביש, ער איז ב"ה א ייד א זקן ביז 120, און ער איז דער עלסטער לאנדסמן אין ישראל. ער פרייט זיך וואס ער האט געפייארט א בר-מצוה, זייענדיק שוין 13 יאר אין ישראל.

אינם יאר 1963 איז ר׳ יעקב לייביש געקומען אלס טוריסט, און זייט דאמעלס איז ער פארליבט אין אונזער לא-נד. ער האט ב"ה קינדער, אייניקלאך און אוראייניקלאך אין אמעריקע. ער האט זיינע קינדער זייער ליב, ער בענקט נאך זיי, און דאפאר איז ער שוין געפארען 11 מאל זיי צו זעהן און שעפען נחת. אבער ער קומט צוריק אהער, ווייל דא אין ישראל איז זיין היים.

ער איז זייער א פריינדליכער מענש, שטענדיק מיט א גוטען הומאר. ער האט א גוטען זכרון און עס איז א פערג-ניגען צו הערען פון איהם פערשידנע אינטערעסאננטע פאסירונגען אפילו צוריק מיט 80 יאר.

עס איז כדאי צו וויסען אז ר׳ יעקב לייביש איז א יונגער בחור אוועק פון יאברוב קיין לעמבערג. דארט האט ער געארבייט אלס געהילף אין א געשעפט, דא האט ער איינגעזען דעם אונטערשיעד פון דעם לעבען אין יאברוב, און דאס לעבען אין דער גרויסע שטאדט. דארט האט ער געשעפט דעם מוט צו בעשליסען אז אויב שוין צו פערלאזען זיינע עלטערן און משפחה, איז שוין בעסער צו וואנדערן נאך ווייטער אין דער גרויסער וועלט. און נישט לאנג געקלערט איז ער געקומען קיין יאברוב, און שנעל זיך אפגעזעגנעט מיט זיין מאמען און טאטען, זיין משפחה מיט אלע זיינע בעקאנטע, איינגעפאקט א קליין פעקאלע און מיט א שכן א בעל-עגלה איז צוריק קיין לעמבערג, דארט אויך זיך אבגעזעגענט און אוועק.

קימענדיק קיין "ניו-יארק" האט ער זיך נישט פערלוירען, ער האט באלד זיך געשאפען ארבייט אלס "שטעפער". ער האט געשפארט א דולאר מיט א דולאר און געשטרעבט זיך צו שאפען א משפחה לעבען, כדי נישט צו זיין קיין וואנדערער. ער האט חתונה געהאט מיט א מיידעל פון זיין משפחה און איינגעארדנעט פיינע היים, און זיין שטוב איז געווארן איין אכסניה פאר יאברוזבער עמיגראנטען. ער האט זיי געהאלפען מיט אלמען, זעענדיק אז אין ניו-ארק קען ער זיך שוין פערלאזען אויף אנדערע, איז ער מיט דער צייט אוועק קיין "קליבלאנד". עטליכע יאר האט ער געהאלפען "קליבלאנד". ער האט בעשלאסען מען מוז ווייטער פארען. אזוי איז ער געקומען קיין "קא-ליפארניע". זייענדיק דארט שוין אביסעל יארן, האט ער שוין בעקומען זיינע רעכט צו פענסיע.

די צייט לויפט. דער חשבון-הנפש. ער איז שוין 60 יאר אין אמעריקע, און ער בעשליסט שוין גענוג פערזארגט אמעריקא. מען מוז פארען זען וואס עס טוט זיך אינם יידישען לאנד. און "אומר ועושה". מען נעמט איהם אויף מיט גרויס כבוד אין ישראל, אבער ער האט באלד אנערקענט אז דא האט ער זיך אויף וועמען צו פערלאזען ווייל דא זענען "אחינו בני-ישראל". "כולנו חכמים כולנו נבונים"... מען מוז זיך אברוזהען, ער קען בלויז העלפען מיט א גוט ווארט און מיט א וויץ. מיר ווינשען ער זאל זוכה זיין צו שמחות און נחת ביי זיינע קינדער, און זוכה זיין בנחמת ציון וירושלים.

נפטר ב- 14 לפברואר 1978. יהי זכרו ברוך.

בשם הועד,

ש. איכבום.

Jacob Koenig - June 16, 1887 - February 14, 1978

Shalom,

How does soneone sum up a man's life in a few minutes? His relationship to his friends, to his family, the affect he had on people? Where do you start?

I will only touch on a few impressions that come to mind. We could really talk for hours about the things he said and the way he lived.

Traditionally, the Rabbi finds out a few things about the man and he speaks of him. He eulogizes him and makes complimentary references. With all due respect to Rabbi Wallack, with whom I spoke on the phone and met today for the first time, he does not know Papa, and we do, and Rabbi, I'm sorry you didn't know him. You would have been truely impressed. My words will be more of a tribute of thanks.

I will refer to Papa as Papa, even though to some of you he is grandfather, great grandfather, father-in-law, friend and acquaintance.

I will often refer to him in the present tense, because in many of our hearts and minds he still is. As I speak these words, I speak for Beatrice, Sam, Gil and myself.

We are proud he was our father, and he, in turn, was proud of his children.

Papa was a rich man. Rich in his understanding and wisdom. He had a zest for living, he smiled freely, spoke fluently, communicated well, had a refreshing wit and a keen memory. He was a gentleman and a gentle man. He brought sunshine into people's lives.

He was a religious man and was close to God. As religious as he was, he sincerely accepted all people and their religions.

When we were kids, he taught us well. We weren't aware we were being taught. He set an example for us and we didn't even know it. He gave us something, something we can be proud of. It happened to us, and we didn't realize it.

Papa was a man of graciousness and charm. Wherever he went, he made friends. All of my life, I remember him surrounded by friends. He had so many of them. Good friends, with whom he had beautiful strong bonds. He gave much to these friends, and they gained so much from him.

He was a good man, an honest man. He never lied.

What a spirit he had for living! How active he was! Even in hard times - the depression, the responsibility of a family, personal tragedies, illnesses, he always maintained an optimistic and enthusiastic outlook.

Wherever he went, he met people, spoke with them and they liked him. Always, in strange cities, it was amazing how he would find someone he knew or a landsman.

And the stories he would tell! He told stories vividly and would bring incidents and people into sharp focus and bring them back to life. He narrated fascinating stories of his life in Europe, his early days in America and later the fascinating stories of the Israel he loved so much.

As well as being a delightful story-teller and singer, he was an attentive listener. He loved and enjoyed listening to people who had something to say. If we can identify or

focus in on one statement that represented his philosophy of life, it is that. "You can always learn something from somebody, even the smallest child".

And oh how he loved to travel! His wealth of stories included when he was a little boy, how he traveled with his father in a cart pulled by horses from their small town of Yavorov to Lemberg and how he looked forward to and loved the all night bumpy ride over dirty roads.

He never stopped travelling. All of his life, he was always going someplace. From the cart, he graduated to the ship, the train, the bus and finally the jet, making friends wherever he went. He had an unquenchable thirst for knowledge and a tremendous curiosity to see different places and people. He was not a passive person. He was an active man.

Just recently, when he returned to Israel - last June?, he had a one night stopover in Copenhagen. Instead of going to the hotel and resting, he toured Copenhagen and he wrote me he loved it and would like to spend more time there. This was a man, who at that time, just turned 90 years of age.

Although he had many years, Papa was never feeble. He was a man capable of refusing to accept age as a number. He truly lived, "You're as old as you act and feel".

His mind never became senile. To the day he passed away, he was as sharp and bright as always. He had confidence in himself and goodness in his heart.

In 1961, he was offered the opportunity to visit the Holy Land of Israel. So many times he confided, "why me". Of all of his family, his parents, brothers and sisters who always said "Eretz Yisroail."He wondered why did God give him the priviledge to be the one to experience the Holy Land Well, God knows.

He made many trips back to America because he was basically a family man and he loved and missed his family.

Papa was a humble man. He respected education and he gave "Kuvitt" (honor) to those he felt knew more than he did.

He was also a proud man. Even with his awareness of his lack of formal education, he had the confidence and intelligence that he could mingle and communicate with anyone... and he did. He felt and enjoyed the respect he received from so many people.

His education in America consisted of one night in night school and he always boasted because of his night school experience, he could read and write better... at night.

In reality, he was a remarkably self-educated man - a home spun philosopher - a very interesting person.

In Israel, he found the love and respect he deserved. He made wonderful friends who genuinely loved him. So many regarded him as their father, and in the last few years they would make sure they saw him each day - or phoned him each day, to assure themselves of his well-being.

I remember when visiting him in Israel. When we walked down the street, it was an exhilarating experience of love, honor and respect. People would come out of stores to greet him. Shop keepers, the bank manager, post office clerks - and everyone said: "What a wonderful man your father is". He was a nice man.

If this service were in Israel now, this chapel would be packed with hundreds of his friends.

Because he was good to people, it came back. It came back in a long life with many happy and self-fulfilling moments.

Papa was never boring. You didn't have to worry about conversation when he was around. He took care of his share. He always had a joke, an anecdote, a parable or a song to associate with any situation. His greatest pleasure was being with people - kidding with them, and laughing with them. He was people criented.

He was a man who kept abreast of the times. You could discuss almost any topic with him. Politics, education, theater. I loved his theatrical atories about the Jewish theater in New-York. He saw Thomashefsky, Adler, Kessler, Schwartz and Muni as a child. But his favorite topic was human relationships. He was a good listener and interested in everything. If he did't understand, he questioned. What a joy to have around!

He had a keen perception of world events, and in many instances he was way ahead of his times.

He was a good teacher and didn't even know it. He told us such beautiful biblical stories about Joseph and his coat of many colors, Moses and the burning bush, the exodus of the Jews as slaves in Egypt, Abraham and the beginning of the Jewish faith, Jacob, Isaac, Rachel. He told us about Samson and Delilah, Haman and Queen Esther. He told his stories with such clarity, reality and simplicity. We were receiving our religious training and culture without even knowing it. He left us a large inheritance and a valuable heritage.

Papa was a man of elegance. He carried himself well. He was clean, fastidious and proud to be dressed well.

Papa was blessed. In all of his letters he mentioned that he was blessed by God for good children who made possible his survival and happiness.

He loved and appreciated nature. He loved fruit trees and it delighted him to pick fruit and berries directly from the tree and vine.

I remember sitting in the car with him at Fallbrook Square and he commented and marveled at the beautiful flowering oleander trees lining the parking lot. I had been there dozens of times and never noticed the trees. What a gift he had of looking and really seeing.

Papa had great courage and faith. So many of his stories dealt with "God will help". Do you remember the story of poor Moshkovitz and the monkey who ate all the rich man's money? I haven't thought of that story for years.

Even during the depression, when we were so poor, came Sunday morning and we always had fresh rolls, white fish or sturgeon and sour pickles. How did he manage this?

When to think of Papa, you think of Beatrice. There was meaning in his life in the form of Beatrice. All of us who know her, know how much she has done for him. She sustained him and gave him life. Her devotion to him was out of love and compassion and what better way to give of yourself, than giving your love to another human being.

Do you remember, about 3 or 4 years ago, Papa came home sick. His head was bent and he could not walk. The doctors gave him up, but not Beatrice. She fed him - not only food, but so many words. Oh, how she talked to him - and he listened.

She told him he will hold his head up and to look up - and he will straighten up and regain his health and return to his beloved Israel. He heard her, and he did.

Those of us who were at the airport to see him off, remember him, his hat at a rakish angle, his cane draped over his arm, and the wave of his hand as he departed. It is that image that I will keep of him.

Beatrice gave willingly out of love and devotion. She gave of herself. She made him happy, but it also gave her great happiness, and gave her life meaning to do the things she did. I envy her sensitive inner vision, her unfaltering faith and her tremendous strength. I envy them both, Papa and her.

Please don't be sad. Be happy. Be happy we had the opportunity to know him and be part of his life.

He is here. He is still with us - he is on another trip, a blessed one. And wherever he goes, I'll bet you 8 to 5, he's telling his stories and singing his songs.

S h a l o m,

Mendie Koenig,

February 27, 1978

יעקב לייביש קניג (ראשון מימין) ז"ל
בא להתפלל ליד הכותל.

אלקה וורצל / א. אלטשולר-הוכנר

עדינה היתה ורגישה ובת מסורה להוריה ולמשפחה. מה גדולה היתה השתתפותה באבלנו כשהורינו הסתלקו מאי-תנו ואנו שרויים היינו בצער. צנועה היתה, נחבאת לכלים, הרבתה לקרוא, העמיקה בקריאה. ידענו להעריך את האינטליגנציה שלה.

היא סבלה רבות בחיים הפרטיים והתמסרה באהבה לחינוך בתה היחידה ולעזרה להוריה.

כפי שנמסר, קפצה מן הקרון כשהרוצחים הנאצים הובילו את היהודים לתא הגזים, אך לא הצליחה. הרכבת רי-טשה את רגליה והנאצים ירו בה - פצועה - למות.

ברוך זכרך, אחותנו אלקה. עליך, על הוריך ובתך, אזיל דמעות.

דוד׳ל - שואב המים / ש. אייכבום

היהודים עסקו בכל המלאכות, מלבד מלאכה אחת והיא - חטיבת-עצים שהיתה שייכת כולה לגויים, שחטבו והו-בילו העירה את גזרי העץ שהיו דרושים לחימום ולבישול. שאיבת המים, לעומת-זאת, היתה שייכת כולה ליהו-דים, עד מלחמת העולם הראשונה,ואז עברה אף היא - ברובה - לידי ה"גויים".

אחד משואבי המים בעיירה היה דוד׳ל. דוד׳ל זה חי עם אמו בכפר "צ׳רנילוב", ליד יבורוב, שם היו הם היהודים היחידים. דוד׳ל לא היה כבר נער. בריא היה ומעוטר בזקן ובפאות, לבוש היה "בקשה" (קפוטה)בלויה וחבוש ב"קאפלוטש" ישן. אולם למרות גילו ומידותיו, היה חסר-תושיה לחלוטין, ממש כילד קטן.

בבוא אמו העירה לקנות מצרכים, הביאה אותו איתה וביקשה למצוא לו מלאכה כל-שהיא שתתאים לו ושתעמיד אותו ברשות עצמו ואולי, מי יודע? אולי גם ימצא בעיירה את בת זוגו.

אך דוד׳ל לא הצליח להשתלב בכל מלאכה שהיא, לא תפש מאומה ולא ניתן היה לדרוש ממנו להעביר חפץ כל-שהו ממקום אחד למשנהו. "מקשה-אחת" היה וכיצוק מאבן. אך למרות זאת, דבר אחד אהב לעשות ועשה זאת כראוי ובה נמצאה פרנסתו. דוד׳ל אהב לשאוב מים מן הבאר במשאבת-היד, לשאתם בדליים לכל מקום וכך חזר מקצוע זה לידיים יהודיות; לידי "דוד׳ל צ׳רנילובער", או "הליוניק".

ז ו ט ו ת / ש. אייכבוים

י ע ק ב ב ע ר - מ"מ הבעל-תקיעה

מספרים כי פעם היה עליו לתקן שולחן. מה עשה? חשב והחליט כי במקום ללכת ולהביא גרזן (פטיש) ולהשיבו אחר-כך, מוטב לשאת את כל השולחן אל הכלי ולהחזירו...

ש ל מ ה׳ ל י "ק ז׳ ו ר" - (גנץ)

ה"קז׳ור" - הוא מעיל פרווה, העשוי מצמר כבשים, שהגויים לבשו בחורף. אבי משפחת גנץ עסק בהלוואת כ-ספים תמורת משכון-עבוט, והגויים משכנו בדרך-כלל את מעילי הפרווה שלהם. לאחר שפרעו את סכום ההלוו-אה עם הרבית הקצוצה, קבלו את מעילם חזרה.

פעם בא גוי וביקש הלוואה נוספת בעוד שלא פרע את הראשונה. חישב אבי המשפחה את יתרת חובו בתוספת ה-רבית ובתוספת ההלוואה המבוקשת ומצא שהסכום שווה כמעט לערך המעיל, לקח את המעיל - נתן לגוי מספר בקבוקי יי"ש ושלחו. עמד הגוי בחוץ וחשב: "באתי עם מעיל לבקש כסף ועתה אין לא כסף ולא מעיל". ולא תפס כיצד ייתכן הדבר. וה"קז'ור" נשאר בידי היהודי.

שייע באלערינע

בעיירה העניה, לא השיגה ידם של בני העיירה לקנות ד' מינים לסוכות. אי-לכך קנתה הקהילה - או בית-הכ-נסת - ד' מינים, שעברו מיד ליד לברכה ולנענוע קצר - כדין.

שייע פאזרינע שלא היה ידוע כצדיק הגדול ביותר, נטל את ד' המינים וטלטלם לכל הכיוונים שעה ארוכה. כ-ששאלוהו לסיבת הנענועים הממושכים, ענה: כאשר אני מנענע אני אומר בלבי: "כאן אני חייב, וכאן אני חייב, וכאן אני חייב, וכאן אני חייב, אבל 'איך האב זיי אלע אין דרערד".

משה רוזנבאך

לא יכול היה להשיג כובע מתאים בצבא, כי היה לו ראש גדול ביותר. מה עשו? מזוג מכנסיים שחתכו - הכינו לו כובע.

פעם היתה לו בעיה עם נעליים קרועות, שלא תקנו לו בתירוץ שאין סוליות. ביוצאו - עבר על-פני קצין ולא הצדיע. כשהקצין כעס עליו ושאלו מדוע אינו מצדיע, ענה: "אין סוליות - אין חייל. אין חייל - אין הצדעה".

הוא חיפש עבודה מכיוון שהבית היה מלא ילדים ואם חורגת והחל לחלק תה וקפה בבתים. אך כשהלך לצבא - היו עוד חייבים לו. רשם זאת לעצמו בפנקס, ובכדי לזכור מי הם הגויים, רשם את שמם במצורף לשכנם הי-הודי, לדוגמא: זחייביץ - רבי = זחייביץ הגר ע"י הרבי - 1 קר'. חחליטש-משה = חחליטש הגר ע"י משה - 1 קר'.

הסבא גרשון אייכבוים, דאג לילדי היהודים, שהיו חייבים ללכת לבית-הספר ולא הלכו.

כשבא שוטר לקחת ערבון, על-מנת שיילכו, הלך הסבא למשטרה והצליח להוציא את הערבון מידיהם, בהבטחה שיילכו לבית-ספר ושיקחו את הערבון בפעם אחרת.

הוא השיג הסכמת מנהל בית-הספר, שהיהודים יישבו בכתה חבושי כיפות, עד שבא פעם המפקח הכללי וכשר-אה זאת, ביטל זאת ושוב לא הלכו לבית-ספר.

ובאותו עניין:

אלי נכטיגל - מספר, שבאו לחפשו בבית, כיוון שלא הלך לבית-הספר. כשראו שבא ה"קולבע" (השוטר) שלחוהו מהמיטה החוצה לשלג ושם עמד וחיכה. כשבא השוטר - כבדוהו בסוכריות והוא הלך.

לבסוף, נאלץ היה אלי נכטיגל, לעבור לסבו למגרוב, שם שהה כשנה וחצי עד שוך הרוחות וכשחזר - למד ב-אופן טבעי.

ובאותו עניין:

ש. אייכבום - מספר, שהוא ואחיו למדו אצל המורה פומרנץ. אצלו למדו, נבחנו וקבלו תעודה שעברו את הכיתות הנדרשות.

אלתר השואב - העלה את מחיר המים ששאב, היות וגם היי"ש התייקר.

מ ו ט י ל ג ו ל ד ש ט י י ן - כיום רופא שיניים ברוסיה. היה עלוי בעל ראש נדיר, חובב ספורט נלהב, אוהד כדורגל ומחליק על הקרח.

מ ש ה א ד ל ר (מושקה) - בא מבית חסידי. אביו - גביר מודרני ואינטליגנטי. בהשפעת הרבי גידל מושקה פ-אות והחל להקפיד על קלה כחמורה. זאת על-סמך הפסוק האחרון של ספר קהלת "סוף דבר הכל נשמע את הא' ירא ואת מצוותיו שמור כי זה כל האדם".

ל י י ב י ש ל ו ט ר י נ ג ר - דמות חיוורת כחושה ובלויה. מוכשר ומבין מעט ברפואה. היה יד-ימינו של הרבי. למעשה - לא קראו לרופא עד שלוטרינגר לא בא וקבע את המחלה. הוא שימש מעין חובש הקהילה.

לוטרינגר היה אלמן ומטופל בבנות. בדרך-כלל ישב בקלויז וכרך ספרים שנקרעו. כמו כן למד מעט בלילות.

ד"ר ה נ ד ל - נאם בבית-הכנסת נאומים ציוניים, בהשתתפות מנהיגים ציוניים.

משפחות אריסטוקרטיות - מיוחסות

1. משפ' ברגלס - נכדו של בעל "ישועות-יעקב" (אורנשטיין).
בנו יעקב - עורך "הצפירה" ומפקח על בתי-ספר בפולין.

2. ר' שיעל'ה מיזס: נכדיו היו בין גדולי האישים בפולין:
הרב ד"ר יוסף מיזס: הרב הראשי הראשון בפולין.
הרב אליעזר מיזס: הרב בסמבור.
ה ב ת - רופאת-עיניים.

מ ד פ י ס י ם / ע"פ מאהלר

ר' אהרון מדפיס "MATFES" - בעל הדפוס בלבוב. הדפיס 4 כרכים של מחזור ו-120 אקסמפלרים של א'-ב', עם תפילת מזל-טוב בעבר השני של הדף. התפילה נפסלה ע"י הצנזורה, בטענה שזאת תפילה נגד שדים ו-לכן היא אמונה תפלה.

ר' אהרון מדפיס, נפטר בשנת 1815 ויורשיו המשיכו לנהל הדפוס באותו שם לאחר מותו.

לר' יוסף ספטא, היה תלמיד - שלמה זיס (אחיו של עו"ד זיס מת"א), שלמד אצלו יומם ולילה. אביו של של-מה היה עשיר גדול והפרוטה היתה תדיר בכיסו, אך הוא חילק הכל לצדקה, טרח לבקר חולים וכשנודע לו על חולים, שלח להם מזון וכספים למחייתם.

ר ו ח צ' ה פ י י ן - היתה אחת הדמויות הבולטות במעשי גמילות-חסד וצדקה. היא קיבלה כסף רב מבנה מאמ-ריקה, אולם את הסכום חילקה לנצרכים ואילו היא עצמה סובבה על הפתחים ואספה מזון; לחם, עוף וכד' וחילקה למשפחתה.

תושבי העיירה ראוה כשהיא מהלכת וסורגת גרביים למשפחתה.

בתקופת התחזקות "יד-חרוצים", המוסד לסיוע לנזקקים, הקימה רוחצ'ה אגודה דומה, או מחלקה בתוך המוסד, לנשים שעסקו גם הן בגמ"ח; ביקורים אצל חולים ונזקקים וסיוע לכל הצריך.

לא היתה שמחה בלעדיה. בכל שמחה ראו את רוחצ'ה פיין שסייעה - כדרכה - בכספים, במזון ובסיוע כללי.

בערב פסח, חילקו "מתן-בסתר", על-פי המלצתה של רוחצ׳ה, שהכירה את כל הנזקקים האמיתיים בעיירה וכל דבריה היו קודש.

במלחמת העולם הראשונה, כשפשעמישל נפלה, הובאו שבויים ופצועים; יהודיים וגויים ליבורוב. באחד המקרים הובא חייל יהודי שבוי ליבורוב. החייל ניגש לבאר וכשהתכופף למלא את כובעו במים, נפל לבאר ונפצע. עוב-רים ושבים משו אותו וכמובן מאליו הביאוהו לביתה של רוחצ׳ה, בליווי השומר הרוסי. רוחצ׳ה טיפלה בו כל הלילה בנוכחות הרוסי ולמחרת ציידה אותו במזון והם עזבו.

במקרים רבים הובאו אל רוחצ׳ה מריבות-שכנים, לאחר שנבחרה כבוררת ושופטת-צדק על-ידי כל הצדדים.

לשתדלנותה של רוחצ׳ה לא היה גבול. אירע פעם שצעיר נאסר ע"י הפולנים זמן קצר לאחר נישואיו, ונכלא לזמן מה. בשתדלנותה של רוחצ׳ה, שניגשה אל המשטרה וסיפרה להם שהצעיר אך זה נישא, שוחרר מכלאו בכל ערב וחזר לביתו ובבוקר שב לכלא למשך יום נוסף. כך לא ידעה כלתו כלל על מאסרו.

כל אדם ביבורוב הכיר את טוב ליבה. למרות שהיתה אלמנה שנים רבות ומטופלת בילדים קטנים ודאגת פרנסה על ראשה, נטלה על עצמה לדאוג לכל הנצרכים ביבורוב. היא ייסדה אירגון נשים, שדאג לטיפול רפואי לחול-ים, לינה אצל החולים (לינת-צדק) ודאגה לשבת לנצרכים.

היא דאגה להלוואות לאנשים, שאיש לא ידע כלל כי הם נצרכי-סעד וראתה שלא יחסר להם מאומה.

היא עצמה לנה לילות רבים בביתן של נשים חולות, בהניחה את משפחתה היא לבדם.

בכל דרכיה צדקת גמורה היתה, זכותה תגן עלינו. ת. נ. צ. ב. ה.

זכרונות

הרינק – מרכז יבורוב בעת השלטון
הגרמני.

משפחתי / א. הוכנר (אלטשולר)

אבי ז"ל

בעל הופעה נאה היה; תוי פניו היו עדינים ויפים. ציינו אותו: יושר, אהבת הזולת וענווה.

הושיט עזרה לעניים ולנזקקים בצנעה. מעטים יודעים, כי בחורף היה מחלק להם עצים, תפוחי אדמה וכד׳.

גם לאיכרים בכפר היה עוזר, ביחוד באביב, כשאזל להם המזון.

היה לו ידיד פולני, פקיד בכיר בתחום הכלכלה והודות לידידות הזאת נצלו יהודים רבים ממאסר ומקנסות, כשנת-פסו בעבירות כלכליות.

נזכרת אני בליל שבת אחד, לאחר שאבא קידש על היין, נכנסה אשה בבכי, וספרה כי בעלה נתפס עם סחורה א-סורה ונעצר. אבא לא הסס, לא ישב לסעודת-השבת והלך לידידו. היהודי שוחרר.

המעשים הטובים, שעשה גרמו לו הנאה רבה.

דתי היה וכל השבוע היה בכפר וביום ששי היה חוזר העירה, כדי שיוכל להתפלל בבית הכנסת. בשבת היה מבלה שעות רבות בבית-הכנסת.

מחסידיו של הר׳ רובין זצ"ל היה. ראש השנה האזרחי היה הולך עם הרבי לראש המחוז (סטרוסטה) לאחל לו שנה - טובה. אבי דיבר יפה פולנית ועל-כן היה הוא המברך.

עניו היה. לא פעם בקשוהו לקבל תפקיד מכובד בקהילה או בעיריה אולם הוא סירב. הוא לא רדף כבוד.

חונכנו באוירה של אהבת היהדות ואהבת האדם. מעשי הורינו - ז"ל, היו לנו לדוגמא.

ברוך זכרך, אבינו היקר!

אמי ז"ל.

עדינה היתה, קלסתר פניה - נעים ובעלת לב רחום. כזאת זוכרת אני אותה.

כאבא ז"ל, כן גם היא היתה עוזרת לעניים במסירות. היתה מביאה אוכל (תזונה יותר טובה) ליהודים חולים, ששכבו בבית-החולים. היתה אופה חלות לשבת ומחלקת אותן לעניים.

חרותה בזכרונתי תמונה: בית הסוהר ביבורוב. ישבה בו עצורה אשה יהודיה מן הכפר. אמי הלכה לבקרה, לק-חה גם אותי ואני אז קטנה בת 5-6. אמי הביאה לה תופינים וממתקים, שוחחה וניחמה אותה.

עד היום אני זוכרת את החדר האפל, את הסורגים ואת היהודיה המסכנה.

דתית היתה. יום לפני מותה קראה לי למטתה, ואלה היו המלים האחרונות אלי: "זכרי, היי יהודיה טובה!"

כזאת היתה אמנו, האם היהודיה הטהורה. ברוך זכרך, אמנו היקרה.

אחי שמואל ז"ל

בעל עיניים שחורות, נאות, נאה היה, חביב ובעל לב טוב. אופיו הטוב, תכונותיו הנעלות התבלטו ברוסיה, אליה הגלינו בשנת 1940. הוא היה מוביל דברים שונים מן המרכז לסובחוז (משק ממלכתי). היו 5 חוות. בכל חווה גרו גולים פולניים ומעט יהודים.

יום אחד חזר מזועזע כולו. הגשנו לו ארוחת הערב. לא נגע בלחם. אמר: "מנת הלחם שלי לא אוכל, ראיתי בדרך עוני ורעב. בדרכי חזרה אביא לאנשים האלה את לחמי".

שמואל מת מטיפוס. אי אפשר היה להביא רופא, כי מסביב היו מים וביצות. השלג הפשיר.

עצמותיו נמצאות אי-שם בערבה בקזכסטן (אסיה).

יקרת לי אחי, אני רואה אותך צעיר, נאה, טוב לב ומזילה דמעות על נעוריך.

יהיה זכרך ברוך, שמואל היקר שלנו.

אחותי גיטל (גניה) ז"ל

תמירה, רזה, ערה מאוד, אינטליגנטית, עקרת-בית למופת, אשה ואם מסורה, אחות טובה. קרבן אהבת האם היתה. לא פעם רעבה בכדי שהילדים לא ירעבו.

ברוסיה חלתה אמי הנפלאה - נפלה למשכב, ממנו לא הוסיפה קום. - חדשים אחדים לפני גמר המלחמה היתה לגולי פולין אפשרות לעבור לאוקראינה. לי אסור היה לעזוב את המקום, כי היה לי דרכון רוסי. בליל יום כיפור, הגולים עזבו את העיר. נפרדתי ממשפחתי היוצאת. את אחותי גיטל לא ראיתי עוד. עצמותיה קבורות אי שם בערבות אוקראינה.

האם המסורה, האוהבת, זכרך תמיד אתנו.

זכרונות: אדלר

אבי - ישראל איסר ז"ל - היה סוחר עצים ויערות, יחד עם אחיו - פישל ז"ל. הוא היה תלמיד חכם ובעל השכלה כללית, אותה רכש אצל מורה פרטי (וינקלשרייבר). זכורני שבלילות חורף ארוכים, היה מלמד את אחי זישא ז"ל ואותי, כדי לנצל את הזמן לתורה.

כפי שסופר לי ע"י באדיאן - ראש היודנראט בגטו יבורוב - נלקח אבא ז"ל למחנה-עבודה ע"י זלוצ'וב. באדיאן נסע עם אחותי דבורה ז"ל, כדי לנסות לפדות אותו מן המחנה. עד כמה שידוע לי נפטר אבא בכ"ד באב תש"ב.

אמי חנה ז"ל בת יחזקאל אדלר הכהן מפשמישלני, היתה אשה אצילת-רוח. מעולם לא עזב נצרך את ביתה ללא סעד. מדי שנה היתה מכינה סירופ שושנים שבו השתמשו לרפואה, כדי לחלקו לנזקקים חסרי אמצעים. היא נספתה בחיסול גטו יבורוב בשנת 1942. אחי, זישא אדלר ז"ל, שהיה ביבורוב בין הפעילים של ה"מזרחי" בועידות קק"ל, "עזרא" וכד', עבר לגור בלבוב והצליח מאוד במסחר. הוא נספה בגיל 33, יחד עם אשתו שושנה מבית זינגר מלבוב - בגיל 29 והילד משה בגיל 7. אחותי דבורה ז"ל גמרה את הסמינר למורות ביבורוב. התחתנה בלבוב עם לייב מנש ממשפחה ידועה - קליש. נספתה בגיל 29 עם בעלה וילד שנולד בזמן המלחמה. אחי משה ז"ל למד בישיבה בקלויז. חסיד בעלז. נספה בשואה בגיל 24.

לסבי אדלר משולם הכהן, היו 3 בנים: נפתלי, איטר ופישל ז"ל.

נפתלי - נפטר בגיל צעיר והשאיר אלמנה - אסתר - שנספתה בשואה בירוסלב. ושני בנים; איזיק ומשה. איזיק אדלר, היה בשנת 1940 מנהל בית-ספר יסודי ביבורוב ונספה ביחד עם אשתו (ממשפחת קול מירוסלב) ובתו, בזמן השואה.

משה - ניצל בהיותו ברוסיה, אחרי המלחמה חזר לפולין, חי בוורוצלב עד 1972 ונפטר אחרי ניתוח.

פישל אדלר - שהיה ציוני נלהב - נרצח מיד עם כניסת הנאצים ב-1941, ליבורוב, יחד עם כ-11 יהודים, ביער ע"י ברוכנל, בהיותו מנכבדי העיר. נבחר כחבר מועצת העיריה ביבורוב.

במגיפה בגטו, נספתה אשתו הוניא, בתו של השיל לנדאו. הבן נפתלי (טדק) ברח ליערות ונספה בדרך. בתו הלה נצלה מהשואה בהיותה במחבוא אצל עוזרת משק הבית שלהם, אוקראינית, שגרה בפרברי העיר. אחרי המלחמה, נסעה לקרוב משפחה - זילברמן יוסף - מקרקוביץ (בעלה של קלרה בלום) בעל טחנת-קמח בסקולושוב ע"י רדימנו ושם נרצחה ע"י א.ק. מפולין ביחד עם מר זילברמן.

ז כ ר ו נ ו ת : ד. הוקס

יבורוב היתה עיר עניה, שקועה בחורף בבוץ ובקיץ באבק, אך מלאה בתלמידי חכמים.

משפחת הוקס-גלנסברג

האב - וולף - יורשת. הדוד - אברהמל'ה יורשת (לא ברור מדוע כונו בשם "יורשת"). האם - ממשפחת נרולר, ר' לייביש נרולר הידוע היה אחי האם. האחות - מיזה ובעלה - בעלי חנות לבדים. מגורים - בשכנות לר' שמעון בוימל. למשפחה היתה בחזית חנות, שנמכרה לאחר משא-ומתן מייגע, והדירה - מאחור. תעסוקה - בדי טקסטיל. הדוד מכר חליפות. כמו-כן טחן הדוד חטים למצה-שמורה לפסח, עבור אנשי העיירה, והיה בעל-תפילה בעל קול נאה.

את עבודת הטחינה עשה גוי "טימקין" ובטחינה הוחל כבר בחנוכה. על הגוי נאסר לדבר בעת הטחינה - כי בדברו עלול הגוי להתיז רוק על החטים והדבר עלול להביאם לידי חימוץ. פעם אף סטר הדוד לגוי, על שדיבר בעת הטחינה.

בנו - אלטר גלנסברג - למד אצל הרבי עם בנו של ר' פייביש - ר' אשר - שהיה אחר-כך רב. אלטר היה סוחר ולמדן ובעל-צדקה וחסד, אהוב על הבריות ונדרש על-ידם בכל עת שהיה צורך בצדקה.

הוקס - שהה ביבורוב עד גיל 12. לאחר-מכן נאלץ לסייע לפרנסת הבית והיה רוב הזמן בנסיעות מחוץ לעיר.

בגיל 18 - עזב את יבורוב לוינה וחזר רק לביקורים מעטים.

בליל-חג מסויים סגרו משה ליידער, מגרובר ומשה אייכבום, את הוקס וחבריו - בקלויז, כנקמה. רק לאחר מספר שעות שבו והוציאום.

ז כ ר ו נ ו ת : יבורוב שלי / ד"ר ש. מתוק זיס

בדחילו ורחימו ניגשתי לרשום את הרשימות על יבורוב שלי ונוכחתי לדעת מה דלים כוחותי לדלות מנבכי העבר את ההווי בימים ההם, ומה קשה לי להנציח, בעט-סופרים נאמנה, את הדמויות היקרות והיפות, שחיו ופעלו במסירות ובנאמנות עד אין קץ, למען עמם ובני משפחותיהם, ולספר לדור החדש את הקורות את הדור הקודם, באותה תקופה, עד כמה שנשתמרו בזכרוני. להעלות את זכרונותי מתהום הנשיה ולהחזירם לתחיה פוחד אני, שלא אכשל בזכרוני. כל אחד מאתנו מלא וגדוש זכרונות ואפילו איננו בור סוד שאינו מאבד טיפה, יכול גם הוא למלא - בשארית-הפליטה של הזכרונות - כרכים שלמים.

ברם, בבואי לכתוב על עירנו, מודה אנכי שנסתלקו ממני, מסיבות בלתי מובנות לי ולידידי, ורק תודות - למר בר-לב שנטל על עצמו לנסח את זכרונותי; ע"פ הכלל; קבל ומסור והודה ברוך, כי הרגיע בכך את סערת-רוחי אע"פ שער אנכי לעובדה, כי שנינו משתמשים בסגנון אחד.

בארמונו של המלך סובייסקי, גרה רוזנת, שהיתה המורה לפסיכולוגיה ולצרפתית בגימנסיה. בארמון על תקרת אולם הקבלה, כתוב היה המשפט הלטיני: "Deus nobiscum quis contranos" שפירושו: "האל אתנו, מי נגדנו?"

אחד מחסידי אומות העולם, הכומר Ks. Vrubel הראה פעם לד"ר זיס כתב-התחייבות עתיק, שהשתמר מרוסיה ובו התחייבה הקהילה היהודית לכומר, מתנת חג-מולד שכללה פירות שונים: צימוקים, שקדים וכד'.

בסוף אותו כתב-התחייבות נמצא אותו משפט לטיני דלעיל. מסתבר שמשפט זה נכתב לרמוז לכומר, כי למרות

שהקהילה מתחייבת לתת לכומר מתנה זאת, אין זה שוחד וכי אין הם חוששים מן הכומר, היות והקב"ה עמהם.

הכומר Ks. Vrubel היה אחד מחסידי אומות העולם והציל יהודים רבים, בספקו להם תעודות זהות (למשל: לד"ר לנדאו).

פירורי זכרונות:

א. בתאריך 2.5.39 נערך בנקט גדול לכבוד זאב ז'בוטינסקי ורבים מתושבי יבורוב יצאו ללבוב לבנקט זה, במלון ג'ורג' - בלבוב.

ב. הרבי מבעלז - ר' שלום זצ"ל, ביקר ביבורוב לרגל סיום שיפוצו של בית-הכנסת הגדול ב-1905.

ג. בט' באב - הלכו צעירי היהודים לבית-הקברות, להקים ולשפץ מצבות.

ז כ ר ו נ ו ת : משפחתי / גודל

אבי היה לייב גולדשטיין ע"ה ואמי - אדלה מורגנלזר ע"ה. אחי יצחק, היה מבוגר ממני ב-5 שנים. אמי נפטרה כשהייתי בת 5 חודשים, לכן גדלתי בביתה של הסבתא. אבי התחתן שנית, עבר לגור בקרקוביץ ועבד בנגרות. הוא חי ברוחק, כי היו לו 5 ילדים. סבי התעסק במכירת פרות בשוק ואני עזרתי על-ידו. בחורף סבלתי מהקור והיה קשה מאוד להיות כל היום בשוק.

גרנו ברחוב צירנילבסקי יחד עם הדוד בערל מונדשין. שכנינו היו משפחת זויערברון, שטרסברג, לאדען, שרייבר, שטינבק, יונס ועוד. לא רחוק מדירתנו מנגד, היה בית-החולים העירוני ובשכנות - החייט קלרפלד ופינ'י-אלה שורץ.

כאשר התבגרתי, עבדתי בקונפקציה ועזרתי גם למכור את הסחורה. נסעתי לירידים עם נותני-העבודה שלי ועזרתי להם במסחר. כאשר סבי וסבתי נפטרו, הייתי בגיל 20, אך לאבי לא שבתי מסיבות משפחתיות. אחי יצחק התחתן ונסע לקרקוב שם נספה במלחמה.

בשנת 1939, כאשר פרצה המלחמה, ברחתי - ללבוב והתאכסנתי אצל שמואל קולקר, בעל מסעדה, שם עבדתי במטבח. כאשר פרצה מלחמת הגרמנים עם הרוסים, נסעתי עם הרוסים ובאנו לקאמיניץ פודולסק, בדרך הופצצנו ע"י הגרמנים, אך המשכנו בנסיעה עד לדניפר-פטרובסק.

אצל הרוסים עבדתי במטבח ציבורי, ובעת הקציר שלחו אותי לעבוד בשדה. כמו-כן שלחו אותי גם לחפור תעלות הגנה ודרשו ממני לחפור 60 מטר תעלות ביום, ללא די אוכל - וחליתי בקדחת.

הייתי גלמודה ולא היה לי מי שיגיש לי מים בימי המחלה. כאשר הבראתי, שלחו אותי לרעות חזירים בשדה ובלילות הייתי צריכה לשמור על הנשק. כאשר התאוננתי בפני המפקד על העבודה הקשה, הוחזרתי לעבוד במטבח ושם המשכתי עד גמר המלחמה.

כאשר השתחררתי, נסעתי הביתה והגעתי ללבוב, משם נסעתי ליבורוב, אך לא הכרתי את העיר. כמעט כל בתי היהודים היו פרוצים ושדודים, או שרופים. החלונות והדלתות היו סגורים ע"י לחות עץ.

הסתובבתי ברחובות ולא מצאתי שום יהודי בטחנה, במקום הכביסה בנהר ועוד. בית-מדפיס - נשאר קיים וכן בית יוטקה. בנחל בו רחצנו - לא היה מאומה וביער לא נותרו עצים.

בדרך מהיער לפרודנה, היו שלושה בתי יהודים, שנרצחו ע"י הגרמנים ורק רועי האוקראינים ועדריהם, נמצאו שם.

במרכז העיירה קוויתי למצוא פנים מוכרים, אך לא פגשתי כל מכרים יהודיים.

כאשר הגעתי ע"י ביתנו, לא מצאתי שום דבר, כי אם מגרש ריק בו רעו פרות. שכנה נוצריה שהכירה אותי, ה-זמינה אותי אליה הביתה, נתנה לי פרוסת לחם וכוס תה. אכלתי בתיאבון גדול כי הייתי רעבה. היא סיפרה לי שאיזק טאלר נמצא וגם מקסים שטולץ. הם גרו בביתו של מלך מאמבער, אני הייתי אצלם במשך שנה ועבדתי ב-מטבח.

אחרי זמן מה בא איזק מנדשין שהיה המנהל של מטבח ממשלתי ציבורי. עברתי לעבוד אצלו ועבדתי כמה שנים. אחר-כך נסענו יחד לדרוהוביץ וגם שם הוא ניהל מטבח ציבורי. משם נסעתי לוורוצלב ושם עבדתי בארגון יהודי עם פסח טאלר. שם נישאתי והמשכתי לעבוד בקונפקציה. שם גם פגשתי את זיסמן, זיגמונד בינדר, חייצ'ה בוי-גן, פומרנץ, ופסח טאלר. שם שמעתי כי פיני'אלע שורץ מת לפני שלוש שנים, אחרי 10 שנים שהייתי בוורוצ-לב, החלטתי לנסוע לישראל. הייתי כבר חולה ,רצוצה ושבורה, אבל שמחתי שלא אצטרך יותר לנדוד ולעבוד עבודה קשה. שמחתי מאוד לפגוש כאן הרבה מכירים מיבורוב והרבה שכנים ונדמה לי שאני נמצאת שוב בעירנו יבורוב.

זכרונות מבית אבא / ח. אקראייזן / רץ

אבי אהרון רובין ז"ל היה בעל חנות, תלמיד-חכם ירא שמים, יליד ויילקא-אוצ'י הסמוכה ליבורוב. הוא היה קם בשעה 3 לפנות בוקר ובידו נר דולק, ללמוד דף גמרא, עד לתפילת שחרית. הוא אהב מאוד ללמד צעירים; תלמוד וגמרא.

בהזדמנות זו אזכיר שני אנשים שייבדלו לחיים - את מר שלום אייכבוים ואת אלי נכטיגל, אשר למדו אצלו. אבי היה מזכיר אותם כ"בחורים טובים", כלומר: יודעים ורוצים ללמוד.

אבי הלך לעולמו בשנת 1933. יתר בני משפחתי: אמי אסתר רץ, שתי אחיותי - גולדה ופייגה - ומשפחותיהם וגם שני אחי - מרדכי וישראל - נספו.

אחי מרדכי היה הבכור. עוד בשנת 1907 הצטרף ל"החלוץ" בעיר וינה ועלה לארץ-ישראל. הוא עסק בשמירה בזמן שהתארגנה קבוצת השומרים הראשונה, בראשותו של אברהם שפירא. זוכרת אני עוד מילדותי את המכתב - שנכתב על-ידו,בו הוא תיאר את השתתפותו בגירוש הבדואים משטח אדמה שגדרו, וקראו למקום "כרכור".

מרדכי ברח מהבית בגיל 15 בערך,לכיוון בלתי ידוע ורק לאחר תקופה ארוכה נודע להורים שהוא עושה בוינה. הוא היה חבר "נילי" והתורכים חיפשו אחריו. בלית-ברירה הצטרף לקצין אוסטרי כנושא-כלים ומשרת-אישי ו-כך הגיע חזרה לפולין, ללא הודעה מוקדמת. מפולין לא שב יותר, כי שם נספה.

אני סיימתי סמינר ביבורוב. בסמינר זה היתה על כל כתה בת 40 בנות - יהודיה אחת. לאחר הסמינר, לא יכולתי לקבל עבודה בשל היותי יהודיה ולימדתי ב"תרבות."

(בתמונה זאת - נראות כל הבנות היהודיות, ב-5-הכתות בסמינר, בתקופה מקבילה).

עומדות: מימין לשמאל - דומיניץ, בסחס, גולדשטיין.
יושבות: " " - גולדברג,ממבר, רץ, אנגלמאיב.
כורעות: " " - לנדס, פרנקל.

עיירתי יבורוב / ש. אייכבום

אמסור כאן מעט מזכרונותי על עיירתנו יבורוב ואורח חייה, בראשית המאה העשרים.

העיירה - בכללותה - עניה היתה ובניני המגורים בה היו ישנים. על נחיצות אי-אפשר היה אפילו לחלום, כאשר הבתים וצורת בנייתם, הטילו אפלה בחדרים. בחדר אחד - או בשניים - גרו משפחות ברוכות-ילדים . ובאותם שני חדרים קיימו גם את המסחר. חלק מהחדר שימש מחסן, חנות בזעיר-אנפין, או בית-מלאכה זעיר, שסיפקו פרנסה בדוחק רב בלבד.

המהומה בבית רבתה בשל כך והאם שמחה היתה כאשר הילדים יצאו לחדר או לבית-הספר, למשך רוב היום. הקטנים ביותר - בני השלוש - הובלו ע"י עוזר המלמד - ה"בעלפער", מהבית לחדר, כעדר גדיים. בגיל חמש החל הילד ללמוד חומש, למזל, ובבית היתה השמחה רבה.

בשבת אחה"צ, התאספה המשפחה ויתר המקורבים אל בית ה"חומש-בחור" המקושט בתכשיטים. המלמד העלה את ה"בחור" על השולחן והחל לבחנו.

המלמד: "מה אתה לומד ילדון?" והילד משיב: "חומש, למזל". המלמד: "איזה ספר לומד אתה?" והילד: "ה-ספר השלישי הנקרא "ויקרא" ". המלמד: "ומה פירוש "ויקרא"?" וכן הלאה וכן הלאה.

<u>מרכז העיירה ורחובותיה הצדדיים</u>

מרכז העיר היה מיושב ביהודים בלבד. אותו מרכז נקרא ה"מארק" או "רינעק" בפולנית. ע"ש "הככר" - שה-יתה באמצעיתו. מסביב לככר, בארבעה צדדיו, היו בתים וחנויות, עם כל סוגי הסחורה; חנויות מכולת, אטלי-זים, מאפיות וכד'.

פעמיים בשבוע נערך "יריד" זוטא, שאליו נאספו האיכרים מכל הסביבה, להציע תוצרתם ובהמותיהם למכירה ולקנות מצרכים לבתיהם ומשקיהם. הככר וכל סמטאות העיירה, היו אז מלאות עגלות וכל הצדדים נהנו. היה זה מקור הכנסה רציני לפרנסת המשפחות העניות, שכן יתר ימי-השבוע היו חלשים במסחר ולא סיפקו די פרנ-סה.

היהודים נאנחו, אך ברכו על כל יום שעבר והתפללו ליום הבא, שיהא מוצלח יותר. ברם, את השבת ויום-טוב שמרו במסירות-נפש ובכל פינות הבית שררה השמחה והתכוננו לקבלת מלאכי השרת מלאכי עליון. בתי-הכנסת ובתי-המדרש היו מלאים - בשבתות וחגים - מפה לפה, במתפללים לבושים במיטב בגדיהם ובאים לבקש מקונם פרנסה לשבוע הבא ויציאה מהגלות.

הרחובות - לעומת זאת - היו ריקים ושקטים בשבת. הדירות הבריקו במידת-האפשר ומיטב המזון היה נשמר לשבת. כל ה"שכונה" נחה ושקטה והשבת זרחה מכל עבר. כך נמשך אורח-החיים במשך דורות.

לא רחוק מה"ככר" המרכזית היו "בתי-המדרש". הסביבה מלאה היתה בסמטאות ונקראה "חצר בית-הכנסת". ליד בית-המדרש היו ה"מקוה" וה"מרחץ" ומעבר להם - בית-הקברות הישן וקבריו ההיסטוריים. בסמטאות גרו המלמדים, בעלי-המלאכה, בעלי-העגלות והמשפחות שנקראו ה"מדפיסים". הם הדפיסו, בשיטות שונות ומשו-נות, דוגמאות על מפות ובדים, שמהם תפרו האיכרים את בגדיהם.

לתאורה השתמשו בעיירה במנורות-נפט, באשר החשמל לא היה ידוע עדיין בעיירה ומים הובלו מבארות, ע"י אנשי הסביבה וגם ע"י שואבי-מים מקצועיים. הרחובות לא היו מרוצפים, על-כן רב היה האבק בקיץ, והבוץ והשלוליות בחורף.

הרחוב שהוביל לתחנת-הרכבת, נקרא בשם "רחוב הפריצים" שכן שם נבנו הבתים היפים והמפוארים, בני שתי הקומות, של אזרחי העילית. ברחוב זה שכנו בית-המרקחת היחיד בעיר, בנין העיריה, הדואר, בתי-הספר, גני הגראף ומחנה קטן של פרשים.

ברחוב זה, זרם נחל קטן ליד שדרות עצים ובסוף הרחוב היתה תחנת-הרכבת. היתה שם רכבת אחת שיצאה מו-קדם בבוקר ללבוב ושבה לפנות ערב ליבורוב. היה זה האיזור הנאה, המסודר והנקי היחיד בעיירה, שלא כסמ-טאות האיזור היהודי.

מעבר אחר של הככר, הוביל רחוב ל"טארגאוויצ'ע" - שוק הבהמות. רחוב אחר שיצא מן הככר נקרא ה"גרעב-לי", בצדו האחד היו בתים ובצדו השני - הנחל, בו היה נעים לרחוץ. על-פני הנחל עברו גשרי-עץ, מוגבהים, לעונת הגאות, שבו רבו המים מתחת לגשרים. בתחילת רחוב זה, היתה טחנת-הקמח והמשכו של ה"גרעבלי" הו-ביל לכפר "ברוכנאל", שבו היה ישוב יהודי שנעלם ברבות הימים.

ככבל שוק, היו בככר גם מקומות לרוכלים, בנוסף לחנויות הקבועות. רוכלים אלה מכרו סחורות ודברי-אוכל שונים. פרנסת הרוכלים היתה קשה משל בעלי החנויות, שכן הם נאלצו לשאת סחורותיהם מבתיהם בשעת בוקר מוקדמת וסבלו בחורף מהשלגים והקור ובקיץ מהשמש ומהגשמים.

עומדים עדיין לנגד עיני, כל העמלים לקיומם - בככר; הרוכלים, בעלי-העגלות - הממתינים ליד סוסיהם לנ-סיעה, לפרנסתם ולהאכלת בהמותיהם, או נעים ונדים בעיר ומחוצה לה, ביום ובלילה. כאשר הופיעו "גויים" שכורים ונעריהם לבוז את רוכלי הככר, היו בעלי-העגלות הגברתנים, הראשונים להתייצב כנגדם.

במסחר, קלה היתה העבודה יותר, אולם איש לא התעשר גם בעסקים אלה. היו סוחרים, שהצליחו לחסוך מעט מרווחיהם ולהגדיל עסקיהם, אולם כאשר הגיע המועד להשיא בן או בת, נצרכים היו אף הם לגמילות-חסד לשם כך. רק אלה שסחרו ביערות או שדות, השתכרו יותר ויכלו להרשות לעצמם לנהל בית "עשיר" יחסית.

<u>חיי הקהילה</u>

על חיי האוכלוסיה היהודית בעיירה ניצח ועד הקהילה. לא תמיד עמד בראש ועד-הקהילה האדם המתאים, ש-יכול היה להפוך מחשבה למעשה. שטחי טיפולו היו: בתי-הדין, בתי-המדרש, שוחטים ושחיטה, משגיחים, שמשים, "מקוה" ומרחץ, "בית החיים" וה"חברה-קדישא", ופיקוח על חברות; כגון: גמ"ח, הכנסת-כלה, יד-חרוצים, ועוד ועוד. אב בית-הדין היה בתחילת המאה - הרב מ' מוניש באב"ד זצ"ל, אולם עם עזבו לטרנופול עברה המשרה לידי חתנו, הרב אלימלך פרנקל תאומים, זצ"ל.

ככבל עיירה, היה בנוסף לרב גם רבי וביבורוב היה זה ר' אלימלך רובין זצ"ל, ששמו הלך לפניו אף בין ה-"גויים". עם פטירתו, עברה ירושת הרבי לבנו ר' פייביש זצ"ל, שאף הרבי מבלז הוקירו. הוא מת על קידוש השם במלחמת העולם השניה.

אך לא רק רבנים וחכמים היו הצדיקים בה, גם פשוטי-העם שמרו והקפידו על קלה כחמורה בכל שטחי החיים; בכשרות, חיי-משפחה, בתפילה שלוש פעמים ביום, בבתי-הכנסת ובבתי-המדרשות, שהיו מלאים גם בימות-החול, בבוקר ובערב.

גם "מנינים" קטנים היו. ליד "בית-הכנסת הגדול" היה ה"קלויז" של חסידי בעלז ולידו "בית הדין הרבני" - בו גרה משפחת הרב. כן היו קיימים בתי-כנסת זעירים לבעלי-מלאכה שונים. "המקוה", בית-המרחץ ו"בית-החיים", השלימו את תמונת חיי הקהילה שלנו.

משנת 1918, בה נסתיימה מלחמת-העולם הראשונה, חל שינוי עצום בחיי היהודים וזאת מסיבות שונות. ראשית אוסטריה נוצחה ומלכותה נתפוררה. העם הפולני השיג עצמאות וגם גליציה בין השאר. האנטישמיות גברה והחל-לו פרעות ביהודים. הממשלה הפולנית שקמה, הטילה מיסים כבדים על היהודים. האוקראינים, שהיוו את הרוב הלאומי בגליציה, רצו במדינה עצמאית משלהם ולחמו בפולנים. את כעסם על כשלונם - כילו ביהודים, בטענה שלא לחמו שכם אחד עמם. על כן הקימו חברות וקואופרטיבים עצמאיים וניהלו תעמולה בכל האזור שלא לקנות אצל היהודים.

הנוער היהודי שראה זאת, החל לחפש פרנסתו מחוץ לעיירה וגם מחוץ לפולין. בחלקו - עלה לארץ-ישראל ו-בחלקו - לארצות אחרות. העליה לארץ היתה מועטת, הן בשל פעילות מוגבלת מצד האירגונים הציוניים והן ב-של התעמולה הנגדית שקיימו החסידים - שהיוו רוב יהודי העיירה. גם ה"בונד" והקומוניסטים ניהלו הסתה נגד העליה.
כך נשארו היהודים בגליציה, כאשר שמי אירופה החלו להתכסות עננים כבדים. בינתיים נאסרה העליה גם ע"י הבריטים. אלה שניסו לעלות - נבלמו ורק הצעירים והחזקים שביניהם הצליחו לפרוץ המחסומים ולעלות לא"י.

פירורי זכרונות: חיים גולדמן

אני בן שמואל ושיינדל גולדמן - יליד יבורוב.

ראשית ברצוני להנציח את אלה שנרצחו ללא השאר זכר או המשך. ת. נ. צ. ב. ה.

גרנו ברח' פשערוואנא 2, בכניסה לכבר (רינעק).

שכנינו היו טעמא לנדוי ושני בניה; שמואל - עוזר לעו"ד וסנדר - בעל חנות. אחיה - היה צלם ביבורוב. עם בנו נפגשתי לאחר השחרור. היתה זאת משפחה מתקדמת.

מרדכי אורינגר- שחילק חלב בבתים, קם ב-3 לפנות בוקר על-מנת להיות במחלבה, יחד עם אשתו אסתר. הם היו זוג ישר. בן אחד - משה - נפטר לפני שנים מספר, באמריקה. בן נוסף - אלכסנדר - שען, ואחות אחת - נהרג בגטו.

נפתלי שוחט, חתנו של שמעלקי שוחט, האשה יוכבד ובן שנשאר בחיים וצריך להימצא כיום בארץ. שמו - ברוך. לא הצלחתי למצאו ולפגשו למרות חקירותי הרבות אודותיו.

שמחה שפילמן ואשתו צביה, משפחה דתית ביותר. היה המלמד שלי. אצלם העמידו את הטשולנט בשבת.

הבן - יוסל, נישא לקרקא, ובת - מחלא - לא נשואה, נהרגו ע"י הנאצים.

מולנר - היה אופה בשם בנימין פלדמויז. הוא ואשתו פרידז'ע, עבדו קשה למען עתיד טוב יותר לילדיהם. היו להם שני בנים: האחד - אברהם והשני - דוד ובת - שרה, שנורתה בכניסת הגרמנים ב-1941 - בשכבה חולה ב-מיטתה.

גורלם היה שונה מזה שייעדו להם הוריהם...

חיה רוזנבך - נישאה לזשאלקווע, אחיה דוד היה תלמיד-חכם. היתה זאת משפחה יקרה. האם היתה אלמנה. גם הם מצאו מותם בגיטו.

העשל לנדוי - בעל מסעדה ואספן תרומות ל"בעל-הנס". את הכסף שלח ארצה.

בביתו גרה בתו הנשואה עם בעלה ושני ילדיה. היא למדה באוניברסיטה בלבוב.

ע"פ עדותו של שכן אוקראיני, היה מצב רוחם מצוין גם בזמנים הקשים ביותר.

כאשר הובילו את הבת - סטודנטית - אל היער, להרגה, נדרשה להתפשט, אך סירבה בתוקף ונורתה בבגדיה.

כאשר החזית התקרבה ליבורוב, נכנס שכן אוקראיני למשפחת מיכאל שטריך ובידו הסכם (נכחתי במקום בעת המקרה), לפיו הוא מעביר לאוקראיני את חנותו וסחורתו, היות וממילא ייהרגו הוא ומשפחתו. השכן ביקש ל-חתום, אך הם סירבו.

ממשפחה ישרה זאת, נותר רק הבן - אריה - בחיפה.

פתחי - הכלי-זמר, אשתו ובן - כלי-זמר גם הוא.

ר' יוסף ספטא - תלמיד-חכם גדול, שהיתה לי הזכות ללמוד אצלו. עד גיל 40 זכה לסיים ש"ס פעמיים. הוא נהרג - חשוך ילדים.

ז כ ר ו נ ו ת / יצחק בלייברג

גרו ברח׳ טשרנילבסקי 4. האב סוחר חנוני (א געוולבעל) ובעל אדמות שהושכרו לגויים.

הדוד משה שטרסברג היה גבאי מפורסם בבית-המדרש, שימש כראש הקהילה וראש "החברה-קדישא".

הוא היה אדם פשוט וחסר יומרות. לא היה גאון, אך בעל-צדקה גדול ועסקן ציבורי. כל מה שנעשה בקהילה, ניתן לזקוף לזכותו; השמחות בחגים, הטכס בשמחת-תורה וההתרמה למפעלים כגון: "קמחא דפסחא" ועוד.

ס י פ ו ר א י ש י :

טלטולי האחים עם נח, רייף והענעך בבורחם מיבורוב ב-1941.

עם כניסת הנאצים ברחו. אחיו קרא לו להצטרף אליו אל מחוץ לעיר עד יעבור זעם. יצחק הצטרף, אך התחרט וחזר וכשחזר לא מצא כבר כלום ובלובאצ׳וב נפגש שוב עם אחיו.

הארבעה נטלטלו בדרך עם חיילים, ברכבות ובמשאיות, בתנאים איומים; בגשם ובקור, על פלטפורמות פתוחות ושוב טען יצחק שלא היה צריך להצטרף אל אחיו, וכי במקום להטלטל כך, היה עליו להפקיד גורלו עם משפחתו, אך הוא לא שב. כיום הוא מאמין שאכן היה גורלו להינצל.

הם עברו את טאשקנט והוכנסו לקולחוזים ליד בוכרה. משם ניסו לברוח, אך הוחזרו לקולחוזים. לבסוף הציעו להם לנסוע לטהרן ומשם לישראל.

חלק עשה כן וחלק נשאר ומת ברעב. גם הענעך ונח נשארו וסבלו רבות. נח הצטרף לצבא הפולני, לבסוף, אך יעקב ויצחק ברחו עד שהגיעו לגרמניה ובדרך-לא-דרך הגיעו לבסוף לישראל.

ז כ ר ו נ ו ת / יעקב בלייברג

ביבורוב - נקראו זאורברום וגרו ברח׳ צ׳רנובה 11, מול ה"צווינטער" (בית-הקברות הגויי).

האב - מלובאצ׳וב למד ב"קלויז" וסחר בתבואה. ידע קרוא וכתוב עברית.

בבית היו 8 ילדים. אח אחד עבד בחנות בגדים בקראקוב (ניצל - ונמצא בת"א). אח אחר נהרג ב-1941 (עם 20 אחרים). אח נוסף - יצחק שהיה בן 15, ברח מיבורוב עם יעקב המבוגר (29) - 3 ימים בלבד לפני שנכנסו הנאצים ליבורוב בפעם השניה - ב-1941, לאחר שנכנסו וגורשו ע"י הרוסים ב-1939.

מכל המשפחה ניצלו רק ה-3 האלה.

תנועות ומפלגות

המשפחה היתה חלוקה בדעותיה ובחברותה במפלגות הציוניות השונות ביבורוב:

היתה אחות - בבית"ר ואחות ב"התאחדות" - הנוער הציוני. אח - בב"ע ויצחק - בבית"ר. יעקב עצמו - היה בלתי מפלגתי. כולם היו חברים - אך לא עסקנים מפלגתיים.

זכרונות / י. סרבר

המשפחה: נולדתי בנמירוב ונשארתי יחיד מכל המשפחה, שגרה ברח' סוקול 10, ביבורוב. אבי שלום, היה מוהל ובעל-קריאה ב"קלויז", מלמד שעסק בגמ"ח - משיא (הכנסת כלה). דודי היה שוחט, וחתנו של השוחט היה חזן בבית-הכנסת, ובעל מפעל לאריגה. אח אחד - בערל, היה סוחר ואח שני - בעל חנות בקומושיצ'קא. כמו-כן היתה אחות נשואה לבן השוחט. בכלל - היתה השחיטה - מקצוע משפחתי, שכן חלק לא קטן מבני המשפחה - היו שוחטים.

חתן הדוד, שהיה זמר וחזן, שר אצל הגרמנים בעל-כורחו. שמו מורגנשטרן - מרווה רוסקה (ראה בספר רווה-רוסקה).

התושבים: תושבי העיירה היו עניים שניסו ללמד ילדיהם בכל מחיר. הם היו בדרך-כלל בעלי מלאכה עניים, שנטשו הכל ללמד ילדיהם. רבים מהם נתמכו ע"י קופות גמ"ח מאמריקה, בכספים שהושגו בסיוע של ד"ר יאר.

הווי: בשבת אחרי-הצהריים, למדו הזקנים בבית הרב פייביש בקבוצות. לימדו אבי ואחרים. הצעירים התאספו בשטיבלאך, למדו, שוחחו, קראו עתונים וכד'. במוצאי-שבת, קיימו אסיפות ב"קלויז". בבית-המדרש - לימד אברהם פרנקל - בנו של הרב.

זכרונות: הנוער שהכרתי היה מורכב מאינטליגנטים, ציונים ואוהבי ארץ-ישראל, שקבעו יום-טוב מיוחד ל-ארץ-ישראל. כנגדם היו חסידי בעלז, ובראשם הרב פייביש, הרב המקומי, שסברו שטרם הגיעה העת וכי יש להמתין לביאת-המשיח.

יחסי יהודים וגויים: היהודים קיימו יחסי-ידידות עם הגויים, עד שנכנסו הגרמנים ב-1939. ומאז התנכרו האוקראינים ליהודים.

לאחר 1939 - יהושע בשואה.

יהושע לחם בצבא הרוסי מ-1940 כטבח וכסיס. אתו נשארו בן אחד האופים ומנהל החשבונות-טלר. הם נכנסו לרוסיה ויהושע נפרד חזר יחידי לכוחות הרוסיים, עזבם וחי ביערות מספר שבועות ושוב חזר לכוחות הרוסים. וחוזר-חלילה, במשך כל שנות המלחמה, עד סופה. עם סיום המלחמה, נפגש בלבוב עם משולם אדלר, ממנו שמע שביבורוב לא נותר איש. הוא נסע לקראקא ונפגש בפרנקל, זיס ואלטשולר, שהמשיכו לארה"ב. הוא הגיע ב-1948 לארץ-ישראל, שירת כאן במלחמת-השחרור וחי כיום בפתח-תקוה.

השואה: בשנת 1939 הוצאו מיטב היהודים להורג. במרתף ביתנו הוחבאו כ-30 יהודים ואנוכי הבאתי להם חלב ומים וסיפקתי להם את כל מחסורם עד שיכלו לצאת.

יחידי סגולה:

1) משה וורם - שהיה ראש הקהל. הקים את "יד-חרוצים"; אולם לחתונות ומלון לעניים.

2) הנך רייף - שסייע לעניים והיה בעל-צדקה גדול. פעם גנבו אצלו שק תפוחי-אדמה, כשגילה מי גנב זאת (היתה זאת המשרתת), שילם לה שתשא את המשא חזרה. הוא נהג לעזור - ע"י שוחד - למנוע קנסות מבעלי החנויות. בשריפה - תלש פנקס החו-בות של בעלי החנויות. הוא תמך בקרנות ציוניות, חילק עצים חינם ועוד.

3) ד"ר האנדעל - נשא נאומים כלליים ופוליטיים.

יבורוב שלי / נכדו של ר' משה ברייטקאפף

אני היחידי מבני המשפחה שנותרו בחיים ויבורוב היתה אידיליה בילדותי.

העיירה - בראשות הרב ר' אלימלך והרבי - פייביש זצ"ל - היתה בעלת מוסר גבוה - בחיי-המשפחה, כיבוד אב ואם, הגדרה ושלטון עצמיים, ויכולה להוות דוגמא ומופת - לעולם "המודרני" דהיום.

לדוגמא: בחור חמד בשם יחיאל, הוזמן לביתנו להכיר את אחותי נעשע ז"ל, בתקווה לשידוך. ברם, כאשר הוזמן לשבת, מצאה חן בעיניו דווקא שורטשע, האחות הצעירה יותר. הוא הסכים להמתין לנישואי נעשע ז"ל עם אשר יקבע הקב"ה, וביום נישואיה נכתבו התנאים עם הצעירה, לאחר שביקש סליחת נעשע ז"ל וסליחת ההורים.

אבי ז"ל, היה בעל חנות-מזון, בה עבד עם אחי עוזר ז"ל, כאשר אני למדתי אז עוד ב"חדר".

הורי היו בעלי-צדקה גדולים. לכל עני - ואף לרבנית פייביש - נתנו - בזמנים הטובים. בזמנים קשים יותר, שכרו עגלה ונסעו כל הלילה לרבי מבעלז, לשפוך לבם ולבקש סיוע.

אבי אמי - ר' משה ברייטקאפף - בילה בביתנו את שארית ימיו - לאחר פטירת הסבא - בכבוד, עד שנקרא לבית-דין של מעלה, בשבת אחת אחה"צ, בעת הסעודה השלישית ובזמר על שפתיו, בהסיבו לשולחנו של הרב פייביש זצ"ל. (המקרה מוזכר בעתון "היינט" דאז.)

ז כ ר ו נ ו ת / י. שפץ / המאירי (רטיק)

הייתי ביבורוב עד גיל 17, ואחר-כך עברתי לאחותי בשווייץ (שטרנברג-רטיג). לאבי היתה חנות מבוססת לכלי ברזל ביבורוב. הוא היה תלמיד חכם ונפטר ב-1941 על מיטתו לפני האקציות.

ציונות: הייתי חניכת בית"ר בהסתר, היות ורבים התנגדו לכך בעיירה. לבית"ר היו מדים והפעילות היתה חברתית רוחנית; מיתולוגיה, היסטוריה-עתיקה ונושאים שונים. כמו-כן קראו עתונים בנושאים אקטואליים, עתוני-חינוך וכד׳. המדריך היה עו"ד זיס מתל-אביב.

הערות: ישנן חברות הקבוצה בקרית-חיים, חיבת ציון ועוד.

ז כ ר ו נ ו ת / שטרנברג (רטיק)

הגב׳ רטיק הינה בת לבעל חנות-הברזל העתיקה ביותר ביבורוב.

אביה - ר׳ מנחם מאיר רטיק, היה סוחר ברזל שאחד מקוניו היה הגראף שפטיצקי. אמה - חיה, נפטרה בגיל צעיר. בני המשפחה: חנה רייזה, אהרון-דוד (חברו של הערש אייכבום) ציפרה, שייע - חברו של שלום אייכבום, אלימלך, יידל - שנספו כולם בשואה. וייבדלו לח"א - הגב׳ שטרנברג .והאחות - יהודית המאירי-שפץ (בחיפה).

השושלת: ר׳ נפתלי רטיק - שהיה תלמידו של ה"ר יוסף קעניג ועסק בקבלה.

ר׳ דוד שפריצר ממגרב - שהיה גביר עצום. רוב אדמות-העיירה ובתיה, היו שייכים לו.

ר׳ יוסף בומבך ובנו - שהיה רב באווז׳ובצין.

האב התפלל בבית-הכנסת של ר׳ פייביש וישב ליד ר׳ פייביש במזרח. פעם נתן לו ר׳ פייביש ספודיק ללבוש. והנה כשהלך ביום-הכיפורים מבית-הכנסת, שמע שתי נשים מאחוריו, שואלות אחת את השניה: "מי הרבי הזה?" ואמנם היה האב תלמיד-חכם ונראה כך, ולא כסוחר. רוב זמנו הקדיש ללימוד והאם ניהלה את החנות עד לפטירתה. לאחר-מכן נמסרה החנות לניהולה של הגב׳ שטרנברג.אולם גם היא נישאה בגיל 17 ועברה לגור ולקבל השכלה בשווייץ ונשארה שם שנים רבות.

המשפחה למדה לימודים כלליים בבית-ספר פולני, ואידיש אצל צורעל. העברית היתה אסורה, ככל שפה אחרת, וגם הליכה לקולנוע היתה אסורה, וברור שהציונות היתה בחזקת "טריפה".

זכרונות: פלם

מאיר לייב פלם אינו יליד יבורוב, אולם אשתו - יבורובאית. הוא חי ביבורוב בשנים 1910-1915 ולאחר-מכן, שירת בצבא הפולני במלחמת העולם ה-1 (ראה זכרונותיו). בשנת 1919 - היה כלוא בכלא ללאומנים - כציוני נמרץ. בשנים 1925-1930 גר בלבוב, אולם ביקר ביבורוב אחת לשבועיים.

מר פלם עצמו - היה עסקן ציוני נלהב, ועבד יד ביד עם משפחת שור - בה היו שני אברכים ציונים. הוא למד עם הרב פרנקל ונתן שיעורים במשניות ובעין-יעקב בבית-המדרש. בשיעוריו - תיבל הלימוד בציונות וניסה לרתום את הקהל לרעיון הציוני ול"מזרחי". על-כך ניטשה מלחמה בינו - המייצג את המחדשים, לבין הרבנים (באב"ד, פרנקל ורובין), שהיו מתנגדים חריפים לציונות.

זכרונות: יהושע דרוקר

עזבתי את העיירה בזמן המלחמה הראשונה בהיותי ילד. האב הרש שוויצר נולד בנמירוב והיה חסיד בעלז, שלא טרח לפרנסתו ולא עבד כלל. לעומתו, היתה האם המפרנסת. היא עסקה במכירת חלב ומוצריו, לחלק גדול מא-נשי העיירה והקהילה.

האחיות היו ינטה - שנישאה לספר מלבוב (אייזיק קריביק מיבורוב). בלה - גרה בפשעמישל. טאובה - נישאה לאופה מיבורוב.

לי היו שלושה ילדים שנספו: מחלה פערל, טוביה הנציה, צבי הירש, עליהם השלום. הם גרו ברחוב גרעבלי, אצל פתחיה ה"דרוקר" - המדפיס בבדים - והכינו כפתורים. למדו אצל שלום מלכ׳ס. פעם שוחחתי עם ידיד, משה "פין-די-קורבקה" בזמן הלימוד. המלמד בא במפתיע מאחורי והכה בעורפי. כתוצאה מכך נשארתי אילם כ-4 שנים וגם כיום הריני מגמגם מעט. בהיותי צעיר עסקתי רבות בשירה והייתי ראשון בכל מקום בו היה צורך בזמר ובחזן. לאחר-מכן גרתי בזלצבורג.

זכרונות: וינטר

גרו ביבורוב ברח׳ סוקולה 26. האב - אפרים, האם - הניה והאחיות ציפה ושיינדל. הדוד - יעקב, אשתו רגי-נה. דודים נוספים - בריינדיל, רייזל (נימר) שיינדל (ריגלר).

המשפחה היתה מעשירי יהודי העיירה, בעלי בית-פרטי, בית-דפוס וחנות לממכר, עם שלום פרוסטיק. הגויים חשבו שהוא פולני, ולכן שלחו אליו עבודות. הם לא היו מן הדתיים הקיצוניים, אלא מן המשכילים, אולם [illegible] בכל יום ההליכה לבית-כנסת בשבת עם הילדים היתה חובה. לאב היה אף מקום קבוע בבית-הכנסת הגדול.

זכרונות / ח. פרנקל -

ממשפחת מדפיס - המדפיסים המפורסמים לפנים.

האב - ביבורוב היה סוחר אמיד. חנה למדה ביבורוב בצורה סדירה, עד גיל 18. לאחר-מכן למדה באוניברסיטה. חנה מכירה רק את האיזור העירוני האמיד יותר, אך מתוך מפגשים - בסתר - עם ידידות מה"גיטו"- שמעה על העוני הגדול בגיטו ומספרת על בעל חנות שכאשר שאלהו על שאינו אוכל ביום ראשון, ענה: "ומה יהא לי לשבת?". היינו, העוני גרם לכך שחסכו במשך השבוע, בכדי שיהא משהו לשבת. גם בהסתפקות-במועט היתה חדוות-חיים. הדבר מורה גם עד כמה כיבדו את הדת ושמרו מצוותיה. ואכן, מצוות השבת - יקרה בעיניהם מאד.

חינוך ותרבות: חנה למדה בבתי-ספר פולניים, אולם עברית - למדו בבית-הספר לעברית "תרבות" (ראה רשימה נפרדת), שם היו אלקה אלטשולר ודלדה שטריך המורות. כמו-כן למדו בבית חייט מסויים, שכתב על ספסל במקום על לוח.

במשפחה לא ידעו עברית כלל, אך בבית-הספר הפולני התקינו שיעורי רליגיה (דת), בהם למדו התלמידים היהודיים מעט פרשת השבוע מפי מורה בשם פומרנץ, שלא ידע רבות ולא היה אהוד על תלמידיו.

תנועות ציוניות: הפעילויות בתנועות הנוער היו אסורות על הלומדים בבתי-ספר פולניים, אך השתתפו בפעולות עבריות של "השומר", שקיים מסיבות והצגות. העסקנית: הניה הנדל, אשת עו"ד ציוני - ממשפחת נחורקביץ. כן בילו במסגרות חברתיות פרטיות של יהודים מתקדמים.

הווי: זכורה לחנה התכונה לחגים - בעיקר לפסח. היתה זאת ההזדמנות היחידה לאורר את מעט הדברים שהיו בחדר היחיד.

התקופה: היתה זאת תקופת התעוררות ליציאה מהגיטו ולעליה ארצה. התושבים החלו לחוש מחנק במקום והחפשו דרכים להתקשר עם היכולים לסייע. ברם, חל איסור חמור על תושבי הגיטו להתקשר עם היהודים - בחוץ - ולהיפך. הראשונים - חששו מיציאה לתרבות-רעה, ואילו לאחרונים היתה זאת משום פחיתות-כבוד להתרועע עם תושבי הגיטו העניים. כך שבאם התקיימו קשרים, היו הם סמויים - כפי שחנה נאלצה להיפגש - בסתר - עם ידידות מן הגיטו - וקשרים כאלה היו מוגבלים מכדי ליצור ולהביא לפעולה רצינית, וחבל. מי יודע? יתכן ואז היו ניצלים יותר יהודים מן השואה...

זכרונות / י. ל. קאניגל

מעשה בשם "אין צורך במאום"

ביבורוב לא היו בתי-חרושת, מלבד אלו של עושי ה"בערשטל" (המברשות" משער חזירים וסוסים). אבי - שמואל יוסף קאניגעל ע"ה, היה סוחר בשער חזיר. הוא היה קונה שער גלמי; שער חזירים ושער סוסים, והיו לו מעבדים ומנקים. את השער המעובד שלח לוינה למכירה. במקצוע זה עסקו אצלנו רבים מהעיירה.

בדרך-כלל היה לכל אדם כבר השם "חזירן", למשל: מיילך קאלבי, שווינער קליינער, יודעלי מיט דאם בלאטשיגער נאס-שווינער. יודי לייב נאס-שווינער. שימיל שמעון לאדעטש.

היתה והיה זה בית-חרושת עם 50 עובדים, והיות ועבדו שם גם בלילה, פתח יהודי אחד ממזגה והודיע לאנשים שאפשר להעיר אותו אפילו באמצע הלילה, כשרוצים לשתות משהו לחימום הגוף והלב.

בליל חורף אחד, בחצות כאשר בליל חמישי עבדו עד חצות הלילה, יצא שמעון לאדעטש והעיר את דוד ה"שנקר" (המוזג). הוא שאלו באם הוא רוצה לקנות משהו; יי"ש, עוגה, וכד'. אך שמעון אמר לו רק: "באתי לומר לך שאין צורך בכלום".

לזכר בית אבי נ"ע מנחם מאיר רטיג / י. שפץ ז"ל

נתבקשתי להוסיף את חלקי לספר להנצחת זכרון הקהילה הקדושה וקדושי יבורוב, שנטבחו ונהרגו על קידוש-השם. אמנם הרבה לא אוכל לתרום במשימה זו, היות ועזבתי את עיר מולדתי 10 שנים לפני פרוץ המלחמה. ב-שנת 1929 נסעתי לשוויץ. התגוררתי אצל אחותי המנוחה עד שנת 1935. אז התחתנתי ועליתי עם בעלי המנוח - בנימין שפץ נ"ע ארצה והתיישבנו בחיפה. כל הזמן התגעגעתי הביתה לראות את משפחתי, החברות היקרות, שאיתם הלכתי כברת-דרך לא מבוטלת - בבית-הספר, בתנועת בית"ר ובקורסים שונים, הטביעו את חותמם בל-בי ונפשי. אך לא היה לאל ידי להגשים את משאלתי זו לבוא לעירי לביקור. ההתאקלמות עם כל בעיותיה לא היו קלות. אכן, הסתפקתי באין ברירה בהתכתבות שחייתה את נפשי ואשר, לדאבוני הרב, נפסקה בשנת 1941. בימי כיבושי הנאצים והקומוניסטים עוד קבלתי גלויות מעת לעת, כמובן מוסוות. הייתי צריכה לפענח כל מילה להבנת משמעותן.

כבד הלב מיגון ועצב, בזכרי את כל אלה ששיכלתי בעירי יבורוב ובהרבה ערי גליציה. אבי היקר באדם - מנ-חם מאיר רטיג נ"ע, היה תושב העיר הנ"ל ימים רבים. הוא ניהל מסחר לכלי ברזל. החנות היתה קיימת למעלה ממאה שנה ועברה מאב לבן. בזמן האחרון היא נוהלה בעיקר באמצעות 2 אחי הצעירים - אלימלך ז"ל ויהודה ז"ל. זכור לי שעבדו קשה, להמציא פרנסה לשלוש משפחות. אבי ז"ל היה למדן גדול ותלמיד חכם.

היינו תשעה בנים ובנות לאבי ז"ל מנחם מאיר ולאמי נ"ע - חיה - שהלכה לעולמה בדמי ימיה בשנת 1922. אבי ז"ל היה יהודי יקר, אדוק, חסיד בלזאי וישר בהליכותיו בין אדם למקום ולחברו ובעיקר היה קפדן במוצא פיו ונזהר מאוד מלשון הרע. כך חינך אותנו. לי, הוא היה אב ואם בחינוך. הייתי ילדה קטנה במות אמי ע"ה. את אבי אהבתי והוקרתי עד מאוד. והתורה שהנחיל לי, היתה לי אבן שואבת לכל אורך חיי. גדלתי בבית עם שני אחי הצעירים שהזכרתי לעיל. אחי ואחיותי הגדולים היו נשואים ולא גרו ביבורוב, אלא באו לעתים קרובות ל-ביקור הביתה.

אחותי הבכירה חנה ע"ה גרה עם משפחתה בוינה. בשנת 1935 עלתה עם בעלה ארצה, והתיישבו בחיפה, שם היה להם בן שעלה ארצה כחלוץ בשנת 1920.

אחותי השניה, רייזל רדליק ע"ה גרה ברווא-רוסקה. אחד מתשעה ילדיה ניצל מהשואה; יוסף רדליק ז"ל. הוא עבר שבעה מדורי הגהינום. נשלח לרוסיה, סיביר ובתום המלחמה הגיע לפולין. קיווה למצוא מישהו מהמשפחה אך לשברון לבו, לא מצא זכר. מיואש הגיע לפריס, שם הכיר צעירה פליטה מפולין. התחתנו ועלו ארצה בשנת 1949. התיישבו בחיפה. הקימו משפחה ב"ה. שלושה ילדים, מאוד מוצלחים, גדלו בתורה. אפשר לומר:"תורה וגדולה - במקום אחד". נפטר בחטף ב- 1973.

אחי השלישי אהרון דוד ז"ל עלה ארצה בשנת 1938 לבדו, משפחתו נשארה בלבוב לע"ע. עלייתו היתה מאוד מסובכת והיו לו קשיים בלתי רגילים. בסוף עלה בידו להסתדר. מצא עבודה, חסך כל פרוטה, צבר ושלח לאשתו ובניו. עשה מאמצים גדולים להעלותם ארצה, היו לו סיכויים טובים שהכל יילך לפי מבוקשו. אך המל-חמה האכזרית פרצה וכל הקשר עם משפחתו נותק.

אחותי הרביעית היתה רבקה שטרנברג ע"ה. היא גרה בג׳נבה שבשוויץ ארבעים שנה. בשנת 1962 עלתה ארצה עם בעלה יבלח"ט והתיישבו בבני-ברק. מספר נכדיהם ונינהם חיים בארץ ולומדים בישיבות ירושלים ובני-ב-רק. היא נפטרה בשנת 1973 בירושלים. יהא זכרה ברוך.

אחותי החמישית - צפרה גוטליב ע"ה, גרה בעיר זלוטשוב. היא השתוקקה עד מאוד לעלות ארצה. היו לה הר-בה מניעים ושקולים לכאן ולכאן עד שהיה מאוחר מדי. יהא זכרה וזכר בני משפחתה ברוך.

אחי הששי - יהושע רטיג ז"ל, גר בלבוב עם אשתו ושני בניהם. היה ציוני נלהב. היה בארץ בשנת 1925 ומטעמים משפחתיים נאלץ לחזור לפולניה לסדר עניינים חשובים. משאת-נפשו היתה לחזור לארץ. שאף ופעל בהתאם, אך לדאבוני הרב, היה מהקורבנות הראשונים בידי הפולשים, ימח שמם!! ד׳ יקום דמם!

אחי אלימלך ז"ל ויהודה ז"ל - שביעי ושמיני במנין אחי, נשארו עם אבי ז"ל ודאגו לו עד הרגע האחרון. לא ניסו כלל להציל את נפשם ומשפחותיהם בעת הצרה הגדולה. לאבי ז"ל עוד היתה הזכות הגדולה, שנפטר בשיבה טובה לפני ההשמדה. זכה להלוויה רבת-עם,כל העיר ליוותה אותו בדרך האחרונה, לרבות המשפחה. (לפי עדות של אהרון הנר, שהיה גם אחד ממלוויו).

יהא זכרם ברוך לנצח! אמן!

הכותבת את הזכרונות לעיל היא הבת התשיעית, יהודית, האחרונה.

יהודית שפץ,
מבית מ.מ. רטיג מיבורוב.

ימי ילדות ביבורוב / ד. גינזברג-ברנשטיין

את עיירתנו "יבורוב" בה ישבתי עם הורי כשבע שנים, זוכר אני מימי ילדותי. אנו עברנו לרישא (ז'שוב), אך אבי חזר ליבורוב בשנת 1921 ואנכי עברתי ללבוב עיר מולדתי, ממנה עליתי ארצה בשנת 1930.

עולות בזכרוני אותן שנות ילדות יפות, לפני מלחמת העולם הראשונה, באותה עיירה יהודית תוססת ומלאת-חיים בה היו יהודים שומרי-מצוות ומסורת, שהתפרנסו בכבוד ממסחר, מלאכה וחרושת ומהרבצת תורה לילדי ישראל.

אנכי, בן למשפחת ברנשטיין מצד האב, אך נקראתי גינזברג על-שם האם, אותה חייתי כל השנים מחוץ ליבו-רוב.

האב - יצחק אריה ברנשטיין מגרוזיה, גר ביבורוב בככר - ליד אורבוך. היה אומן בבית-מלאכה לנעליים ול-לבוש עור בכלל, כגון: בגדי ציידים, בלט וכד'.

כיהודי מסורתי, ציוני מתקדם, ביקר במרכז בעלי-המלאכה, שם דובר על ציונים וציונות.

סבי - חילק את החלב לגראף.

זוכר אני את בית-המדרש, ה"קלויז" ובעיקר את בית-הכנסת הגדול, בו התפללנו אבי ז"ל ואנכי, ובו היו לנו שני מקומות קבועים. זכורים לי החגים והמאורעות שהיו קשורים בבית-כנסת זה, מהם ימים עצובים, אך רובם ימים שמחים.

זכור לי יום ט' באב בכל שנה, באותו יום אבל וצום, ישבנו על דרגשים נמוכים, מתפללים ומקוננים בכאב על חורבן בית-מקדשנו, מלאי-עצב ויגון, מחכים קרוב לאלפיים שנה לגאולה ואין מושיע.

זכורים לי הימים הנוראים: ראש-השנה ויום-הכיפורים ובעיקר ליל כל-נדרי והזרימה מלאת-הקדושה של אבות ובנים, אמהות ובנות, לתפילת כל-נדרי של היום הקדוש, בבתי-הכנסת.

היו בבית-כנסת זה גם חגים שמחים, והשמחה האמיתית הגיע לשיאה בשמחת-תורה, בריקודים עם ספרי-התורה, בהם נטלו חלק גם הילדים.

בכל שנה ושנה, ביום ההולדת של הוד-רוממותו הקיסר פרנץ-יוזף, היו באים - כל בני העיר והפקידים הגבו-הים של הוד מלכותו, במדים הרשמיים, וקצינים גבוהים של גדוד ההוסרים שחנה ביבורוב - לבית-הכנסת, ש-היה מלא מפה לפה. הרב דמתא דאז, עטוף טלית, היה עולה על מדרגות ארון-הקודש המהודר (מעשה ידי אמן) דורש דרשה מעניני דיומא ומהלל את הקיסר, אוהב-היהודים, בהתלהבות רבה.

כך עולה בזכרוני אותה גבעה ועליה סימטה צרה ומשני צידיה שתי שורות של בתים קטנים. באחד מהם למדתי ב"חדר" של יוסף אפיסדורף (כמדומני), ואחר-כך באותה סימטה אצל המלמד שלמה האן. מזמן לזמן היה אבי מזמינו לקידוש בשבת, כדי לבחון אותי ולהראות לאבי כי מקבל הוא את התמורה המלאה עבור הכסף שהוא מ-שקיע בלימודי, וכי מתקדם אני בלימוד התורה ויודע גם מעט גמרא.

נזכר אני בימי הסתיו והחורף, בעודי ילד, בשובי אחרי-הצהריים לחדר, הייתי מקבל שני חצאי פרוסות-לחם,

בשומן - ארוזים ביד אחת, וביד השניה הייתי מחזיק פנס זכוכית מרובע עם נר בתוכו, כדי להאיר בלילה את חשכת-הדרך בשובי מן החדר הביתה, כי זאת לדעת, הדרך היתה מלאת בוץ, וחשמל הרי טרם היה בעיירה.

רק פעם אחת בשנה, בחורף, כשחל חג-המולד הנוצרי היה המלמד שלנו משחרר אותנו יותר מוקדם, כשכולנו אחוזי-חרדה, בשמענו את הדן העמום של הקולנדות (פעמוני הכנסיה), הנשמעים מפרברי העיירה בהם גרו הנוצרים ושהיה נמשך עד אחרי חצות.

לא נמחקו מזכרוני השנים הטובות והיפות, משנת 1911 ועד מלחמת-העולם הראשונה - בשנת 1914, שהיו שנות הלימוד הראשונות בגימנסיה. את קבוצת החברים והחברות ללימודים, ביניהם האחים קנר, מהרושוב ובליברג, שהתאכסנו בבית מדפיס, או את האחיות ש' ו-ג' מדפיס ז"ל, שבביתם היינו מתאספים בשבתות ובחגים ובחדרים הגדולים של הדירה - למטה - היינו מבלים במשחקים שונים.

בימי הקיץ, היינו עורכים טיולים ליערות-מורובנקי, בה היינו מרעננים עצמנו בדברים טובים. זוכר אנוכי את האגם הגדול דאז, בו היינו עורכים תחרויות שחייה, מהאי שבאגם עד לגרעבלי.

שני מקרים של סכנת נפשות

הגרעבלי על שלושת-גשריו ובעיקר הגשר הראשון והשלישי,נשארו שמורים היטב בזכרוני, בעקבות שני מקרים בהם הייתי מעורב.

במקרה אחד עמדתי בצד, ליד הגשר הראשון ואני אז בן 12 שנה, כשלפתע קפץ אחד החברים לתוך האגם,מבלי לדעת עמקו באותו מקום והחל טובע. מיד הסרתי בגדי וקפצתי לתוך המים (כבר ידעתי אז לשחות). לקחתי אותו על-גבי, ידיו מחזיקות בצוארי והתקדמתי אתו בקושי-רב כי היה כבד ממני, כמעט טבעתי אתו יחד. אולם לבסוף הצלחתי להוציאו ולהציל אותו. סופו היה, כפי ששמעתי כמה שנים אחר-כך, כי טבע בנהר בעיירה אחרת.

המקרה השני קרה אתי עצמי בגשר השלישי. ביום קיץ בהיר, בחופש-הגדול, ניגשתי לפני-הצהריים לאחד מחברי שגר על-יד הגרעבלי, קרוב לאותו גשר, אך לא מצאתיו בבית. היה זה יום חם מאוד והחלטתי לקפוץ מתחת לגשר ולטבול במים הצוננים, היוצאים מפתח הסכר שהיה כמעט סגור, ורק רצועות דקות של מי-אגם פרצו בעד החרכים. היינו עושים זאת פעמים רבות יחד עם עוד חברים בקיץ, בשקוט הנהר, בהיותנו בסביבה זו. מאוד נהניתי מהמקלחת וביצאי, החלקתי בקונדסיות בכיוון הגדר שדרכה באתי.

לרוע-מזלי החלקתי ונפלתי על רצפת-העץ שהיתה כולה מכוסה צמחיה סמיכה, מימית וחלקלקה, ומבלי שום יכולת להאחז במשהו ולהעצר, הגעתי בישיבה עד לשפתה וכך נשארתי יושב כשרגלי תלויות.

ראיתי לפני את מר-המוות. ידעתי כי תזוזה קלה ביותר תפילני על הכלונסאות התקועות בצפיפות בשלוחת הנחל, הנמצא מטרים רבים מתחת למקום בו ישבתי ואין אדם רואה אותי בצרתי שיוכל לרדת לנסות ולהציל אותי.

ידעתי כי כל הרמת רגל מסוכנת מאוד. הייתי מיואש, אך הרצון העז לחיות העניק לי כוח על-אנושי. ובישיבה התחלתי לזוז בזהירות, סנטימטר אחר סנטימטר. כך המשכתי ועברתי מטרים אחדים, עד שהגעתי לגדר. אחזתי בה והתרוממתי בזהירות רבה מהקצה שבפינה עד בואי למדרגות היציאה. כאן עמדתי לרגע, זרקתי עוד מבט לאותה שפה עליה שרוי הייתי בסכנה גדולה והסתלקתי מן המקום. בדרך הביתה חשבתי בלבי, כי כאן היה השם בעזרי שנתן בי בינה ועצה להיחלץ מן הסכנה החמורה ולהישאר בחיים.

מאותו מקרה התאוששתי מהר. בינתיים נוספו לנו חברים חדשים ויחד עם קבוצת חברים שהזכרתי קודם, היינו מבלים בכל חופשת-קיץ, באותה חלקת-דשא נהדרת שמאחורי הגרעבלי, ליד אותו גשר שעליו הייתי בצרה גדולה.

לאחד הפתחים של הגשר הזה, היתה מחוברת תעלה עליונה פתוחה עשויה קרשים מצופים בפח בפנים ובנויה על עמודים גבוהים, חלקלקים, שהיו בחלקם הגדול, תקועים בתוך שלוחת הנחל. דרך התעלה הזרימו מי-אגם עם דגים לבריכה שנמצאה בגבעה צדדית לא רחוקה. לגדה זו היתה באה כל קבוצתנו. הנערות היו יושבות אחרי המשחקים על הדשא, להסתכל ולראות את חבריהן הנערים לבושים בבגדי-רחצה מטפסים על התעלה הפתוחה הגבוהה, עולים על אחת הדפנות ומשם קופצים לתוך הנחל. קבענו חוק כי יש לקפוץ לנחל בקומה זקופה. המים היו מאוד עמוקים והיה עלינו לרדת עד לקרקעית, להתרומם ממעמקים, לחצות בשחיה את הנחל ולשוב - לגדה. הנערות הסתכלו עלינו - הנועזים בהתפעלות, ואנו גאים היינו להראות להן את אומץ לבנו.

גם בימי השלגים בחורף, לבושים היטב בכפפות חמות על הידיים ועם כיסוי חם על האוזניים, היינו יוצאים במחלות, אותן עשינו במו-ידינו, לדרך המובילה לתחנת-הרכבת ומהגבעה היינו גולשים להנאתנו במורד, תוך סיבוב, שהאריך את מסלול הגלישה.

מלחמת העולם הראשונה

המצב הכלכלי בעיירה היה באותן השנים טוב למדי, ואנטישמיות לא הורגשה, אך השנים השקטות, הטובות הללו, נסתיימו עם התחלת מלחמת-העולם הראשונה, ולא שבו עוד.

תחילת מלחמה זו נשארה היטב בזכרוני. ביום נסיגתו של הצבא האוסטרי מעיירתנו, כמה שעות לפני כניסת ה-צבא הרוסי, ברח חלק גדול של היהודים, נשים, ילדים וזקנים, לבית-הכנסת (הצעירים הרי התגייסו לצבא האוסטרי, וגם אבי היה אז בצבא). כולם היו חדורי פחד מן הבלתי-מודע הצפוי להם. ובאותה שעה רצינית, כשנכנסנו אמי ז"ל ואנו הילדים - לבית-הכנסת ואך עברנו את הסף, ניגשה ישישה אחת לאמי, הצביעה על שערות הראש של אמא באצבע מאיימת וקראה באידיש: "דורך איירע האר זענען אריינגעקימען די רוסען" -- הוי אומר - בגלל החטא שחטאה באי-גילוח שערותיה, הביאה אסון על כל העיירה, ושערותיה גרמו להבאת ה-אוייב הרוסי לשערי העיר. אמי נדהמה מאוד מהתנפלות פתאומית זו ובקושי הרגיעו אותה.

בתוך הפחד, הבהלה והרעש בבית-הכנסת, שהיה מלא מפה לפה, לא הרגשנו כי פגז של תותח פגע בכותל ה-חיצוני שמאחורי ארון הקודש. הקיר נפגע, אך הפגז לא חדר פנימה ובנס נמנע אסון גדול. בהתקרב הערב, יע-צו ראשי-הציבור לכולם לחזור לבתיהם.

חזרנו הביתה והשכבנו את הילדים הקטנים על מצעים שהצענו על הרצפה, ליד קיר מוגן מפני כדורי האוייב המתקרב, שבינתיים נכנס העירה. אמי ואני הבכור - בן ה-13 - נשארנו ערים ומחכים לכל צרה שלא תבוא.

בחצות לערך, נשמעו שעטות רגלי-סוסים בחצר. שני קוזקים נכנסו לתוך החצר, הסירו בכוח מנעול של דירת השכנים שברחו קודם ובזזו מכל הבא ליד.

לאחר שעה קלה, דפקו על הדלת החיצונית של דירתנו. אמי נבהלה עד מוות וענתה בקול מתחנן, שיניחו לנו, כי הילדים הקטנים מפוחדים מאוד, אולם הם בשלהם. הרימו בכוח את שתי הדלתות מציריהם עמדו מול הדלת הפנימית המוגפת, ופקדו לפתחה. "רק כדי לערוך חיפוש, אחר חיילים אוסטריים". אמי נאלצה לפתוח להם והם חיפשו בכל המגירות את ה"חיילים האוסטריים". הם לקחו אתם בקבוק מיץ ועוד כמה חפצים שמצאו - חן בעיניהם, הביטו בילדים הבוכים והסתלקו.

חודש לאחר פלישת הרוסים, חזר אבא ז"ל הביתה. עם נסיגת הרוסים בשנת 1916, שוב שרר פחד בעיירה. באותו שבוע לא עצמנו עין. כל לילה שמענו צעקות ובלילה האחרון לקחו אתם הרוסים בני-ערובה יהודים לרו-סיה, ביניהם את ממבר הזקן. גם אבי היה ברשימה, כפי שהסתבר למחרת. במקרה הביא אתו הצבא הרוסי הנסוג עדר-בקר שדוד והכניס את כל העדר לחצר בו גרנו (חדרו של זיגל), שהשתרעה מהככר עד הרחוב האחורי. השערים משני הצדדים נסגרו ואבא שנשאר כלוא אתנו בחצר, ניצל מהגזירה.

למחרת בבוקר לא נשאר אף קוזק אחד וכל יהודי העיירה פרצו החוצה לקדם פניהם של הסיירים האוסטרים, ש-התקרבו על אפניהם מדרך קרקוביץ. אין לתאר את השמחה עם כניסת הצבא הגרמני. המטירו עליהם מכל טוב, ערכו שולחנות עם מטעמים ומשקאות בככר, ובאותו לילה ישנו שינה טובה ראשונה, בידענו, כי בחוץ יושבים ושומרים עלינו החיילים הגרמנים המתורבתים, אותם הערכנו וכיבדנו. לא האמנו אז, כי בניהם - כעבור - 25 שנים בלבד - יהיו מסוגלים להיות כה אכזריים נגד בני עמנו, שהיו נאמנים להם בכל לבם.

עם גמר המלחמה וכיבוש מזרח-גליציה על-ידי הפולנים בשנים 1920-1921, חיו יהודי העיירה בתקווה, כי אפשר יהיה להמשיך ולהתקיים כבשנים הקודמות, אולם לא כך חשב הדור הצעיר.

רוחות - חדשות

רוחות חדשות החלו נושבות. בדוגמת עמים גדולים וקטנים באירופה, שהחלו להשתחרר מעול-זרים, הומרצו הצעירים לחשוב, כי גם על עמנו להשתחרר ולשוב למולדתו, למרות שידעו כי אותם עמים באירופה, יושבים על אדמתם הם ואילו עם-ישראל צריך לשוב לארצו ולבנותה מבראשית, להחיות שוממותיה ולהחיות ולחדש את השפה העברית.

אחרי "הצהרת-בלפור" - בשלהי שנת 1917 - עודדו מנהיגים ציונים את הנוער ונטעו בו תקוות חדשות. חלק מהנוער לא נרתע ובחר בדרך הקשה. קומץ נערים ונערות מעיירתנו ומעיירות אחרות, החלו להכשיר עצמם לע-בודת-אדמה ובנין, וחרף התנגדות הוריהם עזבו ביתם החם ועלו ארצה.

האב גר מחוץ לעיר, היה יהודי בעל-בית אדוק ביותר. הוא טפל במסחר בלין ופלאקס. כמו-כן עסק בגילגול חבלים.

בכל בוקר - אף בחורף ובכפור העז ביותר - הלך לבית-המדרש, ואם בית-הכנסת היה עדיין נעול, הלך לבית השמש לבקש את המפתח, על-מנת לפתוח בעצמו את בית-המדרש ולהסיק את התנור, בכדי שלבאים אחריו יהא חם. עד לתפילה אמר תהילים.

עד לפרוץ מלחמת-העולם ה-2 נישאו כל הילדים מלבד הצעירה - פריבע וכולם גרו ביבורוב. כולם היו בעלי-בתים לעצמם ולא הזדקקו לאחרים. האח הבכור, נפל במלחמת-העולם הראשונה ב-1915, כחייל בצבא האוסט-רי.

ביום בו הופצצה יבורוב, היו כולם בבית-ההורים, פצצה פגעה בסמוך והבית עלה באש עם כל אשר בו. אי-אפשר היה להציל מאומה.

לאחר ההפצצה עברו ההורים ואחות אחת שבורים ורצוצים, לגור אצל ליידער טוקער. ושהו שם עד לקום הגי-טו, מלבד האם שנפטרה לפני-כן מצער ומרוב צרות.

באקציה הראשונה, בשבת, נלקח האב, עם יהודים רבים אחרים לרכבת ושם נורו כולם. כך סיפר לנו נוצרי, שעבד באיסוף ההרוגים והכיר את גופתו. גם את יתר המשפחה הובילו באותו יום. אותי הובילו לרוסיה ועברתי רבות, אולם ב"ה נותרתי בחיים.

לאחר המלחמה - ביוני 1945 - שבתי לעיר מולדתי, בה נותרו בס"ה כ-10 יהודים ששבו מרוסיה. אט אט נוס-פו יהודים עד שהגיעו 40-45. יסדנו ועד עזרה בו היינו - איטשע בויגען, אחד בשם כץ מלעמברג - שגר לא-חרונה ביבורוב ואנוכי, וניסינו, באפשרויותינו המוגבלות, לסייע לפליטים חסרי האמצעים.

כך עברו כ- 7-8 חודשים. בעיירה נותרו מספר בתים במרכז, שם גרו גרמנים בזמן המלחמה, ושם התיישבנו.

מחוץ לעיר - בדרך לפארידנע (כפר ליד העיר) חפרו הגרמנים 3 בורות באורך של 50 מ', ושם קברו את שא-ריות היהודים מהגיטו. כאשר ניסה יהודי להימלט מהמכונית בקפיצה, תפסוהו האוקראינים, קשרוהו לרכב מ-בחוץ וכך נגרר. לפני שהרגום - הפשיטו אותם ערומים. (כך סיפרו הגויים.)

לאחר כניסת הרוסים, ביקר בעיירה הסופר איליה ארנברג. הם פתחו את החפירות וצלמו הכל. אנו השבים - שבנו וכיסינו את הקברים במשך 3 שבועות! משם עברנו לפולין ולגרמניה, שם שהינו עד 1949.

ב- 12.3.49 עזבנו באניה "תיאודור הרצל" לישראל. מחיפה עברנו לצריפי באר-יעקב, ל-7 חודשים, עד ש-מצאנו מגורים נאותים ועבודה מכובדת.

פירורי זכרונות / ז. שטרנדלר (שטריך)

האב - היה בעל חנות גלנטריה ונעליים ועסק ב"חברא-קדישא".

היתה חוות הכשרה ליוצאים ארצה - באזור - ובמקומות שונים בגליציה ובפולין. לא פעם עבדו חברי ההכשרה בחטיבת-עצים גם ביבורוב, דבר נדיר היה אז לראות יהודים עוסקים במלאכת גויים זו, אולם גאווה מילאה את לב היהודים למראה החסון של החוטבים היהודים.

ליד חנויות היהודים, עמדו אוקראינים שהבריחו קונים גויים מחנויות היהודים ושלחום לקנות בחנויות של אוקראינים.

בשבת אחה"צ כאשר המתינו בחשכה לצאת השבת, ספרו על רבנים ועל נפלאות הרביים וקראו "פרקי-אבות".

הנוער היה נבוך באותה תקופה ומחוסר מטרה בחיים.

סוכות: התרגשות רבה אפפה את האב ושאר אנשי העיירה, בקבלו אתרוג מארץ-ישראל (שנשלח ע"י הבת).

בחגי הנוצרים, לבשו גם התלמידים היהודים חג. כל התלמידים קובצו לבית-הכנסת הגדול, לשם הגיעו גם ראש העיריה או סגניו. פומרנץ נתבקש שם לנאום ותמיד הכניס נימה יהודית לנאומיו. לאחר מכן שרו שם את ההמנון הלאומי (הפולני) והתפזרו.

בית-כנסת קטן נבנה בתרומת אמריקאי מסויים.

הגיוס: יוצאי צבא משתמטים שלא ישנו ולא אכלו במשך חודש, על-מנת שיהיו חלשים וייפסלו מגיוס, והיות ולא ישנו, עשו מעשי-קונדס שונים בעיירה, בלילות.

בצבא האדום שירתו גם יהודים ושני קצינים יהודיים רוסיים התארחו בבית משפ' וינטר בכל שבת, ונהנו מהמטעמים היהודיים ומאוירת השבת שלא זכו לה זה מכבר. גם תזמורות יהודיות היו בצבא האדום. הנוער - הושפע מהתעמולה הרוסית, שכללה - סרטים.

המשפחה לא קיבלה במשך זמן רב דרכונים מחשש לחייהם, אולם לאחר זמן קבלו אם כי בדרגה נמוכה, כשאר העשירים היהודיים.

בחופשות מבית-הספר - עבד א. וינטר ביערות עם מהנדסים רוסיים, עד שגוייס לצבא האדום.

בפרוץ המלחמה - לא היה כבר במקום, שכן ברח עם חברים ונדד לפולין ולרוסיה. למשפחה - לא מצא יותר קשר. (בידיו - תעודת בגרות מיבורוב, מבית-ספר תיכון אוקראיני.)

ספורט: היה איגוד ספורט ביבורוב בשם "סוקולי". כמו-כן היו קבוצות כדורגל יהודיות של בוגרים ונוער. היתה גם תלבושת עם סמל ציוני.

היהודים שיחקו נגד קבוצות שונות של גויים. ברור שהיה מתח-רב במשחקים ואם היהודים העזו לנצח - עלה להם הדבר במכות מידי הגויים המובסים.

בין השחקנים - וינר, הנר, לנג (שוער), בנימין ומינצ'ז (השחקן המצטיין), הם נסעו גם לעיירות אחרות למשחקים.

נבחרת הכדורגל של יבורוב

לזכר עולם וליראת הכבוד

ואלה שמות החברים הנאמנים והמסורים שהשתתפו מייסוד הועד של ארגון יוצאי יבורוב, והמשיכו בארץ את פעילותם הציבורית למען הציונות וישוב הארץ, להם שאפו עוד בביתם הישן. הם זכו לעלות ארצה ולהשתתף בבנין המולדת המתחדשת.

במיוחד יש להעריך את המעשים הטובים של משפחת הרשנפלד, שביתם היה פתוח להכנסת אורחים, למפגשים של בני עירנו ולכל עובר-אורח;לכיבוד, לארוחה חמה ואף ללינת לילה.

הם זכו למנוחת עולמים באדמת הקודש.

ואלה שמות יוצאי יבורוב שנפטרו בארצנו הקדושה:

הרב יצחק רובין
אדלר יטי
ברודינגר ישראל
בויגען יצחק
גוטמן שמואל
גוטמן בן-טובים יהושע
גוטמן דורה
גוטסמן יחזקאל
דויטשער זאב
דרוק לייב
הרשענפעלד אברהם
הרשענפעלד יוכבד
הלר (ליטמן) פייגע
האן פייגע
האנדעל האניע
האן שמעון
האמרעשמיד פרידה
ואלדמאן (מדפיס) גענידה
דעסט שלמה

ואלדמאן צבי
וימער (קרוליק) שמואל
וימער שמעיה (שמעון)
וארשאווער לאה
ט"ז. (גולדבערג) משה
לאנדעס שלמה
לאנדאו משה
מוריץ שיינדיל
מוריץ אהרון
מינץ דוד
נאדעל אליהו
נאס עמנואל
נאס מניה
פייאר יעקב
פאל שמואל
פלאם יענטי
פאסטעל פייגע
קעניג יעקב לייבוש
שמידט גניה (זיס)

קופעל חיים
קעפלער פרידה
קרויט פייגע
רעטיק דוד
שפריצער-רעטיק חנה
שטיינבערג-רעטיק רבקה
רעדליך פסח
רעדליך ליבע
רייבער העניק
רערין רבקה
שרייבער יהושע
שטרייטפעלד דניאל
שטרייטפעלד בעריש
שטוקהאמער לוי ואשתו
שצ׳ופצ׳קבין (גוטמן) אורנה
שלאגער אמיל
זייפער שייע
וינטר מוטל
שפץ-המאירי-יהודית לבית רטיך

תהא נשמתם צרורה בצרור החיים.

ואלה שמות...

ארץ - אל תכסי דמם

* **הערה:** אנו מתנצלים על שיבושים אפשריים באיות השמות. אין הדבר גורע מקדושת הנפטר.

א

אונגער: משה, אשתו ושני ילדיהם.
איצ׳ע.

אייכבום: ר׳ יעקב פנחס.
האשה רייזעל.
הבן יצחק (הערש), אשתו חנטשע וילדיהם.
הבן משה לייב, אשתו ריבטשע וילדיהם.
הבן יוסף בנימין אשתו לנה וילדיהם.
הבת אלקה, בעלה וילדיהם.
הבת איטה.
הבת בריינדעל.
הבן גרשון אברהם.

אנגלברג: המשפחה.

אלשטיק: שרה ומשפחתה.

אפיסדורף: יוסף, אסתר, סוניה, בעריש.

אייז: אברהם משה ו-8 ילדיו.
דוד ורבקה
יהושע ושרה
זלמן.

אמראנד: חתנו של בעריש מיזס ואשתו פראדל
מיזס.
(מנהיג המזרחי).

אטינגר: לאה.

אורינגר: מרדכי ואשתו אסתר, בנם אלכסנדר
ובתם.

אלטמן: אלתר ובניו: משה, יהושע ושלמה.

אדלר: ישראל איסר, אשתו חנה, איצע ליפע.
פישל, אשתו רוניה והבן נפתלי ובתו הלה.
זישא, אשתו שושנה ובנם משה.
דבורה, בעלה לייב מושקליש - בנה
איציק, אשתו ובתם.
אסתר.

אייזנשט: מורה למתמטיקה, ד"ר ואשתו מבית
ברנשטיין.

אורבוך: אברהם והמשפחה.

איסברוך: יודע, הערש וחנה חיה, אברהם והמשפחה,
בילע, אביש.

איניקעט: שמואל מענדל, גראפס.

אקרמן: מרדכי ומשפחתו.
ציליע.

אלטשולר: יצחק, רייזל, רבקה, הירש, יעקב.

אפערט: יודל.

אפטר: סטפן.

אפטמאן: מאיר.

אלטער: השואב.

אייכבוים: אליעזר.

איידעס שייע, גרייווס.

אייזנשטיין: המשפחה.

אייכלער: פאלדוך.

אסקער: שייע.

ב

בעקער: בעריש, אפרים.

ברומר: ישראל, יודע, בערל
ריבצ׳ה,
יצחק, ישעיה, ברנרד ופרידה,
שרה ו-3 ילדיהם.

באום: אשתו ושני ילדיה, לאה לייבוש, לייזר
ואחיותיו: איידעל, הענדעל ומרים ובתה.

ברנשטיין: יצחק אריה ואשתו רבקה,
וילדיהם: שעיה, דבורה, יפה, אמיל.

בירר: עו"ד.

בויאר: שיינדל וילדיהם: בשה, חנצ׳ה ומשפחותיהם.
פייגע, מוניע, משה.

באדיאן: דוד.

ב ע ר: שלמה, משה, לייב, יונה.

ברגלס: העשל.

בראך: וולוועש ואשתו חיה (שטריך משה)
ובניהם: שייע, יינקעל, אפרים,
הערש (נמירוב)-שהתכתב עם ביאליק.

ברייטקאפף: משה (מקרקוביץ) וחתנו.

ביהם: אהרון-דוד, חנה.

בלום: סנדר עו"ד משה, אלכסנדר ואשתו
ושני ילדיהם.

בומבך: הרצל.

בלייברג: המשפחה.

בינדלר: ד"ר שאטשי.

בויגן: אליהו, שלמה.

בײן: מײלך והמשפחה.

בעהם: שמואל, סאבינע, יחזקאל, מנדלע, גיטל.

בוים: אפרים, יצחק.

ב ע ר: ד"ר.

בינענפעלד: רחל.

בירן: אניזי.

בוים: יונה.

בולץ: משה, יוסף, שרה.

בירני: הענדל.

בוימעל: נח, לײב משה, דוד׳ל.

בעדער: חיים.

בלאם: הענדל.

ברגר: לײבוש, ניוסיה, רגינה.

באום: ריװאלע.

ברום: המשפחה.

ברענר: הערש.

בארט: המשפחה.

ברמן: יוסף.

בלאװאטני: פישל.

באקאװיטש: יעקב.

בינדר: שאטשי.

ברזם: "שאול" (בית ר׳ זלמן מרגליות).

מאלטשי: האופה. .

ג

גליק: הנריך.

גרינשטײן: הערש (השען) ובתו
אהרון,
גולדה ובתה פעשע
שמואל, אשתו דבורה, וילדיהם: אליהו,
סימה, דוד, שמעון, שלום, נפתלי, יונה.

גוטמן: ד"ר פיליפ, ואשתו ובנו דולק לײדער.
הבת - אירנה, נפטרה בארץ.

גולדברג: המשפחה.

גריפל: המשפחה.

גולדמן: שמואל ואשתו
(שפירא), נעשע, בעלה ובנם משה שײנדל.
עוזר ואשתו.
שרה (שורצי) בעלה ובנם.
רחל,
טוביה ובתו מאנצ׳ יחיאל, זאנבל, אטל.

גולדשטײן: לײב ואדלה.
יצחק, בערל, דוד.

גוטסמן: בעריש, יחזקאל.

גלנצברג: װלף (יורשת), שמעון,
אברהם (יורשת) אלטר,
(האם) הענצ׳ע
האחות: מיזה
בן-ציון.

גלנצברג: שמעון - האב
אײזיק - הבן
ושתי בנות.

גילס: עו"ד מוניע ואשתו הניה, מאטעל.

גולד: סופר.

גרונר: רוטע, מאטע, טויבע והמשפחה.
יצחק, דבורה והמשפחה.
פרימטשע והמשפחה.

גאנס: עובדיה, אלטער, חיים, שלמה.

גערסטענפלד: · בוניע, מאיר.

גרײליך: המשפחה.

גורמן: ישראל.

גראנט: משה.

גאנץ: לאה.

גרײװס: שײע.

גרין: יודל.

גרליצער: לײב, שײע.

גרובר: אהרון.

גולס: חנה..

גארליצר: שײע.

גארטענהויז: שמואל.

גבל: ד"ר .(רופא).

גלר: גדליה, גולדה, משה.

גרשון: החזן בבית המדרש.

ד

דאיטקאפן: צבי ומשפחתו.

דנהירש: מנדל, גבריאל וגיטל ומשפחותיהם.
דוד ורייזל.
וולף ומשפחתו (סופר סתם).
רחל.

דארנשטיין: משה.

דומניץ: חיים-יעקב ואשתו ליבע-דבורה ובנם יוסף.
משה ובתו פרידה.

דוירמן: שייע בייסלובר, מוטל ואליה.
והבנות: מאטעל ועוד.

דרוקר: הרש ואשתו. מרכוס
ינטה, בלה, טאובה,
מחלא, פערל, טוביה, הנצ׳ה
צבי הירש, אברהם, רויזע.

דאן: (בעל העגלה) ואשתו.

דויטשר: אליעזר-פנחס, ציפע.

דיקס: שאכנע.

דרוק: מאטלצא, אנשעל,
ברוך, מלכה, שמעון, זלאטה.

דאמב: יהושע, נחמן.

דיאמנט: (מחברת האוטובוסים) ובניו
(נהרג ע"י הנהג הפולני).

דארקר: מרדכי.

ה

הלבה: יצחק, חנה.

הוכנר: פייביש ואשתו טובה.
ילדיהם: מנדל, דוד, רחל, חיה,
יצחק (מחבר הספר "מנחת יצחק הלכות שחיטה").
אשתו סימה וילדיהם: אסתר (ובתה),
מרים, מנדל, רחל, יהודית, חיה וישעיהו.
מנדל ורחל.

הס: ברוך, חנה.

הורוביץ: זלדה ומשפחתה.

האן: שלמה ומשה, בוצ׳ע, איצ׳ע.

הרשנפלד: אברהם.

המרשמידט: בערצע, לייבוש.

הירש: יוז׳י, יוסף, נח.

הנדל: דר׳, הניה (מחורקביץ).

הענדלזון: שמואל.

הארטמן: מאיר, משה.

הארבר: שמואל,ביילע.

הלצמן: נחום, לוי.

הירשל: המשפחה.

האנדעס: לייבוש.

העמערלינג: אירע, אשתו ובנם.

הערבסט: קיווע.

הענער: שלמה, שונייע, מונדיק.

היבעל: לייזער.

הערבסטער: מאטעל, טעכטער.

הארשאוסקי: משה.

היינשטיין: המשפחה.

האטשיק: יורע, יצחק.

ו

וולפגנג: יצחק, גולדה,
שמואל, לאה,
לייביש, רחל,
מנדל, מרים, הנדל,
אייזיק, פייגע, רבצ׳ה,
שלומי, אסתר,
אלי, איידעל,
יוסף,
שמשון.

וגנר: ד"ר, עו"ד.

וולף: (מחברת האוטובוסים)-פיניאלס.

ויין: געצל ואשתו,
בתו העני ובעלה,
בנו עקיבא,
בנו גרשון (נעדר),
אחותו לייע, בעלה ליזר וילדיהם.

ווימער: לידער, הנדשע, הניה, יצחק.

וירט: יהודה, מאיר.

וורצל: האב והאם, יצחק פרידה,
האח ואשתו ושני ילדיהם אטלה ויעקב,
האחות אלקה ובתה.

וינר: (מהתזמורת).

וינטר: אפרים והניה,
אברהם,
יעקב ורגינה,
ברינדל, רייזל, שיינדל,
ציפה, פייגע ומשפחתם.

וורם: משה.

ווידערקערן: חיה יונה.

וויצמאן: מענדל.

ואלער: שמעיה,מענדל, אלטער, מעכעל.

וועבער: רחל.

וואורצעל: איצ׳ע.

ווסטנר: שלום.

ווידזאק: מרדכי, אליהו.

וואלף: זלאטע והמשפחה, בעריש.

ווערסט: הערש,איצ׳ע.

ווינטער: אריה והמשפחה.

ווירש: המשפחה.

וואסרמן: המשפחה.

וויסברג: ע"ד.

ז

זיגמן: יעקב, גולדה.

זאורברום: ההורים ו-5 ילדיהם.
מאיר.

זלצר: שלום.

זינגר: משה, בילע, פרץ, שמעיה,
מלכה, שארנע, ליבוש,
יוסף והמשפחה גילס.

זיידאש: יונה.

זיס: משה ובניו,לייזער.

זייפער: נפתלי.

זון: אלי, ארישע׳ס.

זמפף: אלטער.

זנד: ליפע.

זוננטאל: בערקע.

זייערברום: שמואל

זיילר: מוניו.

ח

חנה׳לס: יהושע,
בתו שרה ושני בניה,
ובניו:משה ויונה.

חיים שייע: הגבאי של הרבי.

ט

טפר: איצ׳ה(מלמד דרדקי),
אברהם ואשתו חיה,
בניהם: מנדל, וולף, לייב,
ובנותיהם: שרה ורוחצ׳ה ומשפחותיהם.
יצחק.

טשרמק: יעקב ולאה.
ובנותיהם שרה, מנקה,רוזה,ויזטה.
בניהם:יוסף וישראל.

טלר: (מנה"ח), פרץ, נח.

טוער: דורה והמשפחה.

טייטעל: הערץ.

טוקר: אלכסנדר.

טור: איצ׳ע, וואלף.

טשאפקי: ריוואלע.

טייטנר: ברוך, שלמה.

טאלער: האחים ומשפחותיהם.

טרייסטר: המשפחה.

י

יוניס: שבתאי, אשתו עטי (בת ר׳ מאיר סלוטר ממבר)
זלדה ובעלה שמיד
יטה,מניה, ומערל.

יונגליב: הרב ומשפחתו.

יאר: ד"ר שאול רופא ואשתו.

יזינדקא: יענקל.

יאניס: יאסל.

כ

<u>כ ץ</u> : אוטה ומשפחתה.

<u>כאראק:</u> מאיר – חתנו של לנדאו, פנינה.

<u>כווס:</u> מלכה ומשפחתה.

<u>כהנא:</u> האב מרדכי ואשתו דבורה, משה,
ומלכה.

<u>ליברמן:</u> המשפחה.

<u>לאדען:</u> נתן, יאשע.

<u>ליטי</u> : חנה.

<u>לנגזם:</u> שמואל.

<u>ליזר</u> : אברהם, ואשתו: סימאלע.
גיז׳יה ואיידז׳יה ובנותיו.

ל

<u>לנדעס:</u> מונדעק, יצחק, אברהם, פאולה.

<u>לורדוב:</u> עמליה ובנה.

<u>לייב מוטה:</u> הקברן.

<u>לוי</u> : גרמק.

<u>לאדטש:</u> שמעון, שמיל.

<u>לנג</u> : המורה ואשתו מוט׳ל, גיסו של זלמן.
זלמן וחתנו ובתו מאניה.
האב וולוועל.

<u>לאדן:</u> האב, אשתו ובנותיו.

<u>ליזער:</u> אברהם.

~~<u>לנדוי:</u> העשל, ושעמע, ובנה שמואל וסודר, ד״ר.~~

<u>ליפמן:</u> פייגע, מנדל.

<u>ליפשיץ:</u> בעריש, לייזער, זישע, ארצ׳י.

<u>למפרט:</u> מיילך, משה.

<u>לידער:</u> פעסי וחיה, יוסף ושלום
קלמן, איטע, לאה והמשפחה,
געצל.
משה, הערש, חנינא.

<u>ליילה:</u> הילדה.

<u>ליכט:</u> הערש.

<u>לאטרינגר:</u> לייביש.

<u>לנד</u> : המשפחה.

<u>לחנר:</u> המשפחה.

<u>ליבערפעלד:</u> מ. סאשע, יוסף.

<u>ליטמן:</u> אהרון.

<u>לעמע:</u> רחל, יונה, ברנצ׳ע, אלטר.

<u>לנדער:</u> העשעל ואיצ׳ע.

מ

<u>מצלר:</u> משה (מוניו)
פייגע, סבינה.

<u>מילר:</u> איצ׳ה – משה ואשתו, אסתר
וילדיהם.

<u>מאיר:</u> החזן וחתנו: יודל השוחט.

<u>מגירובר:</u> הרשל׳ה ובניו: שלמה ולוי.
הרשע ובניו: מרדכי, אשתו ושני ילדיהם.
אלי, אשתו ושני ילדיהם.

מיילעך כלייזמער, בערקע ופתחיה.

<u>מינדלס:</u> (מוכרת המטפחות).

~~<u>מנלס:</u> אייגה (הכהן) ואשתו ובתם לייקה.~~

<u>מרעסס:</u> חצקל.

<u>מאורר:</u> האב יאזה והאם אסתר.
בתו פרוציעה ושני ילדים: אטל ודוב,
האח אברהם, יונה ובוצ׳ע.
מאלה וסאשה מעודל ושלושה ילדיהם.
ברוך וילדיו סטעל וצבי.
האשה ברנצי.
צבי, אשתו ושני ילדיהם.
האחות: מליה, בעלה ושלושה ילדיהם.
האחות: חנה, בעלה ושלושה ילדיהם.
האחות: פריווה ושבעה ילדיה.

<u>מנבר:</u> מאיר ופעשי, ישראל, מרדכי, מוניה,
אטעל, פסח ושמחה וארבעת ילדיהם.
סבינה.

<u>ממבר:</u> משה, בתו ובעלה (שנפר) מיילך, שרה,
מרדכי, זישע, אברהם
אנטוני וציפע, מאיר, מרדכי והמשפחה.

<u>מיזס:</u> בעריש.

<u>מטפס:</u> (מדפיס בערצ׳ע.

<u>מאנדשיין:</u> מלכה, מעכעל, בערל, יולדה, אלטער.

מערץ: וואלף.

מיטאג: משה.

מלמד: שמואל יוסף, שמעון, שמחלה, אסתר וגרשון.

מרגליות: יהושע, מינה הבת, חיה אשתו, יצחק הבן.

מאיוס: המשפחה.

מארבאך: לייב.

משחה: משה ז"ס.

מעטיק: מרדכי.

מולקלע: שמיל.

מנדלברוט: שלום.

מנדלסון: שמעלקע נח.

מרקוביץ: חייף.

מעטצקער: והבן פישל.

מרוצקי: טוביה.

נ

נורישפעלד: (שפירא).

נודל: זיגמונד.

נאס: יהודה-לייב.

נוסדורף: משה, אליעזר והמשפחה.

נוסער: יושע.

נארל: נתן, פסח, שרה, שלום.

נאכטיגאל:

ניימאן: עלי.

נבט: משה, מרים, יעקב, זינורל, עמנואל.

ס

סובורסקי: ראובן
זיסל
אסתר - גיטל (בת 12)
מאיר - ברוך (בת 10)
חיים (בן 6)
מטלה (בת 2)
חיה שרה (מינץ)

ספתא: יוסף (מלמד).

סיברט: (פויגעל פענגער) לײדער, יצחק, הערש.

סרבר: שלום (מוהל), הבן בערל ואחים ואחיות ידזעף, וולף, סימע.

סטאון: דייוו ומשפחתו.

סענס: הערש, טויבע.

סיילער: משה.

סיבער: יעקב ושרה.

סאנד: וולף.

סקריפקע: מענדעל.

סאמבול: אברהם.

סאפער: וולף (הסופר).

סיגעל: המשפחה.

סופר: וואלף.

סינגער: פרומיט, טשארני.

סטרעלטסקער: אברהם - המלמד והבנים: מעני, ושתי בנות.

ע

עדעלשטיין: הערש, מיילעך, גיטעל, מלכה,פראדעל.

עסריק: לייבוש.

עהרמאן: שמואל.

פ

פוס: יואל, נוסיה.

פאלק: מאיר לייב.

פרנקל: יצחק, הרב, הנדל, הערשל, רוזה.

פייר: פייגע, בנה יוסף, אשתו ובנם.

פרידמן: חיים, דוד.

פייר: פשה ומשפחתה, לייבוש, שמואל, חיים, זליג, דוד, נדב.

פידהורצר: המשפחה.

באטקי-פליכטענפלד: טצינע.

פאהל: הבת זיסל (הרצברג) ושבעה ילדיה.
יוסף וגיטל.
ליינער ופרומה.
באשע ובעלה.
יטל (ויסמאן) ובעלה.

פרוסטיג: שלום.

פיין: רחל.

פתחי: אשתו ובנו.

פלדמויז: בנימין אשתו פריצ׳ע,
הבנים: אברהם ודוד והבת שרה.

פלאמר: המשפחה.

פישלר: ר׳ שמואל ומשפחתו
גרשון, יצחק, אשר, שלום, מרדכי, קווע.

פארדיס: שלמה.

פליסער: פנחס וטובה, פינצ׳ע.

פומראנץ: גדליה, יוסף ושרה, משה לידער,
אברהם ליידער, דוד.

פליישער: מינטשי.

פישר: מענדל.

פלאץ: סימע, נפתלי.

פינקל: שמחה, רחל.

פיינזינגר: המשפחה.

פערע: פייגע.

פייער: משה.

פריזר: קראקאוויצער.

פלם: המשפחה..

פיינזינגר: יצחק, איצעלע, איידל.

פארסט: המשפחה.

פארנעס: העשעל.

פיינשטיין: המשפחה.

פענטלע: שמואל.

פלד: המשפחה.

פארבער: המשפחה.

פאזארינע: שייע, שרה.

צ

ציגלר: דבורה ובנותיה.

צימרמן: איז׳ה, וולף,
חיה, שלמה, דבורה,
יצחק, אשר, ד״ר.

צינדארף: אסעל וטויבע
משה וטויבע
שמואל, יוסף, רויזע, פרץ.

ציגלר: אברהם הערש.

צוגער: קלמן.

צינגער: ביילע.

צ׳רעל׳ס: איידיק.

צחמיש: מקס.

צימלעס: המשפחה.

ק

קניגסברג: מרדכי, רצה,
דבורה, לייב, אברהם,
גיטל, משה, שרה, שמעון,
בריינדל, יוסף ועזריאל.

קייזר: אברהם ומשפחתו
חיים דוד וילדיהם
יצחק.

קרמאייזן: שמחה, ומלכה ושני ילדיהם.

קלרפלד: זאב, פנחס (החייט).

קאניגעל: שמואל יוסף, שמעון, קינגל.

קליינער: פישעלע.

קאלבו: מיילך.

קנר: משה.

קינג: שלמה.

קארמן: טויבע.

קאניגעל: ברוך, יצחק, יעקב, אנשעל, לאה, נעשע.

קאטץ: ישראל ומשפחתו.
משה ומשפחתו.
שמואל ומשפחתו.
יוסף-לייב ומשפחתו.
אהרון-מרדכי ומשפחתו.
הערש רגינה ולייטשע.

שכנה.
בן-ציון.

קעסלער: טויבע, ביילס, יודל.

קאריסקי: פייוויש.

קליין: יעקב, קופצ׳ע, פסחי (ספר,מוסיקאי).

קרויטסמאן:

קיטיגרודצקי: שלמה, רפאל ואשתו (מורים לא יבורובאים).

קאמערמאן: לייב.

קאנגעלס: שמעון.

קאסירעריס: איצלע ומשפחתו.

קירשנבוים: סיוער,פישל.

קארטלר: שמחה.

קארליק: מיילך, קרוליק, יצחק.

קלינגסברג: אברהם, יהושע.

קרייביק: יצחק.

קעלער: איכע.

קלארפלד: פייוול, זאב.

קעסלער: נחום.

קלאר: נח.

קלאנג: דוד ואחיו ובנותיו: אדל ואחותה,
מלכה, ריינע, ביילה.

קונסטאנטין: לאה.

ק א ך: אהיעלע, משה.

קלאפטען: טילע.

קלמוס: רוקח - יו"ר תרבות, אשתו, בתם ובנם.

ר

ראב: דוד.

רוזלסקי: המשפחה.

ריכטר: המשפחה.

ריין: הענעך ונח.

רימלט: מרדכי.

רטיג: מנחם, מאיר ואשתו חיה
והילדים חוה, ריזה, אהרון, דוד
צפורה, שייע, אלימלך וידל,
יונה, מאטיק.

רוזנבך: מטיס וחיה, משה, דוד, (ווראם),
סנדר.

רוזנפלד: המשפחה.

ר ץ: אהרון, אסתר,
גולדה, פייגע, מרדכי וישראל,
אדמור ר׳ פייוויש רובין,
מרדכי, יצחק, בער, מאיר.

רויטר: מיכאל ואלזה.

ראט: רוקח, והמשפחה.

ריטנר: יודע ואלף.

ראליס: גיטלע, אברהם.

רומעלט: יונה.

רייזער: המשפחה.

רייוועך: שיע.

ש

שפירא: געצל ואשתו הנצי,
בנו והילדים.
משה, דזוני, סבינע, מינה, פרד ושלמה
משה וילדיו מינדעל, הערש-צבי,
יחזקאל, ואשתו נעשע.

שטיינבך: שלמה.

שמיד: שלום וזעלדה ושני ילדיהם:
אליעזר והאנה.

שטוברצקי: המשפחה.

שרייבר: חיים והמשפחה.

שוורץ: פינל׳ה, שאול, משה.

שיסמן: בערצ׳י החזן, מנדל וחיה.
בתו של מנדל, בעלה וילדם מוטי.

שפיצער: מאני, רובין,
יעקב ארי,
ברינדל,
יואל,
שלמה.

שולדהורן: שלמה, חיים.

שבילי משה: המשפחה.

שטרסברג: מאנעלע, ליזר שימלע
שלמה בן-ציון, משה, יצחק.

שטרייטפעלד: שמיל, אשתו וארבעת ילדיהם.
יוסל, אשתו ושני ילדיהם.
בעריש, אשתו ושני ילדיהם.
שרה, שלמה והילדים.
רוזעל והילדים.

שטארדס: הנעך.

שפילמן: שמחה וצביה
בנם יוסל׳ה, ובתם מחלא.

שופקי: ראובן ואשתו.

שטיינברג: המשפחה.

שטולץ: (מגדלבריט)
ר׳ זלמן, לאה, והבת: דיזה ואסתר.
~~ר׳ יודעל ואשתו מרים, הבת: טאובה,~~
והבן קוני.
רבקה וילדה.

שטולץ: אלישע וגיסו רוזנבך אלכסנדר.

שטיינבך: איצ׳ה ואלי.

שלינגר: המשפחה.

שטריך: מיכאל ואשתו שינדל (הורט)
ישראל, אשתו בלומה והבן: צבי הירש
יעקב וכלתו הניה.
הילדים: שלמה, שרה, רבקה, ובן-ציון.
עמנואל ואשתו ליבע.
ישראל ודבורה.
יוסף ובתו גניה.
גרשון ואשתו אסתר, וילדיהם: מחל׳ע,
רחל, ועטשע. חיים ואשתו איטה.
משה ואשתו, אברהם, חיה, קיילע.

שטרעמער: חנה.

שטאכעל: חיה איטע.

שיפער: המשפחה.

שרענק: המשפחה.

שילדהורן: ישראל.

שורין: שאול, שמעון, יצחק, יהושע.

שעער: יוסף.
האב שמואל, האמא פייגע.
אברהם, ליבה ובעלה וילדיה:
מנחם ואשתו מטילדה.

שילע: מוניע שיע.

שפיגעל: נח.

שאץ: לאה.

שיפמן: עטע.

שלאגער: משה.

שליידר: זונדל, נעכע.
ארעלע, יענטע, אביש, פיגע.

שאטץ: מינדע.

שוויצר: משה ומשפחה, רייזל, שלד, מאטא,
ראכטשע.

שוואבל: יודל

שולץ: המשפחה.

שילדהויס: שמעיה.

שרום: חיה.

~~**שנפר:** יודק, פנינה והלה.~~

שטראוס: בני.

שכטר: המורה.

שמעלקע: (השוחט), אשתו יוכבד ומשפחתם,
וחתנו - נפתלי - השוחט ומשפחתו.

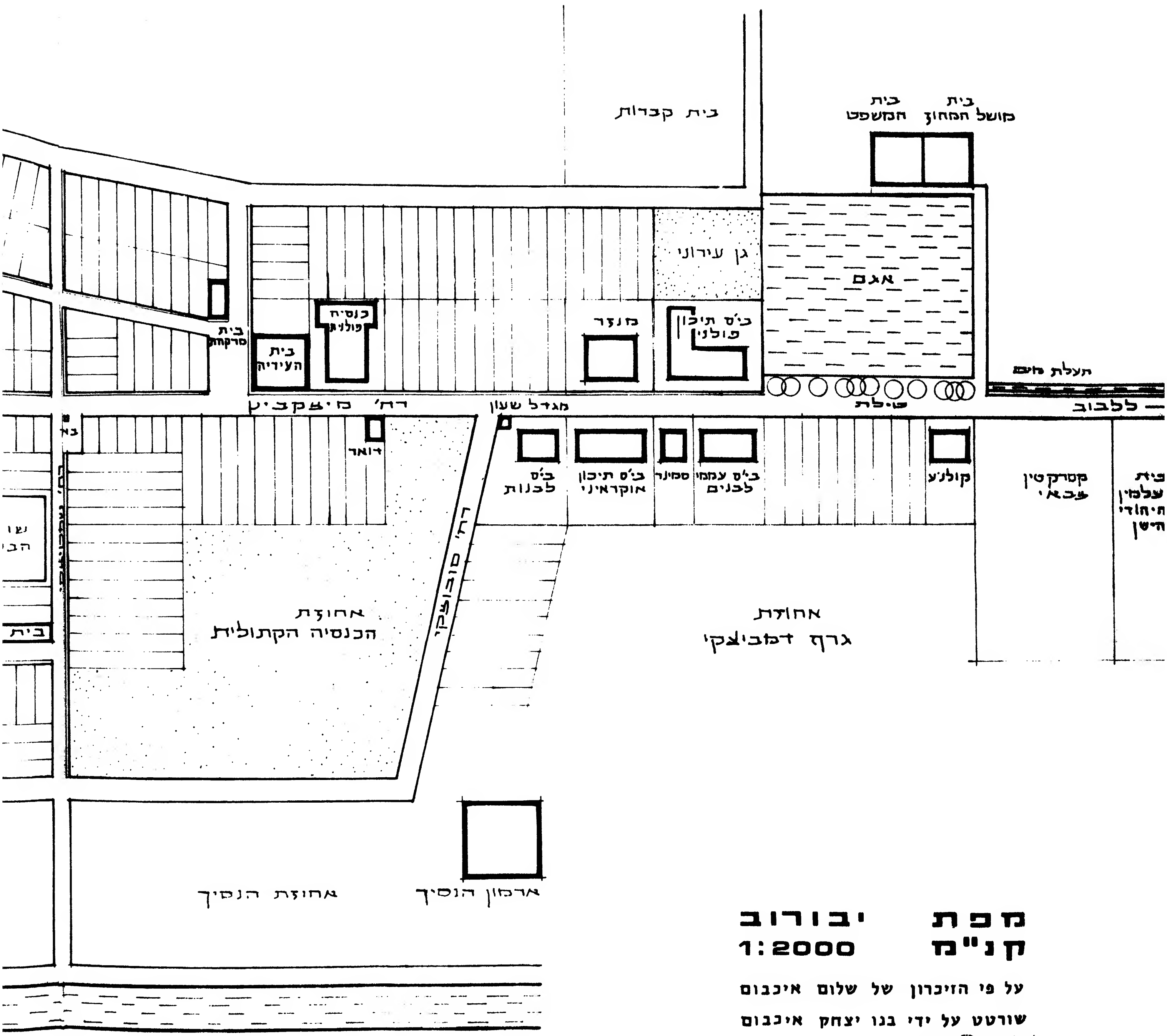
שמיל: (מרוקן הקופות)

שמשים: נתן - בקלויז.
אפרים - שמש הקהילה.
שלום נדל - בבית-המדרש.
יעקב אריה - בבית-הכנסת הגדול.

ש. אייכבום
לזכר עולם ולעילוי הנשמות הקדושות והטהורות של הורי
אחי ואחיותי ומשפחותיהם.

אבי ר׳ יעקב פנחס	ב"ר גרשון אברהם ז"ל
אמי מרת רייזעל	בת פתחיה מבית פרענקל.
אחי יצחק (הערש)	
אשתו חנטשע	לבית קויפמן עם ילדיהם.
אחי משה לייב	
אשתו ריבטשע	לבית אוירבאך עם ילדיהם.
אחי יוסף בנימין	
אשת אחי לנה	בת יונקל קלעמפנר עם ילדיהם.
אחותי אלקה ובעלה	עם ילדיהם.
בעל אחותי	וערקער.
אחותי איטה	
אחותי בריינדעל	
אחי גרשון אברהם	

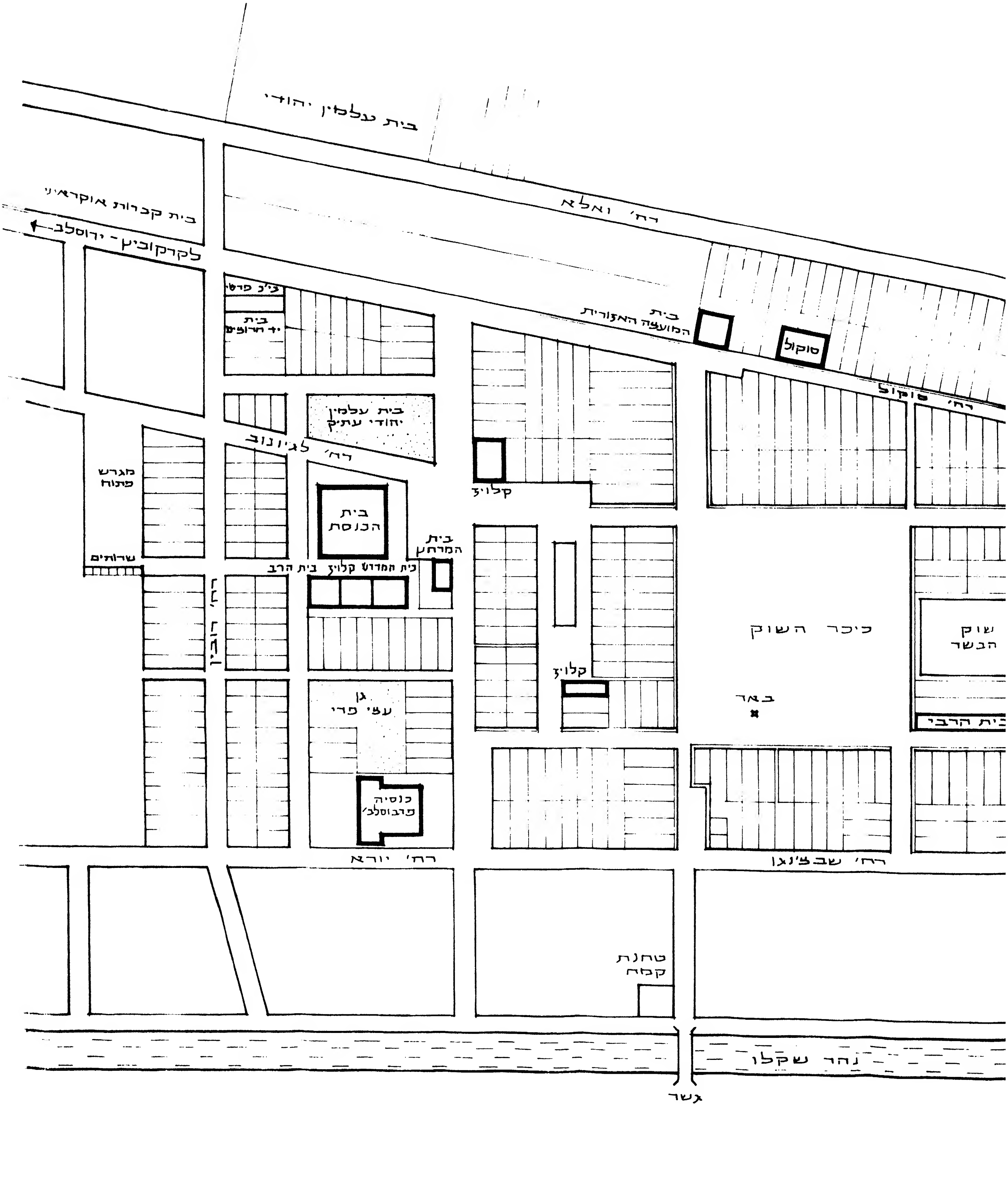
על אלה אני בוכיה
עיני עיני יורדה מים
כי רחק ממני מנחם
על משפחתי המסורה והנאמנה
ותיקת דורות רבים
בקהילת יברוב הקדושה.

מפת יבורוב
קנ"מ 1:2000

על פי הזיכרון של שלום איכבום
שורטט על ידי בנו יצחק איכבום

*PXW
(Yavorov)
81-1019

בית עלמין יהודי
רח' ואלא
בית קברות אוקראיני
לקרקוביץ - ירוסלב
ב"כ פרטי
בית יד חרוצים
בית המועצה האזורית
סוקול
רח' סוקול
בית עלמין יהודי עתיק
רח' לגיונוב
מגרש פתוח
בית הכנסת
קלויז
בית המרחץ
שרותים
בית המדרש קלויז בית הרב
רח' רובין
כיכר השוק
שוק הבשר
קלויז
באר
בית הרבי
גן עצי פרי
כנסיה פרבוסלבי'
רח' יורא
רח' שבצ'נגו
טחנת קמח
נהר שקלו
גשר